Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürreşâd

Mecmuası

السبيل الرشاد

سنه ۱۳۳۰ ، عدد ۱۰

آبونه شرائطی

ممالك عثمانیه‌ده سنه‌لکی (٦٥) ، الق آیلغی (٣٥) غروشدر .
ممالك اجنبیه‌ده سنه‌لکی (١٧) ، الق آیلغی (٩) فرانقدر .

اداره خانه

باب‌عالی جاده‌سنده ورخان پلك خاننده نومرو ٢٣—٢٦

اخطارات

آبونه پدلی پشیندر .

§

مسلکه موافق آثار مع‌المنونیه قبول اولنور . درج ایدیلمه‌ین یازیلر اعاده اولونماز .

اخطارات

رساله‌مزدن آلندیغی کوسترلمك شرطیله یتون یازیلر هرهانکی برغزته طرفندن اقتباس اولونه بیلیر .

§

مکتوبلرك ، امضالرك واضح و اوقوناقلی اولمسی و آبونه صره نومروسنی محتوی بولونمسی لازمدر.

§

ممالك اجنبیه ایچون آبونه اولانلرك آدرسلرینك فرانسزجه‌سی‌ده یازلمسی رجا اولنور.

§

اون آبونه قید ایدن ذاته بر آبونه مجاناً تقدیم اولنور.

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم — دینی ، علمی، ادبی، سیاسی هفته‌لق مجموعهٔ اسلامیه‌در — اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

صاحب ومدیر مسئول : ع . اشرف ادیب

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 21

Sayı 521 - 546

11 Kasım 1922 - 19 Temmuz 1923

Proje Yürütücüsü

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYESİ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKĪM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 21
Kültür Yayınları Dizisi No. 218/21
http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx

ISBN
978-605-9478-28-1 (21. c.)
978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan
Lokman ÇAĞIRICI
Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürütücüsü ve Editör
M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan
Ahmet YILMAZ

Çeviri Yazı Kurulu
Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ Yılmaz KARACA
Fuat RECEP – Osman USLU - Mehmet TAŞTAN - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım
Ahmet YILMAZ

Baskı
Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

NİSAN 2021 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 21

İÇİNDEKİLER

521. Sayı

02 Rebîul-evvel 1341 - **11 Kasım 1922** - 11 Teşrinisânî 1338

Avn-i Hakla Sebîlürreşâd Yirmi Birinci Cilde Başlıyor,
[Sebîlürreşâd].....3

Yeni Gelen Koleksiyonlarımız ve Kitaplarımız 11

522. Sayı

30 Cemâziyel-evvel 1341 - **18 Ocak 1923** - 18 Kânûnisânî 1339

İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler,
Şeyh Abdülaziz Çâviş.....12

Yeni İslâm Medreseleri Hakkında Mühim Bir Rapor,
Ahmed Hamdi (Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi).....16

523. Sayı

15 Cemâziyel-âhir 1341 - **02 Şubat 1923** - 02 Şubat 1339

İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler 2,
Şeyh Abdülaziz Çâviş.....24

Yeni Eserler,
[Sebîlürreşâd].....27

İttihâd-ı İslâm
(Öğüd).....29

524. Sayı

06 Şa'bân 1341 - **24 Mart 1923** - 24 Mart 1339

İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler,
Şeyh Abdülaziz Çâviş.....34
İttihâd-ı İslâm 2,
Profesör Stoddard.....38

525-526. Sayı

25 Şa'bân 1341 - **12 Nisan 1923** - 12 Nisan 1339

İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler,
Şeyh Abdülaziz Çâviş.....45
İttihâd-ı İslâm 3,
Profesör Stoddard.....50
Genç Hıristiyanlık Cem'iyeti / Memleketimizde Şeâiri-i İslâmiyyeyi Nasıl Yıkıyorlar?
[Sebîlürreşâd].....59
İslâm Ma'bedinde Bir Heykel,
Ispartalı Kemal.....63
Latin Hurûfu Meselesi,
[Sebîlürreşâd].....64

527. Sayı

06 Ramazan 1341 - **22 Nisan 1923** - 22 Nisan 1339

İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler,
Şeyh Abdülaziz Çâviş.....66
İlk İslâm Mücâhidleri,
Mustafa Takī (Sivas Meb'ûsu).....72
Anglikan Kilisesine Cevap,
[Sebîlürreşâd].....73
Garblılaşmak Hakkında
Tevhîd-i Efkâr.....74

528 - 529. Sayı

30 Ramazan 1341 - **16 Mayıs 1923** - 16 Mayıs 1339

Dîn-i İslâm'ın Rûh-i Siyâsîsi 1,
Seyyid Emir Ali (Nâkıli : Ömer Rızâ) 76
Yeni İlmi Kelâm,
[Sebîlürreşâd].....78

Cem'-i Kur'ân,
M. Kâmil.....79
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk,
Hasan Hikmet.....81
Demokraside Ahlâk-ı Ferdiyye,
[*İkdam* - Ahmet Cevdet].....83
Hasbıhal,
[Sebîlürreşâd].....84
"Yıkılan Hayâ ve Nâmûsların Mâtemi",
[Vakit].....86
Hindistan Hareket-i İslâmiyyesi 1,
[*el-Câmia* - Hindistan]... 87
Hindistan'da Vaz'iyet,
A [ayın]. R......90
Lozan Konferansında Misyonerlerin Faâliyeti,.....91
Ne Yüksek Bir Dirâyet!
Tevhîd-i Efkâr.....92
Dâru'l-fünûn'un ve Medreselerin Islâhı Hakkında,.....93
Hindistan'da Yeni Bir İslâm Gazetesi,.....93
Türkler ve Araplar Arasında Uhuvveti Tahkîm İçin Hind Hilâfet Cem'iyeti'nin Tavassutu,.....94
Hükûmet-i Milliyyemize İftirâ : Avram Galanti'nin Bir Yazısı
[Sebîlürreşâd].....94

530 - 531. Sayı

08 Şevvâl 1341 - **24 Mayıs 1923** - 24 Mayıs 1339

Bismillâhirrahmânirrahîm, "Her Milletin Bir Eceli Vardır....."
el-Menâr.....95
Müslümanlık Fikir ve Hayâta Neler Bahşetti? 1,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 97
Müslümanlığın Rûh-i Siyâsîsi 2,
Seyyid Emir Ali (Nâkıli : Ömer Rızâ) 98
Hindistan Hareket-i İslâmiyyesi 2,
[*el-Câmia* - Hindistan].....99
Habeşistan Ahvâli / Seyyâh-ı Şehir Tevfik Efendi Hazretleriyle Mülâkat.....101
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk :
Hürriyet-i Nisvân,
Hasan Hikmet.....104
Latin Hurûfu / Âzerbaycan'da
[Sebîlürreşâd].....106
Sebîlürreşâd Mecmûası Müdîriyet-i Aliyyesine ,
Avram Galanti (Dâru'l-fünûn Muallimlerinden).....107

İfrâttan İfrâta / Türk Yurdu Dergisi ve Hamdullah Subhi,
[Sebîlürreşâd].....108
Garblılaşmak İsteyenlerin Nazar-ı İbretine:
Usûl ve Kavânînin Te'sîrleri,
Ahmed Cevdet (İkdâm) 110
Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti,
.[Sebîlürreşâd]..... 111
Bizans Dâru'l-fünûnu'nu İhyâ / Necib Âsım'a Cevap
[Sebîlürreşâd]..... 112
Emrâz-ı İctimâiyyemize Devâ Külliyâtı : Ahmed Nazmi'nin Neşriyâtı,
.[Sebîlürreşâd]..... 114

532 - 533. Sayı

17 Şevvâl 1341 - **02 Haziran 1923** - 02 Haziran 1339

Müslümanlık Fikir ve Hayâta Neler Bahşetti? 2,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 115
Müslümanlığın Rûh-i Siyâsîsi 3,
Seyyid Emir Ali (Nâkıli : Ömer Rızâ) 117
Yeni İlm-i Kelâm Yazılmalı mı, Yazılmamalı mı?
Şeyh Muhsin Fânî ez-Zâhirî.....118
Cem'-i Kur'ân 2,
M.Kâmil.....120
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk :
Nesl-i Hâzırın Vaz'iyeti,
Hasan Hikmet.....123
İslâm Âleminin Teceddüdü / Bir Avrupalının Konferansı,
Feliks Valye.....125
Hindistan Hareket-i İslâmiyyesi 3,
[*el-Câmia* - Hindistan].....127
Mısır Ahvâli / İngiltere ile Mücadele,
A [ayın]. R......128
Hind Hilâfet Hareketinin Esâsât ve Metâlibi.....130
İngiltere-Hicâz Muâhedesi
[*es-Siyâse* - Mısır].....131
Demokraside Halkın Terbiyesi,
Ahmed Cevdet (İkdâm) 132
Şuûn
Hindistan : Bombay'da Bir İslâm Sergisi,.....133
Afganistan : Afgan Ordusu'nda Türk Zâbitleri,.....134
Irak : Musul Aşîret Reisleri, ...134

534 - 535. Sayı

24 Şevvâl 1341 - 09 **Haziran 1923** - 09 Haziran 1339

Müslümanlık Fikir ve Hayâta Neler Bahş Etti? 3,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 135
Cem'-i Kur'ân 3,
M. Kâmil.....137
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk :
Evvela Kendimizi Öğrenelim,
Hasan Hikmet.....140
Kadın Bir Vâlide Olmaya Gayret Etmelidir,
Nusret Cezmi (Dâru'l-Fünûn Tıb Fakültesi'nden).....141
Hindistan Müslümanları,
[*el-Câmia* - Hindistan].....143
İslâm Fütûhâtı / Müslümanlar İsviçre ve Roma'yı Feth Etmişler midir?,.....144
Arablar Nasıl Aldatılmış? İngilizler Âsi Şerif Hüseyin'i Nasıl Aldatmış,
[*es-Siyâse* - Mısır].....145
Garba Doğru / Türk Ocağı Açılışında Müslüman Kızlar Sahnede,
[Sebîlürreşâd].....147
Vatan Gazetesi Müslümanların Şeâir-i Dîniyyelerine Karşı Harb mi Açıyor?
[Dönme Ahmed Emin Yalman'ın Mukaddesâta Saldırıları]
[Sebîlürreşâd].....149

536 - 537. Sayı

29 Şevvâl 1341 - **14 Haziran 1923** - 14 Haziran 1339

Müslümanlık Fikir ve Hayâta Neler Bahş Etti? 4,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 154
Müslümanlığın Rûh-i Siyâsîsi 4,
[Seyyid Emir Ali - Nâkılı : Ömer Rızâ] 156
Cem'-i Kur'ân 4,
M. Kâmil.....158
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk :
Derecât-ı Tahsîliyyede Mekteb, Medrese Farkı,
Hasan Hikmet.....159
Mekteblerde Buhrân-ı Ahlâki,
(Tanîn).....161
Sinemaların Murâkabesi / Millî Hükûmetin Bir Tebliği,.....163
Maârifin Hâli / İstanbul Vilâyet Meclisi'nde Müzâkereler,.....164
İçki Kalkıyor / Valinin Tebliği ve "Yeşilay"ın Beyannâmeleri.....165
Mısır'da Men'-i Müskirâta Doğru, ...167
İngiltere – Hicaz Muâhedesi'nin Hedefi,.....168

Amerika'da Câmia-ı İslâmiyye Teşkîlâtı,
el-Fıtra - Arjantin.....168
Ahlâk ve Terbiye,
(İkdâm).....170
Müstahsen Bir Âdet-i Milliyyemizin İhyâsı / "Bed'-i Besmele" Merâsimi,
(İkdâm).....171
Kat'-ı Münâsebât / Senûsîler ve İtalya Arasında,.....172

538 - 539. Sayı

06 Zilka'de 1341 - **21 Haziran 1923** - 21 Haziran 1339

Garb Cem'iyetleri / *İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye*,
Said Halim Paşa.....173
Müslümanlık Fikir ve Hayâta Neler Bahş Etti? 4,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 175
İctimâiyâtımızda Garbcılık ve Bozgunculuk :
Zihniyet Mes'elesi,
Hasan Hikmet.....177
Medresetü'l-İrşâd Hakkında Rapor
Aksekili Ahmed Hamdi.....179
Millet Kütübhânesi / Ali Emîrî Efendi'nin Kitapları,
Müftî-zâde.....181
Kuvâ-yı Ma'neviyye,
(İkdâm - Ahmed Cevdet Bey).....183
Cem'-i Kur'an 5,
Mehmed Kâmil.....184
Garb Hayât-ı İctimâiyye ve Siyâsiyyesinden :
Milletlerde Yeni Temâyüller
(Akşam – [Le Jannal] – Gustave Le Bon).....185
Yeni Bir Kâ'be / Müslümanlığı Her Taraftan Tehlike Sarıyor,
Java'dan Mektup - *Vakit*.....187
İstanbul Hanımlarının Fırkası,
İkdâm - Akşam.....188
Bünye-i İctimâînin Temelleri Sarsılmış!,
İkdâm 189
İçki Memnûiyetinin Te'hîri / Şâyân-ı Hayret Bir Gaflet,.....189
Meyhâneler İşleyecek / Valilik Emrinin Geri Alınması,.....190
Şuûn
Yemen : Yemenliler Meb'ûs Göndermek İstiyorlar,.....191
Filistin : Siyonistliğe Karşı Mücadele, ...191
Lehistan : Lehli Müslümanların Beyannâmesi, ...191
Trablusgarb : İtalya'nın Senûsîleri Tehdîdi, ...192
Yunanistan : Müslümanlara Karşı Yapılan Mezâlim, ...192

540 - 541. Sayı

13 Zilka'de1341 - **28 Haziran 1923** - 28 Haziran 1339

Devr-i İnhitât,
(Prens Said Halim Paşa).....193

Müslümanlık'ta Kadının Hukūku,
Abdülazîz Çâviş.....196

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk :
Medeniyet-i İslâmiyyenin Tefevvuku, -Fazîlet-kâr Gençliğe-
Hasan Hikmet.....198

Dâru'l-eytâmlar,
Mehmed Şükrü.....201

İstanbul Medreseleri 1,
Müftî-zâde.....202

Duâ ile İstihfâf,
[Sebîlürreşâd].....205

Ümmü'l-habâis / Müskirat Memnûiyetinin Te'hîri,
[Sebîlürreşâd].....206

Arâzî-i Mukaddese-i İslâmiyye, İngiliz Himâyesine mi Giriyor?
(el-Ahbâr - Emîn er-Râfiî).....208

İstanbul ve Kadınları / Bir Japon Profesörün Mütâleâtı,
Sabitero Kemeyama 210

Şuûn
İstanbul.....211
Şürefâ ve Sâdât Gidiyor
Türk Ocağı Kongresi,
Türkçülük Hudûdunun Tevsî'i,
Bir Amerika Mektebinin Ma'rifeti,
Filistin, ...211
Mescid-i Aksâ'nın Kubbesi Çöküyor,
"Meclis-i Şer'î-yi İslâmî"nin Beyannâmesi,

542 - 543. Sayı

20 Zilka'de1341 - **05 Temmuz 1923** - 05 Temmuz 1339

Anglikan Kilisesi'ne Cevâb,
Abdülaziz Çâviş / Terc. Mehmed Âkif.....213

Müslümanlığın Rûh-ı İlmî ve Edebîsi 1,
Seyyid Emîr Alî (Nâkıli : Ömer Rızâ)....217

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine / Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî Hazretlerine
İzmirli İsmâil Hakkı 219

İstanbul Medreseleri 2 ,
Müftî-zâde.....219

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk : Istıfâ-yı İctimâiyye,
Hasan Hikmet.....223

İctimâî İrticâ',
(İleri, Sebîlürreşâd).....225

Büyük Bir Tecâvüz / Kur'ân-ı Kerîm'i Tercüme Eden Bir Hıristiyan,
[Sebîlürreşâd].....227

Haremeyn-i Şerîfeyn / Şerif Hüseyin'in İngilizlerle Anlaşması Hakkında,
(el-Ahbâr - Şeyh Muhammed Mâzî Ebu'l-Azâim)*.....229

Afganistan / Halkı Hakkında Bilgiler,
(el-Ahbâr) 231

544 - 545. Sayı

27 Zilka'de 1341 - **12 Temmuz 1923** - 12 Temmuz 1339

Anglikan Kilisesi'ne Cevâb 2,
Abdülaziz Çâviş / Terc. Mehmed Âkif.....233

Müslümanlık Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir 1,
Amerika'daki Türk Gençleri İçin Konferans,
Elmalılı Hamdi Efendi.....235

İstanbul Medreseleri: İâşe 1,
Müftî-zâde 238

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk : "Vech-i Mümeyyiz"imizi Nasıl Gāib Ediyoruz?
Hasan Hikmet.....240

Sebîlürreşâd,
Ahmed Cevdet.....243

Tanzîmât'ın Açtığı Rahneler / Re'fet Paşa ile Mülâkat,
(Tanîn).....245

Afgan Sefîri Sultân Ahmed Han Hazretleriyle Mülâkāt / Avrupa seferi İntibâları,
[Sebîlürreşâd].....246

İngiliz – Arab Muâhedesi / Hicaz'a Dair,
[Sebîlürreşâd].....248

Beyannâme / Arnavutların Dinde Reform Yaptıkları İftirasına Cevap,
(*Mehmed Vehbi* - Arnavutluk Başmüftüsü) 249

Şuûn,
İstanbul, ... 249
İcâzet Merâsimi
Mısır,..... 250
Lord Headley Hac Yoluna
Afganistan.,..... 250
Afganistan'da Gazeteler
Afganistan Emîri
Afganistan Ma'denleri
Dahilî Mensûcât
Meşhed,.....252
Horasan'da Türk Konsolosu

546. Sayı

04 Zilhicce 1341 - **19 Temmuz 1923** - 19 Temmuz 1339

Anglikan Kilisesi'ne Cevâb 3,
Şeyh Abdülaziz Çâviş.....254
Müslümanlık Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir 2,
Elmalılı Hamdi Efendi.....257
Müslümanlığın Rûh-ı İlmî ve Edebîsi,
Seyyid Emîr Ali (Nâkıli : Ömer Rızâ).....259
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine / İzmirli İsmail Hakkı'ya,
Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî.....261
İstanbul Medreseleri: İâşe 2,
Müftî-zâde 264
İctimâiyâtımızda Garbcılık ve Bozgunculuk : Taklîd Seyyiesi,
Hasan Hikmet.....267
Seyyâh-ı Şehîr, Abdürreşîd İbrâhim Efendi Hazretlerinin *Mektubu*,.....269
Müslüman Esnâfının Sermâyesi Doğruluktur,
İkdâm - Ahmed Cevdet Bey.....269
Mühim Bir Hâdise / Mısır Hükûmeti ve Şerif Hüseyin,
[Sebîlürreşâd].....270
Hicâz Himâyesi / Kahire'de Alınan Kararlar.....271
Şîî Müslümanlar ve İngilizler / Şeyh Mehdî el-Hâlisî
[Sebîlürreşâd].....271
Yazar İndeksi.....273

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 21

Sayı 521 - 546

11 Kasım 1922 - 19 Temmuz 1923

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275),
altı aylığı (150) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne
Ankara'da Hürriyet Oteli
Karşısındaki Sokakta

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

11 Kasım 1922 | 02 Rebîül-evvel 1341 | Cumartesi | 11 Teşrînisânî 1338 | Cild: 21 - Aded: 521

AVN-i HAK'LA *SEBÎLÜRREŞÂD* YİRMİ BİRİNCİ CİLDE BAŞLIYOR

Kahraman ordumuzun, harîm-i ismetimize sokulan hâin düşmanı kâmilen mahv ederek Akdeniz'e ve Meriç sâhillerine vâsıl olduğu şu mes'ûd zamanda; mâtemli devirlerin kapanarak hürriyet ve istiklâl güneşlerinin mahzûn İslâm gönüllerini neşvelere gark eylediği bu şerefli günde; azamet-i mâhiyeti, te'sîrât-ı şâmile ve netâyic-i âtiyyesi i'tibâriyle İslâm ve şark âleminde mühim bir dönüm yeri teşkîl eden büyük bir ân-ı târîhte; bu muazzam hâdisât-ı inkılâbiyyenin cereyân ettiği kıt'anın merkezinde; en müşkil vaz'iyete rağmen cihânı hayretlere düşüren bu hârikulâde kudret ve kâbiliyetini gösteren asîl ve fedâkâr milletin arasında; bu muazzam harekâtı ihzâr ve idâre eden ehl-i hall u akdin hükûmet kurduğu şu mübârek yurtta başlayan bu cildimizin elbette büyük bir kıymet-i mahsûsası vardır. Bir gün gelip babalarının husûle getirdiği bu muazzam inkılâbı tedkîk ve mütâlaa eden ensâl-i âtiyye hiç şüphe yok bugünün ehemmiyetini bizden daha ziyâde takdîr edecekler, kendilerine tevdî' etmekle en büyük zevk ve şeref duyduğumuz bu zafer sahîfeleri üzerinde derîn derîn tahassüslere dalacaklardır.

Bu harp ki İslâm için hayât, memât harbi idi; bu mukaddes cihâda iştirâki milletin maddî, ma'nevî bütün kuvvetleri için en büyük bir vecîbe telakkī eden *Sebîlürreşâd*, derhâl esâret ve işgāl altına düşen Dârulhilâfe'yi terk ederek Anadolu'ya geçti, hizmete pek muhtâc olan bu harîm-i İslâm'da neşriyât-ı ahrârânesine devâma başladı; tehlikenin ehemmiyetini, düşmanların maksadını, İslâm'ın böyle tecâvüz ve taarruza ma'rûz kaldığı zamanlarda Allah'ın müslümanlara gösterdiği halâs ve zafer yollarını dilinin döndüğü, gücünün yettiği kadar anlattı; en müşkil ve buhrânlı zamanlarda, ye's ve fütûra düşmesinden korkulan zaaf-ı kalb ashâbını azim ve îmân, izzet ve şehâmet âyetleriyle irşâda çalıştı; Anadolu'nun muhtelif vilâyetlerinde dolaşarak risâlelerle, beyânnâmelerle, mev'izalarla da'vâ-yı millîmizin kudsiyetini, müslümanlara mütehattim vazîfeyi îzâh etti. El-hâsıl *Sebîlürreşâd* uhdesine düşen vazîfe-i irşâd ve îkāzı îfâ husûsunda elden gelen gayret ve himmeti sarf etmekten aslâ geri durmadı; ve nihâyet, Cenâb-ı Hakk'a binlerce şükürler olsun, o da mes'ûd günleri idrâk şerefine mazhariyetle kâm-yâb oldu.

Kitâbullâh'ın her vesîle ile nâtık olduğu gibi, Cenâb-ı Hâlik-ı zülcelâl vaadinde hulf etmez, dîn-i ezelîsine yardım edenleri mutlakā nusret-i ilâhiyyesine mazhar kılar.

Allah'ın dînini, her noktasından semâlara tevhîd sesleri yükselen vatan-ı İslâm'ı müdâfaa için mallarını, meskenlerini, ticâretlerini, âilelerini, çocuklarını, el-hâsıl her şeylerini bezleden bu mücâhid millet için zafer en tabîî bir hak idi.

[2] Bütün gelecek nesiller, yeryüzünde mevcûd bütün İslâm milletleri ibret gözleriyle görsünler ki azim ve îmân neler, ne hârikalar vücûda getirir! Asırlardan beri Ehl-i Salîb muhâcemâtına göğüs geren bu millet, elinden bütün silahları alınarak, memleketin bütün kapıları zabt edilerek çepçevre zincirle kuşatılmış olduğu halde yine esâret halkasına boynunu uzatmak zilletini kabûl etmemiş, yalnız göğsünde sakladığı, üstüne titrediği ezelî ve ebedî îmânıyla ortaya atılmış; toplardan, mitralyözlerden daha kavî, zırhlardan, bombalardan daha metîn olan bu îmân silâhıyla mücehhez olarak cihâda girişmiş; az zamanda her şeyi tedârik etmiş, hiç yoktan büyük büyük varlıklar husûle getirmiş, âkıbet cihânı hayretlere düşüren bir zafer-i azîm ihrâzına muvaffak olmuştur. Bu öyle büyük bir nümûne-i imtisâldir ki adetleri birkaç yüz milyonu bulan mahkûm dindâşlarımız için bir lahza göz önünden ayırmak kebâirin en müdhişidir.

Desâtîr-i İslâmiyyeyi her kavimden iyi kavrayan ve ona tevfîk-i harekette her milletten ziyâde sadâkat ve azim gösteren Türk, bu fedâkâr unsur-ı İslâm için zillet ve esâreti Allah tahrîm etmiş ve bu mücâhid milleti beynelislâm en büyük şeref ve rif'atle mümtâz eylemiştir. Görülüyor ki (وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقٰيكُمْ ۚ)[1] buyuran Cenâb-ı Hâlik-ı Kerîm en müttakī olduğu için bu millete bu mükerremiyeti bahş etmiştir. Bugün üç, dört yüz milyon Ehl-i Tevhîd'in mahbûb-ı kulûbu, sertâc-ı mefhareti ve alemdâr-ı zîşânı olmak şerefi öyle her millete nasîb olur mazhariyetlerden değildir. İnşâallâh ilelebed milletimiz bu şerefe olan istihkākını gösterecek; cihâd meydanlarında ibrâz ettiği bu şehâmet ve kudreti umrân ve medeniyet sâhalarında da göstermeye muvaffak olacak; yalnız maddiyât üzerine mübtenî medeniyetlerin beşeriyete felâketten başka bir şey getirmediğini, medeniyet-i hakīkıyyenin ancak maddiyâtla berâber ma'neviyâtı da hem-âheng tutan medeniyet-i fâzıla-i İslâmiyyeden ibâret bulunduğunu isbât edecektir.

Hiç şüphe yoktur ki İslâm milletlerinin a'sâr-ı ahîrede musâb oldukları felâketler hep kendi mebâdî ve esâsâtlarına arka çevirerek dalâlet yollarına sapmaları ve yabancı birtakım milletlerin peşlerine takılmaları yüzünden olmuştur. Refâh ve saâdet-i maddiyye ile beraber en yüksek fazîlet-i ahlâkıyyeyi de te'mîn eden o esâsât-ı âliyyeden uzaklaştıkça nikbet yüz göstermiş, bu husûsta ileri gidildikçe inhitât ve felâket alabildiğine tezâyüd edip durmuştur. Bünye-i ictimâiyyenin esâsındaki rasânettir ki bu kadar mesâib ve felâketlere karşı mukāvemet kudret ve kābiliyetini göstermiş, gerilemek ve küçülmekle beraber yine bünye-i asliyyeyi inhilâl tehlikesinden masûn bulundurmuştur. Bu da ancak bu hey'et-i ictimâiyyeye mahsûs bir meziyettir ki bünye-i asliyyesi bu rasânetten mahrûm milletler için bu kadar mesâibin onda birine göğüs gerebilmenin imkânı yoktur.

Şu halde milletin rehber ve mütefekkirlerine bundan sonra teveccüh edecek vazîfe, bu kadar sağlam olan, asırlarca devam eden muhâcemâta rağmen yıkılmayan bu bünye-i esâsiyyeyi tahkîme çalışmak; en tehlikeli, en buhranlı zamanlarda da milletin vahdet-i ictimâiyye ve siyâsiyyesini inhilâlden masûn ve mahfûz bulunduran bu esâsât-ı ictimâiyyeyi en feyyâz bir sûrette tenmiye ve tersîn etmektir.

Zîrâ mevcûdiyet-i memleket ve milleti istihlâs edecek müstemir bir kudretin ancak hey'et-i ictimâiyyenin rûhundan nebeân eden kazâyâ-yı ictimâiyye ile mükevven bir idâre sayesinde mümkün olacağını zaman ve hâdisât bize pek ra'nâ bir sûrette göstermiştir. Takallübâttan husûle gelen intibâhların, intibahlardan husûle gelen kudretlerin müstemir ve mütemâdî olanları ancak bu sâyede husûle gelmiştir. Binâenaleyh Allah'ın inâyetiyle istikbâle hâkim bulunan kudret-i milliyyemizin tecelliyât-ı mes'ûdesini müstemir bir hale koymak millet rehberlerinin ve mütefekkirlerinin en mütehattim vazîfeleridir.

Bu nokta-i nazardan tedkīk edilirse görülür ki milletin rûh-ı müşterek-i asliyyesi ve secâyâ-yı esâsiyyesi, ahlâk ve ictimâiyyât-ı İslâmiyyenin verdiği terbiye-i rûhiyye ve seciyyeden başka bir şey değildir. Binâenaleyh hür ve müstakil bir millet ve hükûmet halinde yaşamak için bu esâsât-ı ictimâiyyeye a'zamî derecede ehemmiyet vermek îcâb eder. Mâdem ki hey'et-i ictimâiyyemizin mensûb olduğu dîn-i mübîn, sırf ahlâk ve i'tikā-

[1] Hucurât Sûresi 49/13.

diyâttan ibâret değildir. Bütün levâzım-ı ictimâiyye ve siyâsiyye için müesses esâsât ve desâtîri de muhtevî bir medeniyettir; şu halde medeniyet sâhasındaki veche-i istikāmetimiz de muayyendir. Hiç şüphe yoktur ki tamâmıyla fıtrî olan, teâvün-i îsâr, yani diğer-gâmlık üzerine müesses bulunan medeniyet-i İslâmiyyemiz öyle menfaat üzerine teessüs etmiş veya sun'î olarak te'sîs edilmiş diğer medeniyetlerle tesâlüb edemez, ve ümmet-i vasatta olmamız dolayısıyla medeniyetimiz müntehâ-yı ifrât ve tefrît olan medeniyetlerin vasatında ahz-ı mevki' eyler. Binâenaleyh bugünkü müfrit aksülamel-i ictimâîleri husûle getiren avâmil-i seyyieden hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyyemiz de nemâ-dâr olamaz.

İşte hey'et-i ictimâiyyemizin şerâit-i hayâtiyyesini takrîr ve tesbît ederken her şeyden evvel nazar-ı dikkat ve i'tinâya alınacak nokta-i esâsiyye budur. **[3]** Mâzîde milletin çektiği ıztırâbât-ı ictimâiyye ve siyâsiyye hep bu nokta-i esâsiyyenin ihmâli yüzünden olmuştur. "Tanzîmât" nâmına bünye-i devlette icrâ edilen bütün ameliyyeleri, "ıslâhât" adıyla memlekete sokulan bütün nizâmât ve müessessâtı tedkīk ediniz, husûle getirmiş oldukları netâyic-i ictimâiyye ve siyâsiyyeyi nazar-ı i'tinâya alınız, göreceksiniz ki maddî ma'nevî tahrîbâttan başka hiçbir salâh husûle gelmemiştir. Çünkü teşkîl olunan müesseselerden beklenen gāyeyi istihsâl, vaz' olunan kānûnlardan intizâr olunan faydayı te'mîn için o müessesât ve kavânînin milletlerin rûhlarından, akīdelerinden, an'anâtlarından, el-hâsıl tarz-ı telakkīlerinden doğmuş olması en esaslı şarttır. Hiçbir zaman milletlerin hissiyât ve i'tikādâtı kānûnlarla değiştirilemez. Garb mütefekkirlerinden biri diyor ki: "Bir kavmin müessesât ve kavânîninin tebdîliyle rûhu ta'dîl edileceğine inanmak en büyük hatâdır. Müessesât, bir şekl-i dâhilîye muvâfık gelebilmek hâssasına mâlik, fakat öyle bir şekil vücûda getirebilmeye nâ-kādir bir libâs teşkîl eder; ve işte bu sebepten bir kavim için pek iyi olan müessesât, diğer kavme göre gāyet fena ve meş'ûm olabilir."

İşte süferâ-yı ecnebiyyeye karşı "Siz yalnız suflörlük ediniz, safhadaki rolleri biz pek güzel oynarız"* diyen ve: "Biz daima Avrupa'ya mürâcaat ederiz. Muhtaç olduğumuz ıslâhâtı bize gösteren odur. Islâhâtımızın ikmâlini ve muvaffakıyetle netîcelenmesini Avrupa'ya borçluyuz"** kafasını taşıyan zevâtın ve emsâlinin memleketine hâricden getirdiği kavânîn ve müessesât ile bir asır kadar bocalayan hükûmet-i Osmâniyye, en nihâyet milletin hürriyetini, istiklâlini, saltanatını, hilâfetini, el-hâsıl her şeyini ecnebîlere fedâ ettiği bir zamanda, bin müşkilât ve mezâhime rağmen rasânet ve metânet-i ictimâiyyesini muhâfazaya kudretyâb olan büyük milletimiz kendi rûhundan bir meclis doğurmuş ve mukadderâtına bizzat vaz'iyet ederek cihâna hârikalar göstermiş, başındakiler tarafından ecnebîlere fedâ edilen her şeyini kurtarmaya muvaffak olmuştur. Bir taraftan mevcûdiyet-i siyâsiyyesini te'mîn ile uğraşırken diğer taraftan mevcûdiyet-i ictimâiyyesini de tahkîm ve tersîne başlamış ve bu sayede mühim mühim eserler husûle getirmeye muvaffak olmuştur.

Demek ki milletin hakīkī mümessillerinden teşekkül eden ve [2](اَطِيعُوا اللهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ) düstûr-ı Kur'âniyyesine tevfîkan münhasıran müslüman evliyâ-yı umûrdan mürekkeb bulunan Büyük Millet Meclis-i Âlîsi, milletin ahvâl-i rûhiyye ve ictimâiyyesine uygun bir istikāmet tutmuştur. Hiç şüphe yok ki bu istikāmetin hedef-i aslîsi hey'et-i ictimâiyyemizin asırlardan beri ibtinâ etmiş olduğu esâsât-ı İslâmiyye dâiresinde devletin takviye ve tahkîmidir ki siyâsî zafer kadar bu zafer-i ictimâînin de kıymet ve ehemmiyet-i mahsûsası vardır.

Teşkîlât-ı Esâsiyye kānûnunda ahkâm-ı şer'iyyenin icrâsını dûş-i kifâyetine alan ve tanzîm kılınacak kavânînin fıkh-ı şerîfe, yani ahkâm-ı celîle-i İslâmiyyeye ibtinâ edeceğini takrîr eden Büyük Millet Meclis-i Âlîsi bu esâsı yalnız kitâba yazmakla iktifâ etmemiş, bi'l-fi'l tatbîke de başlamıştır:

Bir taraftan İslâm'ın men' ettiği bazı münkerâtı kaldırmış, bazılarını da kaldırmak üzere levâyih-i kānûniyye hazırlamış, diğer taraftan da nâsın ve zamanın ihtiyâcâtına evfak mevâdd-ı fıkhiyyenin tanzîm ve tertîbi için Şûrâ-yı İftâ nâmıyla pek

---

* Bu sözleri aynen söyleyen Fuad Paşa'dır

* Bunlar da Reşid Paşa'nın sözleridir.

[2] Nisâ Sûresi 4/59.

mühim bir müessese-i İslâmiyye vücûda getirmiş, bunun yanı başında "Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye" nâmıyla bir de İslâm akademisi teşkîl etmiş, Tanzîmât'ın harâbeler hâline getirdiği medâris-i İslâmiyyeyi hemen her tarafta yeniden ihyâ ve te'sîs eylemiştir.

İşte kahraman ordumuz cihâd meydanlarında süngüsüyle sahîfe-i âfâka zafer destanları yazarken milletin ehl-i hal ve akdi de burada bünyân-ı millînin temellerini tahkîm edecek böyle İslâmî âbideler vücûda getirmiştir.

Anadolu'da intişâra başladığı üç yıldan beri hiçbir dakīka azmine fütûr getirmeksizin mücâhedât-ı neşriyyesine devam eden *Sebîlürreşâd*, bugün yirmi birinci cildine başlarken milletin böyle her sâhada mühim mühim zaferler istihsâl ettiğini görmekle gāye-i ulvîye vüsûl husûsundaki azim ve îmânının bir kat daha arttığını hissediyor.

*
* *

Yirminci cildin son nüshalarına şöyle bir göz gezdirilirse Büyük Millet Meclisi'nin ve hükûmetinin vücûda getirmiş olduğu teşkîlât-ı cedîde-i İslâmiyye bütün ehemmiyetiyle derhâl nazar-ı dikkate çarpar. Bu kere hükûmetin, Şer'iyye Vekâlet-i Celîlesi'nin bu teşkîlât hakkında ihzâr etmiş **[4]** olduğu esbâb-ı mûcibe lâyihası, sonra Büyük Millet Meclisi'nde cereyân eden müzâkerâtta müteaddid a'zâ-yı kirâm tarafından bast edilen beyânât peka'lâ gösterir ki, gerek hükûmet, gerek meclis bu teşkîlât-ı esâsiyyeye pek büyük ehemmiyet vermektedir. Meclis-i âlînin hâlet-i rûhiyye-i İslâmiyyesini göstermek i'tibârıyla büyük bir kıymet-i mahsûsayı hâiz olan bu müzâkerâtı aynen bütün enzâr-ı millete neşr etmeyi *Sebîlürreşâd* en mütehattim bir vazîfe telakkī etmiştir. Millet, kendisini ebedî zillet ve esâretten kurtaran, büyük bir zafer ve saâdete îsâl eden vekîllerinin esâsât-ı İslâmiyyeye nasıl bir ehemmiyet-i mahsûsa atf ettiklerini görmeli ve iftihâr etmelidir.

Fil-hakīka hükûmetin ve meclisin bu teşkîlât-ı İslâmiyye sâhasındaki hareketi cidden pek mühimdir, âdetâ bir inkılâbdır. Şimdiye kadar iftâ salâhiyeti bir şahsa âid idi. O zat nasıl anlarsa, ilmine, seviyesine göre bir kavli tercîh eder; bazıları da mesâil-i mühimmede hükûmetin, pâdişâhın, yahud hâkim fırkanın te'sîri altında kalmaktan kurtulamazdı. Halbuki ashâb-ı kirâm bile mesâil-i mühimme hakkında fetvâ verdikleri zaman yekdiğeriyle istişâre ederler, Kur'ân'dan ve hadîsten istinbât-ı ahkâm husûsunda en büyük i'tinâ ve ihtimâmı gösterirlerdi. Meşveret esâsen en mühim desâtîr-i İslâmiyyedendir.

İşte Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti bu düstûra tevfîkan iftâ salâhiyetini de bir şûrâ-yı fukahâya tevdî' ediyor. Bu Şûrâ-yı İftâ İslâm fukahâsından, yani İslâm hukūk-şinâslarından teşekkül edecek, ahkâm-ı celîle-i İslâmiyyeyi nâsın ve asrın ihtiyâcâtına göre takrîr ve tesbît edecektir. Yoksa, şimdiye kadar olduğu gibi, *Ali Efendi Fetâvâsı*'ndan, yahud *Fetâvâ-yı Hindiyye*'den ve sâireden mes'ele yazacak ve meselâ orada bulamadıklarına "Bu olamaz" cevâbını verecek bir hey'et değildir. Bu hey'et, bütün mezâhib-i fukahâ-yı İslâmiyyeyi nazar-ı tedkīk ve mütâlaaya alacak; kānûn-ı İslâmî olan fıkh-ı celîlimizin nâsın, zamanın ihtiyâcâtına göre tecellî ve inkişâfını, ta'bîr-i diğerle, ezmine ve emkinenin, ahvâl ve âdâtın tegayyürüyle yeniden yeniye tahaddüs eden şuûn hâdisâtın fıkh-ı İslâmîye cihet-i tatbîkini te'mîne yegâne vâsıta olacak bir hey'et-i âliyedir. Çünkü şerâit-i hayâtiyye her an teceddüd ediyor. Ve bunun netîcesi olmak üzere muâmelât-ı nâsda mütemâdî sûrette tahavvül edip duruyor. Eğer kavânîn-i tabîîyye dâiresinde mütemâdiyen tahavvül etmekte olan muâmelât-ı beşeriyyeyi tanzîm ve muâmelât-ı nâsın ahkâm-ı şer'iyye dâiresinde cereyânını te'mîn edebilmek için bütün hâdisât-ı cedîdenin anâsırını fıkhımızın i'mâlhâne-i medenîsine arz etmez, bunları usûl ve kavâid-i şerîate tatbîk etmek kudretini gösteremezsek, ictimâiyyâtımıza kadar her şeyi "Avrupa'dan almalıyız." iddiâsında bulunanlara ne diyeceksiniz?

Eğer Büyük Millet Meclisi-i âlîsinin Şûrâ-yı İftâ ile bugün ortaya koymak istediği esâs bir asır evvel konmuş olsaydı, hiç şüphe yok ki, bir asırdan beri mütemâdiyen memleketimize sokulan garb usûlleri, Avrupa kavânîn ve müessesâtı giremezdi. En büyük söz Erzurum meb'ûsu Hüseyin Avni Beyefendi'nin sözüdür:

– Beni Avrupa'ya gitmekten müstagnî bırakınız!

Hakîkaten İslâm ulemâsı son asırlarda nâ-becâ taklîd vâdîsine saptılar; fıkh-ı celîl-i İslâm'ın o yüksekliğini, o inceliğini lâyıkıyla tecellî ettiremediler; İslâm hukûkunu hakkıyla işletemediler; Avrupa hukûk-şinâsları nazarî, amelî şâyân-ı hayret eserler vücûda getirdikleri halde bizim ulemâmız o nâ-becâ taklîdden ayrılamadılar. Halbuki zaman durmadı, yürüdü. Avrupa hukûkunu tahsîl eden bir zümre peydâ oldu. Ve bunlar orada okuduklarını burada tatbîka kalkıştılar. Bit-tabi' bir hey'et-i ictimâiyyenin esâsât-ı hukûkkıyyesi diğer bir hey'et-i ictimâiyyede tatbîk olunamayacağından bu hareket tezebzüb-i ictimâîyi husûle getirdi.

Bunun netîcesidir ki bir asırdan fazla zamandan beri milletimiz dümeni kırılan bir gemi gibi dalgalar arasında çırpınıp duruyor, bir türlü sâhil-i selâmeti bulamıyor. İslâmî kânûnlar, İslâmî telakkîler yerine Avrupa kavânîn ve müessesâtı kâim olmaya başladığı zamandan beri devletimizin hayât-ı siyâsiyyesine târî olan buhrân-ı milletin hayât-ı ictimâiyyesine de müstevlî olmaya başladı ve o günden i'tibâren bir takım emrâz-ı ictimâiyye memleketimizde yüz gösterdi. Mütefekkirîn-i siyâsiyye zümresi arasında baş gösteren bu maraz-ı ictimâî netîcesi olmak üzere ortaya çıkan tanzîmât, inkılâb ve ıslâhât mes'eleleri devleti büsbütün girdâba sevk etti. Marazına şuûru lâhık olan bir vücûdun ilk hâdise-i rûhiyyesini bekā-yı nefsi hakkında bir ukde-i iştibâha tutularak fikrinde tevehhüm, irâdesinde fütûr göstermek müdhiş bir helecân ve ıztırâba düşmek olur ki, bu hal alel-ekser **[5]** emrâzın şeff ü teşhîsine ve ıslâhâtın tatbîkine âid levâzımın gereği gibi temyîzine mâni' olmaktan hâlî kalmaz. İşte bu hâlet-i rûhiyyedir ki ıslâhât illetine dûçâr olan zümreyi yanlış bir yola saptırdı; devletin kendi bünyesine muvâfık tedâvîden zühûl ettirerek kuvvetli ve sâlim gördüğü devletlere tahassür ve taklîde sevk etti. Binâenaleyh devlet herhangi müessesât ve kavânînin ıslâhına girişmişse hemen hepsinde eskisini yıkmak ve yenisini temelinden binâ etmek sevdâsına düşmekten kurtulamadı. Vâkı'â bu kafa ile eski dediği kendi millî kânûnları, millî müesseseleri yıkıldı; fakat yerine konmak istenen şey milletin, ne bünye-i asliyyesi, ne de ahvâl-i ictimâiyye ve rûhiyyesiyle münâsebâttar değildi. Bunun içindir ki "Tanzîmât ve Islâhât" nâmı verilen ve bu yolda tedvîn ve teşkîl edilen kânûnlar, müesseseler buhrânı tezyîd etmekten ve milletle zümre-i müdîrânı arasındaki uçurumu biraz daha derinleştirmekten başka bir netîce vermedi. Bu husûsta ulemâ-yı millet de garplılaşmak taraftarları kadar, belki de onlardan ziyâde mes'ûldür. Çünkü esâsât-ı İslâmiyyenin her türlü ihtiyâcât-ı beşeriyyeyi kâfil olduğunu ortaya koymak ve isbât etmek onlara düşüyordu.

Ulemâ zamânın ihtiyâcâtını, ilmin, efkârın terakkīsini nazar-ı dikkate almadılar, esâsâtı bırakarak cüz'iyâtla uğraşmaya başladılar. Tanzîmâtçılar ise bir milletin hüviyeti, yani asl-ı sâbiti her türlü müessirât-ı hâriciyye ve muhîtiyyenin te'sîrinden âzâde bir mâhiyet-i müstakille olmadığını nazar-ı dikkate almadılar. Tanzîmâtçılar şu hakîkat-i ilmiyyeden tegāfül ettiler ki: Hüviyet-i milliyye: Akāid, lisân, âdât ve sâire gibi bir takım müessirât-ı kaviyyenin hülâsa-i mütemessilesidir. Milel ve akvâm üzerinde hükm-i anîfini icrâdan hiçbir zaman hâlî kalmayan bu müessirât-ı kaviyye ve müteselsilenin hükümden iskātına kalkışmak, şüphe yok ki muhâli imkâna takrîb ile uğraşmaktır, ve bunun netîcesi hizlân ve hüsrândır. Bu müessirât, kendisine karşı vukū' bulan her türlü harekâtı şiddetle tedmîr eder. Bütün milletlerin, kuvvetine serfürû' etmeye mecbûr oldukları bu müessirât ve avâmilin istihkārı hüviyet-i milliyyenin hüviyât-ı sâire tarafından ifnâ ve temsîliyle netîcelenir. Bir millet ki kendisini muhâfaza-i hüviyyet kaydından âzâde görür, artık onun için tarîk-i terakkīde, muhâfaza-i istiklâl uğurunda mücâhedâta girişmeye mahal yoktur. Çünkü o, mevcûdiyet-i müstakıllesini fedâya râzı olmuş, kendisini bir gıda gibi başkalarının dîde-i iştihâsına arz etmiş demektir.

Evet, tanzîmâtçılar bu hakāyıkı hiç nazar-ı ehemmiyyete almadılar, başka milletlerin kānûnlarını, müesseselerini memlekete getirmekle yeni bir millet vücûda getirebilecekleri zehâbına düştüler; fakat ilme, hakāyık-ı tabîiyyeye karşı olan bu hareket memlekete felâketten başka bir şey getirmedi. Eğer bugün millet burada millî bir meclis, millî bir hükûmet teşkîl edip de "hüviyet-i milliyye"sini muhâfazaya azmetmemiş olsaydı, milletin ne hürriyet ve istiklâl-i siyâsîsi kalacaktı,

ne hüviyet-i milliyyesi! Binâenaleyh bu meclisin burada teşekkülü yalnız milletin hayât-ı siyâsiyyesi değil, hayât-ı ictimâiyyesi nokta-i nazarından da fevkalâde mühim bir hâdise-i târîhiyyedir. Millet bu hareketle gerek istiklâl ve hürriyet-i siyâsiyyesinden ve gerek hüviyet-i milliyyesinden, hüviyet-i milliyyesini teşkîl eden anâsırdan bir zerre bile fedâ edemeyeceğini bütün cihâna göstermiş oluyor.

Şurası muhakkakāt-ı ilmiyyedendir ki âlemde bütün mevcûdât bir tegayyür, ve tegayyür içinde bir bekā ve tevâfuk arz etmektedir. Her şey dâimâ değişiyor, tahavvülden tahavvüle geçiyor, ve bu tahavvül içinde yine bir bekā, bir tevâfuk, bir vahdet arz ediyor. Kānûn-ı tabîatin, yani Sünnetullāh'ın iktizâsı budur. Ve bunda tebeddül yoktur. [3](وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلا)

Hayât-ı beşer de böyledir. O da her an tahavvül ve tegayyür arz ediyor, hiç durmayıp değişiyor. Fakat bu tahavvül, bir tahavvül-i mutlak değildir, ayniyet ve bekā-yı vahdet içinde bir tahavvüldür; yahud tahavvül ve tegāyür içinde bir vahdet-i ayniyyettir. Bir ferd tahavvülden tahavvüle geçmek sûretiyle yaşayıp dururken ayniyeti, devam-ı hüviyetini muhâfaza edemediği son bir tahavvül ile âlem-i emvâta karışır. Binâenaleyh hayât, tahavvülâtsız, teceddüdâtsız cereyân etmiyorsa ayniyet ve tevâfuksuz hiç cereyân edemez. Ferdler, zarûrî ve tabîî olan tahavvülâtla beraber hüviyetlerini de muhâfaza edemedikleri tahavvülât ile âlem-i emvâta karışırlar. Bu da Sünnetullâh'ın, kānûn-ı ilâhînin muktezâsıdır. Bunda da tebeddül ve tahavvül yoktur.

İşte hayât-ı devlet ve millet de böyledir. O da aynı kānûnun taht-ı te'sîrindedir. Hangi devlet olursa olsun, tabîî olarak ma'rûz kalacağı tahavvülât ve teceddüdât ile beraber ayniyetini, hüviyetini zâyi' ettiği gün sahne-i hayâttan çekilmiş olur. Binâenaleyh bir devlet zarûrî ve tabîî olan tahavvülât ve teceddüdâtı kabûl ederken mutlakā hüviyet-i milliyyesini zâyi' etmemeye çalışacaktır. Bir devlet ve millet için asrın muktezâsı **[6]** olan tahavvülât ve teceddüdâta tâbi' olmak ne kadar lazımsa, kendi hüviyet ve ayniyetini muhâfaza etmek de o nisbette lazımdır. Ondan hiçbir şeyi fedâ edemez; ve etmemelidir. Ayniyetini ve bekāyı hüviyeti muhâfaza etmek şartıyla tahavvülât ve teceddüdâtı kabûl eder; ve etmelidir.

Cem'iyât-ı beşeriyyede bu ayniyet ve tevâfuku ifade ve bekā-yı hüviyyeti te'mîn eden, bununla beraber nizâm-ı tahavvülâta hâkim olup duran esâsât, cem'iyâtın kavânîn-i asliyyesidir. Şüphe etmemelidir ki şer'in ve kānûnun kıymeti sebât şümûlündedir. Bunun içindir ki kavânînin tahavvülât-ı serîası efrâdın rûhunda bir hiss-i istihfâf tevlîd eder. Fakat şu mühim nokta da hatırda olmak lazımdır ki şer' ve kānûnun kıymetini ifade eden bu bekā ve sebât, diğer taraftan ihtiyâc-ı tahavvül ve teceddüde adem-i kifâye gibi bir şâibe-i ye'sden de vâreste olmalıdır. Binâenaleyh bir millet ve devlet, asrın îcâbâtı olan tahavvülât ve teceddüdâta tâbi' olmak, bununla beraber hüviyet-i milliyyesini de muhâfaza edebilmek için onun tâbi' olduğu kavânîn-i asliyye hem sâbit, hem de tedrîcen neşv ü nemâyı idare etmelidir.

İşte şerîat-i İslâmiyye bu hikmeti mutazammın olarak usûl-i sâbite altında fürûât-ı cedîdesini tefrî' edip gitmek ister. O kadar ki tahavvülât içinde hüviyetini, ayniyetini idâme edebilmek için asırdan asra uğradığı tahavvülâtı rûhuna hazm ettirerek kendini ta'mîr ve tecdîd etmesi ümmet için bir ni'met olacağı bazı ehâdîs-i şerîfede haber verilmektedir.

Kaldı ki kavânîn-i asliyyenin hayatı, zî-hayât zekâlar, zî-hayât vicdânlarla kāimdir. Yalnız kitap sahifelerine gömülmüş kalmış olan kavânîn-i asliyye bi'l-fi'l hayattan ve hayata te'sîrden mahrûmdur. Bu, o kadar bedîhîdir ki bunu anlamamak için [4](لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا) nazm-ı celîline mâ-sadak olmak lazımdır. Bir millet için kavânîn ve şerâyi'-i asliyyesini ihmâl etmek kadar haybet ve hüsrân olamaz.

Devlet-i Osmâniyyenin son asır zarfındaki ahvâl-i umûmiyyesi tedkīk olunursa görülür ki daima kavânîn-i asliyyesinden uzaklaşmak, usûl-i sâbitesini ihmâl etmek gibi şâyân-ı esef bir dalâlet içinde çırpınıp durmuştur. Bunun netîcesidir ki vücûda getirilen bütün kavânîn ve müessesât

[3] Ahzâb Sûresi 33/62.

[4] A'râf Sûresi 7/179.

millî rûh ile kaynaşamamış, bu sebeple devlet ve millet mütemâdî bir ıztıraptan kurtulamamıştır. Kavânîn-i şer'iyye ve müessesât-ı İslâmiyyenin ehemmiyetden ıskātı yüzünden husûle gelen buhrân-ı ictimâî milleti hüviyet-i şahsiyyesinden insilâh ettirecek kadar tehlikeler tevlîd etmiştir. Şuûn-ı medeniyyenin mâzî, hâl ve istikbâl arasındaki âheng-i ittisâli muhâfaza edilemediği için yeniden vaz' olunan ahkâm, kavânîn-i asliyyemize aykırı kalmış, rûh-ı ictimâîye temâs edememiş, bu sebeple memleketimizde kānûn muhabbeti şerîat muhabbeti kadar teessüs edememiştir.

Mâdem ki böyledir; şu halde tahavvülât ve teceddüdât içinde yürürken ayniyet ve bekā-yı hüviyyetimizi de muhâfaza ve te'mîn edebilmek için kavânîn-i asliyye ve usûl-i sâbitemizden uzaklaşmamak, kānûn-ı millî ve medenîmiz olan fıkh-ı celîlimizin zamanın îcâbâtına, maslahatın iktizâsına göre tecellî ve inkişâfını te'mîn edecek esbâba tevessül eylemek bizim için en esaslı ve en hayâtî bir mes'eledir. Her an tahaddüs eden şuûn ve vekāyie göre vaz' edilecek kānûnların nazariyât-ı fıkhiyye mûcebince tahlîlât-ı amîka ile mevki'lerini ta'yîn edecek kütüb-i fıkhiyye meydâna getirmek lazımdır. Başka sûretle İslâmî telakkilerimizi, İslâmî esaslarımızı yaşatabilmek imkânı yoktur. Yukarıda söylediğimiz gibi kavânîn-i asliyyenin hayâtı bu sûretle kābildir.

İşte bu maksatladır ki Büyük Millet Meclis-i Âlîsi bu müessese-i İslâmiyyeyi bu şekilde vücûda getirmiştir. Binâenaleyh "Şûrâ-yı İftâ" bir hey'et-i iftâiyyedir. Hüviyet-i milliyyemizin tatarruk-ı halelden muhâfazasının yegâne kâfili olan fıkh-ı İslâmîyi zamanın îcâbâtına göre tecellî ve inkişâf ettirecek bir hey'ettir.

Bu hey'et-i âliyyenin mâhiyeti teayyün edince oraya intihâb olunacak zevâtın hâiz olması îcâb eden ehliyet ve evsâf-ı ilmiyye kendi kendine tezâhür eder. Şûrâ-yı İftâ a'zâları huffâz-ı mesâil olmaktan ziyâde dekāyık-ı kitâb ve sünnete, rûh-ı şerîate, akvâl-i eimmeye, iktizâ-yı zamâna ve mesâlih-i ibâda vâkıf erbâb-ı ilim ve ihtisâstan mürekkep olmalıdır. Tekrar ediyoruz, bu hey'et muayyen bir fetvâ kitabından bulabildiği bir mes'eleyi tesvîd ve tebyîz edecek bir hey'et değildir; tegayyür-i zamânın, teceddüd-i şuûn ve mesâlihin, tezâyüd-i ihtiyâcâtın iktizâ ettiği ahkâmı takrîr ve tesbît, havâdis ve havâyic-i ictimâiyyemiz içinde husûle gelen müdrikât-ı cedîdemizin âheng-i ittisâlini te'mîn ve mezâhib-i muhtelife erbâbı arasında neş'et eden fukahânın akvâlini cem' ve telfîk ederek bu akvâl içinde maslahat-ı nâsa ve rûh-ı şerîate tevâfuk edenleri temyîz ve tefrîk edecek olan bir hey'ettir.

Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi'ne gelince, Şer'iyye **[7]** Vekâlet-i Celîlesi'nin esbâb-ı mûcibe lâyihasının tedkīkinden anlaşıldığına göre bu hey'et de başka bir nokta-i nazardan yine aynı gāyeye, İslâm'ın neşr u teâlîsine, müslüman medeniyetinin inkişâf ve terakkīsine, İslâm hey'et-i ictimâiyyesinin temellerini tersîne, beynelislâm teârüf husûlüne çalışacaktır. Bu hey'ete tevdî' olunan vezâif bunun bir İslâm akademisi mâhiyetini hâiz olduğunu gösteriyor. Bir kere, bu hey'et hakāyık ve meâlî-i İslâmiyyeyi neşr edecek; sâniyen akvâm-ı İslâmiyyenin ahval-i ictimâiyye ve şuûnât-ı dîniyyelerini tedkīk edecek; sâlisen, müslümanların terbiye-i dîniyyesine ve mezâyâ-yı fâzıla-i İslâmiyyenin inkişâfına çalışacak.

Bunlar o kadar mühim vazîfelerdir ki hey'et bu vezâifi kısmen olsun îfâya muvaffak olduğu takdîrde bu millete en büyük hizmeti yapmış olacaktır. İslâm'ın bir dîn-i fıtrî olduğunu, beşeriyetin tekâmülünü istihdâf ettiğini daima söyleyip duruyoruz. Fakat bunları her kısım halka anlayabileceği lisanla, anlayabileceği sûrette anlatmak lazımdır. Kitâbullâh yalnız raflarda saklanmak, bir de ölülere okunmak üzere nâzil olmamıştır. Ahkâmı bilinip tatbîk edilmek için şeref-nâzil olmuştur. İsm-i mübâreki anıldığı zaman en büyük huzû' ve huşû' gösterdiğimiz aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in hayât-ı seniyyelerini, o cihân-değer sözlerini herkese bildirmek en mütehattim vazîfemizdir. Elbette hakāyık ve meâlî-i İslâmiyye yalnız bir sınıf-ı mahsûs için değildir. Bunda bütün halkın hissesi vardır. Herkes kendi seviyesine, kendi idrâkine göre nasîbini almalıdır. Biz şimdi dalâlette bulunan diğer dinler ashâbını irşâddan vazgeçtik; kendi dinimizle mütedeyyin efrâd ve akvâma İslâm'ın mehâsinini, fezâilini, meâliyâtını anlatmak derdindeyiz. Bu husûsta müsta'celen yapılması mübrem olan bazı şeyler vardır. Meselâ bugün umûm için muhtasar bir

sûrette Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme ve tefsîrine pek ziyâde ihtiyaç vardır. Bu en mütehassıs zevâttan mürekkep bir hey'et-i mahsûsa tarafından yazılmak ve bütün İslâm lisânlarına tercüme olunmak lazımdır. Bilâhare de mufassal bir tefsîr ihzâr olunmalıdır. Bundan başka ehâdîs-i sahîhayı tefrîk ile îzâha himmet etmek de lazımdır. Bir taraftan bunlar hazırlanır iken diğer taraftan da bir İslâm muhîti'l-maârifi tahrîr ve neşre başlamak en zarûrî bir keyfiyettir. Ecnebîler tarafından İslâm kāmûsları neşr edilmekte olduğu halde bizim böyle en mübrem olan bir İslâm muhîti'l-maârifinden mahrûmiyetimiz pek azîm bir kusûr ve noksandır.

Sonra yeryüzünde mevcûd üç, dört yüz milyon müslüman hakkındaki ma'lûmâtımız nedir? Bunlar hakîkaten var mı, yok mu? Var ise nerelerde ve ne mikdarda bulunuyorlar, hayât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyeleri, ahvâl-i iktisâdiyye ve maîşetleri nasıldır? İ'tikādları, dîn-i celîl-i İslâm'ı anlayışları, sûret-i tatbîkleri bize benziyor mu? Hangi lisanlarla tekellüm ediyorlar? Hangi devletlerin taht-ı idârelerinde bulunuyorlar? Bunları irşâd ve îkāz için ne gibi tedbîrler ittihâz etmek lazımdır. Beynelislâm teârüf husûlü, münâsebât te'mîni neye mütevakkıftır? Bunlar hep tedkīk olunup bilinecek mesâil-i mühimmedir.

Sonra terbiye ve fezâil-i İslâmiyyenin inkişâfı için ayrıca teşkîlâta ihtiyaç vardır. Meselâ müftüler, vâizler bu husûsta en mühim âmil olabilir. Onların delâletiyle her tarafta teşekkül edecek ilmî, ahlâkī hey'etler fezâil-i İslâmiyyenin hüsn-i muhâfazasına ihtimâm ederler.

El-hâsıl hey'et-i ictimâiyyemiz bu ilmî hey'etlerden pek mühim hizmetler beklemektedir. Büyük Millet Meclisi, hüviyet-i milliyyemizi garblılaştırmak isteyen tanzîmât devrine, tanzîmât kafasına hâtime çekti. Artık ortada hiçbir hâil kalmadı. Bin şu kadar seneden beri milletin rûhunda lâ-yezâl bir sûrette yerleşmiş olan İslâmî mebde'lerini, İslâmî telakkīlerini kemâl-i hürriyet ve serbestî ile inkişâf ettirmek, tatbîk eylemek zamân-ı mes'ûdu geldi. Bir taraftan Büyük Millet Meclisi bu esaslar dâhilinde çalışırken diğer taraftan milletin her sınıfındaki rehberlerin, mütefekkirlerin, mütehassısların aynı gāyenin husûlüne bezl-i mesâî etmeleri lazımdır. Bu husûsta en mühim vazîfe matbûâta terettüb etmektedir. Bu miyânda *Sebîlürreşâd* da kendi omuzlarına yüklenen vezâifin ehemmiyet-i mahsûsasını takdîr etmektedir. İnşâallah bu cildimizde o vezâifi hakkıyla îfâya çalışacaktır.

Bugün gerek burada, İslâm'ın merkezinde, gerek diğer diyâr-ı İslâmiyyede mühim tebeddüller, halâs-ı istiklâle doğru mühim hareketler tevâlî edip duruyor. İslâm devletleri, İslâm milletleri arasında bîgânelikler teârüfe, vahdete münkalib oluyor. Münâsebât-ı siyâsiyye ve fikriyye başlıyor. Bu gāyet mühim bir ân-ı târîhîdir. Bu samîmî temâs ve münâsebetleri tanzîm etmek, onlara bir şekl-i mahsûs vermek İslâm matbûâtının, İslâm mütefekkirlerinin en mütehattim vazîfesidir. Bunun için Asya ve Afrika'daki matbûât-ı İslâmiyye **[8]** arasında esaslı münâsebât te'sîs etmek, mübâdele-i efkârı taht-ı te'mîne almak lazımdır. Sonra bütün İslâm milletlerine âid mesâil-i umûmiyye-i dîniyye ve ictimâiyeyi müzâkere etmek üzere büyük bir İslâm kongeresinin in'ikādını da te'mîn etmek elzemdir. Sonra İslâm devletleri arasındaki münâsebât-ı siyâsiyyeyi Avrupa hukūk-ı düvel esâsâtından, bizimle hıristiyan devletleri arasındaki münâsebâttan farklı bulundurmak zarûrîdir. Bunun için İslâm milletleri, İslâm devletleri arasındaki münâsebât-ı siyâsiyyeyi İslâm esâsât-ı hukūkıyye ve siyâsiyyesine göre tanzîm etmek, bir hukūk-ı beynelmilel-i İslâmî tedvîn etmek lazımdır. Bu da İslâm matbûâtı için mühim bir sâha-i tedkīkdir.

Sonra yeni teşekkül eden ve etmek üzere bulunan bazı İslâm devletlerinin teşkîlât-ı siyâsiyyelerinde kendilerini ecnebî eşkâl-i siyâsiyyesine kaptırmamaları için İslâm teşkîlât-ı siyâsiyyesine ve bunun asr-ı hâzırda ne sûretle tatbîk olunabileceğine dâir tedkīkāt-ı ilmiyyede bulunmak da İslâm matbûâtının vezâif-i mühimmesinden biridir. Eâzım-ı mütefekkirîn-i İslâmiyyeden merhûm Prens Said Halim Paşa'nın bu bahse dâir geçen cildimizde tefrika ettiğimiz eseri ilk def'a olmak üzere mevzû' hakkında yazılmış şâyân-ı dikkat ve ehemmiyyet bir eserdir. Bu vâdî-i ilimde tedkīkātı ileri götürmek lazımdır. İslâm milletleri arasındaki vahdeti te'mîn eden esâsât-ı ictimâiyyenin menbaı bir olduğu gibi esâsât-ı siyâsiyyenin menbaını tevhîd etmekte de azîm faydalar vardır.

Kezâlik fikir ve irfân i'tibârıyla da beynelislâm bir vahdet te'sîsine çalışmak elzemdir. Maârif ve efkâr husûsunda yekdiğerine büsbütün aykırı istikāmetler tutan milletler arasında vahdetin bekā ve devamı pek güçtür, belki de bir gün vahdetin büsbütün kırılması melhûzdur. Onun için beynelislâm yüksek bir müessese-i irfâniyye te'sîs etmek de lazımdır. Böyle bir İslâm dâru'l-fünûnu için en münâsib mahal Anadolu'dur. Âlem-i İslâm'ın her tarafından gönderilecek talebe ve para ile bu dâru'l-fünûn pek muazzam bir müessese-i İslâmiyye olabilir. Bunun te'mîni de matbûât-ı İslâmiyye için mühim bir vazîfedir. Bit-tabi' bu fikrî ve ictimâî münâsebât miyânında münâsebât-ı iktisâdiyyeyi de ihmâl etmek kat'iyyen câiz olamaz. İhmâl değil, buna a'zamî ehemmiyet atf etmek lazımdır. Bu husûs hakkında geçen cildimizde müteaddid makāleler vardır. Bu yolda neşriyâtta bulunmak da matbûâtın vezâif-i mühimmesindendir.

El-hâsıl *Sebîlürreşâd* yirmi birinci cildine başladığı bu mühim ân-ı târîhîde pek mühim mesâil-i muhtelife-i İslâmiyye karşısında bulunduğunu takdîr etmektedir. Öyle mes'eleler ki bunların hall ü te'mîni hem bizi, hem bütün İslâm âlemini en mes'ûd bir devre-i ikbâle is'âd edecektir. Bit-tabi' *Sebîlürreşâd* bu husûsta uhdesine düşen vazîfeyi gücünün yettiği kadar îfâya çalışacaktır. Tevfîk Allah'tandır.

Sebîlürreşâd

Yeni Gelen Koleksiyonlarımız ve Kitaplarımız

Birinci cildden yirminci cild nihâyetine kadar *Sırâtımüstakīm-Sebîlürreşâd* koleksiyonu fiyatı elli liradır. Posta ücreti idârehâneye aiddir.

Dînî Dersler'in maa-posta ücreti birinci kitabın birinci kısmı 41, ikinci kısmı 69, üçüncü kitap 90 kuruştur. Merhûm Prens Said Halim Paşa'nın külliyât-ı âsârını muhtevî olan *Buhranlarımız* maa-posta ücreti 55 kuruştur.

İ'tizâr

Kağıtsızlık yüzünden birkaç hafta *Sebîlürreşâd* intişâr edemedi. Sipâriş olunan kağıtlarımız gelmek üzere bulunuyor. Bu sebeple birkaç hafta daha teehhür ederse ma'zûr görülmesi ricâ olunur.

Kağıt tedârik etmek üzere bulunan *Köy Hocası* refîkimiz de inşâallah yakında intişâr edecektir.

İhtâr

Aboneleri hitâm bulan zevât, irsâlâtın devâmını arzû ettikleri takdîrde, abone bedellerini göndermeleri îcâb eder.

İstirdâd olunan memleketlerdeki eski abone sahiplerinden şimdiki adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.

İkinci Tab'ı : Ankara Öğüd Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275),
altı aylığı (150) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne
Ankara'da Hürriyet Oteli
Karşısındaki Sokakta

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

18 Ocak 1923 | 30 Cemâziyel-evvel 1341 | Perşembe | 18 Kânûnisânî 1339 | Cild: 21 - Aded: 522

İÇKİNİN HAYÂT-ı BEŞERDE AÇTIĞI RAHNELER

Bismillâhirrahmânirrahîm

Hâdî-i hakîm ve fettâh-ı alîm olan Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ve onun bütün halâikı irşâd ve mekârim-i ahlâkı tetmîm ve ikmâl için gönderilen Resûl-i muhteremine salât ve selâmdan sonra derim ki:

Cemâhîr-i Müttefika hükûmetleri tarafından Amerika'da içki beliyyesine karşı durmak ve bu yüzden oradaki nüfûs-ı beşeriyyenin ma'rûz bulunduğu felâketleri izâle eylemek maksadıyla ittihâz olunan şiddetli tedâbîr ve vesâilin, ictimâiyât ve edyân târîhinde nazîri, tâ peygamberimiz sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in müskirâtı sûret-i kat'ıyyede tahrîm ve bunu ümmü'l-habâis telakkī eylediği târîhden i'tibâren görülmemiştir.

Amerika hükûmât-ı müttehidesi Harb-i Umûmî esnâsında içkiyi kat'iyyen men' yüzünden hâsıl olan netâyici gördükten sonra bu âfete karşı gāyet şiddetli davranmaya başladı. Tabîîdir ki o, bir hıris-tiyan hükûmeti olmak i'tibârıyla bu hareketinde ne Kur'ân'ın hükmüne inkıyâd etmiş, ne de müslümanları taklîd eylemiş değildir. Ancak kayd etmiş olduğu bir takım hâdiseler, bir takım hakîkatlerle cem' etmiş olduğu ilmî hükümler, tıbbî tedkîkler karşısında artık bu müdhiş âfeti ihmâle ve onun her taraftan te'kîd ve teyîd olunan hasârâtı önünde tecâhüle mahal görmemiştir.

Bundan dolayıdır ki ahkâm-ı dînin esrârını anlamayanları îkāz etmek ve mü'minîn için medâr-ı şifâ ve rahmet olan beyyin ve belîğ hüccetleri serd eylemek maksadıyla şu eseri yazdım. "Şüphe yoktur ki Cenâb-ı Hak müttekīn ile beraberdir."[1]

Mukaddime

Şimâlî Amerika hükûmeti Harb-i Umûmî'nin beş senesi zarfında içkiyi men' etti. Bu harbe iştirâk eden diğer devletler de aynı harekette bulundu. Ancak gerek harp müddetince bu memnûiyetin verdiği netîceleri ta'kīb eden, gerek harpten evvel bu âfete karşı muhtelif vesâit ile mücâdelede bulunan Amerika hükûmetidir ki muhârebe hitâm bulur bulmaz diğer devletler gibi davranmamış, bilakis sulhten sonra da içkiyi kat'î ve umûmî bir sûrette men' etmiştir. Amerika hükûmeti içki isti'mâlini men' ettiği gibi satılmasını, yapılmasını da men' etmiş ve içenleri hapis cezâsına mahkûm etmiştir. O derecede ki, yeni vaz' olunmasına rağmen, tatbîki husûsunda Amerika mahkemeleri tarafından hiç eser-i merhamet gösterilmeyen bu kānûna karşı gelenlerle hapishâneler kapılarına kadar dolmuştu. İçkiye inhimâk husûsunda dünyadaki mil-

[1] Bakara Sûresi 2/194

letlerin en ilerisinde bulunan Amerikalılar tabîî bu kānûndan çok müteessir oldu. Lakin hayât-ı ictimâiyye ve ahlâk-ı umûmiyyeyi ıslâh yolunda bu memnûiyetin vücûda getirdiği te'sîr-i azîmi gören hükûmet cerâim ve cinâyâtın azalması ve halkın birçok münkerâttan uzak durması husûsundaki te'sîrini de alenen müşâhede ettiği içindir ki bütün habâisin, bütün nefsânî hevesâtın anası olan içkiyi men' hakkındaki azim ve karârını bir kāt daha teşdîd etti.

Amerika matbûâtında görülen son yazılardan anlaşıldığına göre bu memnûiyetten fenâ halde sıkılan Amerikalılar kendilerini şu sûretle avutuyorlarmış: Elbette, tabâbetin vereceği kararlar bu tazyîka bir çâre bulacak ve tedâvî maksadıyla biraz şarap isti'mâlinin zarûrî bulunduğuna dâir etıbbânın vereceği hükme karşı mahkemeler bir şey diyemeyecektir! Zavallı ayyâşlar uzun müddet boyunlarını uzattılar, kendilerini ukūbât-ı kānûniyyeden kurtaracak ve mi'delerine beş on damla olsun içki girmesine medâr olacak bu tıbbî kararları beklediler, durdular. Lakin etıbbâ, **[10]** desâtîr-i hıfz-ı sıhhat miyânında, hiçbir düstûr görmediler ki bu, vücûdu bitiren, ahlâkı kemiren zehirlerin hatta hastalar tarafından isti'mâlini zarûrî gösterebilsin. Zîrâ hiçbir hastalık yoktur ki ona karşı tabâbette küûlden müstağnî kılacak bir devâ-yı nâfi' bulunmasın.

Amerikalılar tabîblerinden hiç beklemedikleri bu hâli görünce yavaş yavaş ümîdsizliğe düştüler, nihâyet bira bu memnûiyetten hâriç kalır ve ulemâ-yı tıb bunu semm-i kātil addedilen diğer içkiler miyânına idhâl edilebilecek esbâb bulamaz, diye mütesellî oldular. Büyük şirketler bir sene evvel Amerika çarşılarını bira tûfânı içinde boğmaya hazırlandılar. Yalnız bir ihtiyât olmak üzere evvelce mahkemelerin bu husûsta vereceği kararı beklediler. Maamâfih beklenilen bu kararın aleyhte çıkacağını aslâ hâtıra getirmediler. Ne büyük ibrettir ki dîn-i İslâm'ın azamet-i hikmeti bu protestan memleketinde ikinci def'a olarak bir daha tecellî etti: Amerika mahkemeleriyle reîs-i cumhur Doktor Harding'in metânet-i re'yi bunların bütün tatlı hülyâlarını, bütün câzib emellerini alt üst etti. Evet, sâdır olan karar birayı da diğer içkiler miyânına idhâl ediyordu. Binâenaleyh reîs-i hükûmet Harding tarafından 23 Kânûnievvel 1921 târîhinde sâdır olan kānûnda biranın tedâvî maksadıyla bile isti'mâli men' ediliyordu. İşte bu emrin sâdır olduğu gün bütün Amerika hükûmât-ı müttehidesince garblıların ta'bîri vechile tam bir "kupkuruluk" târîhinin mebdei oldu.*

Bu emir, Amerikalılar üzerinde yıldırım isâbet etmiş gibi müdhiş bir te'sîr husûle getirdi. Artık içki iştiyâkını teskîn için kānûndan kaçmak ve gece gündüz uyanık bulunan zâbıtanın nazarından gizlenmekten başka çâre bulamadılar. Lakin memleketi bu mühlik âfetten tamâmıyla kurtarmaya azm etmiş olan hükûmet onun bulunabileceği gizli kapalı ne kadar yer varsa hepsine nüfûz etti. Ucuz, pahalı ele geçirdiği bütün müskirâtı nehirlere, denizlere döktürdü. Bir halde ki Amerika matbûâtı müsâdere edilmekte olan içkilerin geceleyin dökülmesini, zîrâ bunların gündüzün alenen naklinde yeni kānûna henüz layıkıyla ısınamamış olan halkın derdini tazelemek mahzûru bulunacağından bu cihetin idâre olunmasını belediye dâirelerinden temennîde bulunan mektuplarla doldu. Bir de o aralık halkın ecnebî gemilerine gidip gelmeleri hükûmet ricâlinin nazar-ı dikkatini celb etti. Bunun üzerine anladılar ki bu gayr-ı tabîî ziyâretlerden maksat bulabilecekleri meşrûbât-ı küûliyye ile teskîn-i iştiyâkdan başka bir şey değilmiş. Hatta bazı ecnebî gemileri talebin bu şiddeti üzerine getirebildiği kadar muhtelif nevi'den içkiler nakleder ve Amerika sularında uzun müddet kalarak hem ahâlînin parasını çeker, hem de sırf insâniyeti himâye için vaz' olunan bu memnûiyet kānûnunu hükümden iskāt eylemeye çalışırdı. Amerika hükûmât-ı müttehidesi bu hâlden haberdâr olunca memleket dâhilindeki kānûnun Amerika sâhillerine üç mile kadar yaklaşan ecnebî gemilerine de tatbîkine karar verdi ve Avrupa devletlerinin protestolarına, i'tirâzlarına rağmen Teşrînievvelin yirmi birinden i'tibâren bu kānûnun kemâl-i şiddetle tatbîkinde ısrâr etti. Ancak, kendi sefineleri dâhilinde bulundukça Amerika hükûmât-ı müttehidesi kānûnuna tâbi' olmayacakları haysiyetiyle bu gemilerin kaptanlarıyla mürettebâtına kifâyet edecek mikdarda içki bulundurmasına müsâade

* İçki nâmına ortada bir mâyi bırakılmıyor, demektir.

ediyordu. Maamâfih mehâkimin bu kadarcık bir müsâadekârlığı da sefâin-i ecnebiyye şirketleri tarafından ikâme olunan da'vâlar netîcesi olarak Amerika ile diğer ecnebî memleketler arasında münâsebât-ı ticâriyyenin büsbütün münkatı' olmasına meydan vermemek içindir.

El-hâsıl zikrettiğimiz târîhten i'tibâren ecnebî gemileri Amerika şimâlî sâhiline üç mil yaklaştıkları takdîrde bu yeni kānûna tâbi' tutuldular.

Amerika'da zuhûr eden bu salâh cereyânı diğer milletleri de içkinin mazarratları hakkında intibâha getirdi. Bugün gerek İngiltere, gerek diğer memleketlerdeki matbûât muttasıl müskirât hakkında neşriyâtta bulunuyorlar. Bunun menfaati, mazarratı hakkındaki muhtelif re'yleri sayıp döküyorlar. Devletler arasında Amerika hükûmetinin tuttuğu yola gitmek isteyenler bulunuyor. Ancak o şiddet, o kat'ıyet gösterilemiyor.

Morning Post gazetesi sene-i hâzıra Teşrînievvel'inin birinde neşrettiği nüshada şöyle diyor: "Norveç'te içkiyi men' için bir kānûn vaz'ı hakkında başlayan hareket gittikçe şiddetleniyor. Norveç Hâriciye Nâzırı Feristiyanya'da bir nutuk îrâd ederek ispirtolu meşrûbâtın men'i ve sefâinde bulunacak bütün içkilerin müsâderesi zarûrî olduğunu bildirdi. Doktor Şarnberg, nâzırı te'yîd ettikten sonra şu sözleri ilâve etti: "Norveç hükûmeti kendisiyle Fransa, İtalya ve İspanya memleketleri arasında müteaddid, muâhedât-i ticâriyye mûcebince külliyetli mikdarda ecnebî içkileri idhâline müsâade mecbûriyetinde bulundukça içkinin men'i kānûnu bir hayalden ibâret kalacaktır… "

Aynı gazete şu ma'lûmâtı verdikten sonra zikr olunan ticâret muâhedenâmelerindeki içkilere âid fıkranın ta'dîline intizâr olunduğunu ilâve ediyor.

Amerika ve Norveç hükûmetleri tarafından verilen kararlar arasındaki fark şudur: Norveç hükûmeti bu memnûiyeti kendisine yüzde on dört nisbetinde ispirto bulunanlara kasretti, diğerlerine men'i henüz teşmîl etmedi. Maamâfih Norveç hükûmetinin şu sûretle hareketinden maksat Amerikalılar gibi ânî bir teşebbüsle içkinin önüne geçmektense bu gāyenin tedrîcî bir sûrette elde edilmesinden ibâret olsa gerektir.

İsveç hükûmeti ise 1922 senesi Ağustos'unun 27'sinde bu mes'ele için ahâlînin re'yine mürâcaat zarûretini gördü. Ve aynı senenin Teşrînievveli'nde idi ki istihsâl olunan ârânın netîcesini i'lân etti: Memnûiyet taraftârı bulunanlar 889.078, aleyhdârı olanlar 924.874 kişi idi. Şu iki yekûnun tedkīkinden içkiyi sûret-i kat'ıyyede men' etmek isteyenlerin müdhiş bir sür'atle artmakta olduğu görülür. Zîrâ pek yakın senelerde bunların mikdarı nâçîz bir ekalliyetten ibâretti. Şu halde aslâ şüphe yoktur ki hiç de uzak olmayan bir âtîde bu mikdâr-ı kāhire bir ekseriyeti bulacak ve milyonlarca İsveçli müskirâtı tamâmıyla ortadan kaldırmak husûsunda Amerikalı hıristiyan kardeşlerine peyrev olacaktır.

Ma'lûmdur ki Sovyet hükûmeti de Amerikalılar'ın Amerika'da yaptığını aynen Rusya'ya tatbîk etti. İçkiyi kat'iyyen ortadan kaldırdı. Meyhâneleri, müskirât fabrikalarını kapattı, evlerinin bir köşesine gizlenerek içmek isteyenleri bile kemâl-i şiddetle ta'kībden geri durmadı.

İşte bütün bu hareketler kendi milletlerinin bu içki denilen mühlik âfetten kurtulması için hıristiyan hükûmetlerince ittihâz edilmiş ve edilmekte bulunan tedbîrlerdir. İşte bütün bu mücâhedeler kendilerine hiçbir semâvî kitap ile, Kur'ân-ı Hakîmin o kātil zehirler hakkındaki beyân-ı şâfîsine benzer, bir teblîğ-i ilâhî vukū' bulmayan milletlerin meydana getirdiği işlerdir.

Pekâlâ! Bu husûsta acaba müslümanlar ne yaptılar? O müslümanlar ki kendileri için Tanrı'larının Kur'ân'ında, Peygamber'lerinin sîretinde, selef-i sâlihlerinin tarz-ı hareketinde bütün şek ve tereddüd perdelerini yırtan ve diğer Ehl-i Kitâb'a nasîb olmayan nâ-mütenâhî düstûrlar vardır.

Heyhât, akvâm-ı İslâmiyyenin ekseriyeti bu ıslâhkâr hareket-i ictimâiyye karşısında hissizliğini muhâfaza etti durdu. Halbuki beşeriyetin halâsına doğru koşan bu kuvvetin başında bulunması, pîşdârı olması îcâb ederdi. Zîrâ elinde kendisini tecrübelerle vakit geçirmekten müstağni kılacak, ona en yakın bir felâhı **[11]** te'mîn edecek sûrette bütün mekârim-i ahlâkı câmi' ve Hâlik-ı hakîmin bütün esrâr-ı hikmetine ma'kes bir kitâb-ı mübîn bulunuyordu.

Evet, maalesef akvâm-ı İslâmiyyenin ekseriyeti bu hacâleti mûcib hareketsizliği irtikâb etti.

Ankara hükûmet-i milliyyesinden başkasını görmedik ki kalksın da beşeriyetin başına belâ kesilen içkiye karşı mücâdele için gayrete gelsin, bir eser-i hayât göstermiş olsun.

Misâl isterseniz işte koca Mısır gözümüzün önünde duruyor. O Mısır ki sînesinde Câmi'-i Ezher gibi kadîm, en muazzam bir müessese-i dînî barındırıyor; o Mısır ki binlerce minâresinden yükselen "Felâha Koşun!" nidâları kâinât-ı İslâm'ı inletiyor; o Mısır ki mebânîsinin çoğunda Kur'ân-ı Kerîm okunuyor; mekteplerinde hâfızlar, kāri'ler kemâl-i tertîl ile Kitâbullâh'a müdâvim bulunuyor. İşte şu koca Mısır'ın hemen hiçbir caddesinden, hiçbir sokağından geçilmez ki müslümanlara yakışmayacak, Müslümanlık âdâbıyla te'lîfi kābil olmayacak bu münker ibtilânın âsârı nazar-ı hamiyyeti ağlatmasın!

Ben iki senedir, müslümanlar hatâlarından vaz geçerler, tarîk-ı sedâda dönerler, diye bekliyordum; Mısır, Tunus, Cezayir'le diğer diyâr-ı İslâm matbûâtı intibâha gelerek müslümanları âdâb ve ahlâk-ı İslâmiyyeye irşâd husûsunda garb matbûâtının tuttuğu yolu tutar diyordum; hiç olmazsa dindâşlarımızda yukarıda mücâhedelerini hikâye ettiğimiz hıristiyan milletlerini taklîd ederler ümîdinde bulunuyordum. Ne acı bir inkisâr-ı hayâldir ki Mısır kıbtîleri arasından yetişmiş sâhib-i fazîlet bir zâtın içkiye karşı mücâdele temennîsi yolundaki yazılarından başka kimse tarafından bir hareket görmedim. İşin asıl garîbi şudur ki: Bu temennî, müslümanlar tarafından ihmâl, yahud istihfâf ile mukābele gördü; birkaç İskenderiyeliden başkası da'vet-i vâkıaya icâbet lüzûmunu hissetmedi. Gûyâ içkiden içtinaba da'vet Kur'ân'ın emr etmediği, beşîr-i nezîr sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in vaktiyle teblîğ buyurmadığı bid'atlerden imiş!

Bundan daha garîbi var: Bütün cihân-ı beşeriyetin gözü önündeki bu ibretler, bu cereyânlar, bu hareketler her gün Mısır, Tunus Merakeş, Suriye ve Irak ve sâir müslüman diyârında şeyhülislâmların kulağına çarpıyorken bir türlü kendilerini intibâha getirmiyor. Bilakis cehâlet sâikasıyla dînin ve müslimînin başına gelen felâketlerden gāfil veyahut mütegāfil, muttasıl hilâfiyât ile, bir yığın mutavvelât ile uğraşıp duruyorlar. Halbuki Cenâb-ı Hak kendilerini bîçâregân-ı müslimînin feryâdına koşmak, ağlayanların, inleyenlerin derdine çâresâz olmak için o bulundukları mevkie getirmişti.

Bizler düşmanlarımızla alış-verişi kesmek, kumaşlarını ve sâir mahsûl-i san'atlarını -ihtiyâcımıza rağmen- memleketimize sokmamak çârelerini düşünüyoruz da neden hayâtımızı zehirleyen, bünye-i ictimâiyyemizi temelinden sarsan içkiden vazgeçmeyi hatırımıza getirmiyoruz? İktisâd edelim. İsrâftan sakınalım diyoruz. Pekâlâ! Nezîh rûhları öldüren, insanda ahlâk nâmına bir şey bırakmayan şu meyhâneler kadar paramızı esirgeyecek hangi yer tasavvur olunabilir?

Teâvün şirketleri, sendikalar gibi müesseseler vücûda getirmek sûretiyle düşmân esâret-i iktisâdiyyesinden kurtulmayı istiyoruz da acaba neden müskirât uğurunda fedâ ettiğimiz etekler dolusu servetin bir kısmını olsun müslümanların ve bütün diyâr-ı İslâm'ın selâmetini kâfil olacak bu gibi hayırlı cihetlere vermeyi hâtırımıza getirmi-yoruz?

Millî sanâyii teşvîk etmek, yerli ma'mûlâtından elbise giymek arzûsunu besleyenler için acaba nesc-i ilâhî olan bedenlerini de içkinin dest-i tahrîbinden sıyânet etmek lazım değil midir?

Evet bütün dünyadaki müslümanlar bugün hürriyetleri, istiklâlleri uğurunda ne kadar şedâid varsa iktihâm etmekten geri durmuyorlar. Lakin gāyelerine nasıl varabilecekler ki her tarafta pusu tutmuş içki orduları bu zavallıların elindeki memleketleri almak, cemâatlerini, vahdetlerini târümâr etmek için düşmanlarına yardım edip duruyor?

Şu mukaddimedeki sözler yaralı bir sînenin feryâdıdır. Biliyorum, içlerinde maraz-ı fesâd olanlar söyleyeceğini söyleyecek. Bununla beraber hakîkate karşı yürümekten başka bir şey yapmış olmayacak. Lakin doğru yola gitmek isteyenler inşâallâh âtîdeki fasıllarda öyle hakāyık görecekler ki mü'minlerin sadrına şifâ olacak, kitâb-ı mübînin ezelî bir hikmetini tenvîr edecektir.

Şeyh Abdülaziz Çâviş

YENİ İSLÂM MEDRESELERİ HAKKINDA MÜHİM BİR RAPOR

Umûr-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi fâzıl-ı muhterem Aksekili Hamdi Efendi mevcûd medreselerin tevhîdi ile zamanın îcâbâtına göre esaslı bir sûrette teâlîsi hakkında vekâlet-i celîleye mühim bir rapor takdîm etmiştir. Ehemmiyetine binâen işbu raporun bir sûretini ber-vech-i âtî neşrediyoruz. Bu husûsta erbâb-ı ihtisâsın mütâlaât ve mülâhazâtına sahifelerimiz açıktır.

Ef'âl-i âlihiyye hüküm ve mesâlihle muallel olduğu gibi ef'âl-i beşer de muallel bi'-l-a'râzdır. Cihanda abes hiçbir şey yoktur. Vücûda getirilen ve getirilecek olan her şeyde bir illet, bir maslahat, bir maksad ve gāye vardır. Ve işler daima o gāyeye göre vücûda getirilir. Gāyeden mahrûm olan işler abestir. Fil-hakīka illet-i gāiyye zamânen muahhardır. Fakat zihnen mukaddem olduğunda şüphe yoktur. Bir şeyi yapmazdan evvel hangi maksada göre yapacağımızı ilk önce düşünürüz. Maksad tamamıyla teayyün ettikten sonra işe başlarız. Gāye, vesîleyi ihzâr eder. Vesîle gāyeye göre yapılır. Âlemde her şey bir ihtiyacın mevlûdüdür. İhtiyaç bulunan yerlerde ise gizli bir gāye mevcûddur. Binâenaleyh sevk-i ihtiyacla vücûda gelmiş olan her şeyde bir gāye mevcûddur. Gāyeyi te'mîn edemeyen vesâil hükümden sâkıttır.

[12] Şu ufak mukaddimeden sonra asıl maksada şürû' etmek îcâb eder.

Acaba medreseler nedir, ne zaman ve ne maksad için vücûda getirilmiştir? Şu suâllerin cevâbı anlaşıldıktan sonra işe nereden ve ne sûretle başlamak lazım geleceği tavazzuh edecektir. Medreselerin ne olduğu ve ne gibi bir maksada göre vücûda getirildikleri vuzûhla anlaşılabilmek için mâzîye ircâ'-ı nazar etmemiz lazımdır. Ma'lûmdur ki: Bugün memâlik-i İslâmiyyenin hemen her tarafına serpilmiş olan medreseler, mâzîye doğru uzandıkça âdetâ mahrûtî bir şekil irâe ediyor. Tâbiîn, sahâbe asırlarında ise medrese nâmıyla bugünkü şekilde bir müesseseye tesâdüf edilemiyor. İslâmiyet'te ilk muallim ve müderris Resûl-i Ekrem Efendimizdir. İlk mektep ve medrese de Mescid-i Nebevî'dir. Zât-ı Nebî; hem muallim, hem müftî, hem de kādî idi. Binâberîn bu vazîfelerin hepsi bir yerde îfâ ediliyordu: Ki o da Mescid-i Nebevî idi. Cenâb-ı Risâlet-meâb Efendimiz, dünya ve âhirete müteallik ahkâmı sahâbelerine teblîğ etmişler ve onlar da Kur'ân ve hadîsi ve bunlardan teşa'ub eden veya ona binâ kılınan ilimleri halka öğretmişlerdir.

İslâm'ın daha ilk devirlerinde idi ki: Teâlîm-i Kur'âniyye sâyesinde ma'kūlât ve ameliyât sâhalarında pek çok müctehidler yetişmişti. Her şu'be-i fende yüzlerce, binlerce erbâb-ı ihtisâs kitap ve sünnetten binlerce ahkâm ve desâtîr istinbât etti. Mütemâdiyen tahavvül ve tezâyüd etmekte olan, zamanın îcâbâtı olarak tezâyüd ve tekessür eden ihtiyâcât-ı beşeriyyeyi desâtîr-i İslâmiyyeye tatbîk etmenin cihetlerini pek iyi bir sûrette görebildiler. İslâm'ın her nevi' ulûm ve fünûna teşvîki ve cehlin netâyic-i vahîmesinden tahzîri iledir ki: Her şu'be-i ilim ve fende mütehassıslar yetişti; bunları ta'lîm için de bilâhare bu yolda müesseseler vücûda getirildi. Fakat, şimdi işâret olunduğu üzere İslâm'ın ilk devirlerinde mektep ve medrese nâmıyla bir müesseseye ihtiyaç yoktu. Ulemâ, derslerini ya câmi'lerde veya kendi evlerinde veyahut husûsî dershânelerde verirlerdi. Mezâhib-i muhtelifede yetişen eimme-i müctehidîn ile tabîb-i şehîr Ebu Bekir Râzî, Fârâbî, İbni Sina, Gazâlî, Fahreddin Râzî gibi eâzım-ı ulemâ ve hukemânın yetiştiği ve ulûm-ı muhtelifenin i'tilâ bulduğu devirlerde bile bugünkü şekilde müstakil bir mektep ve medrese yoktu. Fakat zamanın îcâb ettirdiği şekilde ulûm-ı şer'iyye ve hikemiyye en mükemmel sûrette tedrîs ediliyordu. Ulûm-ı şer'iyye ve hikemiyyenin tedrîs ve neşri maksadıyla te'sîs edilen ve her birerleri i'dâdîsi de beraberinde başlı başına bir dâru'l-fünûn hâlini almış olan medreselerin bidâyeti beşinci asr-ı hicrînin evâiline tesâdüf ediyor. Fil-hakīka âlem-i İslâm'da ve bütün cihân-ı ma'rifette büyük bir nâm bırakmış olan Nizâmülmülk'ün te'sîs ve inşâ eylediği meşhûr Medrese-i Nizâmiyye İslâmiyet'te ilk te'sîs edilen medrese olarak gösteriliyorsa da İbni Hallikân ve Suyûtî'nin beyânı vechile daha

evvel başlayan ve gittikçe cihân-ı İslâm'ın her tarafında tekessür eden bu İslâm dâru'l-fünûnları her şu'be-i ilim ve fende mütehassıs, mümtâz ve mütebahhir eâzıma menşe'-i feyz olmuş, yüz binlerce eâzım bu dâru'l-fünûlardan iktibâs-ı feyz ü kemâl etmiştir.

Medeniyet-i İslâmiyyenin edvâr-ı şa'şaadârında te'sîs edilmiş olan bu dâru'l-ulûmlarla bunların yetiştirdiği eâzımın esâmîsi kaydedilecek olsa ciltler doldurmak îcâb eder.

Âlem-i İslâm'ın yegâne müstakil hükûmeti olarak teessüs eden Osmanlı Devleti de hükûmât-ı sâbıkanın eserine iktifâen maârif-i umûmiyyesini mecrâ-yı medârise tevdî' etmiş olduğu cihetle pek yakın bir zamana kadar bu mühim müesseseler kâffeten fünûnun yegâne dârü't-ta'lîmi olmakla maârif-i umûmiyyeyi bi-hakkın temsîl edegelmişti. Medâris-i İslâmiyyede ulûm-ı şer'iyye, dürûs-ı müdevveneden bir şu'be olup fünûn-ı sâireye de aynı derecede ehemmiyet verilir ve mesleğinde mütehassıs tabîbler, riyâzîler, hey'et-şinâslar yetişerek maârif-i milleti müessesât-ı sâireden müstağni kılardı. Milletin ulemâsı, fukahâsı hep buradan yetişirdi. Hukkâmı, vüzerâsı bu dâru'l-ulûmlardan feyz alırdı. Bilâhare fünûn-ı tabîiyye ve riyâziyye terakkıyât-ı zamâniyye ve keşfiyât-ı cedîde ile tevessü' ettiği halde medâris-i İslâmiyye -burada îzâhı uzun sürecek olan- bir takım esbâb ve avâmil dolayısıyla bu terakkıyâta bîgâne kalmış, bununla beraber ulûm-ı şer'iyyeden olan fıkh-ı şerîf, gittikçe genişleyen muâmelât-ı beşeriyyeye kâfî derecede ileri götürülememiş, daha doğrusu maksad-ı şâri'den gaflet edilmiş olduğundan bir zaman sonra hissolunan ihtiyâc-ı teceddüd başka nâmlarla başka müesseseler küşâdına bâdî olmuş ve işte ancak bu sebepledir ki maârif-i İslâmiyye şîrâzesinden çıkarak bir daha tarîk-ı sâlime girememiştir. Bir vakitler devletin en dirâyetli vezîrlerini, en büyük sadr-ı a'zamlarını bu müessese-i ilmiyye yetiştirir iken bilâhare ulûm ve fünûnun mukaddimât ve tekâmülâtına, her an teceddüd eden zamanın ihtiyâcâtına yabancı kalması yüzünden bu müesseseler evvelce hâiz olduğu mevki'-i bülendi büsbütün kaybetmiştir. Medâris-i İslâmiyye terakkıyât-ı asriyyeyi ta'kîb ve teceddüdât-ı tedrîciyye ile yaşamış olsa idi, şüphesiz milletin rûhuna uygun olmayan yabancı bir teceddüde ihtiyaç görülmeyecek ve bugün memleketimizde âmâl ve ahlâk-ı mütebâyine perverde eden iki unsur-ı irfân karşılaşmayacak ve bu sûretle biri kavânîn-i şer'iyyeye, diğeri kavânî-i ecnebiyyeye istinâd eden iki hâkim, iki mahkeme de bulunmayacaktı. Zamanın ihtiyâcâtını, asrın îcâbâtını, takdîr etmemek netîcesidir ki: Medâris-i İslâmiyyemiz hükümden iskāt edilmiş ve ondan sonra memlekette vücûda getirilen te'sîsât ve nizâmât şüphe yok ki millet ve memleketin dûçâr olduğu felâketlerin mebdeini teşkîl etmiştir. Artık o zamandan i'tibâren en büyük kānûn-ı medenîmiz olan fıkh-ı şerîfin yerine ecnebî kānûnları, mehâkim-i şer'iyye yerine tarz-ı ecnebîde teşkîl edilen **[13]** mahkemeler, medâris-i İslâmiyye yerine programları ecnebîler tarafından tertîb edilen yabancı yahud yerli bir takım müesseseler kāim oldu. Bu sûretle hem kavânîn ve müessesât-ı devlette ikilik hâdis oldu, hem de irfân ocakları olan medreseleri ihmâl etmek yüzünden uğramış olduğumuz dînî, ictimâî, ahlâkī zararlar hemen hemen gayr-ı kābil-i ta'mîr bir hâle geldi. Bu hâlin daha ziyâde devâmı -maâzallâh- İslâm ahlâkının, İslâm ictimâiyâtının büsbütün ihmâli ve yerine Avrupa'nın sırf maddiyât üzerine istinâd eden mütefessih ictimâiyâtının getirilmesini intâc edecektir. Binâenaleyh medâris-i İslâmiyyeyi bir an evvel asrın îcâbâtına göre en esaslı bir tarz-ı ekmelde tensîk etmek ve bu sûretle ahkâm-ı İslâmiyyenin hâkimiyetini te'mîn eylemek zarûreti vardır.

Medârisi ne sûretle tensîk edeceğiz, teâlî ve tekâmülüne nereden başlayacağız?

Medâristen matlûb olan gāye tesbît edildikten sonra bu suâllerin cevapları da kolaylaşacağından şimdi bu cihet îzâh edilmek lazımdır.

Bugün binlerce köylerimiz vardır ki kendilerini tenvîr ve irşâd edebilecek imâmdan, hatîbden, hatta ezân-ı Muhammedî okuyacak müezzinden mahrûmdur. Müslümanlık her mesâfe-i kasîrada bir fakīhin, her on sekiz sâatlik mahalde dînî müdâfaa edebilecek bir mütekellimin vücûdunu zarûrî gördüğü halde on sekiz gün gidip de yine bu evsâfı hâiz bir zâta tesâdüf edemeyeceğimiz yerler -maatte'essüf- pek çoktur. Umûr-ı iftâ ile meşgūl olanların ekseriyet-i azîmesi de o makām için muktezî evsâfı hâiz değildir. Mezâhib-i er-

baayı tamamen tedkīk etmiş, rûh-ı İslâm'a vâkıf müftîlere ender olarak tesâdüf olunur. Hâfızasında birkaç mes'ele-i fıkhiyye olanları fakīh addediyoruz. Hele istinbât-ı ahkâm metrûk bir hâle gelmiştir. Zamanımızda müftîler de müsteftîler gibi mukalliddir; ve bunu kendileri için büyük meziyet addederler. Halbuki İslâmiyet'in ulviyetini herkese gösterebilmek, kavânîn-i İslâmiyyenin hâkimiyetini te'mîn eylemek için bugün yeniden yeniye tahaddüs eden şuûn ve hâdisâtı fıkhımızın i'mâlhâne-i medenîsine arz edecek, yeni hâdiselere göre hükümler verecek fakīhler, müctehidler lazımdır; ve bunu yetiştirecek olan da şüphe yok ki medreselerimizdir. Sonra, ulûm-ı İslâmiyyenin en mühimlerini teşkîl eden tefsîr ve hadîs ilmi de bugün âdetâ mensî bir haldedir. İslâm'ın yegâne istinâdgâhı olan Kur'ân-ı Kerîm ve ehâdîs-i şerîfe ile tevaggul edenler pek azalmıştır. Halbuki dâimî bir sûrette Kur'ân-ı Kerîm ve ehâdîs-i şerîfe ile meşgūl olacak zevâtın bulunması behemehâl zarûrî bir keyfiyettir. Asrî ulûm ve fünûnu da görmüş ve bu sûretle rûh-ı Kur'ân'ı anlamış müfessirler, ehâdîs-i nebeviyyeyi epeyce tedkīk etmiş muhaddislerdir ki esâsât-ı İslâmiyyeye karşı vukū'bulan i'tirâzları kökünden söküp atacaktır, İslâm'ı esâsından yıkmak maksadıyla teşekkül etmiş olan hey'etlerin Kur'ân-ı Kerîm hakkında yazmış oldukları cildler dolusu kütüb ve resâili reddetmek ve Kur'ân'ın muhtevî olduğu hüküm ve mesâlihi ortaya koymak, elhâsıl onun bir kānûn-ı akvâm olduğunu isbât etmek için her halde asrî müfessirlere, münekkıd muhaddislere şiddetle muhtacız. Bunları yetiştirecek olan yegâne müessesenin medreseler olduğu ise müstağni-i îzâhtır.

İnkâr edilmez bir hakīkattir ki: Nûr-ı Nübüvvet uzaklaştıkça i'tikād husûsunda beynelislâm bir takım teşettütler, ihtilâflar baş göstermiş ve Yunan felsefesinin intişârı üzerine fikirlerde de bir başkalık husûle gelmiştir. Bunun içindir ki: Müdâfaa ve muhâfazadan mahrûm olan en kuvvetli bir hakkın bile ziyâa uğrayacağını takdîr eden ulemâ-yı İslâmiyye akāid-i İslâmiyyeyi vukū'bulan tecâvüzlerden sıyânet etmek maksadıyla o zamanın silâhıyla mücehhez olmak, o zamanın îcâb ettirdiği ulûm ve fünûnu tahsîl etmek lüzûmunu hissetmişler ve bu sûretle ilm-i kelâmı vücûda getirmişlerdir. En bedîhî hakların bile muhâfaza ve müdâfaası hasmın mücehhez bulunduğu kuvvetle mücehhez olmayı istilzâm eder. Bugün karşımıza çıkanlar, en yeni silahla mücehhezdirler, en yeni nazariyât-ı ilmiyye ve felsefiyye ile ortaya atılıyorlar, şu halde akāid-i İslâmiyyeyi muhâfaza ve müdâfaa edebilmek için bu asrın îcâb ettirdiği ma'lûmât ile mücehhez, binâenaleyh bugünkü asrın ulûm-ı hikemiyye ve felsefiyyesiyle mücehhez, bununla beraber hikmet-i İslâmiyyeye vâkıf İslâm hakemleri yetiştirmek de üzerimize teretttüb eden bir vecîbedir. Ve bunları yetiştirecek olan da ancak medreselerdir.

Şu halde bugün medreselerden matlûb olan gāyeyi şu sûretle hülâsa edebiliriz:

1- İhtiyâcât-ı dîniyye ve dünyeviyyelerinde halkımıza rehberlik, mürşitlik edebilecek imâmlar, hatîbler, vâizler, müderris ve muallimler yetiştirmek;

2- Kurrâ ve hâfızlar yetiştirmek;

3- Rûh-ı şerîate vâkıf, zamanın ihtiyâcâtını müdrik fakīhler, müctehidler, müftîler, kādîlar yetiştirmek;

4- Rûh-ı Kur'ân'a vâkıf, sünnet-i Nebeviyyenin tefâsîlini âlim müfessirler, muhaddisler yetiştirmek;

İslâm'ın i'tikādâtına, ahlâk ve ictimâiyâtına vukū' bulan her türlü tecâvüzâta karşı müdâfaâtta bulunabilecek hukemâ ve mütekellimîn yetiştirmek;

İşte medreselerden matlûb olan gāyeyi bu sûretle hülâsa edebiliriz. Maamâfih imâm, hatîb, vâiz, müderris, muallim deyip de geçivermemeliyiz. İyi bir imâm, iyi bir hatîb, iyi bir rehber, iyi bir mürşid olmak, yahud Kur'ân-ı Kerîm'i tefsîr edebilmek, ve âyât-ı Kur'âniyyeyi lâyıkıyla anlayabilmek; bu asrın muhâcim ve mu'terizlerine karşı dîni müdâfaa edebilmek için birçok fenleri bilmeye de ihtiyaç vardır meselâ: Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz ve hulefâ-yı râşidînin siyer-i şerîfelerini bilmeyen; bil-cümle ümem ve akvâmın husûsât-ı dîniyye ve şuûn-ı **[14]** ictimâiyyelerine, bilhassa kable'l-İslâm ahvâl-i âleme vâkıf olmayan bir insan mümkün müdür ki: İslâm'ın cihân-ı beşeriyyette yapmış olduğu inkılâb-ı azîmi, rûh-ı beşere olan te'sîrât-ı mühimmesini lâyıkıyla idrâk edebilsin!

Binâenaleyh medreselerde târîh ve coğrâfyâyı umûmî, târîh-i dîn-i İslâm, târîh-i düvel-i İslâmiyye coğrâfyâ-yı İslâm gibi ilimler mutlakā okunmak lazımdır. İlm-i edyân kadar ilm-i ebdânı bilmek de bir İslâm için zarûrî olduğu cihetle terbiye ve hıfzıssıhha ilimlerine vâkıf olmak da bir medreseli için lazımdır. Bugünkü nazariyât-ı felsefiyyeyi bilmeyen, edyân-ı sâireye ve bilhassa *Ahd-i Atîk* ve *Ahd-i Cedîd*'e vukūf-ı tâmmı olmayan bir İslâm âlimi nasıl olur da mu'tekıdât ve ictimâiyât-ı İslâmiyyeye karşı vukū' bulan ve bulacak olan hücûmlara müdâfaâtta bulunabilir? Sihâm-ı i'tirâzın nerelerden geldiği, hangi hedefe tevcîh olunduğu bilinmedikçe ona karşı mukābele imkânı var mıdır?

Binâenaleyh bugün medreselerde bütün aksâmıyla felsefe-i hâzıra, ilm-i ictimâ', târîh ve felsefe-i edyân okutmak ve ilm-i kelâm başka bir tarzda tedvîn ve tedrîs olunmak îcâb eder.

İ'tirâf etmeliyiz ki: Bugün fakīhe ihtiyâcımız pek ziyâdedir. Fakat birçok mesâili hıfz etmiş olmasından dolayı bir insana fakīh denilemez. Fakīh ve müctehid olabilmek için fukahâ-yı İslâm'ın mesâlikine, desâtîr-i fıkhiyyenin müstenid-i ileyhi olan kitap ve sünnete vâkıf olmak, nâsih ve mensûhun ne demek olduğunu bilmek, menât-ı hükmü anlamak, bilhassa muâmelâtın hüküm ve mesâlihini bilmek ve bu sûretle hâdisât ve şuûnâtı desâtîr-i İslâmiyyeye tatbîk edecek bir iktidârda olmak iktizâ eder. Bununla beraber kavânîn-i şer'iyyeyi kavânîn-i mevzûa ve akvâm-ı sâirenin kānûnlarıyla mukāyese etmek, aynı zamanda ilm-i fıkhın bazı mebâhisine taalluk eden ulûmu tahsîl eylemek, îcâb eder. Binâenaleyh medreselerde fıkh-ı Hanefî'den başka başka mezâhib-i sâirenin de fakīhleri, fukahânın târîh ve meslekleri, kavânî-i mevzûa ve garb târîh-i hukūku, hikmet-i teşrî', ilm-i iktisâd gibi fıkıh ile alâkadâr olan fenlerin de okunması zarûrîdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de kemâl-i kudret ve hikmete delâlet eden ve dolayısıyla arza, semâya, hayvânât ve nebâtâta; yeryüzünde yaşamış akvâm-ı ibtidâiyyeye aid birçok âyetler de vardır. Bu âyetlerin ma'nâlarını layıkıyla anlamak, bunları tefsîr edebilmek için mevâlîd-i selâseye, ilm-i hey'ete, ulûm-ı riyâziyyeye, ilm-i ahvâl-i beşere vâkıf olmak iktizâ eder.

Bütün bu mütâlaât ve mülâhazâtı nazar-ı dikkate alarak diyebiliriz ki:

Biz ulûm-ı şer'iyyeden hiç birini fedâ edemeyeceğimiz gibi ulûm-ı akliyye ve fünûn-ı asriyyeyi de ihmâl edemeyiz. Bunların hepsi bizim malımızdır, ve bize lazımdır. Zamanın ihtiyaçlarını, şuûnât-ı ictimâiyyede ki inkılâbât ve tahavvülâtı da daima göz önünde bulundurmak zarûretindeyiz. Bununla beraber şurasını da i'tirâfa mecbûruz ki: Bu kadar teşa'ub etmiş olan ulûm ve fünûnun hepsini bir insanın layıkı vechile öğrenmesi, hatta bir şu'be-i ilmi bile tamamıyla ihâta edebilmesi hemen hemen imkânsızdır. Binâenaleyh medâristen matlûb olan gāye göz önüne getirilerek medârisin ona göre derecâta tefrîki, ulûm ve fünûnun da derecât-ı medârise taksîmi ve her birerlerinin ehemmiyeti ve maksada derece-i taalluku nisbetinde ayrı ayrı ihyâ edilmesi lüzûm-ı mübremi kendiliğinden meydana gelir ki eslâf-ı izâmımızla muâsırlarımız da bu şehrâh-ı ihtisâsda mazhar-ı muvaffakıyyet olmuşlardır.

Şu halde eslâf-ı izâmımız tarafından pek ulvî bir maksatla vücûda getirilmiş ve maatteessüf bir aralık dûçâr olduğu ihmâl ve lâ-kaydî yüzünden ihtiyâcât-ı zamâna göre terakkīlerini te'mînden kat'-ı nazar hîn-i teessüslerindeki intizâmın bile peyderpey ziyâını intâc eylemiş olan bu mühim ve İslâmî müesseseleri hayât-ı İslâmiyyemize hâdim kılabilmek için şekl-i hâzırında hayli ta'dîlât yapmak iktizâ eder. Çünkü –Dârulhilâfe medreseleri bir dereceye kadar istisnâ edilmek şartıyla– memleketin her tarafında mevcûd medreseler şekl-i hâzırıyla bu gâyenin istihsâlini te'mînden uzaktır.

Medâris-i mevcûde gāyeye göre derecâta ayrılmamış olduğu cihetle köydeki medrese ile merkez-i vilâyetteki medrese beyninde bir fark yoktur. Hepsi aynı derecededir.

Esâsen -tamamı- on iki sene üzere müretteb olan bu müesseseyi ikmâl edebilecek olanlarla müddet-i muayyeneyi itmâm etmeksizin terk-i tahsîl edecekler için müsbet ve muayyen bir şey de yoktur. Binâberîn hangi noktadan düşünülse medâris-i mevcûdenin gāyeye göre derecâta tefrîkı ve dürûs-ı lâzımenin de o yolda tertîb ve taksîmi zarûreti hâsıl oluyor ki eslâf da bu yolu ta'kīb etmişlerdi.

Ma'lûm-ı âlîleridir ki bereket-i ilm ü hüner, kesret-i feth ü zafer cihetiyle mümtâz bir devir telakkī edebileceğimiz Fâtih Sultan Mehmed asrında medâris, mühim bir tertîb arz ediyordu. O zaman şimdi olduğu gibi her medrese aynı derecede değil idi. Hazret-i Fâtih'in hikmet-i hükûmete evfak bir sûrette vücûda getirdiği medreseleri zamanımıza tatbîk etmek istersek onları ibtidâî, tâlî, âlî, ve ihtisâs medreseleri olmak üzere dört kısma ayrılmış görürüz. Tarîk-ı ulemâya sâlik olacak tâlibîn-i irfân sıra ile hâric ve dâhil ve mûsıla medreselerinde mukaddemât-ı ulûmu tahsîl ve ulûm-ı âliyeyi ikmâl ettikten sonra ihtisâs maksadıyla Sahn denilen ve bugünkü teşkîlâta nazaran bir dâru'l-fünûn mâhiyetinde olan medreseye geçerdi. Bu medrese sırf mütahassısîn yetiştirmeye mahsûs olduğu cihetle müteaddid şu'belere inkısâm etmiş bulunuyordu: Tıb, riyâziye, edebiyât-ı Arabiyye, tefsîr ve hadîs... bunların hepsi **[15]** ayrı ayrı medreselerde tahsîl olunuyordu. İbtidâ-i Hâric ve İbtidâ-i Dâhil medreselerinde ikmâl-i ma'lûmât eyleyen bir tâlib-i irfân, tabîiyât gibi, riyâziyât gibi, tabâbet gibi ulûm-ı akliyye tahsîl edecekse Mûsıla-i Süleymâniye'ye Süleymâniye Tetimmelerine; edebiyât-ı Arabiyye gibi, fıkıh gibi, kelâm gibi ulûm-ı şer'iyye iktisâb eyleyecekse Fatih Tetimmelerine dâhil olurdu. Binâenaleyh medârisin devr-i i'tilâsında daima ihtisâs ve gāye nazar-ı dikkate alınmış; gerek medârisin, gerek dürûs-ı mürettebenin tefrîk ve taksîmi ona göre yapılmıştır.

Yukarıda arz olunduğu üzere devr-i Kānûnî'den sonra medreselerde yavaş yavaş hissolunmaya başlayan inhitât, bilâhare medreselerde en sakīm usullerin tatbîkıyle netîcelenmiş ve bu sûretle medreseler büsbütün ihmâl olunmuştur. İ'lân-ı meşrûtiyeti müteâkıb medârisin ıslâhı ve talebe-i ulûmun terfîh-i hâlleri zaman zaman mevzû'-i bahs olmuş bu husûsta hikmet ve maslahata göre bazı tedâbîr ittihâz ve hayli fedakârlık ibrâz olunmuştu, üç yüç otuzdan sonra neşr olunan Medâris Kānûnu ve Medâris Nizamnâmeleriyle başlayan ve medârisin devr-i i'tilâsındaki usûle yaklaşmış olan esaslı ıslâhât, araya girmiş olan Harb-i Umûmî felâketiyle ileri götürülememiş ve yine bu bâdire-i uzmâ netîcesi olarak Anadolu'daki medâris-i ilmiyye büsbütün seddolunmuştur.

Bu sûretle dâru'l-hilâfe medreseleri açılmış olan beş on yer müstesnâ olmak üzere her tarafta tahsîle nihâyet verilmiş ve bu yüzden köylülerimiz cenâzelerini yıkayacak bir imamdan bile mahrûm bir hâle gelmiştir. Fil-hakīka medreselerin kapanması yüzünden halkımızın ma'rûz kaldığı bu felâketleri düşünen Büyük Millet Meclisi üç yüz otuz yedi senesinde her tarafta bulunan medâris-i ilmiyyenin açılmasına karar vermiş ve bu husûsta bir nizamnâme de tanzîm olunmuş ve müsâade üzerine birçok yerlerde medreseler tekrar açılmış ve tahsîl başlamıştır. Bugün birçok köylerde bile eski medreseler açılarak talebe toplanmış ve bir nevi' tahsîle devam olunmaktadır. Halbuki, medârisin eski, yani gayr-ı ma'kūl şekliyle bugünkü medâris-i ilmiyye –Dâru'l-hilâfe değil– arasında bir fark varsa o da ders programlarına bazı fenlerin de ilave edilmiş olmasıdır.

Bu medreseler açılır iken gāye ve ihtiyâca göre derecâta tefrîk mes'elesi düşünülmemiştir. Bir köydeki medrese ne ise, merkez-i vilâyetteki de odur. Program aynı, dersler aynı, müddet-i tahsîl aynıdır. Fakat bu dersleri kimler okutabilecek; kaç müderris istihdâm olunacak, bunların idâresi, müderrislerin maâşâtı nereden ve nasıl te'mîn edilecek, bu medreseleri ikmâl edecek olanlar ileride ne olacak? Biri Dâru'l-hilâfe, diğeri Medrese-i İlmiyye nâmında bir dâireye mensûb -idâreleri başka, teşkîlâtı başka- iki müessesenin aynı mahalde yan yana bulunmasındaki hikmet nedir? Bunlar cidden muhtâc-ı tedkīkdir. Binâenaleyh mühmel bırakılmış olan bu cihetler arîz ve amîk düşünülerek serî' bir karar verilmek her halde hayât-ı İslâm noktasından zarûrî bir keyfiyettir. Köylere kadar serpilmiş olan medreselerin böyle gāyeden uzak, ciddî murâkabeden mahrûm bir halde devâmı ileride bu müesseselerin büsbütün sukūtunu intâc edeceğinden korkulur. Halkımızın medreselere fart-ı muhabbetine karşı bu müesseseleri bu halde bırakmak elbette muvâfık-ı hikmet ve maslahat değildir. Halk hükûmeti, halkın arzûlarını tatmîn etmek mecburiyetindedir. Bugün halk medreselerin ciddî sûrette ihyâsını istiyor. Birçok yerlerde halk tarafından medreseler yapılıyor, ki halkımız hakīkī ihtiyaçlarını hangi müesseselerin te'mîn edeceğini idrâk ediyor demektir. Binâenaleyh bu müesseselerden matlûb olan gāyenin istihsâl oluna-

bilmesi için ber-vech-i âtî mukarrerâtın ittihâzını zarûrî görüyorum:

1- Medârisi, muntazam ve esaslı bir hâl-i mükemmeliyyete ifrâg edebilmek için dâru'l-hilâfe teşkîlâtı -ta'dîlât-ı muktezivye ile- esas ittihâz olunmalı.

2- Vahdet-i idârenin mücerreb olan menâfi'-i adîdesi, ve ayrı ayrı nâmlarla aynı gâyeye hizmet etmesi lazım gelen iki müessesenin yan yana bulunmasının mahzûrdan gayr-ı sâlim olması hasebiyle dâru'l-hilâfe teşkîlâtı icrâ edilmiş olan mahallerde mevcûd bil-cümle medâris Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi unvânı altında tevhîd edilerek iktisâd olunacak para kasaba, nâhiye, ve bazı köylerde küşâd edilen medreselere tahsîs olunmalı.

3- Müteaddid medrese olan mahallerde medâris-i mevcûde komisyon-ı mahsûs ma'rifetiyle istibdâl olunarak suver-i muhtelife ile bunlardan hâsıl olacak vâridâtı ihtiyâca göre bir veya iki medreseye tahsîs ve bu sûretle elde kalan medreseyi îcâbât-ı asrıyyeye göre en iyi bir şekle ifrâğ ve bu sûretle medresenin hayâtı idâme ve mümkün mertebe talebenin iâşesi te'mîn olunmalı;

4- 337-339 Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi'ne göre ahâlî tarafından küşâd edilecek medreselerde maksad ve gâyeye göre bir program ta'kîb olunmalı, idâre ve intizâm i'tibârıyla dâru'l-hilâfeler esâs tutulmalı ve medârise âid evkâf bi't-tevhîd bazı mühim yerlerde medreseler leylî yapılmalıdır.

5- Bir mahalde açılan medrese kaç sınıflı ise medreseler de ona göre olmalı ve her ne sûretle olur ise olsun maâş verilen müderrisler kendilerine tevdî' edilen dersleri okutmaya mecbûr tutulmalıdır.

6- Ulûm-ı âliyye ve 'âliyyenin on iki senede tahsîli kābil olabileceğine nazaran medâris-i mezkûre için tam tahsîl ile on iki sene olarak kabûl edilip hem ulûm ve fünûnun envâ' ve derecâtı ve medreseden matlûb olan gâye i'tibârıyla taksîmine medâr olmak, hem de müddet-i kâmileyi itmâm eylemeden medreseden müfârakat edeceklerin derece-i tahsîllerini ta'yîne ve müktesebât-ı ilmiyyeleri mertebesinde nâil-i füyûzât olmalarını te'mîne esâs olabilmek üzere bu müddetin üç devreye ve binâenaleyh Anadolu'da bulunan medârisin üç kısma tefrîki ve bunlara Medrese-i Ûlâ, Medrese-i Tâliyye, Medrese-i Âliyye isimlerinin verilmesi ve her kısma âid programların da o sûretle tertîb edilmesi münâsib görülmüş ve merbût cedvelde programlar o sûretle irâe olunmuştur.

7- Dâru'l-hilâfe olmayan mahallerdeki medreseler de aynı taksîme tâbi' olmak **[16]** lazımdır. Şu kadar ki her medrese teşkîlâtı olan yerde her üç kısmın bulunması yukarıda arz olunan esbâb dolayısıyla muvâfık-ı maslahat değildir.

8- İstitâat ve cesâmeti nisbetinde her köyden medrese-i ûlâda bir, iki talebenin tahsîli köylü tarafından deruhde edilmeli ve sûret-i intihâb ve iâşe köylüye bırakılmalıdır.

9- Şimdiye kadar çıkan medârise âid bil-cümle ta'lîmât, kavânîn ve nizâmât yeni baştan tedkîk edilerek müderrisîn ve talebenin hukūk ve vezâifi ve medreselerin tekâmül ve terakkīsi ile yakından alâkadâr olacak, usûl-i idâre ve tedrîsini murâkabe altında bulunduracak hey'ât-ı ilmiyye esaslı bir sûrette tesbît olunmalı;

10- On iki sınıf üzerine müretteb olan Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinde ikmâl-i tahsîl eden veya bu derecede kudret-i ilmiyyeye mâlik bulunduğu bi'l-imtihân sâbit olanlardan ulûm-i şer'iyye ve lisâniyyenin şuabâtında kesb-i ihtisâs ümniyesinde bulunacaklara menşe' olmak ve dört şu'beyi muhtevî bulunmak ve ileride adedi üçe iblâg olunmak üzere şimdilik bir medrese-i külliyye, yani bir İslâm Dâru'l-fünûnu bulunması tensîb ve her sınıfın programları merbût cedvelde gösterilmiş ve teferruât-ı idâre ve tedrîsiyyesine âid ta'lîmâtnâme-i mahsûs derdest-i tezekkür bulunmuştur. Bu İslâm Dâru'l-fünûnu'nun muhtevî olduğu şuabât ber-vec-i âtîdir:

1) Tefsîr ve Hadîs Medresesi;
2) Fıkıh Medresesi;
3) Kelâm Medresesi;
4) Lisân ve Edebiyât Medresesi.

11- Ef'âl-i ibâdın muallel bi'l-a'râz olduğunu söylemiştim. Bunda şüphe yoktur. Bir talebe, daha başlangıçta iken derecât-ı tahsîlin nihâyetinde ne gibi maddî bir mükâfâta nâil olacağını bilmeli ve ikmâl-i tahsîl edince bi'l-fi'l

ona nâil olmalıdır. Binâenaleyh medârın her kısmından çıkacak olan efendilere mahsûs füyûzât bir nizamnâme ile tesbît olunmalı. Bununla beraber medârisin herhangi derecesini ikmâl eden muâfiyet ve müsâedât-ı askeriyyeye nâil olmalı ve buna mukābil de esnâ-yı tahsîlde ta'lîm ve terbiye-i askeriyye mecbûrî olmalı. Diğer dersler gibi bu da mütehassıslar tarafından muayyen günlerde talebeye gösterilmelidir.

12- Muhtâc-ı ıslâh görülen şeylerden biri de talebenin kıyâfeti mes'elesidir. İntizâm ve vahdetin daha ziyâde te'mîni için mesleğe delâlet eden yeknesak elbiseye ihtimâm olunmak da îcâb eder.

Fil-hakīka herkesin kisvesini, serpûşunu takyîd etmek hâtırımızdan bile geçmez. Fakat âdetâ bir sınıfın alâmet-i fârikası olan zîy ü kıyâfeti, o sınıfla alâkası olmayanların taşıması hiçbir sûretle tecvîz edilemez. Her ikisi de zâbit olduğu halde bir bahriyelinin serpûşunu zâbıtân-ı berriyyeden birinin taşıması bile tecvîz olunmazken bir bakkal, bir kahveci, hatta herhangi meslekten matrûd birisi başına sarık sarabiliyor. Bunun meslek-i ilmîyi ne derece tezlîl edeceğini bilmem ki söylemeye hâcet var mı?.. Binâenaleyh meslek-i ilmîye ve derecât-ı medârise mahsûs olan serpûş, zîy ü kıyâfet her halde tefrîk olunmalı;

13- Medâriste okunacak fenlere mahsûs kitaplar te'lîf olunmalı. Arapça'yı en kısa bir zamanda belleyebilmek için yeni usûlde sarf, nahiv ve kırâet kitabı lazımdır. Diğer fenler de böyle.

İbni Haldun'un dediği gibi: "Âlemde insanın tahsîl edemeyeceği bir fen yoktur. Bir fen için senelerce emek sarf edip de yine ona âid esaslı bir fikir edinemeyenler, mutlakā kābiliyetsizlikle ithâm olunamazlar; bu, usûl-i tedrîsin yanlışlığından ileri gelmektedir. Bir fenni tahsîl için en muvâfık usûl, evvelâ tahsîli matlûb olan fennin müttefekun-aleyh olan mesâilini sâde bir şekilde bellemeli; sâniyen muhtelefün-fîh olanları görülmeli; sonra da o fennin felsefesine, ihtilâfâtın menşeine ve bu ihtilâfâtın istinâd ettiği edillenin tedkīkine geçilmelidir."

Binâenaleyh maksada göre medâriste okutulması muktezî kitapların bir an evvel vücûda getirilmesi esbâbı istikmâl olunmalıdır.

14- Medrese-i Ûlâ'da ikmâl-i tahsîl etmiş olanlar köylere, nâhiyelere müderris; bazı cesîm köylerle nâhiyelere imam ve hatîb, muallim olabilmeli, ve bu medreseyi ikmâl etmedikçe ne imamlık, ne de hatîblik yapamamalıdır. Müftî, kādî, vâiz olabilmek için de mutlakā Külliye-i İslâmiyye'den me'zûn olmalı ve Medresetü'l-kudât ile Mederesetü'l-irşâd bu Dâru'l-fünûn'un fıkıh ve tefsîr şu'belerine ilhâk edilmeli. Her ne olur ise olsun başka nâmlarla muhtelif müesseselerin bulunması hem medresenin ehemmiyetinden iskātına bâdî, hem de matlûb olan vahdete mâni'dir; binâenaleyh ayrıca bir Medresetü'l-kudât ve Medresetü'l-irşâd'a lüzûm yoktur.

Medâris bu sûretle tevhîd ve füyûzât tevsî' edilince artık imamların, hatîblerin, muallimlerin, vâizlerin, müftî ve kādîların menşei yalnız medreseler olacak ve bu sûretle bu İslâmî müesseler evvelce hâiz olduklar ehemmiyeti yeni baştan iktisâb edecektir.

Cihet-i evkāftan da vukū' bulacak esaslı muâvenetle medâris tevhîd ve programlar ihtiyâca göre tanzîm edildikten sonra hiç şüphe yok ki medâristen yetişenler hayatta lazım olan ma'lûmât-ı umûmiyyeden bîgâne kalmayacakları gibi hem ulûm-ı şer'iyye ve akliyyede, hem de fünûn-ı cedîdede mütebahhir zevât yetişebilecek ve bu müesseseler bütün ma'nâsıyla birer dâru't-ta'lîm olacaklardır. Bunun için serî' ve kavî adımlarla yürümek lazımdır.

On üç on dört seneden beri medârisi mükemmel bir usûle ircâ' etmek için vukū' bulan teşebbüslerin layıkıyla semeredâr olamamasında birçok avâmil mevcûd olduğunda şüphe yoktur. Bendenizce bunun en mühim âmili bu gibi umûmî mesâili muayyen ve mahdûd eşhâsın teşebbüsâtına terk etmektir.

Fil-hakīka bunun ne derece mahzûrlu olduğu düşünülerek vaktiyle Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi'ne heyyinen şu madde ilave edilmişti:

"İşbu cetvelde tevsîan veya tebdîlen icrâsına lüzum görülecek ta'dîlât ders vekîlinin taht-ı riyâsetinde a'zâsı medrese müdîr ve muallimlerinden olarak cânib-i Meşîhat'ten tefrîk ve ta'yîn olunacak lâ-ekal otuz zevâttan mürekkep bir encümen-i mahsûs tarafından îfâ olunur.

Madde: 7"

Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi'nin bu sarâhatine rağmen Makām-ı Meşîhat'e gelen ve ders vekâletinde bulunan her zâtın keyfî hareketleriyle dâru'l-hilâfe programlarının alt üst olduğu görülmüştür. Halbuki böyle bir milletin hayâtına taalluk eden mesâil-i muazzama birkaç şahsın düşüncesi ile halledilemez. Şahsî kararlar, şahıs ile beraber gider. Böyle mes'eleler yakından alâkadâr olan bir hey'et-i ilmiyye tarafından müzâkere ve münâkaşa edildikten sonra bir karara rabt edilmeli ve sonra kim gelirse gelsin o kararı tatbîka mecbûr olmalıdır. İşte bunun içindir ki Tedrîsât Müdîriyet-i Umûmiyyesi 2 Muharrem 1336 ve 19 Teşrînievvel 1333 târîhli Medâris Nizamnâmesi'nin sekizinci maddesinin verdiği salâhiyete ve yukarıdaki mütâlaâta istinâden medârisin terakkī ve tekemmülüne âid düşüncelerini tesbît ve medârisin her kısmında 339'dan i'tibâren ta'kīb olunması iktizâ eden programı teklîf ederken pek mühim ve hayât-ı İslâmiyyemizle derin ve kavî bir alâkası olan bu mes'eleyi tedkīk ve kat'î bir karar altına almak için âtîdeki zevâttan mürekkeb muvakkat bir şûrâ-yı ilmî teşkîl edilmesini teklîf etmeyi de muvâfık bulmuştur. Müdîriyet-i Umûmiyyenin teklîf-i vâkıını arîz ve amîk tedkīk edecek olan mezkûr şûrânın bir an evvel ictimâa da'vet olunması menût-ı re'y-i sâmîleridir. Ol bâbda

Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi
Ahmed Hamdi

Kağıdlarımız geldiği cihetle risâlemiz inşâallâh ba'demâ muntazaman intişâr edecektir.

Ankara Ali Şükrü Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için seneliği (275), altı aylığı (150) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne
Ankara'da Hürriyet Oteli Karşısındaki Sokakta

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maal-memnûniyye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğu bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

02 Şubat 1923 | 15 Cemâziyel-âhir1341 | ★ Cuma ★ | 02 Şubat 1339 | Cild: 21 - Aded: 523

İÇKİNİN HAYÂT-ı BEŞERDE AÇTIĞI RAHNELER

2

Temhîd

Ömer bin el-Hattâb radıyallâhu anh, günün birinde: "Ya Rabbi! Şarap mes'elesini bizlere kâfî derecede îzâh buyur." demişti. Aradan çok geçmeksizin nâzil olan âyet-i kerîmede hamr evvelâ "Şeytan işi olmak üzere murdâr bir şey" vasfıyla tavsîf edildikten, insanlar arasına kînler, adâvetler sokacağı gibi namazdan ve Allāh'ı anmaktan alıkoyacağı da bildirildikten sonra kat'ıyyen tahrîm buyuruldu.

Lakin fukahâ âyet-i kerîmenin mantûk-ı münîfi ile iktifâ etmediler ve "Her sekr veren şey şaraptır" meâlindeki hadîs-i şerîfi kabûl husûsunda birleşemediler de "Şarap nedir? Nebîz de şarap nev'ine dâhil midir? Üzümden yapılan müsellesin, pişmiş nebîzin hükmü nedir? İçine şarap konulan kaplar için ne denilecektir?" diye tedkīkāta giriştiler. Daha sonra içenlere ta'yîn olunacak cezâ ile bu cezâyı tatbîk için şarâbın kaynamış, yahud köpürmüş olması lazım gelip gelmeyeceğine ve hangi nevi' içkiden sekrin meşrût olduğuna ve haddi mûcib sarhoşluğun derecesi neden ibâret bulunduğuna ve sâireye dâir uzun boylu mübâhesâta koyuldular. Tıpkı nebîz ile alınan abdestin, nebîz ile izâle olunan murdarlığın, kezâlik sarhoş tarafından vâki' olacak muâmelât ve tasarrufâtın hangi nevi' ahkâma tâbi' olacağı hakkındaki ta'mîkāt-ı müfritaya daldılar.

Hülâsa fukahânın şarap hakkındaki yazılarını tedkīk edenler yalnız bunları görürler de âilî râbıtaların parçalanması, hayât-ı ictimâiyyenin dayandığı rükünlerin gevşemesi, sefâhetlerin, cinâyetlerin alabildiğine yayılması, vücûdların çürümesi, ana karnındaki yavruların yeni doğan çocukların müdâvâtı müşkil rûhî, bedenî bir sürü hastalıklara, âfetlere vâris olması gibi işret yüzünden meydân alan aşağıda tafsîl edeceğimiz şeylerin hiçbirine tesâdüf edemezler.

Şayet fukahâ hamr âyetinin zâhiriyle iktifâ etselerdi de bu te'vîlâta dalmasalar ve ortaya çıkardıkları hilâfiyât ile mes'eleyi tahammülünün hâricine sürmeselerdi hiç şüphe yoktur ki müslümanlar ne böyle muharremât ile yüz göz olurlar, ne de kendilerini rast gelen milletler tarafından kolaylıkla hazmedilebilecek zavallı bir lokma hâline getiren bu acz-i maddî ve ahlâkī içinde kıvranırlardı.

Şimdi, en salâhiyettâr şahsiyetler tarafından serd olunarak Amerika hükûmetinin içkiyi sûret-i kat'iyyede men' için istinâd ettiği re'yleri, kararları birer birer bildireceğiz. Zîrâ bunlar cidden öğrenilecek, ibret alınacak şeylerdir. Bununla beraber ibret de yalnız aklı başında olanlar içindir.

[18] **İçki ve Hayât-ı İctimâiyye**

Beşerin hukūkunu tanıyan, efrâda hürriyet veren Fransa ihtilâlinin âsâr-ı seyyiesinden olmak üzere iki müdhiş âfet berk ziyâsının fezâdaki sür'ati intişârıyla bütün âlem-i insâniyyeti kapladı. Bir halde ki akvâm-ı garbiyye tarafından "Geri Kalmış Ümmetler" adıyla anılan müslümanlardan başkası için bu iki belâdan halâs imkânı yoktu. İşte bu belâlardan birisi ve birincisi içkidir.

Mühlik, lakin te'sîri batî bir zehir zî-hayat bedenlerdeki damarlarda nasıl sinsi sinsi yürürse içki de medenî akvâmın içine tıpkı öyle sokuldu. Hayât-ı ictimâiyyenin temellerine, ana duvarlarına lâyıkıyla yerleşmeden kimseyi a'râzından şüpheye bile düşürmedi.

İçki yüzünden doğacak felâket-i ictimâiyyenin müdhiş mukaddimelerini en önce duyan, onu vaktiyle kendisi için şiâr-ı terakkī, nişâne-i temeddün ittihâz etmiş milletlerden bilhassa Amerikalılarla Avrupa'nın şimâl ve vasatındaki akvâmdır.

Evet, uzun müddet nefislerine zulüm eden bu milletler hayât-ı ferdiyye ve ictimâiyyelerinin esâsâtını yıkacak sarsıntıları nihâyet duydular; ve o tatlı sarhoşluktan ayılınca gördüler ki içki efrâdın ahlâkı ve sıhhati üzerinde kapanmaz rahneler açmış; baktılar ki sinirler âtıl, dimağlar perîşân, ömürler süreksiz; anladılar ki âilî hayâta kasd etmiş, Allah tarafından, tabîat tarafından idâmesi emr olunan ehlî râbıtaları, nesebî alâkaları bütün koparmış atmış; baktılar ki birçok cinâyetler ortada yüzüyor, bir sürü hastalıklar meydanda geziyor.

İşte bu milletler şu vahîm âkıbetlere muttali' olunca akıllarına gelen her vâsıta ile içki aleyhinde mücâdeleye başladılar. Kat kat vergiler almak, içenleri hapse atmak, belediye meclislerine kadınlar intihâb etmek, satılan müskirâttaki ispirto mikdarını tahdîd eylemek, hekîmler tarafından işretin mazarratlarına dâir verilen raporları her tarafa yaymak gibi Amerikaca, Avrupaca ma'rûf tedâbîrin hiçbirini bırakmadılar.

Alman esâtize-i irfânından Eştaynır, içki yüzünden zuhûr eden vak'alarla bu ibtilânın hayât-ı ictimâiyyede açtığı rahneleri ta'kīb ettikten sonra "Ferdin Kendi Tasarrufâtındaki Hürriyeti" nazariyesinden dolayı bütün kānûnculara hücûm ediyor; bakınız, ne diyor: "İsterse intihâr derecesine varsın, kendi nefsine zulmeden insanla bizim ne alışverişimiz var? Gayrın hükūkuna taarruz, umûmun âsâyişini mutazarrır etmemek şartıyla insan istediğini yapmakta serbesttir. Arzû ettiği sûrette ölesiye içmek hakkıdır. Nasıl ki ihtiyârıyla olduktan sonra aklından irâdesinden, şerefinden, el-hâsıl bütün fezâil ve mevâhib-i insâniyyesinden tecerrüd edebilir. Hem de hiç mes'ûl ve muâteb olmamak şartıyla.

"Âsâyiş-i umûmiyyenin muhâfazasına ve sarhoşların gerek buna karşı hürmetsizlikten, gerek başkalarının hukūkuna tecâvüzden men'i mes'elesine gelince hükûmât-ı muntazama bu bâbda iktizâ eden tedâbîrin ittihâzı için idâre adamlarına salâhiyet-i kâmile vermiştir. Hükûmet sarhoşu ayılarak kimseye zararı dokunmayacak bir hâle gelinceye kadar zâbıta merkezlerinde mevkūf bulundurur. Bir cinâyet yahud cürm işledikten sonra eline geçirdiği sarhoşları da kendisinin intibâhını, başkalarının ibretini mûcib olacak sûrette cezâsını almak üzere mahkemeye sevk eder. Binâenaleyh içki yüzünden cem'iyât-ı beşeriyyenin görebileceği zararı hükûmetle mahkeme bu sûretle men' etmiş oluyor. Lakin evinin dört duvarı arasında çıldırasıya, hatta ölesiye içen adamlara gelince bunlar için ne demeye hakkımız olabilir?"

"İşte bu söz kānûncuların sözüdür, ki doğru gibi görünmekle beraber eşkâl-i mugālatanın en parlağına nümûne addedilse şâyândır! Bana gelince ben milletlerin selâmeti maksadıyla vaz' olunan kavânînin usûl ve nazariyâtı arasına böyle sıhhatleri harâb edecek, nesilleri kesecek, dimağlardaki muvâzeneyi bozacak ve ümmetlerin hem kendilerinin, hem de hayât-ı ictimâiyyelerinin sermâye-i bekāsı olan erkân-ı ahlâkı yerlere serecek felsefelerin girmiş bulunmasından cidden korkarım.

"Mâdem ki cem'iyetler ferdlerden teşekkül ediyor, efrâd ile cem'iyetleri birbirinden ayırmak fesâd-ı akla delâlet eder. Zîrâ ferdler nasılsa onların vücûda getireceği cemâatlerin de böyle olacağı bedîhîdir. Binâenaleyh ümmetlerinin saâdetine vakf-ı vücûd etmiş olan kānûncuların herkesten iyi anlaması îcâb eder ki cemâatleri teşkîl eden efrâd, fezâhatlerin her nev'ini, rezâletlerin her

şeklini irtikâb edebilecek sûrette başıboş bırakıldıkça o muayyen olan cezâlar, ne cemaatlere, ne de mesâlih-i âmmeye hiçbir menfaat te'mîn edemez.

"Bir adam sarhoş olur, başkalarını ızrâr eder. Bunun üzerine mahkeme tazmîn, yahud cezâ-yı nakdî, yahud alelâde habs ile hükümde bulunur. Peka'lâ! Bu gibi tedâbîr-i mânia acaba o sarhoşla emsâlini içkinin kendilerini sevk edeceği büyük, küçük cerâimden alıkoyacak mı?

"Ayyâşlar tarafından vukûa getirilerek hâkimlere sevk edilen hâdiseleri ta'kîb edenler pekâlâ bilirler ki mahkemelerin bu bâbda verdikleri cezâlar âsâyiş ve hukûk-ı âmme nokta-i nazarından hiçbir faydayı mûcib olmamaktadır. Bâ-husûs sarhoşluk hâlinde îkā'-ı cürm edenlere karşı müsâmahakârlık medenî milletlerin mahkemeleri için bir şiârdır. Mahkemelerimizden birçoğu bunların berâetine hükmeder. Ne cürümlerini nazar-ı i'tibâra alır, ne de **[19]** hâdiseyi netâyiciyle ölçmek cihetine yanaşır.

"İşittim ki şerîat-i İslâmiyye müteammiden aklını kaybeden sarhoşu îkā' edeceği bütün ce-râimden mes'ûl tutar, onunla ayık mücrim-i müteammid arasında hiçbir farkın vücûdunu kabûl etmezmiş; kezâlik Müslümanlık'ta bir adamın kendi hayâtına, yahud kendi vücûdundan bir cüz'üne kasd etmesi tıpkı başka birinin hayâtına kasd, yahud bir tarafını cerh etmesi gibi telakkī olunurmuş. Doğrusu ben bunu pek beğendim. Bizim kānûncularımız insanın kendi nefsine karşı îkā' ettiği cürm ile başkası hakkındaki tecâvüzünü birbirinden ayırıyorlar. Sonra, ferdlerin kendi nefislerine karşı îkā' ettikleri bütün zarârlardan cüz'leri bulundukları cem'iyetlerin âşikâr bir sûrette mutazarrır olacağı kānûncularımızca ma'lûm bulunduğu halde afyon, morfin, kokain ispirto gibi şeylerle velev intihâr için olsun kendileri hakkında cinâyet işlemiş bulunanlara hiçbir cezâ vermiyorlar.

"Ümmetlerin anâsır-ı mürekkebesini teşkîl eden ferdlere cemâatlerin rûhunu öldüren bu zehirleri mübâh gördükten sonra artık kānûncuların cem'iyât-ı beşeriyyeyi esirgemeleri, umûmun saâdeti üzerine titremeleri nerede kalıyor? Sonra, ellerindeki vesâitin cem'iyetleri mes'ûd etmeye kâfî geleceğini nasıl iddiâ ediyorlar, bir türlü aklım ermiyor?

"Ben 'Kendi Tasarruflarında Efrâdın Sûret-i Mutlakada Hürriyeti' nazariyesini hurâfe kabîlinden telakkī ediyorum. Zaten bunun böyle olduğu günün birinde herkesçe anlaşılacaktır. İşte Bolşevik Rusya bu husûsta diğerlerinden evvel davrandı. Uzanmak isteyen ellere vurdu. Haddini aşan ferdî irâdeleri birçok kuyûd ile bağladı. Kānûncular nazarında kavânîn-i medeniyyenin esâs ve rûhu addedilen hürriyet-i mutlakaya hiç aldırmadı. Diğer taraftan Amerika Hükûmât-ı Müttehide'si de içkiye karşı o müdhiş hücûmlarını gösterince Rusları kâh Asya akvâmına, kâh barbar sürülerine ilhâk ederek zavallıları maskaraya alan çene kavâflarının dayanmaya çalıştıkları bütün çürük deliller yıkıldı gitti.

"Kānûncular bilmelidir ki işret mübtelâları tarafından îkā' olunan cürümleri men' için ittihâz ettikleri bütün mukarrerât acze mahkûm olmuştur. Gözleri önündeki ihsâiyâtın eskilerini, yenilerini bir kerecik olsun nazar-ı tedkīkten geçirselerdi cerâimi, cinâyâtı alabildiğine ta'mîm husûsunda içkinin ne derecelerde faâl olduğunu, bu faâliyete karşı desâtîr-i medeniyye tarafından takrîr edilen idârî ihtiyâtların, tedbirlerin selâmet-i âmmeyi halelden ve cem'iyât-ı beşeriyyeyi işret mübtelâlarının cinâyâtından sıyânet husûsunda hiç faydası olmadığını görürlerdi.

"Bilitzterir Hapishânesi tabibi Doktor Bayer tarafından tutulan ihsâiyât cetveli elimde duruyor. Yalnız alelâde kabâhat ve cünhalar değil, büyük mikyâsta hırsızlıklar, çoğu yankesicilik olmak üzere haydutluklar, yağmacılık kasdıyla kundakçılıklar ekseriyetle işret mübtelâları tarafından îkā' edilmektedir.

"Doktor müdmin olmayanların, yani gece gün-düz içmeyenlerin sarhoşlukla irtikâb ettikleri ce-râimi tedkīkten sonra hapishâne mevcûduna gö-re nisbeti şu sûretle tesbît ediyor:

% 51,4 başkalarına bedenî zararlar îkā' edenler
% 68,3 ahkâm ve nizâmât-ı idâriyyeye karşı gelenler
% 15,6 âdâb-ı umûmiyye ve ictimâiyyeyi ihlâl edenler

"Mingezberg de emrâz-ı asabiyye tabîbi Doktor Hucuhube'nin 1907 senesinden az evvel tutmuş olduğu ihsâiyât cetveli bîmâr-hânesindeki mecnûnların yüzde otuzunu içki mübtelâlarından olarak gösteriyor. Artık bu hastalar için eczâsından

bulundukları ümmete menfaatleri dokunmak, hiç olmazsa şerleri dokunmamak şöyle dursun, tımarhâneye sevk olunmazdan evvel nefislerine, çocuklarına çoluklarına, cemâatlerine, milletlerine karşı îkā' ettikleri ziyânları tahmîn etmek o kadar müşkil bir iş değildir.

"İçkinin irâdeyi zaafa, a'sâbı vehne uğratması yüzünden rûhî ve asabî hastalıklar artıp duruyor. Mahkemeler ise cinâyet ve cünha irtikâb etmiş birçok kişilerin tahliye-i sebîline bu gibi ârızaları vesîle ittihâz ediyor. Onları muâheze ve mes'ûl edilmeyecek hastalar sırasına koyuyor. Halbuki bunlar hasta değildiler. Kendi kasdı ihtiyârlarıyla içkiye koyuldular. İyiyi kötüden ayırmak, efkâr ve hakekâtı tartmak için, evet sırf yalnız bunun için Allah tarafından kendilerine tevdî' edilen fıtrî muvâzene-i akliyyelerini kendi elleriyle bozdular. Pekâlâ, kavânîn-i medeniyye ile o kavânîni müdâfaa edenler bu hastaların îkā' edeceği cerâimden cem'iyet-i beşeriyyeyi sıyânet için ne yaptılar? Bu gibi mücrimler kendilerinin intibâhını, başkaların da ibretini mûcib olabilecek sûrette tecziye olunmak üzere mahkemelere sevk olundukça emrâz-ı asabiyyeleri sebebiyle sebîlleri tahliye edildi. Binâenaleyh bunlar da âsâyiş-i umûmiyye ile bildikleri gibi oynamak, başkalarının hukūkuna istedikleri gibi sataşmak imkânını buldular. Ne herifler hapsedilerek şerlerinden milletleri korunabildi, ne diğer meyhâne kurbanlarına vesîle-i intibâh olacak bir gûne ta'zîrde bulunuldu, ne de ayyâşlara sırf içki içtiklerinden dolayı bir cezâ ta'yîn edildi."

Şu satırları yazarken gözümün önünde Almanya hükûmetinin resmî bir ihsâiyât cetveli duruyor. Ayyâşların îkā' ettikleri cerâime karşı mahkemeler ve kānûncular tarafından gösterilen müsâmaha ve istihfâfın ne derecelere vardığını ve bu hâlin ümmet hakkında ne ağır bir cinâyet **[20]** olduğunu bildireceği için iktibâsında be's görmüyorum.

Sene	Mahkemeye Sevk Olunan Ayyâşlar	Berâet Kazananlar
1897-1901	2,863,259	625,933
1902	609,800	135,676
1903	651,534	------
1904	611,053	141,843
1905	614,940	139,715

Binâenaleyh 1902'den i'tibâren olan nisbeti tedkīk edecek olursak şöyle buluruz:

1902	18,3 yüzde	takrîben beşte birini
1903	18,4 "	"
1904	18,8 "	"
1905	18,9 "	"

Menâfi' ve selâmet-i umûmiyyeye karşı îkā' ettikleri cürümlerden dolayı muhâkemeye sevk olunan bu mücrimleri mahkemelerin tebri'e ederek başı boş bırakmaları yüzünden cem'iyetlere isâbet eden zararların mikdarı şu cetvellerden anlaşılmıştır.

Kānûn vâzı'larına şâyân bir hareket varsa o da gāyâta verilecek ahkâmın vesâile de teşmîli ile muhaddir, müsekkin şeylerin ve diğer ispirtolu içkilerin hiçbirine hiçbir sûretle müsâade olunmamasıdır. Zîrâ bu gibi mâyiâtın gerek doğrudan doğruya serîan, gerek tedrîcî bir sûrette müessir olan vesâitle meydâna getirdiği zararlar kendilerince ma'lûmdur.

İmâm Mâlik bin Enes hazretleriyle diğer bazı müctehidlerin mezhebinde zerîaları seddetmek, gāyât ve makāsıda verilecek hükümleri vesâile de vermek ümmehât-ı usûldendir. Avrupa'daki kavânîn-i medeniyye vâzı'larıyla bunlara peyrevlik edenler bu düstûra tevfîk-ı hareket etseler de mikdarının azlığına çokluğuna bakmayarak bütün meşrûbât-ı küûliyyeyi men' etselerdi ne kadar iyi olurdu.

Maamâfih ben daha ileriye giderek ispirtolu meşrûbât tedâvî için de kullanılmamalıdır, diyeceğim. Zîrâ aşağıdaki fetâvâ-yı tıbbıyyeden anlaşılacağı vechile yeni, hatta eski ilaçlar arasında hekîmleri hastalara küûl vermekten müstağni kılacak pek çok şeyler vardır.

Şeyh Abdülaziz Çâviş

YENİ ESERLER

Şer'iye Vekâleti Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi fâzıl-ı muhterem Aksekili Ahmed Hamdi Efendi hazretleri tarafından bugünlerde *İslâm Dini Fıtrîdir* ve *Hâtemü'l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnâdın Reddiyesi* nâmında iki mühim eser neşr olunmuştur. İsimlerinden de anlaşı-

lacağı vechile eserler pek mühim ve İslâm için çok faydalıdır. Diyebiliriz ki: Şimdiye kadar bu mevzû'da böyle bir eser neşr olunmamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Maârif Vekâleti Te'lîf ve Tercüme Hey'et-i İlmiyyesi'nce de mazhar-ı takdîr olan bu eserlerin ehemmiyeti hakkında fazla bir şey söylemeyerek yalnız mündericâtını zikr ile iktifâ edeceğiz. Birinci eserin mündericâtı bervech-i âtîdir:

Tedeyyün mefhûmu insanlarda fıtrîdir - Selâmet-i fıtriyyenin ziyâı yüzünden husûle gelen dalâlet-i beşeriyye- İnsanlara hidâyet yollarını gösterecek peygamberler gönderilmesi – Edyân ve şerâyiin tedrîcî tekâmülü – Dîn-i kemâl.

İlmin terakkīsi cem'iyeti dinden müstağnî kılar mı? Avrupa mütefekkirlerinin Hıristiyanlık aleyhinde bulanmalarının sâik-i aslîsi – Dîn-i Nasârâ'nın tahrîf edilerek bir yığın hurâfe hâline inkılâbı – Kilisenin tahakküm-i bâtılı – Avrupa hükemâsının tabîat-i beşere muvâfık bir dine hissettikleri ihtiyaç – Bu devir dîn-i fıtrîye rücû' devridir – Fıtrî, tabîî, umûmî din ancak Müslümanlık'tır – İslâm mugāyir-i tabîat olan ma'siyet-i asliyye nazariyyesini reddeder – İslâm'ın ulûhiyet hakkında tamamıyla fıtrî olan akāid-i esâsiyyesi – Teslîs gayr-ı tabîî bir telakkīdir – Vahdet-i ilâhiyye akīdesi huzûrunda ilim ve felsefe de boyun eğmektedir – Zât ve sıfât-ı ilâhiyyenin künhünü tasavvur husûsunda akl-ı beşerin aczi – Akīde-i tevhîdin rûh-ı beşere verdiği hürriyet ve istiklâl – Papa'yı yeryüzünde Allahın vekîl-i mutlakı telakkī eden Hıristiyanlık beşeri tezlîl eder –

Melâike hakkında İslâm'ın akidesi - Hûkümet-i İslâmiyye, kudret-i ilâhiyyenin her zerre-i tecellîsine melek unvânı veriyor – İslâm, kiliselerdeki resimler şeklinde bir melek tanımıyor – Her göremediğimiz şeyi inkâr edebilir miyiz? Rûh, akıl görülemiyor, -fakat vardır- Elektrik de görülemiyor – Her görülemeyen şeyi ilim reddedemez –

Enbiyaya îmân – Zaman zaman dalâlete düşen beşeriyete peygamberler vâsıtasıyla Allah hidâyet yollarını göstermiştir – Vahiy ve ilhâm – Vahyin ta'rîfi – Vahyin imkânı – Nübüvvet ve risâlet mertebesi – Vahyi inkâra kalkışan mülhidlerin da'vâları gayr-ı ilmîdir vahyin vukūu – Vahiy ve nübüvvet şuûn-ı sâbite-i târîhiyyedendir – Hâtemü'l-enbiyâ – Havârık-ı Muhammediyye-Hazret-i Peygamber'in vücûda getirdiği inkılâb-ı azîm – Müslümanlık bir vicdân-ı ictimâîdir – Ve müessisi Hazret-i Muhammed'dir – İslâm nazarında enbiyâ her türlü **[21]** meâyib ve nekāyisten münezzehtir kütüb-i semâviyyeye îmân – Asl-ı Tevrât ve İncîl yoktur – Elde bulunan Tevrat muharref, İncîl ise sonradan yazılma bir kilise târîhidir – Kur'ân-ı Kerîm'in bir harfi bile tahrîfe uğramamıştır.

Âhirete îmân İslâm'ın erkân-ı i'tikādiyyesindendir – Âhiretin imkân-ı aklîsi – Fikr-i kıyâmet husûsunda akıl ve felsefenin dîni te'yîdi – Adâlet-i ilâhiyyenin tecellî edeceği bir gün elbette olacaktır – Âhirete îmân hakkında Kant'ın nokta-i nazarı – Mes'ûliyet ve adâlet hislerinin yevm-i âhiretin varlığına delâleti – Hilkat-i ûlâ ile neş'et-i sâniyyenin mukayesesi – Bekā ve ebediyete karşı insandaki meyl-i fıtrî – Âhiret mes'elesinde akıl ve felsefenin vazîfesi imkânı taharridir – Âhiretin vukū' ve tahakkuku hakkında ihbâr ve nükūl-i sahîhanın lüzûmu – Âhireti inkâr aklın salâhiyeti hâricindedir – Yevm-i âhiret hakkında enbiyâ-yı izâmın teblîgātı.

Müslümanlık'ta ahlâk ve ictimâiyât: – Ahlâkın esâsı dindir – Sırf akıl üzerine müesses ahlâk umûm beşeriyet için vâcibü'l-ittibâ' olamaz – İslâm'ın ahlâka verdiği ehemmiyet-i azîme – Ahlâkı dînden başka esaslara istinâd ettirmek isteyen mesâlik-i felsefiyye – Felsefenin ahlâk için keşf eylediği mebâdîyi İslâm ihmâl etmemiştir – İhtiyâr ve irâde-i cüz'iyye – Kadere îmân mes'elesi – İslâm'da mes'ûliyet mebdei – Hıristiyanlıktaki ma'sıyet-i asliyye nazariyesini İslâm reddeder – Peygamber bile mes'ûldür – İslâm nazarında gayr-ı mes'ûl yalnız Cenâb-ı Hak'tır – Akliyyûnun ahlâkı vazîfe mebdei üzerine istinâd ettirmeleri – İslâm'da vazîfenin menşei dîn olması – Ahlâk husûsunda felâsifenin ortaya koydukları esasları Müslümanlığın daha mükemmel bir sûrette vaz' ve takrîr etmiş olması – Akliyyûnun "Vazîfe için îfâ-yı vazîfe" kaidesi – Bu husûsta İslâm'ın vaz' eylediği esâs-ı âlî – İslâm'da sâik-i vazîfenin derecâtı.

Müslümanlık esasları: – Müslümanlık bütün beşeriyetin dînidir – Müslümanlık bütün enbiyâyı ve kütüb-i mukaddeseyi tasdîk eder – Müslümanlık muâmelât-ı dünyeviyyeye müteallik ahkâmı

da muhtevidir – Müslümanlık akla pek büyük ve mühim bir mevki' vermiştir – Müslümanlık'ta tekfîr mes'elesi gāyet güçtür – Müslümanlık'ta tahakküm-i dînî "Saltanat-ı Rûhâniyye" yoktur – Müslümanlık tekâmül-i beşeri istihdâf eder – Hürriyet-i şahsiyye Müslümanlık'ta en büyük esastır – Müslümanlık tekâmül-i ferdî ve ictimâîyi te'mîn eder – Müslümanlık'ta müsâmaha-i dîniyye, hürriyet-i mezhebiyye mühim bir esastır –

İşbu mühim eserlerin fiyatları yirmi beşer kuruştur. Taşra için beşer kuruş posta ücreti zammolunur.

★★

İTTİHÂD-ı İSLÂM

Amerika profesörlerinden Ludrob-Stüdvard'ın ahîren *Yeni Âlem-i İslâm* unvânıyla neşrettiği eser Ali Rıza Seyfi Beyefendi tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve sâha-i intişâra vaz' olunmuştur. Şâyân-ı dikkat efkâr ve mütâlaâtı muhtevî bulunan bu eserin mâhiyeti ve Amerika muharrirlerinin âlem-i İslâm hakkında nasıl düşündükleri hakkında bir fikir vermek maksadıyla mezkûr eserin İttihâd-ı İslâm'a dâir faslını ehemmiyetine mebnî aynen nakl ediyoruz:

"İttihâd-ı İslâm fikri, ki en vâsi' ma'nâsıyla bütün mü'minîn arasındaki yek-vücûdî ve tesânüd hissidir, tâ Hazret-i Muhammed zamanından beri cârî ve mevcûddur; o zamandaki: Hazret-i Muhammed ile ashâbı kendilerinin mahv ve itlâfına uğraşan vatandaşlarına karşı birbirine habl-i metîn-i îmân ile bağlanmışlardı. Hazret-i Muhammed'e göre, müslümanlar arasında bir tesânüd-i uhuvvetkârâne esas ve kānûnunun mevcûdiyeti ehemmiyet-i fevkalâdeyi hâiz addolunmuş ve bu uhuvveti kulûb-i müslimîne öyle amîk ve metîn sûrette vaz' ve tesbît etmeye muvaffak olmuştur, ki: on üç asırlık bir müddet-i medîdenin mürûru bu hissi, fark olunur sûrette, tahfîf ve tenkīse sebep olamamıştır. Bugün bir müslüman ile diğer müslüman beyninde mevcûd râbıta-i uhuvvet ve tesânüd bir hıristiyan ile diğer hıristiyan arasında mevcûd olandan çok kuvvetlidir. Şüphesiz müslümanlar da birbirileriyle şiddetli mücâdeleler, muhârebeler ederler. Lakin bu mücâdelât ve muhârebât âdetâ bir âile kavgası mâhiyetini nâdiren tecâvüz edip hâricî ve küffâr tecâvüzât ve istîlâları önünde hemen terk veya te'hîr olunur. İhtimâl İslâmiyet'in, tâbi'leri üzerindeki nüfûz ve te'sîr-i fevkalâdesi bu derin his ve tesânüd ve ittihâd ile kābil-i îzâhdır. Başka hiçbir dîn ve akīde yoktur ki: Sâlikleri üzerine İslâmiyet kadar sıkı ve kavî sûrette dest-i hükm ve nüfûzunu vaz' etmiş olsun. İslâmiyet, Hıristiyalık'tan, Brahman dîninden pek azîm sâhalar zabt etmiş,* Maci yani Zerdüştlüğü de dünya yüzünden kaldırmıştır.** Halbuki: Henüz hiç vâkı' olmamıştır, ki: Bir millet bir kere müslüman olduktan sonra dîn-i Muhammedî'yi terk etmiş olsun! Evet, bir millet-i İslâmiyye, meselâ Endülüs İslâmları gibi mahv, katl ve ihrâk ile ma'dûm edilebilir; lakin mahv ve ma'dûm olmak tabîî irtidâd etmek değildir.

[22] İslâmiyet'in ittihâd ve tesânüdü iki müessese-i mühimme ve hayâtiyye ile pek metîn ve nâfiz sûrette taht-ı te'mîne alınmıştır. Bunlardan biri Hac yani Mekke ve Medine'yi ziyâret vazîfe-i dîniyyesi, diğeri ise Hilâfet'tir. Garb âleminde hüküm-fermâ olan fikr-i umûmîye mugāyir olarak, İslâmiyet'te tesânüd ve ittihâd te'sîrini daima neşr eden, Hilâfet'ten ziyâde Hac müessese-i dîniyyesidir. Hazrte-i Muhammed Haccı bir vazîfe-i ulviyye-i dîniyye olarak emretmiştir; ve her sene lâ-ekall 100.000 hacı, cihân-ı İslâm'ın her köşesinden hareketle Hicaz'a vâsıl olurlar. Orada Mekke'nin Ka'be-i kudsiyyesi önünde, her ırka, her millete, her lisâna, ve her hars-ı medeniyyete mensûb insanlar birbirine tesâdüf ederek, müşterek bir hiss-i dînî, bir âteş-i îmân vecdi içinde mezc olurlar ve Hacı unvân-ı fahrını hâmilen vatanlarına avdet ederler; bu öyle bir unvândır ki: Sâhibi için ömrü olduğu müddetçe bütün dîndâşlarının hürmet ve tekrîmini câlib olur. Haccın ehemmiyet ve ma'nâ-yı siyâsîsi âşikârdır. Hac hakīkī, ve müselsel bir "İslâmiyet Kongresi"dir, ki: Bu kongrede cihânın dört köşesinden gelen

---

* İslâmiyet, yalnız Brahmanlığın vatan-ı aslîsi olan Hindistan'da vâsi' sâhalar kazanmakla kalmayıp cesîm Sumatra ve Cava cezâyirinin sekenesini de doğrudan doğruya dîn-i İslâm'a idhâl etmişdir, ki: Buralarda dahi evvelce Brahmanizm hüküm-fermâ idi.

** El-yevm başlıca merkezleri Bombay şehri olan Küçük Hindistan Parsîleri cemâati, bugün dünya yüzünde Zerdüşt mezhebinden kalan yegâne cemâattir. İran kıt'asının yedinci asr-ı mîlâdîde müslüman fâtihler tarafından zabtı üzerine kıt'a-i mezkûreden Hindistan'a firâr eden Zerdüşt dîni sâlikleri bu cemâatin esasıdırlar.

murahhaslar tarafından dîn-i İslâm'ın mehâmm-ı umûru münâkaşa edilip müdâfaa ve neşr-i dîn planları ve tertîbâtı tanzîm ve vaz' olunur. İşte bu sâhadadır, ki:

Teceddüd-i İslâm'ı kuvvet ve şiddetle vücûda getirmek isteyen rüesâdan hemen hepsi yani Abdülvehhâb, Muhammed bin Senûsî, Cemâleddin Afgānî ve daha birçokları vazîfe-i müstakbeleleri emrini gayr-ı kābil-i mukāvemet sûrette işitmişlerdir.

Hilâfet husûsuna gelince: Hilâfet, husûsiyle ilk günlerinde muazzam bir vazîfe-i târîhiyye îfâ etmiş olup onun mâcerâ-yı târîhiyyesini, mukadderât-ı mütebeddilesiyle yukarıki sahifelerde bir nebze tedkīk etmiştik.

Hilâfet, Bağdad'ın Moğollar tarafından tahrîbinden sonra âdetâ bir gölge mesâbesine inmiş iken Osmanlı pâdişâhları tarafından şevket, nüfûz ve azameti tekrâr ihyâ edildi. Osmanlı pâdişâhları hilâfet unvânını üstlerine almışlar, ve bütün sünnî âlem-i İslâm tarafından Halîfe-i Resûlüllah tanınmışlardı. Bununla beraber bu İstanbul halîfeleri, Mekke'de ve Bağdad'da âlem-i İslâm'a hükmeden selefleri derecesinde hürmet ve tekrîme mazhar olmadılar. Husûsiyle Arapların nazarında Osmanlı pâdişâhlarının hilâfeti daima bir butlân-ı târîhî ve dînî gibi görünmüş ve bu işe hiçbir zaman rızâ-yı tâm göstermemişlerdir. Şüphesiz Sultan Hamîd-i sânî hilâfetin şöhret ve nüfûz ve şevket-i kadîmesini iâde ve ihyâ için harîsâne teşebbüsâtta bulundu; lakin bu zâtın iktisâb ettiği muvaffakıyetler, hilâfet unvânının vâris olduğu te'sîrden ziyâde ittihâd-ı İslâm, cihet-i câmia-i İslâmiyet hissinin hâsıl ettiği cereyân-ı umûmî neticesi idi. İttihâd-ı İslâm hareketinin hakīkī rüesâsı Abdülhamid'e karşı ya sırf resmî bir ihtirâm göstermişler; yahud Şeyh Senûsî gibi açıkça bir vaz'ıyet-i hasmâne almışlardı. Bu hakīkat, Abdülhamid'den bir nevi' İslâmiyet Papa'sı gibi korkan, Avrupa âlemi tarafından anlaşılamamıştır. Hatta bugün bile birçok garb müdekkikīni ittihâd-ı İslâm hareketinin nokta-i hilâfette temerküz ettiğini zannederler. Ve görüyoruz ki: Yine birçok Avrupalı muharrir ve müellifler, ittihâd-ı İslâm hareket-i muazzamasının kanatlarını tâ kökünden kesmek için hilâfetin şevket ve kuvvetini kaybetmiş Osmanlı pâdişâhlarında mı kalması; yahud Mekke Şerîfi'ne mi nakli veya büsbütün ortadan kaldırılması mı muvâfık olacağını kemâl-i şevk ve ümîdle muhâkeme ediyorlar. Bu şüphesiz pek dar ve düşüncesizce bir külfettir. Hilâfet müessesesi bugün âlem-i İslâmiyyet'te elbette mazhar-ı hürmet ve tekrîm bulunuyor. Lakin devr-i ahîrin kurnaz ittihâd-ı İslâm rüesâsı dAaha çok vâsi' bir program üzerinde yürüyorlar. Onlarca mütehakkık bulunuyor ki: Bugün ittihâd-ı İslâm hareketinin kuvve-i muharrikesi hilâfette değil, fakat Hac gibi ve şimdi bahs eyleyeceğimiz Senûsiyye tarîkati gibi müessesât-ı dînîyyede mündemiçtir.

Şimdi burada, devr-i ahîrdeki İttihâd-ı İslâm hareketinin şuûn ve mukadderâtını mütâlaa ve ta'kīb edelim:

İttihâd-ı İslâm hareketinin ilk safhası şüphesiz Vehhâbîlik hareketi idi. Necid hıttasında Abdülvahhâb tarafından teşkîl olunan Vehhâbî hükûmeti Mekke halîfelerinin, dînî demokrasi mâhiyetindeki hükûmetlerinin tam bir modeli idi. Ve Abdülvehhâb'ın şevketli şakird ve halefi olan Sucûd; mutaassıb maiyyetini iki belde-i mukaddese üzerine sevk ettiği zaman, bu beldelerin zabtı, bütün âlem-i İslâmiyet'in tasfiyesi, fetih ve tevhîdi için attığı ilk hatve olduğuna kāni' idi. Vehhâbîler bu muazzam emellerinde mazhar-ı muvaffakıyet olamamakla beraber, yukarıda beyân ettiğim vechile, şimâlî Hindistan ve Afganistan gibi menâtık-ı baîdede derin te'sîrât-ı siyâsiyye uyandırmaktan geri kalmadı. Bütün bu hareketler umûmiyetle hükûmât-ı siyâsiyyenin inhitât-ı siyâsîlerine ve hükümdârân-ı İslâmiyyenin tereddî-i ahlâkīlerine karşı birer protesto mâhiyetinde bulunduklarından hep Vehhâbîlik hareketinin aksâm-ı mütemmimesinden idiler. Henüz o zaman Avrupa, İslâmiyet'in Türkiye ve Hind-i şarkī hıttası gibi çok ileri aksâmından başka aksâmına ciddî sûrette hücûm etmemiş oldukları cihetle bu hareketler Garblıların korkusundan ve onlara karşı kin ve nefretten mütevellid değildi; yaklaşan tehlike-i istîlâyı âlem-i İslâm henüz iyice hissetmemişti.

On dokuzuncu asr-ı mîlâdî evâsıtında ise hâl ve vaz'iyet esâsından tahavvül etti. Fransızların Cezâyir'i istîlâsı, Rusların mâverâ-yı **[23]** Kafkas'ı zabtı, İngilizlerin bütün Hindistan'ı yed-i hükümlerine almaları mütefekkirîn-i İslâmiyyeye kanâat

verdi ki; İslâmiyet hâkimiyet-i garbiyye altına düşmek tehlike-i hâilesi önünde bulunuyor. Ve böylece, ancak o zamanda İttihâd-ı İslâm hareketi garba karşı şimdiye kadar muhâfaza ettiği hasmâne vaz'ıyeti iktisâb eyledi. Evvel emirde garba karşı gösterilen mukāvemet gayr-ı muntazam, gayr-ı merbût idi. Orada, burada Cezayir'deki Abdülkādir ve Kafkasya'daki Şeyh Şamil gibi kahraman şahsiyetler Avrupalı müstevlîlere karşı pek parlak ve muhteşem bir sûrette cenk ettiler. Lakin, bu zevât bütün müslümanların hürmet, riâyet ve duâlarını celb etmekle beraber maddî bir muâvenete mazhar olamadılar ve bu yardımsızlık yüzünden mağlûb oldular.

Garba karşı hissolunan nefret ve haşyet aleddevâm tezyîd-i şiddet ediyordu; ve bin sekiz yüz yetmişten sonraki seneler bütün âlem-i İslâm'ın bir taassub-ı şedîd-i fi'lî mevcesiyle çalkandığına şâhid oldular. Cezayir'de 1871 kabâil isyânı vukūa geldi; bütün şimâlî Afrika'da birçok mutaassıb zevât-ı azîze türeyerek cihâdlar va'z ve tavsiyesine giriştiler ki: Bunlardan en büyüğü Sudan-ı Mısrî'de vukūa gelen meşhûr mehdi ihtilâli idi. Bu ihtilâl tâ, on dokuzuncu asrın son senelerinde Lord Kiçner tarafından Hartum kasabası-nın zabtına kadar İngiltere hükûmetinin en şiddetli mesâîsine karşı mukāvemet ve idâme-i mevcûdiyet etti. Afganistan'da dahi mühim teheyyücât-ı taassubkârâne husûl bularak hemen Hindistan müslümanları arasında te'sîrât-ı azîme hâsıl etmiş, bu iki husûsta da İngilizler'e hayli mezâhime mâlolmuştu. Asya-yı vustâda/merkezîde dahi, merkezî zî-kudret Nakşibendiye tarîkati olmak olur. Aynı mâhiyette bir taassub-ı dînî hareketi zâhir olmuş, bu hareket şarka doğru, Çin imparatorluğu arâzîsi dâhiline yayılarak gerek Türkistan-ı Çini'de, gerek Çin'in Yannan kıt'asında Çin müslümanlarının pek şiddetli kıyâmlarını ve ihtilâllerini intâc eylemiştir. Felemenk Hind-i Şarkīsinde dahi bir ihtilâlât silsilesi hâdis olup bunların en vahîmini Açin harbi teşkîl eylemişti. Bu harb aslâ bitmez sûrette uzanıp gitmiş, hatta bugün bile tamamen nihâyet bulmamıştır.

Devr-i mezkûrda hâdis olan teheyyücât-ı şedîde-i fi'liyye ve ihtilâliyyenin en nazara çarpan noktası bunların tertîbât ve teşkîlât-ı mukaddimeden mahrûmiyetleri idi. Bu ihtilâllerin, kıyâmların cümlesi sekene-i mahalliyyenin birdenbire sînesinden fışkırmış hâdiseler idi ki: Bu halk şüphesiz aynı mâhiyette âmâl-i taassubkârâne ile ateşlenmiş oldukları halde ortaya müretteb birer plan vaz' eden ve muayyen bir programa tevfîkan hareket eyleyen merkezî bir reîsten mahrûm idiler. Bu kıyâmlar başlıca esrârengîz Mehdî akīdesi netîcesi idi. Mehdî ve mehdilik, ilk müslümanlara tamamıyla gayr-ı ma'lûm idi, Kur'ân-ı Kerîm'de dahi bu husûsa âid bir nişâneye tesâdüf olunamıyor. Lakin ehâdîs-i nebeviyyeden müstebân olduğuna göre peygamber, el-Mehdî unvânını hâiz bir zâtın cihâna geleceğini bu zâtın küre-i arzı adâlet ve re'fetle dolduracağını haber vermiştir. İşte bu sebepten İslâm'ın necât-ı umûmîsini te'mîn, cihânı küffardan tathîr, ve bütün müslimînin saâdet-i dâimîsini te'sîs eyleyecek olan mülhem mine'llâh bir zâtın zuhûruna âid olan umûmî ümîd ve akīde-i mahsûsa hâdis oldu. Bu akīde târîh-i İslâm'ı sûret-i amîkada müteessir kılmıştır; muhtelif zamanlarda bir takım mutaassıb rüesâ ve eşhâs "el-Mehdî, Sâhibü'l-vakt ve's-sâa" olmak iddiâsıyla hurûc edip müslüman kitlelerinin cûşân ve âteşîn hiss-i kabûl ve itâatine mazhar olmuşlardır; nitekim: birtakım Mesîh'lik da'vâsı güdenler de Yahudileri aynı sûretle heyecan ve harekete getirmişlerdi. Binâenaleyh Avrupalıların tasallut ve istîlâlarına karşı hissettikleri haşyet ve fayda vermez hiddet ve tehevvür içinde bütün İslâm kitlelerinin Mesîh akīdesini andıran el-Mehdî akīdesine habbe-i ümîdlerini çevirmeleri tabîî idi. Lakin, Mehdî ihtilâli de hadd-i zâtında yapıcı ve dâim kalıcı bir kudret irâe edemedi. Bu âdetâ bir saman ateşi idi ki: Ötede beride nâgehânî kemâl-i şiddetle alav-pâş olmuş, sonra birdenbire sönüp yanıldıklarını anlayan müslüman kitlelerini eskiden fazla münkesirü'l-cesâret ve âtıl terk eylemişti.

İmdi, bütün bu ahvâl ve hakāyık, ittihâd-ı İslâm mefkûresinin daha akıllı ve muhâkemeli sâîleri tarafından iyice fark ve idrâk olunmuştu. Avrupa'nın müretteb ve muntazam kuvvet ve şevketine karşı mahallî ve düşüncesizce yapılmış en şedîd harekât ve ihtilâlât-ı taassubkârânenin nihâyet mezleka-i acz u mağlûbiyyete düşmesi hakīkati mütefekkirîn-i İslâmiyyeyi iknâ' etmiş idi ki: Eğer İslâmiyetin Avrupa boyunduruğundan

kurtulması lazımsa uzun uzun istihzârâta, mesâî ve kuvânın evvel emirde tertîb ve teşkîlât-ı mahsûsa altına alınmasına lüzûm-ı kat'î vardır. Yine bu mütefekkirîn taakkul etmişler idi ki: Müslümanlar için usûl ve tarz-ı mesâî-i garbiyyeyi tetebbu' eyleyip hatta garbtan birçok şeylerin, servet ve şevketin de ahzını îcâb eder. Bütün bunların da fevkinde olmak üzere yine bu mütefekkirîn-i İslâm şunu hisseylemişlerdi ki: İslâmiyet'in garb istîlâ ve tahakkümünden tahlîsinden evvel derîn bir teceddüd-i dînî safhası geçirmek lazımdır ve bu teceddüd-i dînî devre veya safhası gerek hürriyet ve halâs harbi için ve gerek onu ta'kîb eyleyecek ta'mîrât ve teşkîlât devresi için mevcûdiyeti elzem olan kuvâ-yı ahlâkıyye ve ma'neviyyeyi tevlîd ve perveriş-yâb eyleyecektir. İşte bu noktada ve ittihâd-ı İslâm, taraftarları ile İslâm hürriyet-perverânının "Mu'tezile-i Cedîde"nin mefkûreleri **[24]** zübde-i tasavvurları birbirine yaklaşıyor. Her iki taraf da İslâm'ın inhitât-ı hâzırını fark ve i'tirâf ediyorlar. İki taraf da İslâmiyet'in yeni bir hayat ile, bâtıldan ârî olarak kuvvet ve sâfiyet-i asliyyesiyle tecellî etmesini, ta'bîr-i vâsiiyle bir teceddüd-i dinîyi arzû eyliyorlar. İki fırkanın arasındaki ihtilâf işte bu teceddüd ve tasfiyenin ne tabîat ve mâhiyette olması lazım geleceği noktasında hâdis oluyor. Hürriyet-perverân-ı İslâm fırkası İslâmiyet'in mutlakā efkâr-ı garbiyyeyi temsîl etmesi lüzûmuna kāil oluyorlar. Diğer cihetten, ittihâd-ı İslâm taraftarları da iman etmiş bulunuyorlar ki: Hakīkī, ibtidâî İslâmiyet, Hazret-i Peygamberin teblîğ ettiği dîn-i aslî teceddüd-i matlûb için lazım olan her unsûru hâvîdir. Binâenaleyh âlem-i İslâm garbın yalnız metodlarını esâsât ve usûl-i ameliyyesini ve muvaffakıyât ve terakkıyât-ı maddiyyesini kabûl etmelidir.

Meş'ûr ve müretteb bir ittihâd-ı İslâm hareketinin başlangıcı takrîben on dokuzuncu asr-ı mîlâdî evâsıtına tesâdüf eder. Bu harekette iki safha tebellür etmiştir: Birincisi, meselâ Senûsiyye gibi yeni tarzdaki uhuvvet-i İslâmiyye tarîkatleri, ikincisi ise, Cemaleddin Afgānî'nin riyâset ettiği mütefekkirîn-i İslâmiyyenin vücûda getirdikleri propagandadır. Biz evvelâ uhuvvet-i İslâmiyye tarîkatlerini nazar-ı mütâlaaya alalım:

Dînî tarîkatler İslâmiyet'te asırlardan beri mevcûd idi: Bunların cümlesi aynı teşkîlât-ı umûmiyyeye mâlik olup "Mukaddim" tesmiye edilen rüesâ taht-ı idâresindeki zâviyelere münkasem bulunurlar ki bu mukaddimler İhvân yani ashâb-ı tarîkat üzerinde mühim bir hüküm ve nüfûza mâliktir. Lakin, Senûsiye gibi yeni tarz uhuvvet-i İslâmiyye tarîkatlerinin teessüsüne kadar dînî tarîkatler umûr-ı dîniyye ile pek az meşgûl oluyorlardı. Bu tarîkatlerin iştigālâtı hemen büsbütün dînî ve müttakıyâne, mutasavvıfâne, mâhiyette idi; ekseriya ashâb-ı tarîkat meselâ Mevlevîlerde, zikreden dervişlerde olduğu gibi azîm bir vecd ve istiğrâk; ve mutaassıbâne taşkınlık gösteriyorlardı. Bu tarîkatler şayet bazan siyâsî te'sîrât icrâ etmişler ise bu da pek nâdir ve sırf mahallî olmuştu. Tarîkatler arasındaki rekābet ve kıskançlık sebebiyle bunların müttehiden hareketleri de gayr-ı mümkün idi. Bu eski tarz tarîkatler, bugün de pek kesîr olarak mevcûd iseler de yeni usûl uhuvvet-i İslâmiyye hey'etlerine vaz' olunmadıkça nüfûz ve te'sîrât-ı siyâsiyye icrâsından uzaktırlar.

Yeni usûl tarîkatlerin zuhûru on dokuzuncu asr-ı mîlâdî evâsıtına müsâdif olup bunlardan her cihetçe en mühimmi Senûsiyye'dir. Bu tarîkatin müessisi olan Seyyid Muhammed Sünûsî takrîben 1800 târîh-i mîlâdında Cezayir'in Müstegānem şehrinde tevellüd etmiştir. Hâmil olduğu Seyyid unvânından dahi anlaşılacağı vechile nesl-i peygamberîden olmakla mâder-zâd bir şeref ve haysiyeti hâiz idi. Müşârun ileyh daha pek genç iken ilim takvâya meyl-i azîm göstermiş, Fas medresesinde tahsîl-i ulûm-ı dîniyyeden sonra, bütün Şimâlî Afrika'da bir seyâhat icrâ edip bu esnâda mevcûd olan dînî sû'-i isti'mâlâtın ve seyyiât-ı ahlâkıyyenin red ve terki için mütemâdî vaaz ve nesâyihde bulunmuştur. Seyyid Muhammed ba'dehû îfâ-yı farîza-i hac eylemiş, Mekke'de tesâdüf ettiği Vehhâbî vâiz ve muallimlerin telkīnâtı müşârun ileyhte mevcûd olan inkılâb-kârâne efkârı ve ihyâ-yı İslâm gayretini bir kat daha şiddetlendirmişti. Seyyid Senûsî'nin bir "Dîn-i Sâf, İslâm" tarîkati tertîbât-ı vâsiasını bu esnâda tasarlamış olması agleb-i ihtimâldir. Müşârun ileyh, 1843'te Afrikā-yı şimâlîye avdetle Trablusgarb'da yerleşti ve ilk zâviyesi olan Zâviye-i Beyzâ'yı orada yani Derne cibâlinde te'sîs etti. Müşârun ileyhin şahsiyeti o kadar

nâfiz ve müessir, teşkîlâtta kudreti o kadar büyük idi ki: Bütün Afrikā-yı Şimâlî hıttasından kāfile kāfile mürîdler Zâviye-i Beyzâ'ya hücûm ettiler. O sûretle ki: İktisâb ettiği nüfûz ve kuvvet Trablus Türk me'mûrîn-i hükûmetini sür'atle endîşeye düşürdü. Ve münâsebât-ı mütekābile gerginleştiğinden Seyyid Muhammed merkezî faâliyetini Libya Bingazi çölünün mıntıka-i baîde-i cenûbiyyesinde Cerabub vâhasına nakl eyledi. 1850 mîlâdında Seyyid Muhammed Senûsî vefât ettiği esnâda ortaya koymuş olduğu teşkîlât-ı dîniyye ve ictimâiyye şimâlî Afrika'nın kısm-ı a'za-mında mevcûd ve hüküm-fermâ bulunuyordu.

Seyyid Muhammed'in başladığı işi, umûmiyetle Senûsiyyü'l-Mehdî nâmıyla ma'lûm oğlu bilâ-inkıtâ' ileri götürdü. Bu zâtın pederi makāmına kuûda ne vechile istihkāk kesb etmiş olduğunun burada beyânı Senûsîlerin hâlet-i rûhiyye ve i'tikādiyyelerini tasvîr ve tavzîha hizmet edecektir.

Seyyid Muhammed'in iki oğlu vardı ki: El-Mehdi bu iki çocuğun küçüğü idi. bunlar henüz yirmi yaşına gelmemiş çocuklarken pederleri hangisinin îmânı daha kavî olduğunu anlamak için bunları tecrübeye karâr verdi. Zâviyede mevcûd bütün mürîdânın muvâcehesinde, bu iki çocuğa oradaki yüksek bir hurma ağacına çıkmalarını söyledi, çocuklar ağacın tepesine çıkınca bunlara Allah ve peygember nâmına kendilerini oradan aşağı atmalarını teklîf etti. Çocuklardan küçüğü o anda kendisini kaldırıp aşağı attı. Ve zemîne düştüğü zaman hiçbir şey de olmadı. Çocukların büyüğü ise kendisini atmamıştı. Binâenaleyh el-Mehdi, "Nefsini irâde-i İlâhiyyeye teslîmden havf etmeyen" oğul bu vechile pederinin halîfeliğine hak kazandı. Ömr-i tavîli müddetince Senûsiyyü'l-Mehdî gāyet âlî bir hikmet ve kiyâset, ve adl ü ittikā ibrâz ederek pederinin kendisini intihâbda ne kadar haklı olduğunu isbat eyledi, ve uhuvvet-i Senûsiyye hudûd ve kudretini daha çok tevsîa muvaffak oldu

-Mâ-ba'di var-

Ankara "Öğüd" Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için seneliği (275), altı aylığı (150) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne
Ankara'da Hürriyet Oteli Karşısındaki Sokakta

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maal-memnûniyye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğu bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

24 Mart 1923 | 06 Şa'bân1341 | ❀ Cumartesi ❀ | 24 Mart 1339 | Cild: 21 - Aded: 524

İÇKİNİN HAYÂT-ı BEŞERDE AÇTIĞI RAHNELER

Küûl Zehirdir

Tabâbet küûlü de, içerisine küûl karıştırılmış bütün rûhlu içkileri de zehir aksâmından addeder. Hatta, demin söylediğimiz gibi hem tedrîcî, hem onu tesemmümün ikisini birden meydâna getirdikleri için, bunları afyon, kokain, morfin gibi şeylerden daha mühlik görür. Zîrâ sonrakilerin bir kısmı kullanılır kullanılmaz te'sîr ettiği halde diğer kısmı damarlara sereyân etmezden evvel te'sîrini göstermez; çünkü deverân-ı demden başka bir vâsıta ile eczâ-yı bedene nüfûz edemez.

İspirtolu mâyiât içilir içilmez vücûdun a'mâkında kökleşir ve deverân-ı demin vesâtatına muhtaç olmaksızın en derin hüceyrâta, en gizli zerrâta kadar dal budak salar. Çünkü arz ettiğimiz vechile dâhil-i bedende sırf kendi fıtrî kuvvetine, kendi seyyâl-i rûhuna güvenerek tayy-ı merâhil eder gider.

İspirtolu şeyler içildiği anda, yani daha tahallül etmezden evvel hüceyrât-ı vücûda sokularak onların ya helâkini, yahud zaaf ve harâbîsini intâc eder. Zîrâ kendilerini hâlet-i zülâliyyeden hâlet-i cübniye getirerek bu sûretle hüceyrât-ı hayvâniyye için, hatta bütün kâinât-ı zî-hayâtın hüceyrâtı için mâye-i bekā olan sudan mahrûm bırakır.

Küûl a'mâk-ı bedene doğrudan doğruya dalarak orada şu tasvîr ettiğimiz hasârâtı vücûda getirir ve tahavvüle, tahallüle uğramadan evvel yüzde beşinden ona kadarı teneffüs tarîkıyla hârice çıkar; mütebâkīsi de vücûda bildiği gibi yerleşip ihtirâk eder ve ensicede tahallül ederek su ile hâmız-ı karbona münkalib olur.

Taharriyât ve tedkīkāt-ı amîka neticesinde anlaşılmıştır ki bedenin hüceyrât ve zerrâtı içinde hüceyrât-ı sadriyye ile hüceyrât-ı meneviyyeden başkası küûle karşı durabilecek kudreti gösteremiyor. Bununla beraber küûl ile bedenin anâsır ve hüceyrâtı arasında vukūa gelen teâmül-i kimyevî erbâb-ı tedkīk için henüz gāmız bir sır hâlindedir.

Küûl adalâta, ev'iyeye, a'sâba, dimağa, izâm derûnundaki iliklere, el-hâsıl bütün ensâc-ı bedene taarruz eder. Evet bunların hiçbiri o korkunç beliyyenin tecâvüzünden âzâde kalamaz. Maamâfih en serî' ve en bâriz te'sîrâtı kuvâ-yı akliyye ile his ve hareket merâkizinde görülür. Hâtırı sayılacak mikdarda küûl içilince dimâğ ile nühâ'-ı şevkî vazîfelerini îfâda teehhura uğrar. Kuvvâ-yı akliyye arasından küûlün ilk kurbanı olanlar da muhâkeme ve teemmül kuvvetlenir.

Evet, rûhlu içkiler kullanıldığı an için etrâf-ı bedenin hareket ve faâliyete olan temâyülünü

arttırır. Lakin biraz sonra adalâtın üzerine çullanarak ağırlaştırır, uyuşturur. Kezâlik dimâğı **[26]** atâlete sevk eder. Melekâtındaki intizâma halel getirir. İçen adam artık uyuklayan, sayıklayan kimselerin gördüklerinden başka bir şey görmez olur. Biraz sonra bu hâl geçer, lakin kendi eliyle kendi hayâtına kasdeden bu cânînin başına binâyı mevcûdiyetini yıkacak bir sürü avâmil musallat eder de öyle geçer. İşret mübtelâlarından bazıları su, yahud diğer mâyiât ile tahfîf edilmiş ispirtonun şiddeti kırılacağı, cümle-i asabiyye üzerinde eskisi gibi müessir olamayacağı vehminde bulunuyorlar.

Esâtize-i fenden Şimidberg bu zannın butlânını isbât ediyor. Ne kadar tahfîf edilirse edilsin ispirtonun te'sîrinden ne a'sâb, ne anâsır-ı beden için kurtuluş olmayacağını bildiriyor. Sinirlerin âlem-i bedende îfâ ettiği vazîfelerle bunların his ve ha-reket elçileri olduğunu bilen, kezâlik kuvâyı ma'neviyye ile mevcûdât-ı hâriciyye arasındaki râbıtanın bunlarsız devam edemeyeceğini kestiren, hatta ehşâda, guddelerde, hüceyrelerde sâhası fâtır-ı hekîmden başkasınca mechûl daha birçok hizmetleri olduğunu idrâk eden insanlar cümle-i asabiyenin fesâdı yüzünden vücûda isâbet edecek hasârın derecesini tahmînde sıkıntı çekerler.

Artık küûlün bil-umûm vücûd ve bilhassa a'sâb üzerindeki te'sîri bu derecelere vardıktan sonra hayât-ı ictimâiyyede açacağı rahneleri kıyâs edebilmek bizim için kolaylaşmış demektir.

İspirtolu içkilerin ayyaşları nasıl azdırdığını, nasıl cerâim ve cinâyâta sevk ettiğini, sonra cem'iyet-i beşeriyyeyi bunların şerrinden sıyânet husûsunda hükûmetlerin, mahkemelerin nasıl âciz kaldığını yukarıda söylemiştik, bundan böyle sözümüzü sırf küûlün âtîdeki mevâd ile olan münâsebetine hasr edeceğiz:

1- Sıhhat.

2- Hayât-ı beytiyye, bilhassa hayât-ı zevciyye.

3- Zinâ ve fuhuş.

4- Ticâret, sanâyi', vesâit-i nakliyye.

5- Hükûmet hazînelerindeki para.

*
* *

İçki ve Sıhhat

İspirtolu içkilerin sıhhate olan zararları şu sûretle telhîs edilebilir:

a- Ensice-i bedeniyyeyi neşv ü nemâdan alıkoyarak ve yavaş yavaş ifsâd ederek vakitsiz ölümlere sebep olması.

b- Vücûdu hastalıklara, bilhassa cihâz-ı hazmî hastalıklarına karşı mukāvemet edemeyecek hâle getirmesi.

c- Uğradıkları hastalıklardan, husûsiyle frengi ve emsâli emrâz-ı vahîmeden hastaların güçlükle şifâ bulması.

d- A'sâbın, dimâğın, nühâ'-ı şevkinin ensicesini fesâda vererek emrâz-ı asabiyye ve akliyye nâmı altında muhtelif hastalıklar tevlîd etmesi.

h- Ayyâş nesillerinin maddî ve asabî türlü türlü illetlere tevârüs eylemesi.

Almanya'daki ihsâiyyât gösteriyor ki içki doğrudan doğruya, yahut dolayısıyla yılda kırk binden kırk beş bine kadar Alman öldürüyor. Sonra, şifâyâb olmalarını men', yahud işkâl ettiği hastaların mikdâr-ı senevîsi de bir buçuk milyona çıkıyor. İngiliz sigorta şirketlerince tutulan ihsâiyât cetvelleri ispirtolu içkilerin daima içenlere saldırmakla kalmadığını, i'tidâline sahip olanların da hiç içmeyenlerden daha az yaşadığını gösteriyor.

Kezâlik Alman ihsâiyâtına göre içki yüzünden emrâz-ı asabiyye ve akliyeye tutulanların mikdarı sûret-i mutlakada aynı emrâza musâb olanların üçte birine bâliğ oluyor. Yani a'sâb ve ukūl-i beşer üzerinde yalnız başına küûlün tahrîbâtı diğer bütün esbâbın vücûda getirebileceği hasârın yarısına varıyor!

Büyük, küçük her cem'iyetin saâdeti müteşekkil bulunduğu efrâda kānûnları tarafından te'mîn edilen himâye derecesindedir, yani her ferde kendi vezâif-i ictimâiyyesini en mükemmel, en müfîd bir sûrette îfâ kudretini verecek bir himâyet nisbetindedir.

Maamâfih bu sözümüzle alelâde muâmelâtta halktan bir kısmının diğerine tecâvüzünü men' için mevzû' bulunan kavânîn ve nizâmâtı kasd etmiyoruz. Maksad bundan çok vâsi', çok büyüktür.

Hayât-ı ictimâiyye tabîîdir ki uzuvların harekât ve sekenâtıyla vücûd bulur. Bu harekât ve sekenât ise alelekser yalnız fikir ile irâde neticesidir ki her ikisinin birden merkezi, menşei cihâzı cümle-i asabiyyedir.

Binâenaleyh ne zaman bu cümle gerek maddesi, gerek keyfiyeti i'tibârıyla sâlim bulunamayacak olur ise şüphesiz kendisinden sudûr edecek fikirler, irâdeler de muhtel olur. Bu sonrakilerin ihtilâli ise **[27]** bit-tabi' harekât ve sekenâta sirâyet eder ve işte o vakit cemâati vücûda getiren âileler, ferdler sağlam bir hayatın hiçbir zevkinden mütena'im olamaz.

Mâdem ki cemâatler efrâddan müteşekkil âilelerin hey'et-i mecmûasından başka bir şey değildir, ferdlerle o ferdlerin sıhhatini bitiren, uzuvlarını, muvâzene-i asabiyyelerini fesâda veren ilel ve emrâz menba'ları arasına girerek evvelkilerine siper olabilecek desâtîr ve nizâmât-ı ictimâiyye mevcûd değilse nasıl olur da bu cemâatlerin işi yoluna girer?

Bir millet ki omuzları bu hastalıklar yüzünden tarh edilen ağır teklifler altında ezilir; bir millet ki beytülmâlındaki mevcûduyla, çiftçisinin, işçisinin alın teriyle ödediği vergilerden iktisâd edilen bütün mâ-meleki bu uğurda heder edilir; hiç o milletin hayât-ı ictimâiyyesi için selâmet ümîd olunabilir mi?

Bütün cem'iyetlerle bütün hükûmetler içkinin vücûda getirdiği tahrîbâtı gözüyle görüyor, bunun sıhhatçe, kuvvetçe ne kadar ziyânlar açtığını nefsindeki tecrübesiyle bilip duruyor. Öyle iken bunların birini görmüyoruz ki işret kurbanlarının elinden tutmak, bu uğurda sıhhatini, aklını kaybedenlere yurtlar, hastahâneler te'sîs etmek için sarf etmekte olduğu nakdi, vakti, himmeti bu beliyyenin büsbütün ortadan kaldırılmasına tahsîs etmiş bulunsun.

Bakınız üstâd-ı şehîr Liberyilin ne doğru söylüyor: "İşçi kendi kollarının, kendi faâl kuvvetlerinin meydana getirdiği semerât-ı mesâîyi henüz devşirmeden bir de görüyor ki bu kuvvetler içki yüzünden yıkılmış, altı üstüne gelmiş gitmiş!

Ruhlu içkilerin en bâriz tahrîbâtı askerlerle işçiler gibi san'atları îcâbı çok mesâî sarf eden insanlarda görülüyor. İspirtolu mâyiât bunları alabildiğine kuvvetten düşürdüğü için artık girdikleri ağır işlerin altından kalkamaz hâle geliyorlar. Bu sebeptendir ki sarp dağlara tırmananlar ağızlarına içki koymamaktadır.

1890 senesi idi, Berlin'de hiç görülmemiş bir sıcak oldu. İşte bu hâdise bütün fabrika amelesiyle çiftçileri fenâ halde yordu. Sonra, her işçinin derece-i tahammülünü meydana çıkardıktan başka "İçki yorgunluğu giderir, kuvâ-yı bedeni tâzeler, gevşeyen sinirleri dinlendirir." vehminde bulunan sarhoşları utandırdı.

Berlin değirmen fabrikaları başmühedisi tarafından o zaman verilen takrîr bu husûsta bizim için en belîğ hüccettir:

"Ağustosun ikisinde harâret 31 dereceyi bulmuştu. İşçilerim fırınların cehennem gibi fışkıran ateşleriyle fezânın uzanmış alevden dilleri arasında durmaksızın taşıyorlar, sürüklüyorlar, yoğuruyorlar, pişiriyorlardı. Harâret bir mertebeye çıktı ki, Berlin vustâ Afrika'nın bir parçası kesildi, zannettik. Bununla beraber adamlarım durmayıp çalışıyorlardı. Sözlerimde yalan yahud mübâlağa bulunacağı hatıra gelebilir. Lakin mahz-ı hakîkattir ve îzâhı pek kolaydır. Çünkü ben bunlara içerisine azıcık sirke konulmuş şekerli sudan başka içki nâmına bir şey içirmiyordum.

Bira ve sâir içkilere müsâade eden diğer müessesâtın amelesine gelince onlar ya hiç çalışamadılar, ya pek az çalışabildiler."

Münih Mebâhis-i Akliyye ve Rûhiyye Cem'yeti son zamanlarda neşrettiği bir takrîrde şöyle diyor: "Şarabın men'i sebebiyle Harb-i Umûmî senelerinde zâil olan, yahud zevâle yüz tutan hastalıklar sulhü müteâkıb yavaş yavaş yeniden baş göstermeye yüz tuttu. Münih Tımarhânesi'nde 1910'da 300, 1914'de 577 hasta vardı. Harb-i Umûmî'yi müteâkıb şarabın men'i üzerine bunların mikdarı azalmaya başladı. 1919'da 53'ü geçmedi. Ve tımarhâneye sevk olunanların mikdâr-ı vasatîsi ayda dört kişiyi aşmadı.

Harb hitâm bulduktan sonra halk eski tabîatlerine rücû' ile ikinci def'a olarak şaraba koyulunca bu aded 1920'de 72, 1921'de 128 çıktı. 1919 Eylül'ünde bu müesseseye getirilenlerin mikdarı 3 kişi idi. 1920'de vasatîsi, 12, 1921'de 28 oldu. 1920 Eylülü'nden i'tibâren geçen beş

ay zarfında adedlerin şu sûretle tezâyüdü görülüyor: 16+27+18+24+39 bunların çoğu da Bavyera birası içenlerdir. Korkulur ki emrâz-ı asabiyye ve akliyenin bu nisbet-i müterakkıbesi harpten evvelki hâline avdet eder de içki yüzünden aynı gürültüler, aynı kavgalar, aynı cinâyetler yeniden meydan alır.

İdmân yarışları tabîbi Doktor Herkihaymer haftalık *Münih Mecmûa-i Tıbbıyyesi*'ne gönderdiği makālesinde şöyle diyor: "Tecrübeye müstenid müşâhedelerimizden anladık ki ispirtolu içkilerin te'sîri kimyevî tedkīkātın göstermiş olduğundan fazladır.

100 metrelik koşu ve yüzme yarışı için seçtiğimiz müteaddid adamlar üzerinde tecrübeler icrâ ettik. Bunları ayırırken ahvâl-i bedeniyyelerini nazar-ı dikkate aldıktan başka, havası, iklîmi, birbirine benzeyen memleketlerden olmalarına da i'tinâ ettik. Netice, şu oldu: İspirtolu rûhlu içkiler, isterse gāyet az mikdarda içilsin, **[28]** kuvve-i bedeniyyeyi mühim sûrette düşürüyor. Binâenaleyh müsâbakadan evvel azıcık küûl içilmesi vücûdun faâliyetini artırır, galebeye hizmet eder, tarzındaki zannın butlânı sâbit oldu. Tabîîdir ki bu netice yalnız idmân yarışçılarını alâkadâr etmez. Vezâifü'l-a'zâ ilminin adalât ve a'sâb kısmıyla uğraşan talebe için çok müfîd olacağı gibi bütün tâlî ve âlî mekteplerde, husûsiyle sanâyi' ve hendese mekteplerinde tatbîki lazımdır."

Eski zamanlarda halkı içkilerden tenfîr için birtakım adamlar ortaya çıkardı. Lakin bunlar bütün hitâbelerinde ya müskirâtın zararları içinden pek bedîhî olanlarını sayardı; yahud aklı başında kimselerin böyle şeylerden sakınması münâsib olacağını söylemekle iktifâ ederdi. O devirlerin ilmi asr-ı hâzırdaki mertebeye varmadığı için işret yüzünden beşeriyeti saran felâketlerin derecesi hakkıyla takdîr edilemiyordu. Bunun içindir ki Sokrat, Eflatun ve emsâli gibi şarabı sevmeyen ve aleyhinde bulunan büyük feylesoflarla bâdesine, peymânesine, neşvesine, hammârına ayrı ayrı neşîdeler okuyan havâs ve erbâb-ı ilmin aynı asırda ictimâ' ettiğini görürüz. Sonra, hukemânın verdiği nasîhatlerle îrâd ettiği sohbetler içinde hiç kalbe dokunur, yahud rûha söyler gibisi yoktu ki bu şarap meftûnlarını temâyülât-ı nefsâniyyelerinden alıkoyabilsin de hem kendilerini işretin âkıbet-i hüsrânından kurtarsın, hem hayât-ı ictimâiyyeyi bu âfete karşı sıyânette bulunsun.

Yalnız Likörg'un vaz'ettiği kānûnu istisnâ etmek lazım geliyor. Sarhoşluk hâlinde zevc ile zevcenin mukārenetini men' eden bu kānûn târîh nazarında millî ve ictimâî kavânîn-i sıhhatin en mükemmellerindedir. Şayet Homer çıkıp da bu mâyiin ayyaşlara intihâr ve sâire gibi cinâyetler işlettiğini tasvîr yollu birkaç şiir söylemeseymiş, edebiyât-ı kadîme âlemi şarabın takdîsinden ve biri birinden câzib nâ-mütenâhî vasıflarından başka şiir nâmına bir şey görmeyecekmiş!

Hülâsa; ne kurûn-ı ûlâ, ne kurûn-ı vustâ târîhleri bize tek bir adamdan başkasının ismini haber vermiyor ki şarabın henüz farkına varılan gizli mel'anetlerini daha o devirlerde kemâl-i vuzûh ile görmüş olsun celb edeceği vebâl ve hüsrânın ona isnâd olunan menâfia rüçhânını idrâk etsin; sonra bu mâyiin şeytânî ve murdâr bir şey olduğunu, binâenaleyh kendisinden sakınmadıkça insan için imkân-ı felâh olmadığını Allah nâmına, din nâmına beşere tebliğde bulunsun. İşte o tek, o eşi yok adam Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellemdir. Evet, o Resûl-i muazzam şaraba karşı öyle muhik, öyle şiddetli bir hücûmda bulundu ki nûranûr izlerince yürüyen sahâbesi de günahların en büyüğünden saydığı bu mâyiin adına ümmü'l-habâis dedi. Halbuki öbür taraftan yüzlerce milyona varan diğer bir yığın beşer sıhhatlerine, hayatlarına, nesillerine îkā' ettiği sû'-ikasdlardan gāfil bir halde durmayıp şarabın yâdını takdîs ediyordu.

Diyorlar ki; "Meşrûbât-ı küûliyye karbon, müvellidü'l-mâ', müvellidü'l-humûzadan mürekkebtir; bu anâsır ise vücûda lazım olan harâreti vücûda getirmek için zarûridir. Nasıl ki şeker, mevâdd-ı neşâiyye mevâdd-ı dühniyye gibi şeylerde mevâdd-ı ihtirâkıyyeden terekküb etmek i'tibârıyla aynıdır."

İyi ama bu emsâli îrâd ederken unutuyorlar ki ispirtolu mevâd ile saydıkları ecsâm arasında azîm fark var. Şarabı teşkîl eden anâsırın ihtirâkından vücûd için harâret hâsıl olacağını düşünürken şunu hatırlamıyorlar ki: Şeker, yağ, mevâdd-ı neşâiyye gibi şeylerin hilâfına olarak şarabın âsâr-ı semiyyesi, içilir içilmez yani kar-

bon, müvellidü'l-mâ', müvellidü'l-humûza gibi nâfi' unsurlara tahallülünden evvel vukūa gelir.

Zavallılar bu gibi vehimlerini te'yîd için sarhoşun içer içmez harâret duyduğunu ileri sürüyorlar. Halbuki hesapları yanlış! Zîrâ mîzân-ı harâretle icrâ edilen muâyene gösteriyor ki harâret artmıyor; ancak ispirto sath-ı bedene yayılmış damarlarla evride-i şa'riyyeyi genişletiyor; binâenaleyh husûle gelen boşluğu doldurmak için kan fazla mikdarda harâreti hâmil olarak bedenin dâhilinden satha doğru hücûm ediyor. Ev'iye-i demeviyye içinde en çok müteessir olanı insanın yüzüne yapılmış olanlardır. Bunun içindir ki sarhoşların en kırmızı, en harâretli yerleri yüzleridir.

Şimdi, dâhil-i bedenden gelen kanın sath-ı cilde tevzî' ettiği harâret havâ-yı hâricînin harâretine fâik olacağından içen adam bu sıcaklığı bütün vücûduna şâmil sanır, sebebini de içtiği ispirto bilir.

A'mâk-ı bedeninden cildine yayılan harâret alel-ekser pek fazla olduğu için zavallı sarhoş vücûdunun tâ içinden bir üşüme, bir titreme geldiğini duyar da bir kerecik olsun sebebini anlayamaz.

İşte arz ettiğimiz vechile mevâdd-ı küûliyye kendi fıtrî tahrîbâtını îkā' etmeden evvel bedende ihtirâk etmediği içindir ki tabâbet bunu sümûm fasîlesine katmış ve âsâr-ı meş'ûmesi i'tibârıyla azını çoğunu ayrı tutmamıştır.

Şeyh Abdülaziz Çâviş

[29] # İTTİHÂD-ı İSLÂM

2

Muharriri **Profesör Stoddard**

Hayâtının kısm-ı ahîrinde Senûsî el-Mehdî merkezini Libya çölünün daha cenûbî kısmına, Cuf'a nakledip 1902 senesinde orada vefât etmiş, onun yerine birâder-zâdesi Ahmed eş-Şerîf kāim olmuştur ki, bugün Senûsiyyenin şeyhi, reisi bulunan bu zatın şâyân-ı dikkat kudret ve mezâyât sâhibi olduğu anlaşılıyor.

Senûsî tarîkati; takrîben seksen senelik bir fa'âliyet-i muvaffakiyet-kârâne sâyesinde bugün İslâmiyet'teki avâmil-i hayâtiyyeden birini teşkîl etmektedir. Âlem-i İslâm'ın her kısmında bu tarîkatin mensûbîni mevcûddur. Arabistan'da Senûsiyye müntesibîni pek kesîr olup tarikat, Mekke ve Medîne'nin hayât-ı dîniyyesinde dahi te'sîrât-ı amîka icrâ eylemiştir. Bununla beraber Afrikā-yı şimâlî hıttası el-ân Senûsîliğin mihrâkını teşkîl ediyor. Fas'tan Somaliland'a kadar bütün Afrikā-yı şimâlî bunların zâviyeleri, yani Loca'ları ile mestûr olup cümlesi, sûret-i kat'ıyyede, Senûsî şeyhinin ikāmet ettiği zâviye-i kübrâya merbût bulunurlar. Senûsîlerin büyük zâviyeleri Cuf'ta, Libya çölünün tâ kalbgâhında kâindir. Bu esrârengîz mevkii şimdiye kadar ancak bir Avrupalının gözü görebilmiştir. Çorak ve büsbütün çıplak, hâvî olduğu ma'dûd kuyuları yekdiğerinden birçok mil mesâfelerle ayrılmış çöl ile muhât olduğu halde Senûsîlerin şeyhi bir mevkı'-i mahfûz ve tecerrüdde bulunarak evâmirini oradan şimâlî Afrika'nın her noktasına istediği gibi îsâl eder. Bu vâsi' ve çıplak çölün yolları ancak tecrübeli, mâhir Senûsî kılavuzlarınca ma'lûm olup bunlar ise efendilerine hıyânet etmektense en müdhiş işkenceli binlerce ölüme dûçâr olmaya hâzır ve teşnedirler.

Senûsîlerin bugün icrâ etmekte, oldukları hüküm ve nüfûz pek derindir. Mahallî zâviyeler öyle sadece bildiğimiz tekyeler, localar mâhiyetinde değildirler. Bu zâviyelerde Mukaddim yani Muallim'den başka birer de Vekîl yani Mülkiye ve İdâriye Me'mûru vardır. Bu me'mûrlar yalnız zâviye sâkinleri üzerinde değil, muhîtlerindeki akvâm ve cemâat üzerinde de re'y ve fikirlerine göre icrâ-yı hükm ve nüfûz eylerler. El-hâsıl tarîkat-i Senûsiyyenin ilkā ettiği hürmet ve huşû' o mertebededir ki: Mukaddim veya Vekîl tarafından telaffuz edilen bir kelimeye tamamıyla riâyet ve itâat olunur. Binâenaleyh, bugün Afrika'da mevcûd Avrupa müstemlekât hükûmetlerinden başka, hafiy ve lakin kavî diğer bir hükûmet mevcûddur ki: Gerek İngiltere, gerek Fransa ve İtalya müstemlekât idâreleri daima bu hükûmet-i hafiyye ile bir münâzaa çıkarmamaya i'tinâ ederler.

Diğer taraftan Senûsîler de Avrupa hükûmetleriyle doğrudan doğruya münâzaâta tutulmamaya dikkat eylerler. Senûsilerin fatînâne, dûrbînâne ve müdebbirâne siyâsetleri cidden hayrete

sezâdır. Senûsiyye tarîkati yarım asırlık bir müddetten beri bir kuvvet-i azîme mâhiyetini iktisâb etmiş bulunduğu halde gāye-i asliyyeyi istihdâf eden mâcerâperestâne bir teşebbüste aslâ bulunmamıştır. Afrika kıt'asının nukāt-ı muhtelifesinde vukûa gelen dînî kıyâmların birçoğuna o mevâkı'da mutavattın Senûsîlerin iştirâk ettikleri şüphesizdir. Bundan başka Senûsîler İtalya'nın Trablusgarb'ı istîlâsında ve Harb-i Umûmî'de dahi muhârebâta iştirâk ettiler; lakin Senûsî tarîkati hiçbir zaman sûret-i muayyene ve resmiyyede meydân-ı mahsûsaya çıkmadı.

Hakīkatte Senûsî tarîkati yalnız hükûmât-ı hıristiyâniyyeye karşı değil, hükûmât-ı İslâmiyyeye karşı dahi teennî-i müdebbirâne ile memzûc mütekebbirâne bir ihtirâz tavrı ibrâz eyliyordu. Senûsiyye tarîkati ef'âl ve harekâtında dâimî bir istiklâl-i mutlak muhâfaza etmiştir.

Senûsîlerin güttükleri bu te'hîr, teennî ve ihtiyât siyâseti kendilerinin âtıl ve tenbel olduklarına aslâ delâlet etmez, bilakis Senûsîler, ellerindeki esliha-i rûhâniyye ve dîniyye ile faâliyet ve gayret-i dâime hâlinde birçok Afrika kabâil-i vahşiyyesini taallüm, teşkîl ve dîn-i İslâm'a idhâl ediyorlardı. Senûsîlerin programı evvelâ müslüman Afrika'yı yekdiğerine kaynatıp yekvücûd ettikten sonra bütün âlem-i umûmî-i İslâm'ı ilk halîfeler zamanında olduğu gibi bir imâmet-i İslâmiyyeye kalb eylemektir, ki bütün mü'minîni câmi' olacak bu imâmet mükemmel bir ittihâd-ı İslâm vücûda getirecektir. Lakin Senûsîlerin i'tikādına göre İslâmiyet'in hıristiyâniyet pençesinden kurtulabilmesi için daha evvel derin, esâsî bir teceddüd-i dînî ve ahlâkī devresi geçirmesi lazımdır. İşte, Senûsîler taht-ı hüküm ve te'sîrlerine giren halkın âdât ve ahlâkını ıslâh ve tasfiye ederek bu gāyeye doğru yürüyorlar, aynı zamanda Sahra vâhalarının daha iyi zer'ini, kuyular hafrını, kervan yolları üzerinde menzilhâneler te'sîsini ve ticâretin terakkīsini teşcî' sûretiyle ahâlînin şerâit-i maddiyye ve iktisâdiyyesini de ıslâha gayret ediyorlar. Sudan'lı mehdî taraftarlarının kan dökme ve tahrîb politikasını Senûsîler istikrâh ile telakkī etmişler ve Şeyh Senûsî bu sûret-i hareketi takbîh eylemiştir.

Bütün bu beyânâtımız Senûsiyye tarîkatinin bu âna kadar misli görülmemiş sûrette müdebbirâne, dûrendîşâne bir zabt-ı nefs siyâseti güttüğünü isbât eyler. İşte bu yüzündendir ki: Senûsîler yevmen fe-yevmen ve uzun senelerden beri sekînetle, teennî ile ve büyük bir i'tidâl-i demle ilerliyorlar; azîm kuvvetler iddihâr ettikleri halde bu kuvvetleri vakt-i münâsibinin hulûlünden bir an evvel olsun izhâr ve irâeden istinkâf eyliyorlar. Halbuki: Bu müddet zarfında Senûsîler bütün şimâlî Afrika'yı zâviyeleriyle, mektepleriyle kaplamakta, Mukaddim ve Vekîl'lerinin taht-ı hükmünde olarak halkı taallüm ve terbiye etmekte ve cenûba doğru ilerileyip milyonlarca putperest zenci kabâili dîn-i İslâm'a idhâl eylemektedirler.

İslâmiyet'in hâl-i hâzırdaki cevvâliyet ve hayâtiyet-i mütezâyidesini her şeyden mükemmel sûrette irâe edecek delil, mürûr eden yüz sene zarfında İslâmiyet'in akvâm ve mileli, İslâmiyet'e idhâl husûsunda gösterdiği gayret ve himmettir. Şüphesizdir ki: İslâmiyet her zaman edyân-ı sâire mensûblarını kendi sînesine çekmekte büyük bir kudret göstermiştir. İslâmiyet'in ilk günlerinde bu kudret cidden şâyân-ı hayret, fevkalâde idi ve hatta eyyâm-ı inhitâtında bile te'sîr-i hidâyetkârını aslâ büsbütün kaybetmedi. Bütün kurûn-ı vustâ esnâsında İslâmiyet Hindistan'da ve Çin ülkesinde ilerlemekten, büyük sâhalar kazanmakta geri kalmadığı gibi Türkler tarafından da metîn sûrette Balkan şibih-cezîresinde neşr ve te'sîs olundu. On dördüncü asr-ı mîlâdî ile on altıncı asr-ı mîlâdî arasında İslâmiyet nâşirleri Afrika-yı garbî, Felemenk Hind-i Şarkīsi ve Filipin gibi memâlik-i baîdede muvaffakıyât-ı azîme kazandılar. Maamâfih, umûmî nokta-i nazardan bakıldığı halde İslâmiyet **[30]** şüphesiz inhitâtında devam etmiş, tâ ki on sekizinci asır zarfında gāye-i inhitâtına vâsıl olmuştur.

Maamâfih; teceddüd-i İslâm hareketinin ilk nefesi, kül altında kalmış olan neşr-i dîn ateşini yeni bir alev ile uyandırdı ve Avrupa'dan başka, cihânın her hıttasında gāyet vâsi' cenâhlarının hudûdunu aşarak tekrar o azametle ilerilemeye başladı. Her müslüman bir dereceye kadar mâderzâd bir nâşir-i dîn, bir misyoner olup dînini gayr-ı müslim komşuları, muhîti arasında âdetâ bir sevk-i tabîî ile neşreyler. Binâenaleyh neşr-i İslâmiyet işi, yalnız mütehassısîn-i ulemâ-yı İslâmiyye tarafından değil, aynı zamanda kāfile kā-

file seyyâhlar, tâcirler ve fakīr ve mütevâzi' muhâcirler, dervîşler tarafından dahi ileri götürülür. Bu kaydımız İslâm tarîkatleri hakkında bilhassa doğrudur. Ve bunlar arasında Senûsîler neşr-i İslâm gayretiyle en ziyâde temeyyüz etmişlerdir ve Afrika sahrâsının vâhalarından, bu tabîî müslüman manastırlarından binlerce Senûsî dervîşler şu'ledâr nazarlar, heyecandan şişmiş sînelerle ve aynıyla kurûn-ı vustânın fakīr râhibleri gibi, bir gayret-i dînîyye ile tutuşarak hareket edip mu'cizât-ı İslâm'ı neşr ü ta'lîme azîmet etmektedirler. Geçen asr-ı mîlâdî zarfında İslâmiyet'in garbî ve merkezî Afrika zencileri arasında nâil olduğu terakkıyât cidden fevkalâdedir. Her ciddî ve hakīkī Avrupalı müdekkık bu husûsta aynı mâhiyette beyânâtta bulunmaktadır. Bundan yirmi sene mukaddem bir İngiliz pek doğru olarak demiştir ki:

"Muhammedîlik Afrika dâhilinde şâyân-ı hayret bir sûrette intişâr ediyor; orada putperestliği ortadan kaldırıyor, Afrika'da terakkī-i İslâmiyyet'e karşı Hıristiyâniyet propagandası bir hayâl, bir masaldır."

Yine bir Fransız protestan misyoneri aynı hâlet-i rûhiyye ile diyor ki; "İslâmiyet'in, seyri bazan dûçâr-ı betâet olmakla beraber, aslâ tevakkuf etmeyerek Afrika'nın kalbgâhına yürüdüğüne şâhid oluyoruz. Müsâdif olduğu bütün mevâni'a rağmen bir dakīka yorulmaksızın tarîk-ı azmini ta'kīb ediyor. Hiçbir şeyden korkmuyor. İslâmiyet, hatta en ciddî rakībi olan Hıristiyâniyet'i bile, kîn ve nefretten tamamıyla ârî bir nazarla görüyor; çünkü: Muzafferiyetinden o derece emîn bulunuyor. Hıristiyanlar Afrika'nın fethi hayâli ile meşgūl iken müslümanlar bu işi yapıyorlar..."

Afrika kıt'asında İslâmiyet'in cenûba doğru olan seyr ü terakkīsini en belîğ sûrette irâe için bir hâdise-i mühimme zikrediyoruz:

Bir iki sene evvel İngiliz müstemlekât me'mûrîn-i hükûmeti, tamamıyla nâgehânî olarak Afrika'nın Niyasalande kıt'asında İslâmiyet'in bir sür'at-i azîme ile intişâr ettiğini keşf eylemişler ve icrâ edilen tahkīkāt neticesinde İslâmiyet'in buraya Zengibar Arapları tarafından idhâl olunduğu anlaşılmıştır. Bu Araplar esâsen neşr-i İslâmiyet işine 1900 senesinde başlamışlardı. Bu târîhten on sene sonra Niyasaland dâhilinde hiçbir karye kalmadı ki: Câmi', imam ve hocaya mâlik olmasın! Bu hıttata İslâmiyet'in intişârı açıkça Avrupalılara hasmâne bir tarzda vâkı' olduğu halde, İngiliz me'mûrları, harekete başka yerlerde fırsat-ı zuhûr vermek korkusuyla, men' ve tahdîdi cihetine gidememişlerdir! Birçok Avrupalı müdekkıkīn korkuyorlar ki: İslâmiyet'in Afrika'da Zambezi'yi geçerek Kāp müstemlekesine dâhil olması ancak bir zaman mes'elesidir.

Ve İslâmiyet'in bu büyük kazançları yalnız putperestliğin ziyânına olmamıştır. İslâmiyet, Afrika'da, Afrika hıristiyanlarını da kendi dâiresine idhâl eylemektedir. Garbî Afrika'da hıristiyan misyonerlerinin hıristiyan yaptıkları birçok ahâlî terk-i dîn ile İslâm oluyorlar; diğer cihetten Afrika'nın şark köşesinde, İslâmiyet'e karşı bu âna kadar bir ileri karakolu hizmetini îfâ etmiş olan Habeşistan kilisesi de etrâfında yükselen tûfân-ı İslâmiyet içinde boğulmak tehlikesine ma'rûz bulunmaktadır. Habeşliler cenk, cebr ve cidâl ile değil, hulûl-i muslihâne ile müslüman ediliyor. Elli altmış sene evvel aralarında tek bir müslüman bulunmayan cesîm kabîleler bugün kısmen, yahud külliyen müslümandırlar."

İslâmiyet'in Afrika'da gösterdiği sür'at-i terakkī ve intişâr, İslâmiyet'te mündemic olan kudret-i intişâriyyenin, ve dîn-i İslâm muzafferiyât-ı ahîresinin ihtimâl en şâyân-ı dikkat bir nümûnesini teşkîl eder. Lakin cihânın aktâr-ı sâiresinden göstereceğimiz bir iki misâlden de anlaşılacağı vechile İslâmiyet'in bu mahiyetteki muvaffakıyâtı yalnız Afrika kıt'asına münhasır kalmış değildir. Rusya Tatarlarının, mahzâ sa'y-i zâtîleriyle dâhil oldukları devre-i terakkīden, başka bir yerde bahsedilmişti. Ancak bu, o kıt'ada tecellî eden teceddüd-i İslâm hareketinin ancak bir safhasından ibârettir. Hareket-i vâkıanın safha-i diğeri ise İslâmiyet'e idhâl emrinde zuhûr-yâfte olan pek esaslı ve şâyân-ı dikkat gayret-i hidâyet-kârânedir. Ma'lûm olduğu üzere bu Türk ve Tatarlar uzun müddet Rusların taht-ı tahakküm ve istibdâdında bulunmuşlardı. Bu müddet esnâsında Rusya Ortodoks kilisesi bunları baştan başa hıristiyan etmek üzere mesâî-i azîme ve musırra sarf etti; hatta bazı cihetlerde âdetâ muvaffak olduğu da müşâhede edildi. Lakin, Rusya Türk ve Tatarları,

on dokuzuncu asr-ı mîlâdî bidâyetinde ve kısm-ı evvelinde uyanmaya başlayınca, teceddüd-i dînî hareketi buralarda hissolununca, hemen hıristiyan edilmiş birâderleri arasına sokulup uğraşmaya başladılar, ve pek kısa bir müddet zarfında -Ortodoks kilisesinin mesâî-i mütezâddesine, mümânaatlarına, ve çarlık idâre-i şedîdesinin tedâbîr-i terhîbiyyesine, zâlimâne mücâzâtına rağmen- yollarını şaşırmış kardeşlerinden kısm-ı a'zamını yine İslâmiyet'e idhâle muvaffak oldular. Bundan başka Tatar misyonerleri Rusya'nın menâtık-ı şimâliyyesindeki putperest Türk-Fen kabâilini de İslâm etmeye başladılar ve bu keyfiyet Rus hükûmet-i cebbârânesinin bütün mümânaatlarına, hatta mezâlimine karşı vukūa geldi. (S. Brobonikof tarafından *Müslim World* mecmûasının Kânûnisânî-1911 nüshasındaki "Rusya'da Müslümanlar" bendine mürâcaat ediniz.)

Diğer cihetten Çin hıtta-i baîde ve vâsiası dâhilinde dahi on dokuzuncu asır zarfında İslâmiyet kuvvetinin fevkalâde bir hurûşânî ve inkişâf arz ettiği görülür. İslâmiyet'in Çin hudûdlarına muvâsalatı en eski zamanlara müsâdif olup Arap tâcirleri, hatta aylıklı Arap askerleri Çin'de İslâmiyet'in ilk nâşiri olmuşlardı. A'sâr-ı medîdeden beri Çinli kadınlarla vâkı' olan izdivâclarına rağmen ilk Çin müslümanlarının ahfâdı bugüne kadar asıl Çinlilerden fark olunur derecede ihtilâf etmekte ber-devâm kalmışlar ve kendilerini ayrı, Çinlilere müteferrik bir kavim addeylemekte bulunmuşlardır. Çin müslümanları başlıca cenûbdaki Yannan vilâyeti ile daha yukarıdaki vilâyât-ı dâhiliyyede toplu bulunurlar. Diğer bir İslâmiyet merkezi de bugün Çin hükûmetine tâbi' bulunan Türkistan-ı Şarkī yahud Çin Türkistanı'dır. Burası asıl Türk ırkıyla meskûn olduğu halde Çinliler tarafından ancak on sekizinci asr-ı mîlâdîde zabtolunabilmiş idi. Çok yakın vakitlere kadar Çin hükûmeti tarafından Çin müslümanlarına iyi muâmele gösterilmekte idi. Lakin git gide bu halkın vakār ve izzet-i nefsine mukārin olan etvâr-ı mütecellidâneleri Çin hükûmetini endîşeye ilkā ettiğinden müslümanlara evvelden verilmiş olan imtiyâzâtı ibtâl etti. Ve onlar hakkında ta'kībât ve tazyîkāt-ı şedîdeye tevessül eyledi.

On dokuzuncu asr-ı mîlâdî ibtidâsında teceddüd ve intibâh-ı İslâm nefha-i mu'cizekârı, o zaman her tarafta olduğu gibi Çin kıt'asına da yetişti. **[31]** Müslümanlar tarafından birtakım ihtilâller îkā' olunarak nihâyet 1870 senesinde hem Yannan vilâyetinde hem de Türkistân-ı Şarkī'de bu ihtilâllerin en muazzamı hâdis oldu. Asabiyet-i dîniyye ile taharrük eden Çin müslümanları, her zaman olduğu gibi pek mehîb ve şedîd bir kudret-i cengâverâne ibrâz ettiler. Şarkī Türkistan müslümanları Yakub Bey nâmında muktedir bir serdâr bulmuşlardı. Vekāyi'-i mezkûre neticesinde gerek Şarkī Türkistan ve gerek Yannan eyâletleri birkaç sene için istiklâl-i tâm kazandılar. Bu vekāyi' o kadar ehemmiyetli bir safha arz ediyor idi, ki: Vekāyii dikkat ve vukūf ile ta'kīb eden birçok garb ricâli ihtilâlcilerin hareket-i ittihâdiyyelerini itmâm ile garbî Çin'de müstakil bir hükûmet-i İslâmiyye teşkîl ve Çin imparatorluğunu baştan başa teshîr etmek üzere olduklarına kanâat eylemişlerdi. Yakup Bey'in (Kaşgar Hükümdarı Yakub Han) şöhreti bütün âlem-i İslâm'ı tuttu. Osmanlı pâdişâhı müşârun ileyhe iltifâtlar ve elkāb-ı tekrîmiyye ibzâl eyledi. Lakin nihâyet Çin hükûmeti senelerce süren pek müdhiş muhârebeler, ve tüyler ürpertici katliâmlarla bu hareket-i muazzamayı külliyyen itfâ etmeye muvaffak oldu. Hâdise-i mezkûreden beri ve katliâmlar neticesinde adedleri çok azalmış olan Çin müslümanları kudret-i asliyyelerini henüz iktisâb edemediler. Lakin bu halkın gayret-i dîniyye ve kuvve-i ma'neviyyesi el-ân sağlam kalmıştır ve adedleri en az tahmîne nazaran 10 milyonu tecâvüz eyliyor. Binâenaleyh: Çin müslümanları böyle müdhiş bir darbeye hedef olmuş bulunmakla beraber istikbâl-i İslâmiyet'te kemâl-i ehemmiyetle dâhil-i hesâb edilmesi lazım bir unsurdur. (Bromhul nâm İngiliz müellifin 1910 senesinde Londra'da basılan "*Çin'de İslâmiyet*" nâm eserine mürâcaat ediniz.)

Ancak geçen asr-ı mîlâdî zarfında İslâmiyet'in ibrâz ettiği hayât ve faâliyet bu saydıklarımıza münhasır değildir. Yine geçen asr-ı mîlâdî zarfında İslâmiyet Hindistan'da dahi intişâr ve terakkıyâtına devam etmiştir. Diğer taraftan Hind-i Şarkī cezâirinde, Felemenk müsta'merâtında da hâl-i faâliyette ve tevessü'dedir. Avrupalıların aktâr-ı cihânda tahakkümü İslâmiyet'in intişârını ta'vîk edecek yerde bu husûsa muâvenet ediyor. Çün-

kü, müslümanlar demir yolları, postalar teşkîlâtı, matbûât gibi müessesât-ı medeniyyeyi İslâmiyet propagandasının neşrinde pek müfîd avâmil olarak kullanıyorlar.

Şimdi, devr-i ahîr İttihâd-ı İslâm hareketinin ikinci merkez-i intişârını, husûsiyle bu hareketin meşhûr Cemâleddin'in şahsı ile alâkadâr olan kısmını mütâlaa ve tedkîk edelim:

Seyyid Cemaleddin Afgānî unvanından dahi anlaşılacağı vechile, ırkan Îrânî değil, Afganistanlı olmasına rağmen, takrîben on dokuzuncu asr-ı mîlâdî ibtidâsında, Hemedan şehrine yakın Aşkâbâd'da tevellüd etmiştir. Diğer cihetten nâmına izâfe edilen "Seyyid" unvân-ı tekrîmi de nesl-i Nebevîden olduğunu, binâenaleyh kendisinde Arap kanı da olduğunu i'lâm eder. Gāyet keskin bir zekâ, manyetizmâ kuvvetinde bir câzibe-i şahsiyye, mebzûl bir kuvvet ve gayretle mütehallik olan müşârun ileyhin hayât ve faâliyeti pek fırtınalı vekāyi'-i muhtelife ile meşbû'dur. Müşârun ileyh büyük bir seyyâh olup yalnız bütün memâlik-i İslâmiyyeyi seyr ü teftiş ile kalmamış, memâlik-i garbiyyeyi de iyice tanımıştı. Bu seyahatler ve buna munzam olan mütâlaât ve tetebbuât-ı vâsiası neticesinde Seyyid Cemaleddin gāyet muazzam bir mecmûa-i ma'lûmât iktitisâb etmiş ve bu ilim ve irfânı faâliyet-i mütemâdiyyesinin safahât ve şuabât-ı müteaddidesinde sûret-i müessirede kullanmıştır. Zaten mâderzâd bir propagandist olan bu zat umûmun nazar-ı dikkatini celb etmiş, memâlik-i İslâmiyyeden hangisine gitmiş ise pek kuvvetli olan şahsiyeti şedîd heyecân-ı efkârı mûcib olmuştur. Cemaleddin, es-Senûsî'nin tarz-ı hareketine mugāyir olarak dîniyât ile pek az meşgūl olup mesâî ve iştigālâtını siyâset cihetine sarf eylemiştir, Seyyid Cemaleddin İslâmiyet'in başında dolaşan hükûmât-ı garbiyye tehlike ve tahakkümünü vüs'at-i lâzımesiyle ilk his ve müşâhede eden ilk müslüman idi. Binâenaleyh bütün hayâtını, âlem-i İslâmiyet'i bu tehlikeden haberdâr etmeye ve gāyet dûrendişâne vesâit-i müdâfaa ihzârına hasr eyledi. Avrupa hükûmetlerinin müsta'merât vâlîleri, me'mûrları tarafından Cemaleddin, pek az müddet zarfında, tehlikeli bir müşevvik ve müheyyic-i efkâr bir iğtişâş müteşebbisi sıfatıyla tanılıp mimlendi. Bilhassa İngilizler bu adamdan daha ziyâde korktuklarından hakkında ta'kībât tazyîkāt-ı şedîdede bulundular. Cemaleddin bir müddet Hindistan zindanlarında yattıktan sonra 1880 sene-i mîlâdiyyesine doğru Mısır'a gitti ve A'râbî Paşa tarafından Avrupalılar aleyhine ihdâs olunan ihtilâle iştirâk eyledi. İngilizler 1882 senesinde İskenderiye'yi işgāl edince vakit kaybetmeksizin, Seyyid Cemaleddin'i Mısır'dan tard eylediler. Müşârun ileyh seyahatlerine devam ederek nihâyet İstanbul'a vâsıl oldu ve orada, kendisinin ittihâd-ı İslâm siyâset-i mahsûsasını te'sîs ile uğraşan Abdülhamid-i Sânî'nin himâyet-i civân-merdânesine mazhar oldu. Pâdişâh bittabi', Seyyid Cemaleddin tarafından teshîr edilmiş ve onu ittihâd-ı İslâm teşkîlât-ı merkeziyyesi riyâsetine getirmişti? Abdülhamid'in ittihâd-ı İslâm siyâsetinin hayliden hayliye mazhar-ı muvaffakıyet olmasında Seyyid Cemaleddin'in gayret ve himmetinin medhâl-i azîmi bulunduğu ağleb-i ihtimâldir, Seyyid Cemaleddin, son ân-ı hayâtına kadar faâliyet ve gayretini kaybetmeksizin 1896 senesinde çok yaşlı olarak vefât etti.

Seyyid Cemaleddin'in hülâsa-i efkârı ve ta'lîmâtı ber-vech-i âtî beyân olunabilir:

"Âlem-i Hıristiyâniyyet, ihtilâfât-ı ırkıyye ve milliyyesine rağmen, şarka, husûsiyle İslâmiyet'e hasm-ı müttehid olup, aynı sûret-i müttehidede hükûmât-ı İslâmiyyenin mahvına teşebbüs etmişlerdir.

"Piyer Lermit'in rûh-ı mutaassıbı ile beraber Ehl-i Salîbler el-ân mevcûddur. Kalben Hıristiyanlık el-ân İslâmiyet'i mutaassıbâne bir kîn ve istihkār nazarıyla görmektedir. Bu husûs birçok tarzlarda tezâhür etmiştir. Meselâ: Kānûn-ı beynelmilelde olduğu gibi ki: Bu kānûn önünde milel-i Müslimeye milel-i Hıristiyâniyyenin akrân ve müsâvîsi muâmelesi revâ görülmez.

"Hıristiyan hükûmetleri, hükûmât-ı İslâmiyye aleyhine icrâ olunan muhâcemât ve tecâvüzâtı ma'zûr görüp buna sebep olarak da hükûmât ve milel-i İslâmiyyenin medeniyette geriliğini, barbarlığını gösterirler; lakin yine o hükûmât-ı Hıristiyâniyyedir, ki memâlik-i İslâmiyyede icrâsına teşebbüs edilen her hareket-i teceddüd-kârâneyi, her mâhiyette ıslâhâtı boğmak için bin türlü vesâit, hatta îcâb ederse harb ve kıtâl bile isti'mâl eylerler.

"İslâmlara karşı nefret ve kin bütün milel-i Hıristiyâniyyede bir hiss-i müşterektir; yalnız bu veya şu millete münhasır kalmaz. Ve bu hâlet-i fikriyye neticesi olarak İslâmiyet'in mahvı için sâbit ve mütemâdî bir silsile-i mesâî devam edip gider.

"Âlem-i Hıristiyâniyet'te her hiss-i İslâmî ve müslümanların terakkī, teâlî emelleri temeshur addolunur ve bin türlü müfteriyâta hedef edilir. Avrupalılar kendi vatanlarında "Milliyetperverlik" ve "Vatanperverlik" tesmiye ettikleri şeyi şarkta olunca "Mutaassıblık" telkīb ederler. Garbda "İzzet-i Nefis", "Gurûr-ı Millî", "Şeref ve Nâmûs-ı Millî" denilen hissiyâta, şarkta tecellî edince "Şovenizm" tesmiye olunur. Garbda "Hiss-i Millî", "Milliyet Duygusu" diye ta'zîz ve takdîr olunan hasîsalar şarkta görülürse "Ecânib Düşmanlığı" addedilir."

"El-hâsıl Cemaleddin'in birçok seneler kemâl-i fazîlet ve belâgatle ve büyük bir nüfûz ve te'sîr-i iknâî ile neşrettiği propaganda bu mâhiyette idi. Bütün âlem-i İslâm'a garb milletlerinin harekât-ı istîlâiyyelerinden dolayı yayılan nefret ve haşyet-i memzûce **[32]** nazar-ı dikkate alınırsa Cemaleddin'in milel-i İslâmiyye üzerinde ne büyük te'sîri olduğu tasavvur edilebilir. Ve şüphesiz ki: Cemaleddin bu sa'y ü himmetinde muâvinsiz değildi, Daha birçok sâhib-i nüfûz müslümanlar on dokuzuncu asr-ı mîlâdî evâsıtından beri aynı tarzda irşâdât ve telkīnâtta bulunmakta idiler. Bu nüfûzdâr zevâttan biri Türkiye vükelâsından Âlî Paşa idi, ki şöyle söylediği rivâyet edilir: "Bizim istediğimiz taassubun tenâkusu değil, bilakis tezâyüdüdür." Meşhûr müsteşrik Arminyus-Vamberi anlatıyor ki: Kırım harbinden biraz sonra Âlî Paşa'nın konağında ve âlem-i İslâmiyet'in aktâr-ı baîdesinden İstanbul'a gelip toplanmış İttihâd-ı İslâm me'mûrîn-i mürevvicesi meclisinde bulunmuştu.

Abdülhamid o harîsâne ittihâd-ı İslâm siyâsetini işte böyle bir temel üzerine kurmuştu. Abdülhamid devr-i ahîrin en acîb şahsiyetlerinden biridir. Yüksek bir zekâ ile muttasıf bulunmakla beraber, fikrinde âdetâ cinnete mütekārib ve garîb dolambaçlıklar vardı. Harîsâne ve pek büyük planlar, fikirler besleyerek bunları muzlim ve muavvec usullerle mevkı'-i fiile koymaya çalışmıştı. Bu usûller ekseriyâ kurnaz bir Makyavelizm tarzı ta'kīb etmekle beraber bazan da mudhik sûrette hamâkat-perverâne idi. Fıtraten bir müstebid, bir saltanat-ı mutlaka meftûnu olan Abdülhamid en ehemmiyetsiz husûsâtı kendi arzûsuna göre kararlaştırmaya çalışmış, halbuki ekseriya kendisinin i'tikādât-ı bâtılasından, evhâm ve hayâlâtından nasıl istifâde edileceğini bilen pek müstaid müdâhinler tarafından idâre olunmuştur.

Abdülhamid 1876 senesinde taht-ı Osmânî'ye pek müşkil ahvâl arasında kuûd etmişti. Memleket Rusya ile felâket-engîz bir harbe girişmek üzere idi. Hükûmet ise Türkiye'yi asrî bir devlet hâline getirmeye çalışan ve garbın her nevi' teceddüdât-ı siyâsiyyesini memlekete tatbîk eden, bu cümleden olarak ortaya bir de parlamento vaz' etmiş olan ricâl-i devlet elinde bulunuyordu. Lakin Abdülhamid pek az müddette bütün bu safhaları tebdîl etti. Rusya harbinin hitâmını ta'kīb eden perîşânîden bi'l-istifâde parlamentoyu ilgā ve nefsini ecdâdından fazla bir saltanat-ı mutlaka ve müstebide mevkiine is'âd eyledi. Şimdi mevki'-i istibdâdında iktisâb-ı selâmet eden bu zât kendi siyâsetini nesc ve istikmâle koyulmuştu ki: Bu siyâset ibtidâsından beri bir muayyen ittihâd-ı İslâm istikāmetine sâlik idi. Kendisinden evvel gelen pâdişâhların hareketine mugāyir olarak Abdülhamid hâiz olduğu Makām-ı Hilâfet'i vâsi' makāsıd-ı siyâsiyyesinin istihsâlinde kullanmaya karar vermiş bulunuyordu. Osmanlı imparatorluğunun reîs-i siyâsîsi olmaktan ziyâde âlem-i İslâm'ın reîs-i rûhânîsi olduğunu ileri sürerek ve buna istinâd ederek bütün müslümanların muâvenet-i fi'liyyesini isticlâba ve bu muâvenet vâsıtasıyla, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine niyât-ı tecâvüzkârâne beslemeleri muhtemel olan Avrupa hükûmât-ı muazzamasını tahvîfe teşebbüs etmişti. Abdülhamid az müddet zarfında gāyet etraflı bir İttihâd-ı İslâm propagandası teşkîlâtı vücûda getirdi; ki bu teşkîlâtın icrââtı başlıca hafî ve entrîkalı idi. İstanbul, Cemaleddin gibi mutaassıbînin ve garb düşmanlarının Mekke-i Mükerreme'si makāmına kāim oldu. Ve buradan birçok müntehab me'mûrîn-i hafiyye hareket edip âlem-i İslâm'ın en baîd köşelerine Halîfe-i İslâm'ın haber-i ümîdini ve küffâr tahakkümünden bir gün olup tahlîs-i girîbân edileceği müjdesini îsâle başladılar.

Abdülhamid'in İttihâd-ı İslâm propagandası otuz sene kadar bilâ-inkıtâ' devam etti. Bu propagandanın ne derece muvaffakıyetler vücûda getirmiş olduğunu muayyen olarak tahmîn edebilmek mümkün değildir. Bir aralık bu propaganda 1908 Jön Türkler ihtilâli yüzünden munkatı' olup Abdülhamid terk-i tâc u taht etmeye icbâr olundu. Tabîî bu ittihâd-ı İslâm propagandasının netâyici Türkiye ile birinci sınıf bir Avrupa hükûmeti arasında hâdis olacak harbde tecrübeye tâbi' tutulmak derecesine getirilmemişti. Maamâfih; Abdülhamid, hükümdârân-ı İslâm'ın kısm-ı a'zamına ve ekâbir-i İslâm'a nüfûz-ı rûhâ-nîsini tanıttırmaya muktedir olduğu gibi akvâm-ı İslâmiyyenin de hürmet-i dîndârânesini kazanmış-tı. Müslümanlar en uzak aktâr-ı İslâmiyyeden Halîfe-i şevket-medârlarını görmek üzere İstanbul'a kadar geliyorlar, onu hâris-i dîn-i mübîn ve memâlik-i Osmâniyye'yi de sedd-i sedîd-i İslâm add eyliyorlardı. Bununla beraber bu hâlet-i rûhiyye dîndârâne bir heyecân ve vecd hâlinde kalıp fi'liyâta tekārun etmiyordu. Husûsiyle Abdülhamid, meselâ "es-Senûsî" gibi kuvvetli ittihâd-ı İslâm rüesâsını kendisine celbe muvaffak olamamıştı.

Şeyh Senûsî, Abdülhamid'in gāye-i makāsıdından şüphe ettiği gibi, fikir ve mütâlaasının selâmetine de i'timâd edemiyordu. İslâm hürriyetperverânına gelince ihtiyâr ettiği müstebidâne, irticâî ve levâzım-ı zamâneye nâ-kâfî tarz-ı idâreden dolayı her tarafta Abdülhamid'e muğber, müteneffir idiler. Binâenaleyh: Şayet Abdülhamid bir cihâd-ı mukaddes i'lân edip de âlem-i İslâm'ın muâvenet-i müsellehasına mürâcaat etseydi sûret-i umûmiyyede mazhar-ı itâat ve muâvenet olacağı şüpheli bir mes'ele idi.

Maamâfih: Abdülhamid, ittihâd-ı İslâm his ve fikrinin bütün âlem-i İslâm'da intişâr ve takviyesine hizmet-i mühimmede bulunmuştur. Bu umûmî nokta-i nazardan mûmâileyh muvaffak olmuştu ve bu gayretine Makām-ı Hilâfet'i işgāl etmekte bulunmasından ziyâde garba karşı hissetmekte olduğu havf ve nefret sebep olmuştu. El-hâsıl bu vechile hükmedebiliriz ki: Abdülhamid'in ittihâd-ı İslâm propagandası âlem-i İslâm'da amîk ve dâimî bir te'sîr bırakmış ve kemâl-i ciddiyetle dâhil-i hesâb edilmeye liyâkat kazanmıştır.

1908 Jön Türk ihtilâli hâl ve vaz'ıyeti pek ziyâde teşvîş etti. Pek az sonra da İran ihtilâli vukūa gelerek hıtta-i şarkıyyenin aksâm-ı sâiresinde de buna müşâbih alâmetler zuhûr etti. Ve bu vekāyi' birdenbire ortaya meşrûtiyet-perverlik, milliyet-perverlik ve hatta igtişâşât-ı ictimâiyye gibi yeni yeni kuvvetler çıkardı ki: Bunlar âlem-i İslâmiyet'te çoktan beri gizlice tenemmüv etmekte olduğu halde tezâhür etmemişti. Bu yeni kuvvetleri aşağıda teferruâtıyla tedkīk ve mütâlaa edeceğiz. Şimdi burada tedkīk olunacak husûs bu kuvâ-yı müteaddidenin ittihâd-ı İslâm hareketi üzerine icrâ ettikleri te'sîrât-ı memzûce ve mu'dıladır. Hâdisât-ı ma'rûza sebebiyle ittihâd-ı İslâm hareketi meyl ve seyr-i sâbıkından bir müddet için mahrûm kalmış ve bir tereddüd-i efkâr ve intizâmsızlık devresi hâdis olmuştu.

Ancak bu müddet-i fâsıla kısa oldu. 1912'de ittihâd-ı İslâm hareketi bir kere daha kendini bulmuş ve yine sür'atle ileriye yürümeye başlamıştır. Bunun sebebi ise garb tazyîkātının teceddüd etmesi idi. 1911'de İtalya Türkiye'nin Trablusgarb vilâyetine pek hicâbsızca hücûm etmiş, 1912'de ise Balkan Müttehid hükûmât-ı Hıristiyâniyyesi Türkiye üzerine hücûm ederek, Türkiye'nin Avrupa arâzîsini İstanbul sûrlarına kadar koparıp almış, onu âdetâ kötürüm ve bütün i'tibâr-ı siyâsîden mahrûm bir hâlde bırakmıştı, bundan mâadâ yine bu mühim ve meşbû'-i vekāyi' senelerde İngiltere ile Rusya, İran ihtilâlini boğmuşlar, Fransa da Ağadir buhrânı neticesi olarak Fas kıt'asını pençesine geçirmişti. Ve böylece ancak iki senelik bir müddet zarfında âlem-i İslâm hıristiyanların öyle taarruzlarına ve istîlâlarına hedef olmuşlardı ki: Bunlar ehemmiyet ve vehâmet nokta-i nazarından gayr-ı mesbûk olduğu gibi, bilhassa müslümanların fikrince külliyen haksız, sebepsiz idi.

Sebîlürreşâd ba'demâ iki nüsha bir arada yani on altışar sahîfe neşr olunacaktır.

Ankara Ali Şükrü Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için seneliği (275), altı aylığı (150) nüshası 5 kuruşdur.

İki nüsha bir arada 10 kuruşdur. Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Ankara'da Hürriyet Oteli Karşısındaki Sokakta

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maal-memnûniyye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğu bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

12 Nisan 1923 | 25 Şa'bân 1341 | ❁Perşembe❁ | 12 Nisan 1339 | Cild: 21 - Aded: 525-526

İÇKİNİN HAYÂT-ı BEŞERDE AÇTIĞI RAHNELER

Hayât-ı Beytiyye, Bilhassa Hayât-ı Zevciyye

İçkiye tarafdar olanlar şarâbın zevcî râbıtalar üzerinde açtığı rahneleri mühimsemiyorlar; bu rahnelerden sonra erkân-ı âilenin yıkıldığına karşı mütegâfil bulunuyorlar. Halbuki kendileri de o elîm âkıbetlerden âzâde değiller!

Aklı başında bir adamın el sunduğu kadeh daha dudaklarına değmeden vücûduna yabancı bir rûh sereyân eder. Bir rûh ki nefhası bütün akıl, fikir bağlarını çözer; azmi tamamıyla didikler; sonunda o aklı başında adamı hevesâtının, şehevâtının elinde zebûn eder bırakır. Artık bu adam kalkar, kendi yuvasında oturmuş, kocasına karşı hıyâneti hâtırından geçirmeyen vefâlı zevcesinin hukûkuna hürmetsizlik ederse hiç de şaşılmamalı. Zaten pek az ayyâş görülür ki karısından başkalarına sarkıntılıktan çekinsin, yahud âilî vazîfelerini hakkıyla îfâ edebilsin. Zîrâ işret meclisleri kafalara mütehakkim kesilir, akılları bâzîçe eder, nefsânî hevesleri ayaklandırır, nefsine terbiyenin, yahud dînin hâkim kılabildiği zevâciri ortadan kaldırır. Sonra, ancak o an için hoşuna giden şeylerden mâadâsını şarhoşa unutturur. Ne refîka-i hayâtıyla ciğer-pârelerini düşünmesine, ne de bağlı bulunduğu ahidleri, mîsâkları hatırlamasına meydan verir.

İçki mehâfilinde, husûsiyle da'vet, ziyâfet meclislerinde kadın, erkek birçok hoppa mîzâclar, bir sürü hafîf akıllar bir yere gelir. Şarap dillerdeki ukdeyi çözdükten, yüzlerdeki hayâyı sıyırdıktan, kafaları buram buram hülyâlarla tütsüledikten sonra artık sîneler hikmet, ahlâk mev'izalarına tahammül edemez olur. Kulaklar bu gibi nâhoş seslere karşı sağır kesilir; bilâ-ihtiyâr hevesâtının arkasından sürüklenmesine de sarhoş için bir mâni' kalmaz.

Ayyâş karıları kocalarının bütün bu hallerini pek iyi bilirler. Lakin bîçâreler bir taraftan talâkın dehşeti, diğer taraftan heriflerin şirreti korkusuyla hiç münâkaşa cihetine yanaşmazlar. Sâde kıskançlık hislerini tevlîd eden esbâb ile boğuşup dururlar. Kâh kendilerini aldatmakla meşgûl olurlar, kâh çâresizliklerini görerek seslerini kısarlar. Nihâyet iş bir dereceyi bulur ki zavallıların tahammülü tükenir, işte o zaman kıskançlık sâikasıyla en tehlikeli yolları tutmakta hiç tereddüt etmezler.

Sabrı, mekâneti bittiği zaman kıskanç kadın en korkunç bir mahlûk kesilir, intikām hissinin zebûnu olur; artık içki yüzünden âilesine vefâsı kalmayan, çoluğunun, çocuğunun ihtiyâcını te'mîne eli varmayan kocasından hıncını almak için hiçbir hareketten çekinmez. Sînesinde yanan kîn

ve gayzı yatıştırmak için başvurmadık vâsıta bırakmaz.

[34] İşret yüzünden iki hayat arkadaşı arasındaki râbıta bu hâle gelirse o refâkatin mahsûlü olan yavrucakların nasîbe-i hüsrânını siz düşünün!

Âile hayâtı perîşân olur da baba ile ana arasındaki karşılıklı hürmet, şefkat duyguları kalkarsa bu felâket evvelâ kendi yavrularının, sonra bu yavrulardan teşekkül eden bütün bir cem'iyetin hırmân ve haybeti için ne müdhiş bir âmil olmak îcâb eder!

İspirtolu içkiler âile yurtlarına türlü türlü musîbetler saçıyor; öyle fitneler, öyle münâferetler meydâna getiriyor ki ne mürâfaayla bastırılmasına, ne de münâkaşa dâiresinde kalmasına imkân var. Sonra, hiçbir şeyi sakınmayan, alevlerini her tarafa saçan bu felâketten evdeki ma'sûm çocukların âsûde kaldığı pek nâdir.

Doktor Mankmüller Almanya hükûmetince ayyâş âilelerin elinden alınan çocukları muâyene etmiş, üçte ikiden fazlasının başlarını yaralı görmüş. Bu yaralar ise hep âileleri efrâdının sarhoşlukları zamanında alınıyormuş. Zaten bir kere bu sûretle gevşeyen mukaddes râbıta-i zevciyyenin devâm-ı vücûdunu ümîd etmek nasıl hatâ ise bu perîşân muâşeretten gelecek zürriyetin de rûhu, bedeni en müdhiş hastalıklardan âzâde kalacağına inanmak, aynıyla hamâkatten başka bir şey değildir.

Böyle bir âile çocuğunun ilk edineceği tabîat huysuzluk, anaya babaya karşı hürmetsizliktir. Ebeveynini tahkîr eden bir çocuk tabîîdir ki büyüyünce başkalarına hakāretten aslâ geri durmayacaktır. Zîrâ varlığının, hayâtının veliyyi'n-ni'meti olduklarını bildiği iki vücûd hakkında hürmet hissi duymamış bir mahlûk için kendisi ile aralarında hiçbir râbıta olmayan diğer insanlara karşı ta'zîm, ihtirâm gibi vazîfelerle alâkadâr olmamak zarûrîdir.

Bundan başka içkiden en çok müteessir olan âilî mesâilden biri de idâre-i beytiyye mes'elesidir. Grober'le Karibin dâimâ içen evleri hesâba almamakla beraber neşrettikleri ihsâî cetvellerde pek kāhir hakîkatler göstermişlerdir:

Köylü tabakasına mensûb evlerin yüzde 17'si şehrî masraflarının yüzde 12.3'ünü içkiye veriyor ki bir evin gıdâsına sarf edilen paranın üçte birinden pek az aşağıdır; maamâfih mesken ücretinin tamamından müdhiş sûrette fazladır.

Evet, Berlin amelesi bu husûsta Baden köylülerinden daha iyi bir halde bulunuyor. 227 ev üzerinde kemâl-i dikkatle icrâ edilen tahkîkāt gösteriyor ki bir evin içkiye verdiği para bütün masrafının yüzde 6,9 mikdarındadır. Ancak bu kadar paranın ziyâı idâre-i beytiyyeyi sarsmaz ma'nâsı anlaşılmamalı. Zîrâ bi'n-nisbe azlığıyla beraber bu para evin tenvîri, teshîni masrafından çok tuttuğu gibi bütün melbûsât masârıfından kat kat ziyâdedir.

Artık i'tidâle, iktisâda riâyetle içilmişken bu kadar vahîm neticeler hâsıl olursa ya o ayyâşların hâli ne olmak îcâb eder, düşünülsün ki bu yüksek olmayan kazançlarını içkiye vermekten çekinmedikleri gibi Cumartesi akşamları ücretlerini alır almaz evlerine uğramadan doğruca dadanmış oldukları meyhânelere giderler; küp diplerinde bu paranın yarısını bırakıp kafayı tütsüledikten sonra da kalkar ya fuhuş tuzaklarına, yahud kumar inlerine dalarlar ki kıyâmetin büyüğü asıl o zaman kopar. Hülâsa, bu adamlar karılarının yanına döndükleri vakit ellerinde üç beş sâat evvel aldıkları haftalıktan pek az bir şey kalmış bulunur. Zavallı kadınlar işretin dest-i gasbından kurtulabilen bu bakıyyeyi alarak bir taraftan tenvîr, teshîn, su, mesken borcunu ödemeye, diğer taraftan da çoluğun çocuğun nafakasını toplamaya çalışırlar.

Çok def'alar eldeki yamalık bu hayâtî ihtiyaçları kapayamaz. Bunun üzerine bîçâre analar âilenin zarûrî olan nafakasından kesmeye mecbûr olur. İşte o zaman çocukların da, kendilerinin de sıhhati sarsılmaya başlar.

Evet, yurtlarında sefâletin eliyle açılan gedikleri tıkayabilmek için fabrikalara, mağazalara gidip çalışmak lüzûmunu duyan kadınlar yok değil. Lakin acaba bunun bir faydası var mı?

Zîrâ müşâhedât ile sâbit ki: Ayyâş âile reîsleri karılarının işle birkaç para kazandığını görür görmez evin nafakasından o mikdarı kesiyorlar. Binâenaleyh kadınların bu sûretle didinmelerinden kendi yuvaları hesâbına kazandıkları bir şey varsa o da çocuklarının, kocalarının ve doğrudan

doğruya kendilerinin işine hasretmeleri lazım gelen kıymetdâr zamanı hâricde geçirmelerinden ibâret kalıyor.

Vâkı'â dışarıda çalışan kadınlardan bir kısmı yuvasından ayrı bulunduğu müddetçe çocuklarını komşusuna, bildiğine, şuna, buna emânet bırakıyor. Lakin ekseriyeti bulan diğer kısmı da ciğerpârelerini mahrûmiyetlerin, felâketlerin, ölümlerin pençesine tevdî' etmekte muztar kalıyor. Bu sebeptendir ki uyanık hükûmetler bu gibi çocukları âilelerinden alarak emsâli bedbahtlar için ihzâr etmiş oldukları şefkat müesseselerine, ıslâh mekteplerine vermektedir.

[35] Evet, amele ücreti artırılırsa yuvalar salâh kesb eder, analar da esbâb-ı râhatın zarûrî kısmını tedârike imkân bulur, vehminde bulunanlar olmuştu. Lakin tecrübe gösterdi ki ücretler ne kadar artarsa evlerin felâketi de o kadar artıyor, zîrâ para ziyâdeleştikçe içki hevesi de ziyâdeleşiyor. Nasıl ki nafakayı biraz yoluna koymak maksadıyla kadınların bütün vesâit-i mümkineye mürâcaatları da aynı netîce vermişti.

Meselâ kadın oturduğu evin odasını, yahud odanın bir kısmını rast gelen adama kiralamak sûretiyle çocuklarını ihtiyaç içinde ölmekten kurtarmaya azmetti. Bunun üzerine kendisini, kocasını, yavrularını bir, yahud yarım oda içinde hapsederek yuvasının, daha doğrusu yatağının yarısını öyle bir sürü yabancılara vermek ıztırârında kaldı ki hepsi değilse bile her halde çoğu serserilerle ahlâk-ı sefîle sâhipleridir.

Artık yuvanın içinde dönüp dolaşacak yer kalmaması, bir sürü yatağın sımsıkı sıralanması ve bu hüviyetleri mechûl yabancılarla o zavallı âile efradının daima temasta bulunması yüzünden meydân alacak âkıbetleri tahmîn pek o kadar müşkil olmasa gerek.

Şimdi bu ev halkı için esbâb-ı râhatın kısm-ı a'zamından mahrûmiyetle beraber âilenin iki reîsi arasına haklı, yahud haksız yere kıskançlık ve mütekābil i'timâdsızlık girmesine gelince bunlar bahs ettiğimiz ıztırârın en çabuk yetişen meyvesidir ki dünyada bunun kadar acı bir şey yoktur.

İçkinin bir de bu sarhoş yuvalarındaki maârif-i umûmiyyeye vurduğu darbeyi hesaba almalıyız. Tedkīkāt ile sabit ki bu evlerin irfân uğurunda verdiği para müskirâta bezl ettiğinin beşte biri bile değil.

Maamâfih içki mektepler, kitaplar, matbûât gibi terbiye ve maârif yollarına sarfı îcâb eden paranın büyük bir kısmını yutmakla doysa ne a'lâ! Yukarıda söylediğimiz gibi o müskirât içilen evdeki bütün çocukların vücûdlarını, dimâğlarını kuvvetsiz bırakarak zavallıları tekemmülden, neşv ü nemâdan alıkoyuyor. İşte ibtidâî ve tâlî mektepler hakkında tutulan ihsâiyâtın gösterdiği bundan ibâret.

Âlî mekteplere gelince mes'ele delilden bile müstağnî. Evet, Talebe Cem'iyetleri Kānûnu Almanya'da birçoğunun istikbâlini haybetlere, hüsrânlara mahkûm eden elîm netîceler vermiştir. Bu kānûn rûhlu meşrûbâtı ağzına koymayanları da içki kurbanları arasına girmeye ve intisâb ettiği cem'iyet tarafından mezvû' karâra göre içmeye mecbûr tutar. Bunun içindir ki talebe gûnâ gûn hastalıklara ma'rûz bulunur; vücûdları sirâyet-i maraza mukāvemetten âciz kalır; derslere devâm edemez, imtihanlarda muvaffakıyet gösteremez olur.

İşte Almanya'nın bu tabakadaki halkıyla ihtilât etmiş ve o irfân ve medeniyet diyârındaki gāfil gençler tarafından bu nûr ve edeb asrında hem kendilerine, hem milletlerine revâ görülen zulmü yakından müşâhede etmiş kimseler şu söylediğimize tamamıyla vâkıftır.

İçki ve Hayât-ı Tenâsüliyye

Alman tabîbi üstâd-ı şehîr Koh diyor ki: "İçkilerin mâhiyetini anlamak isteyenler bunlarda beşer için ne gibi menâfi' bulunabileceğini, yahud tedâvî maksadıyla içilecek mikdarın neden ibâret olacağını, yahud içindeki ispirto yüzde ne kadar olmak lazım geleceğini sormasınlar. Yalnız, gerek ferdleri, gerek cemâatleri i'tibârıyla bütün insâniyete karşı küûlün îkā' ettiği gûnâ gûn cinâyetlere dâir ilimden, ihsâiyâttan fetvâ istesinler.

Ruhlu içkiler emrâz-ı vahîme ordusundan, cinâyât-ı muhtelife menbaından başka bir şey değildir. Sonra, küûl öyle bir tâûndur ki zürriyeti teşekkülünden evvel boğar; cenîni ya haml, ya vaz'-ı haml esnâsında öldürür; içlerinden diri doğabilen olursa onun da beşiğine musallat olur;

şayet beşikteki taarruzundan da kurtulursa yaşar ama en vahîm hastalıklara, en müzmin ârızalara mahkûm olarak yaşar.

İçenlerin vücûdlarıyla rûhları üzerindeki te'sîrine gelince, kuvvetlerini yitirir; illetlerini artırır, faâliyetlerini azaltır, irâdelerini felce uğratır; umûmî ve şahsî mes'ûliyetlere karşı hiç şuûr bırakmaz. Sonra frengi, verem gibi korkunç hastalıkların zahîri olur, ya hastaları bir an evvel helâk eder, yahud şifâyâb olmalarını geri bırakır durur.

Maamâfih biz bu müfredâtın tesbîtiyle uğraşacak olursak cildlerle yazı yazmamız îcâb edecek. Onun için içkinin yalnız hayât-ı tenâsüliyye üzerindeki te'sîrini söyleyeceğiz. Çünkü bu cihetin mechûl kalmasında halk için büyük tehlikeler var.

Bedende mevcûd elyâf ve hüceyrât ile guddeler ve bu guddelerden vukū' bulan ifrâzât üzerinde ecsâm-ı garîbenin ne gibi te'sîrler husûle getirdiği üstâd-ı şehîr Nikolo'nun tecrübeleri sâyesinde meydana çıkmıştır.

Gerek bu zâtın, gerek üstâd Bertholiht ile diğerlerinin taharriyâtından anlaşıldı ki insanın mâyiât-ı meneviyye ifrâzına mahsûs cihâzı üzerinde **[36]** küûlün bâriz te'sîri var. Küûl bu cihâzı bozarak cenîn teşekkülünü te'mîn edemeyecek bir hâle getiriyor.

Hayvanlara küûl içirildikten sonra ifrâzât-ı meneviyyeleri defeât ile muâyene edilerek netîcede görülmüş ki cenînin mâye-i hilkati olan kuyruklu adeseler "huveynât-ı meneviyye" ya hiç yok, yahud sağlam cenîn vücûda getiremeyecek bir halde.

Üstâd Bertholiht birçok cemâatler üzerindeki müşâhedâtını şu sûretle icmâl ediyor:

1- İçki kullananlar diğerlerinden erken ölür.

2- Ayyâşların a'zâ-yı bedeni başkalarınınkinden evvel zaaf ve atâlete uğrar.

3- İfrâzât-ı meneviyyenin yüzde 86'sı huveynât-ı meneviyyenin çoğundan hâlî bulunur.

4- İfrâzât-ı meneviyyenin huveynâttan tecerrüd etmesi işret mübtelâlarında başkalarından çok evvel başlar.

5- Kadın küûl içerse cenînin teşekkülü için vücûdu şart olan büyeyzaları harâb olur.

Şu verdiğimiz tafsîlât evlilerden birçoğunu bedbaht eden evlâdsızlığın hikmetini îzâha kâfidir, sanırım. Evet, erkek kadına, kadın erkeğe zulm eder, her biri kısırlık töhmetini ötekinin üstüne atmak için uğraşır. Halbuki ortada kısırlık yok, beyinsizlik var, huveynâtı öldüren zehirlere inhimâk var. İşte hurdebînî müşâhedeler gösteriyor ki içenlerin ifrâzât-ı meneviyyelerindeki huveynât mikdarıyla içmeyenlerinki arasında müdhiş bir fark mevcûd. Evvelkiler huveynâtın yüzde elli beşini kaybettikleri halde bu nisbet ikincilerde yüzde on beşi geçmiyor. Halk bu gizli hastalıktan gāfil; sonra, şarap içilir içilmez eczâ-yı bedende ânî bir hareket hissi uyanması, şehevânî hevesâtın faâliyete gelmesi çoklarının gafletini ve bu âfete inhimâkini artırmakta. Halbuki mâhiyetini biraz araştırsalardı o zehirli kadehlerin kendilerine ve nesillerine îkā' etmekte olduğu cinâyâtın derecesini öğrenirlerdi.

Üstâd-ı şehîr Sevlifan rûhlu içkilerin ayyâş zürriyetleri üzerindeki te'sîrâtını tedkīk etmiş; bunlarla müteverrimlerin, bir de içmeyen sağlam adamların zürriyeti arasında mukāyese yürüterek şu cedveli meydana getirmiş:

Yüz çocuğa nisbetle	Ayyâş çocukları	Veremli çocukları	İçmeyen sağlam adamların çocukları
Doğarken ölenler	5,2	3,10	2,79
Bir aylık ölenler	6,3	4,20	4,00
Bir aylıktan beş aylığa kadar ölenler	7,7	6,00	4,80
Beş aylıktan on iki aylığa kadar ölenler	11,2	5,10	6,30
Bir yaştan beş yaşına kadar ölenler	14,6	9,30	7,50
Nisbet-i yekûnu	%45	%27,61	%25,39

Ben (Doktor Koh) kendi meşhûdâtımla anladım ki sıhhî ve alelâde izdivâcların ancak yüzde dokuzu evlâd vermiyorken bu nisbet sarhoşların teehhülünde yüzde on dördü buluyor. Doktor Şvakhofr'un hikâye ettiği bir vak'ayı şuracıkta zikretmek pek münâsib olacak:

İçki kullanmamış, vücûdu sağlam bir kadın bilirim ki hayâtında üç def'a evlendi. İlk kocası tıpkı kendisi gibiydi, sağlamdı, içmezdi. Bundan üç evlâdı oldu ki üçünün de sıhhati, ahlâkı mükemmel, vücûdları her türlü ârızadan masûn idi.

Bu adamın vefâtı üzerine vardığı ikinci kocasına gelince o, içerdi. Kadının ondan da üç çocuğu oldu. Birincisi babası gibi alabildiğine içtikten sonra genç yaşında veremden öldü. Halbuki o zamana kadar o evde bu hastalık görülmüş değildi. İkincisi bütün insânî meziyetlerden sıyrılarak ayyâş ve sefîl sürüleri arasına katıldı gitti. Üçüncüsü a'sâbından muzdarib ve babasının hastalıklarından birine vâris olarak doğdu. Ancak ne babası, ne de ağabeyleri gibi işrete kapılmadı. İhtimâl ki vilâdî zaaf ve marazından dolayı ebeveyninin merhametini celb etti de içki gibi derdini büsbütün artıracak şeylerle ülfetine meydan bırakılmadı.

Kadının ikinci kocası da ölünce üçüncü birine vardı ki işret etmez, vücûdu sağlam olan bu adamdan da sapsağlam üç çocuğu oldu.

Artık küûlün zürriyet üzerinde ne yaman te'sîri olduğunu ve bu korkunç zehri içen babalarla analar kendi ciğer-pârelerine karşı ne ağır cinâyet işlediğini biraz aklı olanlar gerek bu vak'adan, gerek bunun sayılmaz derecedeki emsâlinden pek güzel anlayabilirler, sanırım.

Vâkıâ zaman olur ki ayyâşların içmeyenlerden ziyâde çocuk sâhibi oldukları görülür. Ancak bu ma'sûmlardan birçoğunu ya ana karnında cenîn, ya beşikte sabî hâlinde iken o günâkâr elleriyle ecele kurbân verirler. Şayet bu yavrucaklar yaşayacak olursa yine o günâhkâr eller **[37]** yüzünden bîçârelerin hayâtı kâtil cürsûmelere, türlü türlü hastalıklara sûret-i mütemâdiyyede ma'rûz olur durur.

Üstâd-ı şehîr Deme İsviçre'nin Bern şehrinde içen evlerle hiç içmeyenlere dâir tedkīkātta bulunmuş, bunların arasında nüfûsun adedi ve âfiyetin derecesi i'tibârıyla bir muvâzene yürütmüş. Hiç içmeyenlerin evlâdından yüzde seksen ikisi hâl-i tabîîde ve sıhhatte zuhûr etmiş. Ayyâş çocuklarına gelince bunlardan yüzde on sekizi hâl-i tabîîde çıkmış; on ikisi henüz küçük iken çelimsizlikleri yüzünden ölmüş; sekizi ahmak, on üçü sar'alı, beşi kanbur, beşi muhtelif ârızalara mübtelâ, beşi a'sâb ve irâdelerindeki zaaf ile beraber içkiye münhemik görülmüş.

Mösyö Lö Granpars'da işrete mübtelâ 215 âileyi nazar-ı muâyeneden geçirir: Çocukların yüzde 21,7'si doğarken ölmüş; 78,6'sı muhtelif hastalıklara musâb olmak şartıyla yaşıyormuş, yahud akılları yokmuş; 50,3'ü ahmak, 30,8'i ayyâş, 27'si nıkrîs ve emrâz-ı adaliyyeye, 22,7'si emrâz-ı rûhiyyeye, 20,4'ü sar'a yahud ızdırâbât-ı asabiyyeye, 14'ü verem ve diğer emrâz-ı uzviyyeye mübtelâ, 9,7'si cânî, 6,6'sı çocukluğunda nühâ'-ı şevkī iltihâbâtıyla ma'lûl zuhûr etmiş.

Bundan başka küûl süt ifrâz eden guddeleri de zaîf düşürür. Evet ayyâş babaların kızları az sütlü olur. Büyüyüp çocuk doğurdukları zaman ekseriyetle ya sütleri büsbütün çekilir, yahud yavrularını besleyemeyecek derecede azalır. Tecrübelerle ihsâiyât göstermektedir ki kızların sütüyle babalarının içip içmemesi arasında muttarid bir münâsebet var. Âileler üzerinde icrâ olunan tedkīkāttan şu netîce hâsıl olmuş: İçki içmeyen anaların sütü hâl-i tabîîde oluyor. Babalara gelince bunları dörde ayırmak lazım geliyor:

1- Hiç içmeyenler

2- Muayyen zamanlarda ve i'tidâl ile içenler

3- İ'tidâl ile fakat gayr-ı muayyen zamanlarda içenler

4- Durmayıp içenler

İşte bunların sulbünden gelen kızların sütü yüze nispetle şu mikdardadır:

Hiç içmeyenlerin kızları	56,7
İ'tidâl ile ve muayyen zamanda içenlerin kızları	34,7
İ'tidâl ile fakat gayr-ı muayyen içenlerin kızları	6,8
Durmayıp içenlerin kızları	1,8

Gelelim bir de bunun meme emen çocuklar üzerindeki te'sîrine: Gerek sütü büsbütün çekilen, gerek idâre etmeyecek kadar az gelen vâlidelerin çocukları ya süt analarına verilir ki ne baş belâsı oldukları herkesçe ma'lûmdur; yahud hayvan sütlerinden başka sınâî ve kimyevî sütlerle beslenir ki bunlar da en büyük musîbettir. Anaları tarafından emzirilen çocuklarla diğerleri arasında icrâ edilmiş en son ihsâî tedkīkāt gösteriyor ki bu sonrakilerin çoğu sütten kesilmeden evvel ölüyor; ölmeyip kurtulanları cılız kalıyor. Askere alınma zamanında icrâ edilen muâyene-i tıbbıyye de bunu müeyyiddir.

İşte şarâbın zürriyetlerle hayât-ı tenâsüliyyeye îkā' ettiği cinâyetler icmâlen bundan ibâret. La-

kin gerek içenlerin vücûdunda, gerek hayât-ı ictimâiyye üzerinde açtığı rahnelere gelince bunların sayılması kābil değil. Maamâfih biz yine birçoğunu bildirmeye çalıştık.

Şeyh Abdülaziz Çâviş

İTTİHÂD-ı İSLÂM

3

Muharriri: **Profesör Stoddard**

Ahvâl-i mezkûrenin İslâmiyet üzerindeki te'sîri pek azîm oldu. Ye's ve tehevvürle memzûc bir mevce-i infiâl baştan başa âlem-i İslâm'da çalkalandı. Ve şüphesiz ki: Bi'n-netîce İttihâd-ı İslâm fikir ve hissi tekrâr tezâhür etti. İşte bu ahvâl, elli seneden beri ittihâd mürevviclerinin vaaz ve ihbâr ettikleri felâket, yani İslâmiyet'in tahrîbi için garbın teşkîl ve sevk ettiği, Ehl-i Salîb idi! Cemâleddin Afgānî'nin ihtârâtını bundan fazla kuvvetle te'yîd için neye ihtiyaç vardı?

Netâyic-i mukaddere hemen tezâhür etti. Türkler ile Arapların pek fena geçindikleri, yekdiğerini sevmedikleri Trablusgarb'da, iki kavim nâgehânî bir İttihâd-ı İslâm âteş-i heyecânı içinde yekdest-i vifâk ve uhuvvet oldular; ve İtalyan müstevlîler orada öyle şedîd ve asabiyetkârâne bir müdâfaaya tesâdüf ettiler ki: Bütün âlem-i İslâm'ı hayret ve tahsîn ile mevcâ mevc ettiği gibi Avrupalı müddekkikīnin fikirlerinde de mühim intibâhlar uyandırdı. Sâbık Fransa Hâriciye Nâzırlarından Gabriyel-Hanutu soruyordu ki: "Acaba müdâfaasız Trablusgarb'ın zabtı İtalya için neden bu derece müşkil oldu? Çünkü, İtalya bu işte yalnız Türkiye ile değil, İslâmiyet ile uğraşmaya mecbûr oldu. İtalya topu yuvarlamaya başladı, bu hem kendisi, hem de bizim için pek fenâ bir mukaddimedir!" İngiltere ile Rusya'nın İran hakkında revâ gördükleri muâmele de bütün âlem-i İslâm'da kuvvetli bir tehevvür ve güftügû hâsıl etmiş, aynı zamanda Fas istiklâlinin Fransız pençesinde sönüp gitmek üzere bulunması elem-engîz bir infiâl ile münâkaşa olunmakta bulunmuştu.

Lakin Balkan Harbi'nin zuhûruyla âlem-i İslâm'ın hiddet ve infiâli bütün hudûdları **[38]** tecâvüz etti. Çin'den tutunuz da tâ Kongo'ya kadar bütün gayret-i dîniyye sâhibi müslümanlar heyecanlarından nefes bile almaksızın Balkan şibih-cezîresinde safbeste-i adâvet olan ordulara gözlerini dikmiş idiler; nihâyet Türklerin haber-i felâketi duyulunca âlem-i İslâm'ın enîn-i tehevvür ve teellümü her tarafta şiddetle aks-endâz oldu. Bir müteayyin Hindistan müslümanı aşağıki satırlarla aktâr-ı cihândaki dindaşlarının hissiyât-ı elîmesini pek iyi beyân eylemiştir:

"Yunan kralı yeni bir Ehl-i Salîb emrediyor; Londra mehâfil-i hükûmetinden hıristiyan taassubunu cûşân kılmak için nidâlar yükseliyor; Petersburg ise daha şimdiden Salîb'i Ayasofya kubbesi üzerine rekz eylemekten bahsediyor. Bunlar bugün böylesini söylüyorlar, yarın bu sözleri Kuds-i Şerîf ile Câmi'-i Ömer hakkında da söyleyeceklerdir. Ey kardeşler! Şu husûsta ittihâd-ı efkâr hâsıl ediniz ki: Hep, Hazret-i Halîfe'nin sancağı altına cem' olup dînimizin selâmeti için canını fedâ etmek her mü'minin vazîfesidir!" Hindistan rüesâ-yı İslâmiyyesinden diğer meşhûr bir zât da İngiltere ricâl-i hükûmetine şöyle hitâb ediyor: "İngiltere'nin ricâl-i hükûmetinden şunu ricâ ediyorum ki: Milyonlarca müslüman tebeanın şiddet-i tehevvürü alev-rîz olup felâketi intâc etmeden evvel İngiltere hükûmeti Türk düşmanlığı siyâsetini tebdîl etsin..."

Hepsinin en ma'nîdârı, o zaman müslümanlar tarafından, menfûr garb akvâmına karşı muâvenet-i mütekābile ve tesânüd dâhilinde hareket etmek üzere, Asya putperest akvâmına vâkı' olan teklîf ve mürâcaat idi. Bu şâyân-ı taaccüb olduğu kadar gayr-ı mesbûk bir hâdise idi. Hazret-i Muhammed Zebûr'u, Tevrat'ı ve İncil'i kemâl-i hürmetle telakkī edip kendisine mülhemmine'llâh olan Îsâ ve Mûsâ peygamberlerin makāmına kāim addeylemiş ve tâbiiyetini Hıristiyanlar ile Museviler hakkında Ehl-i Kitâb sıfatlarıyla riâyet-i nesebiyye irâesine sevk etmiş iken diğer milel-i gayr-ı müslimeyi Putperestler diye muâteb ve büsbütün gayr-ı makbûl görmüştü. Müslümanlar tarafından Hazret-i Peygamber'in bu evâmiri daima i'tinâ ile tutulmuş olup, müslümanların hıristiyanlara karşı hissettikleri nefret

ne kadar kuvvetli olursa olsun meselâ Hindular, Budistler ve aksâ-yı şarkın Konfüçyüs mezhebi sâlikîni gibi putperestlere karşı hissettikleri nefret ve istikrâha nazaran pek hafif bulunmuştu. Müslümanların etvârında bu husûstaki ilk tahavvül 1904 senesi Rus-Japon harbi esnâsında meşhûd oldu. İslâmiyet'in hıristiyan milel-i garbiyyeye karşı hissettiği havf ve nefret o zaman o kadar büyük idi ki: Bir Asya milletinin Avrupalılara galebesi birçok müslümanlar tarafından kemâl-i şevk ve heyecânla alkışlanmış, bu husûsta gāliblerin putperest olduğu bile nazar-ı dikkate alınmamıştı. Birçok gayretli müslümanların kahraman Japon milletini dâire-i İslâmiyyet'e idhâl fikir ve hâhişine düşmeleri ittihâd-ı İslâm hareketinin temâyülât-ı kaviyye-i hidâyet-kârânesine pek muvâfık idi. Bu maksadla propaganda gazeteleri te'sîs, misyonerler intihâb olunup Abdülhamid de Japonya'ya bir ittihâd-ı İslâm hey'etini hâmil bir sefine-i harbiyye gönderdi. Bütün âlem-i İslâmiyet'te Japonya'nın dîn-i İslâm'a idhâline âid mübâheseler cereyân ediyordu. 1906 senesinde bir Mısır gazetesi şöyle yazıyordu: "İngiltere, altmış milyon müslüman tebeasıyla bu ihtidâdan tevahhuş ediyor. Ortada müslüman bir Japonya bulunduğu halde İslâmiyet siyâseti baştan başa dûçâr-ı tahavvül olur..." ve âlem-i İslâm'ın diğer ucundan Çinli bir müslüman şeyh de şöyle demişti: "Eğer Japonya bir vakit pek büyük bir hükûmet olmayı ve Asya kıt'asını kıtaât-ı sâireye hâkim kılmayı istiyorsa, bu maksad ancak dîn-i mübîn-i İslâm'ı kabûl etmesi sâyesinde mümkün olacaktır."

Tabîî bir müddet sonra bu İslâmiyet gayretkeşlerine ma'lûm oldu ki: Japonya İslâm me'mûrînini bir nezâket-i mütebessimâne ile hüsn-i kabûl etmekle beraber İslâmiyet'i kabûl için hiç de niyeti yoktur. Lakin herhalde gayr-ı müslim Asya akvâmıyla münâsebât-ı vedâd-kârâne hâsıl edecek ilk hatve atılmış idi ve Balkan Harbi de müslümanları bu cihete daha ziyâde sevk etti. İslâmların hissiyâtında hâsıl olan tebeddülün derecesi bu esnâda Hind müslümanları tarafından putperest Hindlilere vâkı' olan müteaddid mürâcaatların tedkīkinden müstebân olabilir. Bunlardan, pek ma'nîdâr sûrette "Şarkın Haberi" tesmiye edilmiş olan, bir nümûne aşağıya nakledilmiştir:

"Şarkın rûhu uyanıyor ve garb istîlâsının tûfân-ı hurûşânını def' ve tard ediyor... Ey Hindistan evlâdı; Bize zekâvetinizle, hars ve irfânınızla ve servetinizle muâvenet ediniz! Bize siz Hinduların kudreti, hukūk-ı vatanîsi ve hukūk-ı tevârüsleri ile iâne ediniz. Himalaya zirve-i cibâlinde mahfî olan kuvve-i ervâh ayaklansın... Harb ma'bûduna duâlar, istirhâmlar yükselsin; duâlar ki: Hakkın kuvvet üzerine galebesini müsterham bulunsun! Binlerce ma'bûdlarınızı çağırınız ki: Düşman ordularını mahv eylesin..."

Müslümanların putperestlere karşı evvelden beri gösterdikleri vaz'-ı muâmeleye hakīkaten vâkıf olan zevât için bir müslüman kaleminden çıkmış olan yukarıki satırlar cidden veleh-engîzdir. Bu sözlerde büyük, büyük emeller meknûz olduğu gibi âmâl ve hissiyât-ı mezkûre yalnız Hindistan müslümanlarına münhasır kalmıyor. Çin müslümanları arasında da böyle hissiyât meşhûd oluyor, Türkistân-ı Çînî'de intişâr eden *Saîd* isminde bir gazete, bütün Çinlilerin garb tecâvüzât ve istîlâsına karşı kardeşçe ittihâd etmesini tavsiye eyliyor: "Avrupa gittikçe hırs ve tamaını arttırdı; Bu Avrupa bizim istiklâl ve hürriyetimizi mahv edecek, ve vakt-i merhûnunda gayretkârâne hareketle şedîd bir mukāvemete hazırlanmaz isek bizi büsbütün ezecektir."

Çin ihtilâlinin pek karışık olan ilk devresinde Çin müslümanları vatandaşlarına karşı evvelden beri ittihâd ettikleri bîgânelik vaz'ıyetini terk ederek Bûdî ve Konfüçyüs mezâhibine sâlik vatandaşlarıyla birlikte o kadar sâdıkāne çalıştılar ki Cumhuriyet Fırkası Reîsi Doktor San Rit Sen kemâl-i memnûniyyet ve minnetle âtîdeki teblîğ-i resmîyi neşretti: "Çin ahâlîsi, müslüman vatandaşlarının hürriyet ve âsâyiş uğurunda ibzâl ettikleri muâveneti müebbeden unutmayacaktır."

Harb-i Umûmî zuhûr ettiği esnâda ehl-i İslâm, işte böyle, her taraftan Avrupa istîlâ ve tecâvüzâtına karşı müteheyyic, müslümanlar arasındaki ittihâd ve tesânüd-i umûmîden haberdâr, ve Avrupa tahakkümüne karşı bir vakit olup açılması mutasavver harbde kendisi için serbestçe Asyalı müttefikler aramakta idi. Şerâit-i ma'rûzaya nazaran Türkiye'nin harbe dühûlü ve halîfe-i İslâm'ın cihâd-ı umûmî i'lân etmesi üzerine her tarafta müslümanların silah başına koşmamış

olmaları birçok kişileri pek ziyâde müteaccib etmek lazımgelir. Lakin, şüphesizdir ki: Halîfe'nin cihâd i'lânı, o zaman düvel-i mü'telifenin âlemi inandırmaya kalktıkları vechile büsbütün neticesiz, te'sîrsiz kalmamıştı. Hakîkat-i hâlde, düvel-i mü'telife idâre veya kontrolü altında bulunan bütün memâlikte heyecân hâsıl olup alâim-i iğtişâş görülmüştü. Birçok misâllerden ancak birkaçını ta'dâd edelim: Mısır'da azîm heyecân ve iğtişâş hâsıl olmuş ve bu mühlik hareket Mısır'a ancak kuvvetli İngiliz orduları doldurulması sâyesinde ber-taraf edilmiş değilse de boğulmuştu. Trablusgarb âteş-i ihtilâl içinde kalarak İtalyanlar palas pandırâs tâ sâhillere kadar sürülmüşlerdi. İran'ın Türkiye ile birleşmesi ise ancak Rusya ve İngiltere'nin tam vaktindeki müdâhale-i fi'liyyeleri ile men' edilebildi.

[39] Hindistan'ın şimâl-i garbî hudûdu sahne-i harb olmuş ve rub' milyonluk bir İngiliz-Hindistan ordusunun vücûduna ihtiyâç göstermişti. Düvel-Müttefika'nın [Mü'telife'nin] Asya ve Afrika kıt'asındaki müstemlekât ve müsta'merâtının 1915 senesinde cümleten ihtilâle kıyâm etmelerine ramak kalmış olduğu Büyük Britanya hükûmeti tarafından sûret-i resmiyyede i'tirâf edilmiştir.

Ve eğer milel-i İslâmiyye rüesâsı her tarafta "Cihâd!" kumandasını ağızlarından çıkarsalar idi korkulan bu ihtilal şüphesiz vukū' bulurdu. Lakin bu kumanda verilmedi. Bilakis hâriçteki sâhib-i nüfûz rüesâ-yı İslâmiyye umûmiyetle Türkiye'nin hareketini takbîh ettiler ve mutaassıb İslâm kitlelerinin heyecanlarını teskîn için ellerinden geleni yaptılar.

Bu rüesânın vaz' ve hareketi metânet ve tedbîrlerini isbât eder; çünkü bu rüesâ ne bu fırsatın, ne de bu zamanın garba karşı kat'î bir mücâdeleye girişmek için münâsib olmadığını anlamışlardı. Bu rüesâ-yı İslâm, henüz, esbâb-ı maddiyyece hazırlanmamışlardı. Ve ne kendi aralarında, ne de müstakbelde müttefikleri olacak milel-i gayr-i müslime ile iyice anlaşmamışlardı. Bundan başka bir müşevvik-i ma'nevî de noksan idi. Biliyorlardı ki; Halîfe'nin fermânı üzerinde ma'hûd "Cermanya'da i'mâl olunmuştur" markası mevcûddur. Biliyorlardı ki bu darbeyi ortaya koyan genç Türkler gürûhu Avrupalılaşmış mürtedlerden ibâret ve hatta birçokları hakîkī müslüman bile olmayıp mülhid Yahudilerden mürekkeptir. Dûr-endîş müslümanlar Almanların uğuruna ateşe yanmak istemiyorlardı; Almanya'nın âleme hâkim olmak politikasını da ileriletmeye hâhiş-ger değildiler, çünkü: Bu hal onlar için ancak hâkim ve efendilerini tebdîl etmekten ibâret kalacaktı. Garbı kendi kendisiyle boğuşmaya, kendi kendisini zayıflatmaya ve müstakbele âid niyâtını tamamıyla izhâr etmeye bırakmak daha muvâfık idi; bütün bu esnâda İslâmiyet de vakt-i merhûnunu bekleyecek, kendisini takviye edip fırsatını intihâz edecekti.

Versay Muâhede-i Sulhiyyesi Avrupalıların makāsıdının öyle bir inkişâfı idi ki: "İttihâd-ı İslâm" rüesâsı da programlarını mükemmelleştirmek ve taraftarlarının ittihâd-ı ma'nevîsini te'mîn eylemek üzere bu inkişâfât ve ifşââtı beklemekte idiler. Versay'da Avrupa düvel-i müttefikası hep bir ağızdan i'tirâf ettiler ve hareketleriyle de te'yîd eylediler ki; şark-ı karîb ve şark-ı vustâ üzerine atmış oldukları pençelerini kat'ıyyen gevşetmek niyetinde değildirler. Harb esnâsında akd olunmuş bir takım hafî muâhede-nâmelerle Osmanlı İmparatorluğu muzaffer Düvel-i Müttefika [Mü'telife] arasında taksîm olunmuş ve işte bu hafî muâhede-nâmeler Versay Musâleha-nâmesinin esâsını teşkîl etmekte bulunmuştu. Bundan mâ-adâ daha harbin bidâyetinde Mısır İngiliz taht-ı himâyesinde i'lân edilmiş ve Versay Konferansı avânında İngiltere İran ile öyle bir i'tilâf akd etmiş idi ki: Bu vechile İran dahi zâhiren değilse de hakîkaten ikinci bir "İngiltere Mahmîsi" olmuştu. Netîceten şark-ı karîb ve şark-ı vusta bu âna kadar hiç vâkı' olmadığı vechile Avrupalıların tahakküm ve tagallüb-i siyâsîsi altına düşmüştü.

Lakin kalkanın diğer tarafı da var idi. Harb seneleri esnâsında düvel-i müttefika sayısız def'alar küçük milletlerin te'mîn-i hukūku ve bütün beşeriyetin hürriyeti esaslarına müstenid bir yeni cihân teşkîl etmek üzere harb edilmekte olduğunu resmen i'lân eylemişlerdi. Bu beyânât-ı resmiyye bütün şark diyârlarında hazîne gibi kapışılmış, hâtıralarda hıfz olunmuştu. Binâenaleyh şark bu âlî esâsât ve beyânâta göre değil, fakat cihângîrlik maksadına müstenid muâhedât-ı hafiyye üzerine bir sulh akd olunduğunu görünce, büyük bir infiâl-i vicdânî ile alevlenmiş ve adâletin böyle

pâymâl ve tezlîl edilmesine karşı bu âna kadar misli görülmemiş sûrette mütehevvir olmuştur. Bi'n-netîce o diyârlarda, bütün iklîm-i şarkı bir ihtilâc ve teşevvüş-i velveledâra müstagrak bırakmış olan mütehevvirâne bir azim ve karar vücûd bulmaya başladı ki, bu ancak karîbü'z-zuhûr bir fırtınaya takaddüm eyleyen temevvücâta teşbîh olunabilir. Görülen alâim o kadar vahîm ve mühlik idi ki: Hatta Versay Musâlaha-nâmesi'nin akdinden evvel bile birçok Avrupalı şark mütetebbi'leri ciddî korkular ibrâz eylemişlerdi. Misâl olarak, mesâil-i İslâmiyyede hâiz-i ihtisâs ve salâhiyet olan "Leon-Gâyetâni"nin beyânâtını derc ediyoruz. Mûmâileyh 1919 senesinde harbin şark üzerinde icrâ ettiği te'sîrâttan bahisle:

"Bu ihtilâc, İslâm ve şark medeniyetini tâ esâsından lerze-nâk etmiştir. Çin'den Bahr-i Sefîd'e kadar bütün şark âlemi ihtilâc ve heyecândadır. Her yerde Avrupalılardan nefret ve onlara karşı kîn ateşi gizli gizli yanıyor, Fas'taki igtişâşlar, Cezayir'deki kıyâmlar, Trablusgarb'da hoşnûdsuzluklar, Mısır'da, Arabistan'da ve Libya'da "Milliyet-perverler Mutâlebât ve Teşebbüsâtı" denilen hâdisât, bunların hepsi, aynı hiss-i amîkın tezâhürât-ı muhtelifesidir; ve bunların müteveccih oldukları maksad, şark âleminin Avrupa medeniyetine karşı kıyâm ve isyânıdır."

Bu sözler o vakitten beri âlem-i İslâm'da vâki' olan hâdisâtın âdetâ peygamberâne bir ihbârı demektir. Çünkü, hâdisât-ı ahîre, münhasıran bir İttihâd-ı İslâm hareketinden ziyâde milel-i müslimenin milliyetperverâne âmâl ve mutâlebâtı ile meşbû'dur ki; bu cihetin mufassalan mütâlaasını milliyet-perverlik bâbına ta'lîk ediyorum. Maamâfih, şunu da der-hâtır etmeliyiz ki: Müslümanların İttihâd-ı İslâm hareketiyle milliyet-perverlik hareketi -dâhilî ihtilâfları ne olursa olsun- hâriçten vâki' olan Avrupa tazyîkıne karşı bir nokta-i ittihâda doğru yürüyor ve her iki tarafta İslâmiyet'in Avrupa hüküm ve kontrolünden tahlîsini aynı derecede arzû ediyorlar. Hakāyık-ı mesrûdeyi hâtırımızda tuttuğumuz halde haydi şimdi, İttihâd-ı İslâm hareketinin ahvâl ve şerâit-i hâzırasını mütâlaa edelim:

İttihâd-ı İslâm hareketi garbın tazyîkātı, husûsiyle Harb-i Umûmî ile akd olunan muâhedeler yüzünden pek ziyâde takviye ve teşdîd edilmiştir. Maamâfih ittihâd-ı İslâm yalnız, Avrupa tecâvüz ve istîlâsına karşı bir "siyâsî aks-i amel" değildir. Bu hareket esâsen, müslümanı müslümana bağlayıp, Hıristiyaniyet âlemi a'zâsını yek-diğerine rabt eden râbıtadan pek ziyade kuvvetli olan "amîk hiss-i ittihâd"dan, râbıtalardan tevellüd etmiştir. Bu râbıtalar ma'nâ-yı hakīkīsiyle "sırf dînî" değildir. Âlem-i İslâm'ın bir başından diğer başına kadar, âdât-ı mahalliyye ve an'anât tahallüf etmese [etse] bile, vezâif-i âile ve ef'âl-i ictimâiyye esâsen müsâvîdir. "Hakīkat şudur, ki: İslâmiyet sadece bir akīde-i dîniyye değildir. İslâmiyet tam bir nizâm-ı ictimâîdir. Kendine mahsûs bir felsefeye, bir harsa ve bir sınâata mâlik bir medeniyettir. Bu medeniyet, rakībi olan medeniyet-i Hıristiyâniyyeye karşı vâki' olan mücâdele-i medîdesi netîcesi olarak kendi kendisinden haberdâr, hüviyetini müdrik bir "vahdet-i müteazziyye" olmuştur."*

İşte bu medeniyet-i İslâmiyyeye bütün müslümanlar pek kuvvetli sûrette merbûtturlar. İşte bu ma'nâ-yı vâsii nokta-i nazarından, ittihâd-ı İslâm taraftarlığı umûmî bir mâhiyeti hâizdir. Hatta en serbestî-i efkâr sâhibi müslümanlar bile -efkâr-ı garbiyyeyi ne kadar hüsn-i kabûl etseler ve siyâsî ittihâd-ı İslâm hareket-i irticâ'kârâne ve mutaassıbânesini ne derece takbîh eyeleselerbeyne'l-İslâm tesânüd ve ittihâdın lüzûm-ı kat'î ve esâsiyyesine kuvvetle mu'tekıddirler. Hindistan müslümanları arasında hürriyet-perver rüesâdan olan Ağa Han diyor ki:

"Savâb ve meşrû' bir ittihâd-i İslâm vardır, ki: Her samîmî ve mu'tekıd **[40]** müslüman bu ittihâda mensûbdur; bu İttihâd-ı İslâm, ümmet-i Muhammed'in arasındaki ittihâd-ı rûhânî ve harsîdir. Bu hakīkī rûhânî ve harsî ittihâd ale'd-devâm büyümeli, kuvvetlenmelidir, çünkü Hazret-i Muhammed ümmeti için bu ittihâd, hayât ve rûhun temelidir…"

Garb harsına tamamıyla âşinâ ve terakkıyât-ı garbiyyeyi kabûle hâhiş-ger, hür fikirli zevât-ı münevvere-i İslâm'ın ittihâd-ı İslâm husûsundaki mütâlaası bu yolda olursa câhil, muhâfazakâr ve mutaassıb olan İslâm kitle-i umûmiyyesinin efkâr

---

* Morison'un 1911 Temmuz "*On Dokuzuncu Asır ve Sonra...*" risâlesinde "İngiltere ve İslâmiyet" makālesi.

ve hissiyâtı nasıl olmak lazım gelir? Garb tarafından gelen istîlâya ve tecâvüzât-ı mütemâdiyyeye karşı tevellüd eden hikmeti âşikâr ve haklı havf ve ihtirâza, nefret ve kîne ilâveten müslüman kitle-i avâmı arasında garb tahakküm-i siyâsîsinden değil, fakat taassub-ı dinîden ve medeniyet-i garbiyyeye karşı adâvetten mütehassıl bir hiss-i müstakbel de mevcûddur. Ancak bu taassub ve adâvet, vekāyi'-i sâbıka-i târîhiyye sebebiyle, husûsiyle bu asır vekāyiiyle dembedem alevlenerek nihâyet bugün garba karşı hissolunan dînî, harsî ve siyâsî düşmanlığı, bütün sulh ve müsâlemet-i âlemi şiddetle tehdîd edecek bir hâlet-i müstemirre-i rûhiyye hüviyetini iktisâb etmiştir. Biz, vaz'iyet-i hâzıranın mehâlik-i ciddiyyesini istisgāra çalışarak kendimizi aldatmamalıyız. 1914 senesinde Almanların sevk ve teşvîkıyle Genç Türkler tarafından i'lân olunan sâhte cihâd-ı İslâmiyet'in meydana gelmemesi, hakīkī bir cihâdın zuhûr etmeyeceğine bizi inandıracak bir delil addolunmamalıdır. Meselâ, harb esnâsında Osmanlı ordusunda hizmet etmiş olan bir Alman zâbiti diyor ki: "Cihâd-ı mukaddes büsbütün boş çıktı; çünkü zâten, cihâd mukaddes değildi..." birçok müslümanların, cihâd-ı mukaddesteki maksad-ı ca'lî ve mahsûsu hissederek ondan nasıl ictinâb ettiklerini yukarıki sahifelerde arz etmiş idik.

Maamâfih bütün İslâmiyet âlemini hâkimiyet-i garbiyye, hükûmet-i Hıristiyâniyye altında bırakan musâlaha-nâmelerle tetvîc olunan dâimî, müselsel Avrupa tecâvüzleri bütün müslimînin kulûbünde, felâket-engîz netîceler verebilecek tehevvürât-ı me'yûsâne uyandırmakta ber-devâm oluyordu. Bir cihâd-ı mukaddesin zuhûruna sebep bütün esbâb ve avâmilin çoktan beri muazzam bir mecmû', bir küme teşkîl ettiğine şüphe yoktur. Daha bundan yirmi seneden fazla mukaddem, âlem-i İslâm'ı herkesten iyi ve sahîh sûrette tanıyan Armenyus-Vamberi, Avrupa'yı İslâmlar aleyhine böyle ulu orta tahakküm ve istîlâ politikası ta'kīb etmekten tahzîr eylemiş idi.

1918 senesinde mûmâileyh yazıyor idi ki:

"Vakit geçtikçe bir Harb-i Umûmî tehlikesi daha fazlalaşıyor. Şurasını unutmayalım ki: Mürûr-ı zamân hasmın kuvve-i mukāvemesini hayliden hayliye tezyîd etmiştir; bu sözümle, son seneler esnâsında milel-i İslâmiyye arasındaki fikr-i tesânüd ve ittihâdın kuvvetlenmesini murâd ediyorum. Bu fikr-i tesânüd ve ittihâd, münâsebât ve muhâberâtın bu derece kesb-i sür'at ve suhûlet ettiği şu son devrede hiç de ehemmiyetsiz bir unsur değildir.

"Bizim on dokuzuncu asır Ehl-i Salîb hâhişgerlerinin nazar-ı dikkatine matbûât-ı İslâmiyyenin ehemmiyetini vaz' etmek isteriz, bu matbûât-ı İslâmiyyenin te'sîrâtı bütün Asya ve Afrika kıt'asına şâmil olup muhteviyâtları da kāri'lerinin kalb ve fikrine, bizim gazetelerin kāri'lerine yaptığı te'sîr ile kābil-i kıyâs olmayacak sûrette derîn olarak saplanır kalır. Türkiye'de Hindistan'da, İran'da, Asya-yı vustâ'da, Cava'da, Mısır'da ve Cezayir'de yevmî ve mevkūt matbûât pek mühim bir nüfûz ve ehemmiyet iktisâb etmişlerdir. Avrupalıların İslâmiyet hakkında düşündüğü, kararlaştırdığı ve mevki'-i icrâya koyduğu her şey bu matbûât tarafından yıldırım sür'atiyle efkâr-ı İslâm'a neşr olunur. Kervanlar, haberleri Çin'in tâ göbeğine, tâ hattı-ı istivâya kadar naklederler ki: Bu haberler oralarda pek müstesnâ bir tarz-ı münâkaşa ve müzâkereye tâbi' olur. Cem'iyet-gâhlarımızda, ziyâfet konaklarında parlayan küçük bir kıvılcım git gide korkunç alevler peydâ eder; binâenaleyh: Zâhirî bir sükûnet ve atâlet perdesi arkasında saklanan tehlikelere gözlerimizi kaparsak gayr-ı kābil-i afv bir hiffet irtikâb etmiş oluruz. Kırım'da intişâr eden *Tercümân* gazetesinin îmâ ettiği hakāyık İstanbul'daki *İkdâm*'da görülür. Buradan da kemâl-i mübâlaga ile Kalküta şehrinde münteşir *Müslim Kronikıl* gazetesine intikāl eyler. Şüphesiz hâl-i hâzırda ittihâd-ı İslâm hareketinin hey'et-i umûmiyyesi perîşân rişteler ve gayr-ı mer'î râbıtalarla yekdiğerine merbûttur. Lakin hükûmât-ı Hıristiyâniyye-i garbiyyenin tazyîkāt ve tecâvüzât-ı mütemâdiyyesi yüzünden bu müteferrik ravâbıtın yekdiğerleriyle birleşip bir hey'et-i mutasallibe teşkîl etmesi ve ortaya bir Harb-i Umûmî çıkarması pek kolaydır."

Vamberi'nin yukarıki satırları yazdığı târîhten beri hâl ve vaz'ıyet daha pek fazla gerginlik kesb eylemiştir. Avrupa tahakkümüne karşı müslümanların tehevvür ve infiâli kesb-i tezâyüd eylediği gibi, geçen asır zarfında âdetâ ma'lûm bile olmayan milliyet-perverlik âmâl ve hissiyâtıyla büsbütün alevlenmiş ve bugün eline müessir pro-

paganda vesâiti de geçmiştir. Meselâ, Vamberi'nin bahsettiği ittihâd-ı İslâm mürevvici matbûât cidden şâyân-ı hayret bir tekâmül ve inkişâfa mazhar olmuştur. 1906 senesinde bütün âlem-i İslâm'da 200 adedden fazla propagandacı gazete yok idi. Bunların adedi 1906 senesinde 500'e bâliğ olup 1914'de bini tecâvüz etmiştir. Müslümanlar efkâr ve hissiyât-ı mütekābilelerini teâtî emrinde telgraf, şimendüfer ve sâir vesâit-i tesrîiyyenin kıymetini tamamıyla takdîr etmişlerdir. "Her İslâm memleketi diğer memâlik-i İslâmiyye ile, me'mûrîn-i mahsûsa, hacılar, seyyâhlar, tâcirler ve posta muhâberâtı sâyesinde doğrudan doğruya muhâberâtta bulundukları gibi, gazeteler, kitaplar, risâleler, beyânnâmeler ve sâire vâsıtasıyla da bi'l-vâsıta muhâberât ve münâsebâtta bulunurlar. Bağdad'da, Tahran'da, Nişabur'da Kahire gazetelerine, Basra ve Bombay'da İstanbul evrâk-ı havâdisine; Muhammara, Kerbela ve Port-Said'de Kalküta cerâidine tesâdüf ettim." Asıl mesleğe mensûb ittihâd-ı İslâm propagandacılarına gelince ve daha husûsî olarak "Turuk-ı Dîniyye"ye mensûb olan kısmına nakl-i kelâm olunursa, bunlar halkın asabiyet-i dîniyyesini tahrîk etmek üzere her tarafta dolaşıp kaynaşmaktadırlar. "Tâcirler, vâizler, talebe-i ulûm, ulemâ, amele, sâiller, fakirler (dervişler), serserîler, mecânîn, meczûbîn, ilâhîciler gibi binlerce tebdîl-i kıyâfetler altında dolaşarak, bu me'mûrîn-i hafiyye cihânın bütün ekālîminde müslümanların mazhar-ı kabûl ve tekrîmi oluyorlar ve şüpheye düşen Avrupa müstemlekât me'mûrînine karşı daima muhâfaza ve idâre ediliyorlar."

Bütün bunlara ilâveten bugün âlem-i İslâm'da her tarafa münteşir bir kanâat vardır ki: Gerek liberaller ve gerek müfrit milliyet-perverler / şovenisler –pek muhtelif sebeplere binâen olmakla beraber– bu kanâate merbût bulunuyorlar. Bu kanâate nazaran: İslâmiyet tekrar bir teceddüd / Rönesans ve azamet-i cedîde devrine dâhil olmaktadır. Teodor Morison diyor ki:

"Hiçbir müslüman yoktur, ki: Medeniyet-i İslâmiyyenin ölmüş bulunduğuna, yahud gayr-ı kābil-i teceddüd ve inkişâf olduğuna inansın. Filhakīka medeniyet-i İslâmiyyenin devr-i idbâra düşmüş olduğunu tasdîk ederler ve kabûl ederler ki: Mâzîsini lüzûmundan fazla tekrîm ettiği için dûçâr-ı felâket olmuştur. Ve bir zamanlar yani kurûn-ı vustâ esnâsında Hıristiyanlık'ta efkâr ve irfânı zulmetlerde bırakan dar Skolastik telkīnâta, taassuba, efkâr-ı bâtılaya bağlanılması yüzünden dûçâr-ı sukūt olmuştu. Lakin bu zâtın fikrince İslâmiyet dahi artık devr-i teceddüdüne giriyor, irfân-ı garbdan öyle bir kuvve-i müşevvika alıyor ki: Bu, medeniyet-i İslâmiyyeyi yeni yeni faâliyetlere sevk edecektir ve bunun alâim-i bârizesi her tarafta görülüyor..."

[41] Sör Teodor Morison İslâm liberallerinin vaz'iyetini tasvîr etmiştir. Garb hakkında efkâr-ı gayr-ı müsâide perverde eden ittihâd-ı İslâm taraftarlarının nasıl hissiyât ile meşbû' oldukları Yahya Sıddîkī isminde bir Mısırlı tarafından *On Dördüncü Asr-ı Hicrîde Milel-i İslâmiyyenin Teyakkuz ve İntibâhı* namlı eser-i ma'lûmda iyice ortaya konulmuştur. Bu eser iki cihetten şâyân-ı dikkattir: Evvelen muharriri tamamıyla Avrupa tahsîli görmüş bir adam olup Fransa'nın Tulon Dâru'l-fünûn'undan bir hukūk diplomasını hâizdir ve Mısır hâkimlerindendir. Yahya Sıddîkī fil-hakīka eserini mücâdele-i ahîreden hemen bir nesil evvel yazmış ise de, Avrupa harbinin gayr-ı kābil-i ictinâb olduğunu daha o zamandan pek a'lâ fark eylemiş idi. Mûmâileyh diyor ki:

"Bu hükûmât-ı muazzamanın, müdhiş teslîhât-ı azîme yüzünden, kendilerini iflâsa sevk ettiklerini görünüz; bu hükûmât-ı muazzama, yekdiğerinin kuvvetlerini meydan okuyucu nazarlarla süzüyorlar, yekdiğerini tehdîd eyliyorlar; aleddevâm münfesih ve mütebeddil olan ittifâklar akd ediyorlar ki: Bu ittifâklar dünyayı herc ü merc edecek ve onu harâbeler, ateş ve kanla kaplayacak müdhiş darbelerin sebebidir! İstikbâl Allah'ındır! Ve irâde-i ilâhiyyesinden başka hiçbir şey bâkī ve dâim değildir."

Yahya Sıddîk garb âlemini müstereddî / decenere addediyor, diyor ki:

"Acaba bu hâl, rehber-i kemâlât-perverimiz olan garb âleminin artık zirve-i tekâmül ve terakkıyâtına vâsıl olmuş bulunduğunu mu irâe ediyor? Acaba Avrupa, iki üç asırlık hadden efzûn sa'y ve himmeti neticesi olarak kuvve-i hayâtiyyesini büsbütün sarf etmiş mi bulunuyor? Ta'bîr-i dîğerle acaba Avrupa, daha şimdiden darbe-i tereddîye hedef olmuştur da, vazîfe-i temdîn ve terakkīsini kendisinden daha az mü-

-tereddî, daha az nevrastenik yani, daha genç, daha gürbüz, ve daha sağlam milel ve akvâma mı tevdî' eyleyecektir? Benim fikrimce hâl-i hâzır, Avrupa'nın evc ve gāyet-i kemâl ve i'tilâsını irâe eder ve onun bugünkü i'tidâlden hâric inkişâfât-ı müstemlekâtiyyesi bir kuvvet ve kudret değil, fakat bir zaaftır. Avrupa, bugünkü şa'şaa-i azamet ve kudretine ve manzara-i haşmetine rağmen, eskisinden çok zayıf, çok münkasem olup musâb olduğu hastalığı, ızdırâbı, perîşânîyi de nazar-ı hâricden ihfâya muktedir olamıyor. Artık mukadderâtı gayr-ı kābil-i ictinâb sûrette tezâhüryâb olmaktadır!...

"Avrupa'nın ekālîm-i şarkıyyede vukūa getirdiği temâs ve tesâdüm bize maddî ve ma'nevî cihetlerce hem çok iyilik, hem çok fenalık etmiştir. Ahlâkī ve siyâsî nukāt-ı nazardan fenalık hâsıl oldu. Mücâdelât-ı mütemâdiyye ile bîtâb düşmüş parlak ve müreffeh bir medeniyet yüzünden tereddîye dûçâr olmuş bulunan milel-i İslâmiyye gayr-ı kābil-i ictinâb sûrette zaaf ve keselâna mübtelâ oldular, lakin bu milletler, henüz bitmiş, mahv olmuş değildirler! Top kuvvetiyle taht-ı hükme alınan bu milletler, hatta Avrupalıların onları ma'rûz bıraktıkları idâre altında bile, ittihâd ve tesânüdlerinden bir şey kaybetmemişlerdir...

"Avrupa ile temâsımızın bizim için gerek maddî, gerek ma'nevî iyiliği de mûcib olduğunu söylemiş idim. Islâhât taraftârı ve müteceddid müslüman hükümdârlarının tebeaları arasında mahzâ kuvvet ve şiddetle hâsıl etmek istedikleri ıslâhât, bugün yüz kat vücûda gelmiş bulunuyor. Bizim müslümanların şu yirmi beş sene zarfında ulûm ve fünûnda, edebiyât ve sınâattaki terakkıyâtımız o derece büyük olmuştur, ki: Elli sene sonra bu cihetlerce Avrupalıların kâ'bına vâsıl olacağımızı ümîd edebiliriz.

"Hicretin on dördüncü asrının hulûlüyle bizim için yeni bir devir küşâd olunuyor ve bu mes'ûd asır bizim intibâh ve istikbâl-i azîmimizle temeyyüz-yâb olacak! Her ırk-ı mevâta mensûb bütün müslümanları yeni bir nefha canlandırıyor. Bütün müslümanlar sa'y ve san'at ve irfânın ehemmiyetini müdriktirler! Cümlemiz seyâhat etmek, ticâret etmek, bir iş görmek, tâliimizi tecrübe etmek ve mehâlikle uğraşmak istiyoruz. Şarkta müslümanlar arasında hayret-engîz bir faâliyet var, bir cevvâliyet var ki: Bu yirmi beş sene evvel büsbütün mechûl idi. Bugün şarkta hakīkī bir efkâr-ı umûmiyye mevcûddur..."

Müellif sözlerini şöyle tamamlıyor: "Şimdi hepimiz işimizi metîn tutalım, cümlemiz için çalışalım ve ümîd edelim, ümîd edelim! Bugün şehrâh-ı terakkīye girmiş bulunuyoruz. Bundan istifâde edelim... Bizde bu inkılâbı hâsıl eden bizzât Avrupa'nın zulüm ve istibdâdıdır. İnkişâf ve terakkıyâtımızı te'mîn ve teceddüd-i İslâm'ı tesrî' eyleyen âmil de, Avrupa ile olan temâsımızdır. Bu hâl târîhin tekerrüründen ibârettir. Bütün muhâlefet ve mukāvemetlere karşı irâde-i ilâhiyye vukūa geliyor. Avrupa'nın Asya ahâlîsi üzerinde olan vesâyet ve hâkimiyeti yavaş yavaş lafzî bir mâhiyete giriyor, Asya kıt'asının kapıları Avrupalıların yüzüne kapanıyor! Önümüzde öyle bir inkılâbın âsârını görüyoruz ki: Bu âna kadar târîh-i âlemde misline tesâdüf olunmamıştır. Bir devr-i cedîd önümüzdedir!."

Bu asır ibtidâsında ittihâd-ı İslâm taraftarlarının hâlet-i rûhiyye ve fikriyyesi böyle olursa, Harb-i Umûmî'nin vukūuyla bu hâlet-i fikriyyenin, kanâatin ne derece kesb-i kuvvet ve teeyyüd ettiği kolayca anlaşılabilir. Harb-i Umûmî neticesi olarak garbın kuvâ-yı maddiyyesi hayliden hayliye kesb-i zaaf ettiği gibi muâhedât-ı sulhiyyenin sûret-i tertîbi ve hükûmât-ı gālibe arasında zuhûr eyleyen münâzaât sebebiyle şarklılar nazarındaki i'tibâr ve şevket-i ma'neviyye ve müesseseleri de hasâr-zede oldu. Fransa, İngiltere ve İtalya ile şarktaki peykleri arasında şarka âid hâdis olan istirkābât, muhâsamât ve ihtirâsât, müslümanları ümîde düşürecek pek çok fikirler tevlîd etmiş, Avrupalıların efkârında da bu efkâra mütenâzır endîşeler peydâ olmuştur. Fransa meşâhîr-i erbâb-ı kaleminden biri ahîren vatandaşlarına karşı şu satırları yazmıştı:

"İslâmiyet bizim kendi aramızda vaz' ettiğimiz müsta'merât ve müstemlekât hudûdlarına hiç ehemmiyet vermiyor..." ve sonra şu ihtârda bulunuyor: "Cemaleddin Afgânî'nin meydana koyduğu ittihâd-ı İslâm hareketi hâl-i faâliyettedir..."

İslâmiyet'in nasıl tehdîd-âmiz bir vaz' almış olduğu, üç seneden beri Hindistan'ın 70.000.000 mikdârına varan müslümanlarının, Türkiye'nin

parçalanmasına karşı gösterdikleri heyecân-ı mümânaat-kârâneden müstebân olur.

Bu heyecân ve iğtişâş yalnız Hindistan'a münhasır değildir, bütün âlem-i İslâm'da umûmî olup Sör Teodor Morison'un şu sözleri bir mübâlağa değildir:

"İngiltere efkâr-ı umûmîsinin şarkta hâdis olan vekāyiin derece-i vehâmetini anlayacağı vakit hulûl etmiştir. Türkiye'nin parçalanmasından dolayı âlem-i İslâm baştan başa âteş-i tehevvür içindedir. Kâbil ve Kahire gibi çok uzak merkezlerde şedîd igtişâşların zuhûru bu şâmil ve vâsi' hiddet ve tehevvürün âsâr-ı bârizesidir. Ben Hindistan müslümanlarıyla otuz sene müddet pek yakından hâl-i temâsda bulundum. Binâenaleyh Türk İmparatorluğu'nun parçalanmasına karşı müslümanların hissettikleri gāyet şedîd hiddet ve tehevvürden İngiliz efkâr-ı umûmiyyesini haberdâr etmekliği kendime bir vazîfe addeylerim. Pekâlâ anlaşılıyor ki: Versay'da ictimâ' eden diplomatlar Türk yurdu hâricinde Türkleri seven ve acıyan kimse yoktur zannında idiler. Bu, felâket-engîz bir hatâdır. Bugün İslâmların ne derece müdhiş bir infiâl ile mütehassis olduklarını anlamak için Londra'daki müslümanlar ile konuşmak bile kâfîdir. Bizzat Hindistan'da Peşâver'den tutunuz da Arkut'a kadar bütün İslâm âlemi Türkiye mes'elesinden dolayı korkunç bir kazan gibi kaynayıp **[42]** tütmektedir. Zenane'ler dâhilinde kadınlar bu mes'eleden dolayı ağlıyorlar. Hayat-ı âdiyelerinde umûr-ı siyâsiyyeye ehemmiyet vermeyen tâcirler dükkânlarını, yazıhânelerini bırakarak nümâyişler tertîbine, istid'âlar, protestolar tanzîmine koşuyorlar. Hatta Deobend ve Nedvetü'l-Ulemâ gibi şimdiki hayât-ı cihândan tebâüd ve lâkaydîleriyle ma'rûf olan mehâfil bile uzletgâh ve ibadetgâhlarından, İslâmiyet'in bu sûretle tahrîb ve ifnâsını protesto eylemek üzere boşanmaktadırlar..."

Hâl ve vaz'ıyetin en bâriz olan mâhiyeti şu addolunabilir ki: Ahvâl-i ahîre münâsebetiyle müslüman hürriyet-perverleri efkâr-ı garbiyyeyi ahz ve telakkīye hâhiş-ger ve ittihâd-ı İslâm akīdesinin şovenizm ve irticâî temâyülâtına muhâlif olmakla beraber Avrupa'nın vaz'ıyet-i mütecâvizânesi onları ittihâd-ı İslâm ve milliyetperverler ile hiç olmazsa muvakkat bir ittifâk akdine sevk ediyor. Müslüman hürriyet-perverler bir cihâd-ı mukaddesin şark ile garb arasında derin bir uçurum açarak garb fikr-i terakkī ve tekâmülünün şarka sereyânına mâni' olacağını bildikleri halde bile irticâî taassubu hoş görmekte ve böylece belki İslâmiyet'in teceddüdünü birkaç nesiller te'hîr eylemektedirler.

İslâmiyet'in son senelerde ibrâz ettiği alâim-i hayâttan biri, belki pek ehemmiyetlisi de iki tasfiye-i dîn hareket-i mutaassıbânesinin yani İhvân ve Selâfiyye tarîkatlerinin sür'atle zuhûr ve terakkīsidir. İhvân tarîkati takrîben on sene mukaddem dâhilî Arabistan'da yani Necid'de zuhûr etmiş olup Vahhâbîliğin bir tebarüzüdür ve nukāt-ı esâsiyyesinde Vahhâbîlikten tehâlüf etmez. Tarîkat-i İhvâniyye'nin terakkıyâtı o kadar serî' olmuştur ki: Bugün bütün Necid kal'asını ihâta eylemiş bulunuyor ve bu hareketin başında çöl Arabistan'ının en kaviyyü'ş-şekîme hükümdârı olan Bin Suud vardır ki: Bu zat yüz sene mukaddem Vahhâbî hareketine riyâset eden Suûd'un neslindendir. Rivâyet olunduğuna nazaran İhvân tarîkati mensûbîninin taassubu fevkalâdedir ve programları eski Vahhâbîlerinki gibi bütün âlem-i İslâm'da hakīkī ve tam bir tasfiye-i dîn inkılâbı vücûda getirmek hülyâsıdır. Selâfî hareketine gelince: Bu da Hindistan'da hatta Arabistan'da İhvân tarîkatinin olduğundan daha habersiz bir sûrette zuhûr ve intişâr eylemiş, lakin son birkaç sene zarfında sür'at-i azîme ile âlem-i İslâm'ın her tarafına intişâr etmiştir. Bu tarîk de İhvân tarîkati gibi hadd-ı zâtında tasfiye ve taassub taraftarıdır ve tâbi'leri ekseriya dervîş tarîkatlerine mensûb bulunuyor. Bu hâdisât bütün ahvâl-i sâire ile birlikte nazar-ı mütâlaaya alınırsa şark sulh ve müsâlemeti hakkında iyi alâmetler addedilemez.

İttihâd-ı İslâm'ın siyâsî ve dînî cihetlerine âid bu kadar ma'lûmât kâfidir. Şimdi de bu hareketin ticârî ve sınâî cihetlerini, yani İktisâdî İttihâd-ı İslâm ta'bîri ile tasvîri câiz olan safhayı görelim:

İktisâdî İttihâd-ı İslâm, efkâr-ı garbiyyenin netîce-i nüfûz ve intişârıdır. Yarım asır evvel âlem-i İslâm, iktisâd noktasından henüz kurûn-ı vustâda bulunuyordu. Şerîat-i İslâmiyye ahkâmından olan fâizin memnûiyeti gibi şerâit, bugünkü ma'nâsıyla, hayât-ı iktisâdiyyeyi imkânsız kılıyordu. Mevcûd olan cüz'î ticâret ve sınâat yerli hıristi-

yanlarla yahudilerin elinde idi. Bundan başka şarkın bütün hayât-ı iktisâdiyyesi, garbın rekābet-i istîlâkârânesiyle perîşân olmuştu. Avrupa'nın âlem-i İslâm'daki fütûhât-ı siyâsiyyesine daha tam ve mükemmel bir fütûhât-ı iktisâdiyye rekābet ediyordu. Avrupa'nın makine ma'mûlâtı ucuz ve mebzûl emtia tûfânı her yeri istîlâ etmiş bulunuyor. Bunun arkasından da Avrupa sermâye-i nükūdiyyesi geliyor idi ki: İstikrâz edilmeye hâzır ve imtiyâzât ahzına muktedir duruyor, imtiyâzât-ı mahalliyye de bir def'a istihsâl olununca tahakküm ve hulûl-i siyâsî için yolu açıyordu.

Maamâfih: Siyâsette olduğu gibi, iktisâdiyâtta dahi Avrupa muvaffakıyetinin mükemmeliyeti nihâyet bir fikr-i mukāvemet tevlîd etti. Garbın istismârâtından mütehevvir ve mütedehhiş olan âlem-i İslâm iktisâdiyâtınca olan mağlûbiyet ve noksânı serbestçe idrâk ve i'tirâf ederek bu esâret-i iktisâdiyyeden kurtulmak yollarını aramaya başladı. Dûrendîş müslümanlar etrâflarında bir tarz-ı hayât ve mesâî vücûda getiriyorlardı ki: Bu tarz-ı hayât ve mesâî İslâmiyet'i iktisâden zaman ile mütenâsib bir seviyeye getirebilirdi. Garb usûlleri tetebbu' ve taklîd olundu. Şerîatin irâe ettiği memnûiyetlerden ya tecâhül edildi, yahud ondan kurtulmanın çâresi bulundu.

Bu mesâînin semeresi garb mi'yâr-ı iktisâdiyyesine doğru câlib-i nazar bir terakkī sûretinde meşhûd oldu. Bu terakkī tabîî el-ân ibtidâî kademelerinde bulunuyor. Ve en ziyâde nazara çarptığı memleketler Hindistan, Mısır ve Cezâyir gibi, garb te'sîrâtına en ziyâde ma'rûz bulunan kıt'alardır. Lakin âlem-i İslâm'ın her tarafında ik-tisâdiyât işleri bu istikāmet-i müterakkıyânede yürüyor. Bu inkılâb-ı iktisâdînin teferruâtı tebeddülât-ı iktisâdiyyeye hasredeceğimiz bâb-ı mahsûsunda münâkaşa edilecektir. Bizi burada alâkadâr eden cihet onun ittihâd-ı İslâm'a taalluk eden safhasıdır. Ve bu safha pek ma'nîdârdır. İslâmiyet'te mündemic olan tesânüd ve ittihâd hiçbir sâhada sâha-i iktisâdiyâtta olduğu kadar mütebâriz bulunmamıştır. Müslümanları birbirine rabt eden dînî, harsî ve an'anevî râbıtalar sâyesinde müslümanlar âlem-i İslâm'ın hangi noktasına gitseler kendilerini, az çok, kendi evlerinde gibi addederler. El-yevm mevcûd olan garb vesâit-i nakliyye ve muhâberesi ise müslümanları şimdiye kadar aslâ vâkı' olmamış bir suhûletle seyâhat etmeye ve cihândaki dîndaşlarıyla hâlet-i temâsta bulunmaya muktedir kılmıştır. Yeni nevi' sınıftan müslümanlar; toptan satıcı tâcirler, vapur sefâini sâhipleri, iş adamları bankerler, hatta fabrika sâhipleri, ehl-i san'at ve komisyoncular sür'atle meydâna gelmektedirler. Bunlar öyle bir nevi', bir sınıftır ki: Bir asır, hatta yarım asır evvel ihtimâl-i mevcûdiyetlerini tasavvur etmek bile imkânsız idi.

Bu iki sınıf efrâdı yekdiğerini pek mükemmel sûrette anlıyor. Bunlar yekdiğerine hem uhuvvet-i müştereke-i İslâmiyye ile bağlı, hem de garb âleminin rekābetine karşı mukāvemet-i müştereke-yе mecbûren zahîr olduklarından mesâîlerini İslâm siyâsîlerinin yapabildiklerinden daha sehl sûrette tevhîd eylemektedirler. Bu sâhada hürriyetperverân, ittihâd-ı İslâm taraftârânı ve milliyetperverler hep bir nokta-i iştirâk ve ittihâd etrâfında toplanıyorlar. Bu sâhada siyâsî fesâdlar, ihtilâller, yahud cihâd-ı mukaddes mes'eleleri, garb âleminin kuvve-i müsellehasına meydan okuyarak kanlı muâmelât-ı teskîniyyeye uğramak tehlikesi, yahud körcesine bir irticâ' husûsâtı mevcûd değildir. Bilakis bu sâhada sâdece garbın mugāyir-i kānûn addedip men'ine cesâret eyleyemeyeceği muslihâne ticâret usûlleriyle müslümanların el ele vererek gāye-i iktisâdiyye için çalışmaları vardır.

Öyle ise; acaba iktisâdî ittihâd-ı İslâm'ın sûret-i mahsûsada kabûl etmiş olduğu iktisâdî program neden ibârettir? Bu suâlin cevâbı kolayca verilmiştir. İslâmiyet'in serveti müslümanlar içindir! Ticâret ve sınâatin menâfii hıristiyanların eline geçecek yerde müslümanların eline girecektir. Garb sermâyesi, müslüman sermâyesi tarafından tard edilecektir. Bilhassa Avrupalıların elinde memâlik-i İslâmiyyede mevcûd olup memâlik-i İslâmiyyenin servetini yabancı sahillere çekip götüren arâzî, maâdin, ormanlar, şimendüferler, gümrükler imtiyâzâtına nihâyet verilerek İslâmiyet'in menâbi'-i tabîiyyesi üzerine kapanmış olan Avrupa pençesi kırılacaktır.

İktisâdî ittihâd-ı İslâm'ın ümîd ve âmâli işte bu mâhiyettedir.

[43] GENÇ HIRİSTİYANLIK CEM'İYETİ

Memleketimizde Şeâiri-i İslâmiyyeyi Nasıl Yıkıyorlar

Amerika Genç Hıristiyanlık Cem'iyeti'nin İstanbul'da ve Anadolu'daki faâliyeti, ifsâdâtı hakkında mukaddemâ uzun uzadıya neşriyâtta bulunmuştuk. Matbûât ve İstihbârât Müdîriyet-i Umûmiyyesi tarafından neşr olunan matbûât-ı ecnebiyye hülâsalarının son numarasında bu husûsa dâir çok mühim bir makāle görülmüştür. Aynen müslümanların enzâr-ı ibretine vaz' eder ve bu müdhiş tehlikeye karşı lazım gelen tedbîri ittihâz husûsunda herkesi düşünmeye, düşündüğünü bildirmeye da'vet ederiz.

***

Amerika Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin İstanbul'daki teşkîlât ve faaliyetine dâir istihsâl edilen ma'lûmâta nazaran Protestanlığın neşir ve ta'mîmine hâdim bir misyoner teşkîlâtından ibâret bulunan mezkûr cem'iyet mukaddemâ İngiltere'nin şarkda ta'kīb ve bilâhare ferâgat ettiği neşr-i İseviyyet vesîlesiyle umûr-ı devlete müdâhale teşebbüsâtının yeni bir zeylidir. Ortodoks ve Katolik himâye siyâsetiyle hükûmet-i Osmâniyyenin idâre-i dâhiliyyesine müdâhale eden Rusya ve Fransa'ya ittibâen İngiltere hükûmeti de memâlik-i Osmâniyye'de himâye edecek bir unsur aradığı için Islâhât hatt-ı hümâyûnunun bahş ettiği müsâedâttan bi'l-istifâde 1840 târîhinde Kudüs'te bir Protestan ma'bedi inşâsı hakkında taleb ettiği müsâadeyi Bâbıâlî iki sene i'tâda taallül göstermiş iken İngiltere hükûmetinin tevâlî eden ısrârıyla 1842 senesinde nihâyet bu ma'bedin inşâsı ve te'sîsine müsâade edilmiş ve Amerika ve İngiltere'den gelip Kudüs havâlîsinde yerleşen misyonerler vâsıtasıyla Protestanlığın neşrine başlanmıştır. Bir müddet sonra İzmir ve İstanbul'da birer Bible House Müessesesi küşâd edilerek bu vâdîdeki faâliyet tedrîcen tevsî' ve 1864 târîhinde İslâmiyet aleyhinde alenen tefevvühât-ı galîzânede bulunmak derecesine kadar îsâl olunmuştur.

Bundan dolayı beynelislâm nümâyân olan âsâr-ı galeyân üzerine hükûmet-i Osmâniyye misyonerlerin mütâlaa salonlarıyla kütüphâne ve matbaalarını seddetmiştir. Buna rağmen misyonerler tarafından bir taraftan Protestan mezhebini kabûl edenleri mensûb oldukları hükûmetlerin tebeası misillü himâyeyi vaad ve diğer taraftan da dînlerinde salâbet gördükleri İslâmların akīdelerini tezelzüle uğratmak için bazı müessesât küşâd etmek sûretiyle mücâdelelerine devam ve aynı zamanda para ile iknâ' edebildikleri müslümanları da kendi hem-dînlerine karşı istihdâm etmişlerdir.

Ancak ihtiyâr olunan fedakârlık ile mütenâsib bir semere istihsâl ve İslâmların meyl ve rağbeti celb edilemediğini müşâhede ve teşebbüsât-ı mümâsilenin faydasızlığını idrâk eden İngiltere hükûmetinin bu siyâsetten ferâgati üzerine sâha tamamıyla Amerikalılara intikāl ve inhisâr etmiş ve bu gibi misyonerler ekseriyet i'tibârıyla ilk gönderildikleri yerlerde zâhiren ihtidâ ve bu sûretle celb-i i'timâd ettikten sonra hafiyyen siyâsî, iktisâdî ve coğrafî tedkīkkāta şürû' etmek sûretiyle gāyelerine vüsûl tarîkini ihtiyâr eylemişlerdir.

Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti hakkındaki bütün ma'lûmât ve ihtisâsât cem'iyetin tamamıyla bir misyoner teşkîlât ve rûhuyla meşbû' bulunduğu noktasında tecellî ve temerküz etmektedir. Cem'iyetin şarkta beynelislâm böyle ta'dîl edilen ismi kadar alâmet-i fârikası olup agleb-i ihtimâl ekānîm-i selâseyi ifhâm eden "müselles" işâreti de maksat hakkında mücmel bir fikir vermek mâhiyetini hâizdir. Misyonerler Amerikan Bible House Müessesesi tarafından doğrudan doğruya idâre edilmektedir.

İslâm'ın bir dîn-i fıtrî olduğunu gösteren besâtet ve selamet-i i'tikādı karşısında İncil tevzîâtı ve Protestanlık hakkında mev'izalar i'tâsı sûretiyle bir muvaffakıyet te'mîninden izhâr-ı acz eden misyonerler, genç dimâğları kolaylıkla sayd ve tatmîn edebilecek daha câzib ve terakkī-perver programla mevki'-i faâliyete geçmişlerdir. İşbu nevi' faâliyetin en yeni bir enmûzeci işte bu cem'iyettir.

Cem'iyetin hafiy ve celî iki nizâmnâmesi vardır. İngiliz lisânıyla İstanbul'da Matosyan Matbaasında tab' edilmiş birinci nizâmnâmeye göre cem'iyet faâliyetini bilâ-tefrîk-ı cins ve mezheb

halkı Protestanlığa teşvîk ve tergîb esâsâtına ibtinâ ettirmekte ve bu maksad, mezkûr nizamnâmenin ikinci bâbının "Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti Kitâbü'l-mukaddes muktezâsınca Hazret-i Îsâ'yı kendi Allah ve halâskârları olarak kabûl edenleri ve mezheb ve hayatlarında müşârun ileyhin telâmîzinden olmak isteyenleri ve gençler miyânında Hıristiyâniyet'i tevsî' için ibrâz-ı faâliyet edenleri bir araya getirmeye cehd eder" meâlindeki ikinci fıkrasıyla vâzıhan münfehem olmaktadır.

Maksad-ı zahirîye gelince: Bu gençleri îcâb-ı asriyyeye göre yetiştirmek, kendilerine lisan, mûsikī, terbiye-i bedeniyye ta'lîm ve sâir ihtiyâcât-ı medeniyyeyi telkīn etmekten ibârettir.

Cem'iyet bidâyet-i faâliyetine müsâid bir muhît olmak üzere Beyoğlu cihetini intihâb eylemiş ise de bilâhare maalesef müslümanlardan gördüğü rağbet ve teveccühe binâen İstanbul cihetinde de şu'beler küşâd etmek lüzûmunu **[44]** hissetmiş ve Çarşıkapısı'nda, Kadıköyü'nde, Kabataş'ta birer şu'be vücûda getirmiştir. Bu şu'beler erkeklere mahsûs olduğu halde mahzâ gençlerin rağbetini tahrîk için müslüman kızlarının şu'belere devamları hâssaten te'mîn edilmiştir. Ba'dehu gerek binâların adem-i müsâedesinden mütevellid mahzûrun ve gerek erkek, kadın bir arada bulunmasından dolayı müslümanlar arasında hâsıl olan sû'-i te'sîrin izâlesi için Cağaloğlu'nda Hasan Fehmi Paşa merhûmun konağıyla Kadıköyü'nde diğer bir binâ kadınlar şu'besine tahsîs olunmuş ve yalnız Cağaloğlu şu'besine kırkı mütecâviz Türk kızı a'zâ kaydedilmiştir. Cem'iyet o civârda kendi faâliyeti için vücûdunu muzır telakkī ettiği Dîvânyolu'nda Kadınları Çalıştırma Cem'iyet-i İslâmiyyesi'nin ortadan kaybolması için mezkûr binâyı elde etmeye uğraşmış ise de muvaffak olamamıştır. Bu husûstaki teşebbüsâtın kesb-i rasânet etmesi ve muvaffakıyetin te'mîni zımnında Bible House tarafından İstanbul cihetinde muazzam bir Hıristiyan Cem'iyeti binâsı inşâ edilmek üzere Türbe'de vâkı' Türk-Alman Dostluk Yurdu arsasının füruhtu için zamân-ı sadâretinde Ferid Paşa'ya mürâcaat ve bu husûsta teshîlât taleb edilmiştir.

İstanbul'daki misyoner teşkîlâtı cümlesinden olmak üzere Üsküdar'da Selamsız'da teşkîl olunan misyoner mektebinde sırf Türkçe tedrîs edilmekte ve her sene buradan neş'et eden kadın, erkek on beş, yirmi misyoner Türkiye'nin muhtelif şehirlerine i'zâm kılınarak sâlifü'l-arz şekilde efkâr-ı mahsûsalarının hayyiz-i husûle îsâlini te'mîne çalışmaktadır. Maahâzâ anlaşıldığına göre misyonerlerin Anadolu'ya kabûlü men' edilirse mektebin seddi beynlerinde takarrür etmiştir.

Misyoner talebe tedkīkāt ve tefahhusâtta bulunmak üzere pansiyoner olarak bazı haftalar birkaç gün Türk âileleri nezdinde kalmaktadırlar. Bu mektepteki misyonerlerin birisi "Hazret-i Muhammed'in hakīkatte mevcûd olmadığını ve o nâmda yalnız yalancı bir adam bulunduğunu" söylemek gibi türrehâtta bulunmuştur. Bu insanlar fırsat buldukça İslâmiyet ve Hazret-i Muhammed aleyhinde galîzâne hücûmlarda bulunmakta ve Türk mekteplerinde veya Türk gençleri huzûrunda bulundukları zaman "– Ben Mûsâ, Îsâ veya Muhammed'e tapmam, zekâca benden yüksek olan benim ma'bûdumdur" tarzında idâre-i kelâm ederek evvelâ muhâtaplarının peygamberimiz hakkındaki fikirlerini sarstıktan ve kendilerinin serbest fikirli ve muhibb-i zekâ oldukları fikrini telkīn ve i'timâdlarını ihrâz ettikten sonra tedrîcen Hıristiyanlık husûsundaki maksad-ı aslînin te'mînine sâ'î olmaktadırlar.

Cem'iyete a'zâ kayıd olunanlardan alelıtlak din ve hâssaten dîn-i İslâm hakkındaki fikir ve i'tikādât-ı şahsiyyelerini hâvî bir rapor taleb etmek ta'kīb ettikleri usûl îcâbındandır. Gençlerin bu-na dâir tarz-ı telakkīlerini öğrendikten sonra akī-delerini zîr ü zeber etmek için muayyen usullerle gāyeye doğru ilerilemeyi ve muhâtablarını iknâ' vâdîsinde her türlü kizb ve riyâyı ihtiyâr eylemeyi mukaddes bir vazîfe telakkī etmektedirler. A'zâdan bu sûretle alınan raporlardan İslâmiyet aleyhinde fikirler ihtivâ edenlere kendilerince büyük bir ehemmiyet atfedilmekte ve telkīnât esnâsında muvaffakıyetlerini te'mîn ve teshîl edecek bir muhabbet makāmında bunlardan istifâde olunmaktadır.

Bununla beraber Türkler miyânında kendilerine mümâşât eden Selim Sırrı, Cenab Şahabeddin ve da'vâ vekîli Burhaneddin Beyleri cem'iyetlerine da'vetle bunlara konferans verdirmek sûretiyle misyonerlerin maksadları muhık

olduğu fikrini hâkim kılmaya ve bu gibi zevâtın muâvenetleriyle halk ve a'zâları üzerinde icrâ-yı te'sîr ve icrâ-yı nüfûz eylemeye çalışmaktadırlar. Hatta bî-taraf bir şâhidin ifâdâtına nazaran geçen sene Cenab Şahabeddin Bey'e hayât-ı Hazret-i Nebî hakkında hâssaten bir konferans verdirilerek Rum ve Ermeni hâzırûndan bazıları tarafından serd edilen i'tirâzât an-kasdın cevapsız bıraktırılmak sûretiyle müslim müdavimlerin sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediyye hakkındaki îmânları tezelzüle uğratılmak vâdîsine gidilmiştir.

Cem'iyetin me'mûrları Türklük, İslâmiyet ve millet aleyhinde bulunanlardan intihâb edilmiş kimselerdir. Hatta bu bâbdaki ma'lûmât-ı mütemmimeye göre Amerikan Protestan Kilisesi tarafından satın alınarak Türkleri misyonerlik ve Protestanlığa ihzâra me'mûr edilmiş dînsiz Türkler de vardır. Bunlar, İslâmların râbıta-i dîniyyelerini kat' etmek maksadıyla neşriyâtta bulunmaya, konferanslar i'tâsına devam ederek ücretlerini misyoner şirketi olan Bible House'dan almaktadırlar. Çünkü Protestan kilisesi diğer bir dîni kabûle daha müsâid gördüğü için propaganda işlerinde dinsizlerin istihdâmını tercîh etmektedir.

Cem'iyet dâhilinde tanassur için tatbîk edilen usûlün evvel emirde a'zâdan bazılarını İncil sınıflarına da'vetle vehle-i ûlâda hissiyât-ı dîniyyelerini tahrîk etmemek için Zebûr'u mütâlaaya başlayarak oradaki misyonerlerden birisinin müretteb olduğu vechile Zebûr'un kendilerince ve İslâmlarca da makbûl olan pek yüksek kavâid-i ahlâkıyyeyi ve gençler için pek mühim ma'lûmât-ı müfîdeyi câmi' bir kitap olduğu beyân edilmesi üzerine kırâete cehren devam ve bu esnâda Hazret-i Davud'un filan bahis hakkındaki fikri ne olabileceği hâzırûndan istimzâc ve en ziyâde müslümanların fikirlerini öğrenmeye cehd ve gayret etmekten ve bilâhare hiçbir fikir ve i'tirâz dermiyânına müsâade olmaksızın İncil'in telkîn **[45]** ve tedrîsine mübâşeret eylemekten ve şu'beler dâhilinde sinema ile Hıristiyanlığa âid filimler göstermekten ibâret olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarz-ı telkîn sâyesinde müslümanlardan bazı genç kızlarla erkekleri tanassur ettirmişlerdir. Çarşıkapısı'nda Amerikan Hastahânesinde müstahdem Tal'at ve kapıcı Şevki ve cem'iyetin kâtibi Şerif ile genç kızlarımızdan şeyh nâibi efendinin ve esbak meb'ûslardan Mehmed Ârif Bey'in kerîmeleri bu cümleden olmak üzere zikredilebilir. Maamâfih Mehmed Ârif Bey'in kerîmesi bir İngiliz tayyâre yüzbaşısıyla da izdivâc etmiş olduğuna nazaran keyfiyet-i tanassurunda aşk ve alâkanın da dahl ü te'sîri olması muhtemeldir. Bu sûretle tanassur ettirilenlerin adedi yetmişe bâliğ olduğu söylenilmekte ise de bunun cem'iyet tarafından propaganda maksadıyla tasnî' ve işâa edilmiş olması da müsteb'ad değildir.

Tanassur edenlerden Tal'at nâmındaki şahıs Gedikpaşa'daki Amerikan Mektebinde her Pazar günü konferanslar i'tâsı sûretiyle sıbyâna Protestanlık telkînine me'mûr edilmiştir.

Bütün bu teşebbüsâtın Türk ve müslüman kalblerini kanatacak daha fecî' ve elîm safahâtı vardır. Cağaloğlu'nda küşâd edilen Kızlar Şu'besi tarafından arasıra kır âlemleri tertîb edilerek kızlarımız husûsî otomobiller ile Arnavudköy ve Bebek'te kâin Amerikan kolejlerinin bulunduğu sırtlara götürülmekte ve o tenhâ mahallerde yalnız Rum ve Ermeni gençleriyle oynamaya terk edilmektedirler. Bu tehlikeli hareket yüzünden maatteessüf Rum ve Ermeni gençleri tarafından bazı kızlarımızın nâmûslarının heder edildiği de mervîdir.

Misyonerler, en ziyâde sıbyânın protestan olarak yetiştirilmesi daha süheyl olduğunu nazar-ı dikkate alarak Fenerbahçe civârında Çiftehavuzlar'da Hasan Rami Paşa'nın köşkünü iştirâ ve zükûr ve inâs iki yüz şâkirdlik leylî ve nehârî bir ana mektebi küşâd etmişlerdir. Mezkûr köşkün iştirâsından mukaddem Göztepe'de inşâ edilmekte iken nâ-tamâm bırakılan Evkāf Mektebi'nin hükûmetçe küşâdına mâni' olarak sâhada tamamıyla yalnız kalmak için bu binâ-yı iştirâ etmek istemişlerdir. Çünkü misyoner mektepleri için bilhassa maârifi ve İslâm mekâtibi az olan mahaller intihâb edilmektedir.

Âşiyâne-i peder ve mâderde hengâm-ı sabâvetlerinin ma'neviyâtlarına ihtimâm ve terbiye-i dîniyyeleri itmâm edilen gençlerimizin tanassur etmeleri müsteb'ad ise de memleketimizde misyoner teşkîlât ve makāsıdına vâkıf olmayan ve ekseriyeti teşkîl eden âilelerimizin henüz nîk u bedi tefrîkten âciz ve sıgar-ı sinnleri i'tibârıyla

kendilerine telkīn edilen esâsâtı pek kolaylıkla ahz ve kabûle müstaid bulundukları bir yaşta çocuklarını bu gibi müessesâta tevdî' etmek sûretiyle muzır bir unsur olarak yetişmelerine sebebiyet vermeleri tehlikesi daima mevcûddur. Bunun için bir taraftan mümkün mertebe bu muzır icrââtın men'ine çalışırken diğer taraftan Hindistan'da yapıldığı gibi halkı bu husûsta tenvîr ve irşâd ve Protestanlık propagandasından mütevellid dalâletten vikāye edecek mukābil ve millî bir teşkîlâtın vücûda getirilmesi hakīkaten elzem görülmüştür.

Henüz pek küçük yaşta iken Protestan veya Katolik herhangi bir ecnebî mektebine giden sıbyânın Protestan veya Katolik olmayacakları farz edilse bile nef'-i memleket nâmına bunların kaybedildiğini kabûl etmek îcâb eder. Çünkü almış oldukları terbiye ve telkīnâtın te'sîri altında dînimize ve memleketimize karşı lâkayd ve bîgâne kalacakları ve yahud taassub-ı dînî ve millîden ârî olarak bir vaz'-ı feylesofâne ve insâniyet-perverâne ahzına çalışacakları şüphesiz görülmüştür. Tanassur edenlerin tahsîl-i ibtidâîlerini ecnebî mekteplerinde görmüş olanlardan mürekkeb bulunması dahi bu hakīkati te'yîde hâdim delâilden bulunmuştur.

Misyonerler sûret-i haktan görünerek mekteplerimize de hulûl ile büdçelerini, muallimlerin maâşâtını, sûret-i idâreyi, mektepler dâhilindeki takayyüdât-ı dînîyyeyi ve tedrîsât-ı dînîyyenin ne derecede olduğunu ve talebeye namaz edâ ettirilip ettirilmediğini tahrîren sormuşlardır. Bazı zı mektep müdîrleri misyonerlerin bundaki maksatları mekteplerimizin ahvâl ve idâre-i dâhiliyyelerini ve vaz'iyet-i mâliyyelerini anlayarak hücûmlarını zaîf bulacakları noktaya tevcîh etmekten ibârettir.

Şimdiye kadar maârif sâhasındaki faâliyetleri cümlesinden olmak üzere dostluk perdesi altında mektep muallim ve talebelerini cem'iyetin şuabâtına da'vetle kendilerini celb ve teshîr ve i'timâdlarını ihrâz etmeye ve bunlar vâsıtasıyla talebeyi kazanmak daha kolay olacağı için evvel emirde muallimleri zehirlemeye çalışmakta ve en ziyâde Dâruleytâm ve Dâruşşafaka mektepleriyle iştigāl ve talebeye ayakkabı, gömlek, kağıd, defter ve emsâli şeyler tevzî' ederek teveccühlerini celb ve kamplarına da'vetle amelî bir tarzda Hıristiyanlığı telkīn ve tedrîs etmek istemektedirler.

Bundan bir müddet mukaddem Misyoner Muâvenet Komitesi muhtâc-ı muâvenet olan Dâru'l-fünûn gençlerinin esâmîsiyle şahısları hakkındaki kanâat ve tahassüsâtı hâvî bir defter taleb ve Dâru'l-fünûn kurbünde talebeye mahsûs bir lokanta küşadıyla kendilerini meccânen it'âm etmek ve bu sûretle vicdânlarını satın almak istemişlerse de bu talepleri Dâru'l-fünûn emâneti tarafından reddedilmiştir.

Maârif mekteplerinden birinde İngilizce muallimi olan Suriye müslüma**[46]**nlarından Necib Hamade Bey'in taht-ı idâresinde Çarşıkapısı'nda Amerikan Hastahânesi ittisâlinde Amerikan Gençler Kütüphâne ve Kıraathânesi nâmında bir mahal te'sîs edilmiştir. Burada gazete, kitap, resâil-i mevkūte ve sâire meccânen okunmaktadır. Bundaki gāyenin de her şeyde olduğu gibi gençleri buraya alıştırdıktan sonra kendilerine tedrîcen Hıristiyanlığa müteallik kitaplar okutmak ve cem'iyete iştirâk etmeleri için teşvîkāt ve tahrîkâtta bulunarak Hıristiyanlığa imâle etmekten ibâret olduğu âşikârdır.

Kizb ve riya şeklinde olsa bile muhâtablarının meslek ve meşrebine göre hareket etmek misyonerlerin başlıca şiârlarıdır. Îcâbına göre mütedeyyin, mutaassıb, dinsiz, nâmûslu, nâmûssuz, sefîh, mütefennin, doktor, edîb, şâir, mühendis, elektrikçi, sporcu rollerini kemâl-i muvaffakıyetle îfâ ve bu uğurda her şeye tevessül eylemektedirler.

Cem'iyet, memleketimizde spor sâhasında da mühim bir faâliyet ibrâz etmektedir. El-yevm intişâr eden spor mecmûasının Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin nâşir-i efkârı olduğu mezkûr mecmûa ile arasında tahaddüs eden da'vâ neticesinde sâbit olmuştur. Diğer taraftan cem'iyet sâha-i iktisâdda dahi faâliyetten geri kalmamaktadır. Cem'iyetin i'lânlarının birinde me'mûr ve müstahdeme ihtiyâcı olan devâir ve ticârethânelere ve iş arayan gençlere muâvenet ettiği mezkûrdur. İstanbul'da mevcûd bulunan Amerikan müessesâtından kısm-ı a'zamının müdîrleri cem'iyete dâhildir. Bu i'tibârla mürâcaat edecek gençlerden ancak cem'iyetin a'zâ-yı kadîme ve mutîa-

sından olduğuna dâir tavsiyeyi hâmil bulunanlar müessesât-ı mezkûrece iltizâm ve tatmîn edilmektedirler. Bilhassa şerâit-i hâzıra dâhilinde cem'iyetin aksâ-yı faâliyeti pek muzır ve muvaffakıyetini te'mîne pek müstaid görülmektedir.

Tarz-ı tatbîki ber-tafsîl arz edilen faâliyetin ve tevessül edilen tedâbîr-i muhtelifenin veçhesi yalnız bir maksad-ı dînîye inhisâr etmiş olsa hürriyet-i vicdân ve dîn-i İslâm'ın metîn ve lâyetezelzel nevâmîs ve kavâidine istinâden bu akīm teşebbüsât pek o kadar hâiz-i ehemmiyet olamazsa da bunların aynı zamanda bir fikr-i siyâsîye hizmet ettikleri istidlâl kılınmakta ve o maksadın da Türkiye'de mütemekkin hıristiyanları siyâseten hükûmet-i metbûalarından tefrîk ile Türkiye'yi hıristiyanlar arasında mukāsemeye uğratmaktan ibâret bulunduğu ve bu gāyeyi te'mîn için hâricde ve husûsiyle Amerika'da Türklerin barbarlıklarına ve hıristiyanları katl ettiklerine dâir propaganda yapmak sûretiyle Türklük aleyhinde bir hiss-i iğbirâr tevlîd ve beynelislâm tesânüdü ihlâl eylemek noktasında mütecellî olmaktadır.

Bulgaristan'ın i'lân-ı istiklâlinde Rumeli Hisarı'ndaki Rober Kolej'de Bulgar gençlerine yarım asır mütemâdiyen istiklâl ve Türklere karşı husûmet mefkûresinin telkīn edilmesinin pek büyük bir dahli olduğu gibi Pontusculuk hareketlerinde de yirmi seneden beri Merzifon'da icrâ-yı faâliyet eden Amerikan Mektebi'nin mühim bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Misyonerlerin ekserîsinin aslı ve menşe'leri Ermeni olması ve Divanyolu'ndaki şu'besinin de millî Ermeni rengi olan sarıya boyanması cem'iyetin rûh-ı ma'neviyâtını izhâra hâdim delâilden addolunabilir.

İslâm Ma'bedinde Bir Heykel

Mor dalgalı Gelincik dağlarının eteğini zümrüdîn bir saçak hâlinde saran Agros şirin bir nâhiye. Kasabayı ve içindeki Selçuk san'atının kıymetli bir ma'bedini örten yeşillik, ona rûhânî bir heybet vermiş.

Mes'ûd bir mâzînin bugün ancak hazîn ve sâkit hâtıralarını saklayan bu şehre yaklaştıkça eski bir türbenin harîmine girerken duyulan hisler altında kalınıyor.

Rûzgâr ve yağmurların girdiği kerpiç duvarlar arasında birçok dolaştıktan sonra görünen ehrâm şeklindeki bir çatı bize, Şelçuk âbidesinin pek yakınında bulunduğumuzu bildirdi. Basit duvarların çevirdiği bir makberenin dar, ahşap kapısından girince Selçuk san'atının bâriz, fakat basît unsurlarını hâvî bir kapı ile karşılaştık. Kapıdan üzeri kubbeli murabba' bir avluya giriliyor ki bunun üç dıl'ı üzerinde loş ve serîn hücreler ve bir dıl'ında da mescid vazîfesini gören bir sahın vardır. Sahnın dış kenarındaki her üç kapıdan binaya mülâsık olan ve Gāzi Atabey'in medfûn bulunduğu Selçuk tarzındaki türbe dâhiline girilir.

Binânın duvarlarıyla içerideki hücre kapılarının pervâzlarında i'tinâsızca kullanılmış olan taşlar daha eski bir medeniyetin üslûbu ile işlenmiş. Binâenaleyh âbide millî gurûrunu muhâfaza etmekle beraber kendinden evvelki devirlerin metrûkâtını basit birer malzeme mâhiyetinde kullanmaktan çekinmemiştir.

Asîl bir sipâhî âilesinden olan delîlim, binanın dışarısında, pek lâubâlî bir edâ ile:

"-İşte, dev kızı burada" dedi. Bu; ma'bedin şark köşesinde başı çatıyı tecâvüz eden ve göğsüne kadar olan kısmı duvar içinde kalan bir yarım heykel-büst idi.

[47] İslâm ma'bedine konulan bu taş karşısında ibtidâ dalgın bir hayret, sonra da âteşîn bir hiddet içinde kaldım. Bir kabrin perîşân taşları üstüne düşerek elim şakaklarımda, titremeye başladım. Mihrâbıma bir haç şekli çizilmiş, Ka'be'me bir nâkūs asılmış kadar halecânlar, ızdırâblar içinde bunaldım.

Şu ma'bedin etrâfında, sarı yapraklı kitapları koltuğunda yaşayan ve yaşamış olan hocalar, bütün ölüler ve diriler, hepsi acaba hangi kasvet altında bunu görmediler ve görmüyorlar? Onların kalbinde hangi mechûl ve esâtîrî bir sihir var ki dinlerinin bu mukaddes çatısına basan heykelin ağırlığını duymadılar ve duymuyorlar?

Senelerin geçirdiği bu perîşân çehre, yedi asırdan beri, daima basît ve beşerî zînetleri tercîh eden bir ırka acaba neler ilhâm etti de bir din âbidesinin böyle yüksek bir mevkiinde kalabildi. Evet öyle asırlar ki bu ırk yalnız dînî uğurunda taşkın bir fedâkârlıkla dünyanın dört köşesinde

ezanlarını dinletti. Dînin sâde ve sehîl âdâbını bütün bunalmış ve susamış rûhlara sundu. Öyle asırlar ve günler de oldu ki onun birçok ma'bedlerine çanlar asıldı, türbeleri küfrün kaba çizmeleriyle tekmelendi, iklîminde ismetler yırtıldı, nâmûslar parçalandı. Bütün bunların fevkında bu mevzûa-i küfr, müstehzî ve haşîn çehresiyle burada nasıl kaldı ve kalıyor?

Heykel duvarın iri taşlarını sarsarak yüzünü şarktan garba çevirdi. Soğuk ölümlü çehresinde heyecanlar başladı. Çatlamış dudaklarını açarak:

-Ey İslâm ma'bedlerini yakarak ışığında raks eden sefîl ırklar, yedi asırdan beri hürmetle bırakıldığım köşemden dönerek târîhin ağır ve hâkim sesiyle size hitâb ediyorum ki:

Fazîletine riyâ, hilmine zillet, gayretine taassub dediğiniz Türk ırkının sefîl düşmanları!

Engizisyonların, Sen Bartelmilerin kanları yüzünüzde, dünyanın her tarafında din namına yaktığınız ma'bedlerin yeşil alevleri alnınızda duruyor.

Zelîl ve muzdarib bir ekseriyet-i avâm üzerine kurduğunuz menfaat saltanatının nâmütenâhî enînleri semâları aştı. Hepinizin tırnaklarında daha dünkü ekmek mücâdelesinde koparılmış insan etleri kokuyor.

Burunlarınız ufuklara dikilmiş, yeni bir av, tâze bir kan arıyor değil mi? Arayın! Açlar arayın! Yalnız paslı dişlerinizi kapatmaya çalışarak hücûm edeceğiniz avlara âdî ve sefîl isnâdlarda bulunmayın. İgfâl edeceğinizi zannettiğiniz târîh işte benim dudaklarımda canlanarak size gülüyor, acı ve hakāret-âmîz bir renkle gülüyor.

Yüksek muhteşem saraylarınız, pür-nûr şehirleriniz, zümrüdîn ovalarınız size bir hakk-ı huzûr verebilir; müzelerinizdeki kıymetli taşlar, kitaplarınızdaki muhît ma'lûmât, idârenizdeki dakīk intizâm sizi yükseltebilir. Fakat hiçbir igfâl ve isnâd hakkı vermez; siz bütün silahlarınıza, tırnaklarınıza hilkatin bu latîf bahşâyişlerini siper ediyorsunuz. Kanını emmek istediğiniz ırkın hesâbını müzelerinden, âbidelerinden soruyorsunuz.

Fakat işte o taptığınız heykellerden birisi olan ben, sizin o müdebdeb salonlarınızda başka milletlere karşı size bir rüchân hakkını verirsem burada, bir İslâm ma'bedinin yüksek bir köşesinde bulunduğum halde o bayağı isnâdlarınızın, âdî iftirâlarınızın bir kelimesini bile fedâ etmezsiniz. Benim bu derûnî sesimi bile duymayacağınızı bilen Türk ırkı silahını elinden bırakmıyor ve bırakmayacak; İslâm âleminin bu kahraman alemdârı süngüsünü gözlerinize uzatıyor ve uzatacak; hissiyâtını, nâmûsunu koruyor ve koruyacaktır..."

Bu mehîb hitâbe rûhumda inlerken, gür sakallı dinç ve müheykel ecdâdımın huzûrunu hissederek:

"-Evet, bunu buraya koymakla siz haklısınız" dedim ve heyecanlar içinde ayrıldım.

İspartalı **Kemal**

LÂTİN HURÛFU MES'ELESİ

Garblılaşmak taraftarlarının gāyelerinden biri de Lâtin harflerinin kabûlüdür. Her fırsattan bil-istifâde bu mes'eleyi ortaya atmakta, bu husûsta da büyük bir teşevvüş husûle getirmeye çalışmaktadırlar. Hiç münâsebeti olmadığı halde İzmir İktisâd Kongresi'nde bile Lâtin hurûfunun kabûlü hakkında kongre riyâsetine bir teklîfde bulunmaktan çekinmemişler; kongre reîsi Kâzım Karabekir Paşa hazretlerinin bu mes'ele hakkında beyânâtta bulunmasına bâis olmuşlardır. Müşârun ileyhin beyânât-ı vâkıfâneleri ehemmiyet-i mahsûsayı hâiz olduğu cihetle bervech-i âtî aynen naklediyoruz:

"Bu mes'ele maârife taalluk ettiği için bizim kongremizin iştigāl edeceği mesâilin hâricindedir. Fakat çok zamandan beri bu mes'ele vakit **[48]** vakit ortaya atılmaktadır. Bendeniz de bunun künhüne kadar uğraştığım için müsâadenizle birkaç söz söyleyim:

Bu fikir bir zamanlar Avrupa'da herc ü merci mûcib oldu. Bu cereyan evvelâ orada başladı. Bizim İslâm hurûfâtımız kâfî değilmiş, binâenaleyh Latin hurûfâtı alınmalı imiş! Orada bazı arkadaşlarımız bu fikrin mürevvici oldular. Fakat neticede bunun felâketli olduğunu anladılar ve peşîmân oldular. Bu fikrin müdhiş bir felâket olduğunu Arnavud kavmi de pek geç olarak anladı. Maatte-

essüf arz ederim ki Azerbaycanlı arkadaşlarımız da bu felâkete bugün düştü. Bu husûsta husûsî olarak bizden de fikir soranlar oluyordu. Biz bunun vehâmetini ve bu harflerin değiştirilmesinin bugün küre-i arz üzerinde yaşayan üç yüz elli milyon ehl-i İslâm'a âid olduğunu söyledikse de onlar anlaşılmaz bir şekl-i hurûf kabûlü noktasına doğru yürüdüler.

Arkadaşlar, bugün hangi ecnebî ile görüşseniz ilk işiteceğiniz sözler: "Türkçe gāyet güzel bir lisandır, kolaydır, fakat harfleri fenâdır." Bunlar bütün ecnebîlerin ağzında ve sizinle ilk görüşen bir ecnebînin size telkīn edeceği şeylerdir ve bu fikir ekseriyetle gayr-ı İslâm insanlardan ibâret olan birtakım tercümanlar vâsıtasıyla her tarafta ve hâssaten İstanbul'da ecnebilere telkīn edilmektedir. Bunlar bir ecnebî ile temâsa geldiler mi "Türkçenin yazısı gāyet zordur. Ve öğrenilmez." derler. O ecnebîler de bu sözleri aynen kabûl ederler. Bizi kemirmek isteyen ve maatteessüf içimizde tebea-i sâdıka diye asırlarca yaşayan herifler tarafından zerk edilen ve şeytânet-kârâne olan bu fikirler bizi seven ve ırkımızla temâsa gelen ecnebîlerce şâyân-ı kabûl görülememektedir. Zîrâ bizi seven Avrupalılar ve Avrupa'dan mülkümüze gelmiş ve sâf köylülerimizle ve yahud ilim ve irfân hamûlesini tamamıyla hâiz olanlar ile görüşmüş bulunanlar Türk ırkına meftûn olmuşlardır. Ve bu meftûniyetlerini gizlemezler. Çünkü Türk misâfirperverdir. Sâdıktır, sözünde durur, fedakârdır. Misafirine karşı elinden geleni yapar. Bu haslet dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Binâenaleyh bizi seven bu insanlar Avrupalı veya Amerikalı olsun bu hâin ve iltizâmkâr tercümanlar vâsıtasıyla bizim lisânımızı öğrenmek dahi arzû etse bizim lisânımız güçtür diye propagandaya ma'rûz kalınca öğrenmekten vazgeçer. Halbuki bir kavme iktisâden bağlanmak o kavmin lisânına hâkim olan insanların çokluğu ile mütenâsibtir. Bugün Amerika'da kaç bin Amerikalı bizim dilimizi bilse bizim bütün emtiamız oraya gider ve bu sûretle külliyetli servet te'mîn edilir. Binâenaleyh bugün bir kuvvet vardır ki o kuvvet bütün cihâna karşı bu propagandayı yapıyor: Türk yazısı güçtür, okunmaz.

Bendeniz bu mes'ele ile bizzat uğraştım. Ve Arnavudluk ihtilâli içinde bulundum. Acaba bu Latince harfler kabûl edilebilir mi? Bu kabûl edildiği gün memleket herc ü merce girer. Her şeyden sarf-ı nazar bizim kütüphânelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız, târîhlerimiz ve binlerce cild âsârımız bu lisânla yazılmış iken büsbütün başka bir şekilde olan harfleri kabûl ettiğimiz gün en büyük felâkettir. Derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silah verilmiş olacak, bunlar âlem-i İslâm'a karşı diyeceklerdir ki Türkler ecnebî yazısını kabûl etmişler ve hıristiyan olmuşlardır. İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytânet-kârâne fikir budur.

Arkadaşlar, kucaktaki çocuklardan başlayan birçok yüzlerce yetimler bugün şark cephesinde ve asker arkadaşlarımızın bizzat kendileri veya aileleri tarafından okutuluyor. En gabî bir köylü çocuğuna biz bir ay ile üç ay arasında kendi hurûfâtımızı ve gazetemizi okutuyoruz. (Alkışlar) Binâenaleyh, bizim hurûfâtımız okunmaz değil, belki hurûfâtımız dünyanın en güzel şekilli ve öyle latîf resmidir ki hiçbir lisânda bunun kadar tenevvüü nazara sevim verecek yazı yoktur.

İkinci bir nokta daha var ki bendeniz ecnebîlerle iki sene Harb-i Umûmî'de beraber çalıştım. Yazımız öyledir ki onlarla karşı karşıya aynı şeyi not ederek ecnebîler aynı sahifeyi yazıncaya kadar ben on sahife yazar ve işimi bitirirdim. Almanca ve Fransızca hurûfât hep böyledir.

Sonra bizim dilimizi terennüm edecek hiçbir Latin harfi yoktur. Bugün Fransızca hurûf o kadar karışıktır ki bizim dilimizi kābil değil terennüm edemez. Bu mes'ele inceden inceye tedkīk edilmiştir.

Binâenaleyh istirhâm ediyorum, zararlı olan -ki zararını bilhassa İslâm bir kavim çekmiştir- bu gibi mesâili bırakalım, böyle fikirler içimize girmesin. Sonra büsbütün lâl ü ebkem olur ve bütün âlem-i İslâm'ı üzerimize hücûm ettirir ve kendi aramızda birbirimizi yeriz. Gerçi bu teklîf hiç şüphe etmiyorum ki samîmiyet ve hüsn-i niyyetle verilmiştir. Fakat başka taraflardan da pek fenâ fikirler içimize zerk ediliyor. Bunlardan kendimizi sıyânet edelim."

Ankara: Ali Şükrü Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
nüshası 5 kuruşdur.

İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne
Ankara'da Hürriyet Oteli
Karşısındaki Sokakta

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

22 Nisan 1922 | 06 Ramazan 1341 | ❁Pazar❁ | 22 Nisan 1339 | Cild: 21 - Aded: 527

İÇKİNİN HAYÂT-ı BEŞERDE AÇTIĞI RAHNELER

İçki ve Fuhuş

On dokuzuncu asrın inkılabcı kānûnları tarafından ortalığa yayılan ve garb akvâmından bazılarınca terakkıyât-ı medeniyyenin en yüksek delâilinden sayılan bir maraz-ı ictimâî var ki medenî hayâtı kemiren illetlerin en murdârıdır. İşte bu iğrenç hastalık fuhuştur.

Garb medeniyeti bu ictimâî felâketi her tarafa yayarken, o diyârın kānûn vâzı'ları tarafından ibdâ' edilmiş yeni yeni bir takım nazariyâta dayanıyordu ve Avrupalılar içinde bunun sirâyetinden İngilizler gibi ancak birkaçı kurtulabildi.

İşte o vakit şarkın müslüman ümmetlerinden beklenen hareket şu idi: Mekârim-i ahlâkı mertebe-i tekâmüle çıkarmak için gelen semâvî dinlerde garbın rezâilini taklîde kat'iyyen mâni' hükümler bulacaklardı; Avrupalıların bu eğri büğrü bid'atleri arkasından gitmeyecekler, bu sefîl, bu nâmûs yıkıcı müesseseleri kendi ma'sûm topraklarına sokmayacaklardı.

Heyhât, gerek bu maddî medeniyetin parlak zevâhirine, gerek garbın on dokuzuncu asırdan beri yaymakta olduğu ilhâdî felsefelerine kapılmak yüzündendir ki şark bu ictimâî felâketlerden, bu rûhî hastalıklardan, bu dînî âfetlerden birçoğunu seve seve sineye çekti!

Bu saydığımız korkunç kuvvetlerin pîşdârı ise behîmî hevesleri yatıştırmaktaki azîm kudretinden dolayı fuhuş ve zinâ beliyyesi oldu. Bu yüzler karası illet öyle elîm âkıbetler doğurmuştur ki alelacele yazılmakta olan şu eser tafsîlinden âcizdir. Onun için sözümüzü bunun asıl mevzû'-i bahsimiz olan içkilerle münâsebetine hasr edeceğiz.

Medenî cem'iyetlerde fuhşun intişârına en başlı âmil evlâda karşı lazım gelen i'tinâkârlığın babalar tarafından ihmâl edilmesi, yahud hayâtî ihtiyaçlarını te'mîn cihetlerine yanaşılmamasıdır.

Yukarıda söylediğimiz gibi sarhoş âileler kazançlarından büyük bir kısmını içkiye sarf ettiklerinden ellerinde kalan cüz'î para oğullarıyla kızlarının terbiyesine muktezî masârıfı ödeyemiyor. İşte o zaman zarûret bu evlerdeki kızlardan bilhassa ağzı burnu yerinde olanlarını bir sûretle maîşet aramaya sevk ediyor. Tabîî bunların çoğu kendilerine refâh ve âsûde bir hayat te'mîn edebilecek hâmîler, mutavassıtlar bulamıyorlar. Halbuki nâz u naîm içinde yaşamak, maîşetin yorucu şedâidinden müteneffir bulunmak beşer için fıtrî bir meyildir. İnsan hevesâtını kolay bir tarzda tatmîn imkânı görünce artık ağır işler altında ezilmeyi kat'iyyen istemez.

Hele kadınlar bu husûsta erkeklerden müfrittir. Zîrâ hayât-ı zevciyyeyi onlara sevdiren, kalbleri-

ne analık muhabbetini veren avâmil ara**[50]**sında öyleleri var ki bu arzûlardan mahrûm kalmalarını intâc edecek bütün sanâyie, bütün yorucu işlere karşı kendilerine nefret vermektedir.

Aynı sebeplerden dolayıdır ki zînet ve tarâvetlerine hâdim olacak bütün mevâd kendilerince zarûrât-ı hayâtiyyeden, hatta ictimâî mevcûdiyetlerinin şerâitinden telakkī olunur. Hem bu husûsta şehirde oturanlarıyla köylerde, bâdiyelerde yaşayanların hiç farkı yoktur.

Bu arzûnun tatmîni ise kadının fazla paraya ihtiyâcını, binâenaleyh çok kereler kendisinin o parayı verebilecek her menbaa sokulmasını îcâb ediyor. İşte o zaman karşısına dikilen içki zavallıyı tamamıyla baştan çıkarmaya, en murdâr şeyleri nazarına hoş göstermeye başlıyor. Diğer taraftan delikanlılar da bu ihtiyaç içindeki kızların zihnini her vâsıta ile yavaş yavaş çelmeye bakıyorlar. Yola getiremediklerini evvelâ hafif içkilerle, sonra ufak tefek hediyelerle aldatıyorlar. Çok geçmeden küûl bu bîçâreleri o genç erkeklerin eline atıyor. O günahkâr ellere ki –isterse en nezîh, en afîf, en necîb kızları fuhuş ve sefâlet ocaklarına sürüklemek sûretiyle olsun– kendi behîmî heveslerini yatıştırmaktan başka bir şey düşünmezler!

Artık bu zavallı kızlar da cansız birer metâ' gibi elden ele gezdikçe kudret-i fâtıranın insana bir cemâl-i lâ-yezâl olmak üzere verdiği bütün izzetlerine, şereflerine vedâ' eder gider.

Sonra analar, babalar içinde kızlarının felâketini ta'cîl edenler var. Bunlar hâl-i hâzırda "Beyaz Esir" nâmıyla ma'rûf olan tarzda fuhuş evlerine giderek kızları satıyorlar. Bu sûretle fısk u sefâhate dalmış erkeklere zahîr olarak kendilerinin bütün arzûlarını yerine getirmekte içki için büyük bir güçlük kalmıyor. İhsâiyât gösteriyor ki fuhuş ve zinâ kurbanlarının çoğu içki içen evlerde yetişmiş kızlardır. Newyork'da 1866 sene-i mîlâdiyyesinde icrâ edilen ihsâî tedkīkāt bu cümledendir. O zamanlar orada 2000 fâhişe varmış. Hükûmet bu kadınları yetiştiren âilelerin hayâtî, ictimâî hâllerini soruşturduktan sonra şu neticeye vâsıl olmuş:

2000 fâhişeden

%29,8 = 569 her zaman içen babaların kızları
%17,35 = 347 her zaman içen anaların kızları
%31,8 = 636 i'tidâl ile içen babaların kızları
%28,7 = 574 i'tidâl ile içen anaların kızları

Madam Tarnovoski hem anaları, hem babaları içen âilelerden yetişmiş fâhişeler için kendi tedkīkātına istinâd ile diyor ki: "Bunlar tedkīk ettiğim fâhişelerin yüzde 69'undan aşağı değildir."

Bununla beraber ispirtolu içkilerin sâha-i tahrîbi fuhşu teshîl ile mahdûd kalmadığı gibi kadın dediğimiz o nâzenîn, o rakīk cinsin büyük bir kısmını elden ele dolaşan, birkaç para mukābilinde tasarruf edilen satılık metâ' derekesine indirmekle de bitmiyor. Heyhât, bu bedbaht mahlûkātın hayâtı üzerinde öyle korkunç te'sîrler husûle getiriyor ki en metîn kafalar izâlesinden âciz kalır, en katı yürekler merhamete gelir.

Evet genç bir kız bu sürüye katılır. Evvelâ gûnâ gûn vâsıtalarla yavaş yavaş hevesâtı gıcıklanır, hafif içkiler verilerek serkeşliği giderilir, tabîati yumuşatılır. Lakin sonraları iş büsbütün ma'kûs bir mâhiyet alır. Artık bu kızın kendisine meyleden erkekler arasında içmesi kat'iyyen neşve tahsîli için değildir. Onun işretten maksadı ancak şudur: Etrafındakileri adam akıllı sarhoş ederek semâhat damarlarını galeyâna getirmek, ceplerini kapalı tutan düğümleri çözmek, el-hâsıl ayık zamanlarda veremeyeceklerinin kat kat fazlasını şimdi kendilerinden çarpabilmek.

Sonra bu kızlardan bir takımı da sefâhet düşkünleriyle fısk u fücûr mübtelâlarını celb için meyhânelerde, balozlarda istihdâm olunur. Vazîfeleri ise bir taraftan içerek, bir taraftan da muttasıl içirerek çelebiye nâmütenâhî kazanç te'mînidir. Çünkü yerlerinden çıkarılmamak için herîfi memnûn etmek mecbûriyeti var. Bâ-husûs o bulundukları sefâhet yurdu sefîhlerin, çapkınların bütün servetleriyle akın akın taşındıkları meşhûr bir yer olursa…

Evet, bu sefîl müesseseler erkekleri avlamak için kızların güzellerini seçip istihdâm eder, bunlar da kapıdan içeri dalanları kadehlerle, bardaklarla, şişelerle kendinden geçirererk ceplerinde ne varsa tamamıyla soyar. Daha sonra yine çelebiyi hoşnûd etmek için ellerindeki şikârı muttasıl yolmak nöbeti gelir. Artık şampanya şişeleri açtırmak, viskiler, asır-dîde şaraplar ısmarlamak şerâit-i vuslat şeklinde ileri sürülür. Çelebiye ge-

lince o, bunların sağdığı altınları arkalarından öyle bir toplar ki zavallı işret kurbanlarının koynunda, koltuğunda neleri varsa tamamıyla köşedeki demir kasaya aktarma olur.

Sonra, bu gibi müesseselerde sermâyelik eden kızların sersem avlamak, para soymak için tuttukları yol daima iğrenç bir sürü vak'alara, cinâyetlere sebebiyet veriyor. Nasıl ki, yukarıda saydığımız **[51]** esbâb ve avâmil sâikasıyla bu kızların alabildiğine içmeleri mâdâme'l-hayât haybetler, sefâletler içinde sürünmelerini intâc ediyor. Zindânlarda, bîmârhânelerde bu tâli'siz mahlûklar ne kadar çok! Sonra yine bunların şehirlerde îkā' ettikleri gûnâ gûn fenalıklardan hayât-ı ictimâiyye ne müdhiş bir sûrette müteessir! Bunu gitmeli de mahkemelerden, zâbıta idârelerinden sormalı ve bu sürü sürü mahlûkātın nasıl bedbaht, ne kadar sefîl olduklarını, sonra, rûhî, bedenî, aklî ne gibi hastalıklar içinde yaşadılarını zâbıta hey'et-i sıhhiyesiyle tımârhâne hekîmlerinden öğrenmeli.

İçkilerin Ticâret, Sanâyi', Bir de Vesâit-i Nakliyye ile Derece-i Münâsebeti

Görülüyor ki milletler bütün kudretlerini şu üç şu'benin terakkıyâtına sarf ile muttasıl îcâd edip keşfedip duruyorlar. Bu keşif ve îcâd ise Fâtır-ı Hakîm tarafından beşere elektrik ve buhar kuvvetlerini kendisinin yeryüzünde medâr-ı istihlâfı olan akıl ve irâdesine râm etmek ve bu iki kuvveti bütün şuûn-ı hayâtiyyesinde istediği gibi kullanabilmek mazhariyeti verildikten sonra başladı.

Memleketlerin yakını, uzağı, müterakkīsi, mütedennîsi arasında gûnâ gûn münâkale vesâiti o kadar çoğaldı ki her millet, hatta her ferd dünyanın öbür ucundaki insanlarla kendi arasında bir karâbet, bir münâsebet hissediyor.

Hele Harb-i Umûmî'nin zuhûru üzerine hiçbir şey bilmeyenlere, hatta küçücük çocuklara varıncaya kadar herkes arzın kutupları arasındaki ma'mûrelerin, çöllerin, toprakların, suların şebekelerle birbirine bağlı olduğunu; katarların, gemilerin, tayyârelerin, tellerin, telsizlerin tıpkı vücûd-ı beşerdeki urûk ve a'sâb gibi bütün küre üzerine yayılmış bulunduğunu öğrendi.

Ne olurdu, bu kıymetli vesâitin yalnız mehâsininden istifâde edeydik; aklımızı başımızı alaydık da sû'-iisti'mâlden sakınaydık! Heyhât, kendi anâsır-ı mevcûdiyyetine, kendi şerâit-i hayâtiyyesine, kendi hissini, irâdesini, idrâkini te'mîn eden manzûme-i asabiyyesine karşı cinâyet işlemekten çekinmeyen beşer bu kıymetdâr vesâit üzerinde de tıpkı bedeninin a'sâb ve anâsırı üzerindeki gibi tasarrufa başladı. Vücûduna musallat ettiği ispirtolu içkileri bunlara da yükledi ve bu sûretle birçok nüfûs-ı beşerin, birçok servetin, birçok eşyâ-yı ticâriyyenin harâbîsine sebep oldu.

İspirtolu içkileri bütün yeryüzüne yaymak için bu münâkalât en müsâid bir vâsıta ittihaz edildi. Bundan da cem'iyât-ı beşeriyyenin birçoğu tâûnlar, vebâlar kadar müteessir oldu. Hele Avrupa hükûmetlerince bu husûsta ihtiyâr edilerek el-ân devam olunan hareket ne yaman bir fezâhattir! Garb sermâyedârları gemileriyle, demiryollarıyla bu içkileri muttasıl şarklı akvâmın arasına taşıdılar durdular. Bir halde ki şarkın isti'mârına ve şarklıların istismarına dâir Avrupa hükûmetlerince ta'kīb olunan maksadı aradan çok geçmeksizin küûl onların hesabına te'mîn ediyordu ve bu sersem câhillere âid diyârın birçoğunu garb hâkimiyetine peşkeş çekti!

Sonra, küûl büyük küçük bütün fabrikalarda çalışan amele arasında taammüm ettiği gibi vesâit-i nakliyye müstahdemînini de öyle bir sardı ki gerek bu işçilerin, gerek işlerin içki yüzünden ma'rûz kaldığı tehlikeler artık sükût ile geçiştirilemeyecek dereceyi buldu.

Bugün trenleri sevk edenler, sefâin-i ticâriyyeyi kullananlar, el-hâsıl huzûr-ı fikre, basîrete, ihtiyâta mütevakkıf vazîfelerle meşgūl bulunanlar kâmilen sarhoş! Binâenaleyh bunların yed-i emanetindeki insanlar, servetler ya büsbütün mahvolmak, yahud pek vahîm âkıbetlere uğramak tehlikesinden hiçbir zaman âzâde değil.

Görecekleri iş için behemehâl dikkat, tedbîr, çeviklik lazım olan fabrika amelesi tutup sarhoş oluyor, tabîî ispirtodan sinirleri gevşeyince vazîfenin îcâb ettiği basîreti, ihtiyâtı gösteremez oluyor. Binâenaleyh her an için bir makine kazâsının tehdîdi altında kalıyor. Hiçbir muhâtaraya uğramadığı farz olunsa bile adalâtına çöken fütûr ve uyuşukluk sebebiyle hem işin, hem işçinin

selâmeti için zarûrî bulunan sa'y kudretinden mahrûm bir halde bulunuyor.

Kimi buhar, kimi benzin, kimi elektrikle işleyen muhtelif makinelerin başındaki işçilerle bunları kullananlar içki yüzünden o kadar felâketlere uğramaktalar ki kalemle tesbîtine imkân yok. Bununla beraber bir iki misâl îrâd etmeden geçmeyeceğiz.

Demiryolu amelesine içki için müsâade olunmasındaki tehlikeyi Amerika şirketleri çok zaman evvel anlamıştı. Bunun için kendi müstahdemînine hatta iş başında olmadıkları, hatta evlerinin dört duvarı arasında bulundukları zaman bile içki içmeyi sûret-i kat'iyyede men' etti. Almanya'ya gelince demiryollar idâresi içkiyi yalnız vazîfeleri başında olan yahud, nöbetlerine hazırlanmak üzere bulunan işçilerine yasak etti; itâat etmeyenler için de bilâ-merhamet tatbîk olunmak üzere ağır cezâlar koydu.

[52] Tabîîdir ki Amerikalılarla Almanlarca böyle bu karar ittihâzına, ancak, amelenin sarhoşluğu yüzünden vukūa gelen felâketler iğmâz-ı ayn edilemeyecek dereceyi bulduktan sonra lüzum görülmüştü. Evet, trenlerin ekser müsâdemesi, katarların yoldan çıkması, kazanların patlaması, makasçıların yanlış işâret vermesi gibi kazâlar üzerine artık bu iki millet ricâl-i kānûn tarafından ileri sürülen "Ferdin Hürriyeti" nazariyesine bakmaksızın böyle kat'î ve şiddetli nizamnâmeler vaz'ına mecbûr oldular.

Amerika'daki büyük demiryolu şirketlerinden birinin müdîri diyor ki: "İşçinin uyanık ve huzûr-ı fikre mâlik bulunması lazım gelen vezâifte ferdin hürriyeti nazariyesi mevzû'-i bahis edilmemelidir."

Deniz yolcularını felâkete sokmuş nice hâdiseler var ki sırf kaptanların gemiyi idâre edemeyecek ve kendilerine emânet olunan binlerce hayâtı, milyonlarca serveti tehlikeden koruyamayacak derecedeki sarhoşluğundan ileri gelmiştir.

Misâl olarak bir vak'a arz edeyim: Fransızların Niyagara sefînesinde üç kaptan vardı. Öyle iken gecenin birinde üçü de sarhoş oldular, gemiyi dalgalara kaptırdılar. Yolcu dokuz yüz kişiden fazla idi. Nihâyet şiddetli bir bora Niyagara'yı Asya-yı Suğrânın sığ sâhillerinden birine sürükledi. Ve öyle bir meyl ve tarrâka ile kayaların üzerine oturtdu ki korkudan yüreği ağzına gelen yolcuların denize dökülmesine pek az bir şey kaldı.

O korkunç gecenin koyu karanlıkları içinde bunalan, önde arkada ümîd-i halâs nâmına bir ışık göremeyen bu zavallılardan kimi Allah'a yalvarıyor, kimi de bî-sûd sayhalarla fezâyı bîzâr edip duruyordu. Şayet bir aralık inâyet-i ilâhiyye imdâda yetişmeseydi yüzlerce bî-gâne yolcu üç sarhoş kaptanın uğuruna kurban olmuş gitmişti.*

Bununla beraber fabrikalarla tezgâhlarda zuhûr eden kazâlar gemilerle demiryollarındakinden az değildir. Bu hâdiseler bâ-husûs amelece içilmesi mu'tâd olan Pazartesi günleriyle her gün kahvaltıdan sonra, bir de akşamları yani ikindiden gurûba kadar süren zaman esnâsında sıklaşır. Nitekim örf ve âdetleri îcâbı olarak amelesinin istediği kadar bedâva içmesine müsâade eden bira fabrikalarında bu kazâlar cidden kesîrü'l-vukû'dur.

Üstâd-ı şehîr Vayheroh 1861'le 1904 seneleri arasındaki zamana âid olmak üzere Münih şehri için ihsâî tedkīkātta bulunarak şu neticeye varmış: Bira yapanlar arasındaki vefeyât sûret-i umûmiyyede mevti intâc eden diğer esbâba nisbetle yüzde 6,4'ü buluyor. Bu vefeyâttan maksadımız bira fabrikalarındaki amelenin bedâva bularak alabildiğine bira içmeleri sebebiyle uğradığı kazâlardan ileri gelenlerdir.

1887'den 1901 senesine kadar geçen zamana âid olmak üzere ispirtolu içkilerin te'sîri hakkında ihsâî tedkīkāt icrâ eden Kohlin gösteriyor ki yalnız bira fabrikalarındaki kazâlar 1000 ameleye nisbetle 109'u buluyor. Halbuki diğer fabrikaların mecmûunda bu mikdar 43'tür. İşte Kohlin amele arasında vukū' bulan kazâların işretle ne derecelerde alâkadâr olduğunu bundan istintâc ediyor.

Maamâfih sigorta şirketleriyle ispirto fabrikalar şirketleri bu husûsta bize pek mühim hakīkatler bildirmektedir. Almanya amele merkezlerinden Zid Rahone mukarrerâtı tecrübe kabîlinden ol-

---

* Hâdise 1912 sene-i mîlâdiyyesi Kânûnievvel'inde vukûa geldi. Bu âciz muharrir âilesiyle yolcuların arasında idi.

mak üzere işçileri biraz tazyîk etti, iş arasında bira şişelerinin elden ele dolaşmasını memnû'iyet altına aldı. Bu tedbîr üzerine amele kazâsı beş sene zarfında eskisinin üçte birine indi.

İngiliz sigorta şirketlerinden biri işret eden amelenin kesretle kazâya uğramasındaki hikmeti anlamış olmalı ki ağzına içki koymayan müşterilerinden almakta olduğu şehrî taksîtler üzerinde yüzde beşten on beşe kadar tenzîl icrâsına karar verdi. Maamâfih diğer sınâî şirketler de amele kazâsının sebeb-i tekerrürünü anladıkları günden beridir ki işreti ya büsbütün men'e, yahud bu husûsta bazı tazyîkāt icrâsına başlamışlardır. Hayât sigorta şirketleri ağzına içki koymayanları ayırarak bir takım imtiyâzât ile içenlerin üst tarafına geçiriyorlar. Tabîîdir ki şirketlerin bu hareketi boşuna bir iş değildir. Zîrâ istifâdeleri olmadıkça maddî menfaatlerinden böyle mühim bir mikdarını fedâ etmeyi hâtırlarına bile getirmezler.

Sonra, ispirtolu içkilerin fabrikalardaki hasârâtı yalnız ameleyi buhar makineleri yüzünden gelecek kazâlara ma'rûz bırakmakla kalmıyor; işçilerdeki meleke-i sa'y ve amelî kuvvetten düşürüyor. Meydana gelecek mahsûl-i mesâîyi azaltıyor ki bunları evvelce de söylemiştik. Maamâfih şunu da ilâve etmeliyiz ki kuvâ-yı bedeniyyeyi ölçmek için en hassas ölçü muâyene-i askeriyyeden, yani hükûmât-ı mütemeddinece askere alınacak efrâdın tâbi' tutulduğu muâyeneden ibârettir. Binâenaleyh bu husûsta istihsâl edilen netîcelerin bir kısmını bildirmek münâsib olacak:

Harb-i Umûmî'den evvel Almanya'daki askerî muâyenelerin netâyici diğer **[53]** milletlere nisbetle şâyân-ı memnûniyet bir derecede idi. Maamâfih bu da gönüllülerden yüzde ellisinin bir sene müddetle hizmet-i askeriyyeye elverişli olmadığını gösteren esbâba karşı çâre düşünmekten mütefekkirleri alıkoyamamıştı.

Doktor Roza askerliğe kābiliyet nokta-i nazarından kasap ve şarapçılarla bunların çocukları arasında bir mukāyese yürüterek şu netîceyi buldu: Babaların yüzde 76'dan yüzde 90'a kadar hizmet-i askeriyyeye elverişli olduğu halde çocuklara gelince bu nispet nihâyet yüzde 38'den 43'e kadar çıkabiliyor. Çünkü babaların zaafı yalnız kendi içkilerinden ileri geliyor; halbuki çocuklar bir taraftan babalarının zaafına vâris olarak, diğer taraftan da kendileri içerek iki katlı zayıf düşüyorlar.

Etıbbâ-yı askeriyye tarafından ta'kīb edilen tedkīkāt şarapçı tabakaları arasında askerliğe elverişli olmayanların muttarid bir nispetle arttığını göstermektedir. Kezâlik ekseriyetini şehirli teşkîl eden ayyaşlarla köylülerin sıhhat, ömür, kudret, sa'y ve emrâz-ı tenâsüliyye cihetlerinden çok farklı bulunduğunu ihsâiyyât bildiriyor.

Şimdi bu ihsâî tedkīkātı gözden geçiren adam hükmeder ki şehirlerde oturanlar arasında müstevli bir şekil iktisâb etmiş âfât ve emrâzın birçoğuna ya doğrudan doğruya, yahud dolayısıyla işret sebep olmaktadır.

Madem ki her kavim için kendi sâha-i mesâîsini müdâfaa ve san'at, ticâret gibi bütün hayâtî şu'belerde sâir akvâma rekābet zarûrîdir; o halde sa'y ü amel erbâbının esbâb-ı sıhhatini, şerâit-i refâhını istikmâle çalışmak, onları fütûra, zaafa düşürecek şeylerden sakınmak da zarûrî olur. Zîrâ altta kalan cemâatlerin mutlaka en cılız, en dermansız, en hastalıklı olması kānûn-ı hilkat îcâbıdır. Sonra ümmetlerin en müdebbiri, en akıllısı rezâilden en çok sakınan, "sedd-i zerâi' " düstûruna en ziyâde sarılan, münkerâttan, fezâihten en uzakta bulunan ümmettir.

Hülâsa

Artık küûlün ne müdhiş hasâra sebep olduğu ve hayât-ı maîşet mesleklerinin hiçbiri için bu âfetin tahrîbkâr te'sîrinden kurtuluş kābil olmadığı buraya kadar söylenen sözlerden tamamıyla anlaşılmıştır.

Şimdi de bir Amerikalı tarafından Versay Muâhedesi'nin ferdâ-yı akdinde, ileri sürülen mütâlaâtı nakl edeceğiz. Hâtırlardadır ki o aralık vustâ Avrupa'da yiyecek sıkıntısı tahammüllerin fevkine çıkmış, bütün nazarlar Amerika'nın merhametini bekliyordu:

"Avrupa bize el açıyor, yaşayabilmeleri için zarûrî olan gıdâyı kendilerine göndermemizi istiyor. Halbuki memleketlerinin her tarafını saran bira fabrikalarına karşı bu semâhati göstermeselerdi maîşetlerini te'mîne yalnız ellerindeki arpa kifâyet ederdi.

"Avrupalılar biraz düşünse Amerika Hükûmât-ı Müttehide'sinden ibret alır. Çünkü bizim kendisi-

ne verebileceğimiz arpa Men'-i Müskirât Kānûnu tarafından bira fabrikalarına karşı bütün anbarları kapamak sûretiyle iktisâd ettiğimiz mikdardan fazla olamaz.

"Avrupa bizden kömür istiyor; perîşân cemâatlerin, kudretsiz fertlerin bu taş yürekli kış yüzünden çekeceği mezâhimi ileri sürerek merhametimizi celb ediyor. Sonra gerek münâkalâta âid bütün müeesselerin, gerek sırf hayâtî ihtiyâcâtı te'mîn eden fabrikaların da kömüre son derecede muhtaç kaldığını söylüyor. İyi ama büyük, küçük yüz binlerce şarap fabrikasına döktüğü milyonlarca kantar kömür pek a'lâ kendisini bu sıkıntıdan kurtarabilirdi. 1918'de Amerika'nın yaptığı işten ibret almalı değil miydi? O zaman Amerikalılar şarap fabrikalarından iktisâd ettiği kömürü memleketteki fukarâ-yı ahâlîye meccânen dağıtarak o sene pek şiddet gösteren kışın elinden bî-çâreleri kurtarmıştı.

"Vustâ Avrupa şekere olan fart-ı ihtiyâcından şikâyette bulunuyor, evvelâ çok az, sonra müdhiş pahalı olması yüzünden fukarâ ile pek hâli yerinde olmayanların çok elîm vaz'iyette olduğunu anlatıyor, maamafîh aklı başında milletlerin mesleğini tutaydı, başkalarına mürâcaattan müstagnî kalacak mikdarda şekerli meyvelerin, hatta milyonlarca kantar şekerin mevcûd olduğunu görürdü.

"Dünkü Alman matbûâtında okuduk. Baden Baden hükûmeti zirâat nâzırı erkândan müteşekkil bir cemâat huzûrunda nutuk îrâd etmiş; Almanya'yı ıztırâr içinde bırakan esbâbı uzun uzadıya şerh ettikten sonra şu sözleri söylemiş:

"– Elma, armud, üzüm gibi meyvelerin mebzûliyeti yüzünden Baden Baden şekerce imparatorluğun diğer aksâmına fâik olduğu halde bugün ona karşı müdhiş bir ihtiyaç içinde bulunuyor. Sebebi ise şudur: İçki fabrikaları türlü türlü müskirât istihsâli için bu meyveleri korkunç sûrette istihlâk ettikten başka yüz binlerce kantar da şeker sarf ediyor. Geçen sene icrâ edilen ihsâî tedkīkāt bunların on milyon kantar şeker harç ettiğini gösterdi.

[54] "Tatlı yemişleri pek mebzûl bulunan Baden Baden bu halde olursa artık Almanya imparatorluğunun diğer meyvesi az parçalarına yayılmış büyük küçük nâmütenâhî fabrikaların ne kadar müessir olacağın düşünülsün. Şüphesiz o fabrikaların duvarları arasında buradakilerden kat kat fazla şeker ifnâ edilmektedir.

"İşte vustâ Avrupa'nın ihâtalı bir nâzırı tarafından verilen şu îzâhât kendilerindeki en büyük bir derdin menşeini gösteriyor. Ancak nâzır nutkunda hâli tasvîrden öteye geçmemekte. Gālibâ bütün muhîtin üzerine haybetler, felâketler saçan en mühlik bir menbaı derhâl kapatmak zarûretini halka sarâhaten söylemekten çekiniyor."

Sonra birtakım adamlar görüyoruz ki ne sıhhî, ne ma'kūl hiçbir esâsa dayanmaksızın içkinin devamına taraftâr oluyor. Hükûmetler müskirâtı men' edecek kānûnu kabûl ettiği gibi her sene milyonlarca altın ziyân ederlermiş. İşte içkiye alabildiğine müsâade için bu adamların elinde şu vâhî mütalaadan başka bir istinâdgâh yok. Herifler müskirâtı vâsıta ederek hükûmet hazînesini doldurmayı düşünüyor da bu yüzden milletin uğrayacağı nâmütenâhî ziyânı hâtıra bile getirmiyor. Sanki hükûmetlerin gâye-i teşekkülü haram, helâl sırf para kazanmakmış! Ben bu kadar sahîf düşünceli adamlarla münâkaşaya lüzum görenlerden değilim. Zîrâ kendi sözleri gösteriyor ki ne hükûmetlerin maksad-ı te'sîsi olan ictimâî vezâife, ne de milletlerin siyâsetteki gāyelerine dâir hiçbir şeyden haberleri yok.

Şimdi bir nokta kalıyor ki hükûmetlerce vâridâtın ne gibi cihetlere sarf edildiği hakkında lâyıkıyla vukūfu olmayanları tenvîr için îzâh etmek istiyoruz. Zîrâ tecellîsine medâr olacağı hakāik bütün yanlış zanları yıkacağı gibi sahiplerinin fâhiş hatâsını, yahud fesâd-ı niyyetini gösterecektir.

İsterdim ki içkinin açtığı rahneleri kapatmak, doğurduğu felâketleri kaldırmak için muhtelif hükûmetlerle cem'iyetler tarafından sarf edilen paranın mikdarını müfredâtıyla bildireyim. Lakin, maalesef ihticâca sâlih me'hazlerin hiçbiri yanımda değil*. Onun için her sene milyonlarca altın sarf olunan cihetleri icmâlen derc ile iktifâ edeceğim:

1- Mecnûnlarla bilumûm emrâz-ı asabiyye ma'lûlîni hastahâneleri.

---

* Vâkıâ bunların çoğu bende vardı. Ancak şimdi Ankara'da bulunduğum için elde etmek imkânı yok.

2- Hepsi, yahud kısm-ı a'zamı sarhoş âileler içinden yetişmiş gençlerin ıslâhına mahsûs mektepler.

3- Ekseriyetle içki sâikasıyla irtikâb edilen fuhşun meydâna getirdiği çocuklara mahsûs şefkat yurdları. Bu çocukların çoğu sokakta bulunanlardandır ve muhtelif hastalıklarla ma'lûldür.

4- Hükûmetlerin ayyâşlar arasından muhtelif cerâim ve cinâyât ile mahkûm olanları doldurduğu hapishâneler ki tahkīkātı henüz bitmeyenlerle doğrudan doğruya işret sebebiyle, yahud dolayısıyla mahkûm olanları bilâ-tefrîk ihtivâ eder.

İşte şu gösterdiğimiz cihetlere öyle müdhiş paralar verilmektedir ki hesap edilse muhtelif şarap vergilerinden hükûmet hazînelerine giren vâridât ile hemen hemen denk gelir.

İspirtolu içkiler yüzünden tevellüd ettiğini yukarıki fasıllarda bildirdiğimiz felâketlere bir de bunu katacak olursak tamamıyla anlaşılır ki müskirâta müsâade olunmasını tervîc edenler ya dâl, yahud mudıılldir, başka bir şey olmak ihtimâli yoktur.

Artık âlem-i İslâm yüzünü Allah'a dönsün; dîn-i mübînindeki esrârı anlasın; o hissiz, o kansız mahlûklar gibi olmasın ki "Kalbleri var, lakin duygu nedir bilmezler, gözleri var, fakat görmezler; kulakları var, öyle iken işitmezler; işte bunlar behâim sürüleri gibidir, hayır bunlar behîmelerden daha şaşkındır; bunlar yok mu, asıl gāfillerdir." [1](تِلْكَ اٰيَاتُ اللهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللهِ وَاٰيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ)

Hitâm

İLK İSLÂM MÜCÂHİDLERİ

Uhud muhârebesi mecrûhlarından biri de Sa'd bin er-Rebî' idi. Müşârun ileyh seksen yerinden yaralanmış, vücûdu delik deşik olarak şühedâ içinde düşmüş kalmıştı. Muhammed bin Mesleme bu zâtı arayıp bulmaya me'mûr olmuştu. Ecsâd-ı şühedâ arasına girdi: "Yâ Sa'd, Yâ Sa'd!" diye sesledi. Hiç ses gelmedi. "Resûlullah efendimiz seni arıyor" diye bağırınca "Şühedânın içindeyim" diye zayıf bir sadâ geldi. İbni Mesleme Sa'd'ı buldu. Vücûdu birçok ok ve mızrak yaralarıyla tanınmaz bir hâle gelmişti. Hâlet-i nez' ve ihtizârda idi. İbni Mesleme: "Ey Sa'd, seni Resûlullah arıyor" dedi. Sa'd, nâm-ı saâdet-ittisâm-ı nebevîyi işitir işitmez tâze hayat buldu, gözünü açtı, şöyle dedi:

– Hazret-i Resûl'e benim selâmımı teblîğ et. Şimdi revâyih-i cennâtı duyuyorum. **[55]** Ey İbni Mesleme, ashâb-ı kirâmlarına da selâmımı teblîğ et. Kirpikleriniz taharrük ettiği müddetçe Hazret-i Resûl-i zî-şâna sadâkat ve ihlâs husûsunda nezd-i bârîde ma'zûr olamazsınız.

Sa'd bin er-Rebî' bu sözleri söyledikten sonra hâl ve âfiyet-i Resûl-i Ekrem'i İbni Mesleme'den sormuş ve bu endîşe ile teslîm-i rûh eylemişti. Radıyallâhu anh.

Abdullah bin Cahş ile Sa'd bin Ebî Vakkās Uhud muhârebesine gelirler iken miyânelerinde ahd ü mîsâk etmişlerdi: Sa'd bin Ebî Vakkās "Yâ Rabbî bir büyük müşrike muzaffer olayım" demiş ve Abdullah ise "Ben de büyük müşrike muzaffer olduktan sonra şehîd olayım. Burnumu, kulağımı kessinler. Rûz-i Haşr'de, Cenâb-ı Hak: 'Burnun, kulakların ne oldu?' buyurunca: 'Yâ Rabbî senin ve Resûl-i Ekrem'in uğurunda kesildi', diyeyim" demişti. Müşârun ileyhimâ bu emellerine nâil oldular. Abdullah şehîd oldu ve şühedâ miyânında burnu, kulakları kesilmiş olarak cenâzesi bulundu.

Ensâr-ı kirâmdan Ebu Câbir cesedi pâre pâre edilmiştir. Hatta cenâzeyi ancak parmaklarından teşhîs edebilmişlerdi. Ammi'n-Nebî Cenâb-ı Hamza'nın cism-i şerîfi yüzlerce parça edilmişti. Burnu, kulağı kesilmişti. Hatta mübârek ciğeri çıkarılarak kanı emilmişti. Müşârun ileyhin hemşîresi Safiye geldi, birâderini bu halde gördü. Sabır ve metânet-i İslâmiyyesini göstererek ancak şöyle dedi: "Bu belâlar Allah Teâlânın rızâsı yolunda vâki' olmuştur. Allah Teâlâ bana da sabır ihsân eder. [2](اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ)"

Gazavât-ı nebeviyyede bazan kadınlar dahi harbe çıkarlar, mecrûhîne hizmet ederler idi. Bazıları bi'l-fi'l mukāteleye dahi girerler idi. Meselâ Nesîb binti Ka'b nâm kadın Uhud gazâsını işittiğini müteâkıb mensûb olduğu Mâzin kabîlesi

[1] Câsiye Sûresi 45/6).

[2] Bakara Sûresi 2/156.

ikāmetgâhından silahını kuşanıp mahall-i ma'rekeye yetişti. Kâh ok ve kâh kılıç ile düşmana hücûm eder, şecâat-i İslâmiyyeyi küffâra gösterirdi. Müşârun ileyhâ on üç yerinden mecrûh olduğu halde mukātelede sebât eyliyordu.

Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz şühedâ-i Uhud'un pek vahşiyâne taarruzâta ma'rûz olduklarını görerek şöyle buyurdular:

-Ben şâhidim ki bunlar Allah yolunda şehîdlerdir. Allah yolunda şehîd ve mecrûh olan hiç kimse yoktur ki Allah Teâlâ onu rûz-ı kıyâmette kan renginde ve kanı akarak ve misk râyihası gibi kokarak ba's ve haşr buyurmasın.

Düşmanın mezâlimine karşı mukābele bi'l-misl emrinde dahi şu âyet-i kerîme nâzil oldu: (وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا)[3] "Eğer siz düşmana ezâ ve cefâ ederseniz ancak size ezâ ve cefâ edildiği kadar ediniz. Eğer sabrederseniz sabretmek daha hayırlıdır."

Uhud gazâsından avdet olunuyordu. Kadın, erkek kabâil efrâdı sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'i ve ashâb-ı kirâmlarını istikbâl ediyorlar idi. Her kabîle kendi efrâdından şehîd olanlar için hiç de izhâr-ı teessüf etmiyor, "Yâ Resûlallah vücûd-ı saâdetinizin âfiyet ve selâmeti bize ni'met olarak kâfidir. Mecrûhîn ve şühedâdan nâşî hiç de teessüf etmeyiz" diyorlar idi.

Uhud muhârebesinde küffâr-ı müşrikîn mecrûhîn ve şühedâ-yı İslâmiyye canavarlar miyânında bile görülmeyen vahşet ve fecâyii irtikâb ettikleri halde Resûl-i Rahîm sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz bunlara bedduâ etmeye bile tenezzül etmemiş; "Yâ Rab, kavmimi müşrikîn-i Kureyş'i mağfiret et. Çünkü onlar câhillerdir." diye afv ve ıslâhlarına duâ buyurmuşlar idi. Hatta kātil-i Cenâb-ı Hamza Vahşî bile afv-ı amîm-i Nebevîlerine mazhar olmuştu.

Yine Uhud muhârebesinde Talha bin Ubeydullah yetmiş yerinden yaralanmış, baygın bir halde yatıyordu. Hazret-i Ebu Bekir radıyallâhu anh müşârun ileyhin ziyaretine vardı ve yüzüne su serperek uyandırdı. Cenâb-ı Talha gözünü açarak kendi hâlinden hiç bahsetmeksizin sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz bu muhârebede zarardîde olup olmadıklarını sordu. Cenâb-ı Ebu Bekir radıyallâhu anh selâmet ve âfiyet-i risâlet-penâhîyi (sallallâhu aleyhi ve sellem) tebşîr etti. Müşârun ileyh Talha "Nûr-ı ayn-ı âlemîn sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin âfiyetleri beşâretinden sonra herhangi musîbet hâiz-i ehemmiyet değildir" dedi. Kendisinin yetmiş yerindeki yarasından hiç şikâyet etmedi. Radıyallâhu anhüm ecmaîn.

Sivas Meb'ûsu
Mustafa Takī

ANGLİKAN KİLİSESİNE CEVAP

335 senesinde Haydarîzâde İbrahim Efendi hazretlerinin zamân-ı meşîhatinde Anglikan Kilisesi Matbaa-i Dînîyyesi tarafından Makām-ı Meşîhat'e bir mektup gönderilmiş, dîn-i İslâm'ın esâsı ne olduğu, fikir ve hayâta neler bahşettiği, mezâhim-i hâzırayı ne sûretle tedâvî ettiği, dünyayı taklîb eden kuvâ-yı siyâsiyye ve ma'neviyye hakkındaki nokta-i nazarı neden ibâret olduğu hakkında dört mühim suâl sorulmuş ve bunların cevapları istenilmişti. Müşârun ileyh, bu mektubu Dâru'l-hikme'ye havâle buyurmuş ve orada müteaddid a'zâ tarafından ayrı ayrı müstakil birer eser tahrîr olunmuştu. Bilâhare bu eserler Makām-ı Meşîhat'ce tedkīk olunarak içlerinden fâzıl-ı şehîr İzmirli İsmail Hakkı Beyefendi'nin eseri bi't-tercîh asıl ve esâs olmak üzere kabûl olunmuş, diğer arkadaşlarının mesâîsi bîsûd olmamak için onların yazdıkları eserlerden de bazı mebâhis alınması tensîb edilmişti. Bunun üzerine sâbık Fetvâ Emîni Ali Rıza Efendi'nin riyâseti altında sâhib-i eser İsmail Hakkı Beyefendi ile tedkīkāt-ı şer'iyye a'zâsından Ömer Nasûhî Efendi'lerden ibâret bir komisyon teşkîl edilerek ikinci def'a olarak icrâ olunan tedkīkāt neticesinde yine müşârun ileyh İsmail Hakkı Beyefendi'nin eseri matlûba muvâfık olduğu anlaşılmış, yalnız bir iki bahis ilâvesiyle diğer eserlerden de pek az mebâhis alınmış. Bu sûretle eser-i mezkûr son şeklini ihrâz ederek tebyîz olunmaya başlamıştı. O sırada müşârun ileyh İsmail Hakkı Beyefendi burada yeni teşekkül eden Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti a'zâlığına intihâb ve ta'yîn buyurulması üzerine Ankara'ya geldiler. Dâru'l-hikme ilgā olundu. An-

[3] Nahl Sûresi 16/26.

glikan Kilisesi'ne cevap vermek vazîfesi, buradaki Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi'ne teveccüh etti. Zaten eserin sâhibi de bu hey'et a'zâsı miyânına dâhil olmuştu. Şer-'iyye Vekâlet-i Celîlesi tarafından eser-i mezkûr İstanbul'dan getirtilmiş; Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti ile Şûrâ-yı İftâ a'zâ-yı mevcûdesi tarafından müştereken bir def'a daha tedkīkātta bulunularak müttefikan tasvîb olunduktan sonra risâle hâlinde basılmaya karar verilmiş ve ilk formaları tab' edilmiştir. Yalnız bu eser mufassal olduğu cihetle daha kısa bir cevap yazılması Şer'iyye Vekîl-i sâbıkı tarafından Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Heyeti Reîs-i muhteremi fâzıl-ı şehîr Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretlerine havâle olunmuş ve müşârun ileyh tarafından ayrıca bir eser tahrîrine başlanılmıştır.

Cihânın her tarafında kemâl-i ehemmiyetle tedkīk ve mütâlaa olunacak bu mühim eserleri vücûda getirmeye muvaffak olan müşârun ileyhimâ İsmail Hakkı ve Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendiler hazerâtını bütün müslümanlar nâmına tebrik eder ve bu vazîfe-i mühimme-i İslâmiyyenin Büyük Millet Meclisi hükûmetinin yeni te'sîs etmiş olduğu bir müessese-i âliyye tarafından îfâsını da Müslümanlığın teâlîsi için bir fâl-i hayr telakkī ederiz.

[56] GARBLILAŞMAK HAKKINDA

Kendi aramızda esaslı ihtilâfları mûcib olan mesâilden biri de garblılaşmak veya şarklı kalmak mes'elesidir.

Maatteessüf kendi içimizde de garblılaşmayı kemâl-i samîmiyetle arzû edenler var. Bu ictihâdda olanlar Avrupa'yı tamamıyla taklîd etmezsek, her işimizde garbın arkasında gitmeye karar vermezsek memleketimizi terakkī ettiremeyeceğimizi, binnetîce selâmet ve teâlîye erişemeyeceğimizi iddiâya kadar varıyorlar.

Avrupa terakkıyât-ı maddiyyece bizi çok geçmiştir. Bunu inkâr eden yok. Bu terakkıyât-ı maddiyye garb memleketlerine umrân, servet ve refâh getirmiştir. Bunu da görmeyen ve bilmeyen yok. Fakat yine bir takım Avrupa hukemâ ve fudalâsının da iddiâ ve isbât ettikleri vechile terakkıyât-ı fenniyye ve tekâmülât-ı maddiyye hakīkī medeniyetin de teâlî ve inkişâfını te'mîn edememiştir. Meselâ bunca terakkıyâta rağmen Avrupa'da bugün ahlâk yükselmemiş, bilakis alçalmış, ictimâiyât incilâ bulmamış, bilakis günden güne müdhiş bir sukūt ve infisâh yolunu tutmuştur. Avrupa milletleri arasında bugün dünden ziyâde vifâk ve hüsn-i âmîziş yoktur. Efrâd beyninde de revâbıt-ı muâşeret her gün biraz daha gevşemekte, binnetîce sunûf muhâsedât ve mücâdelâtı artmaktadır.

Avrupa medeniyetini yalnız ma'mûr şehirleri, güzel sokakları, yüksek binâları süslü kadınları, eğlenceli tiyatroları ve kafe-şantanları ile ölçmeyip de ahlâkının ictimâiyâtının, seciyesinin iç yüzüne nüfûz ederek anlamak isteyenler, her halde bu medeniyetten pek çabuk teneffür ve tevahhuş ederler.

Garb medeniyeti dediğimiz şeyin hakīkati bu merkezde olunca bizler için Avrupa'nın nelerini taklîd ve kabûl ve nelerinden bilakis ictinâb ve tebâud etmemiz lazım geldiğini ta'yîn kolaylaşır.

Garbın terakkıyât-ı fenniyye ve ilmiyyesinden her halde istifâde etmeliyiz. Zaten fennin, ilmin dîni, vatanı olmadığı gibi biz müslümanlarda "Çin'de de olsa ilme tâlib olunuz!" hadîs-i şerîfi gibi nice evâmir ve ahkâm-ı celîle mantûkunca ilmi nerede bulsak almaya me'mûr ve mecbûruz. Buna mukābil ise Avrupa'nın ictimâiyâtından, telakkıyât-ı ahlâkıyyesinden, eşkâl-i muâşeretinden son derecede ihtirâz ve ictinâb etmeliyiz. Çünkü garb terakkıyât-ı maddiyyesiyle beraber telakkıyât-ı ahlâkıyyesine de taklîde çalıştığımız gün bünyân-ı mevcûdiyetimizi tamamıyla yıkmış oluruz. Biz Türk ve müslümanların gerek millî, gerek dînî ahlâkımız, an'anâtımız, âdâtımız Avrupa'nınkinden çok farklı çok yüksektir. Zaten vesâit-i maddiyye ve terakkıyât-ı ilmiyyeden mahrûm olmamıza rağmen bugüne kadar idâme-i mevcûdiyet edebilmiş olmamızı ve bilhassa son mücâhedemizde olduğu gibi fevkalâde zaferler ihrâz etmiş bulunmamızı dînimizin, milletimizin kuvvetine ve bu kuvvetin bizlere bahş eylediği seciye ve salâbete medyûnuz. Bu hakīkat, âsâr-ı celîle-i hâzırasıyla sâbit olduğuna göre biz bundan sonra akāidimize eskisinden daha ziyâde

kuvvetle sarılmalıyız ve ıslâh ve teceddüd teşebbüslerimizi bu akaidi esasından tebdîle değil, ancak onun bâtıl olan ve zamana uymayan avârızını ta'dîl ve ıslâha hasreylemeliyiz.

İslâm'ın, şarkın medeniyeti çok kıymetli, çok yüksek, insanlar için hakîkaten câlib-i saâdet ve selâmettir. Biz bu medeniyetin neşriyâtını bi-hakkın takdîr ederek ondan lâyıkı vechile istifâdeye azmeylediğimiz gün dünyanın en büyük milleti oluruz. Zaten Avrupa'nın terakkıyât-ı maddiyyesinden başka bir de ahlâk ve âdâtını ahz ve kabûle özenecek olursak evvel emirde şarklılıktan çıkmış oluruz. Fakat buna mukābil hiçbir vakit tamamıyla garblılaşmaya muvaffak olamayız. Yani tamamıyla câmi'le kilise arasında kalmış bî-namâzlara benzemiş oluruz.

Tevhîd-i Efkâr

Sebîlürreşâd Kütübhânesi Neşriyâtı

Fiyâtı Kuruş	Esâmî	Müellifi
50	*Birinci Safahât*	Mehmed Âkif
20	*İkinci " Süleymaniye Kürsüsünde*	"
15	*Üçüncü " Hakkın Sesleri*	"
25	*Beşinci " Hâtıralar*	"
50	*Külliyât-ı Şeyhülislâm*	Musa Kâzım
50	*Külliyât: Buhranlarımız*	Said Halim Paşa
30	*Siyer-i Celîle-i Nebeviyye*	İzmirli İsmail Hakkı
10	*Delîli't-Tefâsîr*	Burusalı Mehmed Tahir
20	*İslâm'da Da'vâ-yı Kavmiyyet*	Ahmed Naîm
10	*Cengiz ve Hülâgü Mezâlimi*	Tâhîrü'l-Mevlevî
20	*Hanutuya Cevap*	Şeyh Muhammed Abduh
35	*Fennin Son Keşfiyâtından*	M. Şemseddin
50	*Hurâfâttan Hakikate*	"
15	*Tuhfetü'r-Râgıb*	Hacı Zihni
60	*Necâib-i Kur'âniyye*	Bereket-zâde
40	*Savâbü'l-Kelâm*	Zihni Paşa
50	*Yâd-ı Mâzî*	Bereket-zâde
50	*Mezâhibin Telfîkı*	Aksekili Ahmed Hamdi
50	*Mevâiz* (Yedi ders)	Manastırlı İsmail Hakkı
5	*Buhrân-ı Fikrîmiz*	Said Halim Paşa
75	*Envâr-ı Kur'ân* (Tefsîr-i Şerîf)	Bereket-zâde
10	*İslâmlaşmak*	Said Halim Paşa
50	*Grebeneli Bekir Bey Hâtırâtı*	
60	*Dînî Dersler* İkinci Kısım	Aksekili Ahmed Hamdi
75	" Üçüncü Kitab	"
25	*İslâm Din-i Fıtrîdir*	"
25	*Hâtemü'l-Enbiyâ Hakkında*	"

Esâmîsi bâlâda muharrer kitablardan arzû olunanların yüzde yirmi posta ücreti zammolunmalıdır.

Sırât-ı Müstakım-Sebîlürreşâd Mücelledâtı

Birinci nüshadan son nüshaya kadar yirmi cildin bedeli elli liradır ve posta ücreti idârehâneye aiddir.

Sebîlürreşâd bil-cümle ihvân-ı dîne Ramazân-ı şerîfi tebrik eder.

Ankara: Ali Şükrü Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
nüshası 5 kuruşdur.

İki nüüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne
Bâb-ı Âlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

16 Mayıs 1923 | 30 Ramazan 1341 | ✻ Çarşamba ✻ | 16 Mayıs 1339 | Cild: 21 - Aded: 528-529

DÎN-i İSLÂMIN RÛH-ı SİYÂSÎSİ

1

Muharriri: **Seyyid Emir Ali**

İslâm'ın, mecmû'-ı beşeriyet üzerinde, yalnız efrâd değil, bütün âlem-i insâniyyetin mukadderâtı üzerinde te'sîrâtını îzâha çalışacağız.

Hazret-i Mesîh'in melekût-ı semâdan fukarâ ve zuafâya getirdiği teblîgât yeryüzünde yedi asır geçirmişti. Yeryüzündeki bütün devletler ve memleketler birer harâbeden ibâretti. İnsanlar sefâlete batmış, kemâl-i hâhiş ile çoktan beri vaad olunan necâtı bekliyordu.

Şarkta olduğu gibi garbda da insan kitlelerinin yaşadığı sefâlet ta'rîfe sığamayacak bir halde idi. İnsanlar her hakk-ı medenî ve her hakk-ı siyâsîden mahrûm idiler. Kâffe-i hukūk agniyâ ve akviyâ ile rûhbânın yed-i ihtikârında toplanmıştı. Akviyâ ile zuafânın, agniyâ ile fukarânın, büyüklerle küçüklerin tâbi' olduğu kānûn bir değildi. Sâsâniyân'ın zîr-i idâresinde olan İran'da bütün hâkimiyet, bütün servet ricâl-i dîn ile arâzî sâhibi olan dihkānların ellerinde idi. Köylülerle daha fakīr sınıflar kānûnsuz bir istibdâdın esîri idi. Bizans imparatorluğunda rûhban sınıfı ile saray erkânı ve imparatorun ezvâk-ı sefîhânesine hâdim sayısız me'mûrîn servet ve hâkimiyetin mes'ûd sâhibleriydi. Ahâlî ise en menfûr sefâlet içinde kıvranıyordu. Barbar memleketlerde, gerçi feodalite teessüs etmişti, fakat ahâlînin kısm-ı a'zamı, sayısız sergerdelerin kölesiydi. Çiftçilerin vaz'iyet-i tabîiyyesi de kölelikten başka bir şey değildi.

Çiftçi, âilesiyle, eşyasıyla, edevâtıyla arâzî sâhibine âid ve arâzî sâhibi bunların üzerinde hakk-ı tasarrufu hâizdi. Köylüler arâzî ile beraber alınıp satılırlardı. Ve bir efendiden diğerine kābil-i tahvîl idiler. Efendilerinin müsâadesi lâhık olmaksızın ondan ayrılamazlardı. Şayet bunlardan biri firâr eder, yahud başkası tarafından ayartılırsa mesrûk hayvanlar gibi istirdâd olunurlardı. Gerçi bunların geçinmelerini te'mîn için kendilerine bir parça arâzî verilirdi. Fakat bu da arâzî sâhibinin irâdesine tâbi'di. İstediği zaman çiftçiyi medâr-ı taayyüş olan bu bir parçacık yerden de mahrûm edebilirdi. Bir çiftçi, menkūl, gayr-ı menkūl hiçbir şeyin sâhibi olamazdı. Menkūl veya gayr-ı menkūl bir şey iştirâ edecek olsa efendisi müdâhale eder, ektiği yerden onu tard eder ve kendi hizmetinde kullanırdı.

Boyunları ihâta eden demirden bir yaka köleliğin alâmet-i fârikası idi. Köleler kelepçeler içinde bir yerden bir yere gönderilir, bunlar, domuzlar gibi müzahrafât ile tegaddî ettirilir ve domuzların ağıllarından daha murdâr yerlerde iskân olunurlardı. Uzun bir zincire bağlanan, elleri, ayakları

titreyen bir köle kāfilesinin arkasından düğümlü bir kırbaçla bu bitkin bîçâreleri ta'kīb eden tâcir arasıra ağır darbeleriyle bunları sevk ederdi ki bu kırbacın darbeleri zavallıların derilerini yüzerdi.

[58] Böylece arkalarında paçavralarla erkekler, kadınlar, çocuklar bir memleketten bir memlekete sürüklenir; yollarda ayakları parçalanırdı. Şayet kırbaçlanan bir köle bîhûş düşerse onu yere yatırırlar, derisini yüzünceye kadar, ölünceye kadar döğerlerdi.

Şimâlî Amerika'nın cenûbî vilâyetlerinde halâs harbinden mukaddem zavallı zencilerin dûçâr oldukları fecâyi', Sudan'da köleliği ilgā etmek isteyenlerin irtikâb ettiği mezâlim İslâm'ın ilk zamân-ı i'lânına müsâdif Hıristiyanlığın devr-i tahakkümünde kölelerin çektikleri felâketlere dâir bize bir fikir verebilir. Hazret-i Mesîh'in üzerinden iki bin seneye karîb bir zaman geçtiği halde henüz âlem-i medeniyetin en kuvvetli devletlerinin birinde hakīkī veya mevhûm esbâb-ı siyâsiyyeye binâen hapsolunan kadınların kırbaç altında öldüklerini görüyoruz.*

Kölelerin hâli bu vaz'iyette iken hür adamlar nâmı alan zavallıların hâli alelâde köylülerden daha iyi değildi. Bu hür adamlar bulundukları yerden ayrılmak isteseler çiftliğin sâhibine tazmînât i'tâsına mecbûr edilirlerdi. Vâris oldukları bir toprağı pek ağır bir vergiyi vermeden ele geçiremezlerdi. Arâzî satın almak isteseler yine bir cezâ vermeye mecbûr idiler. Tâbi' oldukları çiftliğin sâhibine bir hisse vermeyince buğdaylarını öğütemezler, ekmeklerini yapamazlar, kiliseye yüzde onunu, krala yüzde yirmisini, sarây me'mûrlarına daha küçük hisselerini vermeyince ekinlerini kaldıramazlardı. Tâbi' oldukları çiftliğin sâhibinden müsâade almadıkça evlerinden dışarı çıkamadıktan başka an be-an kendisine minnetdârâne hizmetlerde bulunmaları iktizâ ederdi. Şayet arâzî sâhibinin oğlu veya kızı evlenirse uhdelerine terettüb eden hisse-i iştirâki îfâya müsâraat etmeleri lazım gelirdi. Fakat hür adamın kızı evlenirse evlenen kız evvelâ kendini arâzî sâhibine takdîm etmeye mecbûrdu. Çiftliğin sâhibi bir piskopos bile olsa bu pek fecî' barbarlığa karşı gelmezdi. Nihayet ölüm bile, barbarlığın bu zavallı kurbanlarına bir medâr-ı istirâhat olmazdı. Çünkü hayatta insanların her insâniyetsizliğine dûçâr olan bu sefâlet-zedelere toprak altında yer yoktu. Bunlar gecenin en koyu karanlığında kaçırılır ve bir çukura atılırlardı.

İnsanların mukadderatına hâkim olan sefâlet böyle bir halde idi. Fakat salonlarında yaşayan baronlar, saraylarında dem-güzâr-ı evkāt olan piskoposlar, kiliselerinde ikāmet eden papaslar insan kitlelerinin bu sefâletini hiç kāle almazlardı. Karanlık bulutlar Avrupa ve Afrika'nın en güzel parçalarını sarmıştı. Her yerde en kuvvetlinin irâdesi hak ve kānûnun mi'yârıydı. Kilise, ayaklar altında çiğnenenlere, her tazyîka dûçâr olanlara zerre kadar bir muâvenette bulunmuyordu. Kilisenin teâlîmi cebbâr kuvvetlerin elinden beşeri kurtarmaya muârızdı. Âbâ-yı Evvelîn hükûmât-ı mevcûdeye mukāvemeti en büyük günah olarak takbîh etmişlerdi. Onlara göre insanların başına gelecek herhangi bir zulüm, herhangi bir tazyîk, herhangi bir belâ hâkimlerinin zulmüne karşı insanların kıyâmını tecvîz etmezdi. Îsâ'nın hâdimleri, Hazret-i Mesîh'in reddettiği agniyâ ve cebâbire ile teşrîk-i mukadderât etmişlerdi. Bunlar feodalizm ile birleşmişler ve arâzî sâhibi, baron, lord olarak feodalizmin bütün bahşettiği fevâidden istifâdeye koyulmuşlardı.

Hıristiyan olmayanlara, Mûsevîlere, putperestlere ve sâireye gelince bunlar Hıristiyanlığın devr-i hâkimiyetinde en fecî' vaz'iyette idiler. Bunların katliâm edilmesi, yahud köle olarak kullanılması tesâdüfe bağlıydı. Hak nâmına hiçbir şeyleri yoktu. Ber-hayât bırakılmaları kâfiydi. Bir hıristiyan, hıristiyan olmayanla münâsebet-i gayr-ı meşrûada bulunsa, -çünkü münâsebet-i meşrûa mevzû'-i bahs olamazdı- diri diri ihrâk olunurdu. Mûsevîler hıristiyanlarla birlikte bir sofrada oturup birlikte yiyip içemezler, aynı elbiseyi bile giyemezlerdi. Yahudi çocuklarının ana ve baba âğûşundan aşırılmaları, Yahudi mallarının yağma edilmesi baronların, papasların keyfine, yahud halkın tahrîk olunmasına tâbi'di.

On yedinci asrın nihâyetine kadar vaz'iyet bu sûrette devam etti.

Fakat Hira Dağı'nda inzivâya çekilen Peygamberimiz'in hürriyeti ve beşerin müsâvât-ı fi'liyyesini i'lân edip sınıfların hukūkunu ilgā ettiği ve sa'yi kurtardığı zamandır ki yeryüzündeki milletlerin

* Romanoflar mahbesinde

zincîr-i esâreti tarümâr oldu. Gerçi Peygamber-i İslâm enbiyâ-yı sâire-i izâmın getirdiği teblîgât ile geldi; fakat peygamberimiz bu teblîgâtı bi'l-fi'l tatbîk ve icrâ etti.

Nâkılı : **Ömer Rıza**

YENİ İLM-i KELÂM

Geçen sene Büyük Millet Meclisi tarafından Umûr-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti'ne merbût olmak üzere teşkîl edilen Tedkîkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyye'si, henüz a'zâsını ikmâl etmemiş olmasına rağmen, büyük bir eser-i faâliyet göstermiş, mühim mühim eserler neşrine başlamıştır.

[59] Hey'et-i müşârun ileyhâ nâmına neşrolunan ilk kitap, a'zâdan M. Şemseddin Beyefendi'nin *Târîh-i İslâm'a Dâir* tahrîre başlamış oldukları büyük ve mufassal eserin birinci cildidir. Bu eser hakkında ayrıca îzâhatta bulunacağız.

Neşrolunan ikinci kitap da hey'etin reîs-i fâzılı Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretlerinin *İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler*'e dâir mühim tedkîkâtı ihtivâ eden bir risâlesidir.

Bunlardan başka a'zâdan Ferid Beyefendi'nin *İlm-i Ahlâk*'ı İzmirli İsmail Hakkı Beyefendi'nin *Anglikan kilisesine Cevap* olmak üzere el-*Cevâbü's-Sedîd fî Beyân-ı ilmi't-Tevhîd* ile *Yeni İlm-i Kelâm*'ı, M. Şemseddin Beyefendi'nin de F*elsefe-i Ûlâ*'sı tab' olunmaktadır.

Bu eserler miyânında fâzıl-ı şehîr İsmail Hakkı Beyefendi hazretlerinin *Yeni İlm-i Kelâm*'ı bir ehemmiyet-i mahsûsayı hâiz olduğu cihetle bu eser hakkında şimdiden bazı îzâhatta bulunmalarını müellif-i muhtereminden ricâ ettik. Üstâd-ı muhterem sorduğumuz suâllere cevap vermek lütfunda bulundular. Bütün müslümanları, bilhassa münevver gençleri pek ziyâde alâkadâr edecek olan bu eser hakkında müellif-i muhteremi ile vukū' bulan mülâkātımızı bervech-i âtî dercediyoruz.

*
* *

İlm-i Kelâm Asra Göre Tebeddül Edebilir mi?

– Ulûm-ı asriyye ilm-i kelâmda müsta'mel olan edillenin ahvâlini ta'dîl eder, tevsî' eder. İlm-i kelâmın mebâdîsi ve vesâili ihtiyâc-ı asra göre değişir. Hasım başkalaştıkça, muânid değiştikçe ilm-i kelâmın sûret-i müdâfaası da başkalaşır. Ancak ilm-i kelâmın makāsıdı aslâ değişmez. Akāid-i asliyye-i İslâmiyye tebeddülden masûndur.

İlm-i Kelâm Bugünkü Kavâid-i İlmiyyeye Karşı Ne Vaz'iyette Bulunuyor?

– Hasımlarımız iyi bilmeli ki İslâm'ın hiçbir şeyden pervâsı yoktur. İslâm kavânîn-i muhkeme ve kat'iyye ile sâbit olan kavâid-i ilmiyyeye aslâ muârız değildir. Akāid-i İslâmiyyeyi müdâfaa vazîfesiyle muvazzaf olan ilm-i kelâm asra göre mukarrer olan kavâid-i ilmiyyeyi ve kavânîn-i felsefiyyeyi isti'mâl eder. Hürriyet-i enzâr, istiklâl-i efkâr esâsına riâyet ederek akāid-i celîle-i İslâmiyyeyi taarruzdan masûn bırakır. Akāid-i İslâmiyye ile kābil-i tevfîk olmayan kavânîn-i felsefiyyeyi reddeder. Mezâhib-i milliyye ve mesâlik-i felsefiyyeyi istiknâh eder.

Yeni Bir İlm-i Kelâma İhtiyaç Var mıdır?

– Evet ihtiyaç vardır. Ma'lûm olduğu üzere ekseriyet-i uzmâyı teşkîl eden ehl-i sünnet ve cemâat arasında iki nevi' ilm-i kelâm vardır: Biri kudemânın ilm-i kelâmı, diğeri müteahhirînin ilm-i kelâmı. Kudemâ ilm-i kelâmı üçüncü asr-ı hicrîde, müteahhirîn ilm-i kelâmı beşinci asr-ı hicrînin nihâyetlerinde zuhûra başlamış idi. Kudemâ ilm-i kelâmı ancak dördüncü asr-ı hicrînin nihâyetlerine doğru, müteahhirîn ilm-i kelâmı ise altıncı asr-ı hicrînin sonlarında istikmâl edilmiş idi. Hilâfiyâtın başlıcası kudemâ kelâmında Mu'tezile ile, müteahhirîn kelâmında felâsife ile cereyân eder idi. Müteahhirîn mesâil-i mâ-ba'de'ttabîiyyede Hazret-i Peygamber aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e ittibâ' ederek ma'kūlât nokta-i nazarından usûl-i felsefiyyenin usûl-i dîne muârız olabilecek bir kıymet-i ilmiyyesi olmadığını irâe etmek, cedel tarîkıyle mezâhib-i felsefiyye arasındaki tenâkuzları meydâna çıkarmak gāyesini istihdâf etmiş idi. Kudemâ kelâmında mebâdî ve vesâil, mantıka mübâyin olarak kabûl olunmuş idi, müteahhirîn ilm-i kelâmında bilakis mebâdî ve vesâil mantıka mutâbık idi. Maatteessüf bu ilm-i kelâm erbâbı da kesb-i nedret etti. Maamâfih erbâbı bulunsa da yine bu asra göre kâfî gelmeyecek idi. Çünkü dâire-i şümûlüne aldığı felsefe

üç asırdan beri munkariz olmuş, yerine yeni bir felsefe ikāme olunmuştu.

Bu halde ilm-i kelâmın da yeni bir şekil iktisâb etmesi tabîî idi. İşte bu zarûreti nazar-ı i'tibâra alan Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi yeni bir ilm-i kelâmın yazılmasını taht-ı vücûbda görmüştür.

Yeni İlm-i Kelâm
Ne Tarz Üzere Tahrîr Olunmuştur?

– Yeni ilm-i kelâm asıl maksûd olan tevhîd-i bârî bâbında muhâtabın anlayabileceği bir tarz ile, tarz-ı nevîn ile istidlâlleri umde kılmış, bir takım delâil-i cedîde irâe etmiştir. Tevhîd-i bârînin ekmel-i vesâili olan nübüvvet-i Muhammediyye bâbında ehl-i basâirin sülûk ettikleri havârık-ı hissiyye tarîkında felsefe-i cedîdeden istifâde eylemiştir. Fen ile, tecrübe ile isbâtı kābil olmayan husûsâtın imkânını yeni mantık ile, mantık-ı tatbîkī kavâidi ile isbât eylemiştir. Neyi kabûl etmiş ise an-bürhân kabûl etmiş, neyi reddetmiş ise yine an-bürhân reddeylemiştir. Herkesin korktuğu İskolastik müdâfaâtı kaldırmış, yerine metod dâiresinde müdâfaa ikāme eylemiştir. Felsefe-i hâzıra ile lüzûmu derecesinde beraber gitmiş, hem mantık-ı sûrîyi, hem mantık-ı maddîyi elinde tutmuştur.

***Yeni İlm-i Kelâm*'dan**
Hangi Kısımlar Tab' Olunuyor?

– *Yeni İm-i Kelâm* dört kitap üzere tertîb olunmuştur. Dört kitaptan birinci ile ikincisi hey'etimizce tedkīk olunmakla burada onlar tab' olunmaktadır. Birinci kitap Mukaddime'yi, ikinci kitap İlâhiyât'ı, üçüncü kitap Sem'iyât'ı, dördüncü kitap bir Hâtime'yi muhtevî olacaktır. İnşâallâh pek yakın bir zamanda birinci ve ikinci kitaplar sâha-i intişâra vaz' olunacaktır.

[60]

CEM'-i KUR'ÂN

Geçenlerde cerâid-i yevmiyyeden birinde Asr-ı Peygamberî'de Kur'ân'ın cem' edilmiş bulunmadığına dâir bir fıkra görülmüştü. Cem'-i Kur'ân mes'elesi hakkında esaslı tedkīkātı hâvî Türkçe bir eser olmadığı için ara sıra bu husûsta hatâya düşen muharrirlere tesâdüf olunmaktadır. Halbuki bu mes'elede şüpheli ve gayr-ı ma'lûm hiçbir nokta yoktur. En küçük teferruâta kadar târîh-i İslâm bu mes'eleyi gāyet sahîh ve mevsûk bir sûrette zabt etmiştir. Bu gibi mesâil-i İslâmiyye hakkında esaslı tedkīkātta bulunmaya vakti müsâid olmayan ihvân-ı dînimize Kur'ânın ne sûretle cem' olunduğu hakkındaki ma'lûmât-ı hakīkıyye-i târîhiyyeyi arz etmeyi bir vazîfe-i mütehattime telakkī ettim.

Asr-ı Peygamberîde Kur'ân
Ne Sûretle Cem' Olundu?

Kur'ân-ı mübîn müneccemen yani vekāyi' ve ihtiyâca göre yirmi üç senede âyet âyet nâzil oldu. Ve emr-i Risâlet-penâhî ile günü gününe hıfz ve tahrîr edildi. Hazret-i Cebrail Kur'ân-ı Kerîm'i müstashaben nâzil olduğunda âyet-i celîlenin mevâzıını ta'yîn eylerdi. Sâhib-i Şerîat efendimiz de vahiy kâtiplerine ol vechile tahrîr etmelerini fermân buyururlardı. Ashâb-ı güzîn tarafından da bu sûretle hıfzediliyordu. Kimisi mecmû'-ı Kur'ân'ı, kimisi de bazı âyât ve suveri ezberleyip bir kısmı da sahifelere ve ahyânen derilere, tahta, kemik gibi levhalara yazarlardı. [1](*خيركم من تعلم القرآن وعلمه) ve [2](**بلغواعنى ولوآيته) gibi tergībât-ı seniyye te'sîriyle Kur'ân-ı Kerîm'in hıfz ve ta'lîmi vezâif-i dîniyyenin akdemi addedilmiştir. Sonra hıfzedilen âyât-ı şerîfe zaman zaman huzûr-ı Risâlet-penâhî'ye arz ve kırâet ile tahrîr ve tesbîtine ihtimâm edildi. Hîn-i vahiyde huzûr-ı saâdette bulunup da hıfz-ı Kur'ân'a muvaffak olanlar, orada bulunamayanlara ve her biri efrâd-ı âilesine ve be-tahsîs çocuklarına ta'lîm ederlerdi. Bu cihet taraf-ı nebevîden de tenbîh buyurulmakta idi. Bîat-i akabeyi müteâkıb nûr-ı İslâm Yesrib diyârında şu'le-nisâr olmaya başlayınca derhal oraya da bir hey'et-i ta'lîmiyye gönderildi ki Mus'ab bin Umeyr onların reîsidir. Nasıl ki feth-i Mekke üzerine Hazret-i Peygamber Mekke'de de Muâz bin Cebel'i bırakmışlardı.

Kitâbullah'ın müneccemen ve mufarrakan nüzûlü hıfz ve tahrîrini teshîl eyledi. Hatta bu sâyede

---

[1] "Sizin en hayırlınız Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenen ve öğretendir."
* Buhari, Tirmizî ve Neseî *Fezâilü'l-Kur'ân*'da; Ebû Dâvud ve İbni Mâce de *Sünen'* inde Osman bin Affan radıyallahü anhden onu rivayet etti

[2] "Benden bir âyet de olsa tebliğ ediniz."
** Buhârî, Nüzûl-i Îsâ'da, Tirmizî İlim Bâbı'nda Abdullah ibni Ömer radıyallahü anhümâdan bu hadisi rivayet etti.

fukahâ ve müfessirîn-i ashâb için mazmûn-ı münîfini zabt etmek bile müyesser oldu.* Risâlet-meâb Efendimiz hîn-i nüzûlünde âyât-ı kerîmenin mevâzıını ta'yîn buyurdukları gibi bütün sıhâh ve mesânîdde tasrîh olunduğu vechile küll-i yevm salât-ı cehriyyede ve namaz hâricinde mürettebü'l-âyât olarak kırâat buyurdukları suver-i şerîfeyi ashâb-ı güzîn istimâ' etmekte bulundukları ndan nefs-i âyât-ı kerîme gibi âyât-ı Kur'âniyyenin tertîbi de zabt ediliyordu. Zât-ı risâlet-penâhî mütemâdî hatm-i Kur'ân buyurdukları gibi huffâz-ı sahâbî de defeâtle huzûr-ı Nebevîde hatmediyorlardı. Bu sûretle âyât-ı kerîmenin âid oldukları sûrelerde cem'i Kur'ân'ın ilk cem'idir. Ve bu cem' tevkīfîdir, vahye müsteniddir. Ve bu, mecma'-ı aleyhdir. Zeyd bin Sâbit'in "Biz Kur'ân-ı Kerîm'i huzûr-ı Peygamberîde ri-kā'-ı mektûbeden cem' ederdik" dediğini Hâkim Müstedrek'inde naklet-mektedir ki âyât-ı müteferrikayı sûrelerde cem' etmek olacaktır.

Asr-ı saâdette kesretle hâfız-ı Kur'ân yetiştiren mübârek bir mahal de Mescid-i Saâdet'in Suffe'sidir ki sundurmadan ibâret idi. Burası her gûnâ âmâl-i dünyeviyyeden tecerrüd ederek hazret-i Kur'âna, ibâdet-i Rahmân ve rızâ-i Seyyidü'l-kevneyne vakf-ı hayât eden bir zümre-i fâzılanın makarrı idi. Bu sebeple onlar Ashâb-ı Suffe yâd olunurlar. Emr-i iâşeleri sadakāttan ve huzûr-ı Nebevî'ye takdîm edilen hedâyâdan te'mîn kılınan ve adedleri dört yüzü mütecâviz** bulunan bu sabûr, halûk, kanâatkâr zevât-ı âliyye her dem ta'lîm ve taallüm-i Kur'ân ile meşgūl olduklarından bu makām-ı mübâreke asr-ı saâdetin Dâru'l-Kurrâ'sı deniliyor. [3](لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا فِى سَبِيلِ اللهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا)*** âyet-i kerîmesiyle ahvâl-i afîfeleri tasvîr buyurulan bu Kur'ân hâdimleri muallim olarak cânib-i Risâlet-penâhîden kısım kısım kabâil-i Arab'a gönderiliyordu. Ve gazâ vukūunda iştirâk ederlerdi. **[61]** Sene-i hicriyyede ta'lîm-i Kur'ân için Necid'e gönderilen ve yetmiş kişiden mürekkeb bulunan bir hey'et-i muallimîn yolda Bi'r-i Maûne'de ansızın şehîd edilmişlerdi ki onlar da bu Ashâb-ı Suffe'den idiler. Şu îzâhâtımızdan müstebân olacağı üzere huffâz-ı ashâbın adedi binlere bâlig olur. Bunların adedini tahdîd ve ta'yîn mümkün ve câiz değildir.

*
* *

Buhârî ile Müslim'in *Sahîh*'lerinde tahrîclerine göre "Asr-ı saâdette câmi'u'l-Kur'ân olan ashâb-ı kirâm kimlerdir?" diye Enes bin Mâlik'ten sorulduk ta Enes "Onlar dört zâttır. Dördü de ensârdandır: Ubey bin Ka'b, Muâz bin Cebel, Zeyd bin Sâbit, Ebû Zeyd"dir buyurdular.**** Buhârî'nin diğer tarîkıyle tahrîc ettiği bir hadîs-i şerîfde Ubey bin Ka'b'a bedel Ebu'd-Derdâ zikrediliyor ki bu i'tibâr ile müşârun ileyh hazretleri de meşâhîrden ma'dûd olur. Mezkûru'l-esâmî bu zevât-ı fâzıla Kur'ân-ı Kerîm'i nâzil olduğu vücûh ve kırâatiyle, lügat ve hurûfuyla hıfzetmelerinden ve bilâ-vâsıta doğrudan doğruya fem-i Risâlet-penâhîden ahz ve telakkī buyurmuş olmalarından dolayı tahsîsun bizzikr buyurulmuştur. Diğer bir hadîs-i sahîhde Kur'ân-ı Kerîm'in be-tahsîs dört zâttan öğrenilmesi emr ve tavsiye buyuruluyor ki Abdullah bin Mes'ûd, Sâlim, Ubey bin Ka'b, Muâz bin Cebel'dir.***** Bunların taraf-ı Nebevî'den ta'lîm-i

---

* Esteîzü billâh (وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلا) (İsrâ Sûresi 17/106) buyuruluyor ki "Kur'ân'ı ezmân-ı muhtelifede müteferrik olarak inzâl ettik. Tâ ki Habîbim onu nâse te'ennî ile kırâat edesin. Onlar da lâyıkıyla hıfz edeler. Ve kur'ân'ı yirmi üç senede inzâl ettik" demek olur. Sûre-i Furkān'da [25/32] küffârın (لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً) "Ne olaydı Kur'ân kütüb-i selâse-i semâviyye gibi def'a-ı vâhidede tenzîl buyurulsaydı" dedikleri hikâye buyurulup (كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ) [Furkān Sûresi 25/32] "Kur'ân'ı muferrikan inzâlimiz kalbini onu hıfza, müeddâsını fehme ihzâr ve tesbît içindir" sûretinde cevap verilmiştir.

** Yine Beyzâvî tefsirinde naklediyor.

[3] Bakara Sûresi 2/273.

*** Meâl-i münîfi: Mü'minler sadakalarınızı şol fukarâ-yı ehl-i Suffe'ye veriniz ki onlar nefislerini ta'lîm-i Kur'ân'a ve fî sebîlillâh cihâda vakf u hasr etmişlerdir. Bu cihetle kesb ü ticârete vakitleri yoktur. Onların iffeti züll-i suâli irtikâba mâni' olduğundan nezâhet-i hâllerine vâkıf olmayanlar ehl-i Suffe'yi zengin zannederler. Onların nişâne-i fakrı sîmâlarındaki zaaf ve resâsettir. Onlar mecbûr olup da halktan bir şey istediklerinde ilhâh etmezler.

**** Buhârî Katade'den rivayet etti. Dedi ki: Enes b. Malik'ten Resûlullah zamanında Kur'an'ın toplanması konusunu sordum. Bu konuda çalışanlar Ensar'dan 4 kişiydi: Übey b. Ka'b, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit, Ebu Zeyd. Ebu Zeyd kim dedim? Amcalarımdan birisi, dedi.

***** Allah Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Kur'ân'ın kırâatini şu dört kişiden öğrenin: Abdullah b. Mesud, İbn Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim, Übey b. Ka'b ve Muaz b. Cebel (Buhârî, Müslim, Tirmizî, Neseî, Abdullah b. Ömer'den rivâyet ettiler).

Kur'ân'a me'mûr olmaları Kitâb-ı kerîm-i ilâhîyi kâmilen hıfzetmiş ve kitâbeten de cem' eylemiş bulunmalarından dolayıdır. Hazret-i Sıddîk'ın irtihâl-i Nebevî'den evvel imâmete ta'yîni, Hazret-i Ömer'in sefer ve hazarda nezd-i Resûlüllâh'a mülâzemeti, Hazret-i Osman'ın câmi'ü'l-Kur'ân olduğuna birçok ahbârın delâleti, Seyyidinâ Aliyyü'l-murtezâ'nın irtihâl-i Nebevî'yi müteâkıb târîh-i nüzûle tevfîkan cem'-i Kur'ân buyurmaları hulefâ-yı erbaa hazerâtının da meşâhîr-i huffâzdan addedilmelerini iktizâ eder.*

M. Kâmil

İctimâiyâtta
GARBCILIK ve BOZGUNCULUK

Asırların güzâriş ve sû'-i idâresi içinde bir lahza huzûra nâil olamayan efrâd-ı millet arasında her gün yeni bir ihtirâtla kesb-i kuvvet eder görünen; fâikıyet vesâiti, merâsim ve intizâm-ı zâhirîsi i'tibârıyla nazar-ı ribâ addedilebilen garb medeniyetine karşı bir temâyül ve incizâb hissedenlerimiz pek çoktur. Hissedenlerimiz diyoruz. Çünkü tedkîk ve tahkîka müstenid bir kanâatle hakîkaten niçin takdîr ve tercîh ettiğini bilerek garbcı kesilenlerimizin kimler olduğunu bilmiyoruz. Tehî fikirlerin, sevk-ı cehâletle maksad ve hedefini kaybetmiş kimselerin kârı olan kör körüne bir taklîdden başka medâr-ı sübût olabilecek en ufak delîle mâlik olmayan bu cereyânın vakit vakit ortaya çıkardığı münâkaşa vesîlelerine, hakîkatin izhârı ve istinâd ettikleri nukāt-ı nazarın çürüklüğünü isbât için, bir fırsat nazarıyla bakıyoruz.

Bu mevzûa temâs etmek üzere Ağaoğlu Ahmed Bey'in *Türk Yurdu* mecmûasında ahîren neşrettikleri bir makālede şark ve garb medeniyeti yekdiğeriyle karşılaştırılmış ve bugünkü alâim ve tezâhürâta müsteniden vâzıh bir netîce irâe edilmiştir. Mûmâ ileyh hülâsaten diyor ki:

"Garb medeniyetinin gālib, İslâm ve Buda medeniyetinin maglûb mevki'de olduklarını görüyoruz. Bu hâdiseyi inkâr etmek belâhattir. Mağlubiyetimiz hem maddî, hem ma'nevîdir. Maddî olan kısmı o kadar bâriz ve açıktır ki hepimizin beynimize hulûl etti. Ma'nevî kısmı da üç yüz seneden beri başlamıştır. O zamandan beri kaç müstakil müslüman hükûmeti kaldı. Bunlar garbla mücâdelenin bir netîcesidir. Hayâtın maddî tecelliyâtından başlayarak tarz-ı telebbüse kadar Avrupa'yı taklîd ediyoruz. Avrupa medeniyeti her şeyi sürükleyip götürüyor. Binâenaleyh: Yegâne çare o medeniyeti almaktır. Lakin medeniyet bir külldür. İlim ve hüner bundan ancak bir kısmını ihtivâ eder. Bunu için garb medeniyeti bütün noksanları ve fazîletleri ile kabûl edilmeli. Yani kafamız, kalbimiz, tarz-ı telakkimiz, zihniyetimiz i'tibârıyla ona uymalıyız. Bunun hâricinde halâs yoktur."

Evet, biz garba karşı elîm bir mağlûbiyete uğradık. Yine mecrâ-yı ahlâkī ve millîmizde de bu mağlûbiyete doğru gidiyoruz. Bunları inkâr edecek değiliz. Fakat rûh-ı mes'ele harbde olduğu kadar ictimâî sâhada da med ve cezr irâe eden mağlûbiyetin vukū' bulmuş olmasında değil, bu mağlubiyet müvâcehesinde nasıl sakīm bir rü'yetle yanlış bir yol tutmak isteyişimizdedir. Alelıtlak mağlûb olduk demek kâfî değildir. Belki niçin mağlûb olduğumuzu düşünmek gerektir. Her hastayı inhirâf-ı mizâcından dolayı tedâvîsine lüzum görmeden mezâra gömmek mi îcâb eder?...

Bilhassa ferdî, âilevî hayatta insan nasıl hastasının hayâtıyla **[62]** alâkadâr olması lazım gelirse hayât-ı ictimâiyyede münevver gençlerimizin de milleti ölümden ziyâde hayâta sevk edecek yolları bulması iktizâ ettiğini kabûl zarûrîdir. Hiçbir millet tasavvur olunamaz ki mağlûb olduğu bahânesiyle asırların mahsûlü olan târîh-i medeniyetini, an'anâtını terk edebilsin. Bizim için mağlûbiyet zarûretiyle garba temessül etmek,

---

* Ebû Ubeyd *Kur'an'ın Kıraati* isimli kitabında Resûlullah'ın ashâbından şu isimleri saydı: Muhacirlerden dört halife, Talha, Sa'd, İbn Mes'ûd, Huzeyfe, Sâlim, Ebu Hüreyre, Abdullah b. Sâib ve el-Abâdile. Kadınlardan Âişe, Hafsa ve Ümmü Seleme. Ensâr'dan Ubâde b. Sâmit, Ebû Halime diye künyesi olan Muâz, Mücemmâ b. Cariye, Fedale b. Ubeyd ve Müslime b. Muhalled. Birini daha açıkladı. Peygamber'den sonrasını ancak tamamladı. Onu toplayanlardan birisi Ebu Mûse'l-Eş'arî idi. (Bunları Ebû Omer ve Dani zikretti)

İbn Hacer şunları söyledi: İbn Ebi Davud, Kays b. Sa'saa ve Sa'd b. Münzir'i zikretti. (*İtkān*)

İbn Ebi Davud, Muhacirlerden Temim b. Evs ed-Dârî'yi ve Ukbe b. Âmir'i zikretti. Bunlardan şu anlaşılıyor: Resûlüllah zamanındaki bu şahısları kimse tam sayamıyor, kaç kişi olduğunu bilmiyor. (Ayni c. 9, s. 315)

rûhumuzdan, esâsâtımızdan uzaklaşmak: İrâde, azim, arzû-yı teâlî, şecâat gibi mezâyâ-yı fıtriyyemizi zaaf ve acz, meskenet, zillet ve rûhsuzlukla mübâdeleye rızâ-dâde olmak demektir. Nasıl ki: dört sene evvel bütün cihân nazarında maddeten ölmüş bir millet vardı. Öyle bir millet ki garb medeniyetinin bütün vesâit-i maddiyyesi, taassubu, gayzı, husûmeti, propagandası, el-hâsıl hey'et-i mecmûası karşısında mağlûb olmuş, bitkin bir hâle gelmişti. O zaman da pek çok kimseler şimdiki gibi "Mağlûbuz. Yaşamak için onlara mutâvaattan, inkıyâddan başka çare yoktur" diyorlardı. Fakat bütün bu rûhsuz, zaîfü'l-vicdân insanların korkularına rağmen milletin azim ve îmânı sâyesinde eli ayağı bağlı on milyoncuk müslüman Anadolu bütün garba karşı emsâli nâ-mesbûk bir zafer kazandı. Bu harbi kazanan kuvvet ne idi? Top mu? Tüfenk mi? Düşmanlara fâik hangi bir vâsıtamız, hatta hangi noktada adeden fâikıyetimiz vardı. Hiç!...

Ancak azim ve îmânımız vardı ki bu da henüz aramızda bütün mehâbetiyle yaşayan vekâyii unutarak mağlûbiyetine haksızca hükmettiğimiz medeniyet ve secâyâ-yı İslâmiyyemizin tebârüzünden başka bir şey değildi. Zâlim Avrupa bugün hakk-ı hayâtımızı tasdîk mecbûriyetinde kaldıysa kendilerine mutâvaatımızdan, garblılaşmaktan ileri gelmedi. Ve bu mücâdelede garb yani hıristiyan medeniyetine mensûb iki kitle çarpışmadı. Döğüşen, şark ve garb idi.

Öyle bir hakîkat muvâcehesindeyiz ki: Dünyanın mantığı, iğlâkı bunun kıymetini izâle edemez. Garb medeniyeti bütün menâbi' ve vesâitiyle bizi öldürmek istediği halde İslâm medeniyetinin muhassalası olan milletimizi yenememiş, ta'bîr-i dîgerle İslâm medeniyetinin rûhu, hey'et-i mecmûası olan bu mukâvemet garb âlemine ihrâz-ı galebe etmiştir.

Eğer mağlûb ve imhâya mahkûm olduğu iddiâ edilen medeniyetimizde bu hayât ve i'tilâ kâbiliyeti olmasaydı, eğer zannolunduğu gibi ölgün bir rûha, sekîm ve mütefessih bir medeniyete mâlik olmuş bulunsaydık acaba bu dört senenin târîhinde bir mevkiimiz, coğrafya kitaplarında bir ismimiz bulunacak mıydı?

Bin üç yüz senelik hak mücâhedesi, hak medeniyeti, hak zaferi menâkıbından, târîhinden sarf-ı nazar, en yeni vekâyie âid olan son zaferimizi mâdem ki -bütün dost ve düşmanın ittifâk-ı karârıyla- silahlarımızın fâikıyeti değil, îmânımızın kuvveti, medeniyetimizin kâbiliyeti doğurmuştur; şu halde cihân muvâcehesinde ehliyet ve kâbiliyeti en mu'cize-nümâ misâliyle gösteren medeniyetimizi mağlûb ve hakîr görmek, ondan uzaklaşmak istemek bütün ma'nâ ve şümûlüyle ictimâî bozgunculuktan başka bir şey değildir. Demek: Maatteessüf indirâs ve atâlete doğru gider görünen İslâm âleminin bu sukûtunu medeniyetinde, esâsât-ı ictimâiyyesinde değil, daha başka zemînlerde aramak lazım geliyor.

İşte kemâl-i vuzûh ile isbâtı sadedinde bulunacağımız da'vânın ifâdesi, rûhu buradadır. Aksinin münâkaşasından pervâmız olmadığı halde en samîmî ve açık bir lisanla diyoruz ki:

1- İslâm âleminin: İslâm hükûmetlerinin, İslâm milletlerinin tedenniyât-ı hâzırası esâsât ve an'anât-ı İslâmiyyeden uzaklaşmalarından mütevelliddir.

2- Medeniyet-i İslâmiyyenin, İslâmiyet desâtîr-i ictimâiyyesinin rûhu unutularak yerine görenekler, yabancı teâmüller ikâme olunmuştur. Bu keyfiyet bünye-i ictimâîmizi, âile teşkîlâtımızı temelinden sarsmıştır.

3- Rûh-ı medenîmize, hassâsiyetimize tevâfuk etmeyen seyyielerin, taklîdlerin memlekete girdiği gündenberi teâvün azalmış, refâh azalmış, âile hayâtı zehirlenmiş, ictimâî tesânüd parçalanmış, cehâlet daha umûmîleşmiştir.

4- Beşeriyetin mâl-i müştereki olan ulûm-ı müsbetenin iktibâs ve tatbîkine garb teâmüllerinin menfî ve marazî şekilde hulûlü mâni' ve engel ol-muştur.

5- Muâlecâtın nevi' ve mikdarı her bünyeye göre tehâlüf etmekte olduğu gibi bünye-i ictimâiyyemize zerk edilmek istenilen iksîr-i garbî de rûh, his, tarz-ı tefekkür, teşkîlât, emzice i'tibârıyla vücûdumuzda ancak bir zehir te'sîri bırakacağından yükselmek, yaşamak için rûh ve sâfiyet-i hakîkıyyesiyle İslâm medeniyetini ta'kîb ve tatbîkden başka halâs çâremiz mevcûd değildir. (Bu neticeleri avn-i hakla peyderpey teşrîh etmeye çalışacağız.)

Esâsât ve an'anât-ı İslâmiyyeden uzaklaşmak kaydıyla ta'yîn edilen sâhanın şümûlü ve vüs'ati,

en mühimmi hâricî te'sîrât olmak üzere dâhilen sefâhet, istibdâd, adâletsizlik, sanâyi' ve ticârete rağbetsizlik, atâlet gibi medeniyetimizde tamamıyla aksi matlûb olan radîeleri de şamildir. İşte bunların ne gibi esbâb taht-ı te'sîrinde teşekkül ettikleri ve hey'et-i ictimâiyyemiz içinde ne sûretle müessir olmaya başladıkları hâdisât-ı târîhiyye ve ilmi'r-rûh-ı ictimâî nokta-i nazarından iyice tedkîk edilmedikçe medeniyet çerçevesine **[63]** dâhil umdelerle onun hâricinde kalan ve fakat sanki esâs-ı ictimâîmizde dâhilmiş gibi telakkī edilen neticeleri tefrîk etmeye imkân olamaz.

Halbuki bizim bütün tedkīkātımızda en ziyâde yanıldığımız nokta da bu tefrîka muktedir olamayarak hakla bâtılı yekdiğerine karıştırmaklığımızdır. Yalnız gönül ister ki hakīkat tezâhür etsin. Fakat satıhbîn bir idrâkle, yarım bir görüşle, müteceddid görünmek sevdâsıyla koca bir medeniyete ta'rîz ve o medeniyetin üç yüç elli milyon nüfûs-ı beşeri ihtivâ eden sâlikleri rencîde edilmesin.

Hasan Hikmet

Demokraside AHLÂK-ı FERDİYYE

Nöşatel'de basılan faydalı bir koleksiyona dâhil bir risâleyi ahîren mütâlaa etmekle iki mes'eleyi halletmiş oldum. Bu risâlenin mündericâtı bize bi'l-etrâf taalluk ediyor.

Ben görüyorum ki hakīkaten demokrasi usûlü cereyân eden memleketlerde hissiyât-ı dîniyye fazlaca hükümrân oluyor. Demokrası denir denmez bütün ef'âl ve harekâtta hadsiz bir serbestî hükmedeceğini insan zannediyor. Meğerse öyle değilmiş. Ben bu keyfiyeti İslâmiyet'in mebâdî-i intişârında da görüyorum ve hatta İslâmiyet'in bugüne kadar mer'î ve mu'teber olan ahkâmında da buluyorum.

O nedir? Şahsî ve husûsî addettiğimiz bazı ef'âle, şayet o ef'âl çirkin ise, buna karışmaya kendimizde salâhiyet görmemektir. Halbuki İslâmiyet'te böyle değildir. Bir kardeş size, sizdeki fenâ halden dolayı ihtârât icrâ etmeye mecbûrdur. Yani o, onun vazîfesidir. İslâmiyet'in mebâdîsi ise bütün kemâliyle bir demokrasi idi. İstidlâl ediyorum ki İslâmiyet, o zamanki usûl-i hükûmetinde esâs olarak demokrasinin kāide-i ahlâkıyyesini takviyeye lüzum görmüştür.

Nöşatel'de basılan ânifü'l-beyan kitap demokrasilerde dînî ve gayr-ı dînî alelumûm ahlâkıyâta büyük bir hisse ayrılmak lazım geleceğini ityân ediyor. Zannederim bu, böyledir. Bir milletin efrâdı, hâkimiyeti üzerine alıp da millet ve memleketin umûm vezâfinde iştirâk hakkını ihrâz ettiği gibi ferdin vezâif-i ahlâkıyyeye fazlaca riâyet etmesi lazım geleceğini akıl kesdirir. Hâkimiyet gibi büyük bir kuvvetde hissedâr olmak, şüphe yok, her ferdin üzerine mecbûriyyü'l-îfâ bir vazîfe-i ahlâkıyye tahmîl eder.

Bundan dolayı olmalı ki İsviçre'de, İngiltere'de, Amerika'da hissiyât-ı dîniyye hiçbir cebr u tazyîka hâcet kalmaksızın umûmî bir hiss-i millî şeklinde tecessüm ediyor.

Bu hakīkatin bizim için bilinmesi lazımdır. Çünkü hepimize meşrûtiyetin i'lânında lüzûmundan fazla bir ahlâkī gevşeklik gelmiş idi. Hürriyet-i tefekkür kāidesi bize ef'âl ve harekâtta alelıtlak serbest olacağımızı zannettirmiş idi. Biz bu gayr-ı müfîd serbestîyi hâkimiyet-i milliyyenin muktezâsı addetmiş idik. Halbuki lazım gelir idi ki kendimizi eskisinden daha ziyâde sıkalım, daha ziyâde tahdîd edelim. Diyebilirim ki bizde meselâ müskirât isti'mâli eskisinden daha ziyâde arttı. Hatta müslümandan meyhânecileri millet-i İslâm, ezcümle Türk milleti görmemiş iken bilâhare müslümanlardan meyhâne sâhipleri peydâ olduğunu da gördük ve işittik. Bundan daha fenâ haller müşâhede edildi. Şüphe yok ki bu, demokrasiyi anlamamanın bir neticesidir. Bu demokrasi bit-tabi' seciye gevşekliğinde te'mîn-i mevcûdiyet edemez, rahnedâr olur. Demek ki demokrasiyi muhâfaza edebilmek için metîn ahlâkī esaslara istinâd etmek lazım gelir.

Fakat bunu yoluna koyabilmek için yalnız doğrudan doğruya ittihâz olunan vesâit kâfî değildir. Meselâ işret etmeyin, kumar oynamayın demek te'mîn-i maksad edemez. İnsanları bu fenalıklardan vikāye edecek bazı ictimâî meşgūliyetler lazımdır. Kezâlik kavânînin de etraflı olarak vaz'ı muktezîdir. Yoksa te'dîb-i şedid de kifâyet edemez. Ben burada haber aldım ki işret men' edilmiş olmakla beraber bazı yerlerde evlerde husûsî

inbikler ile müskirât çıkarılıyor ve eskisinden daha pahalı satılıyor imiş. Kezâlik meyhâne kalkmış ise de meselâ bir attâr dükkânının arkasında yine müskirât satılıyor imiş. Halbuki şimdi İsviçre evlerde dahi müskirât i'mâlini cezâ-yı şedîd ile men' ediyor. İsviçre hükûmeti tahkîk etmiş ki evlerde ispirto çıkarılması yüzünden mazarrat hem iktisâdî, hem sıhhî olarak, eksilmemiş, tezâyüd etmiştir. Bizi de aynı neticeye vâsıl olmaktan Allah saklasın.

Eserin sâhibi materyalizm, maddiyet-perverlik ile demokrasi bir yerde ictimâ' edemeyeceğini ve şahsın bir mevcûd-ı mutlak eseri olduğunu ve bunu idrâk edemeyenler hürriyetin kadr ü kıymetini bilemeyerek demokrasiyi kolayca fedâ ettiklerini ve demokrasinin ancak kuvve-i rûhâniyye ile idrâk edilebildiğini, kendilerinde bu şerîta bulunmayanlar demokrasinin kadr ü kıymetini takdîr edemeyeceklerini ve son zamanlarda Avrupa'da şurada burada demokrasinin zaafa düşmesi ve hürriyetin kıymetiyle demokrasinin kıymeti yekdiğere merbûtan takdîr edilmemesi hep zaaf-ı ahlâkī neticesi olduğunu isbât ediyor.

[64] Bu îzâhât bizim için de kıymetdârdır. Zîrâ yeni girdiğimiz demokrasiyi bihakkın tatbîk edip onun fevâidinden müstefîd olabilmekliğimiz için şahıslarımızı bir kat daha metîn prensipler ile takviye etmekliğimiz lazımdır. O prensiplerin başında demokrat olan bir milletin her ferdine teveccüh eden kuvve-i ma'neviyyeye istinâd vazîfesi vardır.

Sebîlürreşâd

Bu makāleyi *İkdâm* gazetesinin sâhibi Ahmed Cevdet Bey Lozan'dan yazıyor. Ahlâk mes'elelerine pek ziyâde ehemmiyet veren ve zaman zaman böyle faydalı neşriyât ile irşâdât-ı hâlisânede bulunan Ahmed Cevdet Beyefendi'nin bu mektûbunu kāriîn-i kirâmın çok dikkat ve ehemmiyetle mütâlaalarını ricâ ederiz. Zîrâ milletimizi büyük bir dalâle sevk etmekte olan bazı muharrirler bâtıl da'vâları arkasında halkı sürüklemek için dâimâ garbı dillerine doluyorlar; "O diyâr-ı medeniyyede şöyledir, böyledir, filan feylesof şöyle söylemiştir, ictimâiyyûndan filan zat böyle demiştir" diye efkârı taglît husûsunda türlü türlü hünerler gösteriyorlar. Onlara göre: Artık halkın herhangi bir hiss-i dînî ile mütehassis olması, herhangi bir şiâr-ı dînî ile mukayyed bulunması demokrasi ile kat'iyyen kābil-i te'lîf değildir; bilakis bütün şiâr-ı dînîyye ve ahlîkıyye halkın hürriyetine karşı gerilmiş birer zincirdir; bunları kırmak asrın muktezâsıdır ve bu hissiyât ve şeâiri muhâfazaya çalışanlar gözlerini mâzîye ircâ' etmiş adamlardır, ki artık bu teceddüd devrinde onların hakk-ı kelâmı yoktur; halk, din ve ahlâk husûsunda hadsiz bir serbestîye mâliktir, mesâil-i dîniyye ve ahlâkıyye hey'et-i ictimâiyye ile alâkası olmayan bir takım ferdî mes'elelerden ibârettir; binâenaleyh hey'et-i ictimâiyye nâmına bu husûsta hiçbir kuyûd-ı mânia vaz' edilemez…

İşte halkı böyle bir tarîk-ı dalâlete sevk eden bazı muharrirlerin bu çürük ve mütefessih nazariyelerine Ahmed Cevdet Bey'in şu mühim makālesi müdhiş bir sille-i te'dîbdir. Fakat onlar böyle tokatlar karşısında sinmeyi pek güzel bilirler. Bu hakāyıkı şayet başı sarıklı bir zat ortaya koymuş olsaydı, kıyâmetler koparırlardı: Maddiyet-perverlik ile demokrasi bir yerde neden ictimâ' edemezmiş, demokrasinin ancak kuvve-i rûhâniyye ile idrâk edilebileceği, kendilerinde bu şerîta bulunmayanların demokrasinin kadr u kıymetini takdîr edemeyecekleri ne demekmiş? diye müteaddid makāleler gazeteleri kaplardı.

Bit-tabi' bu makālesinden dolayı Ahmed Cevdet Beyefendi'ye bütün hakīkī müslümanlar müteşekkirdir.

HASBIHÂL

Geçen akşam, Ankara'dan yeni geldiğimi işiten samîmî bir arkadaşım geldi. "Bu gece biraz gezelim. Sana İstanbul'un yeni Ramazan âlemlerini göstereyim" dedi. İstanbul'dan ayrılalı üç sene olduğu için arkadaşımın bu teklîfini memnûniyetle kabûl ettim.

Terâvîhi Bayezid Câmi'-i Şerîfi'nde kıldık. Koca Bayezid kapılarına kadar dolu idi. Câmi'den çıktıktan sonra "Direkler arasına gidelim" dedi. Vezneciler'e gelince tugyân etmiş nehir gibi müdhiş bir insan akıntısı karşısında şaşaladım.

– Ne kadar kalabalık!

– Evet, kadınlarla erkekler birlikte piyasa ettikleri için gece oldu mu burası böyle geçilemeyecek hâle geliyor.

– Üç senedir Anadolu'da birçok şehirler, kasabalar gezdim. Böyle bir hâle hiçbir tarafta rast gelmedim. Anadolu'da yalnız bir yerde kalabalık vardır, ki o da ordugâhdır.

Her taraftan fışkıran elektrik ziyâlarıyla gecesi gündüze dönen bu caddede kadın, erkek o derecede kaynaşıyor ki yekdiğerine temâs etmeden, sürünmeden geçmek kābil değil.

Arkadaşım ben tâ Saraçhâne başına kadar götürdükten sonra dönüp bir çayhânede oturduk. Şâhidi olduğum ahvâl beni hayretler içinde bıraktı! Üç senede ne azîm inkılâblar olmuş! Anadolu halâs ve istiklâl mücâdelesi yaparken ecnebî işgāli altında bulunan İstanbul kadını da i'lân-ı hürriyet etmiş!

Birtakım kadınlar yatak odasındaki kıyafetlerle sokağa dökülmüşler. Gözlere çekilen sürmeler, dudaklara sürülen kırmızlar, yüzlere sıvanılan pudralar tâ karşıdan fark olunuyor. Tuvâletli zülüfler şakaklara dökülmüş, başlarda şapkadan başka bir nesneye benzemeyen bir şey! Enseler, kollar, göğüsler serâpâ uryân. Uçları dizlerde nihâyet bulan kısa mantolar. Dizlerden aşağı şeffâf çoraplar.. altın, elmas bilezikli kollar ya kocasının, yahud yabancı bir erkeğin koluna sarılmış. Böyle çift çift, ba'zan bir delikanlının etrâfını birkaç kız almış. Konuşarak, fıkırdayarak, etrafa tebessümler saçarak akın akın bir aşağı, bir yukarı piyasa edip duruyorlar.

Ben önce bunları aktris, yahud Rus kızları zannetmiştim. Eğer arkadaşım bunların müslüman kızları, müslüman kadınları olduğunu **[65]** söylemeseydi kat'iyyen inanmayacaktım. Müslümanlıklarına küçük bir emâre bile yoktu.

– Birâder! Bu ne hâl? dedim.

– İşte böyle! dedi. Terakkī, medeniyet... Şimdi bunlar telakkī olunuyor!

– Peki! Nasıl oldu da üç sene içinde İstanbul bu kadar terakkīye mazhar oldu?

– Bunun esbâb ve avâmili çoktur. Esâsen bu cereyânın daha evvel başlamış olduğunu herkes gibi tabîî siz de bilirsiniz.

– Ma'lûm. Harb-i Umûmî zamanında ve ona tekaddüm eden devirde hürriyet-i nisvân için muhtelif sûretlerde vukû' bulan mesâîyi pekâlâ biliriz. Fakat işin bu kadar az bir müddet zarfında bu derecelere varacağını doğrusu akıl almıyordu.

– Evet, ecnebî işgāli olmasaydı, belki iş bu derecelere varmazdı. Şimdi seni tiyatroya götüreceğim, göreceksin ki orada da kadın erkek localarda birlikte oturuyorlar. Bu mantolar da çivilere asılıyor.

– Ciddî mi söylüyorsun?

– Kadıköy ve Tepebaşı tiyatrolarında ise localardan başka koltuklarda, sandalyelerde de erkeklerle yan yana oturuyorlar. Bunun daha ilerisi de var: Birahânelerde beraber içenlere ne diyeceksin? Artık daha fâhiş ve daha fecî' safhalarını söylemeyeceğim. İstanbul'daki fuhuşhânelerin adedini işitsen titrersin. Ecnebîlerle teehhül eden müslüman kadınlarının isimlerini saysam tüylerin ürperir. Azîzim, tehlike saçağı sarmıştır. Eğer bunun önüne geçilmezse artık bu memlekette ahlâk nâmına bir şey aramayın... Haydi tiyatroya gidelim de orada konuşuruz. Oradaki "Me'ser-i Medeniyye!"yi gözünle görmüş olursun.

Yanımızdaki locada üç kız bir erkek, öbür yanımızdaki locada da iki kadın iki erkek gülüşüyorlar, bazan Türkçe, bazan Fransızca konuşuyorlar. Localar hep böyle erkek, kadın karışık.

– Nasıl terakkīmizi, medeniyetimizi beğendiniz mi?

– Çok iyi! Zavallı Anadolu kadını: O, orada yırtık çarığıyla, rengi uçmuş yaşmağıyla, kırık kağnısıyla yağmur altında, çamur üstünde cebhâne taşısın, düşmanı denize döksün sonra burada da kendi ırkına, kendi mezhebine nisbet iddiâsında bulunan birtakım kadınlar kulaklarına binlerce liralık pırlanta küpeler, kollarına altın bilezikler takarak, ipeklere kadifelere bürünerek, aktrisler gibi süslenerek erkeklerle bir arada tiyatrolarda, birahânelerde zevk u safâ içinde yüzsünler. Anadolu'da şehîd yavruları yiyecek ekmek bulamazken burada yine bu memleketin evlâdından sayılan birtakım adamlar avuç avuç liraları eğlencelere, şeâiri-i milliyyemizi tahrîbe sarf etsinler... Doğrusu terakkīnin, medeniyetin, bu derecesine diyecek yok! Birâder, bu ahvâli gören, bundan müteessir olan, bu rezâletlerin önüne geçmeye

çalışan yok mu? İstanbul'un ekseriyet-i azîmesini teşkîl eden yüz binlerce erbâb-ı nâmûsun ahlâkına, mukaddes şeâir-i milliyyesine karşı hürmet göstermeye lüzum görmeyen bu zevk ve hevesine meclûb mahlûkların başıboş hareketlerine nasıl müsâmaha olunabilir? Bunların hürriyetleri var da koca bir hey'et-i ictimâiyyenin hakk-ı hürriyeti yok mu?

– Azîzim, işte ecnebî işgāl ve hâkimiyeti altına düşen memleketlerin hâli böyle olur. Geçen sene bizim polisimiz bu fenâlıkları men' etmeye kalkıştı da bizim ırkımıza, bizim mezhebimize mensûb olan bu kadınlar, bu adamlar ecnebilerin himâyesine sığındılar. Onun üzerine polis ileri gidemedi. Bit-tabi' bu ahvâl İstanbul'un ekseriyet-i azîmesini teşkîl eden erbâb-ı iffet ve nâmûsun hissiyâtını pek ziyâde rencîde etti. Fakat tahammülden başka çâre yoktu. Hükûmet-i milliyyemizin burada da teessüsünden sonradır ki hep bu fenâlıkların önüne geçilmeye çalışılıyor, inşâallâh hükûmet-i milliyyemiz hissiyâtımızı müdhiş sûrette rencîde eden ve hürriyet-i ictimâiyyemize, şeâiri-i milliyye ve dîniyyemize pek büyük bir tecâvüz teşkîl eyleyen bu ahvâlin de önüne geçer.

– Ona şüphe etmeyiniz. Elhamdülillâh, Anadolu'da bu fenâlıkların, bu münâsebetsizliklerin hiç birisi yoktur. Büyük Millet Meclis-i Âlîsi müskirâtı men' etmiş, Dâhiliye Vekâlet-i Celîlesi de geçen gün âdâb-ı umûmiyyeye riâyet etmeyenlerin tecziye olunacaklarını ta'mîm eylemişti. Emîn olunuz ki Anadolu'nun her tarafında riâyet olunan âdâb-ı umûmiyyeye burada karşı gelenlerin kolunu bükmeye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin kudreti yeter. Çok geçmeksizin bu fenâlıkların kalkacağına benim şüphem yoktur.

– İnşâallâh...

"Yıkılan Hayâ ve Nâmûsların Mâtemi"

İstîlâ, mağlûbiyet her milletin târîhini taraf taraf dolaşan kanlı fakat ölüm gibi ictinâbı imkânsız bir zâirdir. Yalnız şurasını unutmamalıyız ki istîlâ, sâde toprağa münhasır kaldığı müddetçe düşmanın kazancı mahdûd olur. Yazık ki biz, onlara bugün vatandan sonra vicdân ve ahlâkımızın da kapılarını açıyoruz.

[66] Beni böyle me'yûs söylendiren vak'ayı şuracıkta îzâh edeyim: Kalabalığa tâbi' olarak ilerlediğimi anlatmıştım. Önümde bir kadın grubu yürüyordu. Daha geride de dudaklarında bitmiş birer boynuzu andıran keskin bıyıklı herifler ta'kîb ediyordu. Bu iki gürûhun teâtî ettikleri kelimeleri buraya yazmaktan utanırım. Burada âile kızları, yarınki anneler de vardı. Ve onların da birçoğunu bu maskaralıklara bulanmış bir halde gördüm. Benim aklımın ermediği bir nokta var, o da sokakta bir genç kız, hiç tanımadığı, seviyesi, ahlâkı, aslı, nesli hakkında bir kelimelik ma'lûmâta bile mâlik olmadığı halde kendisine sataşan bir adama nasıl, ne yüzle, hangi düşünce ile temâyül ettiğidir. İlâ-mâşâallâh daha ilk karşılaşışta candan ahbâb oluverenleri gördükçe çileden çıkacağım geldi. Ben, mutaassıb ve bir fikri muhâkeme etmeden körü körüne kabûl eder bir adam değilim. Fakat bir kadın, gönlünden başlayarak vücûdunun bütün aksâmına kadar yapılan bir temellüke sâhip edeceği erkeği, kur'a çeker gibi, kalabalığın içinden ânî bir tahassüse esir olarak çekip alırsa, bu hâdisede bir iğrençlikten başka nasıl bir mâhiyet kalır?... Rast gele çiftleşen hayvanlarda bile bir intihâb mevcûdiyeti muhakkak iken, insanların bu düşkünlüğünü öğürmeden düşünmek bilmem nasıl kābil olur?...

"Kur" denilen aşk ihsâslarını resmî muâşeretlerine bir kāide gibi kabûl etmiş milletler bile bizim bugünkü menfî, hatta meş'ûm ve hevl-nâk seviyemizden kat kat geridedir. Orada hiç olmazsa herkes dengini arar ve bir erkek kendi sınıfından -yalnız olmak şartıyla- bir dişi bulur. Bir de gözümle gördüm, bir manav veya bir kasap çırağı meselâ bir nâzır haremine harf değil sahîfe-endâzlık edip yapışıyor. İşin en felâketli tarafı kadınlar kendilerine sataşmayanlara da için için güceniyorlar. Gördüğüm manzaraların kanlı fâcialarından bulanan gözlerimle melûl melûl efrâfıma bakarken yanı başımda çınlayan çapkın bir kahkahanın billûr neşteriyle kulaklarım yırtıldı. Dönüp baktım: Henüz çocuk denecek kadar genç bir kız, arkadaşlarını dürterek beni gösteriyor:

– Vâh vâh! Gālibâ mâtemde... Babası ölmüş olacak! diye kederimle alay ediyordu.

Bir harf-endâz olmak felâketine katlanabilseydim, o küçük hanıma:

– Babam çoktan öldü; ben, sizlerin hayâ ve nâmûsunuzun mâtemini tutuyorum, diyecektim.

Sebîlürreşâd

Bu yazıları yazan, bu feryâdlarda bulunan, Mehmed Âsım Bey'in idâresine geçen *Vakit* gazetesinin seyyâhıdır. Milletin afîf ve nâmûslu evlâdından olan bu "Seyyâh", İstanbul sokaklarında gördüğü tereddî-i ahlâk manzaraları karşısında duyduğu derin nefret ve elemleri tasvîr ediyor. Bilmeyiz, başkaları muharririn bu nefret ve elemlerine ne derece iştirâk etti. Fakat bu rezâletlerden zaten müteneffir ve mütellim olmakta bulunan bizim gönüllerimize seyyâhın bu feryâdları çok te'sîr etti.

Ey, yıkılan hayâ ve nâmûsların mâtemini tutmakta olan müslümanlar! Görüyorsunuz ya? İş ne derecelere kadar varmıştır! Bu öyle bir felâket-i ictimâiyyedir ki bunun karşısında oturup ağlamak değil, neticesi izmihlâlden başka bir şey olmayan bu müdhiş sukūt-i ahlâkın önüne geçebilecek tedbîrler ittihâz etmek lazımdır.

Evet, fenalık hayli tevessü' etmiş ve kuvvetli bir cereyân almıştır. Fakat şunu da unutmayınız ki Müslümanlık bütün cihânı şirk ve dalâlet kapladığı bir zamanda teessüs etmiş, bütün rezâili çiğneyerek, en mülevves muhîtleri fazîlet güneşiyle nurlandırmıştı. İnsanlar zaman zaman fısk ve dalâlet yollarına saparlar. En büyük, en değerli mücâhede bu fetret-i ahlâk devirlerinde her türlü hakāretlere, her türlü ızdırâblara göğüs gererek fazîlet seslerini yükseltebilmektedir.

İşte Anadolu'nun mukaddes cihâdı bunun en canlı ve en yakın şâhididir. Çoklarının burada ye's ve fütûra düştüğü, yaşamak için ecnebî mandasına sığınmaktan başka çâre kalmadığını bağıra bağıra söylediği zamanlarda Anadolu'daki müslüman halkın yüksek rûhlarından fışkıran şehâmet ve fazîlet, hârikalar vücûda getirdi!.. Bu, yalnız bizim için değil, dünyada esâretin, mahkûmiyetin acısını çeken bütün milletler için bir nümûne-i imtisâl olacak kadar yüksek bir eser-i fazîlet ve şehâmettir.

Acaba o siyâsî dalâlet zamanlarında herkes "Artık çâre-i felâh yoktur, kendimizi bu yeni cereyânlara alıştırmaya bakmalıyız!" deseydi bugün milletin şeref ve hâkimiyetinden, hürriyet ve istiklâlinden eser kalır mıydı?

Bunun gibi şimdiki bu mevzîî dalâlet-i ahlâkıyye karşısında da "Artık çâre-i felâh yoktur, kendimizi bu yeni cereyânlara alıştırmalıyız." diyenler acaba o zamanki ictihâd sahiplerinden farklı mıdırlar? O zaman nasıl yüksek rûhlar çıkarak "Hayır, bu cereyan bir cereyân-ı dalâlettir. Bu, duracaktır!" diye bağırmışsa bugün de milletin nâmûslu evlâdı bu rezâil-i ahlâkıyye karşısında sarsılmaz bir azim ve îmân ile bağırıyorlar ki:

– Efendiler, bu, bir cereyân-ı dalâlettir. Ahlaksız milletler yaşayamaz. Şîrâze-i ictimâiyyesi dağılan ümmetler felâh bulamaz. Âile esâsları yıkılan hey'et-i ictimâiyyeler bekā-dâr olamaz. Milletin yaşaması ve yükselmesi **[67]** için bu dalâlet-i ahlâkıyyenin önüne geçmek lazımdır. Ve geçilecektir. Düşmanlara karşı "Vatan"ın kapılarını kapayan Anadolu "Vicdân ve Ahlâk" kapılarını da açık bırakacak değildir.

Bugün matbûât-ı yevmiyyemize bu husûsta da çok büyük vazîfeler terettüb etmektedir. Zamanın nezâketini takdîr ederek, ahlaksızlığa karşı müttehiden hareket ile hükûmetimizin vezâifini teshîl etmek her müslümanın en mütehattim vazîfesidir. Allah tarîk-ı haktan sapanlara hidâyet ihsân eylesin.

Hindistan
HAREKET-i İSLÂMİYYESİ

Hisdistan'ın Kalküta şehrinde ahîren lisân-ı Kur'ân ile intişâra başlayan *el-Câmia* refîkimiz Hindistan hareket-i İslâmiyyesi hakkında bir silsile-i makālât neşrine başlamıştır. Şâyân-ı dikkat olan bu makālâtı biz de birer birer kāri'lerimize nakl ediyoruz.

1

Harb-i Umûmî'nin en büyük felâketlerinden biri bilhassa şark ve İslâm memleketleri arasında birden bire muvâsalât ve muhârebâtı inkıtâa dûçâr etmesi ve bu yüzden bunların bütün bu

vesâit-i hâzıraya rağmen yekdiğerinden haberdâr olmamalarıdır. Tabîî bunun yegâne sebebi harb değildir. Çünkü harbe rağmen Cebel-i Târık Boğazı'ndan Çin denizlerine kadar yollar açık olmakla beraber bu yollar bir tarafın elinde idi. Denizlere hâkim olan İngiltere kendi menâfiine uygun olmayan, istihdâf ettiği harbî gâyelere tevâfuk etmeyen her şeye karşı bunları seddetmeye muvaffak olmuştu. İngiltere, avâmil-i ma'neviyye ve fikriyyenin zaferi ihrâz etmek husûsunda topla tüfenkten daha müessir olduğunu bildiğinden bütün turuk-ı muvâsalât ve muhârebâtı sıkı bir kontrole tâbi' tutmuş ve siyâsî propagandaya fevkalâde ehemmiyet vererek havâdise istediği kalıbı veriyor, hakāyıkı gizliyor ve bu sûretle zafere doğru gidiyordu.

Osmanlı Devleti'nin Harb-i Umûmî'ye iştirâki bu vaz'iyeti büsbütün sıkıştırdı. Çünkü İngiltere memâlik-i İslâmiyyeye hücûma başladığından Hindistan'da vaz'iyeti pek nâzikleşmişti. Hindistan müslümanlarının merâkiz-i İslâmiyyeye ve bilhassa son İslâm devleti olan Osmanlı devletine karşı perverde ettikleri hissiyât ma'lûm olduğundan İngiltere Süveyş Kanalı ile Hisdistan arasındaki bütün muhâberâtı inkıtâa dûçâr etmiş, şark-ı karîbden Hindistan'a müheyyic bir tek haberin gitmemesine, Hindliler tarafından ref' edilen âvâz-ı iştikânın Hindistan'a ulaşmamasına çalışmıştı.

Mısır gazeteleri matbûât-ı İslâmiyyenin merkezi ve bütün dünya müslümanlarının nokta-i teârüfüdür. Müslümanları yekdiğerinin ahvâlinden en ziyâde ma'lûmâtdâr eden matbûât Mısır matbûâtıdır. Fakat Harb-i Umûmî i'lân olunur olunmaz Mısır gazetelerinin Hindistan'a girmesi men' olunmuş ve bunlar askerî sansüre tâbi' tutulmuştu. Ancak arasıra Hindistan'a *el-Mukattam* gazetesi gelirdi. (Bu gazete İngiliz taraftârıdır.) Bundan başka Hicaz'da neşr olunan *el-Kıble* muntazaman gönderilir ve ricâl-i hükûmet tarafından, siyâsî ve askerî sebeplerden dolayı mevkūf olanlara bile, meccanen tevzî' edilirdi.

Binnetîce Hindistan ile âlem-i İslâm arasındaki bütün esbâb-ı teârüf kat' olunmuş, Hindistan'ın, mücâhedâtı hâricde hemen hemen hiç duyulmamıştır. Evet, Hindistan'ın refâh ve râhat içinde yaşayan binlerce evlâdlarının hâricdeki kardeşlerinin hürriyeti uğurunda hürriyet-i şahsiyyelerini fedâ ettikleri, onların necâtı yolunda hapishânelere tıkıldıkları, onların da'vâları için esâretin bütün acılarını tatmakta devam ettikleri hemen hemen ma'lûm değil gibidir.

Hindistanlıların kendileri esâret altında oldukları halde Hilâfet-i İslâmiyye ve mehd-i İslâm ile merâkiz-i İslâmiyye ve bilâd-ı Arabiyye uğurunda vukū' bulan mücâhedâtından müslümanların haberi var mı?

Müslümanların bunlardan haberleri yoksa bunun muvâsalâtın inkitâından, yolların insidâdından başka bir sebebi daha vardır ki o da Hindistan'da akvâm-ı İslâmiyyenin beynelmilel lisânı olan lisân-ı dîn ile bir gazetenin intişâr etmemesidir.

Biz bu noksânı telâfî etmek emeliyle *el-Câmia*'yı neşre başladık.

Hindistan'da üç yüz milyon insan yaşamaktadır ki bunların yüz milyonu müslümandır. Mütebâkīsi yesenîdir. Şüphe yok ki yüz milyonlarca insanlar birer avuç toprak bile atsalar düşmanlarını diri diri gömerler ve onlardan kurtulurlar. Halbuki bu üç yüz milyonluk kitleye 1200 İngiliz me'mûruyla 100 bin İngiliz askeri hâkim bulunmaktadır.

Fil-hakīka bu pek garîb bir şeydir. Fakat sebebleri çoktur. Ve bu sebepler sâir şark milletlerini sukūt ettiren esbâba mümâsildir.

Bu sebeplerin en birincisi Hindliler arasındaki münâzaât-ı milliyye, muhtelif tâifeler arasındaki mücâdelâttır. İngiliz siyâseti Hindistan'a hâkim olduğu dakīkadan i'tibâren Hindliler arasında tefrikaları şiddetlendirerek hepsine hâkim olmak yolunu ta'kīb etmiş ve muvaffak olmuştur. Bundan dolayı Hindistanlılar mütemâdiyen birbirleriyle didinip durmuşlardır. Bir müddet sonra Hinduların akılları başlarına gelmiş, hükûmetin hîlesini anlamış ve binâen**[68]**aleyh umûmî, siyâsî millî bir cem'iyet teşkîl ederek Hindistan'ın hürriyet-i siyâsiyyesini istemeye başlamışlardı. Fakat müslümanlar hâlâ uyuyor, hâlâ hükûmetin elinde bir âlet olarak kullanılıyor, vatandaşlarına karşı husûmetkârâne hareket ediyor, ecnebî hırslarının âlet-i tatmîni oluyor, hürriyet ve istiklâlin kendilerine îrâs-ı zarar ederek Hinduları üzerle-

rine musallat edeceğini zannediyorlardı. Bu fikir o kadar hâkim idi ki yeni mekteplerden neş'et ederek ulûm-ı asriyye ile tecehhüz eden ve kendilerinden memleket için bir hayır umulan gençler bile hükûmete meyletmişler ve âhâd-ı nâsdan fazla memleketi mutazarrır eylemişlerdi. Çünkü bunlar cem'iyet-i milliyyeye girmeye ve ittihâdı te'sîs etmeye mâni' olmuşlardı.

Hindistan müslümanlarının milliyeti Müslümanlık'tır. Kendilerini mes'ûd edecek, yükseltecek yegâne kuvvet, din kuvvetidir. Fakat maalesef müslümanlar arasında onları uyandıracak, onların ölü ecsâdına faâliyet ve himmet zerk edecek bir da'vet-i dîniyye vukū' bulmuyordu.

Ma'lûm olduğu üzere din nâmına bir intibâha sâik olacak cemâat ulemâ ve meşâyihtir. Halbuki bunlar da gaflet içinde idi. Din nâmına taklîd, din nâmına âdâtın tahakkümünü idâmeden başka bir şeye hâdim değillerdi. Bundan dolayı sâf ve hâlis din yerine bir sürü hurâfelerle bid'atler kāim olmuştu. Kitâbullâh ile Sünnet-i seniyye mehcûr, nazar ve ictihâd kapıları mesdûd, tahsîl-i Kur'ân Celâleyn ile Beyzâvî'ye münhasır olduğu gibi sâir ulûm-ı dîniyye de buna makīs idi. Milleti ihyâ ile, bir takım dînî, millî vezâif ile, bir takım ictimâî faaliyetlerle mükellef oldukları ulemânın hatırına bile hutûr etmiyordu. Bilakis bunlar bu uğurda vukū' bulacak her hareketi "Siyâset!" addediyor ve "Ulemânın siyâsetle ne alâkası vardır? İlimle siyâset hiç birleşir mi?!" diyorlardı. Daha fenâsı bir takım "ulemâ'-i sû' "un türemesi, birtakım fitneleri îkāz etmeleri, milletin kafasına tahakküm eylemeleri oldu ki bunlar bütün bütün ebvâb-ı felâhı kapadılar.

Otuz seneden beri ulemânın ıslâh-ı hâl etmeleri için vukū' bulan da'vetler Nedvetü'l-Ulemâ nâmıyla bir cem'iyetin teşekkülüne sâik olmuş, fakat bu cem'iyetin mesâîsi bir takım teferruâta saplandığından esaslı hiçbir teceddüd yapılmamıştı. Halbuki evvel be-evvel milletin kalb ve dimâğını ıslâh etmek gerektir. Bunların salâhıyladır ki bütün mevcûdiyet kesb-i salâh ederdi. Yani ulemâ-yı İslâm ile münevver gençliği vezâif-i milliyye ve ictimâiyyesini îfâya da'vet iktizâ ediyordu. Aynı zamanda bu da'vetin nüfûz ve kuvveti sâir kuvvetlere sirâyet ve cümlesini müteessir ederdi.

Bu pek mühim ve pek esaslı bir işti. Fakat 1912 senesine kadar bir şey yapılmadı.

İşte Hindistan müslümanları böyle uykuda iken Trablusgarb muhârebesi vukū' bularak İtalya bu İslâm vilâyetine tecâvüz etti ve oradaki müslümanların boyununa kılıcı dayadı. Bu muhârebenin haberleri ilk def'a olarak Hindistan müslümanlarını sarstı ise de bunların uykusu böyle bir sarsıntı ile uyanıklığa mübeddel olacak gibi değildi. Böyle uzaktan gelen bir sarsıntıdan ziyâde içten gelen bir sayha, kafaları ve kalpleri uyandıracak bir sayha-i intibâh lazımdı.

Esasen Cenâb-ı Hak, böyle hâb-ı gaflete vararak sekerât-ı mevt içinde yaşayan milletleri uyandırmak ve onlara nefh-i hayât etmek gibi muazzam işleri der'uhde edecek olanları göndermeyi esirgemez. Bazan intizâr zamanları uzarsa da nihâyet müceddidler zuhûr ederek mensûb oldukları milletlere tâze bir hayât ifâza ederler.

İşte Hindistan'da da 1912 senesinde müslümanların ictimâî, siyâsî, dînî hayatında birdenbire bir inkılâb vukū' buldu. Pek kuvvetli bir hareket müslümanlara her husûsta icrâ-yı te'sîr etmiş ve pek kısa bir zaman içinde memleketin en nüfuzlu, en sağlam kuvveti olmuştur.

Bu hareketin başında Mevlânâ Ebulkelâm Ahmed bulunuyordu. Müşârun ileyh bir taraftan asıl Müslümanlığı ihyâya, diğer taraftan müslümanları hürriyet ve istiklâl uğurunda mücâhedeye da'vet ediyor ve bu da'veti her tarafta kabûl ile karşılanıyordu. Mevlânâ Ebulkelâm'ın tercümân-ı efkârı *el-Hilâl* mecmûası olduğundan bu hareket-i da'vete "Hilâl Da'veti" ıtlâk olunmaktadır.

Bu hareketin zuhûr ve sür'at-i intişârı cidden muhayyerü'l-ukūldur. Çünkü bu hareketin sür'at-i intişârı bir mâniaya tesâdüf etmemesine mebnî değildir. Çünkü her dakīkada muhâlifler kıyâmetler koparıyorlardı. Bir taraftan hükûmet bu teceddüd ve intibâh hareketini boğmak için elindeki vesâitin kâffesini kullanıyordu. Diğer taraftan bütün müessesât-ı milliyyeyi istîlâ eden zümreler bu harekete karşı pek bî-emân bir şiddetle mücâdele ediyorlardı.

Ve bütün bu kuvvetli mukāvemetlere karşı Mevlânâ Ebulkelâm tek başına mücâdele etmiş ve hepsini yenmiştir. Bir sene zarfında Ebü'lkelâm'ın da'veti bütün Hind müslümanlarını tes-

hîr ve tevhîd eylemiştir. Bunun üzerine hükûmet mukāvemetin beyhûde olduğunu anlamış, muhâlifler de hak ve hakīkate serfürûdan başka çâre bulamamışlardır.

[69] HİNDİSTAN'DA VAZ'İYET

Son günlerde İngiliz gazetelerinin Hindistan'dan aldığı haberler, maalesef müslümanları müteessir edecek bir mâhiyettedir. Çünkü Mahatma Gandi ile Mevlânâ Muhammed Ali ve Şevket Ali'nin nihâyetsiz fedakârlıklarla kurmaya muvaffak oldukları bünyân-ı vahdet ve ittihâdın sarsılmaya ve bu büyük mücâhidlerin Hindistan hareket-i milliyyesi için kabûl edip tatbîkında fevkalâde muvaffakıyetler ihrâz ettikleri esâsâtın tebdîl ve tahrîfe dûçâr olmaya başladığını görüyoruz.

Hindistan gibi pek vâsi' bir memleketi teşkîl eden ve her biri ayrı bir dîne mensûb, ayrı bir lisân ile mütekellim, şimdiye kadar ayrı menfaatler peşinde koşan, senelerden beri yekdiğerine muhâsım vaz'ıyette duran büyük kitleler arasında millî bir vahdet te'sîsi birkaç senenin mesâîsiyle olup bitecek bir iş olmadığı muhakkaktır. Bâ-husûs ki bu memleketin başında, orada bir vahdet-i milliyyenin teessüsüsünü kendi menâfi'-i hayâtiyyesi nâmına en büyük tehlike addeden bir hâkimiyet-i ecnebiyye bulunuyor ki her vâsıta ile Hindistan'ı teşkîl eden kitleleri çarpıştırmaya ve birini himâye ederek diğerini zaîf düşürmeye çalışmaktadır. Fakat her mâniaya rağmen Hindistan'ın münevver fikirli, vatanperver evlâdını toplayan ve Hindularla müslümanları temsîl eden teşkîlât-ı milliyyenin Harb-i Umûmî'yi müteâkıb yekdiğerine karşı her türlü mücâdelelerden sarf-ı nazarla tevhîd-i mesâîye karar vermesi ve bu kararını tatbîka muvaffak olması Hindistan'ın hayât ve âmâl-i milliyyesi nâmına büyük bir terakkī adımı teşkîl ediyordu. Bu ittihâd ve vifâkın en bâhir tecelliyâtından biri Hilâfet da'vâsının bütün Hindistan tarafından nâil-i müzâheret olması, bütün Hindistanlıların Hilâfet da'vâsını müdâfaada yekvücûd bir kitle teşkîl etmeleridir.

Müslüman Hindlilerle gayr-ı müslim vatandaşları arasındaki bu ittihâd ve tesânüd geçen sene Ahmedâbâd'da Hekîm Ecmel Han hazretlerinin riyâseti altında toplanan millî kongrede kemâlini bulmuştu. Bir müslümanın, Hindularla müslümanlardan müteşekkil bir kongreye riyâset temesi ilk def'a vâkı' oluyordu. Bu kongrenin verdiği en mühim karar Hindistan'ın âmâl-i milliyyesini tahakkuk ettirmek için ihtilâlcûyâne harekâta tasaddî etmeksizin sukût ve müsâlemet dâhilinde umûmî bir boykotaj i'lân ve tatbîk etmesi idi. Bu boykotajın programı mevâdd-ı âtiyyeyi muhtevîdir:

1- Hükûmet tarafından i'tâ olunan elkāb, nişanlar ve me'mûriyetlerin iâdesi,

2- Hükûmete âid mekteplerin terkiyle millî mektepler te'sîsi,

3- Mehâkim-i adliyyenin terkiyle bütün da'vâların millî mahkemelerde hall ü faslı,

4- Hükûmet tarafından icrâ olunacak ıslâhâtı nazar-ı i'tibâra almayarak mecâlis-i teşrîiyyeye adem-i iştirâk,

5- Ecnebî emtiasının, bilhassa akmişesinin adem-i isti'mâli,

6- Hindistan askerlerinin dâhil-i memlekette tahakkümü idâme, hâriçte sâir milletleri esârete düşürmek için kullanmakta olmasına mebnî hizmet-i askeriyyenin terki.

7- Nihâyet hükûmete i'tâ olunan vergilerin adem-i i'tâsı,

Tabîî bu programın tatbîki müşkildir. Fakat tatbîk olunduğu takdîrde Hindistan, istiklâlinin düşmanlarını hâk-i helâke sermiş ve Hindistan'ı bi-hakkın kurtarmış olurdu. Esâret-i ecnebiyyeye dûçâr olup mukāvemet-i müsellehaya iktidârı olmayan bir memleket için, bu tarîk-ı mücâhededen eslem bir tarîk bulunamazdı. Bilhassa iktisâdî boykotaj Hindistan istiklâlinin gāsıblarını en çok düşündürecek, Hindistan'a karşı pek mülâyim davranmalarını îcâb ettirecek bir madde idi.

Bu kongrenin hitâmından bir müddet sonra Mahatma Gandi tevkīf olunmuş ve altı sene hapse mahkûm edilmişti. Gandi'nin son sözü sâkin boykotaja devamdan ibâretti. Fakat 1922 senesi kongresinin ictimâında kongre reîsi Das, Gandi ile rüfekāsının prensibine külliyen muhâlif bir fikir dermiyân etmiş, hükûmete karşı boykotaj yerine bilakis hükûmetle zâhiren iyi geçinmek,

me'mûriyet kabûl etmek, menâsıb-ı hükûmeti millet-perverlerle doldurmak ve binnetice hükûmeti irâde-i milliyyeyi kabûle mecbûr etmek gibi bir program tatbîkini tavsiye eylemiş ve bu esâs üzere İstiklâl ve Hilâfet Cem'iyeti nâmı altında yeni bir cem'iyet teşkîl etmiştir.

Gandi'nin ta'kīb ettiği boykotaj siyâseti pek az bir zamanda te'sîrini göstererek düşman tarafını şaşırtmış ve onu pek şâyân-ı dikkat zararlara giriftâr etmiş olduğu âşikâr olmakla bu siyâsetin terkine ve hükûmete karşı adem-i muvâlât yerine muvâlât siyasetinin tatbîkine karar verilmesi Hindistan efkâr-ı umûmiyyesi üzerinde pek büyük bir sû'-i te'sîr icrâ etmiştir.

Gandi tarafından ta'kīb olunan siyâsetin te'sîrâtı Maphister ve Lankşayr muhîtlerinde hissolunmaya başlandığı zamanda bu siyâseti terk etmek Hindistan'da bir takım ihtilâfât-ı dâhiliyyeye ve Das tarafından teşkîl olunan cem'iyete muhâlif bir cem'iyetin te'sîsi gibi Hind kuvâ-yı milliyyesini parçalamak gibi birtakım neticelere müeddî olacaktır.

[70] Esâsen bu gibi ihtilâfâttan istifâdeye hazırlanan ma'hûd düşman var kuvvetiyle müslümanları Hindulardan ayırmak için birtakım fitneleri îkāza gayret etmektedir. Pencap ve Ahmedâbâd'da müslümanlarla vatandaşları arasında vahdet ve tesânüdü kökünden sarsan birtakım münâzaalar vukū' bulduğu gibi Rajpot'da bunun emsâli vukū' bulmuştur. Rajpot'lar putperes bir cemâat oldukları halde son senelerde dîn-i İslâm bunlar miyânında intişâra başlamış ve binnetîce bunların yüzde 70'i dîn-i İslâm'ı kabûl etmiştir.

Bu Rajpotları putperestliğe iâde etmek için bir cem'iyet teşekkül ederek faâliyete ibtidâr ettiğinden müslümanlar çok müteessir olmaktadırlar.

Son günlerde alınan haberler ise bu gibi ihtilâfât ve münâzaâtın bastırılacağı yerde bilakis tezyîd-i şiddet ederek müstevlî bir hâl almak isti'dâdında bulunduğunu gösteriyor ki en şâyân-ı teessüf olan cihet de budur.

Maamâfih bu gibi sarsıntılarla Hindistan'da teessüs eden intibâhın boğulamayacağına, bu millî buhrânların tarîk-ı selâmeti bulmakla nihâyetpezîr olacağına emîniz.

Maamâfih bu buhrânlara rağmen Hindistan müslümanları bütün mevcûdiyetleriyle da'vâ-yı Hilâfet'e müzâherete ve hilâfet hareketinde devâma karar vermişlerdir.

Hindistan'da şimdilik vaz'ıyet bu merkezdedir.

Biz her halde Hindli dindaşlarımızın mütebassırâne hareket ederek a'zamî fedâkârlıkla teessüs eden bünyân-ı vahdeti tersîn etmelerini ve bir takım igvâât-ı ecnebiyye ile vukū' bulan münâzaâtın esaslı bir te'sîr icrâ etmemesi için her türlü tedâbîri ittihâz etmelerini temennî ederiz.

İrlanda'da vukūa gelen iftirâk ve cidâl, Hindistan'da, Mısır'da ve sâir yerlerde bir cây-ı tatbîk bulunursa emîn olalım ki İslâm da'vâsı çok felâketlere uğrayarak emperyalizm siyâseti bir kere daha ihrâz-ı zafer edecektir. Fakat emperyalizmin bu sefer ihrâz edeceği zafer umûm İslâm için çok korkunç olacaktır. Binâenaleyh herhangi müslümanın bu zafere ednâ bir sûrette âmil olmaması lazım gelir.

*
* *

Şâyân-ı şükrândır ki Hindistan'dan alınan en son haberler ekâbir-i İslâmiyyenin müslümanlarla vatandaşları arasındaki her ihtilâfı tesviye etmek için tedâbîr-i lâzimeye tevessül etmişler ve Hekîm Ecmel Han, Doktor Ahmed Muhtar Ensârî gibi muktedir ve fâzıl zevâttan müteşekkil bir hey'et bu işi der-uhde etmek üzere intihâb olunmuşlardır.

Bu zevât tarafından sarf olunacak mesâînin müsbet ve müsmir bir netîceye dest-res olmasını kemâl-i samîmiyetle temennî ederiz.

A[ayın]. R.

Lozan Konferansında Misyonerlerin Faâliyeti

Memleketimizde şeâir-i İslâmiyyeyi yıkmak vazîfesiyle mükellef olan misyonerlerin, mesâîlelerini taht-ı te'mîne almak için Lozan Konferansı'na kadar murahhaslar göndermek sûretiyle ibrâz ettikleri faâliyet müslümanların kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı ibret ve intibâhını celb etmelidir. Düvel-i muazzama murahhasları da misyoner müessesâtı hakkında muâhedeye bir takım mevâdd-ı mahsûsa derc ettirmek husûsunda

ısrâr edip duruyorlar. İ'tilâf devletleri tarafından teklîf olunan bu maddelerin, ez-cümle 110'uncu maddenin kabûlü hâlinde artık misyoner tehlikesinin önüne geçmek imkânı kalmayacağında şüphe yoktur. Onun için İsmet Paşa hazretleri bu mevâdda şiddetle i'tirâz etmektedir.

Misyoner teşkîlâtı içinde en büyük faâliyet gösteren Amerika Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'dir. Lozan'da bulunan bu cem'iyet murahhasları kendi cem'iyetleri hakkında bir takım imtiyâzât te'mîn etmek husûsunda Amerika murahhasını elde etmişlerdir. Amerika murahhası Mister Grov'un da bu cem'iyetleri müdâfaaya hazırlanmakta olduğu istidlâl olunmuştur.

Bu mes'ele hakkında müslüman kāri'leri tenvîr etmek lütfunda bulunan *Tevhîd-i Efkâr* sermuharriri Velid Beyefendi kardeşimiz Lozan'dan gönderdiği bir mektupta diyor ki: "Grov'un bu talebinin bizim tarafımızdan tervîc edilebilmesine imkân yoktur. Bir kere Amerika Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti mütârekeden sonra kimseye sormadan gelip memleketimizde yerleşmiştir, ki bu hâl esâs i'tibârıyla gayr-ı meşrû'dur. Sâniyen cem'iyet-i mezkûre memleketimizde sırf Hıristiyanlığı neşr ve ta'mîm için gelmiş ve şimdiye kadar birçok gençlerimizin ve bilhassa genç kızlarımızın ahlâkının, seciyesinin, akīdesinin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Ortada bu misâl varken artık bizim bundan sonra bu cem'iyet-i meş'ûmeyi memleketimizde yaşatmayacağımızdan zerre kadar şüphe edilemez. Değil mi?.. Fakat işin şâyân-ı hayret ciheti bu cem'iyet mes'elesinin tâ Lozan Sulh Konferansı'na kadar aksetmesi ve bu cem'iyetleri müdâfaa için buralara kadar murahhaslar bile gönderilmesidir."

Evet, onlar kendi gāyeleri uğurunda böyle diplomatlarıyla, ricâl-i hükûmetiyle birlikte yorulmaksızın, yılmaksızın çalışıp duruyorlar. Ve onlar böyle çalışmakla kendi milletlerinin maddî, ma'nevî menfaatlerine hizmet ediyorlar. Bunlar biz müslümanlar için büyük ibret dersleridir. Fakat ibret almak için de basîret ehli olmak lazımdır.

[71] NE YÜKSEK BİR DİRÂYET!

Asya'da bizden ayrılan topraklar mes'elesi münâkaşa edilirken Hasan Bey, Yemen vilâyetini de işe karıştırmış ve ahâlîsi tarafından anavatana merbût kalmak husûsundaki ma'lûm müracaatlara rağmen, bu hıttanın da hükûmetimizce Türkiye'den tamamıyla münfek addolunduğunu tazammun eden sözler söylemiştir. Halbuki Yemen'in bizden infikâki geçen konferansta hiç mevzû'-i bahs olmamış, bunu İngilizler bile mevzû'-i bahs etmemişlerdi. Bizim fikrimizce biz de bu mes'eleyi meskût geçebilir, Yemen'in bizde kalmasını sarâhaten talep etmesek bile, bizden fekkedilmesini iddiâ edenler de bulunmadığına nazaran, artık bize âid olmadığını ikrâra lüzum yoktu. İşte 52'den 55'inciye kadar olan mesâilin müzâkeresinde yalnız bu cihet bizim nazar-ı dikkatimizi celb etmiştir, ki bu bâbda biz de kendi hesabımıza bir kayd-ı ihtirâzî dermiyân etmeden geçmeyi muvâfık görmedik.

Yemen mes'elesini ve bu hıttanın kime âid olacağını şimdiye kadar İngilizler ve Fransızlar bile bu def'a mevzû'-i bahs etmemişken, bizim hey'et-i murahhasamızın damdan düşer gibi bu bahsi ortaya atmasına ne aklımız erdi, ne de havsalamız kabûl etti.

Hey'et-i murahhasamızın her türlü hukūkumuzu müdâfaada gösterdikleri azim ve celâdeti ve iktidâr ve meziyeti çok takdîr etmekle beraber, durup dururken Yemen'in bizden ayrı olduğunu söylemelerini kendi hesabımıza hiç de muvâfık görmedik. Esasen hey'et-i vekîle reîsi Rauf Bey, geçenlerde bir nutukta Yemen'in eczâ-yı memâlikimizden olduğunu söylemişti. Hasan Bey'in aksini söylemesindeki hikmeti anlayamadık.

"*Tevhîd-i Efkâr*"

Dâru'l-Fünûn'un ve Medreselerin Islâhı Hakkında

Bu haftaki akşam gazetelerinden biri "Tahsîl ve terbiyenin umûmiyetle fenâ ve ibtidâî olduğunu, bilhassa İstanbul'daki Dâru'l-fünûn'un birkaç seneden beri maddî ve ma'nevî inhitâtta bu-

lunduğunu" yazıyor. Umûmiyet i'tibârıyla tahsîl ve terbiyenin fenâ ve ibtidâî olduğunu, maârifin henüz bir istikāmet-i sâlime tutamadığını Anadolu'da dahi gezdiğimiz her yerde gördük ve bunun esbâb ve avâmilini mümkün mertebe îzâha çalıştık. Yalnız üç seneden beri burada bulunamadığımız cihetle İstanbul Dâru'l-fünûnu'nun son zamanlardaki inhitâtı hakkında kâfî ma'lûmâta mâlik bulunmuyoruz. Ne hey'et-i idâre, ne de hey'et-i tedrîsiyye tarafından gazetenin bu mülâhazası hakkında bir i'tirâzda bulunulmadığı cihetle inhitâtın bir emr-i vâkı' olduğunu kabûl etmek lazım gelir. Maamâfih biz Ankara'da iken de Dâru'l-fünûn'un ıslâhı lüzûmu hakkında bazı sözler işitiyorduk. Din ve vatan hâini Ali Kemal'in Dâru'l-fünûn'u maddî, ma'nevî tahrîb edecek icrââtta bulunması; bazı muktedir müderrisleri çıkartması, talebeye karşı hasmâne bir tavır takınması, inâsa mahsûs kısmı kaldırarak kızları erkeklerle bir arada bulundurmaya mecbûr tutması herkes gibi Meclis-i Millî a'zâ-yı muhteremesini de müteessir ediyordu. Bilhassa milletin hayât-ı ictimâiyyesine karşı bir darbe mâhiyetinde olan bu müşterek tahsîl yüzünden husûle gelen infiâl pek şiddetli idi. Ecnebî kuvvetlere istinâd eden Ali Kemal'in bu tahrîbât ve darbesine o zaman Dâru'l-fünûn hey'et-i idâresinin mukāvemet göstermemesini Ankara'da bazı zevât ma'zûr gördükleri halde bazıları da görmemek istiyorlardı. Görülüyor ki Ali Kemal'in o zaman Dâru'l-fünûn'un gerek maddiyât, gerek ma'neviyâtında îkā' ettiği tahrîbât, maatteessüf pek az zaman zarfında bu müessese-i âliyyenin inhitâtına bâdî olmuş bulunuyor. Dâru'l-fünûn milletin en mühim bir rükn-i hayâtıdır. *Akşam* gazetesinin yazdığı vechile bunu düşmüş olduğu inhitâttan bir an evvel kurtarmak evliyâ-yı umûrun en mütehattim vazîfesidir.

*
* *

Yine aynı gazete medreselerin tevhîdiyle muazzam bir Dâru'l-fünûn vücûda getirmek lüzûmundan bahsediyor. Hakîkaten bu da halledilmesi lazım gelen mesâilden biridir. Her tarafta medreselerin dağınık bir halde bulunması hakkıyla istifâdeye mâni' bulunuyor. Şer'iye Vekâleti Tedrîsât Müdîriyet-i Umûmiyyesi'nin bu cihetі nazar-ı dikkate alarak tevhîd-i medâris teşebbüsâtında bulunmuş olduğunu Ankara'da iken haber almıştık. Müdîriyet-i müşârun iley-hânın nokta-i nazarına göre her şehir ve kasabadaki mevcûd medâris evkāfının birleştirilerek, yine aynı şehir ve kasabada, belağan mâ-belağ ihtiyâcı te'mîn edecek büyük bir medrese inşâ ve te'sîs etmek ve bütün talebe-i ulûmu o medreseye toplamak pek faydalı telakkī olunuyor. Tedrîsât Müdîriyet-i Umûmîsi fâzıl-ı muhterem Aksekili Ahmed Hamdi Efendi öteden beri bu mes'ele ile iştigāl etmektedir.

Bundan başka biri İstanbul'da, biri orta Anadolu'da, biri de vilâyât-ı şarkıyyede olmak üzere üç büyük külliye-i İslâmiyyenin te'sîsi düşünülmektedir. Hatta Van'da Medresetü'z-zehra nâmıyla muazzam bir medresenin inşâsı için yüz yirmi bin liranın tahsîsi hakkında yüz altmış küsûr imzâlı bir takrîr Meclis-i Millî Riyâseti'ne takdîm olunmuştu. Meclisin ta'tîli münâsebetiyle bu takrîrin müzâkeresi teehhur etmiştir.

Gerek diğer medârisin, gerek bu külliye-i İslâmiyyelerin programlarını ihzâr etmek üzere Ankara'da Şer'iyye Vekâleti'nde on beş kadar efâdıl-ı **[72]** ulemâ ve meb'ûsân-ı kirâmdan mürekkeb Asrî Medreseler Hey'eti teşekkül etmiş ve bu hey'et mesâîsini ikmâle muvaffak olmuştu. Gelecek sene-i tedrîsiyyeden i'tibâren İstanbul'daki Medresetü'l-mütehassısîn'in bu yeni programa göre tedrîsâta başlayacağı me'mûldür.

Bu külliye-i İslâmiyyelere aktâr-ı muhtelife-i İslâmiyyeden talebe celb edileceği ve bunların masârıfına talebe gönderen milletler tarafından da muâvenet edileceği hakkında bazı salâhiyetdâr zevât ile görüşülmüştü.

İnşâallâh Cenâb-ı Hak hayırlı bir sulh ü salâh ihsân eder de milletimiz, ilim ve irfân sâhasında da büyük kudretler, terakkīler göstermeye muvaffak olur.

Hindistan'da Yeni Bir İslâm Gazetesi

Hindistan'ın Kalküta şehrinde fâzıl-ı muhterem Abdürrezzâk el-Leknevî Efendi'nin riyâset-i tahrîriyyesi ve reîsü'l-ulemâ Mevlânâ Ebu'l-Kelâm

Ahmed Efendi'nin himâyesi altında *el-Câmia* unvânıyla Arapça bir mecmûa intişâra başlamıştır. *El-Câmia* refîkimizin makāsıd-ı mühimmesi ber-vech-i âtîdir:

1- Bilhassa câmia-i İslâmiyyeye, ve bilumûm câmia-i şarkıyyeye da'vet.

2- Memâlik-i İslâmiyye ve şarkıyye arasında bilhassa Hindistan, âlem-i İslâm ve Arabistan arasında teârüf ve teâvün râbıtalarını takviye ile her milletin faâliyetini kardeş milletlerin faâliyetiyle rabt etmek.

3- İnkılâb ve ıslâh devrinde şark milletlerinin sarf ettikleri mesâîyi tevhîd etmek.

4- Aktâr-ı muhtelifede yaşayan mütefekkirîn-i İslâmiyyenin yekdiğerini tanımasını ve teceddüd-i İslâm hakkında mübâdele-i efkâr etmelerini te'mîn ile ıslâhât ve teceddüdât için dürüst bir hatt-ı hareket tesbît etmek.

5- İslâm memleketlerinde, bilhassa Hindistan ve Afganistan'da, akvâm-ı İslâmiyye arasında dînî ve ilmî lisân olan ve İslâm hayât-ı ictimâiyyesinin canlanmasına en birinci vâsıta olan lisân-ı Kur'ân'ın terakkīsine çalışmak.

6- Makālât-ı ilmiyye neşriyle, muhakkıkīnin efkârını toplamakla, tedkīkāt ile ulûm-ı İslâmiyyenin ihyâsına gayret etmek.

Hindli refîkimizin bütün müslümanların gāyesi olan işbu maksadları tahakkuk ettirmek için vukū' bulacak mücâhedâtında muvaffak bi'l-hayr olmasını temennî ederiz.

Türkler ve Araplar Arasında Uhuvveti Tahkîm İçin Hind Hilâfet Cem'iyeti'nin Tavassutu

Bombay'da intişâr eden *Bombay Cronikle*-gazetesinin neşriyâtından anlaşıldığına nazaran Hindistan Hilâfet Cem'iyeti Gāyâ'da akdettiği senevî kongresinde Arabistan'a bir hey'et-i murahhasa i'zâmına karar vermiş ve bu hey'etin Mevlânâ Abdülbârî, Mevlânâ Ebülkelâm Âzâd, Mesîhülmülk Hekîm Muhammed Ecmel Han, Mevlânâ Abdülmecid, Seyyid Süleyman Nedvî, Seyyid Ahmed Hacı Sıddîk Hâtırî'den teşekkül etmesini muvâfık görmüştür. Hekîm Ecmel Han Arabistan'a gidemediği takdîrde onun yerine Mevlânâ Seyyid Hacı Hurşid Hüseynî'nin gitmesi de takarrür etmişti. Hey'etin kâtipliğine Mevlevî Seyyid Hâşim ta'yîn olunmuştur.

Bu hey'etin vazîfesi Arabistan'ın ahvâlini tedkīk ve Türklerle Araplar arasında uhuvvet ve meveddeti tahkîm için sarf-ı mesâî etmektir.

Hükûmet-i Milliyyemize İftirâ

Dâru'l-fünûn muallimlerinden Avram Galanti Efendi *Vatan* gazetesinde neşrettiği bir fıkrada patrikhânelerle hahamhânelerin vazîfeleri tamamıyla rûhânî olduğu cihetle intihâbât işleriyle alâkaları olmadığını söylüyor, ki doğrudur. Yalnız Avram Efendi araya Hükûmet-i Milliyye'mizi de sokuşturarak diyor ki:

"Hükûmet-i milliyye, demokratik yani "Halk" esasları üzerine istinâd ettiği için, yeni Türkiye nazarında, her demokratik memlekette olduğu gibi, yalnız efrâd vardır. Dînî akīde ise tamamıyla vicdânî bir mes'ele olduğundan devletin kavânîn-i mecmûasıyla alâkası yoktur."

Avram Efendi bu beyânâtıyla Hükûmet-i Milliyye'mize iftirâ ediyor. Hükûmet-i milliyye onun zannettiği gibi -meselâ Fransa'da olduğu vechile- lâik yani lâ-dînî bir hükûmet değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bir hükûmet-i İslâmiyyedir. Ve ahkâm-ı şer'iyyenin devletin kavânîn-i mecmûasıyla alâkası, alâka-i esâsiyye ve külliyyesi vardır. Ezcümle Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nda "Ahkâm-ı Şer'iyyenin Tenfîz ve İcrâsı" Meclis-i Âlî'ye âid olduğu musarrahtır. Binâenaleyh tamamıyla müslüman olan ve esâsât-ı İslâmiyyeye ibtinâ eden ve ahkâm-ı şer'iyyeyi bi'l-fi'l icrâ ve tatbîk etmekte olan hükûmet-i milliyyemize karşı vukū' bulan bu istinâdâtı reddeder. Ve Avram Efendi'nin hükûmet-i milliyye-i İslâmiyyemiz hakkında söz söylerken sözünü tartarak söylemelerini ihtâr eyleriz.

Sebîlürreşâd ba'demâ İstanbul'da intişâr edeceği cihetle gönderilecek mektup ve havâlelerin doğrudan doğruya İstanbul'a irsâl olunması ricâ olunur.

Şehzâdebaşı: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne
Bâb-ı Âlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğunun
vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

24 Mayıs 1923 | 08 Şevvâl 1341 | * Perşembe * | 24 Mayıs 1339 | Cild: 21 - Aded: 530-531

Bismillâhirrahmânirrahîm*

(وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ
فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ)[1]

Meâl-i Münîfi

"Her milletin bir eceli vardır;
eceli gelince ne bir lahza ileri,
ne de bir lahza geri kalırlar."

Her milletin bir eceli, bir müddet-i hayâtı vardır. Ecel iki nevi'dir. O milletlerin eceli ki Cenâb-ı Hak onları hidâyete da'vet edecek peygamberler gönderir, bu da'veti reddederler, inkârda inâd ederler, helâk olacaklarını ihtâr eden âyâta inanmazlar, helâk olurlar. Kavm-i Nuh, kavm-i Âd, kavm-i Semûd, kavm-i Fir'avn ve ihvân-ı Lût bu sûretle helâk olmuşlardır. Bu nev'-i helâk da'vet-i husûsiyye ile gönderilen peygamberlerin akvâmına mahsûs idi. Da'vet-i umûmiyye ile gönderilen [2](وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ) hitâbına mazhar olan hâtemü'l-enbiyâ Efendimiz'in bi'setiyle hitâm buldu.

İkinci nevi' ecel, azîz ve müstakil yaşayan milletlerin zevâl ve izmihlâl ile hitâm bulmazsa da mezellet ve esâret ile hitâm bulan hayâtıdır. Bu nevi' ecel, ictimâ'-ı beşeriyyeye ve umrân-ı âleme âid sünen-i ilâhiyyeye merbûttur. Mevzû'-i bahs olan âyet-i kerîmenin mâ-kabli olan âyetler bunu îzâh etmişti ki bunların halâsı zînette, tayyibâttan istifâde de isrâf etmek, fevâhiş ve münkerâtı irtikâb eylemek, insanlara karşı bagy ü tecâvüzde bulunmak, Hak Teâlâya şerîk koşmak, putperestliğin hurâfâtına meydan vermek, taklîd veyâ ictihâd ile rüesanın tahakkümü için Hak Teâlânın göndermediği ahkâm ile milleti tazyîk etmektir.

Azîz ve mes'ûd herhangi millet bu öldürücü dalâletlere sapar ve bu fesâdları irtikâb ederse izzet ve saâdeti her halde elden gider, Cenâb-ı Hak onu mülkünden edecek, zillete düşürecek olanları üzerine musallat eder. Mûsevîlerin, Romalıların, İranlıların, Arapların ve Osmanlıların ve başkalarının târîhi gözümüzün önündedir. Kimisinin mülkü tamamıyla zâil oldu. Kimisinin bir kısmı elinden gitti. Aklı başına toplamazsa elde kalan da gidecek.

Milletlerin bu nevi' eceli seneler ve günlerle tahdîd olunmazsa da ilm-i ilâhîde sâatlerle mahdûddur. Lisânda sâat zamanın en küçük müddetidir. Binâenaleyh âyet-i kerîmenin meâlince bir milletin eceli geldi mi cezâsı ne bir lahza teehhür, ne de bir lahza takaddüm eder. Esbâb-ı helâke sarılan bir millet helâki istemiş olur ki onun da bu talebe icâbet edeceği muhakkaktır.

Bugünkü Avrupa'nın esbâb-ı helâk olarak ta'dâd ettiğimiz rezâile batmış olduğu halde gittikçe kesb-i kuvvet ve azamet ettiği ve buna mukābil

---

* Mısır'da çıkan *el-Menâr*'dan hülâsaten ve bazı ilâvelerle naklolunmuştur.

[1] A'râf Sûresi 7/34. [2] Enbiyâ Sûresi 21/107.

mağlûb milletlerin, bilhassa esîr olanların artık Avrupa'nın medeniyet-i maddiyyesini, her kayıddan âzâde hürriyet fısk u fücûrunu almaktan başka bir çâre olmadığını söyledikleri makām-ı i'tirâzda dermiyân olunabilir. Buna cevaben deriz ki:

[74] Fısk u fesâdın milletler üzerinde te'sîrâtı, efrâd üzerindeki te'sîrâtına müşâbihtir. Meselâ etıbbânın kâffesi içkinin muzır ve emrâz-ı bedeniyye ve akliyeye sebep olduğunu beyân ve isbât etmekte müttefiktirler. Fakat içkinin kuvvetli bir bünye üzerindeki te'sîri ile zaîf bir bünye üzerindeki te'sîri bir değildir. İçkinin mebzûlen kullanılmasıyla az kullanılması arasında fark vardır. Sonra içkiler de mazarrat i'tibârıyla yekdiğerinden farklıdırlar. Etıbbâ-yı ictimâ' da fısk u fücur da isrâfın milletleri ifsâd edeceğini, zulüm ve bagyin, ihtirâsâtın, rekābet-i isti'mâriyyenin esbâb-ı helâkden olduğunu beyân etmektedir. Fakat Avrupa devletlerinin, bu ictimâî hastalıkların sür'at-i te'sîrine, a'râz-ı bedeniyyeye karşı kullanılan ilaçlar ve tedâbîr-i vâkıyye gibi, mukāvemet edecek kuvâ-yı maddiyye ve ma'neviyyesi mebzûldür. Bunların en mühimmi nizâm ile zulümde bile sünen-i ictimâiyyeye riâyet, zulme adâlet kisvesini giydirecek vesâil ve esbâbı ilerletmek, bâtılı ayn-ı hak göstermek, fesâdı salâh şeklinde ibrâz etmek, zulme dûçâr olanlar miyânında dahi kendilerine yardımcı bulmak, hatta birçokları yani hâkimiyet-i ecnebiyyenin hâkimiyet-i milliyyeye müreccah olduğuna iknâ' etmek gibi şeylerdir. Mısır şâiri Hâfız İbrahim evvelce Mısır'da vukū' bulan zulüm ile ecnebîlerin zulmü arasındaki farkı bu beytiyle pek güzel ifâde etmiştir:

هواشیه حتی صارظلمامنظما لقدکان هذاالظلم فوضی فهذبت

Ma'nâsı "Bu zulüm evvelce anarşi hâlinde idi. Kellesi kulağı düzelerek nihâyet muntazam bir zulüm oldu."

Bir kere üstâd İmâm Şeyh Muhammed Abduh'a sorduk: – Niçin bu frenklerin şuûn-ı dîniyye ve siyâsiyyelerindeki bâtıla hakkın darbesi inmiyor da pâyidâr oluyor?

Müftî-i merhûm buna cevaben "Bunların bâtılı nizâma tâbi' olduğu için yaşıyor. Onun gibi bir nizâma, yahud daha iyi bir nizâma tâbi' olan haktır ki o bâtılı izâle edebilir!" demişti.

Maamâfih bunların bu hâli intikām-ı ilâhîye mâni' değildir. Bu vaz'iyet te'hîr-i ecel ile tehhur-ı azâbın bir misâlidir. Yoksa azâbın esbâb-ı men'inden değildir. Çünkü azâbın men'-i vukūu hak ve adâlete, i'tidâle, sulh ü salâha rücû' ile mümkündür. Avrupa'nın hukemâ ve ulemâsı da buna vâkıftır.

Avrupa hukemâ ve ulemâsı bu hakīkate vâkıf iseler niçin Avrupa milletlerine hakīkati ihtâr ile bunları tarîk-i helâkten çeviremiyorlar?

Buna cevâben deriz ki: Bu husûsta bizim hâlimiz onların hâlinden daha garîbdir. Hak Teâlâ bize kitâb-ı mübîninde dünyamıza ve âhiretimize müteallik her husûsu bildirdiği ve Kitâbullah'ın kulûb-i mü'minîn üzerindeki te'sîri ulemâ-yı maddiyyûndan herhangisinin sözüyle kābil-i kıyâs olmadığı halde evâmir-i ilâhiyyeyi nasıl dinlemiyorsak onlar da öyle dinlemiyorlar, dinleseler bile, anlamıyorlar. Hayât-ı ferdiyyede nice nice doktorlar görülür ki müskirâtın te'sîrâtını, tahrîbâtını yakīnen bildikleri halde yine içerler! Hayât-ı umûmiyyede de aynı hâl görülür.

Biz Kur'ân-ı Kerîm'imizin ve dîn-i mübînimizin ta'lîm ve hidâyeti sâyesinde azîz ve kavî, müstakil ve müttehid bir ümmet idik. Bir takım ihtirâsât peşinde koşarak parçalanarak zaîf olduk. Zaman bazı müslüman milletlere yardım etti, bunlar da i'tilâ etti, kesb-i kuvvet etti, sonra yine zaîf düştü, aramızda bize âyât-ı ilâhiyyeyi hatırlatan, bizi hayâta da'vet edenler oldu. Ümerâmız, ulemâmız, halkımız dinlemedi; ve binnetîce akvâm-ı İslâmiyyenin yüzde doksan dokuzu esîr oldu.

İntibâh-ı İslâm'ın hakīkī safhasına giren müslümanların bundan sonra Kur'ân-ı Kerîm'imizin gösterdiği râh-ı hak ve necâtta yürüyerek ve daima teâlîm-i Kur'âniyyeyi rehber ittihâz ederek hayât-ı İslâmiyyeyi ölümden, zilletten, esaretten kurtarmaya hasr-ı mesâî etmeleri beklenir! Yoksa Avrupa'nın tarîkına girmek bu milletlerin serî' adımlarla gittikleri hedef-i intikām ve azâb-ı ilâhîye gitmekten başka bir şey değildir.

MÜSLÜMANLIK FİKİR ve HAYÂTA NELER BAHŞETTİ?

1

Muharriri: **Şeyh Abdülaziz Çâviş**

On dokuzuncu asrın mebâdîsinden i'tibâren Avrupa seyyâhları ve muharrirleri dîn-i İslâm'ı tedkîka, onun sıfât-ı kâşifesini aramaya başlamışlardır. Avrupalı seyyâh ve muharrirlerin bu tedkîkâtı İslâm âleminde anarşinin hükümrân olarak İslâm vahdetini tarumâr, müslümanların ecdâdından vâris oldukları medeniyet-i sahîhayı tahrîb ettiği devre müsâdiftir. Ma'lûm olduğu üzere akvâm-ı İslâmiyye on beşinci asr-ı mîlâdînin sonlarından i'tibâren evvelki asırlardaki hayât-ı İslâmiyyeye münâfî yeni bir şekilde meydâna çıkmıştır ki bunun sebebi Avrupa devletleri İslâm'a mukâvemet ve vesâil-i mümkine ile İslâm aleyhinde mücâdele esâsına mübtenî bir program kabûl etmişlerdi.

O zamandan i'tibâren Endülüs müslümanlarının ye'si şiddetlenmiş, engizisyon **[75]** mahkemeleri bunlara karşı her türlü zulüm ve işkenceyi tatbîk etmiş ve bunun üzerine orada kalan müslümanların bakıyyesi de dağılarak târîhin kaydettiği inhitâta dûçâr olmuşlardır. Daha sonraları Afrika, Hindistan, Cava'da ve merkezî Asya'daki İslâm ümerâsının da ahlâkı bozularak istibdâda başlamışlar ve bu sûretle anarşi, cehâlet, harâbiyet gibi âfetler intizâm, irfân ve umrânın yerini tutmuştur. Garbî Avrupa'nın şarkta isti'mâr siyâsetini ta'kîb etmeye başlaması üzerine Arap ticâretini, Arap âsârını imhâya çalışması, meselâ Portekizlilerin on altıncı asırda Kalküta, Bahreyn adalarındaki İslâm sefâin-i ticâriyyesini de imhâ etmeleri de buna yardım etmiştir.

Son asırlarda müslümanlar bu felâketlerle mücâdele edip dururken evvelce İslâm memleketlerinde asırlarca ber-karâr olan ulûm ve fünûn ve sanâyi' gibi zevâhir-i medeniyyetle iştigâle vakit bulamamış, Avrupalıların şarkı tedkîk etmek hevesine düştükleri on dokuzuncu asrın mebâdîsine kadar vaz'iyet bu şekilde devam etmiştir. İşte bu Avrupalılar İslâm âlemini bâlâda ta'rîf ettiğimiz şekilde görmüşlerdir.

İslâm'ın devr-i fütûhâtından i'tibâren Avrupalıların Müslümanlığa karşı duydukları eski adâvetin dîn-i mübînimizi hakîkate tamamıyla mugâyir bir şekilde tasvîre sâik olduğu da âşikârdır. Afrika'ya karşı beslenen ihtirâsât, bu kıt'anın şimâlinde tatbîk olunmak istenilen istimlâk siyâseti, Müslümanlığı şekl-i hakîkîsiyle göstermeye mâni' olduktan başka, Afrika'nın bu aksâmını elde etmeyi arzû edince Avrupa devletleri nâm-ı İslâm'ı tezyîfe ve onu en karanlık renklerle göstermeye başlayarak esâsen cehâlet içinde yüzen ve ilm ü amel sâhasında hiçbir mevkii kalmayan bu milletleri büsbütün sarsmaya hasr-ı faâliyet etmişlerdi. Bundan dolayı Müslümanlık aleyhinde kurûn-ı vustâda te'lîf olunan eserlerin ihyâsına, ahkâm-ı İslâmiyye ve Kur'ân-ı azîmü'ş-şâna karşı çirkin propagandaların tervîcine başlanılmış ve bu uğurda nice nice matbûât ve neşriyât ile çalışıldıktan sonra İslâm'ın medeniyeti kabûle müsâid olmadığına, akvâm-ı İslâmiyyenin, Müslümanlık yüzünden, Avrupa milletlerinin yükseldiği pâye-i medeniyyete yükselemeyeceğine dâir hükümler verildi. Ve böylece her ne zaman İslâm âlemine karşı tahakkuk ettirmek istedikleri bir garazları bulunduysa bu yoldan tecâvüzâta germî vererek isti'mârî hedeflerine varmışlardır. Maamâfih bunu pek tabîî telakkî etmelidir. Milletlerin düşmanlarından intikām almak sevdâsına düşmeleri, düşmanlarını ezmek kırmak istemeleri bu hedefi tahakkuk ettirmeye hâdim bütün vesâil-i mümküneye başvurmasına, düşmanlarını büsbütün başka bir şekilde göstermesine, düşmanlarına en ağır istinâdâtı revâ görmesine sâik olabilir.

Diyorlar ki: Dîn-i İslâm medeniyeti kabûl edemez ve müslümanlar Müslümanlığı ma'bedlere hasr etmedikçe garb milletleriyle rekābeti düşünmemelidirler!

Böyle bir söz, medeniyet ve siyâsette hiçbir târîhi olmayan bir dîne sâlik olanlar hakkında söylenebilirse de bunu müslümanlar hakkında söylemeye hiçbir imkân yoktur.

Roma devleti ile ondan evvel veyâ ondan sonra teşekkül eden muazzam devletler ancak milletlerini tehzîb ve câmialarını tevsîk eden, maârifini yükselten, kavânînin ıslâhına, teşkîlât-ı siyâsiyyenin peyderpey te'sîsine hizmet eden

asırların mürûruyla azamet ve satvet-i şâhikalarına çıkabilmişlerdir. Hiçbir millet görülmemiştir ki bu maksatlar uğurunda ahkâm-ı zamâna tevfîkan atılması iktizâ eden zarûrî adımları atmadıkça bir hisse-i medeniyet ve azamet sâhibi olsun. Ve bu zarûrî adımları atmak mes'elesi asırların, hiç olmazsa birkaç neslin yapabileceği bir iştir.

Fakat ehl-i Kur'ân bu vâdîde muhayyiru'l-ukūl hârikalar göstermişlerdir. Âdetâ bir adımda hiçbir milletin erişemediği, yaklaşamadığı bir gāyeye varmıştır.

Risâlet-penâh efendimizin zamân-ı bi'setinde Araplar darma-dağınık bir milletti. İslâm'dan evvel Arapların bir gün bir kelime etrâfında topladıkları ve bir memleket teşkîl ettikleri, bir din ile mütedeyyin oldukları görülmüş bir şey değil-dir. Bilakis Araplar birbirleriyle döğüşür, kan da'vâları güder ve bu da'vâların uğurunda daima kan döker dururlardı.

Arapların riâyet ettikleri bir kānûn, siyâsetlerini tevhîd eden bir teşkîlât, ulûm ve maârife, zirâat ve sınâata ve iktisâdiyâta tevessül etmelerini te'mîn edecek bir nizâmları yoktu.

Peygamberimiz'in Medine'den Mekke'ye hicret buyurdukları zaman Arapların hâli bu merkezde idi. Bi'set-i Muhammediyye'nin, hicretten Mekke'nin fethine kadar geçen müddet esnâsında yani takrîben on sene zarfında, ne yaptığını tedkīk edelim.

Bu on sene zarfında sâbit bir düstûr, Araplar arasındaki kan da'vâlarını, Arap vahdetini târümâr eden unsurî asabiyetlerin kâffesini imhâ eden bir uhuvvet-i dîniyye, yeryüzündeki bütün emvâlin sarfıyla bile tahakkukuna imkân olmayan bir ülfet vücûda gelmiştir.

Bu on sene zarfında meşrûtî, şûrâ, demokratik bir hükûmet te'sîs ederek cezâî, medenî kâffe-i hukukta hâkim ile mahkûmu, fakīr ile emîri müsâvât-ı tâmme dâiresinde birleştirmiş ve bu nizâm karşısında herhangi bir ferdin kavânîn-i Kur'âniyyenin fevkine çıkmasına imkân bırakmamıştı.

[76] Çünkü Kur'ân nazarında fevka'l-kānûn olmak eski zamanların krallara ve prenslere perestiş âdetinin âsârından başka bir şey değildir.

Müslümanlık'ta "Tevhîd" kāidesinin takarrüüyle mülûk ve ümerânın hukūku yıkılmış, kendilerine avâmın pâyesinden yüksek tanımaları da'vâsını hurduhâş olmuş ve o zamandan i'tibâren insanlar hâkimlerinden hesâb sormanın, onlardan istikāmet üzere hareket etmeyi istemenin hukūk-ı beşeriyyeden olduğunu anlamıştır. Kur'ân-ı Kerîm, bundan başka nice âyetlerinde insanlardan bir cemâatin siyâset ve idâreyi murâkabe etmesini, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker vazîfesini îfâ eylemesini teklîf eylemiştir. [3](وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) = "İçinizde hayra da'vet eden, ma'rûfu emreden, münkeri nehy eden bir cemâat bulunsun" Kur'ân-ı Kerîm bu gibi âyât-ı kerîme ile hürriyet-i kelâmı, hürriyet-i intikādı takrîr etmiş, ricâl-i siyâset ve ricâl-i idâreyi, hatta âmme-i nâsı hesâba çekecek bir cemâat bulunmasını emretmiştir.*

MÜSLÜMANLIĞIN RÛH-ı SİYÂSÎSİ

2

Muharriri: **Seyyid Emir Ali**

Dîn-i İslâm'ın seciye-i siyâsiyyesi Risâlet-penâh efendimiz hazretleri tarafından, Medîne-i Münevvere'ye muvâsalat buyurdukları zaman Mûsevîlere i'lân olunan berât ile Müslümanlığın Cezîretü'l-Arab'da tamamen teessüsünü müteâkıb Necran hıristiyanlarıyla mücâvir ülkelere gönderdikleri teblîgāt-ı mühimmeden müstebân olmaktadır. Bu son vesîka bütün İslâm hükümdârlarının hıristiyan tebealarına karşı ta'kīb ettikleri siyâsetin prensiplerini muhtevîdir. Hükûmât-ı İslâmiyye miyânında herhangi sebebe mebnî bu desâtîrden ayrılan bulunmuşsa bunun sebebini ya o hükûmetin, yahud hükümdârının seciyesinde aramak lazımdır. Binâenaleyh ekseriyâ din nâmına söz söyleyen ve hareket eden zarûret-i siyâsiyyeyi ber-taraf edecek olursak dünyada hiçbir dînin sâir edyâna sâlik olanlara karşı müslümanlık kadar insâf ile muâmele etmediği tavaz-

[3] Âl-i İmrân Sûresi 3/104.

* Bu makāle, Berlin'de intişâr eden Almanca *Âlem-i İslâm* mecmûasından iktibâs olunmuştur.

zuh eder. Ara sıra hikmet-i hükûmet şu veya bu hükümdârı biraz insafsızlık yapmaya, yahud memleketinde vahdet-i dîn üzerinde ısrâr etmeye sevk etmiş olabilir. Fakat bizzat bu nizâm-ı esâsî en mükemmel insâfı muhâfaza etmiştir.

Hıristiyanlarla Mûsevîler, bir kāide olarak, âyîn-i dînîlerini icrâ husûsunda hiçbir tazyîka dûçâr olmamış ve dinlerini tebdîle icbâr edilmemişlerdir. Kendilerinden husûsî bir vergi i'tâsı taleb olunduysa, bu taleb hizmet-i askeriyeden afvlarına mukābil idi ki devletin himâyesinden istifâde edenlerin âmmenin tahammül ettiği yükleri tahfîfe iştirâk etmeleri bir vecîbe-i haktır. Putperestlere karşı daha fazla şiddet isti'mâl olunduğu göze çarparsa da bu sırf nazarî sâhaya münhasır olup umûmî sâhada kānûn-ı umûmî için aynı derece serbestîyi bahşediyordu. Herhangi zamanda bunlara karşı şiddet isti'mâl olunmuş ise bunun sebebini ya hükümdârın, yahud halkın ihtirâsâtında aramak iktizâ eder.

Gayr-ı müslimlerin İslâm memleketlerinde elîm şerâit dâhilinde yaşadıklarına dâir dermiyân olunan köhne nazariyâtı te'yîd için fukahâ-yı müteahhirînin mahdûd nukāt nazarından başka Kur'ân-ı hakîmin de bazı âyât-ı kerîmesine işâret olunarak aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in gayr-ı müslimlere müsâid bir nazarla bakmadıkları ve müslümanlarla gayr-ı müslimler arasında dostâne münâsebâtı tervîc buyurmadıkları gösterilmek isteniliyor. Bu mes'eleyi mevzû'-i bahs ederken makām-ı istişhâdda îrâd olunan âyât-ı beyyinâtın zamân-ı i'lânında İslâm'ın giriştiği hayât ve memât mücâdelesiyle bu mücâdelenin îcâbâtını putperestler, hıristiyanlar ve Museviler tarafından müslümanları Müslümanlık'tan çevirmek, tereddîye uğratmak için kullanılan hâinâne vesâiti ve mücrimâne teşebbüsâtı göz önüne getirmelidir. Öyle bir zamanda aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in arkadaşlarını akāid-i muhâsama ashâbının kurduğu fecî' ve münâfikāne sû'i-kasdlardan tahzîr etmesi lazımdı. Mukāyeseli târîh mütetebbi'lerinden hiçbiri aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'i küçük bir cemâat teşkîl eden müslümanların düşman hıyânetinden tahaffuzunu te'mîn etmesinden dolayı mûcib-i itâb göremez. Fakat Peygamberimiz'in gayr-ı müslim tebeaya muâmelesini tedkîk ettiğimiz zaman bu muâmelenin pek semîh bir insâf ve teveccüh ile mümtâz olduğunu görürüz.

Acaba hangi unsur-ı fâtih, yahud hangi dîn-i gālib taht-ı tâbiiyyetinde olan milliyetlere Peygamberimiz'in bu te'mînâtından daha mükemmelini i'tâ etmiştir? Peygamberimiz buyuruyor ki:

"Necran hıristiyanlarıyla mücâvir ülkelere Allah'ın selâmıyla peygamberinin ahdi canlarına, dinlerine ve mallarına şâmildir. Hâzırlarla gāibler ve sâirenin, âyîn-i dînîlerini icrâ etmeleri husûsunda hiçbir müdâhale vukū' bulmayacağı gibi hukūk ve istifâdelerde hiçbir tebeddül vukū' bulmayacak, hiçbir piskopos piskoposluğundan ayrılmayacak, hiçbir râhib manastırından kaldırılmayacak, evvelce hâiz oldukları her istifadeden kemâ-kân istifâdeye devam edecekler, hiçbir heykel, veya bir Salîb tahrîb olunmayacak, hiçbir tazyîk vukū' bulmayacaktır, câhiliyet günlerinde olduğu kan da'vâları güdülmeyecek ve ülkeleri ordular tarafından karargâh ittihâz olunmayacaktır."

[77]

Hindistan

HAREKET-i İSLÂMİYYESİ

Bundan evvelki nüshamızda Hindistan'ın Kalküta şehrinde intişâr etmekte olan Arapça *el-Câmia* refîkimizin Hindistan hareket-i İslâmiyyesi hakkında yazdığı ilk makāleyi derc etmiştik. *El-Câmia*'nın ikinci nüshasından ikinci makālesini de bervech-i âtî tercüme ediyoruz:

"Hilâl"in da'veti din ve siyâset nâmına vukū' buluyordu. Bir taraftan bid'atler ve muhdesât-ı i'tikādiyye ve ameliyye ile mücâdele ederek edille ve berâhîn-i akliyye ile tutunmaya da'vet, ictihâd ve nazar kapılarının açılmasına, hâlis müslümanlığa ittibâ' olunmasına, kitap ve sünnetin ihyâsına delâlet ediyordu. Diğer taraftan siyâset vâdîsinde "Hilâl" hürriyet ve istiklâl-i tâmma da'vet ediyordu.

Hilâl'in da'vet-i dîniyyesi siyâseti de şâmil idi. Burada dîn ile siyâseti teferruk etmekliğimiz ancak i'tiyâd sâikiyle vukū' bulmaktadır. Yoksa Hilâl'in da'veti tamamıyla dînî bir da'vet idi. Hürriyet-i milliyye gibi, esâreti izâle gibi, istibdâdı istîsâl, müsâvâtı te'sîs gibi esâsât, esâsât-ı sahîha-i İslâmiyye hâricinde bulunmak şöyle dursun, bila-

kis makāsıd-ı esâsiyye-i İslâmiyyedendir. Hilâl'in şiârı "Müslümanlık'la esâretin, ister esâret-i bedeniyye, ister esâret-i fikriyye olsun, bir arada yaşamayacağı"dır. Akāid-i İslâmiyyenin esâsı tevhîd olduğundan tevhîdin muktezâsı insanın ancak Cenâb-ı Hakk'a kulluk etmesidir. Sâir mahlûkāt ise ancak kendi gibi insandır. Onlara kulluk edemez. Kur'ân-ı Kerîm'in "Tevhîd" hakkındaki teblîgātının hülâsası muvahhid olan insanın fikren ve bedenen hür ve müstakil olmasıdır. Müşrik ise ubûdiyet-i fikriyye ve maddiyyenin zincirlerine bağlıdır. Hilâl tarafından icrâ olunan da'vetin mihveri Kur'ân-ı azîmü'ş-şân idi. Herhangi mesele-i ilmiyye veya hikmet-i felsefiyyeyi kitâb-ı mübînden istihrâc ediyordu.

Binâenaleyh Hilâl'in sahîfeleri âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe ile doludur. Kāri'ler bunları ezberler, bunlarla istişhâd ederlerdi. Hindistan'ın bütün mehâfil-i ilmiyyesi Hilâl'in Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak için yeni bir devir açtığını ve Kitâbullâh'ı anlamadan okumaya bir hâtime çektiğini kabûl ediyorlardı.

Hilâl Kur'ân-ı Kerîm'i tetebbu' ve ihtivâ ettiği hakāiki, esâsât-ı ictimâiyye ve hikemiyyeyi istinbât ve istihrâc husûsunda yeni ve câzib bir üslûb îcâd etmiştir ki bu sâyede da'veti sür'atle muvaffakiyet ihrâz eylemiştir. Bundan başka Hilâl ulûm-ı Kur'ân'ı tetebbu' ve keşf için yeni bir takım mukaddimât ve usûl vaz' etmiş, nazariyât-ı felsefiyye ve ulûm-ı asriyyeden tevellüd eden şüpheleri en kuvvetli berâhîn ile mağlûb eylemiştir. Hilâl vahy-i ilâhînin yakîn, bürhân, basîret, ilim ve irfân olduğunu, münkirler tarafından tutulan yolun zan, reyb, şek, tahmîn ve cehâlet yolu olduğunu îzâh eylemiştir. Hayât mes'elesinin ancak Kur'ân-ı Kerîm tarafından hallolunduğunu beyân etmiştir. Binnetîce Hilâl'in da'veti az bir zamanda bütün Hindistan'da taammüm etmiş, Müslümanlıktan uzaklaşan, Müslümanlığı sevmeyen münevver gençliği de cezbe muvaffak olmuştur.

Gerçi son zamanlarda yeni bir ilm-i kelâmın, asr-ı hâzıra münâsib bir tefsîrin lüzûmuna dâir bazı sesler yükselmiş, fakat bir şey yapılamamıştı. Çünkü bu bağıranlar ulûm-ı asriyyeden ve medeniyet-i garbiyyeden çok ürkmüşler, cesâret ve celâdetlerini zâyi' eylemişlerdi. Bunlar âyât-ı kerîmeyi bir takım te'vîlât-ı vâhiyyeye uydurmaya bakıyorlar ve tarîk-ı i'tizâle sapıyorlardı. Maamâfih zamanın bu tâife-i Mu'tezile'si eski Mu'tezile'den pek geridedirler. Çünkü eski Mu'tezile'nin te'vîlâtı lisân-ı Arabın îcâbâtından hârice çıkmıyordu. Halbuki bu yenilerin te'vîlâtı bir takım tahrîfâttan başka bir şey değildi. Bunların birisi Alikerh Külliye-i İslâmiyyesi'nin müessisi Seyyid Ahmed Han'dır.

Fakat Hilâl'in mesleği bunların mesleği değildi. Hilâl, Kur'ân-ı Kerîm'in kâffe-i ulûm-ı beşeriyyeye ve nazariyât-ı cedîde-i felsefiyyeye hâkim olduğunu, ulûm-ı beşeriyye ile nazariyât-ı felsefiyyenin hak ve bâtıla mehek ve mîzân olamayacağını, çünkü yekdiğerini nâkız olduğunu ve bizzât sübûta muhtâc bulunduğunu, bunların mebâhis-i dîniyyeye giremeyeceğini, çünkü ıstılâh-ı şer'îsiyle "Re'y" olduğunu beyân ediyor ve kâffe-i usûl ve fürû'da mezheb-i selefe da'-vetle bunun hak ve ilim ve hikmet-i sahîhaya mutâbık olduğunu îzâh ederek ulûm-ı semâviyye ile nazariyât-ı felsefiyye arasındaki mücâdelenin Kur'ân-ı Kerîm'in gālibiyetiyle hitâm bulacağını i'lân ediyordu.

Hilâl'in beynelulemâ revâcına sebep da'vet-i vâkıasının kendilerine yabancı gelmemesidir. Gerçi Hilâl'in taklîde karşı vukū' bulan şiddetli hücûmu ve ictihâd kapısının açılmasına delâlet etmesi cümûd ve taklîd taraftârânına ağır geldiği gibi ihyâ-yı sünnet ve izâle-i bid'at için vukū' bulan da'veti mutasavvıfe ve ashâb-ı turuku da rencîde etmiş idi. Fakat Hilâl'in mücâhede-i sebâtkârânesi ulemâ ve meşâyihi de teshîr etmiş ve ekserîsi de ona iltihâk etmiştir. Açıkta kalanların ise memlekette şâyân-ı dikkat bir nüfûzları olmadığı gibi hiçbir ehemmiyetleri de yoktur.

El-hâsıl Hilâl'in da'veti istiklâl-i siyâsî ile tecedüd-i dînîyi şâmildi. Şimdi bu da'vetin esâsâtını kaydedelim:

1- Cenâb-ı Hak müslümanların maksad-ı millîsini işbu âyet-i kerîme ile **[78]** beyân buyurmuştur. [4](وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَّاءَ عَلَى النَّاسِ) Müslümanlar bütün beşeriyete karşı hak ve sa-âdetin şâhitleridir. Bütün insanları hidâyete îsâl için, hepsini saâdete ulaştırmak için tavassut ederler. "Şehâdet" müslümanların millî, ictimâî gāyesidir. Bundan dolayıdır ki müslümanlar

[4] Bakara Sûresi 2/143.

"Hayru'l-ümem" ve "Hayru'l-beriyye"dir. Ve yine bundan dolayıdır ki yeryüzünde istihlâf olunmuşlar. Hayât-ı dünyâda bir milletin irtikā edebileceği en yüksek makām budur ki müslümanların millî gāyesi bundan başka bir şey değildir.

2- İster ecnebîlerin esîri, ister milletin içinden türeyen gāsıpların esîri olmak Müslümanlık'la kābil-i te'lîf değildir. Hürriyet uğurunda çalışmak, istiklâl uğurunda bütün mesâibe göğüs germek, mücâdele etmek müslümanların vazîfe-i milliyyesidir. Müslümanlar ya serbest yaşarlar, yahud şerefle ölürler. Müslümanlıkta bunun ortası yoktur. Çünkü Müslümanlık müslüman olan hukkâmın istibdâdını tecvîz etmezse nasıl olur da ecnebîlerin istibdâdına râzı olmalarını tecvîz eder? Zillet ve ubûdiyete inkıyâd edenler hiç şüphesiz namaz kılsa da, oruc tutsa da, müslüman olduğunu iddiâ etse de hayât-ı İslâmiyyeden mahrûmdur.

3- Hindistan müslümanlarının iki vazîfesi vardır: Birincisi İslâmî, umûmîdir. İkincisi millîdir, memleketlerine hâstır. Birincisi Hindistan müslümanlarının memleketlerinin hudûduna hasr-ı nazar etmeyerek bütün dünyaya bakmalarını îcâb eder. Çünkü İslâm râbıtası milliyet, memleket hudûdundan vâreste cihân-şümûl bir uhuvvettir. Bir müslüman dünyanın herhangi tarafında mukīm olursa olsun uhuvvet-i umûmiyye-i İslâmiyyenin bir uzvudur. Müslümanlar milliyet ve memleket kayıdlarından mütecerrid müctemi' bir hey'et-i beşeriyye olarak tecellî etmelerini te'mîn edecek teşkîlâtı vücûda getirmezlerse sırf milliyet ve memleket esâsına ibtinâ edecek faâliyetleri bir fayda vermez. Binâenaleyh Câmia-i İslâmiyye hareketini takviye ederek millî, ictimâî vazîfelerini îfâ etmeleri, "Şühedâ-i ale'n-nâs" olmaları lazım gelir ki Kur'ân-ı Kerîm'in emri de budur.

Bundan başka müslümanların vazîfe-i vataniyyelerini de îfâ etmeleri vâcibdir. O da Hindistan'ı esâretten kurtararak istiklâlini kazanmak ve bunun için de, Hindistan'ın sâir akvâmıyla, putperestlerle, hıristiyanlarla, mecûsîlerle ittihâd etmeleri lazım gelir. Bilhassa müslüman olmaları haysiyetiyle hürriyet yolunda başkalarına nümûne-i imtisâl teşkîl edecek mücâhedât-ı cansiperânede bulunmaları iktizâ eder. Dîn-i İslâm, Müslümanlığa muhârib olmayanlarla ittihâda aleyhdâr değildir. Sulh, ittihâd, müsâvât ve uhuvvet-i insâniyye Müslümanlığın teâlîm-i esâsiyyesindendir. Hindistan'da müslümanların vatandaşlarıyla ittihâd etmeleri menâfi'-i vataniyye îcâbıdır. Fakat Hindistan'ı esîr eden ecnebîlerle ittihâda imkân yoktur. Çünkü İslâm buna mâni'dir. Kur'ân-ı Kerîm der ki: [5] (لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِى الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ . اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِى الدِّينِ وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ)

4- Avrupa'nın ihtirâsâtı yalnız Müslümanlığı ve müslümanları değil, bütün Asya'nın hürriyetini, bütün şarkın hürriyetini tehdîd etmekte, dünyanın emn ü emânını çiğnemekte, beşerin rahat ve huzûrunu selbeylemektedir. Binâenaleyh şarkın garba karşı birleşmesi ve hayât-ı müstakıllesinin muhâfazasına gayret etmesi lazımdır.

5- Türkiye, İslâm devletlerinin sonudur. Dünyadaki bütün müslümanların onun bekāsına hâdim olmaları, mevcûdiyetini müdâfaa etmeleri, onun hayâtını kendi menâfi'-i husûsiyyelerine tercîh etmeleri lazımdır. Çünkü Türkiye asıl, sâir müslümanlar fer'dir. Asıl kurtulmazsa fer' yaşayamaz.

6- Arapça bütün yeryüzündeki müslümanların lisân-ı millîsi, vâsıta-i teârüf ve ittihâdıdır. Binâenaleyh Hindistan müslümanları Arapçaya çok ehemmiyet vermelidirler.

HABEŞİSTAN AHVÂLİ

Seyyâh-ı Şehîr

Tevfik Efendi Hazretleriyle Mülâkât

Birçok seneler Habeşistan'da bulunarak oranın ahvâline yakından vukūf hâsıl eden seyyâh-ı şehîr Şeyh Tevfik Efendi hazretleri ile Ankara'da görüştük. Habeşistan ahvâli hakkında bize faydalı ma'lûmât verdiler. Uzun uzadıya görüşüp not almaya vakit olmadı. Yakında kendisi de İstanbul'a geleceklerini, Habeşistan'a dâir mufassal ma'lûmât vereceklerini vaad ettiler.

Şeyh Tevfik Efendi hazretlerini tanıyanlar kendisinin ne muhterem, ne muktedir bir İslâm mübeşşiri olduğunu pek güzel bilirler. Yemen'de Asir'de icrâ-yı seyâhat ederek rüesâ-yı İslâm ara-

[5] Mümtehıne Sûresi 60/8-9.

sında te'mîn-i vahdet husûsunda büyük hizmetler îfâsına muvaffak olan müşârun ileyh, Harb-i Umûmî'den bir sene evvel Habeşistan'a geçiyor. Orada bir müddet kitapçılıkla meşgûl oluyor; sonra Habeşistan sefîrimiz Mazhar Bey'le tevhîd-i mesâî ederek Harb-i Umûmî zamanında oralarda mühim işler görüyorlar; Mazhar Bey'in vefâtı **[79]** üzerine üç sene kadar ona vekâlet ile Anadolu muzafferiyet-i azîmesini Habeşistan müslümanlarına tebşîr eyledikten sonra kalkıp buraya geliyor.

Bütün hayatlarını İslâm'ın intibâh ve teâlîsine hasretmiş, muhtelif akvâm-ı İslâmiyye ile temâs etmek ve o akvâma karşı ecânibin aldıkları tavr u vaz'iyeti yakından görmüş olmak hasebiyle müslümanların elemini kendine derd edinmiş böyle müslüman seyyâhlarının gördüklerini, düşündüklerini ihvân-ı dînin enzâr-ı ibretine arza delâlet etmek bütün müslüman gazetecileri için en mütehattim bir vecîbedir.

Zîrâ her şeyden evvel yekdiğerinden bî-haber müslüman akvâmı arasında teârüfün husûlüne çalışmak lazımdır. Ne yapmak lazım gelirse yapılarak muhtelif vesâite mürâcaatla bu teârüfü te'mîn etmek bugünkü İslâm mütefekkirlerinin omuzlarına yüklenen en mühim bir vazîfedir. Hıristiyan misyonerlerinin tâ memleketlerimize kadar gelerek nasıl çalıştıklarını görüyoruz. O yılmak bilmeyen misyonerlerin muttarid mesâîsidir ki müslümanları yekdiğerinden cüdâ düşürmüş, aralarındaki o sarsılmaz bünyân-ı vahdeti parçalamış, bünyelerine türlü türlü husûmetler, nefretler ilkā ederek ümmet-i Muhammedi, şîrâzesi dağılan bir kitap gibi perîşân hâle getirmiştir.

Şeyh Tevfik Efendi hazretleri müslümanları bu husûsta pek şiddetli muâheze ediyor. O, muhtelif İslâm milletlerini yakından görmüş ve tedkīk etimiş olmak i'tibârıyla bizleri ne kadar muâheze etse yeri vardır. Keşke yüzlerce, binlerce böyle fedâkâr seyyâhlarımız olsaydı da bizlere karşı mütemâdiyen muâhezede bulunmuş olsaydılar. Hiç şüphe yok, bu samîmî muâhezeler bizi daldığımız derin gaflet uykularından uyandırmış olurdu. Ey dostunu, düşmanını seçemeyecek hâle gelen müslümanlar! Kulaklarınızı veriniz, dinleyiniz, bakınız Şeyh Tevfik Efendi hazretleri o iklimler hakkında neler anlatıyor:

– Habeşistan Hazret-i Peygamberimiz efendimiz zamanından beri bir ehemmiyet-i mahsûsayı hâizdir. Ashâb-ı kirâmın ilk hicret ettikleri memleket Habeşistan'dır. Bî-pâyân meşekkat ve mezâhime ma'rûz kalan ilk müslümanların ilticâgâhı Habeş diyarıdır. Kerîme-i Risâlet-penâhî hazret-i Rukıyye, dâmâd-ı peygamberî Hazret-i Osman, Hazret-i Ali'nin kardeşi Ca'fer gibi güzîde ashâbı sînesinde hıfz ve himâye eden Habeşistan'dır. Binâenaleyh Habeşistan'ın Müslümanlık târîhinde pek büyük bir mevkii vardır. Hazret-i Peygamberimiz efendimiz, dîn-i İslâm'ı kabûl ettikleri için müşrikînin eziyet ve cefâlarına dayanamayan ilk müslüman fedâkârlarını kendi kavim ve kabîlesine emniyet edemiyor. Habeşistan'a gitmelerine müsâade ediyor. Nasıl oluyor da kendi kabîlelesinden, kendi kavminden başka bir millete ashâb-ı kirâmını gönderiyor? Habeş'te ne rûh var ki hiç tecrübe etmeden bu en kıymetli sahâbîlerini yabancı bir milletin yed-i himâyesine tevdî' ediyor? Maalesef müslümanlar bidâyet-i İslâm'da ilk müslümanlara karşı büyük bir sadâkat gösteren, onları hıfz u himâye eden bu hamiyetli kavme lâyık olduğu mükâfâtta bulunamamıştır.

Resûlullâh'dan evvel orası Yahûdîliği, bilâhare hıristiyanlığı kabûl etmiş, yani daima bir dîne tâbi' olmuş bir kavim olduğu anlaşılıyor. Hakīkaten ne garîbdir, İslâmiyet Medîne-i Münevvere'den evvel Habeşistan'da tecellî ediyor! Hazret-i Peygamber efendimiz Mekke Araplarının fazla tazyîkıne ma'rûz kalınca yeni müslüman olanlar için artık Mekke'de durmak kābil olmadığını görüyor, onlara bir ilticâgâh arıyor, Habeşistan'ı münâsib görüyor. Hatta yâr-ı gār-ı olan hazret-i Sıddîk'ı bile oraya gönderiyor.

Şu kadar ki hazret-i Sıddîk'ın Mekke'den ayrılması Kureyş üzerinde fenâ bir te'sîr yapıyor. Hazret-i Ebu Bekir deniz kenarına gelir gelmez, Kureyş kabâili rüesâsından bir zât karşısına çıkıyor:

– Yâ Ebâ Kuhâfe! Sen nereye gidiyorsun? diyor. Sen ki misafirlerine hayvan kesmekle ziyâfet verirsin. Sen ki çıplakları giydirirsin. Sen ki esîrleri esâretten kurtarırsın. Senin gibi bir zât hicrete icbâr edilir mi? Dön geri! Sen benim zimmetimdesin. Kabîlem halkı seni himâyeye kâfidir…

Böyle diyor ve Hazret-i Ebu Bekir'i alıp Mekke'ye götürüyor.

Bilâhare emr-i ilâhî ile ikinci hicret vukūa geliyor. Yeni müslümanlar Medîne-i Münevvere'ye gidiyorlar. İslâmiyet oradan Şam ve Irak taraflarına intişâr ediyor. Habeşistan ilk telkīnât ashâbıyla kalıyor. Şu kadar ki Habeş imparatoru Necâşî'nin îmân etmesi Müslümanlık için büyük bir muvaffakıyet oluyor. Hazret-i Peygamber Efendimiz imparatorun müslüman olmasından pek memnûn oluyor. Bilâhare Necâşî vefât ediyor. Hazret-i Peygamber Efendimiz Necâşî'nin haber-i vefâtını Medîne-i Münevvere'de işitiyor. Cenâze namazını gıyâben edâ buyuruyorlar. İşte o zamandan i'tibâren Salât-ı Gāib kılınmaya başlanmıştır.

Bilâhare Habeş'teki sahâbî peyderpey Medîne-i Münevvere'ye döndüler. Ondan sonra neşr-i dîn için o taraflara kıymetli zevât gitmedi. Maamâfih o kadarcık bir tohum-ı İslâm, telkīn-i saâdet sanki orada kâfî görülmüştü. Sonraları Yemen'deki müslümanlar ticâret dolayısıyla Habeşistan'a gittikçe Müslümanlığı da neşretmekten hâlî kalmadılar. Habeşistan bolluk bir memleket olduğu için her ne zaman Yemen'de kaht zuhûr ederse karşıya geçerler, Habeşistan'ın nefîs ve mebzûl yağlarından, feyyâz tarlalarından geçinirlerdi.

[80] Hakīkaten Afrika kıt'asında en güzel yer, en mu'tedil kıt'a Habeşistan'dır. Orası muhtelif iklîmlere münkasemdir. Kısm-ı küllîsinde beş ay mütemâdiyen yağmurlar yağıyor. Hiçbir yerinde arâzîyi irvâya hâcet yoktur. Kudret-i fâtıra bütün in'âmını oraya bezl etmiş, o güzel kıt'anın her tarafından feyyâz nehirler akıyor. Oraları zümrüd gibi yem yeşil, dağları ormanlarla muhât.

Oradaki nehirlerin en büyüğü Nîl-i Ezrak'dır ki çamurlu Nil demektir. Bu nehir Fevcâm dağlarından şiddetle feverân ediyor. Nebeân ettiği mahalden tahmînen seksen metre kadar yükseliyor. Sonra etraftan diğer nehirler de buna iltihâk ederek seksen kilometre murabbaında büyük bir göl husûle geliyor ve o göl Nîl-i Ezrak'ın menbaı addolunuyor.

Habeş'in Emhârî kısmı bu gölün ismine Tânâ derler. Tîgırî kısmı ise Çânâ derler. Ma'nâsı bahr-i amîk demektir.

Bu gölde terâküm edip Mısır'a giden suların cereyânı feyezânsız zamanda sâniyede 50.000 metre mik'abdır. Feyezân zamanında ise cereyân 300.000 metre mik'abına kadar yükseliyor.

Bu feyyâz nehirlerdir ki İngilizlerin nazar-ı tamaını Habeşistan'a celb etmiştir. Şimdi İngilizler Sudan'da yedi yüz kilometre vüs'atinde sun'î bir göl yapmak istiyorlar. Bundan maksad, Nîl-i ezrakın getirdiği gübreli, çamurlu suyu orada alıkoymak ve Sudan'da yeni bir İngiliz müsta'meresi vücûda getirmektir. Bu gölün imtiyâzı alınmış, mühendisler gelmiş, işe başlamışlardır. Şimdi setlerin inşâsına çalışılıyor.

Bit-tabi' bundan Mısır çok zararlar görecektir. Onun içindir ki Mısırlılar bu husûsta çok bağırdılar, çağırdılar. Fakat aldıran olmadı. Eğer hakīkaten İngiliz planı mûcebince bu göl yapılır, Sudan'dan vâsi' mikyâsda arâzî irvâ edilirse Mısır hâl-i hazırından fazla arâzî iskā edemeyecektir. Ve bit-tabi' eski bereket de olmayacaktır.

Âtîdeki bu buhrânı nazar-ı dikkate alan İngilizler şimdiden Mısırlıları o zamana hazırlamaktadırlar. Meselâ az su sarfına alıştırmak için suyu gāyet hesâbla veriyorlar. Su kuyuları açılmasına teşvîk ediyorlar. Halbuki Mısır'ın hayâtı, bereketinin rûhu Nîl-i mübârekin getirdiği gübreli, çamurlu sudadır. Gübresiz, çamursuz su ile bit-tabi' o bereket hâsıl olamaz. Eğer Mısırlılar şimdiden bu İngiliz planını akîm bırakacak bir vaz'ıyet husûlüne muvaffak olamazlarsa bilâhare Mısır'ın o kumlu çöllerini şimdiki gibi feyyâz tarlalar hâline ifrâğ etmek kābil olamayacaktır.

Mısır ki dünyanın her tarafından fazla nüfûs yetiştiriyor. Bundan kırk sene evvel Mısır'ın nüfûsu yedi buçuk milyon iken şimdi on dört milyona bâliğ olmuştur. Bu hesâbla bir asır sonra ne kadar olacağı düşünülsün. Bu kadar nüfûsun hangi su ile ve ne kadar tarla ile idâre edilebileceği endişesi şimdiden hissedilmektedir. Demek ki bu zavallılar da kendi menba'larından mahrûm ve hicrete icbâr edileceklerdir. İşte İngiliz siyâsetinin ibretli bir safhası daha!

İstikbâldeki bu tehlikeyi nazar-ı dikkate alan bazı erbâb-ı tefekkür, Habeşistan'ı garb devletlerinin nüfûzundan kurtarmak husûsunda teşebbüsâttan geri kalmamışlardır. Fil-hakīka Habeşis-

tan Mısır ile tevhîd-i hareket etmiş olsa her iki kıt'a da mazhar-ı refâh ve saâdet olur. Bu iki komşu devlet uyuşsa sularını -ki hayatlarıdır- ecnebî bir devletin yed-i tasarrufunda bırakmazlar, kendi memleketlerine, kendi menba'larına sâhib olurlar.

Zaten Habeşliler Mısırlılarla pek eski asırlardan beri hem-cinstirler. Habeşliler vaktiyle Mısır vâdîsine inmişlerdi. Hatta el-Uksur âsâr-ı atîkasında Habeş İmparatoru Terhaka isminde birinin "Mesle"si vardır. "Mesle" Habeş lisânınca merdiven demektir. Hâlâ bütün Habeşistan'da patrîk Mısır Patrîkhânesinden geliyor. Mısır Müzehânesinde mevcûd Ramseslerin sîmâsına bakılsa Habeşlerin "Tîgırî" sîmâsını andırır. Omuzlarına kadar dökülen saçlarının önlerindeki "Mesûb"*larının, meşrûbât kadehlerinin aynen Habeş ma'mûlâtı olduğu görülür. Bu iki ırk iki unsur zannolunuyorsa da hakîkatte bir olmaları agleb-i ihtimâldir. Mısır'ın meşhûr târîh-şinâslarından Ahmed Zeki Paşa, Dâru'l-fünûn târîh muallimi İsmail Re'fet Bey, târîh mütehassısı Nureddin Mustafa Beylerle görüştüm. Mısır Ramseslerinin Afrika'dan başka bir yerden gelmediği zannolunduğunu bana söylediler. Tedkîkât-ı amîka bunu gösteriyor.

El-hâsıl müslüman akvâmı yekdiğerinden cüdâ düşmüş. Araya yabancılar girmiş. Aradaki râbıtalar parçalanmış. Müslümanlar kendi kardeşlerini unutarak yüzlerini ecnebîlere çevirmişler. O ecnebîler ki bizi yeryüzünden kaldırmak için hiçbir fırsatı fevt etmiyorlar. Memleketimiz evlâdından her sene yüzlerce, binlerce İsviçre seyâhati yapanlar oluyor da iki kişi Habeşistan'a gitmiyor. O Habeşistan ki orada yedi, sekiz milyon müslüman kardeşimiz vardır. O mühim kıt'a erbâb-ı ilim ve irfân için ne mühim bir sâha-i tedkîkdir. Yazık ki gençlerimizin yüzleri başka taraflara çeviriliyor. Bilmem o yüksek rûhlar ne oldu? Ümîd ederim ki bundan sonra azim ve himmet ashâbı müslümanların sâkin bulundukları bütün kıtaâtı gezecek, yüzlerce milyon kardeşlerini arayacak, onların ahvâlinden haberdâr olacak, birbirinden cüdâ düşen müslümanlar arasında teârüf husûlüne sâ'î olacaklardır. Allah ümmet-i Muhammed'e intibâhlar versin.

---

* Habeş lisânında Mesûb: Sofra demektir.

[81] **İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:**

HÜRRİYET-i NİSVÂN

Garb medeniyetinin bütün mesâvî ve fezâiliyle kabûlü taraftarlarının başlıca gāyelerinden biri de Türk ve müslüman kadınlığını her türlü kuyûddan âzâde hür ve serbest bir hâle getirmektir. Buna rağmen, senelerden beri sarf edilen elîm mesâî, muhtelif neşriyât, telkīnât, teşvîkāt ve vesâit-i ihzâriyye ile son günlerde tevessü' eden bu cereyânın iç yüzünü bütün fecâat ve uryanlığıyla teşrîh ve sonra istikbâlin muzlim uçurumları muvâcehesinde derin derin düşünmek her müslüman için dînî ve insânî bir vazîfedir.

Günün herhangi sâatinde Kadıköy, Şişli ve İstanbul'da yapılacak bir tedkīkātta görülecektir ki: Kuyûd-ı vicdâniyye ve ictimâiyyeyi bir tarafa bırakarak yalnız ve yalnız his ve zevki için muhîtini, âilesini, hatta şahsî menfaatlerini bile unutan bir zümre var. Dâll ve mudıll olan bu kitle, bazan tiyatrolarda, bazan sokaklarda en iğrenç bir açıklık ve lâkaydî ile mukaddesât nâmı altındaki her şeyi çiğneyip geçiyor. Garbcılarımız buna "Hürriyet-i Nisvân" terkîb-i mutantan ve muşa'şaını izâfe ediyorlar.

Fakat biraz idrâk ve iz'ân sâhibi olanlar pek güzel görüyorlar ki: Hürriyete doğru koşan açık kadınlık hiç de fazîlete, tekâmüle doğru gitmiyor. Belki bu hareketleriyle hem kendilerini, hem de hey'et-i ictimâiyyemizi tefessüh ve inkıraza sürüklüyorlar.

Hürriyetin İslâmiyet nazarında bu zavallıların tahmîn ve tasavvurlarından çok yüksek bir mevki'-i mu'tenâsı vardır. Lakin her hürriyet, gerek eşhâsa ve gerek hey'et-i ictimâiyyeye zarar îrâs etmemekle mükellef ve bu lâzımenin behemehâl te'mîniyle mukayyeddir. Bunun için şerîat-i İslâmiyye kadının tesettüre riâyetini, hicâb ve nezâhetini, ismetini muhâfaza etmesini emr eylemekle ırkī, hissî, ictimâî, ahlâkī ve hatta siyâsî bütün ledünniyâtı şâmil olmak üzere cem'iyette üssülesâs olan âile teşkîlâtını mütekābil bir emniyet, sadâkat, muhabbet ve menfaat umdeleri etrâfında toplamış, insâniyeti fazla sa'y ü amele, tasarrufa, fedakârlığa, intizâma, hâkimiyet-i nefse sevk etmekte bulunmuştur. Hilkatindeki zaaf-ı

asabî, muhâkemesindeki metânetsizlik hasebiyle kadın, tabîaten hâricî muhîtten uzaklaşmaya ve âile yuvasının şerâiti içinde saâdet yolunu bulmaya mecbûrdur. Bir kadın ancak hânesinde hey'et-i ictimâiyyeye daha müfîd olabilir: Zîrâ kābiliyet-i hayâtiyyesindeki adem-i mukāvemet; kadını hâricî ihtirâsât ve te'sîrâta karşı müdâfaasız bırakacak kadar ehemmiyetli bir özürdür. Kendilerini bu sâhada müdâfaasız bırakanlar cem'iyet için kaybedilmiş bir enkāzdan başka hiçbir şey olamazlar.

Zaaf-ı hissiyâtı mantığa galebe çalan, saâdeti yuvası hâricinde arayan kadın medeniyet ve cem'iyet için inkırâz mikrobudur. Bâ-husûs bu sukūtu tervîc edenler: Zevcesinin, hemşîresinin, efrâd-ı âilesinin serâir-i bedeniyyesini ve ismetini açık saçık umûmun enzâr-ı iştihâsına -müteceddid görünmek sevdâsıyla- arz edenler, dişisini kıskanan, himâye eden hayvânâttan bile olsun ders-i ibret alamayacak kadar hissiz, rûhsuz bir derekeye alçalmışlar demektir.

Her teceddüd bir menfaat ve terakkī mukābili ihtiyâr olunmalıdır. Eğer teceddüdden zarar husûle geliyorsa buna ancak ve bi-hakkın "Tereddî" nâmı verilir.

Esâsen ulûm-ı ictimâiyye vâzıhan gösteriyor ki: Tedennî ve sukūt milletlerde evvelâ kadınlardan başlar, kadının âile râbıtası gevşedikçe hey'et-i ictimâiyyeyi tutan bağlar çözülür.

Senelerden beri tekâmülünü medh ede ede bitiremediğimiz hür ve ser-âzâde kadınlık zümresi maâliyât sâhasında acaba kaç hatve ilerileyebilmiştir? Bugünkü kadınlık acaba dünküler kadar âilelerine sâdık mıdır, dünkü vâlidelerimiz kadar umûr-ı beytiyyeye vukūfları, en esâslı vazîfeleri olan evlâd yetiştirmek ve büyütmeye âid ma'lûmâtı ve hatta intizâm-perverlikleri, temizlikleri, el-hâsıl bütün ma'nâsıyla kadınlıkları var mıdır? Hidemât-ı beytiyyesini haysiyet-şiken bir iş olarak telakkī eden, tuvaletten, süsten, gezmekten, birçok sevilmekten, birkaç Frenkçe lügat, beş on çalgı havasından başka sermâyeye mâlik olan kaç serbest kadınımız var ki biz de âtîden bir şeyler beklemek hakkını kazanmış olalım?

Cins-i nisvâna âid bütün vezâifi mübtezel bir teşhîrden, şuurdan uzak bir açıklıktan, medeniyeti kadınların müskirât isti'mâlinden, tiyatrolarda bir zevk oyuncağı, bir kukla gibi dolaşmasından ibâret zannetmekle galat-ı hisse dûçâr olanlar her şeyden evvel kendi saâdetlerini baltalıyorlar.

Çünkü bugün açmak istedikleri kadın kendi zevceleri, hemşîreleridir. Mes'eleyi sâde nazarî sâhada bırakmayarak en kör vicdânları bile intibâha sevk etmesi lazım gelen bu müdhiş hakīkatleri madde zikriyle isbât etmek îcâb ederse:

Son on senelik târîh-i ictimâîmizin tedkīki kâfî ve vâfîdir. Daha pek yakın bir mâzîye âid hâtırâtı göz önüne getirirsek âile hayâtında hüsn-i muâşeretin geçimsizliğe hâkim, talâk vukūâtının nâdirâttan add **[82]** edilecek derecede azaldığını, fuhşun mahdûd, neslin kavî olduğunu görürüz.

Halbuki mahkeme-i şer'iyye kuyûdâtı tedkīk edilecek olursa son senelere âid binlerce, on binlerce talâk da'vâları en canlı bir bürhân şeklinde âile muâşeret ve teşkîlâtının yıkılmakta olduğunu gösterir. Merâk edenler herhangi bir gün mahkeme dîvânhânelerini dolduran bu bedbaht kalabalığı gider bizzat görebilir.

Dünkü fazîletmend, fakat bugünkü ser-âzâde kadınlardan kaç bininin vesîkalı fâhişe sınıfına sukūt ettiğini anlamak için Sıhhıye Müdîriyetine mürâcaat kâfidir.

Emrâz-ı zühreviyyeye gelince: Bunun tahrîbâtını tasvîre imkân bulabiliyoruz. Dispanserlerin ekserîsi kadın olmak üzere akşamlara kadar dolup boşalıyor. Husûsî muâyenehâneler ise daha elîm ve vahîm serâirle doludur. Henüz genç ve bâkire zannedilen birçok kızların mâcerâ-yı hayâtını söylemeye dilimiz varmıyor.

Sonra bunların netîcesi olarak "Nüfûs istatistikleriyle sâbit olduğu vechile" tevellüdât nisbeti son derecede azalmış, nesil cılız, ma'lûl kalmaya başlamıştır.

Moda, tuvalet masrafı olarak Avrupa'nın cebine giren ve bugünkü şerâit altında gıdâlarımızdan kesilen paralar bünye-i iktisâdiyyemizde ne derin rahneler açmaktadır.

El-hâsıl kadının açılması ve alçalmasıyla dûçâr olduğumuz zararlara pâyân yoktur. Bu kadar vâzıh ve sarîh hakāyık karşışında el-ân yanlış yola gitmek isteyen âile reîslerine, ergen gençlere -ki

kadınlığın tereddiyâtından mes'ûl olan birinci derecede de erkeklerdir- hitâb ediyoruz:

Ey müslüman erkekleri!

Kendi zevce, hemşîre ve âileniz efrâdına dâhil genç kadınlarınızın perde-i hicâb ve iffetini hetke âlet olduğunuz müddetçe her şeyden evvel kendi saâdetinizi, kendi yuvanızı yıkmış oluyorsunuz...

Ey gençler! Yarın râh-ı hayâtınızda, lâne-i aşkınızda binlerce ihtimâm ve şefekatle kabûle hâzırlandığınız hayât arkadaşlarınız bugünkü şursuz, rûhsuz binlerce kimseye bezl-i iltifât ve teşhîr-i endâm eden kızlardır... Bunlardan hangi aşkı, hangi sadâkat ve saâdeti bekliyorsunuz?... İyi biliniz ki: En harîm ve nezîh rü'yâlarınızda bile kıskandığınız, bin türlü rakîk emellerle süslediğiniz hayât-ı âileniz ancak, felâket ve azâb uçurumlarıyla doludur!

Hasan Hikmet

LATİN HURÛFU

Azerbaycan Maârif Komiserliği'nin bir ta'mîmine göre bu sonbahardan i'tibâren bütün mekâtib-i ibtidâiyyede Türkçenin Latin hurûfu ile tedrîsine başlanılacağını Tiflis'te münteşir komünist gazeteleri yazıyor.

Demek ki müslüman ve Türk olan Azerbaycanlı kardeşlerimiz için beklenen felâket bugün tahakkuk ediyor. Bolşeviklerin pençesine düşen Azerbaycan Türkleri bu husûsta bizden, bütün müslümanlardan ve Türklerden ayrılıyorlar. Bundan sonra ne onların kitaplarını ve gazetelerini diğer müslümanlar ve Türkler okuyabilecek, ne de bundan sonra orada yetişecek nesil, İslâm ve Türk kardeşlerinin yazılarını anlayabileceklerdir. Ecnebîlerin senelerden beri akvâm-ı İslâmiyye arasında ektikleri fesâd tohumları maalesef Azerbaycan'da filizleniyor. Son asırlar zarfında Rus çarlığının yapmaya muvaffak olamadığı tahrîbâtı Bolşevikler bir iki sene zarfında îkâ' ediyorlar. Çarlık Rusya'sı pençelerini üzerine attığı milletlerde hürriyet ve istiklâl-i siyâsî nâmına bir şey bırakmıyordu. Bolşevikler ise bununla iktifâ etmeyerek taht-ı nüfûzlarına giren akvâmın hayât-ı ictimâiyyelerine de dest-i teaddîsini uzatıyor.

Azerbaycan Türkleri ki -Akçuraoğlu Yusuf ve Ağaoğlu Ahmed Beylerin ta'bîrleri vechile- Asya-yı vustâ ve şimâl Türkleri ile garb Türkleri arasında vasl hizmetini îfâ edecek bir mevki'de bulunuyorlardı; yazı husûsunda bizden, Asya-yı vustâ ve şimâl Türklerinden ayrıldıktan sonra artık o hizmeti îfâ şöyle dursun, bilakis Azerbaycan'ın hâciz bir vaz'iyete düşeceğini nazar-ı teessüfle görmemek kābil değildir.

Yazı husûsunda Azerbaycan'da böyle bir iftirâk ve i'tizâl başladığını ilk def'a haber veren ve bu felâketin önüne geçmeye çalışan Kazım Karabekir Paşa hazretleri olmuştur. Müşârun ileyh şark cephesi kumandanı oldukları cihetle daha geçen sene bu muzır cereyâna vâkıf olmuş ve Ankara Maârif Vekâletini bundan haberdâr eylemişti. Bunun üzerine Te'lîf ve Tercüme Encümeni üstâd-ı muhterem Sâmih Rif'at Beyefendi'nin riyâset-i fâzılânelerinde akd-i ictimâ' ederek bu mes'ele hakkında uzun uzadıya müzâkerâtta bulunmuştu.

Hatta Ticâret Müdîr-i Umûmîsi Vehbi Bey'in Türkiye mekteplerinde de Latin hurûfunun kabûlüne taraftar olduğunu söylemesi diğer a'zâyı pek mütehayyir etmişti. Ne gibi esbâb-ı ilmiyyeye mebnî Türkçe harfler yerine Latin hurûfunu ikāme etmek istediği mûmâ ileyhden sorulmuş, bazı şeyler de söylemeye **[83]** kalkışmıştı. Bunun üzerine Sâmih Rif'at Beyefendi bu mes'ele hakkında gāyet mühim bir rapor kaleme alarak hey'eti umûmiyyede okudular. Sâmih Rif'at Bey'in bu raporu azîm bir kıymet-i ilmiyyeyi hâizdir. Memleketimizde en büyük lisân mütehassıslarından olan müşârun ileyh, elsine-i şarkıyyenin Latin harfleriyle yazılması gayr-ı mümkün olduğunu en vâzıh delâil-i ilmiyye ile ve en muktedir müsteşriklerin tedkīkātı ile isbât eylemişti. Akçuraoğlu Yusuf Bey'in bazı suâl ve istîzâhları üzerine Sâmih Rif'at Beyefendi bu raporu biraz daha tevsî' ederek sorulan suâllerin ilmî cevaplarını da vermiş, bu mes'eleyi hiçbir mu'terizin i'tirâz edemeyeceği bir sûrette halletmek lütfunda bulunmuşlardı.

Te'lîf ve Tercüme Hey'eti ekseriyet-i azîme ile Sâmih Rif'at Beyefendiyi bu raporundan dolayı tebrîk ve takdîr etmiş ve bunun derhâl tab' edilerek İstanbul'da ve Anadolu'da dağıtıldıktan başka

Azarbaycan'a, sâir İslâm ve Türk memleketlerine de gönderilmesini taht-ı karâra almış ve Maârif Vekâlet-i Celîlesi'ne takdîm eylemişti. El-yevm basılmakta olup olmadığı hakkında ma'lûmâtımız yoktur. Ümîd ederiz ki Maârif Vekîl-i Muhteremi İsmail Safâ Beyefendi bu mühim raporun bir an evvel neşri için lazım gelenlere emir buyururlar.

Zîrâ bizim memleketimizde de garblılaşmak taraftarları miyânında ara sıra Latin hurûfunun kabûlü lüzûmunu ileri sürenler görülmekte, işitilmektedir. Ezcümle İzmir İktisâd Kongresi'nde bile Latin hurûfunun kabûlü hakkında kongre riyâsetine bir takrîr verecek kadar cür'et gösterenler olmuştu. Bit-tabi' bu fikirde bulunanlar ilmî bir tedkīkāt netîcesi olmak üzere bunu ileri sürmüyorlar; diğer birtakım mes'elelerde olduğu gibi Latin hurûfunun kabûlünü de garblılaşmak îcâbâtından telakkī ediyorlar; bu sebeple bu cereyâna kapılıyorlar. Bu teklîf üzerine kongre reîsi Kazım Karabekir Paşa hazretleri îrâd ettiği bir nutukta hiçbir esâs-ı ilmîye istinâd etmeyen bu cereyânın mazarratlarını ta'dâd etmiş ve böyle zararlı fikirlerin içimize girmemek lazım geldiği ihtârât-ı samîmânesinde bulunmuştu.

Eğer Azerbaycan'da da ilim yerine siyâset kāim olmamış olsaydı, eğer bu güzel memleketin rehberleri mâzî ile alâkalarını keserek târîhlerine, dînî ve millî ananelerine arka çevirmiş olmasaydılar, belki onlara irşâdât-ı ilmiyye ve milliyyede bulunmak kābil olurdu. Lakin heyhât; o din ve ırk kardeşlerimiz de kendilerini bugün ecnebîlere kaptırdılar.

***Sebîlürreşâd* Mecmûası Müdîriyet-i Aliyyesine**

Muhterem efendim

528-529 numaralı kıymetdâr mecmûanızda, 49 numaralı *Vatan* gazetesinde intihâbâta dâir yazdığım makālenin birkaç fıkrasını alarak, "Hükûmet-i milliyyemize iftirâ" serlevhası altında yazdığınız bir makāleyi gördüm ve taaccüb ettim. Makālenizde, bana, hayâl ve hâtırımdan geçmeyen bir fikri atfediyorsunuz.

Mes'eleyi tenvîr etmek için, mevzû'-i bahs fıkraları tekrar buraya naklediyorum:

"Hükûmet-i milliyye, demokratik yani halk esasları üzerine istinâd ettiği için, yeni Türkiye nazarında, her demokratik memlekette olduğu gibi, yalnız efrâd vardır. Dînî akīde ise, tamamıyla vicdânî bir mes'ele olduğundan, devletin kavânîn-i mecmûasıyla alâkası yoktur."

Hükûmetlerin şekilleri din ile alâkadâr değildir. Bu, gāyet sarîhdir. Müstebid eski Rusya'nın resmî dînî Ortodoksluk; meşrûtî İngiltere'nin resmî dînî Protestanlık; cumhûrî Fransa'nın resmî dînî (yirmi sene evvel laik yani lâ-dînî olmuş olan Fransa son Harb-i Umûmî'den beri lâ-dînî olmaktan çıkarak geçen sene takdîs edilmiş olan Jan Dark nâmında bir çoban kızının merâsim-i dînîyyesine geçen gün resmen iştirâk etmiştir.) Katoliklik; demokratik Türkiye'nin resmî dînî İslâmlıktır. Bu memleketlerden bahsedildiğinde Ortodoks Rusya, Protestan İngiltere, Katolik Fransa, Müslüman Türkiye deniyor mu? Tabîî denmez. O halde *Vatan* gazetesinden iktibâs ettiğiniz fıkraların neresinde bir Lâdînîlik gördünüz? Sizi böyle bir ma'nâ çıkartmaya sevk eden cihetin belki "dînî akīde ise, tamamıyla vicdânî bir mes'ele olduğundan, devletin kavânîn-i mecmûasıyla alâkası yoktur" fıkrası olduğunu, kafamı cebrettikten sonra, farz etmek istiyorum. Ben ise bu fıkrayı, anâsır-ı gayr-ı müslime tarafından vârid olabilecek bir suâl-i mukaddere cevap olarak yazdım, yoksa, düşündüğünüz gibi, hükûmet-i milliyyeye iftirâ etmek için değildir. Zîrâ, ben bilirim ki hükûmet-i milliyyenin dînî, dîn-i İslâm'dır. Ve en büyük kuvveti İslâmiyet'tedir.

Bundan bilistifâde ilâve edeyim ki ben İslâmiyet'in büyüklüğünü bilirim ve takdîr ederim ve yirmi seneden beri onu kalemen ve kelâmen müdâfaa ediyorum. Hakkımda vukū' bulan sû'-i zanna cidden müteessifim. Bu teessüfüm mütâreke esnâsında Türklüğün, İslâmiyet'in ve hükûmet-i milliyyenin müdâfaası için, ön safta bulunmuş olan yegâne gayr-ı müslim olmaklığım i'tibârıyla, daha büyük ve acıdır. Tavzîh-i hakīkate hâdim olacak olan bu makālemin mecmûanızda neşrini ricâ ve takdîm-i ihtirâmât eylerim efendim.

19 Mayıs 339

Dâru'l-fünûn Muallimlerinden

Avram Galanti

[84] ***Sebîlürreşâd*** - Sâhib-i mektûb Avram Galanti Efendi, geçen hafta naklettiğimiz fıkradan

maksadlarını îzâh ediyor ve İslâmiyet'in büyüklüğüne karşı takdîrkârâne beyânâtta bulunuyorlar. Gerek bu beyânât-ı hak-gûyâneleri, gerek İslâmiyet'i, millet ve hükûmeti müdâfaa husûsunda sebk eden mesâîsi mûcib-i teşekkürdür. Bundan başka bizce ve yevmî matbûatımızca bilinmeyen bir şeyi, yani Fransa'nın lâ-dînîlikten çıkmış olduğunu bildirmek i'tibârıyla da mektuplarının ayrıca bir değeri vardır. Bizi hükûmet-i milliyyemizi müdâfaaya sevk eden, "Yeni Türkiye devleti nazarında dînin kavânîn-i mecmûasıyla alâkası olmadığı" isnâdı idi ki sâhib-i mektûb bu ciheti de tashîh etmiş olsalardı, hakkında sû'-i zanda bulunmaya ortada hiçbir sebep kalmış olmazdı. Müdekkık bir zat olduğu yazılarından anlaşılan Avram Galanti Efendi ümîd ederiz ki yeni Türkiye devletinin teşkîlâtını ve kānûnlarını tedkīk ederken dîn-i mübînimizle kavânîn-i devlet arasındaki mevcûd ve lâ-yetezelzel alâkayı da teslîm ve i'tirâf etmek büyüklüğünü gösterirler.

Sonra mûmâ ileyhin bu mektuplarında da anlayamadığımız bir nokta vardır; diyorlar ki: "Hükûmetlerin şekilleri din ile alâkadâr değildir." Acaba bundan maksadları nedir? Böyle dedikleri halde hükûmetlerin alâka-i dînîyyelerini kaydetmekten geri kalmıyorlar. Binâenaleyh selb edilen alâkanın bir alâka-i müsbete mi, yoksa bir alâ-ka-i menfiyye mi olduğu anlaşılmıyor. Bir de "Ortodoks Rusya, Protestan İngiltere, Katolik Fransa, Müslüman Türkiye denmez." diyor. Halbuki îcâbında denir. Alelekser bir şeyin evsâf-ı zâtiyyesi kendisinden müstebân olacağı için tasrîhine lüzum görülmez. Meselâ müslüman Ahmed Efendi, Katolik Jan... demeye ihtiyâç görülmez. Fakat her ne zaman iştibâh vâkı' olur, vasfın zâtiyeti cây-ı şüphe görülürse bir kazıyye-i tahlîliyye hâlinde izhâr edilir ve buna sıfat-ı kâşife denir. Bundan dolayıdır ki bir vasf-ı dînînin tasrîhine lüzum görülmemesi alakasızlıktan değil, alâkanın ta'yîn ve ma'lûmiyetinden neş'et eder. Devlet mefhûmunun ifâde ettiği şahsiyet-i ma'neviyye, acaba "vicdân"sız bir şahsiyet-i câmide mefhûmu mudur? Bizim bildiğimiz telakkıyât-ı hâzıra-i ilmiyyeye göre şahsiyet, vicdan ile temâyüz eden bir mefhûmdur. O halde bu devletin de "vicdân"ını kabûl etmek ve o vicdânı mecmûa-i kavânînin kuvve-i müebbedesi [müeyyidesi] telakkī eylemek zarûreti vardır. Vicdansız kavânîn, vicdansız şahsiyet hiç de anlaşılamayacak bir mefhûmdur.

Şurasını da kaydedelim ki muhtelif vicdânların bir kader-i müştereki vardır. O kader-i müşterektir ki vicdân-ı küllîyi te'sîs eder. Dîn-i İslâm'a hâlis bir nokta-ı nazarla bakılacak olursa edyân-ı muhtelifeyi temsîl eden vicdânların dahi kader-i müşterekini ele almak ve kavânîn-i devleti bu noktaya istinâd ettirerek ihtilâf-ı mezâhibiyle beraber efrâdının müsâvât-ı hukūkunu te'mîn eylemek gibi bir hasîsa-i âdilesi olduğu da görülür. İşte din nokta-i nazarından bütün zühûl bu cihette vâkı' olur. Beşeriyetin hâlâ arayıp vâsıl olmak istediği büyük gāye de bu noktadır zannediyoruz.

İFRÂTTAN İFRÂTA

Uzun bir fâsıladan sonra ahîren Ankara'da yeniden intişâra başlayan *Türk Yurdu* mecmûasının yeni faâliyet ve mesâî çerçevesini bu def'a Antalya Meb'ûs-ı muhteremi Hamdullah Subhi Beyefendi çiziyorlar. Bundan sonra artık *Türk Yurdu*, Altaylarla, Kızılelmalarla, Bozkurtlarla, Cengiz'in yasalarıyla, el-hâsıl mâzî ile alâkasını kesiyor; "Türk milletini geri çekmek isteyenlere karşı" cihâd yelkenlerini açıyor, ondan sonra da:

"*Türk Yurdu*, garb medeniyetini benimseyen ve bütün kurtuluş çarelerini o medeniyetin bize intikālinde görenlerin, Türk milletini garb milletleri âilesine sokmak isteyenlerin bir telkīn vâsıtasıdır." diye *Türk Yurd*u'nun gāyesini sarâhaten gösteriyor.

Birkaç sahîfe sonra Ağaoğlu Ahmed Beyefendi de Hamdullah Subhi Beyefendi'yi te'yîden bu garblılaşmanın "bilâ-kayd u şart" olacağını söylüyor; diyor ki:

"Avrupa medeniyeti her şeyi sürükleyip götürüyor. Lakin medeniyet bir külldür. İlim ve hüner bundan ancak bir kısmını ihtivâ eder. Bunun için garb medeniyeti bütün noksanları ve fazîletleri ile kabûl edilmeli. Yani kafamız, kalbimiz, tarz-ı telakkīmiz, zihniyetimiz i'tibârıyla ona uymalıyız. Bunun hâricinde halâs yoktur."

Ahmed Beyefendi "İhtilâl mi, İnkılâb mı?" müselsel makālelerinin 14'üncüsünde de mille-

timizin halâsı için garbın ulûmundan, fünûn ve sanâyiinden mâadâ "İctimâiyâtına da mürâcaat etmekten başka çare" olmadığını söylemişti.

Görülüyor ki *Türk Yurdu* müessisleri Türk milletinin ictimâiyâtını beğenmiyorlar, onu esâsından değiştirmek, Türkleri bilâ-kayd u şart garblılaştırmak istiyorlar.

Bir zamanlar *Türk Yurdu*'nu açtığınız zaman Kızılelmalarla, Ergenekonlarla, Cengiz'e âid kasâid ile mâlâ-mâl görürdünüz. Öyle kasîdeler ki Cengiz'i güneşe, bayrağı gökten parçalanma zümrüd-i nûra teşbîh ediyor; sonra insanı, târîhi Cengiz'e secde ettiriyor; göğü ona zeberced bir saray yapıyor; güneşlere, aylara Cengiz'in tâcını selamlatıyor; Cengiz'e zaferden âbideler diktiriyor; Cengiz'in çıktığı geniş tahtı kıble yapıyor; o "Semâvî Kahramana" İskender'i secde ettiriyor; sonra da "Ulu Hakan'ın" büyük rûhunu tahlîl ediyor; oradan "Bir ırk, bir millet aşkı" yaratıyor; ve nihâyet Cengiz'in, o "Büyük Gazanfer"in önünde "Secde Yığınlarıyla" muharrir son temennîsini izhâr ederek diyor ki: "Lakin yetmez, ey hâkān, küreyi bir Kızılelma yapmalıydı âteş ve kān!..."

[85] *Türk Yurdu*'nun yeni "Gāye"lerine göre artık böyle "Türk milletini geri çekmek isteyenlere karşı" i'lân-ı cihâd edilecektir. Şimdi ancak garb medeniyetinden, garb ictimâiyâtından bahsedilecektir. Yeni hedef orasıdır!

Senelerce "Türk milletini geriye çekmek isteyen" *Türk Yurdu* tuttuğu yolun çoraklığını gördükten sonra şimdi Türk milletini Altaylardan Sen yahud Tayms nehirlerinin kıyılarına sürüklemek istiyor. Bir ifrâttan diğer bir ifrâta sapıyor.

Muhterem Hamdullah Subhi Beyefendi geçen sene de Moskova'nın vereceği fikirleri intihâba hâzır bir vaz'iyet almıştı. Rus Ticaret-i Hâriciyye Komiserliği'nin Ankara Şu'be'sinin resm-i küşâdı münâsebetiyle orada Hamdullah Subhi Beyefendi Rus sefîrine hitâben nutuk îrâd ederek demişlerdi ki:

"Siz bize bir şey vermek için geldiniz. Vereceğiniz şeyler fikirlerinizdir. Bize düşüncelerinizi anlatınız. Biz muhâkeme etmek ve intihâb eylemek için hazırız."

Hamdullah Subhi Beyefendi gibi mensûb olduğu kavmin bütün mümeyyizâtına merbûtiyetle müftehir tanımak istediğimiz bir zâtı böyle başkalarının efkâr ve müessesâtını intihâba hâzır bir vaz'iyette görmek o zaman gerek bizi, gerek kendisini seven diğer dostlarını pek müteessir etmişti. Ne yalan söyleyelim, biz bugün de müşârun ileyhin *Türk Yurdu*'nu "Garb medeniyetini benimseyen ve bütün kurtuluş çârelerini o medeniyetin bize intikālinde görenlerin, Türk milletini garb milletleri âilesine sokmak isteyenlerin bir telkīn vâsıtası" yapması hiç şüphesiz bizim gibi kendisini seven bütün dostlarını da müteessir etmiştir. Bilmeyiz, ne vakit böyle başka milletlerin arkasına takılmak hevesine nihâyet verilecektir? Niçin kendi milletimizi beğenmiyoruz? Niçin "Kendimize benzemek"ten başka düstûrlar arkasında koşuyoruz? Milliyetçiliğin en büyük şiârı mensûb olduğu milletin bütün mümeyyizâtına samîmî ve sâdık bir sûrette merbût olmak ve başkalarına benzemekten şiddetle tevakkī eylemek değil midir?

Hem bunu acaba öyle kolay bir şey mi sanıyorlar? "Garblı olacağız" demekle hemen iş olup bitiyor mu? Neden bizler daima kafamızı ifrâttan ifrâta çarpıp duruyoruz? Ne vakit i'tidâl yolunu tutacağız? Yazık değil mi? *Türk Yurdu*, senelerce kalpleri saf ve temiz olan o zavallı gençleri "Geri çekmek" istedi; şimdi de başka diyârlara aşırmak istiyor? Kahraman milletimiz maddiyâtta Avrupa'dan geri kalmışsa da ma'neviyâtta, ictimâiyâtta ondan yüksektir. Bu kadar asîl, bu kadar yüksek seciyeli bir millet yeryüzünde bulunmaz. Böyle fıtrat-ı necîbe sâhibi bir milletin hayât-ı ictimâiyyesini beğenmeyip de onu yıkarak yerine hayât-ı ma'neviyyeleri tefessüh etmiş millet-lerin ictimâiyâtını getirmeye kalkışmak günâh değil mi? Yazık değil mi? Tabîata karşı olan bu hareket ilimle, fenle nasıl kābil-i te'lîf olur?

Acaba milleti garblılaştırmak isteyen bu zevât bilmiyorlar mı ki milletlerin ictimâiyâtı kendi efkâr ve akāidinin, kendi ahlâk ve secâyâsının, kendi meşreb ve ahvâl-i rûhiyyesinin mevlûdüdür. Hiçbir millet diğer milletin ictimâiyâtını taklîd edemez. Ulûm ve fünûn-ı müsbetesini, sanâyiini alır; çünkü bunlar milletler arasında müşterektir, hüviyet-i milliyyeyi tebdîl edecek mâhiyeti hâiz değildirler. Lakin ictimâiyâta gelince o, böyle midir? Her milletin kendine mahsûs bir ictimâiyâtı

vardır ki diğer milletlerden onu tefrîk ve temyîz eden bu ictimâiyât-ı mahsûsasıdır. Ve bu uzviyet-i ictimâiyye medîd bir mâzînin mahsûlüdür. Bunu değiştirebilmek ne şunun bunun elindedir; ne de zarardan, fevzâ-yı ictimâiyyeden başka bir faydayı mûcibdir. Zîrâ herhangi bir milletin ictimâiyâtına temessül eden diğer millet kendi hüviyetini temessül ettiği milletin hüviyetine kalb etmekten başka bir şey yapmış olmaz.

Garbın en büyük hukemâsından Güstav Löbon *Rûh-ı Siyâset*'inde diyor ki:

"İlmü'l-hayât mütehassısları, laboratuvarlarının bütün muâvenetlerine, hizmetlerine rağmen bir nev'-i zî-hayâtı tebdîle aslâ muvaffak olamamışlardır. San'at-ı terbiyyenin vücûda getirmeye muktedir olduğu ta'dîlât-ı basîta-i hâriciyye, nâkābil-i imtidâd ve mahrûm-ı kuvvettir. Bir uzviyet-i ictimâiyyeyi değiştirmek, bir mevcûd-ı zî-hayâtın tebdîlinden daha kolay mıdır? Müessesât-ı cedîde vâsıtasıyla cem'iyâtı yeni baştan teşkîl etmek imkânı, bilumûm edvâr ihtilâlcilerine ve bilhassa bizim inkılâb-ı kebîrinkilere daima kat'î ve muhakkak görünmüştür. Bu imkân elhâletü hâzihî sosyalistlerce de şüphesiz ve kat'î görülmektedir. Bunların hepsi de cem'iyât-ı beşeriyyeyi akl-ı nazarî tarafından vücûda getirilmiş planlar üzerine yeni baştan inşâ etmek arzûsunda bulunuyor.

"Maamâfih bu fikr-i esâsî bir cihetten taammüm ve terakkī ettikçe ilim de diğer cihetten gitgide bunun hilâfını iddiâ ediyor. Müessesât bir şekl-i dâhilîye muvâfık gelebilmek hâssasına mâlik, fakat öyle bir şekil vücûda getirebilmeye nâ-kādir bir nev'-i libâs teşkîl eder. Ve işte bu sebepten bir kavim için pek iyi olan müessesât diğer bir kavme göre gāyet fenâ ve meş'ûm olabilir.

Bir kavmin müessesât ve kavânîninin tebdîliyle rûhunun ta'dîl ve ıslâh edilebileceğine inanmak artık bir üknûm hâline gelmiştir. Latin akvâmı henüz bu zann-ı fâhişten fârig olmamışlardır. Ve işte onların za'fiyetine bâdî olan da budur. Latinlerin nüfûz-ı müessesât hakkındaki zann-ı vâhîleri, târîhin en hûnîn bir ihtilâline, milyonlarca adamların memât-ı dehşet-engîzine, **[86]** bilumûm müsta'merâtımızın inhitâtına ve sosyalizmin terakkıyât-ı tehdîd-kârânesine bâis olmuştur."

İşte garblı mütefekkirlerin, ilm-i ictimâ' mütehassıslarının nokta-i nazarı! Şu halde nasıl olur da bu efendiler bir uzviyet-i ictimâiyyeyi değiştirmek için çabalayıp duruyorlar? Vallâhi, insan sevdiği adamları böyle çoraklarda sergerdân gördükçe acıyacağı geliyor: Hem onlara, hem de arkalarından sürüklenen zavallılara! Fakat çâre yoktur, hızını alıncaya kadar bu "sel" de önüne gelen taze fidanları sürükleyip götürecektir. Hemen Allah insâf ve hidâyetler ihsân etsin de hak yolunu bize göstersin.

Garblılaşmak İsteyenlerin Nazar-ı İbretine:

Usûl ve Kavânînin Te'sîrleri

İkdam sâhibi Ahmed Cevdet Bey Lozan'dan yazıyor:

Ahîren Fransa'nın Ruan şehrinde şâyân-ı dikkat bir ictimâ' vukū' bulmuştur. Bu ictimâ' Fransa'da âilenin maddeten ve ma'nen ıslâhı mes'elesiyle iştigāl etmiştir. Yani içinde safâ-yı kalb ile oturulacak bir ev vücûda getirilmesi, muhill-i ahlâk olan ahvâlden âilenin kurtulması ve âile hukūku mahfûz tutulması gibi mesâil bu ictimâ'da söz söyleyen bir takım ekâbiri işgāl etmiştir.

Eski vükelâdan (Fransa vükelâsından) bir zâtın söylediği sözler gāyetle müessirdir. Ma'lûm ya Fransa'da çocuk az oluyor. Daha doğru ta'bîr ile diyelim ki çocuk peydâ edilmesinden çekiniliyor ve Fransız milleti üremiyor. Bu hâle şâhid olan âkıller, fâzıllar endîşe içindedirler. Bir gün bu milletin kudreti, sâirlerine nisbeten tenezzül edecek diye korkuyorlar.

Bu zât Fransa'da ferdiyet hüküm-fermâ olduğunu, yani, yalnız ben varım ve benim menfaatim vardır, diğerlerinin vücûdu ve menfaati yoktur, felsefesi hüküm-fermâ olduğunu ve cemâatin menfaati düşünülmediğini söyledikten sonra Fransa Kānûn-ı Medenîsi'ne geçiyor ve bu kānûnu beğenmiyor. Bu kānûna göre her bir Fransız sokakda bulunmuş bir çocuk gibi doğuyor ve gayr-ı müteehhil olarak vefât ediyor, diyor.

Şimdi burada gāyet mühim bir şey söylüyor. Fransız kānûnlarının bu hâle gelmesine sebep Jan Jak Ruso felsefesi ve sonra Ansiklopedi Muharrirleri'nin işâa ettikleri fikr-i felsefî olduğunu

tafsîlen bildiriyor. Fransız kānûn-ı medenîsini bugünkü ahvâl-i müessifenin sebebi olarak gösteriyor.

Bu satırları okuyunca ben düşünmeye vardım. Lozan Konferansı mübâhesâtında, bize bazı ecnebî hukūk-şinâsları getirtilmesi ve bunlara bir de kānûn-ı medenî tanzîm ettirilmesi sözü geçmişti. Bu bir mühim mes'eledir. Avrupa'nın şurasından, burasından gelecek erbâb-ı hukūkun Anadolu'da yaşayan bir Türk kavmimin teâmülünü te'mîn edebilecek bir kānûn-ı medenî tanzîm edebilip edemeyecekleri cây-ı suâldir. Bir memleketi ve ahâlîsini hiç tanımayan ecnebîlerin o memleket ve ahâlîsi için nasıl muvâfık kānûn vaz' edebilir olduklarını akıl kabûl etmez. Biz meselâ Fransız kānûnlarını, onların yanı başında bulunan aynı medeniyete sâlik İngiliz kavminin kānûnlarına muvâfık görmüyoruz. Birbiri arasında büyük farklar vardır. Bu böyle olursa Avrupa kānûnlarının fikri bize nasıl uyar.

Bir de bizim yaşayışımızda, ya İslâmiyet'ten veya Türklükten mülhem olan şerâit içinde "Yalnız ben varım, başkaları yoktur" kāidesinin hükmettiğini göremiyoruz. İslâmiyet ibâdetten tutun da bir takım dünyevî umûr-ı mühimmeye kadar cemâatin kendisinin ve menfaatinin mevcûdiyetini esâs ittihâz ediyor. "(يدالله بالجماعة) = Allahın kudreti cemâattedir" kāidesini kabûl ettikten sonra ibâdetin cemâatle olması efdal olduğunu beyân etmiş, zekâtı, sadakayı koymuş, mîrâsda âilenin nice efrâdının hukūkunu düşünmüş, vasıyeti sülüs-i mâldan mu'teber addetmiş, şahsı, mesâvî-i ahlâkıyyesinde gayr-ı mes'ûl ve hür görmemiş, hatta taksîm-i ganâimde bile bu gibi kāideleri kabûl etmiştir. O zamanki müslümanlar büyük adamlar idi. Ashâbdan biri hafiyyen işlediği bir günâhı açığa vurdurarak kendini recm ettirmiş idi.

Hülâsa bir memlekette yapılacak kānûnların zihniyetini ta'yîn mes'elesi, bir memleketin saâdet ve felâketi nokta-ı nazarından gāyet mühimdir. İsviçre Kānûn-ı Medenîsini tedvîn ve tertîb eden meşhûr hukūk-şinâs Huber ahîren vefât etti. Bu zat memleketin kānûn-ı medenîsini on sene tedkīkāttan sonra tertîbe muvaffak olmuştur. Onun tedvîninden evvel İsviçre kānûnlarının her biri bir başka te'sîr altında kalmıştır. Hatta İsviçre'nin Alman lisânıyla mütekellim olan kısmı Alman Kānûn-ı Medenîsiyle amel etmeye başlamış imiş. Huber ise kānûn-ı medenîsine İsviçre'nin kendi âdât ve ahlâkını, kendi terbiyesini, kendi zihniyetini esâs ittihâz etmiştir. Onun için bu zat İsviçre'nin, büyük adamları sırasında addolunuyor.

Bunlar, bu tafsîlât bizim için birer ibrettir.

GENÇ HIRİSTİYANLAR CEM'İYETİ

Şeâiri-i İslâmiyyeyi yıkmak üzere İstanbul'un muhtelif aksâmında şu'beler küşâd ederek faâliyete başlayan bu muzır cem'iyetin gençleri, bilhassa genç kızları baştan çıkarmak, onların hissiyât-ı dîniyye ve milliyyelerini kökünden sarsmak husûsunda yapmış olduğu fenâlıklar hakkında Ankara'da neşr olunan *Sebîlürreşâd* nüshalarında uzun uzadıya ma'lûmât vermiştik. Müesseselerinin devâmını bir taahhüd-i düvelî altına almak için tâ Lozan Konferansı'na kadar murahhaslar gönderdiğini de geçen hafta yazmıştık.

Hayât-ı ictimâiyyemizi temelinden yıkmak üzere teşekkül eden böyle bir fesâd ocağının herkesin gözü önünde sellemehü's-selâm îkā'-ı tahrîbât etmesine elbette dînine, istiklâline sâhib bir hükûmet için tahammül olunur şey değildi. Teşekkür olunur ki hükûmetimiz bu mes'eleyi nazar-ı dikkate alarak bu fesâd yuvasını dağıtmaya azmetmiştir.

Esasen bu cem'iyetin burada bidâyet-i teşekkülünde hükûmetten hiçbir müsâade istihsâl etmeksizin teşekkül ettiği ve maksad-ı teşekkülünün şüpheyi dâî bulunduğu hükûmetçe icrâ edilen tedkīkātdan da anlaşılmıştır. Binâenaleyh memleketin kānûnlarına da riâyete lüzum görmeyen bu cem'iyetin faâliyetini durdurmak hükûmetin en mütehattim vazîfesi olmuştur.

[87] Diğer taraftan mezkûr cem'iyetin küşâd ettiği mekteplere giden müslüman talebe ve tâlibâtın pederlerine iblâğ-ı keyfiyyet edilmekte ve çocuklarının muhâfazası taleb edilmekte olduğunu da memnûniyetle haber aldık. Hükûmet azmettikten sonra elbette bunun önüne geçebi-

lir. Hey'et-i ictimâiyyeyi inhilâl-i ma'neviyyeden masûn ve mahfûz bulundurmak için işi yalnız nesâyiha bırakmak kâfî değildir. Bir taraftan irşâdâta devam etmek, diğer taraftan da hükûmetçe o fenâlığın önüne geçmeye çalışmak lazımdır. Ancak böyle olursa fenâlıklar, ahlaksızlıklar kalkabilir. Zîrâ kānûnun men' edemediği çok şeyler vardır ki hükûmet onları men' edebilir. Hükûmetin oralara devam eden talebe ve tâlibât velîlerine "Çocuklarınızı muhâfaza edin" diye ihtârâtta bulunması cidden şâyân-ı teşekkürdür. İnşâallah çok geçmeksizin hükûmetin pek hayırlı olan bu teşebbüsâtında muvaffakıyât-ı fi'liyye hâsıl olur.

BİZANS DÂRU'L-FÜNÛNU'NU İHYÂ

Millî Harsdan Bizans Harsına

Maârif Vekâleti'ndeki Te'lîf Tercüme Dâiresi klasik âsârın Türkçeye tercümesine lüzum göstermiş ve bunu gazetelerle de i'lân etmiş. Bu münâsebetle Dâru'l-fünûn muallimlerinden Necîb Âsım Bey tarafından yazılmış bir makāle geçen günkü *İkdâm* gazetesinde manzûrumuz oldu. Bu makāleyi okur okumaz hayretler içinde kaldık. Muharrir, Avrupalılardan geri kalmamızın esbâbını keşfediyor! Hem ne mühim keşif! Şimdiye kadar hiçbir âlim buna muvaffak olamamıştır! Bütün muharrirler, müellifler İstanbul'da Bizans rûhunun büsbütün sökülemediğinden şikâyet edip durdukları halde Necîb Âsım Bey, Bizans Dâru'l-fünûnu'nu –ki dâru'l-fünûnlar milletin rûhudur– yaşatmadığından dolayı Fâtih'i muâheze ediyor ve Bizans Dâru'l-fünûnu'nun idâme edilmediğinden, "Tevârüs eylediğimiz Bizans ilinin harsına sâhib çıkmadığımızdan" azîm teessürler duyuyor. Diyor ki:

"Rumca ve Latince gibi garbın iki medenî dilini de bilen Fâtih'in İstanbul'da Bizans Dâru'l-fünûnu'nu, Patrikhâne kadar himâye değil, hatta vücûduna göz yumsaydı, bugün burada kurûn-ı vustâ hayâtı yerine asrî bir irfân bulunur, belli başlı garb milletlerinden tam dört yüz sene geride kalmaz idik."

Bu mütâlaayı dermiyân eden alelâde bir adam değil, bir dâru'l-fünûn profesörü olduğunu düşünürsek bunun karşısında gülmek mi, yoksa ağlamak mı lazım geleceğinde insan şaşırır.

Yine bu dâru'l-fünûn profesörü diyor ki:

"Ernest Renan millet nedir? Mevzûu üzerine verdiği bir konferansta Avrupalılığı hemen hemen şöyle ta'rîf ediyor: "Biz medeniyeten Yunanlı, idâreten Jejislatvement Romalı, dînen Yahudiyiz." Ben Avrupa'yı bundan daha mûcez ve mu'ciz bir ta'rîf bilmiyorum.

"Roma'nın Yahudi dediği Avrupa dîni bizim "Hîf"* dediğimiz dîn anlarsak tabîî o husûsta biz de Avrupa'dan ayrılmayız. Şu, hesapça bizim de Avrupa'lı olmaklığımız için eski Yunan medeniyetini ve Roma kānûnunu bi-hakkın bilmemiz, temsîl etmemiz îcâb eder."

Sâhib-i makāle "Renan'ın Yahudi dediği Avrupa dînini bizim Hanîf dediğimiz dîn anlarsak" şeklindeki ifâde-i şartiyyesiyle maksadını biraz bulanıklığa sevk etmek istemiş ise de Yahudiyet ve İslâmiyet'in, Hanîf kelimesinden anlaşılacak ma'nâya göre yekdiğerinin aynı veya zıddı olmasını kabûl eylemek tabîîdir ki pek gülünç olacağından biz mîr-i mûmâ ileyhin maksadlarını herkesin anlayabilecek bir ifâde ile şu yolda tavzîh ediyoruz. Demek istiyorlar ki:

- Renan'a göre Avrupa medeniyeten Yunanlı, hukūkıyât nokta-i nazarından Romalı, dînen Yahudidir. Bana göre de Müslümanlık Yahudilikten başka bir şey değildir. Şu hesapça Yunanlıların medeniyetini ve Romalıların kānûnlarını almamız kalmıştır. Şunları da alalım, tam bir Avrupalı olarak işin içinden çıkalım…

Kāri'ler zannetmesinler ki biz burada Kur'ân'ımızın müteaddid yerinde mezkûr olan Hanîf kelimesinden maksad ne olduğuna ve ne mevki'de isti'mâl edildiklerine ve bu fikrin nasıl bir hezeyân-ı bârid olduğuna dâir münâkaşâta girişeceğiz. Buna kāri'ler de lüzum görmez. Mes'eleye atf-ı nazarımız yalnız mizâhî mâhiyettedir. Binâenaleyh sâhib-i makāleyi biraz daha dinleyelim. Mûmâ ileyh bu hükm-i ilmîsini verdikten sonra hülâsaten diyor ki:

* Bu kelimede tertip sehvi vardır. Doğrusu (Hanîf) olsa gerek.

- İkinci Sultan Mehmed İstanbul'u feth eyledi; fakat Bizans'ın harsına sahip çıkmadı. Bizans'ın kütüphânelerini yaktı, dâru'l-fünûnlarını yıktı. Muallim ve müderrislerini def' ve tard eyledi. Bu ulemâ Avrupa'ya gittiler, orada Rönesans yani teceddüd devrini husûle getirdiler. Eğer Fâtih Bizans Dâru'l-fünûnu'nu Patrikhâne kadar himâye etmek değil, vücûduna göz yumsa idi o âlî dâru'l-fünûnların bize ifâza edeceği nûr-ı ilim ve irfân ile hemen yükselir ve terakkıyâtta böyle dört yüz sene gerisinde kalmazdık. Rumca ve Latince lisanlarına vâkıf olan Fâtih taassuba kapılarak o kadar ulemâ ve fudalâ-yı Bizansiyyûnu def' ve tard etmesi sebebiyledir ki Lorfiryos'un mantıka dâir yazdığı "İsagorga"ya yani mukaddimeye türlü türlü i'lâller yaparak aylarca (asırlarca olacak) uğraştığımız halde şu kelimenin ma'nâsını olsun anlayacak bir adam bulamamışızdır.

Sâhib-i makāle adem-i terakkīmizin veya inhitâtımızın âmil-i aslîsini keşf ediyor: **[88]** Bizans'ın ilim ve irfânını alamadığımız imiş! Bu husûsta kabahatli de Fatih Sultan Mehmed. Bîçâre Fatih Patrikhâne'yi muhâfaza eylediği ve Bizans rûhunu tamamen imhâ etmediği için birçoklarımızın düşnâmına ma'rûz. Bizans medeniyetiyle bizi tamamen aşılamadığı için de Necîb Âsım Bey'in muâhezesine uğruyor ve sırtına da kütüphâneleri yakmak, dâru'l-fünûnları yıkmak gibi medenî bir cinâyet yükletiliyor. Ve bu cinâyet-i medeniyyeyi garb müverrihleri Fâtih'in Patrikhâne'ye olan teveccühünden dolayı berây-ı hâtır söylemiyorlarmış! Bu hakīkat-i târîhiyyeyi yalnız Necîb Âsım Bey meydâna koyuyor.

Bu gibi yüksek netâyic-i ilmiyyeye vâkıf olmamak ne kadar iyidir. Meselâ bu hakīkatler bundan on ay evvel ortaya konulsa da nazar-ı dikkate alınsa idi ayağımıza kadar gelmiş olan Yunânîleri memleketimizden koğmak için ihtimâl ki biraz düşünmek îcâb ederdi. Luid Corc ve rüfekāsının Yunan'a, bizi temdîn etmek vazîfesini tahmîl eylemeleri keyfiyetinin ilim üzerine müesses olduğunu, ve esâs-ı maksad sahîhü'n-neseb bir Yunan medeniyetinin bize ifâzası bulunduğunu anlayarak heriflere âdetâ "Hay Allah râzı olsun" dememiz lazımgelirdi. Ve Papulasların, Esterkiyadislerin bir vazîfe-i temdîn için geldik demeleri artık bize dağlar kadar girân gelmezdi.

Bir garîb nokta da Avrupa terakkıyâtındaki Rönesansın âmili olarak Bizans Dâru'l-fünûnu müderrisleri gösterilmesidir. Halbuki İstanbul'un fethi zamanında garbın Rönesans devri tam yüz yaşını ikmâl etmişti. Gerek felsefî ve gerek edebî teceddüd nihâyet bulmak yani tamamen takarrür etmek zamanlarına yaklaşmıştı.

Diğer taraftan teceddüdât-ı edebiyye ve bedîiyyeyi kucaklayıp götüren teceddüdât-ı felsefiyye ve ilmiyyede Bizanslılar pek geri idiler. İskolastikleri (felsefe-i lâhûtiyye) koyu ve sâbit bir halde idi. Hatta Bizanslıların âsâr-ı felsefiyyesi yalnız felsefe-i lâhûtiyye olması dolayısıyla Arapçaya tercümeye bile lüzum görülmemişti. Ve meselâ felsefe-i mücerrededen ibâret bulunan Eflâtun'un ve Aristo'nun bütün âsârı tercüme edilmişti. Halbuki garbda İstanbul'un fethinden iki üç asır evvel İbni Rüşd'ün, İbni Sînâ'nın âsârı vâsıtasıyla İskolastik ile Aristo felsefesi arasında muhâsemât başlamış, kâh on dördüncü asrın ibtidâlarında Sen Toma'nın gayretiyle İbni Rüşd mağlûb olmuş, kâh on beşinci asırda Bale Dâru'l-fünûnu'nun muâvenetiyle İbni Rüşd'ün Aristo'su hâkim olmuş ve bu ileri geri mücâdelât-ı fikriyye müşâhede, tecrîb ve istikrâ esaslarını tevhîd ederek devr-i teceddüdü husûle getirmiş ve bu vechile terakkıyât-ı ahîre temelleri te'sîs edilmiştir.

Farz edelim ki Bizans daha yüksek bir mevki'-i fikrî ve ilmîde bulunsun; her halde bu ulemâ kilise mensûbînînden ibâret idi. Fâtih ise Patrikhâne'yi muhâfaza etmekle Bizans'ın İskolastık uzviyetini tahrîb etmiş olmuyordu. Bu halde neden bir mevcûdiyet-i ilmiyye tezâhür etmedi ve bize kısmen olsun müessir olmadı?

En garîb gördüğümüz diğer bir mes'ele de İsagoci'nin ma'nâsı husûsunda İslâm mantıkçılarına pek tıfılâne cehâlet isnâdıdır. Ne kadar ted-kīksizlikdir ki Yunanca diye binlerce cild kitap tercüme eden ve garbın devr-i teceddüdünün âmil-i esâsîlerinden bulunan İslâm terakkıyât-ı mütekaddimesi bu kadar küçük ve ibtidâî bir şekle konuluyor. Sâhib-i makāle inansın ki bu âsâr-ı mütekaddimemiz arasında bugün Hamilton'un mantığı ile boy ölçecek âsâr-ı mantıkıyyemiz mevcûttur.

Her ne ise mâdem ki bugünkü Dâru'l-fünûn'un inhitâtının illet-i asliyyesi keşfedilmiştir; o halde

Avrupalı olmak için hemen Bizans Dâru'l-fünûnu'nu ihyâya teşebbüs etmekten, Bizans ilinin harsına sâhip çıkmaktan başka çâre yoktur!

Garblılaşmak taraftarlarının henüz halledemedikleri mesâilden birisi de: Hangi garb milletini muktedâ-bih tanımak lazım geleceği mes'elesi idi. İşte Necîb Âsım Bey bunu keşfettiler. Artık bu husûsta tereddüde mahal yoktur: Yunan medeniyetini ve Roma kānûnunu temsîl edeceğiz. Bizans Dâru'l-fünûnu'nu ihyâ, Bizans ilinin harsına tesâhub edeceğiz. Gördünüz mü siz terakkī ve inkişâfımızı?..

Bakalım daha neler göreceğiz, neler işiteceğiz?..

****

Emrâz-ı İctimâiyyemize Devâ Külliyâtı

1- Ahmed Nazmi Efendi tarafından *Emrâz-ı İçtimâiyyemize Devâ Külliyâtı* unvân-ı umûmîsi altında, memleketin refâh-ı iktisâdî ve zirâîsini teşvîk uğurunda neşre başlanılan müfîd kitapların birincisi: *Ağaç Dikmenin ve Zer'iyyâtta Bulunmanın Dînî ve İctimâî Fevâidi* ve bu bâbda ma'lûmât-ı nâfia'yı muhtevî yetmiş kadar ehâdîs-i Nebeviyyeye müsteniddir. Fiyâtı 12 buçuk kuruştur. Posta ücreti beş kuruştur.

2- *Hayvan Yetiştirme Fazîleti* nâm kitaptır ki koyun, keçi, inek, manda, tavuk, hindi, at gibi hayvânât-ı ehliyye yetiştirmenin dînî ve ictimâî fevâidi, kelb ve hınzır gibi bazı hayvânât hakkında da ma'lûmât-ı nâfia ve hikemiyyeyi muhtevîdir. Yüzü mütecâviz ehâdîs-i Nebeviyyeye müsteniddir. Fiyâtı 20 kuruştur. Posta ücreti beş kuruştur.

3- *San'at Fazîleti* nâmında sanâyiimizin inkişâfına hâdim bir kitaptır ki yüzlerce ehâdîs-i şerîfeye müstenid ve çok hakāyık-ı ilmiyye ve fenniyyeyi muhtevîdir ve derdest-i tab'dır.

4- *Ticâret Fazîleti* nâmında ticâretimizin inkişâf ve terakkīsine rehber bir kitaptır ki yüzü mütecâviz hadîs-i şerîfi ve birçok vesâiki muhtevî ilmî ve ictimâî bir kitaptır ve derdest-i tab'dır.

Mahall-i tevzîi İstanbul'da Bâb-ı Âlî Caddesinde Reşîd Efendi Hanında *Sebîlürreşâd* idârehânesidir.

Şehzâdebaşı: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
nüshası 5 kuruşdur.

İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne
Bâb-ı Âlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

02 Haziran1923 | 17 Şevvâl 1341 | ∗ Cumartesi ∗ | 02 Haziran 1339 | Cild: 21 - Aded: 532-533

MÜSLÜMANLIK FİKİR ve HAYÂTA NELER BAHŞETTİ?

2

Muharriri: **Şeyh Abdülaziz Çâviş**

Acaba bugüne kadar hangi kānûn demokratlık i'tibârıyla kavânîn-i İslâmiyyenin pâyesine yükselebilmiştir? O kavânîn-i İslâmiyye ki, bürehâyı, dünyanın en büyük imparatoru bile olsa irtikâb ettiği cürmden dolayı mes'ûl eder ve müstehık olduğu cezâyı kendisine tatbîk eder. Mülûk-i Arap'tan Cebele bin el-Eyhem'in Ka'be'yi tavâf ettiği esnâda eteğine basan bir a'râbîye vurması üzerine hazret-i Ömer Cebele'yi cezâ-dîde etmek istediği zaman bu hükümdar hazret-i Ömer'e hitâben "Hükümdârân ile avâm arasında bir fark gözetmez misiniz?" tarzında vukū' bulan suâline cevâben Fârûk-ı A'zam "Hayır!" demiş ve bunun üzerine Cebele geceleyin firâr ederek Bizans'a ilticâ ve iltihâk etmişti.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz vedâ' hutbesinde buyurmuşlardı ki: Ey Nâs! Mü'minler kardeşten başka bir şey değildir. Bir müslümanın malı diğer bir müslümana helâl olmaz. Meğer ki gönlünün rızâsı ola. Benden sonra birbirinizin boyununu vuran kâfir olmayınız. Çünkü size öyle bir şey bıraktım ki ona tutundukça dalâlete hiçbir vakit dûçâr olmazsınız. O da Kitâbullah'tır. Ey Nâs! Rabbiniz birdir. Babanız birdir. Hepiniz Âdem'e intisâb edersiniz, Âdem de topraktandır. Nezd-i ilâhîde en kıymetliniz en müttakīnizdir. Bir Arap'ın bir Acem'e hiçbir rüçhânı yoktur. Meğer ki takvâ ile ola."

Bu bülend-meânîyi, bu kıymetdâr demokratik ahkâmı, "Ey Nâs, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık, sizi milletlere ve kabîlelere ayırdık ki yekdiğerinizle tanışasınız. Nezd-i ilâhîde en kıymetliniz en ziyâde müttakī olanınızdır." meâlindeki âyet-i kerîme ile "Ne sizin arzûlarınız, ne de Ehl-i Kitâb'ın arzûları cây-ı tatbîk bulabilir. Bir fenalık işleyen onun cezâsını çeker" meâlindeki âyet-i kerîme muhtevîdir.

İşte bu gibi demokratik teâlîm-i Muhammediyye ile insanların gözleri açılarak haseb ve neseb veya asabiyet ve servet dolayısıyla, yahud renk i'tibârıyla hiçbir kimsenin hâiz-i rüchân olmayacağı anlaşılmış, düstûr-ı Kur'ânîye nazaran insanların hâiz oldukları fezâil ve ihrâz ettikleri mezâyâ ve ahlâk ile yükseldikleri tebeyyün eylemiştir. Araplar arasındaki zuafâ ile sâirlerini kâffe-i efrâd arasında bütün hukūku, hürriyet, uhuvvet ve müsâvât dâiresinde takrîr eden dîn-i İslâm'ı kabûle sevk eden en mühim sebeplerden biri de budur.

Araplar miyânında o dehrîler bulunuyordu ki bunlar: "Hayât-ı dünyâdan başka bir hayat yok-

tur, yaşar ve ölürüz ve bizi dehr öldürür." derlerdi. Bunlar miyânında bir de sâbiî'ler vardı. Bunlar yıldızların tulûunu bekler ve onlara **[90]** secde ederlerdi. Sonra Mecûsîler vardı. Ateşe taparlardı. Daha başka mezheplere sâlik olanlar vardı ki bunlardan hiçbirinin sâlik olduğu mezheb ve din kendisine dünyada saâdet, uhrâda selâmet, hayât-ı ictimâiyyede salâh, şuûn-ı siyâsiyyede bir intizâm te'mîn etmemişti. Vaktâ ki dîn-i İslâm insanları birleştiren, tesviye eden, adâlet ve insâfı hâkim kılan Tevhîd ile tecellî etti, zulme dûçâr olanların kâffesi ona ilticâ ederek asırların zincir-i esâretinden kurtulmak istediler.

İslâm'ın teâlîm-i medeniyye ve siyâsiyyesinden yalnız Araplar istifâde etmeyerek bilakis bunların bütün âlem-i beşeriyyete yeni bir devir açtığını söylemekte hiçbir be's görmeyiz. Bunu îzâh etmek için Araplardan başka sâir akvâmın ahvâlini, Jul Labum'un Kur'ân-ı Kerîm'e tertîb ettiği fihristten hülâsa etmeyi münâsib görüyoruz. Mûmâ ileyh diyor ki:

Altıncı asr-ı mîlâdîde, Hazret-i Muhammed'in doğduğu zaman, cihân iğtişâşlar içinde, felâketlerle kaynıyordu.

Avrupa'da Ârî Vizigotlar İspanya'da ve Fransa'nın cenûb kısmında Klovis'iyle ve oğullarıyla mücâdele ederek şark imparatoru Jüstinyanus'dan muâvenet taleb ediyorlar, sonra yardıma gelen, fakat bilâhare yardım ettikleri memleketin yalnız imdâdına şitâb etmekle kalmayarak orasını feth ettiklerini iddiâ eden kumandanlarla da muhârebeye mecbûr kalıyorlardı.

Asıl Fransa'da Klovis'in oğulları birbirine hıyânet ederek yekdiğerini öldürüyorlardı. Vizigotların kraliçesi Brunho ile Frenk kraliçesi Fridid-kond arasındaki uzun mücâdele târîhe en fecî' sahifeleri ilâve ediyordu.

İngiltere'de İngilizler Saksonlarla mücâdele ediyorlardı. O zaman İngiltere vahşet kuvvetlerinin cehâlet karanlıklarında cevelângâhı olan bir mer'â idi.

İtalya'da istihkākından fazla kıymet alan Roma ismi eski heybetini kaybetmiş, Roma her tarafı parçalanarak başı kalan bir heykel hâlini almıştı.

Şarkī Roma, mâzîsinden uzaklaşan Garbî Roma'dan fazla eski târîhinden uzaklaşmıştı. Şarkī Roma şarkın hakīkī impartorluğu değil, ehemmiyetsiz bir memleketi idi. Orada boş gürültülerden başka bir şey duyulmuyordu.

Garbda Ren nehrinin mansabından, şarkda Tuna'nın mansabına kadar şimâli, cenûbu tazyîk ediyordu. İskandinavyalılar, Danimarkalılar Trakya, Makedonya, Lombardiya ve İtalya'ya birden bire inen Gotlarla Hunların izlerini ta'kīb ediyorlardı.

O sıralarda Asya-yı merkezîden Türkler zuhûr ettiler. O Türkler ki bilâhare şarkī Roma'yı İstanbul'un etrâfında sıkıştıracak kadar onu tazyîk edeceklerdir.

Mösyö Renan'ın birinci asr-ı mîlâdîdeki vaz'iyetini îzâh ettiği, Roma imparatorluğuyla altıncı asırdaki köhne Roma imparatorluğu arasında hiçbir münâsebet kalmamıştı. Şarkī Roma tereddîye düşmüş, inkırâza yüz tutmuş olduğu zaman garbî Roma askerî bir vahşet içinde, münkerât ve rezâile batmış bir halde bulunuyordu.

Asya, o zaman Avrupa'dan daha sâkin, daha mutmain bir halde bulunmuyordu. Tibet, Hind, Çin muhârebât-ı elîme içinde idi. İran Asya-yı garbîyi elde tutan Roma ile mütemâdiyen harb ediyordu.

Afrika'da şarkī Romalılar, Mısır'ın arâzîsini istismâr ile iktifâ ederek eski Mısır ulûm ve fünûnunun nâbûd olmasına ehemmiyet vermiyorlardı.

El-hâsıl her tarafı düşmanlık hisleri kaplamıştı. İnsanlar hayırdan ziyâde şerre güveniyorlardı. Rüesâ içinde hangisi harbe en çok taraftar ise i'timâd-ı umûmîyi o kazanıyor ve ganîmet ümîdiyle onların peşine takılanların hadd ü hesâbı olmuyordu. Bazı zâhidlerin savmaalarında parıldayan hafif ışıklar da sönmüş, kasırgalardan kurtulan felsefe tohumları da kalmamış olsaydı, dev adımlarıyla her tarafı istîlâ eden barbarlık kat'î bir vahşete inkılâb ederdi. Maamâfih dünyanın bir kısmı bu hareketten uzakta kalmıştı. Bunun sebebi bu arâzîde yaşayanların hazm ve ferâseti değil, medenî tesmiye olunan akvâmın yaşadığı muhîtten uzak bulunmasıdır.

Bundan dolayıdır ki Araplar Avrupa'da görülmekte olan müdhiş fırtınadan haberdâr olamıyor ve onun seslerini hemen hemen işitemiyorlar-

dı. Cezîretü'l-arab Hind'in Çin'in mevcûdiyetini bilmiyor ve onun Asya ile münâsebâtı İran'ı geçemiyordu. Esâsen İran'dan haberdâr olmaları, İran'nın şarkī Roma ile muhârebâtı ve tarafeynden birinin Suriye'yi istîlâ etmesi dolayısıyla vukū' buluyordu.

MÜSLÜMANLIĞIN RÛH-ı SİYÂSÎSİ

3

Muharriri: **Seyyid Emir Ali**

Hara'nın zabtı ve halkın bîati üzerine Hazret-i Hâlid bin el-Velid bir beyânnâme neşr ederek hıristiyanların canlarını, mallarını ve serbestîsini te'mîn etmiş ve bunların "Nâkūslarını çalmaktan, eyyâm-ı mahsû**[91]**salarında haçlarıyla dolaşmaktan men' olunmayacaklarını" i'lân eylemişti. İmâm Ebu Yusuf* bu beyannâmenin halîfe** ile meclisi*** tarafından tasdîk olunduğunu beyân etmektedir.****

Gayr-ı müslimler, yeni kiliseler, yeni ma'bedler inşâsından men' olunmamışlardı. Yalnız kâmilen ahâlî-i İslâmiyye ile meskûn olan yerlerde gayr-ı İslâmî meâbid inşâsı nazariyyen memnû' idi. Abdullah bin Abbas hazretleri der ki: Ahâlîsi yalnız müslüman olan bir yerde İslâm'a âid olmayan bir ma'bed inşâ olunamaz. Fakat zimmîlerin sâkin oldukları yerlerde kendileriyle akd olunan mukāvelâta riâyet etmeliyiz.***** Maamâfih bu memnûiyet fiilen gayr-ı mer'î idi. Me'mûn'un devr-i hilâfetinde devlet-i Abbâsiyye dâhilinde yüzlerce sinagog ve ateşgededen başka on bir bin kilise bulunduğu rivâyet olunuyor! Hıristiyanların müdhiş düşmanı olarak temsîl olunan bu münevver halîfenin meclisinde, hâkimiyeti altında yaşayan bütün milletlerin mümessilleri bulunuyordu. Yani bu mecliste müslüman, Mûsevî, Nasrânî, Sâbiî, Zerdüştî mümessiller bulunduğu gibi hıristiyan kilisesinin teşkîlâtına göre nizâmât-ı lâzıme te'mîn olunmuştu.

Asrî târîhde bile emsaline tesâdüf olunmayan şâyân-ı dikkat bir hakīkattir ki Mısır'ın fethinde Hazret-i Ömer hıristiyan kiliselerine vakf olunan emlâki kemâl-i itinâ ile muhâfaza ederek kiliselere terk ettikten başka sâbık hükûmetin papaslara verdiği âidâtı te'diyeyi idâme etmiştir.*

İlk müslüman hükûmetlerinin hıristiyanlara karşı ne kadar munsıfâne muâmele ettiğine o devrin hıristiyanları da şehâdet ediyorlar. Hazret-i Osman'ın zamân-ı hilâfetinde Merv patriği, Simon ismindeki Faris piskoposuna âtîdeki sözleri yazmıştır:

"Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine melekût-ı arzı ihsân buyurduğu Araplar Hıristiyanlığa tecâvüz etmemektedirler. Bilakis bize, dînimize yardım ediyorlar. Allah'ımıza ve eizzemize hürmet ediyorlar. Kiliselerimize, manastırımıza hediyeler gönderiyorlar."

En ednâ tahakküme bile meydan vermemek için her hangi bir müslüman, bir zimmînin mülkünü satın bile alamazdı. "Ne imâm-ı zamân, ne de sultan bir zimmînin bir mülkten hakk-ı mülkiyetini izâle edemezdi."

Müslümanlarla zimmîler kānûn nazarında sûret-i kat'iyyede müsâvî idiler.

İmâm Ali buyurdu ki: "Onların kanı bizim kanımız gibidir." En medenîleri bile istisnâ edilmemek şartıyla birçok asrî hükûmetler İslâm idâresini bir örnek ittihâz edebilir. Cinâyetlerin teczıyesinde hâkimlerle mahkûmlar arasında da hiçbir fark yoktur. Bir zimmî bir müslüman tarafından, yahud bir müslüman bir zimmî tarafından katl olunursa müslüman, yahud zimmî aynı cezâya dûçâr olur.

Gayr-ı müslim tebealarının refâhiyetini te'mîn için Bağdad hulefâsıyla Kurtuba'daki rakībleri, vazîfesi mahzâ zimmîlerin himâyesini ve menâfiini te'mîn olan birer dâire-i hükûmet vücûda getirmişlerdi. Bu dâire-i hükûmetin reîsine Bağdad'da Kâtibü'l-cehbâze, Endülüs'te Kâtibü'z-zimâm deniliyordu.

Evvelce, gāyet âşikâr sebeplere mebnî, askerî kumandanlıklar gayr-ı müslimlere tevdî' olunmazdı. Fakat vezâif-i sâirede müslümanlarla mütesâ-

---

* Hârûn er-Reşid'in kādî-i meşhûru.

** Hazret-i Ebu Bekir.

*** Hazret-i Ömer, Haznet-i Osman, Hazret-i Ali ve sâir ashâb-ı güzînden müteşekkildir.

**** *Kitâbü'l-Harâc*

***** *Kitâbü'l-Harâc.*

* Makrizî.

viyen tavzîf edilirlerdi. Ve bu müsâvât yalnız nazarî değildi. Çünkü hicretin ilk asrından i'tibâren hıristiyanlarla Musevilerin en mühim me'mûriyetlerde muvazzaf olduklarını görüyoruz. Abbâsîler, pek nâdir istisnâlarla dîn nâmına tebeaları arasında hiçbir fark gözetmezlerdi. Abbâsîlere halef olan hânedânlar da aynı misâli ta'kîb etmişlerdi.

Gayr-ı müslimlerin İslâm memleketlerinde gördükleri muâmele, gayr-ı müslim veya Avrupa devletlerinin zîr-i idâresinde yaşayan müslümanların gördükleri muâmele ile mukāyese olunursa insâniyet ve ulüvv-i cenâbın Müslümanlık tarafında tezâhür edeceği şüphesizdir.

Dehlî'nin Moğol pâdişahları devrinde gayr-ı müslim olan Hindulara ordu kumandanlıkları, vâlîlikler tevcîh olunur ve bunlar pâdişâhın meclisinde ahz-ı mevki' ederlerdi. Acaba bugün bile muhtelif edyân ve milletlere mensûb akvâma hâkim olan Avrupa imparatorluklarının her hangisinde ırk, din, renk farklarının nazar-ı i'tibâra alınmadığı söylenebilir mi?

İslâm'ın istihdâf eylediği gāye aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in ta'lîm buyurduğu vechile, nev'-i beşer arasında vahdet-i ilâhiyye esâsıyla müsâvât-ı insâniyye esâsını ta'mîm etmekdir. Akīde-i tevhîd ile risâlet-i Muhammediyye'ye îmân ettikçe Müslümanlık vicdân-ı beşere en vâsi' hürriyeti bahş eder. Bunun netîcesi olarak İslâm'ın mücâhid mürşidleri nerede göründüyse ayaklar altında çiğnenen kitle-i beşer, her tazyîka dûçâr olan edyân-ı sâire mensûbîni tarafından hürriyetin nâşiri ve fecî' esâretlerin mâhîsi olarark kemâl-i şevk ve meserretle istikbâl olunmuşlardı. Müslümanlık bu esâretzedelere kānûn nazarında müsâvât-ı fi'liyye bahş ettikten başka i'tâ edecekleri vergilere de bir hadd-i sâbit ta'yîn etmişti.

[92] İran memleketini müslümanların yed-i zaferine düşüren Kādisiye muhârebesi İran halkının beşâret-i necâtı idi. Nasıl ki Yermük ve Ecnâdeyn muhârebeleri de Suriyeliler, Rumlar ve Mısırlılar için aynı mâhiyeti hâizdir. Zerdüştîlerin an be an katliâma dûçâr ettikleri Mûsevîlerle, bir bir ellerine düşürdükleri hıristiyanlar, düstûr-ı dinîsi insanların kardeşliği olan hazret-i Peygamberin idâresi İran'da teessüs edince serbest nefes almışlar ve her yerde ahâlî müslümanları rehâkâr sıfatıyla istikbâl etmişlerdi. Şurada, burada icrâ olunan mukāvemetler ise mahzâ İran aristokratlığıyla ricâl-i dînî tarafından icrâ olunuyordu. Zerdüştlük boyunduruğu altında yaşayan halk ile umûmiyetle amele sınıfları fâtihlerin tarafına geçmişti. Basit bir hakîkat-i ebediyyenin kabûlü onları rehâkârlarının seviyesine yükseltmişti.

Nâkılı : **Ömer Rıza**

YENİ İLM-i KELÂM
Yazılmalı mı, Yazılmamalı mı?

Sebîlürreşâd'ın 528'inci nüshası üstâd-ı muhterem İzmirli İsmail Hakkı Beyefendi'nin te'lîf ve tab' etmekte oldukları *Yeni İlm-i Kelâm* hakkında üstâd-ı müşârun ileyh ile vukū' bulan bir mülâkātımızı ihtivâ etmekte idi. İsmail Hakkı Beyefendi beyânâtında "İlm-i kelâmın mebâdîsini ve vesâili ihtiyâc-ı asra göre değişir, hasım başkalaştıkça, muânid değiştikçe ilm-i kelâmın sûret-i müdâfaası da başkalaşır. Ancak ilm-i kelâmın makāsıdı aslâ değişmez; akāid-i asliyye-i İslâmiyye tebeddülden masûndur" dedikten sonra yeni bir ilm-i kelâma ihtiyâç olduğunu îzâh ederek ilm-i kelâmın dâire-i şümûlüne aldığı felsefenin üç asırdan beri münkariz olduğunu, yerine yeni bir felsefenin ikāme olduğunu, binâenaleyh kelâmın da yeni bir şekil iktisâb etmesi tabîî bulunduğunu beyân eylemişlerdi. İsmail Hakkı Beyefendi *Yeni İlm-i Kelâm*'ın tarz-ı tahrîrinden bahis buyurarak "Herkesin korktuğu İskolastik müdâfaâtı kaldırmış, yerine metod dâiresinde müdâfaa ikāme eylemiş, felsefe-i hâzıra ile lüzûmu derecesinde beraber gitmiş, hem mantık-ı sûrîyi, hem mantık-ı maddîyi elinde tutmuş" olduğunu söylemişlerdi. Tabîî üstâd-ı muhteremin beyânâtını bervech-i tafsîl okumak isteyen kāri'lerimiz *Sebîlürreşâd*'ın mezkûr sayısına mürâcaat edebilirler.

Fâzıl-ı muhterem Şeyh Muhsin Fânî hazretleri üstâd-ı muhtereme cevap vermekte ve yeni ilm-i kelâmın yazılıp yazılmaması mes'elesini mevzû'-i bahs etmektedir. Gönderilen makāleyi aynen derc ediyoruz.

Bu mühim münâzarayı kāri'lerimizin dikkatle ta'kîb ederek istifâde edecekleri tabîîdir.

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine

Muazzzez ve muhterem üstâd,

"*Sebîlürreşâd*'ın 16 Mayıs 1339 târîhli nüshasında, fâzıl-ı muhterem İsmail Hakkı Beyefendi'nin yeni "*İlm-i Kelâm*" nâmıyla yazmış ve tab' ettirmekte bulunmuş oldukları eser hakkındaki beyânlarını kemâl-i hayret ve teessüfle okudum. Aşağıda yazacağım sözlerden bu hayret ve teessüfümün sebepleri anlaşılacaktır.

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi zamanında, "Resmî bir İlm-i Kelâm" yazılmak için de bazı teşebbüslerde bulunulmuş idi. Böyle bir kitabın beynelislâm yeniden ihtirâslar ve tefrikalar çıkaracağını ve halkı muhtelif mezheplere tâbi' olan bir memlekette hükûmetin herhangi bir fırkanın i'tikādını tercîh ve iltizâma ve diğerini tadlîl ve tefsîka kıyâm etmesinden ne gibi fenâlıklar vücûda gelebileceğini düşünmüş ve efendi-i merhûma yazdığım bir mektupta böyle bir şeyden vaz geçmesini ricâ etmiştim. Resmî İlm-i Kelâm, bugün pek muhterem ve kadîm dostumuz, üstâdımız İsmail Hakkı Beyefendinin yazdıkları *Yeni İlm-i Kelâm*'a nisbetle daha az tehlikeli olacaktı. Bu yeni eser, bizi ebediyyen uzaklaşmış olduğumuzu zannettiğimiz cedeliyât-ı kelâmiyye ve münâkaşât-ı lafzıyyeyi âlem-i İslâm'da yeniden uyandırmış olacaktır. Bu ilmin Müslümanlık'ta ne zaman ve nasıl meydâna çıktığını düşünecek olursak, o zaman onun faydalarını veya mazarratlarını tamamıyla anlayabilir ve bunun için de yine üstâdın *Muhassalu'l-Kelâm ve'l-Hikme* unvânlı eserinden istişhâd edebiliriz. Kelâmiyât ta'bîr edilen felsefe-i dîniyye, sulta-i dîniyyeyi Hicaz'dan Irak'a getirmek isteyen ve bir ikisi müstesnâ olmak üzere, devre-i hükûmetleri Müslümanlık için bâis-i sefâlet ve dalâlet olan Abbâsî halîfeleri zamanında vücûd bulmuştu. Vahdete ve tevhîd ve ittihâda müstenid bir din ve şerîat olan Müslümanlığı parçalayan ve ortaya mezheb ve i'tikād ihtilâfları çıkarıp bugüne kadar devam eden tereddî-i İslâm'ı ihdâs eden onlar idi. İsmail Hakkı Beyefendi bahs ettiğimiz eserlerinde bu ilmin eşher-i mebâhisi kelâm yani Kur'ân'ın mahlûk ve gayr-ı mahlûk olması mes'elesidir (*Muhassalu'l-Kelâm ve'l-Hikme* sahife 30) buyuruyorlar. Ortaya böyle bir mes'ele çıkaran ve bu yüzden müslümanları birbirine düşüren bir halîfe-i Abbâsî idi. Bu adamlar her şeyden evvel Hicaz'ın tefevvuk-ı dînîsini imhâ etmek istiyorlar ve bunun için daima yeni yeni çâreler arıyorlardı. Diğer taraftan da Kādisiye mağlûbiyetinin acısını çıkarmak ve Arapların ellerinde karîn-i inkırâz olan İran saltanat ve medeniyetinin intikāmını almak isteyen İran mütefekkirleri ve vatan-perverleri böyle bir cereyândan istifâde etmek yollarını buldular. Yine Abbâsîlerin himmetleriyle ve şüphesiz bir sû'-i fikir ve niyetle Yunancadan Arapçaya tercüme edilen felsefe kitaplarındaki mebâhis imdâda yetişti ve aklen müsteb'ad addedilen ahkâm-ı Kur'âniyye ve dîniyyenin te'vîli imkânı husûle geldi ve Müslümanlık ile hiçbir alâka ve münâsebeti olmayan nazariyelerden dinde bahisler görülmeye başladı. **[93]** İşte İlm-i Kelâm bu devrin eseridir. Dînin basît ve sâde i'tikādlarına mukābil mantıkın ve Yunan felsefesinin baş döndürücü ve göz kamaştırıcı fikirleri ve nazariyeleri ileri sürüldü ve ukalâ-i seb'a-i Yunâniyyeden Aristo "Aristo ve Aristotales" nâmıyla ve muallim-i evvel unvânıyla harîm-i İslâm'a sokuldu. Platon "Eflâtun-ı İlâhî", anıldı ve Calinos'a imâm sıfatı izâfe edildi. Hatta Aristo'nun bir peygamber olduğuna ve kavminin onun risâletini tasdîk etmediklerine dâir bir yerde bir hadîs bile gördüğümü hatırlıyorum, ki şüphesiz mevzû'dur. Bu gafletler ve dalâletler yüzünden kelâm ve akāid kitapları Meşşâiye, İşrâkıye, Revâkıye, İndiye ve İnâdiye ... gibi mezâhib-i felsefiyye ile doldu ve hidâyet-i İslâm ve din ile hiçbir alâkası bulunmayan bu cedeliyâttan ve safsafalardan Müslümanlığı kurtarmak kābil olmadı. Bugün kelâm, ta'bîrinin menşei bile bu ilmin(?) nereden meydâna çıktığını göstermeye kâfidir. Üsdâdın müsâadelerine mağrûran arz edeyim, ki kelâm, ta'bîri zannedildiği gibi (el-Kelâm fî-kezâ) beyânlarından değil, bir lafz-ı Yunânî olan Logos kelimesinden alınmıştır ve tamamıyla bunun lafzen ve ma'nen mukābildir.

Yirminci asr-ı medeniyette müslümanları vahdet-i dîniyye ve i'tikādiyye etrafında toplamak bir farîzadır ve bu ihtiyaç bugün her tarafta hissedilmektedir. Fıkıh, İlm-i Usûl-i Fıkıh, Tefsîr ve İlm-i Usûl-i Tefsîr gibi İslâmî ilimler dururken ve Kur'ân-ı mübînin ihtiyâcât-ı asriyyeye muvâfık bir tefsîr veya tercümesi bile henüz yapılmamış iken, zalâm-ı târîhe karışan ihtilâfât-ı mezhebiyye ve cedeliyât-ı kelâmiyyeyi yeniden ihyâ etmek ve fakat bu def'a muallim-i evvellere, Eflâtun-ı ilâhîlere, imâm Calinoslara, Ferferiyoslara ... mukābil Lok'a, Male Branş'a, Kant'a, Dekart'a, Ogüst Kont'a daha bilmem kimlere baş vurmak ve bu yabancıları harîm-i

İslâm'a almak... lüzumsuz ve faydasızdır. Dîn-i mübîn-i İslâm'ın garbın nazariyât-ı felsefiyyesiyle muhtâc-ı te'yîd ve tahkîm bir akîdesi yoktur. Diğer taraftan da, nusûs-ı Kur'âniyyeyi te'vîle ve hatta ba'zan tamamıyla redde râci' olan ve âyât-ı Hakk'ı re'y ve nazara tâbi' bulundurup bunu da Kitap ve sünnete tercîh eden bir ilm-i kelâmın Müslümanlık'ta bir yeri olamaz.

Mebnâ-yı ilm-i kelâm, kelâmiyyûnun ta'rîflerine göre, âlem ile Sâni'-i Alem'e istidlâl ise, Şinâsî:

Varlığın bilme ne hâcet küre-i âlem ile
Yeter isbâtına halk eylediği zerre bile

sözleriyle bütün bu ilmi en mahsüs ve ma'kūl bir tarzda hülâsa etmişti.

Nu'mân bin Sâbit, Şâfiî ve Ahmed bin Hanbel gibi eimme-i dînin -radıyallâhu aleyhim ecma'în- kelâm ve kelâmiyât hakkındaki hüküm ve kanâatleri de câlib-i i'tibâr olmak lazım gelir. İmdi, din imamlarının ilm-i tevhîd, nâmı altında tedvîn etmiş oldukları ilm-i akāid, müslümanlar için kâfidir. İlm-i kelâm, unvânıyla akāid-i ehl-i bid'atten, bugün nâm ve nişânları kalmayan mezâhib-i bâtıla ve firak-ı dâlleden bahse girişmek ve yeni bir ilm-i kelâm yazmak için de probabilizm, pozitivizm, materyalizm, doğmatizm ... gibi îmân-ı İslâm ile hiçbir münâsebeti olmayan nazariyât-ı felsefiyyeyi akāid-i İslâmiyyeye sokmak faydasızdır. [1](فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلا الضَّلَالُ)

Bizim i'tikādımızca memleketin ve bilhassa gençliğin muhtaç olduğu kitap bir ilm-i hâldir. Akāid-i dîniyyeyi vaz'-ı ilâhîye ve sünnet-i Resûl'e göre tedvîn edecek böyle bir eser, bir müslümanın Allah'a, kendi nefsine ve insanlara karşı mükellef olduğu ferâiz-i dîniyye ve vecâib-i ictimâiyye ve vezâif-i ahlâkıyyeyi câmi' olmak ve hidâyet ve dalâlet yollarını edille-i Kur'âniyyesiyle bildirmek lazım gelir. Kelâmiyyâtın yeniden ihyâsı emeli, muhterem üstadımıza atfen bâis-i hayret ve netîce i'tibârıyla da mûcib-i teessüftür.

İman ve İslâm, cedeliyât-ı kelâmiyyenin değil, Hakk'ın fazl u ihsânı ve eser-i hüdâsıdır. [2](يَهْدِى اللهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَّاءُ)

Bâkī ihlâs ve hürmet.

Beylerbeyi- 25 Mayıs 1339

Şeyh Muhsin Fânî ez-Zâhirî

[1] Yûnus Sûresi 10/32.
[2] Nûr Sûresi 24/35.

CEM'-i KUR'ÂN

2

Vahiy Kâtipleri:

Taraf-ı sâmî-i Risâlet-penâhî'den bir takım ashâb-ı kirâm da vahiy kâtipliği hizmet-i mübeccelesiyle terfîh buyurulmuştu. Onlar da evrâk ve sahâif üzerine, ahyânen de deri ve hurma ağacından ma'mûl levhalara Kur'ân-ı Kerîm'i yazarlardı. Kur'ân-ı Kerîm'in kitâbet ve tahrîrine ashâb-ı kirâm da pek ziyâde iştiyâk gösterirdi. Hatta Mekke-i Mükerreme'de ibtidâ-yı İslâm'da Kureyş tarafından vâkı' olan tazyîka rağmen evlerde hafiyyen ictimâ' ederek Kur'ân-ı mübîn müdârese ve mükâtebe eylemeleri bu arzûnun ne derecelerde harâretli olduğunu vâzıhan gösterir. Hazret-i Ömer'in İslâm'ı da hemşîre ve hemşîrezâdesinin böyle ta'lîm ve taallüm-i Kur'ân ile meşgūl oldukları bir sırada üzerlerine varması ve kendini zabt edemeyip câzibe-i Kur'ân'a tutulması netîcesidir.

[94] Esâsen eş'âr-ı fasîha ve hutab-ı belîga hıfz ve tahrîr etmek beyne'l-Arap şâyi'dir. Muallakāt-ı Seb'a bunun celî bir şâhididir. Kus bin Sâide'nin meşhûr hutbesi muan'anen nakl edilmiştir. Arab'ın bu kābiliyet-i fıtrıyyesine dîn-i mübîn-i İslâm bir de hiss-i vazîfe ilâve edince artık onun için Kur'ân'dan bir kelimenin ziyâına meydân vermek mümkün olmadığı vâzıhan anlaşılıyor. Enes bin Mâlik bazı merviyâtında "Ben bu hadîs-i şerîfi Resûlullah'tan işittim ve öylece yazdım ve kendilerine arz ettim" demeleri bu hiss-i necîbin eseridir. Asr-ı Saâdet'te tekmîl Kur'ân-ı Kerîm karâtîs ve sahâif-i müteferrikaya yazılmıştı ve her sahâbî bu elvâh-ı şerîfeyi hânesinde bulundurmakla teberrük ederdi. Yalnız bu suhuf-ı müteferrika bir arada mecmû' değildi.

Sâhib-i Mevâhib yirmi dört kadar vahiy kâtibi zikr etmektedir ki başta hulefâ-yı erbaa bulunuyor. Mekke-i Mükerreme'de hizmet-i kitâbete ibtidâ hazret-i Osman'ın süt birâderi Kureyş'ten Abdullah bin Ebi Serh ta'yîn edilmişti. Sonra neûzü billâh irtidâd etmekle feth-i Mekke günü demi heder kılınanlar miyânında bulunuyordu. Cenâb-ı Zinnûreyn'in şefâatiyle afv edildi. Son-

ra sağlam bir müslüman oldu. Hâlid bin Saîd de vahiy kâtiplerinden ve sâbıkīn-i evvelînden olup ibtidâ besmele-i şerîfeyi bu zat yazdı. Hâlid'in birâderi Ebân, Hanzale bin Rebîü'l-esedî de vahiy kâtiplerindir. Muaykīb Resûl-i ekrem efendimizin mühürdârlığında ve şeyhayn hazerâtının Beytülmâl Emînliği'nde bulunmuştur. Abdullah bin Erkam ez-Zührî vahiy kâtibi ve Resûl-i zîşân efendimizin pek mü'temeni idi. Taraf-ı âlî-i nebevîden mülûke ve sâireye gönderilen mektupları da yazardı. Şurahbil bin Hasene de Mekke-i Mükerreme'de ilk vahiy kâtipliği edenlerdendir. Abdullah bin Revâha, Alâ' bin el-Hadramî, Zübeyr bin el-Avvâm da hizmet-i kitâbetle şeref-yâb olan bahtiyârândandırlar. Medîne-i Münevvere'de ibtidâ Übey bin Ka'b ondan sonra Zeyd bin Sâbit el-Ensârî ta'yîn buyuruldu. Ve bu me'mûriyet-i âliyye irtihâl-i peygamberîye kadar Zeyd'in uhdesinde kalmıştır. Bunlardan başka Ebu Süfyân ve oğulları gibi bazı zevât da îfâ-yı kitâbet etmişlerdir.*

Vahyin Medîne-i Münevvere'de tevâlî ve teâkubu bilhassa irtihâl-i Nebevî senesi kesretle nüzûl ve vürûdu, Zeyd bin Sâbit'in zamân-ı kitâbetine müsâdif bulunmakla vahiy kâtipleri zikr edildi mi Hazret-i Zeyd hatırlanıyor. Zeyd urza-i ahîreye vâkıf olmakla beraber fuzalâ ve fukahâ-yı ashâbdan bulunduğundan ahd-i sıddîkda cem'-i Kur'ân mes'elesi karârgîr olunca Ebu Bekr es-Sıddîk radıyallahu anh ibtidâ Zeyd'i da'vet etti. Ve (انك رجل شاب عاقل لانتهمك وقدكنت تكتب الوحى الرسول الله فتبع القرآن)** diyerek Zeyd'in hiddet-i nazarını, kuvve-i zabt ve hıfzını, emânet ve adâlet-i tâmmesini ve bilhassa kâtib-i vahy-i Risâlet-penâhî bulunduğunu yâd ve takdîr ederek bu vazîfe-i mühimmeyi Zeyd'e tevdî' buyurdu ki o sırada Zeyd yirmi beş yaşına vâsıl olmamıştı.

* Aynı cilt 7, s. 307.

** Zeyd bin Sâbit vahiy kâtipliğinden başka Nebiy-yi zî-şân efendimizin sâir vezâif-i tahrîriyyesini de îfâ eylerdi. Etraftan gelen mektupları tercüme için Resûl-i Ekrem'in emriyle Yahûd ve Süryânî kitâbeti taallüm ve tahsîl etmişti. (*Kısas-ı Enbiyâ*) Hazret-i Zeyd tahsîn-i kitâbete de hizmet etmiştir. Besmele-i şerîfenin "Sin"siz olarak tahrîrini kerîh görürdü. Kur'ân-ı Kerîm'i yazarken küttâbı ondan men' ederdi. (*İtkān*)

İrtihâl-i Nebevî'de Kur'ânın Dâire-i İntişârı:

Cenâb-ı Münezzelü'l-Kur'ân'ın dîn-i mübîn-i İslâm'ı gāye-i kemâline îsâl etmek sûretiyle tecellî eden niam-ı ilâhiyyesi pezîrâ-yı hitâm olunca vazîfe-i âliyye-i teblîğ de tamam olup Seyyidü'l-kevneyn hazretleri irtihâl-i dâr-ı bekā buyurdular. O sırada ziyâ-ı Kur'ân bütün Cezîretü'l-Arab'a intişâr etmişti. Ve Yemen, Bahreyn, Umman, Necid, Tay, Mudar, Rebîa, Kudâa bilâdı ile Taif, Mekke gibi birçok şuhûr ve kasabâtı tenvîr etmekte idi. Bütün bu İslâm muhîtinde Kur'ân hakkında beynelmüslimîn ednâ bir ihtilâf yok idi. Hatta Tahâvî'nin beyânına göre seb'a-i ahrufdan yalnız resm-i Kur'ân'ın muhtemelâtından olabilecek vücûh-ı Kur'ân'dan mâadâsı hakkındaki müsâade de hitâm bulmakla mütekāribü'l-ma'nâ olan ihtilâf-ı elfâz da kalmamıştı, urza-i ahîre teayyün etmişti.

Dîn-i İslâm kadar hiçbir din ve Kur'ân-ı azîmüşşân gibi hiçbir kitâb-ı semâvî hizmet-i seniyyeden i'tibâren on seneye karîb müddet-i kalîle zarfında bu derece sür'atle intişâr edememiştir. Daha doğrusu mebde'-i inkişâf, Hudeybiye Musâlahanâmesinin târîh-i imzâsı veya feth-i Mekke i'tibâr edilirse nûr-ı Kur'ânın intişârı nazar-ı târîhe nisbetle lemhetü'l-basar denecek derecede müddet-i kalîlede vukū' bulmuştur.

*
* *

Devr-i Ashâbda Kur'ân-ı Kerîm'in Cem' ve Tahrîri

Yukarıda îzâh olunduğu üzere Kur'ân-ı azîmüşşân Asr-ı Saâdet'te hıfz ve tilâvet cihetiyle cem' edildiği ve bütün âyât ve suver-i Kur'âniyye tahrîr olunduğu halde kitâbet cihetiyle mushaf-ı vâhidde mürettebü's-süver olarak cem' edilmemiş idi. Hatta sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz cânibinden bu sûretle cem'i de emr olunmamıştı. Sebebi de bazı âyât-ı celîlenin tilâveti nesh edilmek ihtimâli idi. İrtihâl-i peygamberî üzerine vahy-i **[95]** ilâhî nihâyet buldu. Artık hiçbir âyet-i kerîmenin nesh olunması ihtimâli kalmadı. En son nâzil olan âyet-i kerîme ile irtihâl-i Nebevî arasında güzerân eden dokuz gecelik bir müddet-i kalîle bu emr-i mühimme kifâyet edemez-

di. Ahd-i Ebî Bekir de vukūa gelen beliyye-i irtidâdı izâle maksadıyla Yemâme'de vukūa gelen muhârebede yetmişten fazla kurrâ-ı kirâmın şehîd olması üzerine cem'-i Kur'ân mes'elesi kesb-i ehemmiyet eyledi.* Nasıl ki Buhârî'nin tahrîcine göre: Hazret-i Fârûk Sıddîk-ı a'zam efendimize mürâcaat ederek "Yemâme'de olduğu gibi daha birkaç muhârebede kurrâ-i kirâmdan böyle kesretle şehîd verirsek Kur'ân-ı Kerîm'in kısm-ı mühimmini zâyi' edeceğimizden bi-hakkın endîşe ediyorum. Binâenaleyh âyât ve suver-i Kur'âniyyenin bir arada cem'ini emir buyurmanızı muvâfık buluyorum" dedi. Hazret-i Sıddîk ise "Sâhib-i şerîatin yapmadığı bir emri biz nasıl yapabiliriz?" diyordu.** Hazret-i Ömer'in "Kur'ânı muhâfaza için bu hayırlı bir iştir." diyerek vukū' bulan mürâcaât-ı mükerreresi üzerine Hazret-i Sıddîk de bu teklifteki isâbeti takdîr etti. Ve bu vazîfe-i mühimmeye Zeyd bin Sâbit'i me'mûr eyledi. Zeyd ketebe-i vahiyden ve mecmû'-ı Kur'ân'ı hıfzetmiş zevâttan olduğu ânifen zikredilmişti. Zeyd vazîfesinin ehemmiyetini takdîr eyledi. O büyük hâfız (فوالله لوكلفنى نقل جبل من الجبال ماكان اثقل على مماامرنى به من جميع القرآن) = "Vallahi bana yüce bir dağın nakli teklîf edilseydi o, bana bu vazîfeyi îfâdan güç gelmezdi" diyordu. Hazret-i halîfe kemâl-i zabt ve itkān ile meşhûr olan hafaza-i sahâbî Zeyd bin Sâbit ile beraber keyfiyet-i cem'i müzâkere etmek üzere Hazret-i Ömer'in hânesinde ictimâ' ettirdi. Furkān-ı mübînin cem'i ve keyfiyet-i cem'i kararlaştırıldıktan sonra Zeyd me'mûriyetine kemâl-i i'tinâ ile başladı. Ve evvelâ halîfe tarafından her kimin nezdinde, üzerinde Kur'ân-ı Kerîm muharrer bulunan kıt'a varsa Mescid-i Şerîfe getirmesi i'lân edildi. Mescid-i Nebevî'de Zeyd bin Sâbit'le Ömer el-Fârûk ikāme buyuruldu. Ve müşhid-i sahâbede Kur'ân-ı azîmüşşânın cem'ine mübâşeret edildi. Zeyd bu sûretle rıkā' ve elvâhda muharrer olanları taharrî ve tetebbu' ve kurrâ-i kirâmın hıfzına mürâcaat etti. Yazılmış olarak buldukları hakkında mücerred yazılmış olmasıyla iktifâ etmeyerek Resûl-i ekrem efendimizden semâan telakkī etmiş olan ashâb-ı kirâma arz ile huzûr-ı saâdette yazılmış olduğuna veyahut Kur'ân-ı Kerîm'in nâzil olduğu vücûh-ı seb'a cümlesinden bulunduğuna*** lâ-ekal onlardan iki zâtı da işhâd eyledi. Gerek Zeyd'in ve gerekse mürâcaat eylediği hafaza-i kirâmdan her birinin, vücûhuyla beraber Kur'ân-ı Kerîm hıfzında bulunduğu halde ihtiyâr edilen bu tekellüfât ihtiyâttan dolayı idi.**** Ve kimsenin gönlünde acaba Mushaf-ı şerîfe derc edilmedik âyet kalmış mıdır? gibi bir şüphe bırakmamak maksadına mebnî idi.*****

Zeyd diyor ki: Bu sûretle âyât ve suver-i Kur'âniyyeyi tespit ederken sûre-i Tevbe'nin âhirindeki [3](لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ) âyetine geldiğimizde bu âyeti Berâe'nin âhirine kadar yalnız zü'ş-şehâdeteyn unvân-ı fâhiresiyle şöhret-şiâr bulunan Huzeyme bin Sâbit el-Ensârî'nin nezdinde muharrer bulduk. Ve ondan başka kimse mektûb olarak ibrâz edemedi. Zât-ı Risâlet-penâhî vaktiyle Huzeyme'nin şehâdetini iki şâhide muâdil kıldığı için o da Mushaf-ı şerîfe derc edildi.****** Hatta hazret-i Ömer'in münferiden arz ettiği âyet-i recm derc edilmedi.******* Velhâsıl Zeyd bin Sâbit ile rüfekası lafzı delîl-i kat'î ile sâbit olan âyât ve kelimât-ı şerîfeyi

---

* Süyûtî *İtkān*'ında Kurtubî'den naklen ve *Târîhu'l-Hulefâ*'da doğrudan Yemâme'de şehîd olan kurrânın yetmiş zât olduğunu zikr ile onlardan Ebu Huzeyfe, Utbe, Utbe'nin âzâdlısı kurrâ-yı erbea-i meşhûreden Sâlim ve Hazret-i Ömer'in birâderi Zeyd bin el-Hattâb gibi hayli şühedâ esâmîsi ta'dâd etmektedir. Cevdet Paşa merhûm da *Kısas-ı Enbiyâ*'da bu meşhûr kavli zikr ediyor. Fakat Aliyyülkārî *Mişkâtü'l-Mesâbîh* Şerhi'nde Tîbî'den naklen şühedâ-i kur'ânın yedi yüz ve şühedâ-yı müslimînin bin iki yüz kişi bulunduğunu ve *Buhârî Şerhi*'nde Aynî de "O günlerde hâfızlardan 700'ü belki de daha çoğu şehid edildi" kavliyle daha fazlasını da tasrîh etmektedir. Bu Yemâme harbi Müseylemetü'l-Kezzâb ile olmuştu. İslâm ordusunda kumandan Halid bin el-Velîd hazretleri idi. Vaktiyle hazret-i Hamza'yı şehîd eyleyen ve ahîren dîn-i İslâm'ı kabûl eden Vahşî tarafından Müseyleme katl edilerek ehl-i irtidâd ordusu perîşân edildi. Ve Vahşî'den sudûr eden iki fi'l-i mütehâlif üzerine (هذه بتلك = "Bu da o cümledendir" demek) mesel oldu. (*İtkān*)

** İbnü'l-Cevzî dedi ki, "Bu, Sünnete tâbi olup, bid'at uydurmaktan korkanların sözüdür."

*** Sehavî *Cemâli'l-Kur'ân* isimli kitabında diyor ki: Ebû Şam dedi ki, onların yazılmama kastından maksat kimler tarafından yazıldığının bilinmemesi. Resûlüllah'ın huzurunda yazılanları tespit etti. Sadece lafızları değil, maksatları da... Resûlüllah'ın vefatı yılında ona arz edilenlere bu ikisinin şahit olduklarının tespitidir, dedi.

**** *İtkān* c. 1, s. 59. ***** Aynî c. 9 s. 658.

[3] Tevbe Sûresi 9/128.

****** Huzeyme Sıffîn Savaşı'nda Hz. Ali ile beraber bulundu. Hicri 37 senesinde, o günlerde şehit oldu. [Aynî]

******* *İtkān* c 1, s 60 .

derc edip kitâbet husûsunda delîl-i zannîyi kâfî addettiler.*

Zeyd bin Sâbit ânifü'z-zikr mahtûtâttan ve kurrâ-i kirâmın mahfûzâtından cem' ettiği suhuf-ı şerîfeyi hazret-i Sıddîk'a teslîm eyledi. Halîfe-i müşârun ileyh de muhâfaza etmek üzere nezd-i âlîlerinde alıkoydu. Ve irtihâlinden sonra Hazret-i Fârûk'a geçti. Ondan sonra da kerîme-i muhteremeleri ümmü'l-mü'minîn hazret-i Hafsa tarafından hıfzedildi.

M. Kâmil

[96] **İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:**

NESL-i HÂZIRIN VAZ'İYETİ

İstikbâlin hayât ve inkılâbâtında en mühim vazîfeyi îfâ edecek olan nesl-i hâzırın bugünkü vaz'iyeti; metîn bir seciye ile müstekar bir hedef-i ictimâî ta'kîb edeceğine kavî bir kanâat vermemektedir.

Muhtelif avâmil ve te'sîrât içinde teveccüh noktalarını ta'yîn ve tesbîte muktedir olamayan nesl-i hâzır âvâre ve bî-gâye bir meşy ile müfîd ve muzır her yeni cereyânı imtisâsa müstaid görünüyor. Halbuki hey'et-i ictimâiyyemiz her şeyden evvel şuurlu, müdrik, hars-ı dinîyi ihâta etmiş bir gençliğe muhtaçtır. Muhît ve şerâitin tebeddülüyle mütevâziyen mazhar-ı inkişâf olması lazım gelen gençliğin en ehemmiyetsiz ictimâî cereyânların inhinâlarından müteessir olması, basît ilkāâtla tebdîl-i istikāmet kābiliyetini ibrâz eylemesi pek ziyâde calîb-i dikkat ve teessürdür.

Türk kelimesi evvel emirde İslâmiyet mürâdifi olarak kabûl olunmuştur. Binâenaleyh; Türk gençliği, müslüman gençliği demektir. Ve yine İslâmiyet'te dîn ve millet mefhûmlarının her ikisi bir olduğundan vezâif-i dîniyye ve milliyye müttehid bir halde bulunmaktadır. Hayât-ı ferdiyye ve ictimâiyyenin tecelliyâtı i'tibârıyla bu vezâif i'tikādî, şer'î, ahlâkī, iktisâdî, ilmî ilâ âhir... Birçok safahâtı ihtivâ eder.

Gençliğimiz mu'tekid ve dindâr olmalıdır. Hayâtın en büyük gāyesine ermek için ta'kîb olunacak, metîn bir seciyenin istihsâline hizmet edecek yol din yoludur. Dîn-i İslâm'ın ihtivâ eylediği cihân-şümûl hakīkatler müvâcehesinde ser-bezemîn-i ta'zîm olmayacak bir âkıl tasavvur edilemez.

En bedîhî ve müsbet bir hakīkattir ki: Dinsizler, seciyeden mahrûm, zarûrât ve menfaat-i ictimâiyye ve âileviyye hislerden mütecerrid, zararları her nokta-i nazardan nef'lerine gālib müteredddîlerden ibârettir. Beşeriyetin sıfât-ı kâşifesi, taakkul, temyîz ve bir gāye ta'kībinden başka bir şey olmadığından hayât ve mükevvenâtı bütün ma'nâsıyla nisbî addeden bir dinsiz için gāye dahi mefkūddur. Dinsizler, dâimî bir kararsızlık içinde hayâtın, muhîtin ma'nâsını idrâke kābiliyeti olan havâss-ı insâniyyelerini bizzat meflûç bırakmışlardır.

Hissiyât-ı dîniyyeden mahrûm bir şahıs insâniyet mefhûmunun hâricinde yaşadığı gibi böyle bir hey'et-i ictimâiyye de sademât ve inkılâbât-ı asriyye içinde dûçâr-ı inhidâm olur, bâis-i saâdetimiz olan dîn-i mübînimizin ihtivâ eylediği hakāyık ve fezâil-i ulviyye ve en nezîh ve dakīk bir his ile gösterdiği halâs ve necât yolları bütün insâniyet için saâdet ve selâmet-i dâreyne müntehî birer şu'ledir.

Dîndârâne ve metîn bir seciyeyi kalblerinde taşıyan ecdâdımız (ki Osmanlı ve İslâm târîhinin en muhterem şahsiyetleridir.) harslarını bütün dünyaya tanıtmış, nüfûz-ı maddî ve hükümrânîlerini Avrupa ve Asya'nın ortalarına, Afrika'nın her tarafına ancak dîn-i İslâm'dan mülhem bir kuvvetle neşredebilmişlerdi. Arap-Türk, Endülüs, Hind medeniyetinin bugünkü enkāzı bile mâzîye âid en iyi intibâ'ları tevlîde kâfidir. İslâm âlemini ihâta eden bugünkü sukūtun esbâb ve sevâiki miyânında esâsât ve an'anâtımızın, medeniyetimizin rûhu hilâfına vâkı' olan harekâtın birinci sırayı işgāl eylediği gayr-ı kābil-i inkârdır.

Asrın efkâr ve telakkıyât-ı felsefiyyesi ne kadar mütelevvin olursa olsun İslâmiyet daima saf ve tâze bir rûha ve kat'iyetin fevkinde mütebâriz bir hakīkate mâlik olduğundan her vakit için ziyâdâr kalacaktır.

Müslüman gençliği uzaklaştığı dînine, mahallîne masrûf ve müsmir bir azim ile sarılmalıdır. Gençlik akīm felsefelerden, sefâhet ocaklarından,

* *Mirkāt Şerh-i Mişkât* c. 2 s. 628.

gayr-ı şuûrî bir taklîdden kurtularak câmi'lerimizin sâf ve rûhânî kubbeleri, muhîtimizin meâliyâtı içinde İslâmiyet rûhuyla yükselmelidir.

Artık idrâk olunmalıdır ki: Medeniyet, felsefe-i medeniyye bol müskirâttan, sefîl kadınlardan, zâhirî bir nezâket ve merâsimden ibâret değildir.

İlim ve fen, zevâhir-i hayâtiyye, telakkıyât-ı vicdâniyye yekdiğerinden pek ayrı şeylerdir. Sâir medeniyetleri temsîl sûretiyle de a'zamî menfaat te'mîn eylediğine şüphe olmayan İslâm medeniyeti hendese, cebir, kimya ve hikmete âid olan inkişâfât ve keşfiyâtını dinsizlikten iktibâs etmemiştir.

Fâtih, memâlik-i şarkıyye ve garbiyyenin merkez-i irfânı olan Dâru'l-fünûn'unu garbı taklîd ederek ihdâsa çalışmıştı. Daha yüz sene evveline kadar levâzımât-ı cedbiyyeden ihtiyâcât-ı şahsiyyeye kadar her cins levâzımın kendi vesâitimizle istihsâli mümkündü. Vâkıâ o zaman henüz makineler yoktu; fakat ecdâdımızın el destgâhlarıyla yaptıkları işleri garbın efkâr-ı felsefiyye ve medeniyet-i zâhiresiyle perverşiyâb olduğumuz zamandan beri vücûda getirebildik mi? Hangi mütehassısımız elli dirhem gaz tasfiye, hangi münevverimiz bir tek kibrit i'mâl edebildi? Bütün dünyayı besleyecek bir kābiliyeti asırlarca muhâfaza eden Anadolu zirâat ve felâhatca kaç adım ilerileyebildi? Memleketimizdeki esaslı köprüleri ve hatta yolları, müessesât-ı hayriyyeyi, câmi'leri, çeşmeleri, medreseleri taamhâneleri, **[97]** hanları, hamamları, su yollarını ecdâdımız yapmamış olsalardı bugün şiâr-ı millîyi izhâr eden hiçbir eser meydanda bulunmazdı. Şu halde her zaman ilmî, iktisâdî en yüksek terakkıyâtı emr eden İslâmiyet müvâcehesinde gençlik mütefekkir olmalı, zarfı değil mazrûfu görebilmek liyâkatini kazanmalıdır.

Mâzîde olduğu gibi hâl ve istikbâl için avâmil-i muvaffakiyyet, müslüman gençliğinin rûh-ı esâsîmiz dâhilindeki tecellüd ve metânetinde mütecellîdir. Gençliğin en büyük vazîfesi an'anâta, mukaddesâta bi-hakkın merbût olmaktan ibarettir. Terakkıyât ve teâliyâtın hepsi bu muhassılaya tâbi'dir. Sırr-ı muvaffakıyyet ancak bu noktadadır.

Müslüman gençliği saf ve nezîh bir ahlâka mâlik olmalıdır. Metânet rasânet-i ahlâkıyye mücâdele-i hayât için en müessir bir silâh, şahsiyetler için en seciyeli, sâdık bir arkadaştır. Mekârim-i ahlâkıyyeye mâlik olmayan bir genç müktesebâtını mahalline sarf edemeyeceği gibi, şahsına ve hey'et-i ictimâiyyeye karşı faydalı bir uzuv olamaz.

Maatteessüf son nesil bu vâdîde şâyân-ı gıbta bir halde bulunmuyor. Sunûf-ı sâireye nisbetle müskirât isti'mâli, sefâhethânelere müdâvemet, ahidde vefasızlık, lâ-kaydî, hodbînî ve lüzumsuz bir tefâhür gibi redîeler nesl-i hâzır arasında sühûletle bir mevki'-i kabûl bulduğu görülmektedir.

Gittikçe mütebâriz bir şekil alan bu tereddiyât, herhalde istikbâl için hayırlı bir alâmet ve nesl-i hâzır için de mûcib-i şeref bir şey teşkîl etmez.

Metîn bir seciyeye mâlik olmak isteyen kimseler her şeyden evvel terbiye-i nefsin yolunu bilmelidirler. Nâsıh olan mutlakā mütenassıh olmalıdır. Binâenaleyh; Müslüman gençliği nefsinde, harekâtında, muhâkemesinde ahlâki bir ıstıfâ vücûda getirmelidir.

Esâsât ve an'anâtını, ırk ve âdâtını hakīr görerek başka milletlere temessül eden bir hey'et-i ictimâiyye için mahv u inkırâz muhakkaktır. Târîh ilk devirlerden başlayarak büyük bir silsile halinde bu müteârifeyi yüzlerce def'a tekrar etmiştir. Bu bedâhet meydanda iken nesl-i hâzır şahsını temsîl eden öz muhîtinden müteneffirdir. His ve rûhumuza yabancı olan gayr-ı mûnis göreneklerle şahsiyet-i mahsûsasını kaybetmektedir.

Esasen münevverlerimiz bu taklîdde garbın ulûm ve fünûn-ı müsbitesini değil, telakkıyâtımızın, hissimizin aksi olan şekillerini iktibâs etmiş oluyorlar. Tenevvürü şekle âid zannederek menfaat-i ictimâiyye mülâhazasını terk edenlerin muhîtine karşı büyük bir cinâyet işlediklerine şüphe yoktur.

Mazhar-ı terakkıyât olmayı istemeyen bir müslüman yoktur. Fakat terakkıyât ile tereddiyât yekdiğerine karıştırılmamalıdır. Muhakkak olan bir şey var ise, an'anâtımıza âid her şeyi yıkmak istemekle beraber yerine hiçbir şeyi ikāme etmeye muktedir olamayışımızdır. Cihet-i husûsiyyeti ve istinâd ettiği menâfi' düşünülmeksizin la-ala'tta'yîn ve gayr-ı şuûrî bir taklîdden kazanılacak yegâne müsbet netîce zarardan ibârettir. Bu bâbda ale'l-ıtlâk birkaç misâl îrâdı ne kadar şâyân-ı merhamet bir hâle geldiğimizi isbâta kâfidir.

Meselâ tarz-ı millîde mefrûş olan oda ve salonlarımızı zevksizlik isnâdıyla alafranga hâle kalbettik ve bundan gûyâ bedîî bir his duyduk. Fakat yine bu güzel şeyleri binlerce mikroplarla mülemma' sokak fotinlerimizle telvîsten çekinmedik. Düşünemedik ki: Evvelâ sokaklarımızı temiz bir hâle getirmek, sonra da velev ki son derecede temiz olsun mikroptan tecerrüd mümkün olup olmadığını ta'yîn ve tesbit etmek lazımdır.

Eski ta'lîm ve terbiyeyi köhneliği bahânesiyle beğenmedik. Lakin bu kadar münevverlerimiz arasından kaç gayretli çıktı da beş on mahalle mektebi küşâd edebildi? Bunlardan başka bütün ma'rifetimizin nazariyât vâdîsinde dolaştığı, fakat nîk ü bedini tefrîk ederek sâha-i fi'le îsâle kâfî metânet-i ahlâkıyye ve seciyyeden mahrûmiyetimizi isbât edecek daha yüzlerce misâl mevcûddur. Bu millet, bir millet-i İslâmiyyedir. Kendisine mahsûs bir hayâtı, bir târîhi, bir medeniyeti, el-hâsıl her şeyi vardır. Bugün kendi idrâksizliğimiz dolayısıyla tedenniyâta dûçâr olan medeniyetimizi yine kendi esâsâtımız dâhilinde ıslâha mecbûruz.

Japonyalılar yarım asır zarfında garbın bütün terakkıyât-ı maddiyyesini ahz ve iktibâs eylediler. Fakat bir Japon değil an'anât ve rûhunu, ahlâkını, hatta kıyâfetini bile tebdîl etmedi. En mütekemmil bir rûh ve insâniyet şuûruna mâlik olan İslâm esâsât ve an'anâtının büyüklüğü bize her zaman için kâfî bir menba'-ı hayâttır.

Gençlerimiz umûmiyetle müsriftir. Eline geçen bir meblağın (velev ki cüz'î olsun) kābiliyet-i istihsâliyyesini gayr-ı müdriktir. Daha beşikten i'tibâren kulakları dolduran me'mûriyet menkıbeleri gençliği bâb-ı hükûmet etrâfında toplamıştır. Me'mûriyete gösterilen bu zaaf ve inhimâk bütün gençlerimizi teşebbüsât-ı şahsiyye kābiliyetinden mahrûm bırakmıştır. Bâ-husûs me'mûriyet zihniyeti kābiliyet-i rûhiyyeyi i'lâ edecek bir dereceyi aslâ göstermemiştir. Şerefsiz ve millete bâr olan bir hayâtın yerine alın teriyle kazanılmış bir sa'yin kāim olduğu gündür ki gençlik rûh ve an'anâtını daha çok sevecek, daha çok benimseyecektir. Gençlik, İslâmiyet'in kamaştırıcı nûr ve irfânı içinde yükselmelidir ki azm ü cezmiyle, hidâyet-i ilâhî ile beşeriyete en yüksek medeniyetin, en celî hakîkatin envârını serpmeye muvaffak olsun.

Hasan Hikmet

[98]

İSLÂM ÂLEMİNİN TECEDDÜDÜ

Bir Avrupalının Konferansı

Macar müsteşriklerinden Mösyö Felix Valyi tarafından Paris'te Karneci müessesesinde İslâm âleminin teceddüdü hakkında îrâd olunan bir konferansın metnine ahîren muttali' olduk ve Avrupalı bir âlim tarafından Avrupalı sâmi'lere îrâd olunan bu konferansın ihtivâ ettiği birçok kıymetli ma'lûmât ve hakāyıkı cidden câlib-i dikkat gördük. Bilhassa İslâm âleminin teceddüdü için garb medeniyetini aynen, bütün mesâvî ve mezâyâsıyla kabûl etmekten başka bir çare olmadığını dermiyân eden garb-perestlerimiz için bu Avrupalı fâzılın dermiyân ettiği mütâlaât ibretbahş bir mâhiyettedir. Binâenaleyh bu konferansın en mühim noktalarını nakletmek faydadan hâlî değildir.

Mösyö Feliks Valye Avrupa'nın İslâm âlemine adâvetinin esbâbını îzâh ederken diyor ki: "Asırlardan beri Avrupa'nın şark hıristiyanlarını müslümanlara karşı müdâfaada ısrârı evvelâ tesânüd-i dînî ile, sâniyen akāid ve hayât-ı İslâmiyyenin terakkī-i beşerîye düşman olduğuna dâir dermiyân edilen propagandalarla tahkîm olunmuştu. Bundan dolayı Türklerden ve umûmiyetle müslümanlardan, asrî medeniyet nokta-i nazarından hiçbir şey ümîd olunmuyordu. Bu nazariyyeye göre İslâm devletlerinin yerine hıristiyan devletlerini veyahut hıristiyan nüfûzunu ikāme etmek için vukū' bulacak her teşebbüsü selamlamak ve alkışlamak iktizâ ediyordu. Hamûliyet kāidesine ittibâan müslümanların dînine igmâz-ı ayn edenler bütün gayz ve nefretlerini Türklere tavsiye ederek Türklerin bir millet olarak ortadan kaldırılmasını tavsiye ediyorlardı. Efkâr-ı asriyye tesmiye olunan fikirler nâmına târîhin en mekrûh milleti telakkī olunan Türkler bu sûretle mahkûm ediliyordu.

Loyd Corc gibi, Amerika Hâriciye Nâzırı Mister Hogs gibi Anglikan kilisesinin rüesâsı Anglosaksonların îrâd ettikleri Anglosakson nutukların kâffesinde tezâhür eden bu müdhiş husûmetin esbâb-ı târîhiyyesini taharrî etmek uzun sürer. Bütün şarkı bilenler katliâmın bu husûmeti tahrîke medâr olamayacağını i'tirâf ederler. Çün-

kü şark hıristiyanları bu katliâmlarda faâl bir rol oynamışlardır. Sonra her milletin târîhinde bu gibi hâdisât-ı müessife mebzûldür. Maamâfih biz burada şark ile garb arasında tehlikeli bir adâvet te'sîs eden avâmilin bazılarını serdedebiliriz. Bu avâmil miyânında sınıf-ı rûhânî birinci safı işgâl eder. İhtirâsât-ı iktisâdiyye ise bazı sâde-dilleri aldatacak bir takım nazariyât-ı insâniyyeye sarılmıştır. Şark mes'elesini ele alan sınıf-ı rûhânî kendini diplomasi ve siyâset-i mâliyyenin arkasına gizleyerek insâniyetin vahdet-i ma'neviyyesi gibi en asîl temenniyâtın tahakkukuna karşı gelmiştir. Müslümanlık ve onu Avrupa'nın kalbine götüren Türkler pek kısa bir müddetten beri bî-taraf tedkīkāt-ı ilmiyeye mevzû' olmuşlardır. Çünkü on dokuzuncu asra kadar bir taraftan vesâit-i tahkīk pek mahdûd idi, diğer taraftan Avrupa'nın dimâğı rûhânî ve mezhebî taassublardan kurtulamamıştı ki, el-ân birçok mehâfîl bu taassubların esîridir.

Misyonerlere gelince bunların ekseriyeti şarktan avdet edince, hatta şarka gitmeden, müslümanların aleyhinde tahrîk-i husûmetten istifâde etmeyi düşünen şark hıristiyanlarından öğrendikleri masalları İslâm'ın aleyhinde neşr ve telkîne başlamışlardır. Bu yüzden İlm-i Dîn ile hiç münâsebeti olmayan fakat Avrupa'nın en büyük kısmını husûmet ve adâvetle tahrîk eden bir edebiyât-ı mahsûsa teşekkül etti. Binâenaleyh İslâm âleminde edebiyât ve efkâr-ı dîniyye hayât-ı ahlâkıyyenin ve hayât-ı insâniyyenin i'tilâsına çalıştığı ve İslâm ulemâ ve münevverleri uhuvvet-i beşeriyyeyi telkīn ve ta'lîm ettiği zamanda hâlâ İslâm'a muhâsım olan Anglosakson münevverlerinin Gladiston mektebini ihyâ ettikleri görülüyor. Denilebilir ki harbten mukaddem İslâm münevverlerinin kalbinde hıristiyanlara karşı nefret-i hissî tamamıyla intifâ etmişti. Bunlar berây-ı tahsîl garb dâru'l-fünûnlarına devam ediyor, orada tanıştıkları arkadaşlarıyla ravâbıt-ı dostâne te'sîs ediyor, el-hâsıl eski nefretin yerine zekâ-yı beşerînin faâliyet-i ilmiyyesine iştirâk hisleri kāim oluyordu. Bugün İslâm mütefekkirleri garbın rehberliğine karşı geliyor ve garb müessesâtına yüzlerini çeviriyorlarsa kabâhat garbındır. Türkler şark-ı vustâya hâkim olmak husûsunda hulefâ-yı Abbâsiyyeye halef oldukları zamandan beri İslâm âleminin göz bebeği mesâbesindedirler. Türkler daima seleflerinden tevârüs ettikleri insâf ve hamûliyeti göstermişler ve asırlardan beri memleketlerinde bunca müessesât-ı ecnebiyyenin yaşaması da isbât eder ki mutaassıb milliyetperverlik onların eseri değildir.

İslâm âleminde felsefe, hukūk, ahlâk gibi birçok sâhalarda teceddüd başlamıştır. Fil-hakīka İslâm'ın daimî bir tahavvül içinde yaşadığını söyleyebiliriz. Nice nice mütefekkirler, tarîkat müessisleri daima ahlâkī tetahhura, hurâfâtı istîsâle çalışa gelmişlerdir. Fakat müessesât-ı İslâmiyyenin esaslı ıslâhı için iki şart lazımdır.

[99] Birincisi bu ıslâhın Avrupa tarafından icrâ olunacak tazyîk ile yapılmaması.

İkincisi bu ıslâhı, kuvvetli, faâl ve müstakıl bir millet-i İslâmiyyenin icrâ etmesi.

Bu vaz'iyette ise ancak Türkiye bulunmaktadır.

Esasen Tanzîmât-ı Hayriyye'nin adem-i muvaffakıyyeti memâlik-i ecnebiyyenin te'sîriyle icrâ olunması ve müdâhale-i ecnebiyyeye bir nihâyet vereceği yerde bilakis o müdâhaleyi takviye etmesi yüzündendir.

Türkiye'de Tanzîmât devrinin başladığı sırada bir İngiliz müverrihi David Orkohart Avrupa diplomatlarının Londra, Paris, Petersburg'da ihzâr ve i'mâl olunan teceddüdâtı Türkiye'ye tahmîl etmelerinin hatâ olduğunu isbâta çalışmış, garb desâtîrini şarka tatbîk etmenin mahz-ı hatâ olduğunu beyân eylemiş ve İslâm an'anâtının muhâfazasını harâretle müdâfaa etmişti. Orkohart Türkiye'nin işlerine ve bilhassa ıslâhâta müteallik işlerine ecnebîlerin müdâhale etmemelerini taleb ederek milel-i İslâmiyyenin tabîî bir sûrette asrî bir hâle irtikā etmesini tavsiye ediyordu. Fakat Avrupa diplomatları hiçbir vakit mes'eleyi cihân-şümûl, insânî mâhiyetiyle anlayamamışlar, mes'elenin muazzam ve asîl bir dînin, necîb ve târîhî milletlerin müdâhale-i ecnebiyyeden masûn kalarak mevcûdiyetlerine âid mesâil-i esâsiyyeyi halletmelerine müsâade ile Avrupa ve Asya'nın münâsebâtını tebdîl etmek olduğunu idrâk etmediler.

İslâm âleminde teceddüdü ancak nüfûzu sağlam, kendi kuvvetiyle ve kendi müessesâtıyla is-

tiklâlini kurtarmış olan bir millet-i İslâmiyye icrâ edebilir, demiştim.

Müslümanlığın birtakım doğmalara sımsıkı bağlı ve hayât-ı asriyyenin ihtiyâcâtına karşı ebkem an'anâta mâlik olduğunu iddiâ edenler hareketten mahrûm bir Müslümanlığın gayr-ı mevcûd olduğunu unutuyorlar. İslâm, târîhinin bütün harekât-ı fikriyyesine iştirâk etmiştir. Goldziher, *İslâma Dâir Dersler* nâm eserinde Müslümanlığın kudret-i temsîliyyesini îzâh etmektedir ki bu îzâhât elhak şâyân-ı dikkattir."

Mösyö Feliks Valine İslâm âleminde yapılacak teceddüdâttan bahsederken diyor ki:

"Müslümanların fabrikalar, tezgâhlar kurmalarına ticârî ve mâlî teşkîlât yapmalarına, İslâm şürekât-ı teâvüniyyesini inkişâf ettirmelerine, bilhassa her şeyden fazla İslâm dâru'l-fünûnlarını ve medârisini ihyâ ve ıslâh etmelerine müsâade edilmelidir. Fakat hiçbir vakit İslâm âlemine garb medeniyetinin nekāyıs ve mesâvîsini tahmîl etmeyiniz. Çünkü bizzat garb medeniyeti bu mesâvî ve rezâil yüzünden ölmektedir. Her câzibeden mahrûm asrî barakalardan müteşekkil ticârî şehirleri îcâd eden Endüstriyalizm'in şark rûhuyla hiçbir münâsebeti yoktur. Müslümanlar, elbiselerini dokumayı, asrî âlât ve edevât ile arâzîlerini zirâat etmeyi, fabrikalarını ve kendi ihtiyaçlarını tatmîn etmeyi öğreneceklerdir. Fakat bu kadar. Onlardan hayatlarının sâdeliğini, fıtratlarının şi'rini selb etmeyi düşünmeyiniz. Şark mes'elesini diplomatlarla siyâsîlerin ellerinden alınız. Çünkü bunlar bu mes'eleyi asırlardan beri mütemâdiyen zehirlemişlerdir. Bu mes'eleyi o âlimlerin eline tevdî' ediniz ki bunlar şarkta müverrihlerce i'tirâf olunan ve Rönesans devrine kadar devam eden fâikıyeti ihyâ ederler. Ancak on yedinci asırdan beridir ki İslâm âlemi inhitâta dûçâr olmuştur. Ve bunun sebebi onun ulûm-ı tabîiyyenin tekâmülünü ta'kîb etmemesidir. Muhakkaktır ki İslâm âlemini, yalnız irfân i'lâ eder. Ve yalnız bu vâdîdedir ki garb şarka muâvenet edebilir."

Mösyö Feliks Valye daha başka mesâili mevzû'-ı bahsetmiş ise de bunları hâiz-i ehemmiyet görmediğimizden nakline lüzum görmüyoruz.

Hindistan
HAREKET-i İSLÂMİYYESİ

(Bundan evvelki iki sayımızda Kalküta'da intişâr etmekte olan *el-Câmia* refîkimizin Hindistan hareket-i İslâmiyyesi hakkında verdiği ma'lûmâtı tercüme etmiştik. Bu ma'lûmâtın mâ-ba'dini de *el-Câmia* refîkimizden nakl ediyoruz.)

Hilâl tarafından icrâ olunan da'vetin netîcelerine gelince bunlar pek mühimdir. En şâyân-ı dikkat olanlarını îzâh edelim:

1- Millî, ictimâî hareketle hiçbir münâsebeti olmayan ilmî ve mutasavvıfe sınıfları daldıkları hâb-ı gafletten uyanarak mesâil-i ictimâiyye ile alâkadâr olmaya, nâfi' işler hakkında müdâvele-i efkârda bulunmaya başlamıştır. Hayat ve faâliyet-i ictimâiyyeye ülfet edince bu sınıfların arasında hükümrân olan tehâlüf, tehâsüd ile bunlara mülâzim olan taassub ve cümûd gibi sıfât tedrîcen zevâle yüz tuttu.

2- İngiliz mekteplerinde tahsîl ederek dinden uzaklaşan ve hatta nefret eden gençlik *Hilâl*'in da'veti üzerine Kur'ânı tetebbua ve dîn-i İslâm'ı tedkîka rağbet ederek bu vâdîde ibrâz-ı faâliyet etmiş ve bin-netîce garb-perestlikte en ileri gidenlerden birçokları gittikleri yolun çıkmaz olduğunu anlayarak Müslümanlığa sarılmışlardır.

3- Müslümanlar, müstebidlere karşı hissettikleri şeyn-âver **[100]** ubûdiyyetten kurtularak hürriyet yoluna katılmışlar ve bu vâdîde o derece ilerilemişlerdi ki ne hükûmet ne de muhâfazakârlar bu cereyâna karşı duramamışlar; artık gönüllerde mütemekkin bâtıl ve boş bir heybete istinâd eden istibdâdın kuvveti izmihlâle dûçâr olarak yerine şehâmet ve besâlet hisleri kâim olmuştu. Bunun üzerine millet gasp olunan haklarını istemeye, içindeki hâinlere karşı mücâdele etmeye, düşmanlara yardakçılık eden rüesâyı tepelemeye başlamış ve bin-netîce bunlar irâde-i milliyyeye inkıyâddan başka bir çâreleri olmadığını anlamışlardı.

Memleketin salâh ve selâmetine çalışanlar birliklerinin kuvvetlendiğini ve milletin kendileriyle beraber yürüdüğünü görünce bütün merâkiz-i ictimâiyye ve cem'iyât-ı umûmiyyeye kuvvetli bir hamlede bulunarak bunları elde etmişler ve bun-

ları işgāl eden hâinleri tard ve teb'îde muvaffak olmuşlardı. Bu uğurda en son muvaffakiyet "Bütün Hindistan Müslümanları Cem'iyeti" tesmiye olunan teşkîlâtın elde edilmesiyle kazanılmış, ahrâr-ı İslâm hükûmetin elinde kör bir âletten başka bir şey olmayan bu cem'iyeti de hakīkī bir müessese-i milliyye hâline koyarak kānûn-ı esâsîsinden "İngiltere devletine sadâkat" ibâresini tayy ile yerine "Hindistan'ın istiklâl-i tâmmı" ibâresini koymuşlardır. Bu sûretle bu İslâm cem'iyetinin kānûn-ı esâsîsiyle Hindistan Cem'iyet-i Milliyye'sinin kānûn-ı esâsîsi bir olmuştur.

4- Bu hürriyet cereyânıyla beraber hak ve hakīkat ve menâfi'-i memleket uğurunda fedakârlık hisleri uyanmış ve herkes, bilhassa, erbâb-ı iktidâr ve salâhiyet mücâhede meydanlarına atılmışlardır. Bu zevât-ı âliyye miyânında bilhassa Aligerh Külliyesi'nden neş'et eden ve asrî bir terbiye gören iki meşhûr birâderi, Mevlânâ Muhammed Ali ile Mevlânâ Şevket Ali'yi zikredebiliriz. Evvel emirde *Komred* gazetesinin muktedir muharriri olan Muhammed Ali *Hilâl*'e muhâlefet etmiş ise de bilâhare bu muhâlefetten vaz geçerek *Hilâl* ile teşrik-i mesâî eylemiş ve aynı vâdîde mücâhedâtta bulunarak *Hilâl* sâhibi Mevlânâ Ebülkelâm gibi o da, kardeşi ile beraber tevkīf olunarak hapsedilmişlerdi.

Ve bütün Harb-i Umûmî devâmınca mahbûs kalmışlardı. Harb-i Umûmî'nin hitâmını müteâkib tahliye olundukları zaman Hindistan'ın hareket-i hâzırasıyla meşgūl olarak bu hareketin başlıca rüesâsından olmuşlardı. Bugün yine Mevlânâ Muhammed Ali ile kardeşi mahbûsdurlar. Her ikisi el-hak İslâm'a da, Hindistan'a da en mühim büyük hidemâtı îfâ ettiler. İlk fırsatta bu iki kardeşin tercüme-i hâlini neşredip kāri'lerimizi tenvîr edeceğiz.

5- Milletin ahvâl-i rûhiyyesinden azîm bir inkılâb hâsıl olur ki, bu inkılâb hürriyet ve istiklâlin esâsıdır. Evvelce milletin karşısında hissiyâtını tahrîk edecek, kuvvetlerini işletecek, onu himmet ve faâliyete sevk edecek bir gāye yoktu.

Bundan dolayı himmetleri âtıl, kalbleri me'yûs idi. *Hilâl*'in da'veti milleti uyandırmış, hissiyâtını ihyâ etmiş, cerâğ ümîdini yakmış idi. *Hilâl*'in unvânı [4](وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) âyet-i kerîmesi idi. Bunun neticesi olarak müslümanlar çok ilerilemişler, o kadar ki kırk seneden beri uyanan putperestler bile fedakârlık ve istiklâl mücâhedâtında onları geçememişlerdir.

6- Hindistan müslümanları evvelce İslâm memleketlerine, Türkiye'ye ehemmiyet vermezlerdi. Bunların ekserîsi Trablusgarb, Tunus, Cezâyir, Anadolu, Kafkasya ve sâir aktâr-ı İslâmiyyenin isimlerini bile işitmemişlerdi. Hindistanlılar Türkiye'ye Rum memleketi ve halîfe-i müslimîn olan Türkiye sultanına da Sultân-ı Rum derlerdi ve ona dâir nice nice garip hikâyeler, gülünç hurâfeler rivâyet ederlerdi. Gerçi Hindistan müslümanları Kafkasya hakkında birçok şeyler bilirlerdi. Fakat bu ma'lûmâta göre Kafkasya Kāf memleketi idi. Ve dünyanın serhaddi idi. Devlerle siyah, beyaz ifrîtlerin meskeni idi, âlem-i nûrdan düşen güzel kadınların vatanı idi. *Hilâ*l mecmûası bütün bu gibi hurâfâta sell-i seyf ederek Kafkasya'nın bir İslâm yurdu olduğunu ve onunla alâkadâr olmak lazım geldiğini îzâh eylemişti.

Avâm-ı müslimîn bu hakāyıkı idrâk ettiği günden beri bu İslâm memleketlerine bî-pâyân bir meveddet tutmaya başladılar.

7- Müslümanlar infirâd ve muhâlefet siyâsetinden ferâgat ederek sâir vatandaşlarıyla birleştiler ve siyâset-i milliyyede âmil olmaya başladılar.

MISIR AHVÂLİ

İngiltere ile Mısır Arasında En Harâretli Mücâdele

Birkaç hafta mukaddem Mısır'da, evvela hükûmetin ta'yîn ettiği erbâb-ı ihtisâstan otuz kişi ihzâr, sâniyen Mısır hükûmetiyle İngiltere'nin Mısır fevkalâde komiseri arasında vukū' bulan münâkaşât neticesinde ta'dîl edilen, sâlisen Mısır hükûmetiyle Mısır hükümdârı arasında cereyân eden müzâkerât ve hükümdârın kendi hukūkunu te'mîn etmesi için vukū' bulan mükerrer ta'dîlât neticesinde kesb-i kat'ıyyet eden Mısır Kānûn-ı Esâsîsi i'lân olunmuştu. Efkâr-ı umûmiyye-i Mısrıyyeye kānûn-ı **[101]** esâsînin böyle elden ele dolaşarak, her tarafından birtakım darbelere uğrayarak değil, doğrudan doğruya, bu işi deruhde

[4] Âl-i İmrân Sûresi 3/139

edecek, irâde-i milliyyeyi, ihtiyâcât-ı milliyyeyi tahakkuk ettirecek bir hey'et-i müessesân tarafından vaz' olunmasını arzû ediyordu. Tabîî efkâr-ı umûmiyyenin bu arzûsu nazar-ı i'tibâra alınmadı. Ve binâenaleyh kānûn-ı esâsî Mısırlıların istediği gibi değil, zimemdârân-ı umûrun, gāsıbların vaz' ettikleri şekilde i'lân olundu.

Kānûn-ı esâsînin i'lânı gibi bir hâdise her yerde mühim ve muazzam bir hâdise-i târîhiyye olarak karşılandığı halde her nedense Mısır'da bu hâdise-i mühimme hiçbir fevkalâdelik ile karşılanmadı. Bu da bu hâdisenin bir kere pek geç vukū' bulmasından, sonra bir eser-i millî olmaktan uzak bulunmasından ileri gelmektedir.

Hakīkaten bu hâdise Mısır'da pek geç vukū' buldu. Mısır'da idâre-i mutlakayı idâme ettirmek için cebrî tazyîklere istinâden memleketin seviyesi, milletin ihtiyâcâtı vaktinde nazar-ı i'tibâra alınmadı. Mısırlılar, memleketlerinde bir inkılâb-ı idârînin vukūuna çalıştıkları, hâkimiyet-i milliyyenin te'sîsine uğraştıkları ve bu uğurda her fedâkârlığı ihtiyâr ettikleri sıralarda bir taraftan İngiliz işgāl-i askerîsi, diğer taraftan teşebbüsât-ı milliyyeyi menâfi'-i şahsiyyelerine münâfî gören anâsır irâde-i milliyyeye mukāvemet ederek onunla mücâdele etmişler ve Mısırlıların hakkını zor-ı bâzû ile gasb etmeye bakmışlardı. Bi-nâenaleyh bu sefer kānûn-ı esâsînin, nâkıs ve hatta irâde-i milliyyeye münâfî bir şekilde i'lânı hiçbir heyecân ile karşılanmadı.

Kānûn-ı esâsî geçen senenin 27 Şubat'ında İngiltere tarafından Mısır'ın istiklâline dâir neşr olunan beyânnâmeyi ta'kīb eden ilk eserdir. İngiltere bu beyânnâmesinde Mısır'ın istiklâlini üç şart ile tanıyordu:

1- İngiliz imparatorluğunun hutût-ı muvâsalâtını te'mîn etmek.

2- İngiltere'nin ecnebîleri himâye etmesini kabûl eylemek.

3- İngiltere'nin ekalliyetleri sıyânet etmesini kabûl eylemek.

Bu kayıdlarla mukayyed olan istiklâlin ilânını müteâkıb Mısır'da bir kānûn-ı esâsî ihzâr olunarak i'lân edilecek, intihâbât icrâ olunacak, bir parlamento ictimâ' edecek, parlamentonun i'timâdını hâiz bir hükûmet teşekkül eyleyecek ve müteâkıben bir hey'et-i murahhasa ta'yîn olunarak İngiltere ile esâsât-ı ânife dâiresinde bir muâhede akdedilecek, bu muâhede parlamento tarafından tasdîk olunacak ve bu sûretle İngiltere'ye göre Mısır mes'elesi halledilmiş olacaktır.

Fakat asıl en çetin mes'ele buradan çıkıyor. Mısır'da iyi, kötü bir kānûn-ı esâsî i'lân olundu. İntihâbâtın icrâsına başlandı. Mısır'ın en tahammülsüz mevsimi olan bu yaz intihâbât faâliyetlerinin harâretiyle bir kat daha kesb-i şiddet etti. Fakat sıcağa filan bakmayarak Mısırlılar intihâbât faâliyetini hayırlı ve müsmir bir neticeye götürmek için elden geldiği kadar çalışıyorlar. Binâenaleyh bir iki ay zarfında intihâbât hitâm bularak Mısır meclis-i millîsi toplanacaktır.

İntihâbâtta kimler kazanacak mes'elesi Mısır'da mevzū'-ı bahis değildir. Çünkü hâl-i hâzırda ehemmiyeti hâiz fırak-ı siyâsiyye içinde İngiltere tarafından Mısır istiklâline esas olarak i'lân olunan şerâiti kabûl eden bir tek fırka yoktur. Saad Zağlul Paşa hazretlerinin tarafdârânı da, Adl Paşa'nın tarafdârânı da bu esâsâta külliyen aleydâr bulunmaktadırlar. Mısır'daki teşkîlât-ı siyâsiyye bu şerâiti reddetmekte müttehiddir. Meclis-i millî a'zâlığına intihâb olunacak zevâtın da kâmilen bu kanâatte olacaklarında hiç şüphe yoktur. Böyle bir meclis-i millînin i'timâdını hâiz olan bir hükûmet de elbette aynı fikir ve kanâati besleyecek ve İngiliz şerâit-i ma'lûmesini reddedecektir.

İşte o zaman vaz'iyet içinden çıkılmaz bir hâle girmiş oluyor. Bir taraftan da bütün Mısır bilâkayd u şart istiklâline sâhib olduğunu ve ancak bu esas üzere İngiltere ile müzâkerâta girişeceğini beyân, öte taraftan İngiltere Mısır'ı işgāl etmekte olan kuvve-i askeriyyesine istinâden bu icmâ'-ı millî ile mücâdele edecek, hakk-ı hayât ve hakk-ı istiklâlini isteyen bir milleti zincirlemek için her şeyi yapacak ve bütün dünya hak ile zulmün bu mücâdelesini temâşâ eyleyecektir.

İngiliz matbûâtı bu vaz'iyet-i müstakbeleden bî-haber değildir. Bilakis birçok İngiliz gazeteleri bu vaz'ıyeti bütün dekāyıkıyla tahlîl ve ne yapılacağını şimdiden derpîş ediyorlar.

Morning Post gazetesi: "Mısır parlamentosu tarafından İngiltere'nin şerâiti reddolunacak olursa Mısır'a o şerâit dâiresinde istiklâl bahşeden

beyânnâmeyi ilgādan başka bir çâre yoktur." diyor ki bunun ma'nâsı Mısır'da İngiliz himâyesinin te'sîsi, kānûn-ı esâsînin ilgāsı ve parlamentonun ilgāsıyla idâre-i mutlakanın iâde-i te'sîsidir.

İngiliz gazetelerinin bu gibi tehdîdâtına Mısır gazeteleri cevap vermektedirler. *El-Ahbâr* refîkimiz 15 Mayıs târîhli nüshasında diyor ki:

"İngiliz gazetelerinin bu gibi tehdîdâtı Mısır'daki vaz'iyeti, Mısırlıların ahvâl-i rûhiyyesini hiç bilmediklerini ifâde eder. *The Daily Telegraph* gazetesi de o kānûn-ı esâsînin i'lân olunduğu sıralarda demişti ki: "Kānûn-ı esâsi üzerinde hâsıl olan i'tilâfı müteâkıb Mısır'da vukū' **[102]** bulan meserretkârâne nümâyişler İngiliz beyânnâmesindeki şerâitin tahakkuku nâmına hayırlı bir mukaddimedir." Bu gibi sözlerden anlaşılıyor ki İngilizlerin Mısır parlamentosundan bekledikleri onun İngiliz şerâitinin tahakkukuna hâdim bir âlet ve yahud istiklâlimizi imhâ için bir basamak olarak kullanılmasıdır. İngilizlerin "meserretkârâne nümâyişler" tesmiye ettikleri şeylerden bu gibi mevhûm neticeleri istintâc etmeleri abestir. Çünkü öyle meserretkârâne nümâyişlerin asıl esâsı yoktur. Olan biten hükûmetin sâkin ve sâmit bir ihtifâl tertîb etmesinden ibârettir ki bu ihtifâle iştirak edenlerden hiçbiri kānûn-ı esâsîyi bir kelime ile medh edememiş ve milletin bundan memnûn olduğunu söyleyememiştir. Bilakis millet bu kānûn-ı esâsîyi adem-i memnûniyet ile karşılamış ve hâkimiyetine hürmet, Sudan'ı muhâfaza etmeyen bu kānûndan çok müteessir olmuştur. Mısırlıların İngiliz şerâitini kabûl edeceğini tahmîn etmek hiç doğru değildir. İstiklâl-i millîyi ihlâl edecek, Sudan'ı Mısır'dan ayıracak, Mısır'da İngiliz işgālinin herhangi bir şeklini ibkā edecek herhangi beyânnâme veya i'tilâfnâme Mısırlılar tarafında kat'iyyen kabûl olunamaz. Ancak Nil'in menbaından mansabına kadar Mısır ve Sudan'ın istiklâl-i tâmmını, Mısır'ın bütün hukūkunu tanıyan bir i'tilâfnâmedir ki Mısır milleti ve parlamentosu tarafından kabûl olunabilir. Mısır mes'elesini hall için bundan başka çare yoktur. Millet, istiklâlinin tamâmiyeti mes'elesinde hiçbir pazarlığı kabûl etmeyeceğini mâzîde nasıl isbât ettiyse âtiyen de isbât edecektir."

Görülüyor ki Mısır mes'elesinin en harâretli safhası parlamentonun ictimâını ta'kīb edecektir. O zaman tarafeynin yani İngilizlerle Mısırlıların pek hâd bir mücadeleye girişecekleri âşikârdır. Biz, herhalde Mısırlı dindaşlarımızın muvaffakıyetini ve bu muazzez diyâr-ı İslâmiyyenin hukūkī hürriyet ve istiklâline kavuşmasını temennî ederiz.

A[ayın]. R.

HİND HİLÂFET HAREKET'İNİN
Esâsât ve Metâlibi

Hind Hilâfet Cem'iyeti'nin nâmı ve mesâîsi memleketimizin hemen her tarafında ma'rûftur. Hukūk-ı milliyemizin muhâfazası için teşebbüsât-ı mühimmede bulunan ve bütün dünyaya uhuvvet-i İslâmiyyenin kuvvetini, müslümanların Türkiye'ye olan i'timâd ve teveccühünü gösteren en muazzam teşkîlât-ı İslâmiyyeden biri olan bu muhterem cem'iyetin esâsât ve makāsıdına dâir Hindistan'da intişâr eden bir mecmûada, *el-Câmia* refîkimizde ma'lûmât-ı âtiyyeye muttali' olduk. Nakl ediyoruz:

"Hindistan müslümanları Hilâfet Hareketi'ni esâsât-ı âtiyyeye ibtinâ ettirmişlerdir:

1- Şerîat-ı İslâmiyye her zaman, tamamıyla müstakil, şevket ve kudret sâhibi, bilhassa arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyeyi ve Cezîretü'l-Arab'ı muhâfazaya muktedir bir devlet-i İslâmiyyenin bulunmasını âmirdir. Bu hükûmet-i İslâmiyyeye lisân-ı şerîatte Hilâfet denilir, bu devlet yer yüzündeki müslümanların merkez-i ittihâd ve ictimâıdır. Şark ve garbdaki bütün müslümanların ona itâat ve muâvenet etmeleri vâcibdir.

2- Makām-ı hilâfet asırlardan beri Türkiye'dedir. Müslümanlar evâmir-i dîniyyeye imtisâlen ona yardıma, onu korumaya çalışırlar.

3- İslâm memleketleri dûçâr-ı tecâvüz olur ve yahud onların esâret-i ecnebiyyeye dûçâr olmasından korkulursa şerîat-i İslâmiyye bütün müslümanların onu müdâfaa etmesini ve bu vazîfe-i müdâfaayı en yakın olanların îfâ etmelerini emreder. Müttefiklerin Osmanlı devletini taksîm ve Suriye, Irak, Anadolu ve Trakya'ya hücûm etmelerine mebnî Hindistan müslümanlarının ellerinden her geleni yaparak Türkiye'yi ve memâlik-i İslâmiyyeyi muhâfaza etmeleri iktizâ eder.

4- Cezîretü'l-Arab, vasiyet-i Peygamberîye nazaran, münhasıran müslümanların millî, dînî yurdudur. Şerîat-i garrâ, gayr-ı müslimlerin Cezîretü'l-Arab'da ikāmetini men' ettiğinden orada bir devlet-i ecnebiyyenin, nüfûz, hâkimiyet veya vesâyet ihrâz etmesine imkân yoktur. Hindistan müslümanlarının Cezîretü'l-Arab'ı muhâfazaya gayret etmeleri vezâif-i dîniyyelerindendir.

5- Beyt-i Mukaddes emâkin-i mukaddese-i İslâmiyyedendir. Müslümanlar beyt-i mukaddesi kurtarmak için müttehid Avrupa'ya karşı mücâdele ederek Ehl-i Salîb muhârebelerinin bütün felâketlerine tahammül etmişler, fakat beyt-i mukaddesin gayr-ı müslimlerin eline düşmesine râzı olmamışlardır. Binâenaleyh yer yüzündeki bütün müslümanların Beyt-i Mukaddes'i kurtararak nüfûz-ı İslâmîye iâde etmeye çalışmaları iktizâ ettiği gibi Beyt-i Mukaddes'i sıyânet için bütün vesâil-i mümkineye mürâcaat etmeleri lazımdır.

6- Haremeyn-i Şerîfeyn'e hizmet ve emîr-i hac ta'yîni mahzâ Halîfe-i müslimînin vazîfesidir. Hicaz'ın istiklâl-i idârîsini tanımakla beraber bu hizmet ve emâretin halîfe-i müslimîn hazretlerinin yedinde bulunması lazımdır. Müttefiklerin tamamıyla İslâmî olan bu mes'eleye müdâhaleden ictinâb etmeleri ve Türkiye'yi bu haktan ferâgata sevk etmemeleri iktizâ eder.

Hind Hilâfet Hareketi'nin esâsâtı bunlardır. Bu husûsta Hind müslümanlarının metâlibi de ber-vech-i âtîdir:

1- Türkiye, istiklâl-i siyâsî, askerî ve iktisâdîsi herhangi bir kayıd ile mukayyed olmaksızın hür ve müstakil yaşayacaktır.

[103] 2- Türkiye ve Anadolu'da Yunanlıların işgāl ettikleri bütün arâzî Türkiye'ye iâde olunacaktır. Bu arâzîde ekseriyet-i kāhire Türklerdedir, binâ-enaleyh bu arâzî Türkiye'ye âiddir.

3- Suriye, Irak ve Filistin tamamıyla hür ve müstakil olacaktır. Bu ülkelerde ecnebîlerin hiçbir nüfûzu, hâkimiyeti, vesâyeti bulunmayacaktır. Bunlar Türkiye ile aralarındaki münâsebeti kendileri ta'yîn edecekler ve mukadderâtını idâreye muktedir olamadıkları takdîrde vesâye hakkı münhasıran Türkiye'ye âid olacaktır.

Hindistan müslümanlarının İngiltere'den istedikleri bunlardan ibâretti. Anadolu ve Trakya kurtuldu. Türkiye ile müttefikler arasında sulh akd olunduğu takdîrde Türkiye'ye aid mesâil hitâm bulmuş olacaktır. Fakat metâlib-i sâireyi tahakkuk ettirinceye, Irak, Filistin ve Suriye'nin istiklâlini tanıttırıncaya kadar Hindistan ile İngiltere arasında mücâdele devam edecektir.

İNGİLTERE-HİCAZ MUÂHEDESİ

Birkaç gün mukaddem telgraflar Hicaz hükümdârı Şerîf Hüseyin'in İngiltere ile akdettiği bir muâhedeyi imzâladığı haberini veriyordu.

Hicaz hükümdârını İngiltere ile böyle bir muâhede akdine sevk eden esbâb az çok anlaşılıyor idi ise de bu muâhedenin mündericâtı hakkında ma'lûmât alınmamıştı.

Kāhire'de intişâr etmekte olan *es-Siyâset* gazetesi bu muâhedeye dâir ma'lûmât-ı âtiyyeyi vermektedir:

Melik Hüseyin herhalde İngiltere ile ittifâk arzu etmekte idi, bilhassa son iki sene zarfında kendisinden yüz çevirip 1920'den i'tibâren nakdî muâvenetlerini kestikten sonra bu muâvenetin inkıtâı Hicaz için felâketlerin en büyüğü olmuştur. Hicaz, arâzîsinin akāmeti dolayısıyla kendini geçindirecek menâbia mâlik değildir.

Hicaz, Türkiye'den ayrıldıktan sonra, İngiltere tarafından Türkiye aleyhine isyân ve i'lân-ı harb etmesine mukābil verilen para ile yaşıyordu. İngiltere'nin yardımını kesmesine sebep ise onunla Melik Hüseyin arasında zuhûr eden ihtilâftır. Fil-hakīka İngiltere 1921 senesi yazında, istediği şartlarla Melik Hüseyin'e bir muâhede akdi için meşhûr Miralay Lavrens'i Hicaz'a gönderdiği zaman, Melik Hüseyin, teklîf edilen maddeleri, Türklere i'lân-ı harb etmesine bâdî olan esaslara muhâlif bularak kabulden imtinâ' eylemişti.

Maamâfih mezkûr muâhedeyi imzâda kendisine vekâlet etmesini oğulları Emir Abdullah ile Faysal'a söylemiş ve her ikisi de bu emri infâz etmişlerdi. Mevâddı el-yevm hafîy olan bu muâhede Arap da'vâsı başına en büyük musîbetleri getirmiştir. Hakīkatte Melik Hüseyin Hicaz tahtına çıktıktan i'tibâren İngiltere rüesâ-yı umûruyla,

Arapların fikrini sormaksızın Araplar nâmına ittifâk üzerine ittifâk yapmaktan hâlî kalmamıştır. Bununla beraber Melik Hüseyin bir noktada meziyet göstermiştir. O da ittifâklara, Arap memleketlerinin istiklâlini şart kılmıştır. Mezkûr memleketler muhtelif vekâletler altında bulunduğundan İngiltere bu talebe hiçbir zaman muvâfakat etmemiştir. O vechile ki yapılan ittifâklar her zaman kendiliklerinden sâkıt olabilir. Ancak son muâhede görünüşe nazaran mer'î ve mu'teber tutulacaktır.

Muâhedenin hutût-ı esâsîsi hakkında âtîdeki ma'lûmât mevcûddur:

Hicaz ve Irak ve Şarkī Ürdün'ü hâvî bir Arap hükümât-ı müttehidesi teessüs edecektir. Hicaz kralı, oğulları Faysal ve Abdullah'ın taht-ı idâresinde bulunacak olan bu memleketlerin üzerinde hâkimiyet-i lafziyyeye mâlik olacak ve resmen "Arap Meliki" ismini taşıyacaktır. Arap hükûmât-ı müttehidesi hâricde tek bir makām tarafından temsîl edilecek ve aynı teşkîlât-ı iktisâdiyyeye mâlik bulunacaktır. Her vilâyet dâhilen müstakil olacak ve bir kuvve-i bahriyye tekevvün ve münâsebât-ı ticâriyye ve siyâsiyye teessüs edince mezkûr memleketlerin vapurlarına ve sefâarethânelerine hepsini temsîlen Arap bayrağı çekilecektir.

Fransa'nın bu husûsta hiçbir i'tirâzda bulunmayacağı ve bu Arap ittihâdını İngiltere ile birlikte tasdîk edeceği şüphesizdir.

Acaba bir Arap ittihâdı te'sîsi için İngiltere neden dolayı Hicaz'la ittifâk ediyor ve Fransa ne için Araplara olan adâvetini unutarak bu ittihâdı tasdîk ediyor? Bunu sebeb-i aslîsi Mustafa Kemal Paşa'nın muzafferiyetleri ve Irak'la Suriye'yi tehdîd eylemesidir.

Hicaz kralı, Suriye, Lübnan ve Filistin'i tevhîd ederek büyük bir Arap imparatorluğu teşkîlini ve onun imparatoru olmayı tahayyül ediyordu. Onun içindir ki Suriye'yi Fransa'ya veren sulh muâhedesini hâlâ imzalamamıştır. Lakin İngiltere ile olan yeni muâhedeyi kabûl takdîrinde Fransa'nın Suriye'de mevcûdiyetini i'tirâf ve tasdîk eylemiş olacaktır. Arap da'vâsıyla meşgūl olanlar nazarında Melik Hüseyin'in mevkii bu yüzden çok müşkilleşecektir. Sonra Melik Hüseyin Filistin'i de Arapların cisminden ayırmaya kerhen muztar kalacaktır ki bu sûretle bizzat kendisinin istediği Arap birliği ortadan kalkmış olacaktır.

Demokraside HALKIN TERBİYESİ

İkdâm sâhibi Ahmed Cevdet Bey Lozan'dan gazetesine âtîdeki bendi yazıyor:

Sorbon Dâru'l-fünûn'u profesörlerinden Gabriel Seay'ın demokrasi halk usûl-i hükûmeti hakkında *Revo Universel* mecmûasında neşrettiği nefîs bir makāle felkalâde nazar-ı dikkatimi celb etti. Vaktim olsa idi bu makāleyi bütün ahâlînin, büyük küçük herkesin anlayabileceği bir tarzda, gāyet sâde ve halk Türkçesiyle tercüme edip ayrıca kitap şeklinde tab' ettirir idim. Bundan böyle demokrasi usûlünde yaşayacak olan halkımız için bundan daha nâfi' kitap olamazdı. Yalnız halk için değil, müdîrân-ı umûr denilen iş başındakilerin de bu eserden alacakları büyük ibretler vardır.

Hâkimiyet-i milliyye hakkında şu cümlelerini buraya derc edeceğim. Diyor ki: "Kavmin yahud halkın hâkimiyeti, o kavmi teşkîl eden şahıslar ve ferdler, hâiz oldukları iktidârı, o iktidârı icrâdaki menfaat ve alâkayı ve o iktidârın kendilerine tahmîl ettiği teşebbüs ve mes'ûliyeti anlamaktan âciz iseler, hem herkes için, hem de mecmû' için bir tehlikedir. Monteskiyö demiştir ki böyle **[104]** bir şekl-i hükûmet ancak, icrâ-yı fiil ve hareket ve tahaffuz ve bekā esaslarını efrâdın fezâilinde bulduğu sûrette pâyidâr ve mümted olabilir."

Bu cümleleri diğer cümleler ta'kīb ediyor ve diyor ki: "Bir memlekette idârî bir inkılâb ve tebeddül vücûda getirmek bir faydayı mûcib olmaz. Asıl fayda, oradaki halkta tebeddül ve inkılâb peydâ etmektir." Ve yine diyor ki: "Bir kimsenin hâl ve hareketi, içinde yaşadığı ictimâî muhîtin fikirlerine, hislerine, bâtıl i'tikādlarına, ihtirâslarına bağlıdır."

Şimdi bir intihâbât devresindeyiz. Zannediyorum ki bu cümlelerin ma'nâ ve mefhûmları mü-

tehabları düşündürüyor. Müntehablar için vazîfe odur ki, müellifin dediği vech ile, ellerine aldıkları iktidârı, o iktidârı isti'mâldeki menfeati, zimmetlerine düşen mes'ûliyeti, edecekleri teşebbüsât ve teklîfâtı iyi anlamaları lazım gelir. Yoksa hâkimiyet, yine müellifin dediği vech ile, umûm ve ferd için bir tehlike olur. Monteskiyö'nün dediğine göre demokrasi, halk hükûmeti, eğer icrâyı fi'l ve te'yîd-i bekā esaslarını efrâd-ı milletin fezâilinde bulamaz ise o hükûmet devam edemez ve tutunamaz. Fevkalâde bir adamın zuhûruyla memleket kurtulmuş olmaz. Biz târîhimizde böyle adamlar görmedik değil. Fakat onların intikāliyle memleket eski hâline ric'at etti. Zîrâ ahâlîmiz yetişmemiş, olmamış idi.

Gabriel Seay, hürriyet-i siyâsiyye ile esâret-i iktisâdiyyenin bir arada gidemeyeceğini, ferdler gibi, bir milletin dahi vesâit-i hayâtı kaybedeceğine terk-i hayât etmesi müreccah olacağını beyân ediyor.

Bütün şu sözlerden anladığımız budur: Bir millet demokrasi (halk hükûmeti) hâlinde yaşayabilmek için onun efrâdı behemehâl fazîlet sâhibi olmalı; ve mâdem ki ferd yaşadığı muhîtin efkârına, bâtıl i'tikādlarına, ihtirâslarına göre meslek ittihâz eder, demokraside terbiye-i umûmiyye ve husûsiyyeye fevkalâde i'tinâ edilmeli ve yine mâdem ki her kişi kendine verilen kudretin mâhiyetini anlamak mecbûriyetindedir, o halde maârifçe iyi esaslar kurmalı; ve kezâlik, mâdem ki hürriyet-i siyâsiyye ancak, hürriyet-i iktisâdiyye ile kazanılabilir, o halde efrâd-ı millet sa'y ü ameli rehber edinmeli, aylıkla geçinenlerin mikdarı hadd-i asgarîsine inmelidir.

Demek ki memleketimizde halk hükûmetini vücûda getirebilmek için üç esâsa temessük lazımdır:

Evvelen – Fezâil-i ahlâk için taassubdan ârî ve hakīkī bir Terbiye-i Dîniyye.

Sâniyen – Halkta bir idrâk hâsıl olabilmek için Harsî Terbiye.

Sâlisen – Siyâsî hürriyet için İktisâdî Terbiye.

ŞUÛN

Hindistan:

Bombay'da Bir İslâm Sergisi- *Bombay Kronikıl* gazetesinde okunduğuna göre Bombay'da hilâfet komitesi tarafından Hindistan ve memâlik-i İslâmiyye ma'mûlât ve mahsûlâtının bir sergisi tertîb ve Ramazan'ın yirmi birinci günü resm-i küşâdı icrâ edilmiştir. Resm-i küşâdda hâzır bulunmak üzere Hindistan'ın en uzak yerlerinden birçok müslüman ekâbir Bombay'a gelmişlerdir.

Merâsime Kur'ân-ı Kerîm'den bir sûre tilâvetiyle mübâşeret edilmiştir. Komite nâmına îrâd edilen nutukta sergiden maksad ecnebî melbûsâtın isti'mâline nihâyet vererek memlekette i'mâl edilen kumaşlarla telebbüs etmek çarelerini te'mînden ibâret olduğu, bu maksadın boykot gibi tedbîrlerle istihsâl edilemeyeceği, halkın yalnız Hârî nâmı verilen yerli kumaşlara kanâat ve rağbet etmeleri husûl-i maksada kâfî olacağı beyân edilmiştir. Haydarâbâd'dan da'vet-i mahsûsa ile gelen Muhammed Ali'nin zevcesi komitenin da'vetine teşekkür ettikten sonra Hindistan ahâlîsinin hâriçten gelen eşyâyı mübâyaa etmeyerek yalnız yerli kumaşlar iktisâ eylemeleri lazım geleceğini ve ancak bu sûretle esâretten kurtulacaklarını beyân etmiştir. Mevlânâ Fakīrullah Âbâdî dahi bu meâlde uzun bir hutbe îrâd etmiştir.

Nutuklar bittikten sonra züvvâr sergi dâirelerini ziyâret etmişlerdir. Halîfe hazretlerinin Hindistan ahâlîsine ihdâ etmiş oldukları sancak husûsî bir salonda teşhîr edilmiş ve züvvârın bilhassa merâk ve dikkatini da'vet etmiştir. Ayrıca bir salonda da Veli Süleyman Efendiler Ticârethanesi tarafından Ankara Sabunları nâmı altında Türk sabunları teşhîr edilmiştir.

Hind Müslümanlarının Vahdeti- Hindistan gazetelerinde okunduğuna göre Hindularla müslümanların vahdetini hılâl etmeyi istihdâf eden bazı münâsebetsiz vekāyiin önüne geçilerek Hind vahdetini takviyeye ma'tûf mesâî müsmir neticeler vermeye başlamış ve bu sûretle ecnebî teşebbüsâtı akīm kalmaya mahkûm edilmiştir.

Esâsen Hindistanlıların bu kiyâset ve dirâyeti göstereceklerinden emîn olduğumuzu evvelki

nüshamızda, oradaki vaz'iyeti tahlîl ederken beyân etmiştik.

Herhalde Hind vahdetini te'mîne ma'tûf olan mesâînin yakın bir zamanda kat'î bir muvaffakıyete iktirân etmesi kaviyyen me'mûldür.

Afganistan:

Türkiye-Afgan Muhâdeneti Hakkında- *The*y *Telegraph* gazetesinin siyâsî muhâbiri yazıyor: Afganistan'ın Türkiye ile münâsebât-ı hâzırası dikkatli ta'kîbe şâyândır. Türkler Afganlılarla olan münâsebâtlarını takviye ediyorlar. Afgan ordusu yalnız aşîret efrâdından mürekkep ise de bu ordunun zâbitleri çoktur ve bu zâbitlerin ekserîsi genç Türk zâbitleridir.

Irak:

Faysal'ın Musul'a Seyahati- Basra'dan *Times* gazetesine yazılıyor:

Irak Meliki Faysal Musul'a azîmet etmiştir. Bundan altı ay evvel Musul'a takviye kıtaâtı gönderildiği gibi Filistin ve Suriye muhârebelerinde büyük yararlıklar göstermiş olan Faysal'ın küçük birâderi Emir Zeyd dahi oraya gitmişti. Musul'un şark ve cenûb-ı şarkīsindeki dağlık arâzîde yaşayan aşîret reîsleri Irak hükûmetine karşı isyân etmişlerdi. Bunlardan Şeyh Mahmud isminde bir Kürd reîsi tahrîren istîmân etmiş olduğundan Bağdad'da ikāmet etmek şartıyla afvedilecektir.

Şehzâdebaşı: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâric için seneliği 325 kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne
Bâb-ı Âlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

09 Haziran1923 | 24 Şevvâl 1341 | * Cumartesi * | 09 Haziran 1339 | Cild: 21 - Aded: 534-535

MÜSLÜMANLIK FİKİR ve HAYÂTA NELER BAHŞ ETTİ?

3

Muharriri: **Şeyh Abdülazîz Çâviş**

Risâlet-i Muhammediyye devrinde akvâm-ı cihânın vaz'iyeti bu merkezde idi. Vaktâki Risâlet-penâh Efendimiz insanları kendilerine hukūk veren Şerîat-i Ahmediyye'ye da'vete başladı; asîlzâdegân, ümerâ ve hükümdârân hâiz oldukları hukūku ve nüfûzu zâyi' etmekten endîşe ederek mukāvemette bulunmuşlar, bilhâssa Risâlet-penâh Efendimiz'i istihdâf eden her türlü ezâ ve işkenceyi revâ görmüşlerdi. Çünkü müşrikler, en mükemmel halk siyâsetinin esâsı olan tevhîde îmân etmek istemiyorlardı. Hâlbuki Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in esâs da'veti bu idi. Ve bu esâsı, Sûre-i İhlâs ile neşr etmişti.

Müslümanlık, mü'minleri kardeş yapmakla kalmayarak gayr-i müslimlere de müslümanların hâiz oldukları hukūku bahş etmiş, gayr-i müslimlere hürriyet-i ibâdeti te'mîn ettiği gibi, müslümanlar tarafından kendilerine karşı vukū' bulacak teaddînin kısâsını, sâir hukūklarına bir tecâvüz vukū'u takdîrinde bil-muhâkeme haklarına nâil olmalarını te'mîn etmiştir. Çünkü Müslümanlık müslümanlara, gayr-i müslimlerin mal ve canını harâm kılmış, onlarla akd olunan muâhedât ve mukāvelâtın tamâmî-i tatbîkını emr etmiştir.

Binâenaleyh bir müslümanın bir müslümanı aldatması, bir müslümana tecâvüz etmesi, bir müslümana karşı nakz-ı ahd etmesi nasıl mubâh değilse aynı şeyler gayr-i müslimler hakkında da mubâh değildir. Düstûr-ı İslâm olan Kur'ân-ı Kerîm'de buna dâir nice nice evâmir-i şedîde vardır.

Cenâb-ı Hak buyurur ki: (وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا)[1] (اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)[2] (وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا)[3] (وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِى الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ)[4] (فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ)[5]

Müslümanlık gayr-i müslimlere karşı tatbîk olunacak muâmelede bununla da iktifâ etmeyerek gayr-i müslimlerin ricâl-i dînini, kadınlarını ve çocuklarını himâye etmeyi emr etmekle kâffe-i efrâd-ı beşer arasında tesânüd-i umûmîyi te'mîn etmiştir. Nitekim; (مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)[6] âyet-i kerîmesinin delâlet-i sarîhasıyla bütün insanlar mütesâniddir. Ve bu husûsda müslümanlarla gayr-i müslimler arasında, beyazlarla siyahlar, sarılarla kırmızılar arasında hiçbir fark yoktur.

Dîn-i İslâm gayr-i müslimlere bir cizye verdirmişse bu, ancak canlarıyla mallarının himâyesi

---

[1] Nahl Sûresi 16/91.
[2] Mâide Sûresi 5/1.
[3] İsrâ Sûresi 17/34.
[4] Enfâl Sûresi 8/72.
[5] Tevbe Sûresi 9/4.
[6] Mâide Sûresi 5/32.

mukābilindedir ki, bu himâyeyi te'mîn etmedikleri takdîrde onu tahsîl etmezler. Maamâfîh gayr-i müslimlerin verdikleri bu "cizye", müslümanların hükûmetlerine te'diye ettikleri vergilere nazaran, hiç mesâbesindedir. Ehl-i zimmet kâffe-i hukūkunun himâyesi mukābilinde hükûmete ehemmiyetsiz bir para verdiği hâlde müslümanlar her sene servetlerinin büyük bir kısmını **[106]** veriyorlardı. Bir müslüman, hayvânâtı, tarlaları, bahçeleri, ma'denleri varsa her birinden hükûmetin hissesini öder. Buna karşı hıristiyanların verdiği cizye kendi haklarında rahmetten başka bir şey değildir.

Bu esâsât-ı siyâsiyye ve ictimâiyye ve bu kitâb-ı muhkem ile birkaç sene zarfında en büyük hükûmâta istinâdgâh teşkîl eden, tedâbîr-i maddiyyeye, teşkîlât-ı ictimâiyyeye, terakkıyât-ı ilmiyyeye, hayât-ı mes'ûdeye, Kur'ân-ı Kerîm'in tervîc buyurduğu tehzîb-i ahlâk, dünyâyı istihkār gibi fezâili ilâve eden rahîm siyâsetler, bülend medeniyetlerin temelleri kurulmuştu.

Bundan dolayıdır ki Dîn-i İslâm nereye hulûl ettiyse onun sâyesinde ticâret, san'at, zirâat, seyâhat, kuvvet ve izzet, siyâset ve riyâset hulûl ediyordu.

İslâm'ın geri kalmasına sebeb "tevekkül" olduğunu beyân etmek kadar fecî' bir hatâ tasavvur olunamaz.

Gayr-i müslimlerden birçoklarının bu fikri dermeyân ettikleri ve onu müslümanların sebeb-i inhitâtı telâkkī ettiklerini görüyoruz. Hâlbuki bunlar bir kere Kur'ân-ı Kerîm'e atf-ı nazar, yahud Risâlet-penâh Efendimiz'in hayât-ı seniyyelerini tedkīk, yahud Mîlâd'ın Yedinci Asrı'ndan Avrupa'nın İslâm aleyhine birleştiği Onbeşinci Asr-ı Mîlâdî'ye kadar teâlîm-i Kur'âniyyeye tevfîk-ı hareket edenlerin hâlini teemmül eyleseler böyle bir fikre sapmazlar ve onu müdâfaa için bir tek bahâne bulamazlardı.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanları sa'y ü ticârete teşvîk eden âyetler, pek çoktur. [7](وَقُلِ اعْمَلُوا) (وَمَنْ يَعْمَلْ) (فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِى الْاَرْضِ)[9] (مِثْقَالَ ذَرَّةٍ)[8] (اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا)[10] gibi âyât-ı kerîme pek çoktur ki, bunları ihâta etmek isteyen Kitâbullâh'a mürâcaat edebilir. Tevekkülün ma'nâsı bu adamların zannettikleri gibi olsa insanları tevekküle da'vet eden Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in herkesden evvel, herkesden fazla her işi bırakarak iltizâm-ı atâlet etmesi iktizâ ederdi. Hâlbuki peygamberimizin târîhi ile getirdiği Kitâb-ı Mübîn kendisinin Cenâb-ı Hakk'a tevekkülle beraber çalışanların en fa'âli ve mücâhidlerin en gayretlisi olduğunu gösteriyor.

Risâlet-penâh Efendimiz Dîn-i İslâm'ı ta'lîme ömr-i seniyyelerinin kühûlet devrinde başlamış olmalarına rağmen bir misâl-i himmet, bir nümûne-i fa'âliyyet idiler. Bir tarafdan hıdemât-ı beytiyyelerini icrâda muâvenet ederler, diğer tarafdan da'vâları hall ü fasl ederler, cemâatlere îrâd-ı nutuk buyururlar, namazlarda imâmeti îfâ, ordulara kumandanlık ederler, hendeklerin hafrında toprak taşırlar, müşriklerle muhârebe ederler, Arab hey'etlerini kabûl ederler, zamânın hükümdârlarıyla mektûblaşırlar, müslümanların ahvâlini tedkīk buyururlardı.

Cenâb-ı Hakk'a tevekkül, işini gücünü bırakmak, rızkı, kuvveti, saâdeti, atâletle beklemek, mesâî yerine duâ ve tazarru'da bulunmak ma'nâsında olsaydı acaba Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz bunca zahmetleri ihtiyâr eder miydi? Ve ikinci halîfesi Hazret-i Ömer minberden ümmete; "Ey nâs, çalışınız; çünkü semâdan altın ve gümüş yağmaz." der miydi?

Romalıların muazzam bir medeniyeti ve şanlı bir târîhi vardır. Fakat Romalılar ancak biçok ihtilâllerden, avâmın asîlzâdegâna karşı vukū' bulan nice nice kıyâmlarından sonra bu mertebeye eriştiler. Bu mücâdeleler, bu ihtilâller vukū' bulmasaydı Romalılar o yüksek medeniyet yolunda hatve-endâz olamazlardı.

Müslümanlık ise o Dîn-i Mübîn'i kabûl edenleri ânî bir tebeddüle, ânî bir inkılâba mazhar ediyordu. O kadar ki, huzûr-ı risâlet-penâhîye giren kaba saba bir bedevî lisân-ı peygamberîden Kur'ân'ı dinleyince huzûr-ı nebevîden bambaşka bir hâlde çıkıyordu. O kaba saba bedevînin kalbi hikmet, besâlet, siyâset, şehâmet kaynağı oluveriyordu. [11](صِبْغَةَ اللّٰهِ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً) Risâlet-

[7] Tevbe Sûresi 9/105.
[8] Zilzâl Sûresi 99/8.
[9] Cum'a Sûresi 62/10.
[10] Ra'd Sûresi 13/11.
[11] Bakara Sûresi 2/138.

penâh Efendimiz'e refâkat eden ashâbın isimlerini bulup kable'l-İslâm târîhlerini, İslâm'ı kabûl ettikten sonra hâllerini tedkîk etmek kolaydır. Hattâ Hulefâ-i Râşidîn'in ve onlara muâsır olan ashâbın târîhine atf-ı nazar etmek kâfîdir.

Maamâfîh Müslümanlığın te'sîri yalnız peygamberimizin devrinde onu kabûl edenlerin üzerinde görülmekle kalmamıştır. Asr-ı Saâdet'ten sonra Müslümanlığı herhangi millet kabûl etmişse o ânî inkılâba mazhar olmuş ve derhâl kendisine kuvvet, satvet bahş edecek, zirâat, ticâret, san'at, adâlet, edebiyât, sanâyi'-ı nefîse, teşkîlât-ı ictimâiyye, mekârim-i ahlâkıyye vâdîsinde onu yükseltecek esbâb ve vesâile sarıldığı görülmüştür.

Müslümanlık'ın Arablar üzerinde yapmış olduğu inkılâb, sonra Berberîler, sonra Afrika zencîleri, sonra memâlîk, sonra Asya'nın göçebe akvâmı, sonra Çin milletleri üzerinde icrâ eylediği te'sîrâtı nazar-ı dikkate alınız. Göreceksizin ki, ilim müesseselerini ikâme eden, ticâret, zirâat ve san'atı teşvîk eden; Endülüs'e, Afrika'nın kısm-ı a'zamına, Suriye, Irak, Anadolu, Hind, Çin, Merkezî Asya, Bahr-ı Muhît-ı Kebîr adalarına hâkim olan bu akvâm-ı İslâmiyye Müslümanlığa bedâvetiyle, cehâletiyle, za'fıyla, fakrıyla, dağınıklığıyla dâhil olmuş, teâlîm-i İslâmiyye derhâl bu mil-letleri yükseltmiş, onları ilim ve irfâna, medeniyet ve i'tilâya sevk eylemiştir. Bundan dolayıdır ki, bütün edvârında Müslümanlığın mütedennî, perîşân akvâmı i'tilâ, ittihâd ve adâlet-i tâmme sâhasına intikāl ettiren bir köprü olduğu söylenebilir.

[107] Onbirinci Asır'da Tatar akını İslâm Âlemi'ni istîlâ ettiği zaman yolunda tesâdüf ettiği bütün ilim ve san'at müesseselerini de imhâ eylemiş, müslümanların asırlarca devâm eden mesâîsinin eseri olan medeniyet-i İslâmiyyeyi harâb u türâb etmişti. Fakat vaktâki Tatarlar Dîn-i İslâm'ı kabûl ettiler; ilim ve medeniyetin en kuvvetli zahîri oldular. Cengiz ahfâdından Bereket bin Batu Han'ın Dîn-i İslâm'ı kabûl edince müessesât-ı irfân te'sîsine başladığını ve en büyük ulemâ-yı İslâm'ı kendisine yaklaştırdığını gördüğümüz gibi Hülâgu'nun birâderi Kubilay Han'ın Cemâleddîn el-Felekî'yi Çin'e götürdüğünü ve onun vâsıtasıyla Çin memleketine ulûm-ı İslâmiyyeyi, medeniyet ve felsefe-i İslâmiyyeyi soktuğunu müşâhede ediyoruz. El-hâsıl Müslümanlığı herhangi millet kabûl etmişse derhâl onun feyzinden istifâza etmiş ve onun ta'lîminden istifâde etmekte herhangi milletten geri kalmamıştır.

CEM'-i KUR'ÂN

3

Ahd-i Zinnûreyn'de Cem'-ı Sânî:

Hazret-i Sıddîk'ın irtihâlinden sonra makām-ı hilâfete Ömeru'l-Fârûk radıyallâhu anh geçti. Fütûhât-ı İslâmiyye Cezîretü'l-Arab hâricinde tevessü'e başladı. Hıtta-i Îrâniyye tûlen ve arzen hâkimiyet-i İslâmiyyeye girdi. Şam, el-Cezîre, Mısır diyârı kâmilen feth edildi. Şu kurâ ve bilâd-ı meftûhadan hiç birisi yoktur ki fethi müteâkıb orada bir mescid binâ edilmemiş ve derûnuna Mushaf-ı Şerîf konulmamış olsun. Herhâlde işbu mesâcid-i mübârekenin her birinde masâhif-i şerîfe istinsâh ediliyor ve Kur'ân-ı Kerîm ta'lîm ve teallümüyle meşgūl olunuyordu. Hele şarkan ve garben te'sîs ve küşâd edilen bütün mekâtibde çocuklara Kur'ân öğretiliyor ve hıfzına ihtimâm ediliyordu. Hazret-i Fârûk'un zamân-ı hilâfeti bu sûretle geçti. Onun ahd-i hilâfetinde Mısır'dan Irak'a, Şam'a, Yemen'e kadar imtidâd eden şu hudûd-ı vesîa dâhilinde binlerce masâhif-i şerîfe istinsâh edilmiş idi. Ömer ki, nâm-ı mübecceli zühd ü diyânetin bir timsâl-i bî-misâli olarak elyevm elsine-i ümemde cârîdir. Ömer ki, Furkān-ı Mübîn'in mâ-beyne'd-defeteyn cem'ini ibtidâ kendisi iltizâm etmiştir. O büyük halîfe muhayyeru'l-ukūl bu kadar fütûhât-ı cesîme meydâna getirsin ve bir idâre-i âdile te'sîs etsin de Kitâbullâh'ın neşr ü ta'mîmini ihmâl eylesin? Buna ihtimâl verilemezdi.

Fârûk-ı A'zam'ın irtihâli üzerine makām-ı hilâfete Hazret-i Osman radıyallâhu anh geçti. Fütûhât-ı İslâmiyye dâire-i tevessü'unu artırdı. Nûr-ı Kur'ân oraları da işrâka başladı.

Hulâsa: Hulefâ-yı selâse zamanlarında birçok kurrâ'-i kirâm Şam, Irak, İran, Mısır, Afrika taraflarına dağılmışlardı. Bu hamele-i Kur'ân meyânında meselâ Kûfe'de Abdullâh b. Mes'ûd, Bas-

ra'da Ebû-Mûsâ el-Eş'arî, Şam'da Übeyy b. Ka'b ve Ebu'd-Derdâ' gibi büyük hâfızlar, kāri'ler bulunuyordu. İşbu eimme-i kirâm bulundukları şehirlerde Kur'ân-ı Kerîm'in neşr ü ta'mîmine, mazmûn-ı münîfinin tefhîm ve tefsîrine vakf-ı nefs etmişlerdi. Şu kadar ki, işbu kurrâ'-i kirâmdan her biri kendi mushafında suver-i şerîfeyi bir tertîb-i mahsûs üzere tertîb etmişti. Sonra bunlardan her birisinin kırâetinde de ihtilâf var idi. Bundan başka lûğāt-ı Arabın ittisâ'ına göre ahîren vücûh-i kırâet daha ziyâde tevessü' etmişti. Bu hâl yekdiğerini tahtıeye bâdî oluyordu. Yukarıda Tahâvî'den nakil ve îzâh olunduğu vechile arza-i ahîre üzerine mütekāribu'l-maânî olan elfâzdan lûgat-i Kureyşe mugāyir olanlar terk edildiği hâlde buna vâkıf olmayan bazı kurrâ' mushaflarında o gibi elfâzı muhâfaza etmekte ve bir kısmında da alâ-vechi't-tefsîr bazı kelimât-ı müdrece bulunmakta idi.* Binâenaleyh suhuf-i Ebîbekr'in mürettebü's-suver olarak istinsâh ve teksîriyle emsâr-ı İslâmiyyeye neşr ü ta'mîmi ve onlara muhâlif olan suhuf ve masâhifin onlardan tashîh veya izâleleri derece-i vücûbda idi. Nasıl ki ahîren kibâr-ı ashâbdan Huzeyfe b. el-Yemân hazretlerinin nazar-ı dikkatini celb eden bir ihtilâf bu lüzûm ve vücûbun edâ ve îfâsını tesrî' ve te'mîn eyledi. Şöyle ki:

Yirmibeşinci Sene-i Hicriyye'de Ermeniye ve Âzerbaycan taraflarının fethi maksadıyla Suriye ve Irak'tan tertîb ve techîz edilen orduda Iraklılar Şamlılara karşı; "Bizim kırâetimiz sizin kırâetinizden iyidir. Zîrâ biz İbnu Mes'ûd'dan öğrendik." diyorlardı. Kezâlik ehl-i Şam da; "Bizim kırâetimiz hayırlıdır. Zîrâ biz Übeyy b. Ka'b'dan öğrendik." diyorlardı. Ve her iki taraf yekdiğerini hatâya nisbet ediyorlar idi. Vâkıâ işbu iki imâmın kırâetleri savâb olup min-indillâh tenzîl buyurulan ahruf-ı seb'a cümlesinden ma'dûd idi. Tarafeynin yekdiğerini tahtıeye hakları yok idi.**

Buhârî'nin tahrîcine göre asker meyânında bulunan ve bu hâle yakından vâkıf olup da bihakkın endîşe eden Huzeyfe b. el-Yemân hazretleri Medîne-i Münevvere'ye avdetinde hânesine gitmezden mukaddem doğru Hazret-i Osman'ın nezdine varıp meşhûdâtını ber-tafsîl anlattı. Ve; **[108]** ادرك هذه الامة قبل ان يختلفوا فى الكتاب اختلاف اليهود والنصارى (يا امير المؤمنين!) diyerek bu ihtilâfa çâre-sâz olmalarını halîfe hazretlerine tavsiye eyledi. Hazret-i Osman ashâb ve tâbiîni topladı. Sehâvî'nin beyânına göre elli bin kişiye bâliğ olan bu umûmî ictimâ'da halîfe-i sâlis îrâd ettiği hutbelerinde; "İşitiyorum ki bazı kimseler; "Benim kırâetim senin kırâetinden hayırlıdır." diyorlar. Bu ise küfre yakın bir sözdür. Binâenaleyh ümmeti şu ihtilâfdan kurtarmalıdır." dedi. Huzzâr ise halîfeye; "Siz bu bâbda nasıl bir çâre düşünüyorsunuz?" diye sorduklarında; "Ben nâsı mushaf-ı vâhidde cem' ederek bu ihtilâfın önü alınmasını düşünüyorum." buyurdu. Ashâb-ı kirâm; "Pek a'lâ isâbet ediyorsunuz." diyerek her tarafta suhuf-i Ebîbekr'in kırâet ve tahrîri ve ondan başka sahâifin terk edilmesi bil-ictimâ' karâr-gîr oldu.

Huzeyfe ve âmme-i müslimînin karâr-ı vâkı'ı üzerine halîfe-i müşârun-ileyh ba'de'l-istinsâh iâde edilmek üzere suhuf-ı Ebîbekr'i Hazret-i Hafsa'dan getirtti. Ensârdan Zeyd b. Sâbit ile Kureyş'den Abdullâh b. Zübeyr, Saîd b. el-Âs, Abdullâh b. Hâris b. Hişâm hazarâtına birkaç nüsha yazmalarını ve suhuf-ı Ebîbekr'den aynen istinsâh eylemelerini emr eyledi.* Şâyed bir kelimede Zeyd b. Sâbit ile aralarında ihtilâf vâki' olursa ekser-i Kur'ân'ın nâzil olduğu lûgat-i Kureyş üzere tahrîr edilmesini Kureyşî olan üç zâta tenbîh eyledi. Yalnız (تابوت) ve (لم يتسنه) lâfızlarında ihtilâf ettiler. Zeyd b. Sâbit (تابوه), ve "hâ"sız olarak (لم يتسن) kırâet ediyor idi. Hazret-i Osman'a mürâcaat edildikde lûgat-i Kureyş üzere birinci şekilde yazılmasını emr eyledi.

Sehâvî'nin beyânına göre bu dört zât suhuf-ı Ebîbekr'den evvelâ dört nüsha yazdılar. Üç nüshası Kûfe'ye, Basra'ya, Şam'a gönderildi. Bir nüshası da Medîne-i Münevvere'de alıkonuldu ki, kâtibü'l-vahy olmasına nazaran Zeyd b. Sâbit'in yazdığı nüsha olması ağleb-i ihtimâldir. Ve bu nüsha beyne'l-kurrâ' "el-İmâm" unvânıyla şöhret-şiârdır. Nüsha-i asliyye Hazret-i Hafsa'ya iâde edildi. Sonra Kur'ân-ı Kerîm'in istinsâhına

---

* Şerhu'ş-şâtıbe.

** Hâkezâ, naklühü'l-kārî ani's-Sehâvî fî şerhı'r-râiye.

* Meşâhîr-i huffâzdan Sâlim Yemâme'de şehîd olmuş, Übeyy b. Ka'b da ahd-i Fârûkî'de vefât etmiş olmalarıyla bu meclisde bulunamadılar. Abdullâh b. Mes'ûd da o sırada Kûfe'de idi.

devâm edildi. Mekke'ye, Bahreyn'e, Yemen'e de birer nüsha gönderildi. Hattâ rivâyete göre halîfe hazretleri ordulara da birer nüsha gönderdi. İbnu Ebî-Dâvûd'un rivâyetine göre bu hey'et ilmiyyenin muhâcirîn ve ensârdan olmak üzere on iki zâta bâliğ olması ve İbnu Abbâs, Enes b. Mâlik, Mâlik b. Ebî-Âmir, Kesîr b. Eflah hazarâtının da bu hey'et-i ilmiyye cümlesinden bulunması nazar-ı dikkate alınırsa bunların muâvenet-i kalemiyyeleriyle hayli masâhif-i şerîfe istinsâh edildiği vâzıhan anlaşılır.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu cem'inde suver-i şerîfe tertîb edilmiş olduğundan ba'de-mâ Kitâbullâh "mushaf" unvân-ı mübârekiyle yâd edilmeye başladı.

Sûre-i Tevbe'nin bir sûre-i müstekılle olduğuna veyahud Sûre-i Enfâl cümlesinden bulunduğuna dâir bir emir ve beyâna muttali' olamadıklarından her ikisi de emr-i cihâda müteallik olan bu iki sûre arasında besmele-i şerîfe yazılmamıştır.

Halîfe-i sâlis masâhif-i mektûbeden mushaf-ı medenîyi ikrâ'a Zeyd b. Sâbit'i me'mûr etti. Abdullâh b. es-Sâib'i Mekke'ye, Muğîre ibni [Ebî-] Şihâb'ı Şam'a, Ebû-Abdurrahman es-Selemî'yi Kûfe'ye, Âmir b. Kays'ı Basra'ya, işbu emsâr-ı erbaaya âid olan masâhif-i şerîfeleri mustashiben gönderdi. Ve bu masâhifi ta'yîn olundukları şehirlerde ikrâ' ve ta'lîme me'mûr eyledi. Bu sâyede oralarda nice kurrâ' ve huffâz yetişti. Lâ-yuadd velâ yuhsâ mushaflar istinsâh edildi. Masâhif-i mevcûde onlardan tashîh edildi. Kābil-i tashîh olmayanlar halîfenin emriyle ihrâk ve izâle edildi.

Masâhif-i Osmâniyye Kırâ'et-i Seb'ayı Muhtevî midir?

Kādî Ebû-Bekr Bâkıllânî'nin *el-İntisâr*'da beyânı vechile masâhif-i Osmâniyye Hazret-i Peygamber'den menkūl ve ma'rûf olan kırâât-ı seb'ayı kâmilen câmi' ve muhtevîdir. Arza-i ahîreye tamâmen muvâfıktır. Bunun hâricindeki kırâetler kâmilen terk edilmiştir. Çünkü ashâb-ı kirâm masâhif-i Osmâniyyenin suhuf-ı Ebîbekr'den nakil ve istiktâbına ve ondan mâadâ kırââtın terk edilmesine müttefikan karâr vermişlerdi ve bu karâr ve icmâ' dâiresinde istinsâh edilmişti. Suhuf-i Ebîbekr ise vücûh-ı seb'ayı kâmilen muhtevî idi. Ümmet için ondan birisinin naklini terk ve ihmâl tecvîz edilemezdi.

Masâhif-i Osmâniyye nokta ve harekeden mücerred olarak ve elif, vâv gibi bazı harfler resm-i Kur'ân'da terk edilmek sûretiyle vücûh-ı kırââtı muhtevî bir şekl-i hattî ile yazıldı. Çünkü matlûb olan hıfz-ı Kur'ân idi. Mücerred hat değil idi. Hulâsa, masâhif-i Osmâniyye resmen ve şeklen müsbet, kırâeten ve hıfzan mefrûz bir sûrette cem' edilerek vücûh-ı seb'aya şümûl ve ihtimâline ihtimâm edilmiş ve bu sûretle âtiyyen Kitâbullâh'a ilkā'-ı fesâd ve şübehât imkânı tamâmen men' edilmiştir.

Bu bahsi tavzîhan ilm-i kırâet ve tabakāt kitâblarında ez-cümle *Şâtıbiyye Şerhi*'nde bervech-i âtî bir suâl ve cevâb kayd edilmektedir:

Suâl – [12](وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا) = "Şâyed Kur'ân kelâm-ı beşer olsaydı onda ihtilâflar ve yekdiğerine münâkız sözler bulunurdu." âyet-i kerîmesi Kur'ân'da ihtilâf vukū'unu men' etmektedir. **[109]** Hâlbuki nüzül-i Kur'ân ve cem'-i Kur'ân hakkında şeref-vârid olan hadîs-i şerîfler nazm-ı Kur'ân'da cârî olan ihtilâfâtı ihbâr ve isbât ediyor?

Cevâb – Âyet-i kerîmede nefy buyurulan ihtilâf, ihtilâf-ı tenâkuzdur ki, Kur'ân-ı mu'ciz-beyânın dâire-i i'câz ve belâğatine o nevi' ihtilâfâtın fürce-yâb-ı duhûl olması müsteb'addir. Ehâdîs-i seniyye ile ihbâr buyurulan ihtilâf ise ihtilâf-ı teğāyürdür ki, min-indillâh münzel olup fem-i risâlet-penâhîden ahz u telâkkī olunan masâhif-i Osmâniyyeye derc edilen vücûh-ı kırââttan ve keyfiyet-i edâ'-i kelimâttan ibârettir ki, bu nevi' ihtilâfın müstelzim-i rahmet ihtilâfât cümlesinden olduğu yukarıda zikr edilmişti.

Hulâsa:

Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân üç def'ada cem' ve tertîb edilmiştir. Birincisi âyât-ı Kur'âniyyenin tertîbi ve âid olduğu sûrelerde cem'idir ve bu cem', Resûl-i Ekrem sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in huzûr-ı seniyyelerinde vâki'dir. Bugün eyâdî-i tevkīr ve ihtirâmımızda bulunan masâhif-i şerîfedeki âyât-ı beyyinât-ı Kur'âniyyenin tertîbi onun aynıdır. İkincisi mücerred zıyâ' ve halelden muhâfaza için Risâlet-meâb Efendimiz'den hıfz u zabt olunduğu gibi aynen suhuf-ı mutahharada tahrîr ve cem'idir. Bağavî'nin beyânı vechi-

[12] Nisâ Sûresi 4/82.

le, değil âyet, hattâ tek bir kelime bile Hazret-i Fahr-ı Risâlet'ten mesmû' ve mahfûz bulunan mevzi'inden ne takdîm ve ne de te'hîr edilmiştir. Üçüncüsü sûreler beynindeki münâsebâta riâyet olunarak ve bu da aynen vücûh-ı kırâât-ı sâbiteyi muhtevî olarak tertîb ve cem'idir. Bu da ziyâde, noksân, takdîm, te'hîr edilmeyerek mushaf-ı Ebîbekr'in nüshalarının tezyîd ve teksîrinden ibârettir. Tertîb-i âyât bil-ittifâk tevkīfîdir. Tertîb-i suver-i şerîfe ekser-i ulemâya göre ictihâdîdir.

M. Kâmil

İctimâiyâtımızda Garbcılık ve Bozgunculuk:

EVVELÂ KENDİMİZİ ÖĞRENELİM!

Bir ferd tasavvur ediniz ki mu'tekıd, sebâtkâr, kanâatkârdır. İnsanlığın dâimî bir sa'y-i murâdifi olduğunu bilir, ilmi yüksek tutar, enzârı kemâlâttadır, terakkıyât-ı sınâiyyeyi müdâfaa-i ictimâiyye için en mühim bir silâh, ticâreti bâdî-i salâh, bâis-i felâh addeder, evkāt-i muayyenede Hâlik'ın huzûrunda vakfe-i niyâzda bulunmaktan mütevellid bir huzûr-ı vicdâna, sâfiyet-i rûhiyyeye mâliktir, efkârı pür-nûrdur. Herkese nâfi', cem'iyete hâdim bir uzuv olmak ister. Rûhen olduğu kadar şeklen de, cismen de pâktir. Ahvâli dürüsttür, harekâtı her vechile şâyân-ı i'timâddır. Halîm ve mütevâzı'dır. Fakat müdâfaa-i dîn ü nâmûs sırasında şecî' ve cesûrdur. Bütün muhîtini kardeş tanır, fakīrlik, zenginlik, sınıf ve meslek farkını gözetmez, muhabbeti ivazsız, iyiliği kayd-ı menfaatten âzâdedir.

Böyle bir zât için herkes bî-pervâ; "İşte hakīkī bir insan!" der. Hâlbuki bütün bu evsâf ve kemâlât Müslümanlığın sıfat-ı kâşifesinden başka bir şey değildir. Cihân-ı medeniyyet ve ma'rifet için emsâlsiz bir örnek olan bu âlî muhassalanın İslâmiyet muhîtini baştan başa tenvîr etmesi lâzım gelirken asırlardan beri etrâfımızı kaplayan kâbûs-ı zulmet daha ne zamana kadar imtidâd edecek, ne vakit rûhumuzu saran cehâlet sisleri dağılacak da nûr-ı İslâm ile münevver olacağız?

Teceddüd unvânı verilen tereddiyât-ı rûhiyyemiz içinde nûr ihtiyâcıyla korkunç karanlıklarda çırpındığımız bir esnâda ma'şûka-i âmâlimizi niçin –bu kadar yakınımızda olduğu hâlde– göremiyoruz?

Bizi bu teessüflere bilhâssa ictimâiyyûnumuzun, ictimâî mecmûalarımızın son zamanlarda tuttukları meslek sevk ediyor.

İlmî, ictimâî tedkīkler, tahlîlî, terkîbî bir mukāyeseye müstenid olmadıkça hiçbir vakit müsbet bir netîce arz edemez. Hâlbuki bizim bütün münâkaşât ve münâzarâtımız dâimâ yek cihet bir manzara irâe ediyor. Tedenniyât-ı hâzıramızı şekl-i ictimâîmize, ihtiyâcât-ı zamâneye kâfî esâsâta mâlik olamadığımıza atf edenler için hakīkī bir kanâat lâzımdı. Bu kanâat de, bugün Garb felsefesi, Garb ictimâiyâtı dâhilinde gördükleri umdeleri İslâmiyet esâsâtında aramak, her iki medeniyetin rûhunda mevcûd hakīkatleri karşılaştırmak sûretiyle husûle gelecekti. Hâlbuki böyle olmadı. Felsefesiyle, ictimâiyâtıyla, esâsâtıyla Şark ve Garb karşılaştırılmadı. Bunun içindir ki Descartes'ın, Lamartine'in, Montesquieu'nün kitâblarından müstahrec sözlere birkaç sütûn ilâvesiyle bünyesiz, mukāyesesiz bir hâlde devâm eden neşriyâtın hiçbir kıymeti yoktur.

Montesquieu'nün cem'iyet hakkındaki herhangi bir mutâlâası, ilmi her şeyin fevkinde tutan ve kanâatini ancak bu tedkīkāt ve tahlîlâtın netîcesine rabt eden bir insan için kâfî gelemez. Seyyâl ve mütehavvil olan felsefe, el-yevm Garb'da muhtelif ve hattâ mütezâd cereyânlar almıştır. Acaba bunların hangisini kabûl edeceğiz? Yoksa bir hakīkatin ifâdesi için yazılacak satırlarda mutlakā birkaç frenk ismi bulunmak mı lâzımdır? Meselâ: Auguste Comte'tan bahs edilirken bu husûsda Fârâbî'nin, İbnu Sînâ'nın, İmâm Gazâlî'nin mutâlââtı ilâve edilmiş olsa herkesin maksûdu olan hakīkat daha vâzıh olarak tebellür etmez mi? Hâlbuki maatteessüf hukemâyı İslâmiyyenin külliyâtını değil, isimlerini bile unutmuşuz. **[110]** Kütübhânelerde, rağbetsizlik yüzünden toz toprak içinde kalan ümmehât-ı kütüb-i İslâmiyyeyi acaba kaç münevverimiz okumuştur? Arabca'dan başka Garb'a âid her lisânı bilmek şerefini kazanan münevverlerimiz; "Bu kitâbları lisân bilmediğimizden anlayamıyoruz." demekle kendilerini tebrie etmiş olabilirler mi? En tabîî bir kānûn-ı ictimâîdir ki; her ferd evvelâ

kendi muhîtini hissen, rûhen, ilmen alâkadâr eden cihetlerden tahassüse başlar. Bu cihetle lâzım gelirdi ki; evvelâ hey'et-i ictimâiyyemizi temsîl eden ve etmiş olan ilim adamlarımızı ve onların eserlerini, lisânlarını yakından tanımış olalım. İctimâiyâtın en ince noktalarını, felsefenin en âlî dekāikını ihtivâ eden âsâr-ı İslâmiyyenin mevcûdiyetinden bî-haber kaldıkça Garb hukemâsından salâhiyetle bahs etmek hakkına mâlik olamayız. Hâl böyle iken, kendi cehl ü kadir-nâşinâslığımızı esâsâtımıza atf ederek garblılaşmaya çalışmak kadar bir cür'et tasavvur olunamaz.

Yarım bir irfânla harîmindeki nûrdan gāfil bulunan Garb medeniyeti tarafdârlarına her şeyden evvel esâslı tedkīkāta müstenid bir mukāyese tavsiye ederiz. Okusunlar, öğrensinler. Esâsât-ı İslâmiyyedeki rûh-ı müsâvâtı, rûh-ı terakkīyi başka yerde bulabilirlerse, eğer tekmîl ihtiyâcât ve müşkilât-ı beşeriyyeyi tatmîne kâfî olmayı âsâr-ı İslâmiyyede göremezlerse biz de onlarla beraberiz. Yoksa ilme, tahlîle istinâd etmeyen körü körüne bir taklîd ve Garbcılık her vakit kıymetten mahrûm kalmaya mahkûmdur.

Hasan Hikmet

KADIN

Bir Vâlide Olmaya Gayret Etmelidir

İ'lân-ı Meşrûtiyet'ten beri romanları, kitâbları ve hattâ gazete sütûnlarını işgāl eden bir mes'ele var: Serbestî-i nisvân. Bunların fikirleri aşağı yukarı şöyle hulâsa edilebilir: "Zamanımızın ahvâl ve şerâit-ı hayâtiyyesi büsbütün değişti. Kadınların da her türlü tegayyürâttan âzâde olarak serbestîlerinin te'mîni ve hayât-ı hâriciyyede erkekle el ele vererek terakkī yollarında merhaleler kat' etmesi lâzım geliyor. O vakit Avrupa milel-i mütemeddinesi gibi, biz de tarîk-ı medeniyyette ilerlemiş ve medenî olmuş oluruz…"

Zavallılar, kānûn-ı fıtrata inkıyâd etmekten başka çâre olmadığını hiç de düşünmek istemiyorlar. Bilmiyorlar ki, kadında bulunan her şey erkeğin bulunduğu âlemden başka bir âlemde yaşaması lâzım geldiğini gösteriyor. Kadının vazîfe-i asliyyesi âile hayâtını idâme ettirmektir. Erkek hâricde, kadın dâhilde çalışır ve böyle olduğu takdîrdedir ki, muvâzenet te'mîn edilmiş olur. Kadının vazîfe-i mevdûası hâricinde göstereceği tekâmül hakīkatte terakkī değil, tedennîdir. Çünkü kavânîn-i fıtrata isyândan başka bir şey değildir. Vazîfesini lâyıkıyla îfâ eden bir kadın sezâvâr-ı takdîr ve tebrîktir. Ancak böyle bir kadın hey'et-i ictimâiyyesine müfîd olabilir. Zâten kadın bu vazîfesini îfâ edebilmek kābiliyetinde halk buyurulmuştur. "Kadınların terkîb-i bedenîsi çocuklarınkine yakındır, bunun için kadınlar da çocuklar gibi müfrit bir hassâsiyete mâliktir. Sevinç, elem, korku gibi ihtisâsât-ı muhtelifeden serîu't-teessürdürler." Aynı zamanda kadınlar zînet ve cemâlin zebûnudur, hiç birisi bundan hâric kalamaz.

İştirâkiyyûndan filozof-ı şehîr Proudhon diyor ki: "Kadınların aklı bizimkinden ne kadar hafîf ise, vicdânları da o nisbette hafîfdir. Ahlâkları bizim ahlâkımız tabîatinde değildir. Müsâvâtsızlık onun hasâisindendir. Kadın dâimâ imtiyâzâta nâil olmak ister…"

Hayât-ı hâriciyye dövüşmeden, çarpışmadan, mudârabe ve mukāteleden ibârettir. Yani, hayât bir kavgadır. Bu mübârezede gālib gelenler kollarının kuvvetine, vücûdlarının metânetine i'timâd edenlerdir. Kadın rakīk hissiyâtıyla, şefîk kalbiyle, ulvî temâyülâtıyla ancak mağlûb mevki'inde kalır. Erkeklerle rekābete kalkışamaz. Bu ise, hayât-ı hâriciyyede kadının hüsrânını ve dâimâ sefâletini intâc eder, kadının sukūt ve sefâleti ise hey'et-i beşeriyyenin infisâh ve izmihlâli demektir.

Kadın edvâr-ı hayâtiyyesinde erkeklerden ziyâde birtakım hastalıklara ma'rûzdur. Muhterem Emrâz-ı Umûmiyye Hocamız Süreyyâ Ali Beyefendi buyuruyorlar ki: "Emrâzın husûlünde cinsin te'sîri gayr-i kābil-i inkârdır; kadınlarda hayât-ı tenâsüliyye farkları vardır. Cümle-i asabiyyeleri hassâsdır. Kadının hayât-ı tenâsüliyyesi uzviyetine her ân müessirdir, bütün uzviyetine hâkimdir. Binâenaleyh kadınlar erkek hayâtına alışamazlar. Hayâtlarının en mühim kısmında bile –bülûğdan tamse kadar uzviyetlerine hâkim olan hayât-ı tenâsüliyyeleridir. Bülûğ erkekte başka, kadında başkadır. Erkeklerde buhrânsız, kadınlarda buhrânlıdır. İhtinâk-ı rahm (hysterie) bülûğda zuhûr edebilir. A'zâ-yı tenâsüliyye tarîkı ile alınan intân erkekte başka, kadında başka te'sîr icrâ eder.

Kezâ kadınlar için bir de haml mes'elesi vardır ve bunun da mühim bir takım avâmili vardır. O vakit a'zâ-yı tenâsüliyyesinde hastalıklar zuhûr eder. Ve çok asabî olurlar, şedîdü'l-infiâldirler. Böyle bir kadın tabîî bir iş göremez. İnkıtâ'-ı tams mes'elesi de buhrânlıdır. Cümle-i asabiyyeye âid hastalıklar **[111]** husûle gelebilir. O hâlde kadın hayât-ı tenâsüliyyesinden vaz geçmeli ki erkek hayâtına atılabilsin. Tabîî bu da gayr-i kābildir."

Devr-i ırzâ'da da kadın bir takım takayyüdât ile mükellefdir. Çocuk emziren bir kadını ye's ü elemden vikāye etmek lâzımdır. Makāmât-ı siyâsiyyede arzûsunun husûl bulması için bağıran, bir takım müşkilât ve mezâhime dûçâr olan bir kadının sütü bozulur ve çocuğun gıdâsı, zülâl-i hayâtî olan süt bu sefer semm-i kātil gibi te'sîr eder. O hâlde nasıl olur da bir kadın parlamento kürsüsünde îrâd-ı nutuk edebilir? Farz ediniz ki böyle bir kadın millet kürsüsüne çıkmış, bir mad-de-i kānûniyyenin feshi veya ta'dîlini taleb ediyor. Bağırıyor, çağırıyor, hissiyât-ı umûmiyyeyi heyecâna getirmek istiyor. Öteden çenesine ve mantığına güvenen bir hatîb-i âteş-zebân, bir meb'ûs kalkıyor, meb'ûsenin iddiâlarını birer birer cerh u reddediyor… Kapak gürültüleri, ıslıklar ve hattâ bazan yumrukların savrulması meşrû' bir yerde o zavallının giriftâr olacağı hâl-i pür-melâlini bir düşününüz, teessür ve infiâlini bir kere ölçünüz, emzikli ise sütünün ne kadar bozulacağını nazar-ı mütâlaaya alınız…

Vâlidenin en mühim ve en zor bir işi daha kalıyor ki, o da evlâdını terbiye etmek, hey'et-i ictimâiyyeye hakīkī bir evlâd yetiştirmektir. Vâlideler mürebbî-i millettir: Âğūş-ı şefkatinde büyüttüğü, terbiyesine ihtimâm ettiği nev-zâd belki yarın milleti kurtaracak bir kahraman olur. Vâlide bilmelidir ki, salladığı âdî bir salıncak değil, mehd-i beşeriyyettir. Bu ulvî vazîfeyi ancak vâlideler yapabilir. Çocuğun annesi, aynasıdır. Gördüğü şeyi taklîd eder, âvân-ı tufûliyyetinde fezâil-i insâniyye telkīn edilmeli ki, afîf ve fazîletperver evlâd yetişsin, vatanına bir belâ kesilmesin… Kendisi tabîbe olmamış, fakat milletin ictimâî yaralarını tedâvî edecek, beşeriyete hizmette bulunacak üç-dört tabîb yetiştiren analar iftihâra yerden göğe kadar haklıdırlar.

Erkeklerle kadınların "teşrîh" nokta-i nazarından da azîm farkları vardır: Tûl, siklet-i beden her ikisinde başka başkadır. Merkez-i hayât olan kalb kadınlarda 60 gram daha hafîfdir. Kadının harâreti erkekten daha azdır. Çünkü cihâz-ı teneffüsü erkeklerden daha kuvvetlidir. Bu sûretle kadının ihrâk ettiği karbon mikdârı erkeğinkinin nısfıdır.

En mühim olan dimâğ farkına gelince: Yine teşrîhen sâbittir ki, erkeğin dimâğı kadının dimâğından vasatî olarak 100 gram daha ağırdır. Asıl mes'ele, kadınların dimâğlarındaki "teârîc"in azlığı ve "telâfîf"in daha az müteazzî bulunmasıdır. Erkekte nukāt-ı müdrike, kadınlarda teheyyüc merâkizi daha mükemmeldir…

Auguste Comte diyor ki: "Kadınlar müsâvât-ı maddiyyeye nâil oldukları vakit icrâsıyla mükellef oldukları vazîfeleri haleldâr olur. Zîrâ o vakit kadınlar fabrikalarda, dükkânlarda çalışacaklar ve şedîd mezâhime ma'rûz kalacaklardır, vazîfe-i asliyyelerini yapmayacak ve yapamayacaklardır. Tabîatiyle erkekler ile aralarındaki muhabbet-i mütekābile infisâh edecektir…"

Ey İslâm kadınları, muhterem hemşîreler!

Fıtratın kānûnlarına isyân etmekten vaz geçiniz. Kānûn-ı tabîate tuğyân edenlerin cezâsı pek elîmdir. Sizi zelîl ve hakīr etmek isteyen Avrupa'nın mütefessih ictimâiyâtına i'lân-ı husûmet ediniz. Serbestînizi arzû edenler sizi en müdhiş esârete soktular. Hayâtınızı zehr ettiler. Âlûde-i fakr u sefâlet oldunuz. Sizi herkesin eğlencesi yaptılar. Sizi tiyatrolarda uryân, sokaklarda açık saçık gezdirirken, sinema perdelerinde dans ettirirken onlar maroken koltuklarından sizi nazar-ı şehvet ile süzdüler. Âlemin maskarası ve şehveti uyandıran bir vâsıtası oldunuz. Hüsn-i cemâlinizden istifâdeye kalkışarak, satılık köleler gibi, sizi teşhîr ettiler, sukût ile mukābeleyi muvâfık buldunuz. "Hürriyet-i mutlaka bahş edeceğiz" dediler; şimdi ise en müdhiş esâret olan "hayâtın esîri"siniz. Ve… ana olmaktan çıktınız.. Fakat "Zararın neresinden dönülse kârdır." Geliniz, hemşîreler geliniz, dîninizin yalnız size münâsib gördüğü analık tahtına cülûs ediniz, bırakın tiyatro localarını, nâ-mahrem kucakları başkaları ısıtsın! Allâh'ın birliğine îmânınız var ve siz Muhammed'in ümmetindensiniz. O nebiyy-i muh-

terem ki; "Cenneti annelerin ayakları altında arayınız" diye fermân buyuruyor. Siz ki Hadîce annenizin kızlarısınız, Katerina fâhişeleriyle iddiâ-yı müsâvâta kalkışmayınız, o rezîleler ki, hürriyet-i sefîle netîcesi olarak yıpratmış oldukları iffeti, söndürmüş oldukları güzelliklerini satacak müşteri arıyorlar… İşte birçok misâller gözünüzün önünde… Siz erkeklerin esîr-i zevk ve şehveti değil, iyi bir vâlide olmaya gayret ediniz.

Dâru'l-Fünûn Tıb Fakültesi'nden

Nusret Cezmî

HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARI

El-Câmia refîkimizden:

İslâm Âlemi, Hindistan müslümanlarını herhâlde tanımak ve iyi tanımak, onların dînî, ictimâî, siyâsî, ilmî vaz'iyetlerini öğrenmek ister. Biz bu vazîfeyi îfâ etmek ve bu vâdîde yazacağımız makālâta mukaddime olmak **[112]** üzere Hindistan'ı teşkîl eden akvâm ve kabâil hakkında bazı ma'lûmât-ı umûmiyye vereceğiz.

Müslümanlar ilk def'a olarak Hindistan'a hulefâ-yı Emeviyyeden sonra Velîd b. Abdilmelik devrinde Sind tarîkıyle dâhil olmuşlardır. Bu gāzîler Sind'i fethetmişler ve orada bir müddet ikāmet eylemişlerdir. Sonra Afganistan, Türkistan, Moğolistan ve İran'dan gelen fâtihler Hayber Geçidi'ni mürûr ile bütün Hindistan'ı fetih ve orada muazzam bir devlet te'sîs etmişlerdir.

Binâenaleyh Hindistan'ın ilk müslüman fâtihleri Arablar, sonra sâir müslümanlardır. Müslümanlar Hindistan'da istikrâr etmişler, orada tavattun eylemişler ve bu sûretle Hindistan, kelimenin bütün ma'nâsıyla, bir İslâm müstemlekesi olmuştur.

Hindistan'ı dolaştığınız ve müslümanların şekillerini tedkīk ettiğiniz takdîrde renklerinin, şekillerinin, teşekküllerinin çok muhtelif olduğunu görürsünüz. Bunlar meyânında uzun boylu, büyük kafalı, geniş omuzlu, beyaz renkli, geniş gözlü, velhâsıl mehîb şekilli insanlar göreceğiniz gibi esmer renkli, kara gözlü, sevimli yüzlü, zekî, necîb insanlara da, siyâh renkli, çirkin yüzlü şekillere de tesâdüf edersiniz.

Bunun sebebi Hindistan müslümanlarının muhtelif asıllara, muhtelif şekilli insanlara mensûb olmalarıdır. Hindliler meyânında asıl Hindistan'ın bütün akvâmına mensûb olanlardan başka, Arablara, Türklere, Moğollara, Acemlere, Afganlılara mensûb olanlar da vardır. Fakat bu ihtilâf-ı ırkīye rağmen Hindistan müslümanları uhuvvet-i dînîyye i'tibârıyla en ileri giden milel-i İslâmiyyedendir. Aralarındaki tesânüd-i dînî pek yüksek bir mertebededir. Bunca asırların mürûruna rağmen Hindistanlıların neseblerini ve ırklarını muhâfaza etmeleri cidden şâyân-ı hayrettir. Çünkü hakīkaten bunlar bu kadar zamandan beri Hindistan'da tavattun ettikleri hâlde, nereden geldiklerini ve hangi ırka mensûb olduklarını bilirler. Bundan dolayıdır ki, her zümre isim, elkāb ve bazı âdâd i'tibârıyla diğerlerinden temâyüz ettiği gibi sîmâlarının eşkâlinden de bu ciheti teferrüs etmek kābildir.

Hindistan müslümanlarına Hind ve vatandaşlarının birçok âdetleri de sirâyet etmiştir. Bunlardan biri de bir kabîleye intisâb etmektir. Hindular kendilerini dört kabîleye taksîm ederler: Brahman, şetri/ksatriya, vis/vaishiya, şuder/sudra. Müslümanlar da dört kısma ayrılırlar: Şeyh, seyyid, Moğol, bethan. Müslümanların Hindulardan farkı hiçbir kısmı hakīr görmemeleridir. Hâlbuki Hindular nezdinde şuder/sudra tesmiye olunan sınıf "köpeklerden daha necis"dir.

Bilakis müslümanlar nezdinde her sınıfın bir şerefi, bir şanı vardır. Bu/bir sınıfa mensûb olmayanlar nesebsiz, şerefsiz addolunur. Ve binâenaleyh bir ehemmiyeti hâiz değildirler.

Yine Hindulardan müslümanlara intikāl eden âdâttan biri de san'atları onunla meşgūl olan bir takım zümrelere terk etmeleridir. Bir insan babasından vâris olduğu san'atla meşgūl olur. Bunlardan birine hangi kabîleye mensûb olduğunu sorsanız size, berberlerden, yahud dülgerlerdenim, der. Fakat mâlî buhrânlar nihâyet eşrâf sınıfına mensûb olanların da bir takım sanâyi'a intisâb etmelerini intâc etmiştir ki, bundan yirmi sene evvel böyle işlerle meşgūl olmak mûcib-i âr idi.

Bu kısımların her biri hakkında biraz ma'lûmât verelim:

1) Şeyhler: Sâdâttan olmayıp Arabistan'dan gelenlerin kâffesine ıtlâk olunur. Bunlar yekdiğe-

rinden bazı elkāb ile temâyüz ederler. Kimisine "şeyh-i sıddîkī", kimisine "şeyh-i fârûkī" denilir ki, Hazret-i Ebûbekir'in ve Hazret-i Ömer'in sülâlesinden olduklarına delâlet eder. Hazret-i Ali'nin ahfâdından olup Hazret-i Fâtıma'ya mensûb olmayanlar her ne kadar "seyyid"ler sırasında yâd olunmayı arzû ederlerse de efkâr-ı umûmiyye bunları da "şeyh"ler meyânında tanır. Şeyhlerin ekserîsi Hulefâ-yı Râşidîn'in, Hazret-i Abbâs ve Hazret-i Zübeyr'in ahfâdındandır. Bazıları da Kureyş'e intisâb ederler ve kendilerine "şeyh-i Kureyşî" denilir. Bazıları da yalnız ensâra intisâb ederler. Bunlara "şeyh-i ensârî" denilir. Arab olmayan müslümanların kâffesi de "şeyh"lerden sayılırlar. Yalnız şeyh lâkabını bir kayd ile takyîd etmezler.

2) Seyyidler: Evlâd-ı Fâtıma'dır. Hüseynî ve Hasenî diye iki kısma münkasemdir. Herkes onlara hürmet ederler. Bunların isimlerine bir de "sir" kelimesi ilâve olunur. Seyyidler 1712 sene-i mîlâdiyyesinde Ferruh Mîr Sultân devrinde mevki'-i iktidâra gelmişlerse de zamân-ı ikbâlleri çok devâm etmemiş ve kısa bir müddet zarfında fakr u zarûrete düşmüşlerdir.

3) Moğollar: Tatar ve Türklerle Türkistan ve Moğolistan'dan gelen kabâilin kâffesi bunlara dâhildir. İsimlerinin sonuna "bey" ve başına "mîrzâ" kelimesini ilâve ederler. Bu zümrenin Hindistan târîhinde mevki'i pek mühimdir. Çünkü saltanat kurmuşlar ve bütün Hindistan'a hâkim olmuşlardır.

4) Bethanlar: Afgan neslinden olanların kâffesini câmi'dir. Bunların lâkabı "han"dır. Celâdet ve şecâatleriyle meşhûrdurlar. Bunlar da Hindistan'ı defeât ile fethetmişler ve Hindistan'a hâkim olmuşlardır. 1721 sene-i mîlâdiyyesinde bunlar Ahmed Şah'ın kumandası altında Hayber tarafından akın ederek Delhi'ye girmişler ve putperestlerin kuvvetlerini târumâr eylemişlerdir. Hindistan'ın İngiliz esâretine kolaylıkla düşmesine sâik olan sebeblerden biri de putperestlerin bu hezîmete dûçâr olmalarıdır. Bugüne kadar bethanlar celâdet ve şecâat-i askeriyyelerini muhâfaza etmektedirler.

[113]

İSLÂM FÜTÛHÂTI

Müslümanlar İsviçre ve Roma'yı Feth Etmişler midir?

Lozan'da bulunan meşâhîr-i muharrirîn-i Arabdan Emîr Şekîb Arslan Beyefendi ahîren Arabca bir refîkimizde neşrettiği bir makālede müslümanların İspanya'yı feth ettikten sonra Fransa'nın cenûbuna da yerleştiklerini ve İtalya'ya sarkarak Roma'yı hâk ile yeksân ettiklerini, bundan başka İsviçre'ye de girerek yüz seneden fazla İsviçre'nin bir kısmına hâkim olduklarını ve Konstanz Gölü'nün etrâfına kadar vardıklarını yazmıştır.

Bazıları Roma'nın Arablar tarafından fethinin gayr-i ma'lûm olduğunu beyân ettiklerinden Hindistan'daki *el-Câmia* refîkimiz Roma'nın Arablar tarafından feth olunmasının bir hakīkat-i târîhiyye olduğunu, yalnız müellefât-ı İslâmiyyenin Avrupa'da vukū' bulan birçok fütûhât-ı İslâmiyyeyi ihmâl ettiği gibi bunu da zikr etmediklerini ve Hindistan efâzıl-ı ulemâsından Ebu'l-kelâm Ahmed hazretlerinin müslümanların İsviçre'yi feth etmeleri hakkında bir eserinde beyânât-ı âtiyyede bulunduğunu yazmaktadır:

Vaktâ ki "Benü'l-Ağleb" Sicilya'da ve İtalya'nın aksâm-ı sâire-i cenûbiyyesinde sâbit-kadem oldular ve Sardunya ve Malta Adaları hâkimiyetlerine râm oldu, İtalya'nın içerilerinde ilerlemeyi ve Roma'yı fethetmeyi arzû ettiler. Fransız müverrihi Reénbud ve müverrih Nael-Desvergers İtalya'nın 828 sene-i mîlâdiyyesinden 878 sene-i mîlâdiyyesine kadar Arabların hücûmları karşısında sarsıldığını, hattâ bir ketîbenin Tiber nehrinin üzerinde vâki' Ostia'yı istîlâ ettiği ve bu şehrin Roma'nın o zaman limanı bulunduğu, daha sonra Roma'ya iki def'a hücûm ettiklerini, ikinci def'ada şehrin havâlîsine muvâsalet ederek papaların mukaddes ebniyesini hâk ile yeksân eylediklerini zikr etmektedir.

Amerika müverrihlerinden Draper, *İlim ve Dîn Nizâ'ı* hakkındaki eser-i meşhûrunda der ki:

"Müslümanlar Roma'nın havâlîsine muvâsalet ederek mukaddes kilisenin mezbahını yıkmışlar ve bundan dolayı papaların perestişkârları müdhiş bir buhrâna dûçâr olmuşlardı. Çünkü bu mezbahın yıkılması papalarda tevehhüm olunan

azamet-i rûhâniyyeye pek ağır bir darbe idi. Bunlar fâtihlerin mukaddes binâyı çiğneyerek geçtikleri hâlde başlarına semâdan bir sâ'ika düşmediğini ve papanın bunların ileri hareketini durduramadığını görmüşlerdi."

İsviçre'nin fethinden bahs ederken Mevlânâ Ebu'l-kelâm diyor ki:

"935 senesinde Arablar İsviçre'nin kapılarını açmışlar ve bütün Fransız sâhilleri ellerine düşmüştü. Arablar İsviçre'de bir müddet kalmışlardır."

ARABLAR NASIL ALDATILMIŞ?

Mısırlı Bir Refîkimizin Mühim İfşââtı

"Hicaz Osmanlı Devleti'ne tâbi' bir vilâyetti. Her ay İstanbul hükûmetinden on iki bin altın alırdı. Mekke-i Mükerreme emîri Hicaz'da hâkimdi. Osmanlı Devleti onu ve Hicaz'ı askerleriyle muhâfaza, Vehhâbîlerin tecâvüzâtını def', Hicaz'ın âsâyiş ve inzibâtını te'mîn eylerdi. Harb-i Umûmî'nin i'lânı üzerine Şerîf Hüseyin dâiye-i istiklâl ile Türkiye'ye karşı harekât-ı ihtilâl-cûyâneye tasaddî eyledi. Şerîf Hüseyin Hicaz'ın hâkimi ve hâmîsi idi. Bugün de fi'len öyledir. Yalnız bir değişiklik var. Çünkü kendisine "emîr" değil, "melik" deniliyor. Fakat bunun akıl ve kiyâset sâhibleri nezdinde ehemmiyeti yoktur. Şimdi herkes soruyor: Arab ülkeleri şerîfin isyânından ne istifâde etti? Evvelce bu ülkelerin vahdeti mahfûz idi. Bugün ise bu vahdet târumâr oldu. Arab memâlikinin her tarafı bir ecnebî devletin eline düştü.

Arab vilâyetlerindeki siyâsî cereyâna vukūf kesb etmek isteyenler şu hakîkati bilmelidirler ki, Şerîf Hüseyin müttefiklerle pazarlık edememiştir! Şerîf Hüseyin müttefiklerin tarafına iltihâk ve i'lân-ı isyân ettiği hâlde harbin nihâyetinde memleketinin istiklâlini te'mîn edecek hiçbir sened almamıştır. Binâenaleyh bâdî-i emirde İngiltere kendisine dostluk gösterdiği zaman bu dostluktan istifâde edememiş ve bu sûretle hem Türkleri, hem İngilizleri elden kaçırmış ve tek başına kalmıştır. Hâlbuki vaktiyle bir taraftan Türkler sâbık emîr-i Mekke'yi azlederek Şerîf Hüseyin'i makām-ı emârete getiriyor, diğer taraftan İngilizler ona her türlü teveccüh ve muâvenet-i mâliyyede bulunuyor, bundan başka Arablar da ona itâat ediyorlardı. O kadar ki, Şerîf Hüseyin Arabları isyâna da'vet edince emrine itâat etmişler, müttefiklerin safına iltihâk eylemişler, Türkleri Cezîretü'l-Arab'dan çıkarmışlar, müttefiklerle birlikte harbin son dakîkasına kadar çalışmışlardır. Fakat Arablar, Hüseyin'in va'd ettiği vechile, istiklâllerini kazanmak için harb ettiklerini zannediyorlardı. Hüseyin bunlara İngiltere ile bu esâsa müstenid bir muâhede akdettiğini söylüyordu. Hâlbuki harbin hitâmı üzerine Irak, Filistin ve Suriye Arabları bu istiklâl-i mev'ûdu müttefiklerden istemişlerse de bu talebi hiç dinleyen bulunmamış, binâenaleyh Hüseyin'e dönerek elindeki muâhedeyi ibrâz etmesini taleb **[114]** etmişler, fakat Hüseyin'in elinde bir tek vesîka-i resmiyye, bir tek muâhede-i hukūkıyye, hattâ bir tek varaka-i siyâsiyye bile bulamamışlardı!!!

Şerîf Hüseyin ikide bir de, Mekke-i Mükerreme'de haftada bir kere neşr olunan *el-Kıble* gazetesinde Hicaz, Irak, Filistin ve Suriye'yi ihtivâ ve Toros Dağları'na kadar imtidâd eden bir Arab imparatorluğunun te'sîsi için İngiltere ile bir muâhede akd ettiğini, 1915 senesinde akd ettiği bu muâhede dolayısıyla Harb-i Umûmî'de müttefiklere iltihâk eylediğini beyân eylemektedir. Kendisinden bu muâhedeyi ibrâz etmesi defeât ile istenilmiş ise de bir kerecik olsun bu muâhedeyi ibrâz edememiştir.

Faysal'ın zamân-ı hükûmetinde Şam ve Filistin'den Hicaz'a giden murahhas hey'etler bu muâhedeyi ibrâz ederek îcâbıyla hareket etmelerini müttefiklerden istemesini Hüseyin'den ricâ etmişler, fakat bu ricâlar hiç semere-dâr olmamış ve Şerîf Hüseyin yalnız *el-Kıble* gazetesinde İngiltere'nin vuûd ve uhûdunu îfâ etmediğini beyân ile iktifâ eylemiştir.

İngiltere ise böyle bir muâhedenin mevcûdiyetini inkâr etmekte, Kıral Hüseyin ile hiçbir muâhede akd etmediğini söylemektedir. İngiliz Avam Kamarası'nda Mr. (.....) böyle bir muâhedenin mevcûd olup olmadığını istîzâh etmiş ve Hâriciye Müsteşârı Mr. (.....) İngiltere ile Şerîf Hüseyin arasında hiçbir muâhede bulunmadığını beyân ettikten sonra Kıral Hüseyin'in muâhede

tesmiye ettiği şeyin Sir Henry McMahon ile Şerîf Hüseyin arasında vukū' bulan mükâtebâtta vârid bazı mübhem ve gāmız fikirlerden başka bir şey olmadığını, ve bu mükâtebelerin Harb-i Umûmî'den mukaddem vukū' bulduğunu söylemiştir.

1920 senesinin Haziranı'nda Faysal Fransız ordusunun Şam'a girmesini müteâkıb doğrudan doğruya Londra'ya gitmiş ve İngiltere Hâriciye Nezâreti'ne 1915 senesi muâhedesinin bir sûretini takdîm ederek sûret-i asliyyesinin Şerîf Hüseyin nezdinde mahfûz olduğunu iddiâ eylemişti.

İngiltere Hâriciye Nezâreti bil-mukābele böyle bir muâhededen kat'iyyen haberdâr olmadığını ve nezdinde bunun bir nüshası bulunmadığını söyleyerek nüsha-i asliyyeyi görmeyi taleb eylemişti.

Faysal babasından muâhedenin nüsha-i asliyyesini istemiş durmuş ise de Şerîf Hüseyin hiçbir cevâb vermemişti! Bir def'a Şerîf Hüseyin'in hareketini tanzîm eden Miralay Lawrence'e Müstemlekât Nezâreti'nin müsteşârı bulunduğu zaman bu muâhede hikâyesinin ne olduğu sorulmuş ve buna mukābil Lawrence gülerek; "Bu muâhededen hiç haberimiz yoktur. Olsa olsa bu muâhede Şerîf Hüseyin'in muhayyelesinde bulunmaktadır!.." demişti. El-hâsıl bu mevhûm muâhedenin nüsha-i asliyyesi hiç görülmemiştir. Fakat Faysal'ın elindeki sûretinin hulâsası bervech-i âtî idi:

"Büyük Britanya, istiklâl-i tâmmı hâiz, şimâlden Fırat Nehri'yle, garben Akdeniz ve Mısır hudûduyla, şarkan Basra Körfezi ile mahdûd bir Arab devletinin te'sîsini Şerîf Hüseyin'e, harbe İngiltere'nin tarafına girmek mukābilinde taahhüd eder. Yalnız Aden ile Basra bu devletin hudûdu hâricinde kalacak ve İngiltere Devleti bu Arab devletinin berran ve bahran her tecâvüzden sıyânetini de taahhüd edecektir."

Şerîf Hüseyin bu muâhedeyi şimdiye kadar sûret-i resmiyyede ibrâz etmemiştir. Arabların menfaati bu muâhedenin i'lânında olduğu hâlde bunu saklamakta bu kadar ısrâr etmenin hikmeti hiçbir vechile anlaşılmaz bir sırdır. Binâenaleyh bu muâhedenin akd olunmadığı ağleb-i ihtimâldir. Şerîf Hüseyin belki Sir McMahon'un kendisine gönderdiği mektûblardan birine ehemmiyet vermekte ve bunu bir sened-i resmî tanımaktadır. Hâlbuki bu mektûbdaki ibâreler mübhem ve her türlü tefsîrâta müsâiddir.

Şerîf Hüseyin bu mektûbda vârid olan sözleri Arab devleti şeklinde tefsîr etmektedir. Hâlbuki Şerîf Hüseyin o zaman isteseydi, ya Türklere karşı i'lân-ı isyân etmez, yahud hiç olmazsa i'lân-ı isyân etmeden mukaddem, Arabların istiklâlini te'mîn edecek vesâikı elde ederdi! Anlaşılıyor ki Şerîf Hüseyin elinde bir tek vesîka bulunmaksızın harbe girdi.

Harbe girdikten sonra da Şerîf'in eline birkaç fırsat düştü. Fakat bunlardan da istifâde edemedi. Çünkü 1917'de Türkler Mekke'ye, Şerîf Hüseyin'e bir hey'et gönderdikleri gibi Akabe'de bulunan oğluna da diğer bir hey'et göndererek bütün Arab memleketlerinin istiklâlini tanımak üzere müzâkerâta girmeyi istemişler. Almanya ve Avusturya da bu istiklâli tasdîk ve te'mîn etmeyi der-uhde etmişlerdi. Şerîf Hüseyin isteseydi bu fırsattan istifâde ederdi. Hiç olmazsa müttefiklerden şerâit-ı münâsibeyi koparabilirdi. Şerîf Hüseyin Arabların istiklâlini te'mîn etmeyi düşüneceği yerde bilakis Türkler tarafından vukū' bulan bu müsâid teklîfi hemen İngiltere'ye ihbâr ile iktifâ etmiş, ta'kīb edeceği hatt-ı hareket hakkında İngilizlerin re'yini sormuştu. Pek tabîî olarak İngiltere kendisine Türklerle barışmamasını tavsiye etmişti. Binâenaleyh Harb-i Umûmî'nin hitâmı üzerine Şerîf Hüseyin'in Hicaz'a döndüğünü görüyoruz. Çünkü Fransa Suriye mandasını almış, İngiltere Filistin'e ve Irak'a hâkim olmuştu!"

[115] Mısır'da intişâr eden *es-Siyâse* refîkimizden nakl ettiğimiz bu pek mühim ve pek kıymetli ve müessir hakāikı ihtivâ eden makāleden Arab dîndaşlarımızı Şerîf Hüseyin'in nasıl aldattığı anlaşıldıktan başka Hüseyin'in yalnız hâin değil, bir de sersem, menâfi'-ı milliyye ve İslâmiyyeyi takdîrden tamâmıyla âciz bir şahıs olduğu tavazzuh ediyor. İslâm'ın başına çöken bu musîbetlerin zamân-ı idbârı herhâlde uzak olmasa gerektir!

GARB'A DOĞRU

"Türk Yurdu"
Yeni Düstûrlarını Tatbîk Ediyor

Ahîren birkaç nüsha çıkaran *"Türk Yurdu"*nun "Türk Milleti'ni Garb milletleri âilesi arasına sokmak ve Garb'ın fezâili ile beraber nakāyısını da bilâ-kayd ü şart memleketimize getirmek"ten ibâret olan yeni düstûrlarını Hamdulah Subhi Bey'le Ağaoğlu Ahmed Bey'in makālelerinden nakl ettiğimiz fıkralarla evvelki nüshamızda göstermiş ve bu yolun milletimiz için hiç de felâh yolu olmadığını, bilakis hüvviyet-i milliyyeyi ifnâ edecek çıkmaz bir yol olduğunu îzâh etmiştik. *Türk Yurdu'*nun müessisleri –ki, şimdi başta Hamdullah Subhi ve ikinci derecede Yûsuf Akçura ve Ağaoğlu Ahmed Beyler'dir– bizim bu hayır-hâhâne ihtâr ve îkāzımıza hiç de kulak asmaya lüzûm görmeyerek büyük bir tehâlük ve gurûr ile bu yeni prensiplerini bil-fi'l İstanbul'da tatbîke başladılar. Türk Ocağı'nın resm-i küşâdı münâsebetiyle Dâru'l-elhân'dan on, oniki kadar müslüman hanımı getirerek onlara çaldırdıkları şarkıları, söylettikleri semâîleri gençlere dinlettiler.

Garb'ın fünûn ve sanâyi'indeki terakkıyât-ı maddiyyesini memlekete idhâl ettikten, yurdumuzu baştan aşağı servet ve refâha gark ettikten sonra bu da onun îcâbâtıdır diyerek Dâru'l-elhân hanımlarını dinlemeye, dinletmeye kalkışmış olsaydılar belki da'vâlarını yürütmek için bir vesîle kazanmış olurlardı. Lâkin böyle yapılmadı, işe çalgıdan, hem de erkeklere âid bir ictimâ'a müslüman hanımlarından mürekkeb sâzendeler getirmekten başlandı.

Biz öyle zannediyorduk ki, aylardan beri hâzırlanmakta olan bu resm-i küşâda Türklerin umûm esnâfından, rençberinden, işçilerinden birer-ikişer zât da'vet edilecek; orada ancak ve ancak bu zavallıların bestelediği dertler terennüm olunacak; İstanbul'un aristokrasi hayâtını yaşayan nermin hanım ellerinin tanburlarda, kemanlarda "yarattığı" dil-sûz nağmeler yerine çift sürmekten, ayran döğmekten, çekiç sallamaktan elleri nasırlaşmış köylü ve işçilerin nâleleri dinlenecek!..

Lâkin heyhât, halktan sayılan bu zavallıların hiç birisine o kapıya ayak atmak nasîb olmadı. Ne olurdu, Türk Ocağı böyle hakīkī bir Türk derneği yapsaydı? Acaba öyle bir dernek bundan daha rûh-nüvâz, daha samîmî ve fâideli olmaz mıydı? Ve Türk Ocağı'ndan beklenen bu değil midir? Dâru'l-elhân hanımlarını getirip birkaç fasıl çaldırmak ve söyletmek o kadar masrafa, o kadar zahmete değmez; onu Tepebaşı'nın, yahud Dâru'l-Bedâyi''in müste'ciri de yapabilir. Halkın Türk Ocağı'ndan beklediği bu değildir.

Türkün lisânına, irfânına, ahlâkına, ictimâiyâtına, iktisâdiyâtına, el-hâsıl maddiyâtıyla beraber ma'neviyâtına hizmet etmek lâzım iken kalkıp da onun akīdesine, ahvâl-i rûhiyye ve ictimâiyyesine, secâyâ-yı milliyyesine hiç de uygun olmayan böyle merâsimle işe başlamak, fâide şöyle dursun, zarardan başka hiçbir netîce vermez.

*Türk Yurdu'*nun ve Ocağı'nın Garb'a doğru teveccüh eden bu yeni hareketinde çok dikkatli ve ihtiyâtlı olması iktizâ eder. Öyle Ağaoğlu'nun dediği vechile fezâilini nakāyisinden ayırmaksızın Garb hayât-ı ictimâiyyesini olduğu gibi burada tatbîk etmeye kalkışılırsa bunun netîcesinin felâh olmayacağını bilmek için o kadar yüksek idrâk sâhibi olmak îcâb etmez.

Macar müsteşriklerden Mösyö Felix Valyi tarafından Paris'de Carnegie müessesesinde İslâm Âlemi'nin teceddüdü hakkında îrâd olunan nutkun bir sûretini geçen hafta *Sebîlürreşâd*'da derc etmiştik. Çok şâyân-ı dikkat olan bu nutku zannederiz ki *Türk Yurdu*'nun müessisleri de görmüşlerdir. Mösyö Felix Valya:

"Türkiye'de Tanzîmât Devri'nin başladığı sırada bir İngiliz müverrihi David Urquhart Avrupa diplomatlarının Londra, Paris ve Petersburg'da ihzâr ve i'mâl olunan teceddüdâtı Türkiye'ye tahmîl etmelerinin hatâ olduğunu isbâta çalışmış, Garb desâtîrini Şark'a tatbîk etmenin mahz-ı hatâ olduğunu beyân eylemiş ve İslâm an'anâtının muhâfazasını harâretli müdâfaa eylemişti."

Diye bir hâdise-i târîhiyyeyi hâtırlattıktan sonra İslâm Âlemi'nde yapılacak teceddüdâta nakl-i kelâm ile diyor ki:

"Müslümanların fabrikalar, tezgâhlar kurmalarına, ticârî ve mâlî teşkîlât yapmalarına, İslâm şirekât-ı teâvüniyyesini inkişâf ettirmelerine, bil-

hâssa her şeyden fazla İslâm dâru'l-fünûnlarını ve medârisini ihyâ ve ıslâh etmelerine müsâade edilmelidir. Fakat hiçbir vakit İslâm Âlemi'ne Garb medeniyetinin nakāyıs ve mesâvîsini tahmîl etmeyiniz. Çünkü bizzât Garb medeniyeti bu mesâvî ve rezâil yüzünden ölmektedir."

[116] Avrupalı bir müsteşrik Avrupa'nın nakāyısını almaktan bizi tahzîr ediyor da Ağaoğlu Ahmed Bey; "Hayır, nakāyıslarını da alacağız." diye sahîfeler dolusu yazılar yazıyor. Anlaşılan bu cihetler kolay ve câzibelidir! Tabîî bir makine i'mâl etmek, yahud bir köprü yapmak için bir ömür sarf etmek îcâb eder.

Hamdullah Subhi Bey! Anadolu'da kızgın güneşin altında sabahdan akşama kadar çalışan o zavallı Türk köylüsünü, Türk kadınını gördünüz. Onun nasıl bir ahlâk ve seciyeye, ne metîn bir i'tikād ve îmâna, ne yüksek bir rûha sâhib olduğunu, ne demokrat bir hayât geçirmekte bulunduğunu anladınız. Dünyada bütün mâ-meleki kendi eliyle dokuduğu birkaç arşın pamuk bezinden, yine kendi eliyle güneşde kuruttuğu kerpiçten yapılmış bir kulübeden ibâret olan Anadolu kadınını getirip de Garb fabrikalarının dokuduğu, Paris terzilerinin diktiği ipekli elbiselere bürünmüş Dâru'l-elhân hanımlarını Ocağın perceresinden onlara gösterseydiniz acaba ne derlerdi?

Demokrasi, demokrasi… diye dil ile söylemek kâfî değildir; onun candan yürekten tarafdârı olmak ve fi'len tatbîk etmek lâzımdır. Bu âhenkler, bu dâru'l-elhânlar hep saltanat devrinin, aristokrasi hayâtının îcâbıdır. Siz yeni Türk Ocaklarını hakīkī demokrasi esâsları üzerine kurmalısınız ki mahdûd eşhâsın husûsî ictimâ'gâhından çıkarak umûm halkın gelip istifâde edebileceği bir "mihrâb" olabilsin.

Biz öyle zannediyorduk ki, Hamdullah Subhi Bey Anadolu'yu gezip gördükten sonra artık eski ifrâtlardan vaz geçmiş, milletin ahvâl-i rûhiyye ve ictimâiyyesine, şeâir ve secâyâ-yı milliyyesine muvâfık yol tutmuştur. Nitekim Ankara'da bir aralık mu'tedilâne bir meslek tuttuğu, "inkılâb-ı ictimâî" derdinden vaz geçer gibi olduğu görülmüştü. Ahvâlin ve muhîtin ilcââtı onu tarîk-ı i'tidâle getirmek husûsunda hayli yardım etmiş zannediliyordu. Lâkin maatteessüf o hâlini çok devâm ettiremedi. Bir gün yine böyle kadın-erkek muhtelit bir merâsim icrâsına kalkıştı. Fakat derhâl dersini aldı: Gerek mensûb olduğu grupta, gerek meclis muhîtinde, gerek halk üzerinde pek fenâ bir te'sîr icrâ ettiğini görünce şaşırdı. Anladı ki, millet bu gibi şeyleri takbîh ediyor, şeâir-i milliyye-i İslâmiyyesine mugāyir görüyor. Hamdullah Subhi Bey, Maârif Vekâlet'inden çekilmesini intâc eden esbâbı, millet kürsüsünden kendisine yapılan muâhezâtı elbette unutmamışlardır. Maârife bir istikāmet-i sâlime veremediğinden dolayı meclisde ne sağda, ne solda tutunacak hiçbir yer bulamamış, muallakta kalmıştı.

Şimdi Hamdullah Subhi Bey Ankara'da yapamadığını gelip İstanbul'da yapmaya başlıyor. Mâdem ki Anadolu muhîti böyle muhtelit ictimâ'ları, hanımların erkeklere sâzendelik etmelerini takbîh ediyor, secâyâ ve şiâr-ı milliyye-i İslâmiyyesine mugāyir görüyor; o hâlde Hamdullah Subhi Beyefendi'nin burada da milletinin bu arzû ve hissiyâtına hürmet etmesi, millet vekîli olmak i'tibârıyla, en ibtidâî vazîfesidir.

Maatteessüf görülüyor ki Hamdullah Subhi Bey ve rufekāsı milletimizin en mukaddes secâyâ ve şeâir-i milliyye-i İslâmiyyesini hiç de nazar-ı i'tibâra almak istemiyorlar. Hattâ müslüman hanımlarının erkekler huzûrunda sâzendelik etmelerini tecvîz ediyorlar. Niçin? Çünkü, Garb'da da böyledir. Demek ki, müslüman Türk kadını da bundan sonra böyle yapacaktır. Ve Türk Ocakları Anadolu'nun her tarafında da bu prensipleri tatbîk edecektir!

Biz, Türk Ocaklarının sıfat-ı kâşifesi bu olmasını hiç de arzû etmezdik. Çok temennî ederdik ki, Anadolu'nun muhtelif mahallerinde açılan bu Ocaklar milletimizin secâyâ ve şeâir-i İslâmiyyesine hürmet etsin; bütün halkın muhabbet ve teveccühüne mazhar olarak milletin lisânına, edebiyâtına, târîhine, irfânına, ahlâkına, iktisâdiyâtına, el-hâsıl maddiyâtıyla beraber ma'neviyâtına da büyük büyük hizmetler îfâsına muvaffak olsun.

Hâlbuki daha ilk resm-i küşâdında ortalıkta dedikodular başladı: Türk Ocağı acaba bir sahne-i temâşâ mı oluyor? Herhâlde milletin Türk Ocağı'ndan beklediği böyle şeyler değildir!..

Vatan gazetesi diyor ki:

"Dâru'l-elhân hanımları tarafından terennüm edilen parçalar hâzırûnu o kadar memnûn ve hoşnûd etmiştir ki, birçok gençler konserin devâmını arzû etmişlerdir. Bunun üzerine hanımlar, millî mûsikîmizde şimdiye kadar hiç unutulmamış bir parça olan "Memo" ile bir şarkı çalmışlardır.

Evet, gençlerin böyle tarab-fezâ bir konserin devâmını arzû etmemesi kābil değildir. Fakat bunlar lehv ü la'ıbdır, eğlencedir. Bunların da ayrıca yeri, ayrıca ehli vardır. Emîn olunuz ki Tepebaşı, yahud Dâru'l-Bedâyi' böyle şeyleri daha güzel yapar. Bugün böyle lehv ü la'ıb ile, zevkli eğlenceler ile cezb edilebilen gençlerimiz yarın sabandan, çekiçten **[117]** elleri nasırlaşmış halkımızı görünce yüzlerini ekşitmezler mi? Gençleri böyle şeylere alıştırmak fâideli bir şey olmasa gerek. Bilakis onlara hayâtın hakīkī ve acı sahnelerini göstermeli ki yarın şedâid-i hayâtiyye karşısında gevşemesin, metânet ve rasânetini muhâfaza edebilsinler. Yarın bu gençleri Anadolu'nun köylerine gönderdiğiniz zaman onları ne ile eğlendireceksiniz? Acaba Dâru'l-elhân hanımları her köye birer konser hey'eti gönderebilecek midir?

Acaba millet ile münevver tabaka arasının bu kadar açılmasının sebebi nedir? Milletin tahsîl gören kısmı artık köyüne dönmüyor; orada yaşamayı bir bâr-ı elîm telâkkī ediyor. Köyler de cehlden bir türlü yakasını sıyıramıyor. Köylü muallime, muallim köylüye ısınamayarak aradaki uçurum günden güne derinleşiyor.

Acaba Dâru'l-elhân hanımlarının verdikleri konser, bu dertlere çâre-sâz olacak mıdır? Biz hiç zannetmiyoruz ki bu yol, millet için bir felâh yolu olsun. Bir gün gelir, buna da doyulur; bunun da modası geçer. Lâkin zararını yine halkımız çeker. Vâkıâ fazîlet yolu biraz sarp ve dikenli olur, fakat felâh ve selâmet ancak oradadır.

Bilmeyiz, bizim bu hâlisâne irşâdâtımız hüsn-i kabûle mi mazhar olur, yoksa Ocağın müessislerini münfail mi eder? Biz gördüğümüz herhangi bir dalâlet karşısında îkāz ve irşâdda bulunmayı en mütehattim bir vazîfe telâkkī eylediğimiz cihetle şu birkaç sözü yazdık. Hidâyet Allâh'a mahsûsdur. Dilediğine ancak O, ihsân eder.

VATAN GAZETESİ

Müslümanların Şeâir-i Dîniyyelerine Karşı Harb mi Açıyor?

Mukaddemâ *Vakit* gazetesini çıkaran, şimdi de *Vatan*'ı neşr etmekte olan Ahmed Emin Bey şu sıralarda şeâir-i milliyye-i İslâmiyyeye karşı harb açanların başına geçmiş gibi bir vaz'iyet almıştır. Tahsîlini misyonerler, cizvitler memleketinde ikmâl ettiği, esâsen ırkī meşrebi de böyle şeylere pek müsâid olduğu için bu vazîfeyi el-hak büyük bir kiyâsetle îfâ etmektedir. Ahmed Emin Bey'in kendine mahsûs ta'biyeleri, sevku'l-ceyşleri vardır. Hiçbir fırsatı fevt etmeyerek planlarını kemâl-i mahâretle tatbîk etmek husûsundaki kudreti herkesçe ma'lûmdur. Onun en büyük muvaffakıyeti, hasmına karşı kendini hayr-hâh gösterebilmesidir. Onun yazılarını okuyan bir takım sâde-dil müslümanlar zannederler ki o, Müslümanlığı müdâfaa eder, Müslümanlığın yükselmesini ister. O, şeâir-i İslâmiyyeye karşı vakitli vakitsiz, münâsebetli münâsebetsiz muttasıl hücûm edip durmakta olan bir takım farfaracılar gibi değildir. San'atında o kadar mâhirdir. Hiç vakitsiz taarruzu yoktur. Hücûmun vaktini ve şeklini ta'yîn etmekte hiç aldanmaz. Kararlaştırdığı şekli de tatbîkte hiç falso yapmaz. Bu husûsda hakīkaten ıstılâh-ı mahsûsuyla "üstâd-ı a'zam" olabilecek kudreti hâizdir.

O, matbûât âleminde yalnız iki falso yapmıştır: Birisi siyonistleri müdâfaa etmesi, yani Filistin'de Mûsevî yurdunun te'sîsine tarafdârlık göstermesi, biri de Türkiye'yi Amerika mandasına sokmak istemesi. Maamâfîh bizim falso telâkkī ettiğimiz bu mes'elelerden birincisinde yine onun nokta-i nazarı sâbit olmuştur. Şu kadar ki, Filistin daha bizde iken orada Mûsevî yurdunun te'sîsine tarafdârlık göstermesi ve bu fikrinin o zamanki hükümetin nazar-ı dikkatinden dûr kalmaması vaz'iyetini biraz müşkilleştirmişti. Yoksa o, Filistin'in mukadderât-ı âtiyyesini ta'yînde isâbetsizlik göstermemişti. Yalnız Amerika mandası mes'elesinde şaşırmış, Türkiye'nin bir daha belini doğrultamayacağına, her hâlde ecnebî bir devlet himâyesine gireceğine zâhib olmuş, bunun için tekaddüm hakkını kazanmak üzere ortaya atılmıştı. Fakat bu mes'elede isâbet edemedi.

Türkiye hâriku'l-âde bir eser-i hareket göstererek dirildi, inâyet-i Hakk'la ecnebî himâyesine düşmekten masûn kaldı. Maamâfîh bundan dolayı onun mahâretsizliğine, kiyâsetsizliğine hükm edecek değiliz. Türkiye'nin yeniden hayât bulması, mu'cize gibi fevkalâde bir hâdise oldu. Bu mes'ele yalnız onu değil, daha birçoklarını şaşırtmıştı. Hakîkî izzet ve şeref sâhibleriyle her yola gelebilecek adamları göstermek i'tibârıyla o günler büyük bir imtihân zamanı olmuştu.

Her ne ise, bunlar bir takım mesâil-i siyâsiyyedir ki, şimdi bizim mevzû'umuzdan hâricdir. Şâyân-ı dikkat olan nokta Ahmed Emin Bey'in Amerika mandasını tervîc etmesi değil, âtîyi kestirmek husûsundaki isâbetsizliğidir ki bu da müstesnâ bir hatâsıdır. Yoksa her mes'elenin önünü sonunu düşünmeden bir kelime bile yazmadığı müsellemdir. O, sınıfında öyle rüsûh kesbetmiş bir mâhirdir ki, zaman olur, hiç mesâil-i dîniyyeden bahsetmez, hattâ îcâb ederse **[118]** ahlâk tarafdârlığı bile yapar. Zaman olur, birkaç keşf-i taarruzîden sonra şeâir-i İslâmiyyeye en büyük bir darbe indirmekte aslâ fırsatı fevt etmez.

Kendisine "Ahmed Emin" gibi güzel bir isim koyduğu için babasına pek minnetdârdır. Bu isim, her zaman onun çok işine yaramış ve el-ân yaramaktadır.

Esâsen bunlar öteden beri meşgalelerini ticârete hasretmişler, tâ cedleri mühtedî Sabatay Levi zamanından Balkan Harbi'ne kadar Selânik'te bulundukları müddetçe müslümanlarla iyi geçinmeye çalışmışlar; kendi aralarında kaçgöç olmamakla beraber kadınları sokakta müslümanlar gibi örtünmüşler; kendilerine mahsûs akîdeleri, yaşayışları olduğu hâlde zâhirde i'tikâdiyât ve ictimâiyât husûsunda müslümanlar ve Türkler gibi hareket ederek onlarla hoş geçinmeyi umde-i esâsiyye ittihâz etmişlerdi. Onun için Selânik müslümanları ve Türkleri de onların bu ahvâl ve akāid-i husûsiyyelerini bilmekle beraber icrâ-yı ticâret husûsundaki becerikliliklerini takdîr eder; yalnız akāid ve şeâir-i husûsiyyelerinin müslümanlara adem-i sirâyeti için mümkün olan vesâit-ı tahaffuzıyyeye mürâcaat ederlerdi. Zâten onlar da kendi ırklarını ve mezheblerindeki husûsiyeti muhâfazada müdhiş bir taassub gösterirler, hayâtta şöyle dursun, ölülerini bile kendilerinden mâadâsıyla Türklerle karıştırmazlardı. Hiçbir dönme yoktu ki Türklere kız versin, yahud onlardan kız alsın. Kabristânları da tamâmıyla ayrı idi. Nitekim –binde bir müstesnâsından sarf-ı nazar– bugün de, buralarda da böyledir.

İşte böyle her iki taraf ne akīdede, ne hayât-i ictimâiyyede yekdiğerine kaynaşmamakla beraber birbirine mütecâviz bir vaz'iyet de almazlardı. Müslümanların târîhî an'anesi olan serbestî-i mezâhibden onlar da istedikleri kadar istifâde ederler; çalışkan bir kavim oldukları için Selânik havâlîsinin iktisâdiyâtına da hâkim bulunurlardı.

Vaktâki Meşrûtıyet i'lân olundu ve Selânik "ka'be-i hürriyet" oldu, o zaman "Karaso"lar nasıl Türk Milleti'nin mukadderâtında âmil olmaya başladıysa onlardan da bazıları "âbâ'-i hürriyet" meyânına girdiler. Ve on dört senelik meşrûtıyet hayâtında mühim roller çevirdiler. Zavallı Türkler, o devirlerde gizi "loca"larda verilen karârlardan bî-haber olarak kör körüne türlü türlü cereyânlara kapıldılar; nihâyet memleket herc ü merc oldu, koca koca kıt'alar elden çıktı, dün hâkim oldukları yerlerde bugün mahkûm oldular.

Onların hiç de ümîd etmedikleri öyle bir devr-i nüfûz idrâk etmeleri kendilerini çok şımarttı ve ellerine geçen bu nüfûzun kudretini bilerek daha ziyâde hareket ve fa"âliyet-i fikriyye göstermeye başladılar. Artık Selânik elden çıktığı için Türklerle beraber onlardan da birçoğu muhâceret etmiş, İstanbul'a gelip yerleşmiştiler. Lâkin bu def'a kendileri de nüfûz-ı hükûmetten hissedâr oldukları için bundan bil-istifâde ahvâl-i iktisâdiyye ve müessesât-ı ticâriyyelerini yoluna koymakla beraber bir kısmı da kuvâ-yı fikriyye ve siyâsiyyede âmil olabilecek mesleklere sülûk ettiler.

İşte bu sırada Ahmed Emin Bey gazetecilik tahsîl etmek üzere Amerika'ya gitti, diğer bazıları da dâru'l-fünûnlara girdiler, Avrupa'ya gittiler. Nihâyet tahsîllerini bitirerek her biri birer tarafa yerleştiler, dâru'l-fünûnlara müderris olanlar bile oldu. Ahmed Emin Bey de *Vakit* gazetesini te'sîse iştirâk ederek Türk Milleti'nin hayât-ı siyâsiyyesinde roller çevirmeye başladı. Bilâhare teşrîk-i mesâî ettiği Mehmed Âsım Beyler'le beraber çalışmayı her nedense muvâfık görmeye-

rek bundan iki buçuk ay evvel *Vatan* gazetesini çıkarmaya başladı.

Bit-tabi' herkes gibi Ahmed Emin Bey de istediği gazeteyi çıkarabilir. Bu, onun hakkıdır. Yalnız müslümanların şeâir-i milliyyelerine karşı i'lân-ı harb etmeye hakkı olmasa gerektir. Bunu yaptığı gün müslümanlar ve Türkler için mukaddesâtlarını müdâfaa etmek ve şeâir-i milliyye ve dîniyyelerine karşı vukū' bulan bu taarruzların esbâb ve ledünniyâtını tahlîl ve teşrîh eylemek bir vecîbe olur. Bunu yapmayan müslümanlar ve Türkler, haysiyet ve izzet-i nefisden mahrûm, dînini, milletini sevmeyen kimseler olur.

Şimdi Ahmed Emin Bey müslümanların ve Türklerin şeâir-i milliyye ve dîniyyelerine niçin hücûm ediyor? "Bütün mes'ele, kökleşmiş zihin i'tiyâdlarını bir ân evvel kırmaktır."* diyor. Bir adam kendi hesâbına istediği i'tikāda sâhib olabilir; fakat bu husûsdaki hürriyeti başkalarının hakkına tecâvüz için kendisine bir hak bahşeder mi? Ahmed Emin Bey'in kabîlesi asırlardan beridir kendilerine mahsûs akīde beslerler, **[119]** aralarında kaç-göç yoktur, erkek-kadın bir arada bulunurlar. Kabristânları bile ayrıdır ve büsbütün başka türlüdür. Dünyada kendi kabîlelerinden başkasıyla kaynaşmak istemedikleri gibi öldükten sonra kemiklerinin bile başkalarının kemikleriyle temâs etmesini istemezler…

Pek a'lâ, varsın öyle yapsınlar, istediği i'tikādları taşısınlar. Kendilerinden başkalarını "âlem-i hâricî" addederek yerin üstünde de, altında da kendilerinden mâadâsıyla kaynaşmak istemesinler. Biz bunların bu akīde-i esâsiyyelerini şimdi değil, asırlardan beri bildiğimiz hâlde hiçbir zaman onlara karşı tecâvüzde bulunmadık. Tecâvüz şöyle dursun, onları rencîde edecek bir kelime olsun söylemedik. Şâyed çocuklarımız çocuklukları îcâbı olarak onlara sataşacak olursa derhâl te'dîbde kusûr etmedik. Onları bu kadar nâz u naîm içinde yaşattık. Her Selânikli müslüman ve Türkün bildiği bu hakīkatleri onlar da inkâr edemez. Hâlbuki Rumeli'de Türklerin hâkimiyeti devrinde onlara karşı ne yapamazdık; bâtıl âdetlerini yüzlerine vurur, gizli şeylerini meydâna çıkarır, kendilerini tav'an veyahud kerhen tarîk-ı hak ve selâmete sokabilirdik. Lâkin bildikleri gibi yaşasınlar, istedikleri gibi akīde taşısınlar, dedik.

Böylece asırlarca hür ve serbest, Türklerin, müslümanların ednâ bir taarruzlarından masûn olarak içimizde yaşadılar ve el-ân yaşıyorlar. Ahmed Emin Bey mâzîdeki ahvâli bilemezse babasına, eğer sağ ise dedesine sorsun. Şimdi biz müslümanların ve Türklerin bu kadar ulüvv-i cenâbımıza, bu kadar müsâmahakârlığımıza karşı Ahmed Emin Bey bir gazete başına geçer geçmez bizim şeâir-i milliyye ve dîniyyemize harb bayrağını açması, bizim âdât-ı İslâmiyyemizi kırmak için önayak olması, hem de bir ân evvel bu işin yapılması lüzûmunu ileri sürmesi revâ mı? Vatandaşlığa, insâniyete muvâfık mıdır? Ahmed Emin Bey'ce ne olursa olsun, lâkin müslümanlarca mukaddes tanılan bir takım hissiyâta bî-pervâ tecâvüzâtta bulunmak, bu kadar hürmetsizlik göstermek nasıl câiz görülebilir?

Acaba biz bugün kalksak da Ahmed Emin Bey'in mensûb olduğu cemâatin akīdelerine, yaşayışlarına karşı tecâvüzde bulunsak Ahmed Emin Bey hiç müteessir olmazlar mı? Ahmed Emin Bey müslümanların, Türklerin şeâir-i milliyye ve dîniyyelerine niye hücûm edip duruyor? Onun bu husûsda söz söylemeye ne salâhiyeti vardır?

Ahmed Emin Bey; "Herkesin âilesiyle beraber tiyatroya gitmesi ahlâka pek muvâfık bir şeydir. Bunu ahlâka mugāyir addedenler, âtıl dimağlardır." diyor, milyonlarca bir hey'et-i ictimâiyyeyi tahkīr ve tezyîf ediyor. Bundan Ahmed Emin Bey'in mezhebini meşrebini bilmeyen müslümanlar pek müteessir olmuşlar, bu husûsda müteaddid mektûblar idârehânemize göndermişlerdir.

Bir kere şunu söyleyelim ki, Ahmed Emin Bey'in tâ büyük ceddi mühtedî Sabatay Levi zamânından beri irsen intikāl edegelen bir iğbirâr ve infiâlleri vardır. Bunu, Selânikli müslüman Türkler pek a'lâ bilirler. Onların bu iğbirâr ve infiâllerini bu kadar açık bir sûrette şimdiye kadar ızhâr etmemeleri meğer fırsat bulamadıklarından dolayı imiş! Şimdi üç seneden beri

---

* *Vatan*, numara: 64

İstanbul'un bazı kadınları hicâbı yüzlerinden sıyırarak bî-pervâ bir takım ahlâksızlıkları irtikâba başlamaları çoklarına cür'et verdi. Artık Ahmed Emin Bey ve o kafada olanlar bunu bir emr-i vâki' hâline koymak istiyorlar. Bu ahlâksızlıklar hakkında her kim söz söylemeye kalkışırsa sağdan soldan hücûm edecek bir vaz'iyet aldılar. Şeâir-i milliyye-i İslâmiyyeyi müdâfaa edenlere "mutaassıb" diyecekler, "Kurûn-ı Vustâ kafalı", "medeniyetten bî-haber" diyecekler, el-hâsıl ağızlarına gelen tecâvüzâtta bulunmaktan çekinmeyecekler. Hattâ îcâb ederse işe siyâset de karıştırmaya çalışacaklar. Lâkin emîn olsunlar ki, onlar ne derlerse desinler, biz onların dediklerine aslâ ehemmiyet vermeyerek hayât-ı ictimâiyye-i İslâmiyyemizi yıkmak isteyen bir takım erbâb-ı sefâhetin bütün makāsıd-ı muzırralarını ve sû'-i niyyetlerini avn-i Hakk'la meydana çıkaracağız. Kadın-erkek birlikte tiyatrolara, sinemalara gitmek pek mi işlerine geliyor ki Ahmed Emin Bey; "Erkek-kadın tiyatrolara beraber gidilmesi ve yan yana oturmaları ahlâka pek muvâfık bir şeydir." diyor. Hangi ahlâka? Kendisinin mensûb olduğu cemâatin ahlâkına mı? İstanbul'da açık saçık gezenlerin çoğu kimlerdir? Bir takım kadın cem'iyetleri teşkîl ederek hicâbı kaldırmak üzere çalışanlar kimlerdir? Gazetelerde, mecmûalarda şeâir-i İslâmiyye aleyhinde yazı yazan kadınların, kızların asıllarını, nesillerini, mezheblerini, meşreblerini Ahmed Emin Bey bize îzâh edebilir mi? Onların nazarında elbette böyle şeyler ahlâka muvâfıktır!

Lâkin müslüman ve Türkün hayât-ı ictimâiyyesinde kadınların erkeklerle beraber tiyatrolara gitmesi tamâmıyla ahlâka mugāyir bir münkerdir. Belki İstanbul'da **[120]** mahdûd bir takım kimseler ve âileler de onlar gibi bunu mugāyir-i ahlâk görmeyebilir. Fakat İstanbul'un ekseriyet-i azîme-i İslâmiyyesi hiç şübhe yoktur ki bu ahvâli tamâmıyla ahlâksızlık telâkkī ediyor ve günden güne büyüyen bu ahlâksızların "ahlâka muvâfık" bir şekilde gösterilmesinden cidden müteessir oluyor ve endîşeye düşüyor, bunların tasfiyesini sabırsızlıkla bekliyor. Müslümanlar ile Müslümanlık şeâirinden kat'-ı alâka etmek isteyenlerin ayrılması Müslümanlık için daha hayırlıdır. Onlar, şapka mı giyecekler, nüfûs tezkirelerine başka bir mezheb ismi mi yazdıracaklar, yoksa hiçbir dîn ile mütedeyyin mi olmayacaklar, ne yapacaklarsa yapsınlar; yalnız bize taarruz etmesinler, ulu orta rezâletleri "ahlâka muvâfık" şekilde göstermeye kalkışmasınlar. Eğer bütün Türkiye'yi kendileri gibi yapacaklarını zannediyorlarsa emîn olsunlar ki bu ellerinden gelmez. Asırlardan beri vatanı, vatan ile beraber dînini, şeâir-i dîniyyesini muhâfaza için her fedâkârlığa katlanan Anadolu müslümanları ahlâkı da bilir, ahlâksızlığı da bilir. Memleketimizde hiçbir mahal yoktur ki, bu gibi münâsebetsizlikleri "ahlâka muvâfık" telâkkī etsin. Bunlar açıktan açığa milletimizin ahlâkına, şeâirine bir tecâvüzdür, bir hakārettir. Anadolu'nun yüzbinlerce evlâdının senelerden, asırlardan beri cihâd meydânlarında her türlü meşakkatlere katlanmaları ne içindir? Hep vatan ile beraber dînlerinin, şeâir-i dîniyyelerinin de masûn ve mahfûz kalması içindir. Tamâmıyla müslüman olan ve müslüman kalmak isteyen, nazarında en mukaddes şey dîni ve şeâir-i dîniyyesi olan bu fedâkâr millet, on milyondan ibâret olan koca bir hey'et-i ictimâiyye bugün İstanbul'da bazı kadınların hicâbdan sıyrılarak erkeklerle beraber tiyatrolara gitmelerini ahlâka muvâfık telâkkī etmeleri şöyle dursun, bunu yapabileceğini hâtırlarına bile sığdıramazlar. Bu hâle düşen bir kadın artık Anadolu müslümanlarının nazarında tamâmıyla bir frenk kadınından başka bir şey değildir. Ne küstâhlıktır ki Ahmed Emîn Bey bu rezâletleri mugāyir-i ahlâk telâkkī eden milyonlarca halkı "âtıl dimâğlar" diye tahkīr ve tezyîf ediyor! Müslümanlar bu hakāreti tamâmıyla kendisine iâde ederler.

Yâ Rabbî! Müslümanlar, ne acınacak hâllere gelmişler! Ne oldu, vatanlarında garîb mi oldular? "Ahmed Emîn" gibi biri kalkıyor da milyonlarca insandan mürekkeb koca bir hey'et-i ictimâiyyenin mukaddes tanıdığı şeâir-i milliyyesine hücûm ediyor, hakārette bulunuyor!

Ahmed Emîn Bey! Bu kadar tecâvüz ve hakāretin azdır. Tezyîfini daha ziyâde arttır. Aferîn! Ceddinin intikāmını alıyorsun. Hem de müslümanlardan aldığın para ile onların asırlardan beri kökleşen âdetlerini, mukaddes şiârlarını kırıp geçiriyorsun. Ne insâfsızlıktır ki gazeteni alıp yaşatanlar müslümanlar, Türkler olduğu hâlde hiçbir

millete revâ görmediğin hakāreti onlara yapıyorsun.

Ahmed Emîn Bey! Bu zavallı müslümanlardan, Türklerden ne istiyorsun? Senelerden beridir uğramadıkları felâket kalmadı. Yurtları ellerinden çıktı. Düşmanların istîlâsı altında ezildiler. Âileleri perîşân oldu. Evlâdları cihâd meydanlarında şehîd düştü. Çocukları yetîm kaldı. Bugün yüzbinlerce müslüman Türk âilesi vardır ki ancak kuru ekmekten başka bir şey bulamıyor. Sen ise Mihran'ın matbaasında kurulmuşsun, oradan müslümanlara en ağır hakāretleri savuruyorsun.

Ahmed Emîn Bey! Senin kavim ve kabîlenden kaç kişi saff-ı harbde bulundu? Acaba sizden bir dânesinin vatan uğrunda, cihâd meydânlarında şehîd olduğunu gösterebilir misin? Sizden Harbiye Mektebi'ne girip de zâbit çıkmış, vatanı canıyla müdâfaaya şitâb etmiş çok değil, bir kişi gösterebilir misin? Akāid-i dîniyyelerini tahkīr ettiğin, "âtıl dimâğlar" diye tezyîf eylediğin müslümanlar malını mülkünü, çoluğunu çocuğunu fedâ ederek düşman karşısında ölürken senin kabîlen burada güzel güzel ticâretini yapıyordu; askere çağırılanların çoğu da ceplerinde Yunan pasaportuyla ahz-ı asker kalemlerine gidiyordu. Müslümanları kandırmak için bazan köylülerden, çiftçilerden de bahs ediyorsun. Fakat sizden bir kişi yoktur ki eline saban alsın da müstahsıl olsun. Zavallı müslümanlar, bî-çâre Türkler en ağır işleri kendileri görüyor. Senin becerikli kabîlen de en büyük ticâretgâhlarda güzel güzel işlerini çeviriyorlar.

Ahmed Emîn Bey! Bizim dînimiz izzet dînidir, şeref dînidir. Mukābele bi'l-misil dînimizin en esâslı bir umdesidir. Size bu def'alık ihtâr ediyoruz, eğer müslümanlara karşı, müslümanların şeâir-i milliyyelerine, âdât-ı dîniyyelerine karşı tecâvüz ve hakāretlerde devâm edecek olursan biz de mukābele bi'l-misilde bulunacağız. Nâmûsunla çalış. Müslümanları, Türkleri "âtıl dimâğlar" diye tahkīr etmek senin haddin değildir.

Şehzâdebaşı : Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Bâb-ı Âlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

14 Haziran 1923 | 29 Şevvâl 1341 | * Perşembe * | 14 Haziran 1339 | Cild: 21 - Aded: 536-537

MÜSLÜMANLIK FİKİR ve HAYÂTA NELER BAHŞ ETTİ?

4

Muharriri: **Şeyh Abdülazîz Çâviş**

Müslümanlık'ın en celî eseri "istiklâl"i müdâfaa etmesi ve hâkimiyet-i ecnebiyyeyi kabûl etmemesidir. Kur'ân-ı Kerîm ehl-i İslâm'a Cenâb-ı Hakk'a, Resûllâh'a ve müslümanlardan olan evliyâ-yı umûra itâati emr eyler. Binâenaleyh Kur'ân-ı Kerîm'e göre müslümanlar, mümkün olduğu kadar, ecnebî bir hükûmetin zîr-i hâkimiyyetinde yaşamamakla me'mûrdurlar. Bundan dolayıdır ki, sâdık müslümanların kalbinde hürriyet ve istiklâl-i İslâm'ı müdâfaa arzûsu tevellüd etmiş ve bu i'tibâr ile her müslüman, dîninin emrine ittibâen, bilâ-kayd ü şart bir mücâhid addolunmuştur. Müslümanlık'ta askerlik, silâh taşımak, İslâm yurtlarını müdâfaa etmek yalnız erkeklere münhasır olmayıp bilakis bir memleket düşmanın tecâvüzüne ma'rûz kalınca müslüman kadınları da erkeklerinin mükellef oldukları vezâif-i müdâfaayı îfâ etmekle mükelleftirler. Kadınlar için bu vazîfenin îfâsı bir emr-i ihtiyârî değil, bir mükellefiyet-i dîniyyedir.

İslâm'ın zuhûrundan, Yedinci Asr-ı Mîlâdî'den i'tibâren müslümanlar teşrî', ahlâk, siyâset ve ticâret ile meşgûl olmuşlar, Devlet-i Abbâsiyye'nin teessüsü üzerine el-Mansûr bilhâssa riyâzıyât, felekiyât vâdîlerinde tedkīkāt ve tetebbuât icrâsıyla Yunan felsefesinin Arabca'ya tercümesini emr etmiştir.

Hârûnü'r-Reşîd'in oğlu el-Me'mûn da bu isre iktifâ ederek ulemâ ve mütercimleri toplayarak kütübhâneler, medreseler te'sîs etmişti. Esâsen Hârûnü'r-Reşîd ile Mehdî de Asya'nın etrâfında nice nice hıristiyan ulemâyı da Bağdad'a celb ederek bu uğurda mühim fedâkârlıklarda bulunmuşlar ve bu sâyede Devlet-i Abbâsiyye'nin zamanında Bağdad ile sâir merâkiz-i İslâmiyye ulûm ve fünûnun, ahlâkın, siyâset, felsefe, hey'et, riyâzıyât, tabîiyât, mûsikī ve sâir ulûmun mehdi olmuştur. O zaman Antakya ile Harran'ın, ulûm-ı tıbbiyyenin en mühim merâkiz-i tahsîlî olduğunu târîh kayd etmektedir. Abbâsîlerin ilme ve ulemâya ne kadar ehemmiyet verdiklerini Hârûnü'r-Reşîd'in tabîbi Hüseyin b. Yahyâ'nın Lisân-ı Yunânî'den Arabca'ya tercüme ettiği her kitâb mukābilinde Me'mûn'dan ağırlığınca altın almasından tavazzuh eder. Devlet-i Abbâsiyye'ye muâsır olan sâir devlet-i İslâmiyye ile bunlara halef olan devletlerin ilme ve ulemâya karşı besledikleri hürmet ve gösterdikleri ihtimâm daha az değildi. Hemedân Hükümdârı Şemsüddevle'nin filozof İbnu Sînâ'ya makām-ı vezâreti tefvîz ettiği gibi bir de tabîb-i mahsûs ta'yîn ettiğini görüyoruz. Isfahân Hükümdârı Alâüddevle de İbnu Sînâ'ya vezâret ve riyâset tevcîh eylemiştir.

932 Sene-i Mîlâdiyyesi'nde irtihâl eden Ebû-Bekir er-Râzî'nin Sâmâniye hükümdârânı nâmına tıbbî, kimyevî eserler te'lîf ettiği **[122]** müşâhede olunmaktadır. Mahmûd-ı Gaznevî filozof Bîrûnî'yi Hindistan'a da'vet ederek oraya ulûm ve medeniyet-i İslâmiyyeyi götürmüştü. Avrupa, İbnu Sînâ ile Râzî'nin kıymetini altı asır evvel idrâk ederek onların eserlerini tedkîka başladıysa İslâm hükümdârânı bunların kıymetini daha evvel idrâk ederek onları en yüksek makāmâta is'âd etmişlerdir.

Şimdi bütün medreseleriyle, kütübhâneleriyle, rasadhâneleriyle, müverrihleriyle, coğrâfiyyûnuyla, edebiyâtıyla, eyvânlarıyla, hastahânelerıyle, fabrikalarıyla Şark'ı bırakalım ve bilhâssa Fâtımîler devrinde Kahire'ye doğru gidelim. Orada da ulûm ve maârifin yüksek olduğunu, bilhâssa Melik Azîz ile Hâkim'in devrinde Kahire'nin Bağdad'dan ne müessesât-ı irfân, ne de başka bir nokta-i nazardan hiç geri kalmadığını görürüz. Sâat pandülünün muhteri'i Mısır'ın İbnu Yûnus'unu* hâtırlamadan geçmek mümkün müdür?

1099 Sene-i Mîlâdîsi'nde doğan Şerîf el-İdrîsî'nin Kurtuba'da ikmâl-i tahsîl ettikten sonra Onikinci Asr'ın evâilinde Sicilya Hükümdârı Roger'ın sarayına iltihâk edip 800 batman sikletinde gümüşten bir levha üzerine harîta-i âlemi hakkettiğini ve o zaman ma'rûf olan bütün aksâm-ı cihânı Arabca ile kayd ettiğini târîh tesbît etmektedir. Şerîf İdrîsî'nin coğrafyaya dâir yazdığı eser gibi harîtalarını bütün Avrupa ressâmları üç asır istinsâh etmeye devâm etmişler ve onlara ancak cüz'î bir şey ilâve edebilmişlerdir. Şerîf İdrîsî'den yüz sene sonra Sicilya Kıralı İkinci Frederick'in filozof İbnu Rüşd'ün evlâdlarını sarayına alarak onlardan nebâtât ve hayvânât okuduğunu görüyoruz.

Sekizinci Asır'da ihrâz-ı şöhret eden Ebî-Mûsâ Ca'fer el-Kevnî ile Ebî-Bekr er-Râzî'nin ve sâir müellifîn-i İslâmiyyenin âsârını okuyunca "hâmız-ı kibrît" ile "mâ'-i melekî"yi nasıl ihtirâ' ettiklerini, "cıva"yı nasıl ihzâr eyledıklerini, küûlleri nasıl tahmîr ettiklerini gördüğümüz gibi Ebu'l-Kāsım Halef b. Abbâs el-Bûkaris ilm-i cerâhati nasıl vaz', âlât-ı cerrâhiyyeyi tavsîf ve isti'mâlini nasıl ta'rîf ettiğini, ilk def'a olarak "hısâ"nın mahall-i ihrâcını ta'yîn eylediğini görüyoruz. İbnu Rüşd'ün üstâdı İbnu Zehr "hicâb-ı hâciz"in iltihâbını ilk keşf edendir. Ulemâ, memâlik-i İslâmiyyede seyâhat ve her yerde hü-kümdârân nezdinde en şerefli kabûle mazhar olurlardı. Her tarafdan gelen tullâb-ı irfân bunların etrâfında toplanır, derslerini dinler ve fikirlerini kayd ederlerdi.

Ulemâ-yı İslâm'ın fünûn ve ulûm, sanâyi', siyâset ve sâir vâdîlerde mesâî ve âsârı, az kaldı, gözlerden nihân olacaktı. Fakat Felemenk, Fransa, Almanya ve İngiltere'de zuhûr eden müsteşriklerin taharriyât ve tedkīkātı sâyesinde bunların birçoğu dirilmiş ve bu âsârın birçoğu Arabca olarak tab' olunduğu gibi Arabların Endülüs'de bulunduğu zamandan i'tibâren birçokları Latince ve sâir Avrupa lisânlarına tercüme edilmiştir.

Hulâsa İşbiliye, Kurtuba, Gırnata, Mersiye, Tuleytule, Sebte, Tanca, Marakeş, Cezâir, Tunus, Kayrevan, Kahire, Şam, Irak, İran, Buhara, Hindistan, Sibirya ve sâir memâlik-i İslâmiyye'de muazzam kütübhâneler, medreseler görülürdü.

Eczâcılık san'atını ilk evvel müslümanlar ibdâ' etmişler ve ihzâr-ı edviyye kānûnu da onlardan kalmış ve bu kānûn Salerte şehrinden sâir Cenûbî Avrupa memâlikine intişâr eylemiştir. Müslümanlar ilk asırlarda medeniyetin yalnız bir şekliyle iştiğāl etmeyerek her şu'besiyle meşgūl olmuşlar, binâenaleyh bir tarafdan riyâzıyât, tabîiyât, siyâsiyât, teşrî', şi'ir ve kitâbete ihtimâm ettikleri gibi denizcilik, seyâhat, mûsikī, tezyînât ile şehirlerini medenîleştirmek, merkezleri tanzîm etmek, envâ'-ı zînetle güzelleştirmek gibi şeylerle de meşgūl olmuşlardır.

Müslümanlar dünyadaki envâ'-ı zîneti isti'mâl ederler ve bu husûsda [1](مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِى اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ) düstûr-ı Kur'ânîsiyle [2](لا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا) emr-i ilâhîsine ittibâ' ede - ler. Binâenaleyh Emevî, Abbâsî, Fâtımî, Alevî ve Osmanlı pâdişâhlarının Asya, Afrika, Garbî ve Şarkī Avrupa'da en muhteşem elbiseleri giydiklerine ve en kıymetdâr tahtlara oturdukları-

---

* 1007 Sene-i Mîlâdîsi'nde irtihâl etmiştir..

[1] A'râf Sûresi 7/32.

[2] Kasas Sûresi 28/77.

na, sırmalı mensûcât kullandıklarına dâir târîhin rivâyetlerinden taaccüb etmemeliyiz. Bilhâssa Endülüs müslümanlarının elbiseleri güzelliği, bahası i'tibârıyla pek şâyân-ı dikkatti. Avrupa târîhleri Endülüs müslümanlarının kullandıkları bu eşyânın evsâfıyla doludur.

MÜSLÜMANLIĞIN RÛH-ı SİYÂSÎSİ

4

Afrika ve İspanya'nın fethi, İran ve Bizans'ın fethinden istihsâl olunan netîceleri te'mîn etti. Şiddet ve adâvetin kurbânı olan Ârîler, plagyanlar ve sâire gibi her düşnâma, her şiddete ma'rûz olan tâifelerden başka kānûnsuz bir askerliğin ve daha kānûnsuz bir papaslığın tazyîkı altında inleyen halk İslâm'ın âgūşunda müsâlemet ve masûniyete kavuşmuştu. Tâli'in ne garîb bir tecellîsidir ki, Peygamberimiz'e adâvetleri ümmet-i İslâmiyyeyi **[123]** imhâya teşebbüs derecelerine varan Mûsevîler "bütün hıristiyan milletler nezdinde hakāret, nehb ü gāret, adâvet ve nefretle" karşılandıkları hâlde ancak âgūş-ı İslâm'da bir ilticâgâh bulabilmişler, Hıristiyanlık âleminde kendilerine revâ görülen her insâniyetsizlikten ancak İslâm idâresinde kurtulmuşlardı.

Dîn-i İslâm insanlara öyle bir kānûn bahşetmiştir ki, sâdeliğiyle beraber medeniyet-i maddiyyenin terakkīsiyle birlikte en muazzam inkişâfâta müstaiddir. Müslümanlığın devlete vaz' ettiği kānûn-ı esâsî hukūk ve vezâif-i insâniyyenin âdilâne bir sûrette takdîr olunmasına müsteniddir: Müslümanlık vergi tarhının hudûdunu tesbît etmiş, insanları kānûn nazarında müsâvî kılmış ve her kavmin kendini idâre etmesi düstûrunu te'yîd eylemiştir. Müslümanlık kudret-i icrâiyyeyi kānûna, te'yîd-i dînî ve mükellefiyât-ı ahlâkıyyeye müstenid bir kānûna tâbi' kılmakla kuvvet-i hâkime üzerinde bir murâkabe te'sîs etmiştir. "Her biri vâzı'ın nâmını ebediyete nâmzed kılacak bir mâhiyette olan bu esâsâttan her birinin mükemmeliyeti ve te'sîri sâirlerine kıymet veriyordu. Ve bütün bu esâsâtın mecmû'u teşkîl olunan nizâma diğer herhangi nizâm-ı siyâsîye tefevvuk eden bir kudret ve zindegî bahş ediyordu. Vahşî, câhil bir kavmin elinde olmasına rağmen, bir insanın müddet-i hayâtı esnâsında bu nizâm-ı siyâsî "Roma" İmparatorluğu'ndan vâsi' sâhalar üzerinde intişâr etmiş ve seciye-i ibtidâiyyesini muhâfaza etmekle beraber mukāvemet-sûz bir hâlde kalmıştır."*

Hazret-i Ebûbekr es-Sıddîk'ın kısa bir zaman süren devr-i hükûmeti hemen hemen çöldeki kabâil arasında sükûnet ve müsâlemeti te'sîse sarf olunduğundan vilâyetlerde te'sîsât-ı siyâsiyye yapmaya vakit kalmamıştı. Hazret-i Ömer el-Fârûk'un devr-i hükûmeti başlar başlamaz bütün tebea-i İslâmiyyenin emniyet ve refâhını te'mîn için yorulmak, dinlenmek bilmeyen mesâîye ibtidâr edildi. İlk hulefânın devrinde müslümanların ahvâl-i siyâsiyyesi tedkīk olunduğu takdîrde mahdûd salâhiyetleri hâiz müntehab bir reîs tarafından idâre olunan bir halk hükûmeti göze çarpar. Reîs-i hükûmetin hukūku zâbıta tanzîmi, ordu murâkabesi, umûr-ı hâriciyye idâresi, mâliyenin tanzîmi gibi idârî ve icrâî işlere münhasır olduğu görülür. Reîs-i hükûmet kānûna muhâlif ednâ bir harekette bulunamazdı.

Mehâkim hükûmete bağlı değildir. Bunların hükmü kat'î ve nihâî idi. İlk hulefâ, mehâkimin mahkûm ettiği adamları afv etmek salâhiyetini hâiz değillerdi. Kānûn, fukarâ, ağniyâ, mevki'-i iktidârda bulunan ricâl ile tarlalarda çalışan amele için birdi.

Mürûr-ı zamân ile bu sistemin kuvveti gevşemiş ise de şekil muhâfaza olunmuştur. Hattâ zimâm-ı idâreyi bir takım cinâyetler irtikâbıyla ele alan ve şahıslarında teâlîm-i İslâmiyyenin ortadan kaldırdığı putperest oligarşisini temsîl eden gāsıblar bile temsîlî bir hükûmetin şeklini az-çok muhâfaza etmişlerdi.

Bilâhare zuhûr eden sülâleler hudûdu tecâvüz ederek idâre-i keyfiyyeye saptıkları zaman cumhûr-ı fukahâ tarafından îkāz olunarak i'tidâle ircâ' olunurlardı. Esâsen fukahâ-yı İslâm her İslâm devletinde hükümdârâna karşı meşrûtî bir mânia vaz'iyetinde dururlardı. Sadr-ı İslâm'da ashâb-ı güzîn bir şûrâ-yı devlet vazîfesini îfâ ederlerdi. "Sahâbe-i Resûl" unvânının hâiz olduğu hürmet

* David Urquhart

orduların karârgâhında, şehirlerin dâhilinde aynı te'sîri hâizdi. Fütûhât-ı İslâmiyyenin tevessü'u nisbetinde ashâb-ı güzînin kuvvetli nüfûzu tezâyüd ediyordu. "Sahâbe" vasf-ı celîli necâbet ve nezâhetin timsâliydi. Bu sıfatı hâiz olan bir zât bir harekette bulundu mu halk ona iltihâk eder, onun rehberliğini kabûl eylerdi. Ashâb-ı güzînin ilk safında muhâcirîn, Zât-ı Risâlet-penâhîleri'ni Medîne'de kabûl eden ensâr, Bedir ve Uhud Gazâları'nda dîn uğrunda mücâdele eden mücâhidîn, Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in emriyle bazı işlerini der-uhde ve îfâ eden, yahud kendileriyle konuşan, kendisini gören veya dinleyenler bulunurlar. En son derecede sahâbe-i kirâm ile teşrîk-i mesâî edip bil-vâsıta Peygamberimiz'in te'sîri altında bulunan zevât gelir.

Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfetinde vukū' bulan bir hâdise Müslümanlık'ta bütün insanların müsâvât-ı mutlakasını irâe eder. Gassânîlerin hükümdârı Cebele Dîn-i Mübîn'i kabûl ettiğinden emîru'l-mü'minîne arz-ı itâat etmek üzere gelmişti. Cebele muhteşem bir alay ile Mekke'ye girmiş ve hürmetle kabûl olunmuştu. Mûmâileyh Ka'be'yi tavâf ediyorken vezâif-i dîniyyesini îfâ etmekte olan bir A'râbînin ihrâmı kazârâ Cebele'nin şâhâne omuzlarına ilişmişti. Bu hareketten çok hiddetlenen Cebele A'râbîye bir dişini kıran bir yumruk indirmişti. Mâba'dını bizzât Hazret-i Ömer'in Suriye'de asâkir-i İslâmiyyenin kumandanlığını îfâ etmekte olan Ebû-Ubeyde hazretlerine yazdığı mektûbdan dinleyelim:

"Zavallı A'râbî nezdime gelerek hâlini anlattı. Cebele'yi çağırttım. Karşıma geldiği zaman bir müslüman kardeşine böyle bir sû'-i muâmeleyi niçin revâ gördüğünü sordum. A'râbînin kendisine hakāret ettiğini ve mekânın kudsiyeti mâni' olmasaydı bu hakārete mukābil kendisini derhâl öldüreceğini söyledi. Cevâben Cebele'ye bu sözlerinin kabâhatini kat kat arttırdığını ve binâenaleyh cerîhadâr ettiği adamın afvını istihsâl etmezse kısâs icrâ edeceğimi beyân eyledim. Cebele dedi ki: **[124]** "Ben bir hükümdârım, o ale'l-âde bir adamdır!" Kendisine; "İster hükümdâr ol, ister olma, her ikiniz müslümansınız ve nazar-ı kānûnda müsâvîsiniz." dedim. Cezânın ferdâya ta'lîkını ricâ etti ve müddeînin inzımâm-ı muvâfakatiyle kabûl ettim. Geceleyin Cebele kaçtı. Ve şimdi hıristiyan köpeğe iltihâk etmiş bulunuyor.* Fakat Cenâb-ı Hak size ona karşı ve onun emsâline karşı nusret ihsân edecektir."

Hazret-i Ebû-Ubeyde emîru'l-mü'minînin bu mektûbunu ordularına okudu ki hilâfetin ilk devirlerinde bu gibi teblîğātın kesretle vukū' bulduğu anlaşılmaktadır. Ordugâhda veyahud şehirde bulunan herhangi bir şahıs hâdisât-ı umûmiyyeye karşı yabancı addedilmezdi. Her Cuma günü ferâiz-i dîniyyeyi îfâ ettikten sonra halîfe-i müslimîn cemâat-i müslimîne günün vukūâtını ve icrâātını îzâh eylerdi. Vâlîler de merâkiz-i vilâyâtta bu misâle imtisâl ederlerdi. Halkın bu umûmî ictimâ'larından hiçbir ferd hâric bırakılmazdı. Demokrasi en mükemmel şekliyle hâkimdi. Halîfe-i müslimînin, emîru'l-mü'minînin şahsına hiçbir kudsiyet izâfe edilmiyordu. Halîfe, tebeanın devletini idâreden mes'ûl idi. İlk hulefânın halkı terfîh etmeye vakf-ı hayât etmeleri, pek zâhidâne bir hayât geçirmeleri Peygamberimiz'in isrine iktifâdan başka bir şey değildi.

Hulefâ-yı İslâm câmi'lerde va'z u nasîhat eder, namaz kıldırır, evlerinde fukarâyı ve mazlûmları kabûl eder ve en zavallıları bile dinlerlerdi ve hiçbir maiyyete, hiçbir âlâyişe lüzûm görmeksizin seciyelerinin kuvvetiyle halkın kalbine hükümrân olurlardı.

Hazret-i Ömer Kudüs'ün anahtarlarını teselüm etmek üzere Suriye'ye bir köle ile beraber gitmişti. Hazret-i Ebûbekr firâş-ı irtihâlinde halkına bir kaftan, bir deve ve bir köle bırakmıştı. Her Cuma günü Hazret-i Ali beytü'l-mâlden kendi istihkākını erbâb-ı fakr u ihtiyâca dağıtır ve mehâkime hürmeti ile halka bir nümûne-i iktidâ teşkîl eylerdi. Cumhûriyetin devâmı müddetince hulefâdan hiç biri mehâkim-i adâlet tarafından [verilen] herhangi bir hükmü ne değiştirmiş, ne de ona muhâlefet etmiştir.

Silâh kuvvetiyle teşekkül eden yeni bir hükûmetin, halkın hissiyâtını birdenbire tatmîn edebilmesinin müşkil olması pek tabîîdir. Fakat ilk müslümanlar milel-i mağlûbenin gāliblere karşı her türlü i'timâd ve merbûtıyeti göstermelerini te'mîn edecek bir vaz'iyet almışlardı. Haz-

* Bizans İmparatorluğu'ndan bu şekilde bahs olunurdu.

ret-i Hâlid b. el-Velîd gibi şedîd askerlerin şiddetine karşı gelen Hazret-i Ebû-Ubeyde gibi mu'tedil, nâzik ruesânın riyâseti altındaki ordular, mağlûbların bütün hukūk-ı medeniyyesinin tamâmiyetini muhâfaza etmişlerdir. Bütün akvâm-ı mağlûbeye en mükemmel hürriyet-i dîniyyeyi bahş eylemişlerdir. Bunların ta'kīb ettikleri hatt-ı hareket asrımızın birçok hükûmât-ı medeniyyesi için hürriyet-i dîniyye ve medeniyye nâmına en necîb nümûne olabilir. İslâm fâtihleri asrî hükûmetlerden bazılarının yaptığı gibi kadınları kırbaçlar altında öldürmemiş, ma'sûm âileleri Sibirya'nın ma'den kuyularına göndermemiş ve o kuyuları muhâfaza eden gardiyanın vahşetine teslîm etmemişler. Memâlik-i meftûhada bulunan fâideli müessesât-ı medeniyyenin işlerini sektedâr etmemek kiyâsetini göstermişlerdir.

Hazret-i Ömer halkın vaz'iyet-i zirâiyyesini ıslâh ve refâhiyetini te'mîn için birçok tedâbîr ittihâz etmişti. Arâzî vergisi kābil-i kabûl, mu'tedil esâsât üzere tesbît edilmiş, imparatorluğun her tarafında su yolları, kanallar küşâd olunmuştu.

CEM'-i KUR'ÂN

4

Tertîb-i Âyât Tevkīfîdir:

Tertîb-i âyâtın tevkīfî olduğunda, vahye müstenid bulunduğunda icmâ' vardır. Zerkeşî *Burhân*'da, Ebû-Ca'fer b. ez-Zübeyr *Münâsebât*'ında ve daha birçok ulemâ da bu bâbdaki icmâ'ı nakl etmektelerdir. Tertîb-i âyâtın tevkīfî olduğu nusûs ve akvâl-i ulemâ ile de müsbettir:

1) Zeyd b. Sâbit'in [3](كناعندالنبى صلى الله عليه وسلم نؤلف القرآن من الرقاء) hadîsidir.

2) Sûre-i Enfâl ile Sure-i Berâe arasında arasında besmele-i şerîfe konulmadığının sebebini İbnu Abbâs'ın suâli ve Hazret-i Osman'ın cevâbını mübeyyin olan hadîsdir ki, yukarıda zikredilmişti.

3) Buhârî'nin *Tahrîc*'ine göre İbnu Zübeyr; (وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا)[4] âyet-i kerîmesi diğer bir âyetle mensûh olduğu hâlde niçin Mushaf-ı Şerîf'e yazdınız?" diye Hazret-i Osman'dan sorduğunda halîfe-i müşârun-ileyhin; (يابن اخى لا اغير شيئاً منه من مكانه) "Birâderzâdem, Kur'an'dan bir kelimenin yerini değiştirmek bizim haddimiz midir?" cevâbı.

4) Kādî Ebû-Bekir Bâkıllânî *İntisâr*'ında diyor ki: "Tertîb-i âyât bir emr-i vâcib ve hükm-i lâzimdir. Cibrîl vahiy ile Hazret-i Peygamber'e geldiğinde; [5](ضعوا آية كذا فى موضع كذا) der idi. Mushaf-ı Osman ki, beyne'd-defeteyn, taraf-ı ilâhîden münzel olan cemî' Kur'ân'ı muhtevîdir, isbât-ı **[125]** resmi muktezâ-yı emr-i ilâhîdir. Mensûh yani ba'de'n-nüzül tilâveti de ref' edilmemiştir. Mushaf-ı Osmân'da ne bir kelime ziyâde, ne de noksân vardır. Tertîb ve nazmı, nazm-ı ilâhî ve tertîb-i Risâlet-penâhîye tevfîkan vukū' bulmuştur. Ondan ne muahharı takdîm ve ne de mukaddemi te'hîr edilmiştir. Ümmet, her âyetin âid olduğu sûrelerdeki mevâzı'ını o âyet-i kerîme gibi Zât-ı Risâlet-penâhî'den telâkkī ve zabt etmiştir. Suver-i Kur'âniyyeye gelince, onun da taraf-ı Sâmî-i Nebevî'den tertîb buyurulmuş olması, yahud da bu hizmeti ümmetinin uhde-i kifâyetine bırakmış bulunması muhtemeldir. İkinci cihet hakka daha karîbdir.

5) İmâm Mâlik de; [6](انماالف القرآن على ماكانوايسمعون من النبى صلى الله عليه وسلم) derdi.

Tertîb-i Suver Tevkīfî midir, İctihâdî midir?

Cumhûr-ı ulemâ tertîb-i suverin ictihâdî olduğuna kāildir. İmâm Mâlik ile Bâkıllânî onlardandır. Tertîb-i suverin ictihâd-ı sahâbî ile vukū'unu kabûl edenler de ekser-i suver-i şerîfenin yine ahd-i nebevîde bâ-emr-i Risâlet-penâhî tertîb edilmiş bulunduğunu kabûl ve i'tirâf etmektedirler. İbnu Fâris İmâm Ali, İbnu Mes'ûd ve Übeyy b. Ka'b'ın mushaflarındaki tertîbin te'lîf-i Osmânîye muhâlif olmasıyla istidlâl etmektedir. Hazret-i Ali'nin mushafında târîh-i nüzüle göre "İkra'" Sûresi'yle başlanıp "Sure-i Müddessir", "Sûre-i Nûn", "Sûre-i Müzzemmil", "Sûre-i Tebbet", "Sûre-i Tekvîr", "Sûre-i Sebbih" ve böylece ilâ-âhirihî el-Mekkî ve'l-Medenî yazılmıştır. İbnu

[3] "Biz peygamberin yanında Kur'ân'ı rik'a ile yazıyorduk.".
[4] Bakara Sûresi 2/234.
[5] "Şu lafızda olan âyeti şuraya koy!"
[6] "Kur'ân'ı peygamberden duydukları şekilde yazdılar.".

Mes'ûd'un mushafında evvelâ "Fâtiha", sonra "Sûre-i Bakara", sonra "Sûre-i Nisâ'", sonra "Sûre-i Âl-i İmrân" muharrer idi.*

Kurtubî *Câmi'u'l-Ahkâm*'ında, İbnu Hazm-ı Zâhirî *Fisâl*'inde İmâm Ali, İbnu Mes'ûd, Übeyy b. Ka'b'ın mushaflarındaki tertîbin tertîb-i meşhûra muhâlefeti arza-i ahîreden mukaddemdir diye reddetmektedirler. Ebû-Bekir el-Enbârî, Tayyibî, Zerkeşî, Beyhakī tertîb-i suverin tevkîfî olduğunu kabûl edenlerdendir.

M. Kâmil

İctimâiyâtımızda Garbcılık ve Bozgunculuk:

Derecât-ı Tahsîliyyede Mekteb, Medrese Farkı

Cihânda mütekevvin her hâdise, mutlakā mâzîye âid bir fi'l, bir hareketten mütevelliddir. Ta'bîr-i dîgerle herhangi işin ale't-teselsül devâm eden bir te'sîri, her te'sîrin de aks-i te'sîri vardır.

Kavânîn-i ictimâiyye, müstekıl ve bi-nefsihî mütehaddes bir hâdise kayd etmiyor. Vakāyi'-i târîhiyye vâzıhan irâe ediyor ki: Bir milletin hayât-ı siyâsiyye ve ictimâiyyesi muhtelif fikir cereyânlarının, idârî, icrâî ef'âlin te'sîrâtı altında inkılâbât ve istihâlâta uğruyor. Hâle âid bütün mesâil dünkü harekâtın tabîî netîcelerinden, akislerinden başka bir şey değildir. Yani ekilen biçilmektedir.

Şu hâle nazaran tereddiyât-ı hâzıramızın esbâb ve avâmil-i asliyyesinin keşif ve tahlîlinde mâzî bize reh-nümâlık edebilir. Esâsen nesl-i hâzırın dînî ve ictimâî sukūtunu nazar-ı telehhüfle görmek kâfî değildir; belki ledünniyâtıyla marazın cihet-i husûlünü bilmek ve bu netîceye göre tedâvîye çalışmak lâzım gelir. Bugün an'anât-ı milliyye, hissiyât-ı dîniyyemiz dûçâr-ı za'f oluyorsa hiç şübhe yoktur ki, senelerden beri tatbîk edilen yanlış bir yolun, sakīm bir ta'lîm ve terbiye tarzının cezâsını çekiyoruz.

Usûl-i terbiyyenin, terbiye-i ibtidâiyyenin yeni yetişen rûhlar üzerindeki te'sîrâtı pek büyüktür. Cismen, rûhen, ilmen tekemmül devresi olan gençlik temessüle en müsâid bir zamandır. Sinni kemâle gelen bir ferd muhîtinden ve telkīnât-ı hâriciyyeden o kadar müteessir olmaz. Lâkin her gördüğünü ve işittiğini derhâl ve kemâl-i sühûletle taklîde kābiliyetli olduğu bir hengâmede hâssa-i teessür o kadar kuvvetlidir ki, hayâtta bu intıbââttan, bu ilk telkīnâttan ale'l-ekser en esâslı ve derin izler kalır… Bundan dolayı (tahsîl-i ibtidâîden başlayarak ale'd-derecât safahât-ı tahsîliyyede) tarz-ı ta'lîm ve telkīn bütün milletlerce tesânüd ve tekâmül-i ictimâî için üssü'l-esâs addolunmuştur.

Bütün usûl ve fürû'uyla dînî, millî, ictimâî vechelerin en rasîn mahall-i tesbîti mekteblerdir. Çocuklarımıza verilecek ilk terbiye esâsları ne kadar dîndârâne, fazîletkârâne ve canlı olursa müstakbel nesil de o kadar dîndâr, fazîletkâr ve müteşebbis bir hâlde yetişir. Bilakis genç rûhlara zerk edilen bu mevzû'lar muhît ve şerâit-ı ictimâiyyeye muhâlif bulunursa hayât-ı ictimâiyye temellerinin inhidâmı yavaş yavaş bir emr-i vâki' olur. An'anât-ı dîniyye ve milliyyesi hakkında esâslı bir fikir, metîn bir terbiye iktisâb edemeyen bir genç esâsâtını muhâfazaya muktedir bir seciyeye mâlik olamaz. Hars-ı millîyi, ictimâiyât-ı İslâmiyyeyi ihâta edemeyen böyle bir genç âtiyen hey'et-i ictimâiyyeye nâfi' ve onun rûhuna muvâfık harekâtta bulunamayacağı gibi yabancı medeniyetlerin nakl-i fezâyihına âlet olmak isti'dâdındadır.

İşte derecât-ı tahsîliyyede metîn bir terbiye-i dîniyye ve milliyye ta'kīb edilememesi yüzünden nesil bozuluyor, ictimâiyâtımız, milliyetimiz, vech-i mümeyyizini, evsâf-ı mahsûsasını kaybediyor.

Tanzîmât-ı Hayriyye'den sonra usûl-i terbiyye ve ta'lîm hakkında yeni bir fikir **[126]** hâsıl olmuştu. Bu fikre nazaran dînî ve ilmî mekteblerin tefrîkı sûretiyle bir meslek farkı ihdâs olunuyordu. Hâlbuki İslâmiyet hayât-ı ilmiyye ve tahsîliyyesi o zaman kadar dîn ile ilmi tefrîk etmemiş, ulemâmız, hukemâmız, idâre adamlarımız hem dîndâr, hem de âlim olarak yetişmişti. Fâtih'in dâru'l-ulûmu da böyle idi. Terbiye-i dîniyye üssü'l-esâs idi. Bir tabîb, bir mühendis, bir mi'mâr, bir asker mesleklerinin adamı olmak-

* *İtkān,* c. 1, s. 62 ilâ 64; Aynî, c. 9, s. 311.

la beraber her şeyden evvel Müslümanlığı rûh ve felsefesiyle öğrenirdi. İhtisâs mekteblerinde (Fâtih Dâru'l-Fünûnu'nun lisân, tabîât, tıb ve fen şu'beleri) bile bu cihet aslâ ihmâl edilmezdi. Son asırlarda medreselerde ilme ehemmiyet verilmez oldu. Bütün ta'lîm ve terbiye hemen münhasıran dîniyâta âid kaldı. Dîn-i Mübînimiz ilmi emr ettiği hâlde buna lüzûmu kadar i'tinâ edilmemesi ulemâmızı zamânın terakkıyâtına âid ma'lûmâttan, neşr-i dîn ve müdâfaa-i şerîât için bu en lâzımlı silâhdan mahrûm bıraktı…

Eslâfımız hatânın hocalıkta değil, belki medrese usûl-i tedrîsinin sekâmetinde olduğunu idrâk etmemişler olacak ki: Ortaya bir mekteb-medrese tasnîfi çıktı. Ve denildi ki: "Medreseden çıkanlar turuk-ı ilmiyyeye intisâb etsinler, diğer sınıf-ı ictimâiyyemizi mekteblerden yetiştirelim." Hâlbuki bu mes'elede medrese tarzına âid hatâ yine tekrâr edildi. Bu sefer mekteblerde dîniyât ve terbiye-i dîniyye esâsı ikinci dereceye bırakılarak ulûm ve fünûna bir mevki' bahş edildi. Lâkin bununla mühim bir inkılâb yapılmış olmadı. Belki medresede tahsîl görenler fünûndan, mektebdekiler de dîniyâttan matlûb derecede ma'lûmâtdâr olamadılar. Bin-netîce İslâmiyet arzû eylediği ulemâdan, dîndâr mütefenninlerden mahrûm kaldı.

Hars-ı millînin müsbet bir tarzda fikirlere nakş edilebilmesi her şeyden evvel terbiye-i dîniyyeye mütevakkıfdır. Bunu da yapacak ilim adamlarımız, muallimlerimizdir. Eğer terbiye mütehassıslarımız metîn bir seciye-i dîniyye sâhibi olmaz, an'anât ve esâsâtımızın kuvvetine kāni' bulunmazlarsa bunların yetiştirecekleri gençler de şuûrlu ve yüksek bir tenevvür-i fikrîye mâlik olamazlar. Mekteblerimizde terbiye-i İslâmiyyeye, an'anât-ı İslâmiyyeye mevki'-i aslîsini vermedikçe neslin takviyesine, hey'et-i ictimâiyyemizin muhâfaza-i rasânet edebilmesine imkân mutasavver değildir.

İbtidâî tahsîlinde –ki telkīn ve te'sîr i'tibârıyla en müsâid bir safhadır– programlar pek nâkısdır. Haftada ikişer üçer sâat Kur'ân-ı Kerîm ve ulûm-ı dîniyye tedrîsâtı muayyen bir şekil ve ihtimâmla gösterilmediğinden maksadı te'mîne kâfî gelemez. Bu derslerin sâatlerini ziyâdeleştirmekle beraber bütün muallimler tarz-ı terbiye ve ta'lîmde dîndârlığı şahıslarında mütecellî bir nümûne şeklinde talebelerine gösterebilmelidirler. Maatteessüf öyle şeyler işitiyoruz ki; talebeler bilakis dînsizliğe âid telâkkīleri yine muallimlerinden alıyorlar. Daha ilk merhalede bu tâze ve ma'sûm rûhlar zehirleniyor.

Terbiye mütehassıslarımıza sorarız ki: Mekteblerimizde seciye ve ahlâk yükselmiş midir? Acaba gençler dîndâr, mütehallik, metîn olarak mı yetişiyor? Yoksa geçen her sene daha mütelevvin, daha az salâbetkâr ve muhîtin daha az adamı bir nesil mi yetiştiriyor? Çok kimselerden işittik ve gördük ki; şekl-i terbiye ve tarz-ı tedrîs bugün seciyesiz, rasânetsiz bir gençlik hâzırlıyor. İlk telâkkīleri kendi muhîtine, an'anâtına bu kadar gayr-i müsâid olan bir talebe müstakbelde milletinin, İslâmiyet'in müdâfi'i olabilir mi?

Garbcılık: Romanlar, tiyatro, sinemalar, genç kız resimleri, aşk mektûbları ibtidâî sınıflarının dimâğlarını derslerden çok fazla işgāl eden birer redîedir. Bacak kadar mekteb çocuklarının kendi aralarında görüşdüklerine hiç dikkat etmediniz mi? Bunların hayâta nasıl bir nazarla baktıklarını, tarz-ı muâşeretlerini, terbiyelerini müteessir olmadan tedkīk mümkün değildir. Tâlî tahsîlde de bütün nevâkıs ve hatâlar daha şümûllü bir tarzda mevcûddur.

Her şeyden, ma'lûmâttan, fenden evvel lâzım olan seciye bahsinde mekteblerimiz pek geridedir. Memleketimizde mevcûd müessesât-ı ilmiyye-i ecnebiyyenin usûl-i ta'lîm ve terbiyyelerini sathî bir nazarla tedkīk edersek terbiye-i dîniyyeye edilen ihtimâmâtı derhâl görürüz. Derslere âyîn-i dînî ile mübâşeret olunur. Talebe sık sık kiliseye sevk olunur. Hıristiyanlık'a âid konferanslar verilir. Ve talebenin ahvâl-i vicdâniyyesi hatve behatve ta'kīb olunur. Demek ki bu müessesât dînî terbiyeden bir şeyler bekliyor. Her gün tekrâr edilen "Garbcılık" terânesine rağmen onların usûl-i terbiyyede esâs ittihâz ettikleri şekl-i dînî niçin görülmüyor? Hissen, rûhen, târîhen, cismen müslüman olduğumuz ve esâs-ı diyânetimizi her şeyin fevkinde tutmaklığımız lâzım geldiği, nesli dîndâr olarak yetiştirmek vazîfemiz olduğu hâlde bu lâzimeyi hem-dînimiz olmayanlarda görmek bizim için bir şeyn değil midir?..

Esâsâtımız, şerîatimiz bize dîndârlığı ve bu sûretle en büyük saâdetin istihsâlini emr ederken ma'şûka-i âmâlimizden uzaklaşmak fikri insâniyet rûhunu tanıyan bir ferd için pek girân gelir. Cenâb-ı Hakk'ın bahş eylediği hâssa-i mümeyyize ve teakkulden bir nebzecik olsun nasîbedâr olanlar bunu kabûl edemezler.

İkinci ve pek mühim bir mes'ele de; tedrîsâta esâs olacak kitâbların tarz-ı intihâbıdır. Vaktiyle İslâm Âlemi'nin mebzûliyetle yetiştirdiği **[127]** müellifler kahta uğramış olacak ki, mekteb kitâblarımız –pek az müstesnâsıyla– umûmiyetle ecnebî müellefâtından bit-tercüme iktibâs olunmuştur. Bir Fransız çocuğu için yazılan herhangi bir kitâb, rûhumuza, hissimize yabancı kalır. Bizim için hiss-i millî, hiss-i dînî esâs ittihâz olunarak te'lîf ve muhîtin şerâitine tevfîkan tedvîn olunan kitâblar lâzımdır. Meselâ Fransızca'dan tercüme edilen kırâet kitâblarında "İhtiyâr Asker" mevzû'lu parçadan bir müslüman çocuğunun tahassüsü tâm ve mükemmel olamaz. Çünkü bizim askerliğimiz daha başka rûhları ihtivâ eder. Bir Fransız askerlikte, vatan müdâfaasından mütevellid şân ve şerefi düşünür. Hâlbuki bir müslüman bu vazîfeyi şehîdliğe mev'ûd olan en büyük ve mukaddes bir hizmet olarak telâkkī eder. İşte bütün bu tercüme kitâblar rûhumuza, hissimize bu kadar yabancıdır. Bundan dolayı yavrularımızın istikāmet-i irfânı ecnebî ictimâiyâtına doğru sürükleniyor.

Ecnebî mekteblerinin çocuklarımıza (esâsâtımızdan uzaklaştırmak için) icrâ eyledikleri te'sîrâtın da ehemmiyeti pek büyüktür. Amerika'dan, Avrupa'dan ihtiyâr-ı zahmet ve külfet ederek memleketimize sokulan bu müesseseler bizim kara gözlerimiz için fedâkârlık etmeye gelmemişlerdir. Ecnebî mekteblerine tevdî' edilen evlâdlarımız Garb rûhuyla ve bit-tabi' Hıristiyanlık an'anâtıyla âlûde olarak yetişiyor. O derecede ki, hey'et-i ictimâiyyemizi tahkīre, tezyîfe kadar ileri gidiyorlar.

Maksadımızın müslüman olarak yaşamak ve ancak bu esâsât dâhilinde yükselmek olduğunu, beş-on bedbaht ne yaparsa yapsın, bu gāyeden inhirâf etmek bizim için mümkün olmadığını tesbît ettikten sonra bu bâbda efrâd-ı millete ve hükûmete teveccüh eden mühim ve hayâtî vazîfeleri de ihmâl etmemek îcâb eder.

Senelerden beri cihân-ı küfr u ilhâda karşı nûr-ı İslâm'ı yalnız îmânıyla, vicdânıyla, Kur'ân'ıyla, müdâfaa ve en nihâyet hukūk-ı meşrûamızı fi'len istihsâle muvaffak olan muhterem hükûmetimizin inşâallâh sulhun tahakkukundan sonra mekteb programlarını esâslı sûrette ıslâh, terbiye-i dîniyye ve milliyyeyi derecât-ı tahsîliyyede yegâne gāye telâkkī, mekteb kitâblarını rûh ve an'anâtımıza muvâfık bir şekilde tecdîd ve İslâmiyet ictimâiyâtını, ilmiyâtını yükseltecek tedâbîri ittihâz ve bu sûretle bütün İslâm Âlemi'nin ilim ve irfân sâhasında da pîş-vâsı olmak saâdetini ihrâz edeceğine şübhe yoktur.

Rûh-ı millînin tercümânı olan muhterem milletvekillerimizin bu noktaları aslâ ihmâl etmeyeceklerine i'timâdımız ise ber-kemâldir.

Evliyâ-yı etfâl de yavrularını ecnebî ve yabancı muhîtlere tevdî' etmemek kiyâsetini gösterirler, evlâdlarını dîndâr olarak yetiştirmeye azm ederlerse en mukaddes ve vatanî bir vazîfe îfâ etmiş olurlar. Yaşamak, müslüman kalmak, İslâmiyet kuvvet ve şevketini idâme ettirmek için mutlakā bunları yapmaya mecbûruz. Yoksa felâketten, tefessüh-ı ictimâîden –maâzallâhu teâlâ– kurtulmamıza imkân yoktur.

Hasan Hikmet

Mekteblerde BUHRÂN-ı AHLÂKİ

Tanîn gazetesi bu haftaki nüshalarının birinde günden güne inhitâta doğru giden Galatasaray Sultânîsi hakkında çok şâyân-ı dikkat bir makāle neşr etti. Ahlâka taalluk eden kısımlarını aynen nakl edelim. *Tanî*n diyor ki:

"En güzîde mekteblerimizin dâhilden ve hâricden gelen bir teseyyüb ve ihmâl netîcesi olarak inhitâta doğru gittiklerini biliyoruz. Bunun en bâriz misâli Galatasaray Sultânîsi'dir. Bir zamanlar İstanbul'un en yüksek ve mu'tenâ irfân müesseselerinden olan bu mekteb nihâyet bugün hakīkaten hangi noktadan bakılsa esef ve elem tevlîd eden vaz'iyete düşmüştür. Bugün Fransızca

şöyle dursun, Türkçe tahsîl bile son derece nâkıs, hele talebenin ahlâk ve inzibâtı mes'eleleri yârı ağlatıp ağyârı güldürecek kadar bozuktur. Bunları kendi indî mütâlaa veya birkaç âile reîsinin şikâyeti üzerine değil, en salâhiyetdâr ve mes'ûl makāmların i'tirâf ve şehâdetleriyle yazıyoruz.

Şurasını muhakkak olarak iddiâ edebiliriz ki; Galatasaray Sultânîsi ne mâzîsindeki himmet ve ulüvv-i maksadla, ne de hâlen yapılmakta olan fedâkârlıklarla aslâ mütenâsib olmayacak bir dereke-i tahsîle düşmüştür.

Hey'et-i ta'lîmiyye hakkında duyduğumuz hiss-i riâyete halel gelmeksizin söyleyebiliriz ki; muallimler vazîfelerini kendilerinden beklenilen i'tinâ dâiresinde yapmıyorlar. Talebe takayyüdsüz ve teftîşsiz kaldıklarını görerek iktisâb-ı irfâna çalışmıyor, hey'et-i idâre mektebin en mühim işi tahsîl olduğunu unutmuş gibi bir kayıdsızlık içinde yuvarlanıp gidiyor.

Maamâfîh mektebde hüküm süren yolsuzluğun en fecî'i inzibât husûsundaki takayyüdsüzlüktür. Müteaddid şehâdetlerle biliyoruz ki; talebeden birçokları mubassırların gaflet ve müsâmahasından, emr-i teftîşin fıkdân-ı noksânından cesâret alarak meselâ duvarlara çivi çakmak ve bunlara basarak mekteb hâricine aşmak sûretiyle geceleri çıkıyorlar, o semtin kötü **[128]** yerlerine giderek ayş u nûş ile vakit geçiriyorlar, sabâha yakın yine aynı vâsıta ile mektebe giriyorlar. Bunlar görülmüyorsa mektebde idâre kalmamış demektir; görülüyor da müsâmaha ediliyorsa bu müsâmahakârlar mürebbîliğin en ibtidâî evsâfından da mahrûm ve âdetâ gençliğe düşman insanlardır.

Galatasaray Sultânîsi bugünkü hâliyle suyu kesilmiş bir ağaç gibi kurumaktadır. Tahsîl, terbiye, sıhhat, intizâm ve inzibât, ahlâ ve etvâr husûslarında her gün bir evvelkinden daha düşkün gidecek ise evlâd-ı vatandan bin kadarını oraya toplamakta ve genç ömürlerin en azîz ve kıymetli senelerini heder etmekte ne fâide var?"

Bir sultânî mektebinde buhrân-ı ahlâkînin bu derecelere vardığına doğrusu hayret ve teessüf etmemek kābil değildir. Talebeler geceleri duvarlara çiviler çakarak mekteb hâricine aşsınlar, o semtin kötü yerlerine giderek ayş u nûş ile vakit geçirsinler, sabâha yakın da yine duvarları aşarak mektebe gelsinler!.. Bunun sahîh olduğuna insan âdetâ inanamıyor. Lâkin *Tanîn* gazetesi bu ma'lûmât ve müstahberâtını "en salâhiyetdâr ve mes'ûl makāmların i'tirâf ve şehâdetlerine" istinâd ettiriyor. Demek ki doğrudur.

Şu hâlde mes'ele hakīkaten pek fecî' bir safhaya girmiş demektir. Derhâl bunun çâresine bakmak îcâb eder. Bugün geceleri duvarlar aşan, ayş u nûş âlemlerinde sabahlayan talebe yarın bu zavallı milletin başına geçerek ona mürebbîlik edecektir! Bit-tabi' bu talebeler yarın ya muallim olacaklar, birçok evlâd-ı vatanı taht-ı terbiyelerine alacaklar, yahud bir mansıba geçerek milletin mukadderâtında âmil olacaklar. Peki, böyle yetişen talebeden âtîde millete ne hayır gelebilir? Böyle gençlerin hem kendi âkıbetleri hüsrânla netîcelenir, hem de milletin onlardan çekmeyeceği zarar kalmaz.

Genç mekteb talebelerinin bu derece ahlâk düşkünlüğü göstermeleri cidden teessüf olunacak, ağlanacak bir hâldir. Bir şeyi yıkmak kolay, fakat yerine hiçbir şey koymamak felâkettir. İşte kalblerde dîn hisleri gevşedikten, âilelerde ve mekteblerde terbiye-i dîniyye zevâle yüz tuttuktan sonra artık genç nefisleri tutacak hiçbir bağ kalmaz, çözülür gider. Duvarlardan da aşar, işret de eder, kötü yerlere de gider, türlü türlü murdâr hastalıklar da alır, âtîde millete belâ da kesilir.

Onun için Maârif Vekâleti mekteblerde ahlâk mes'elesine, terbiye-i dîniyye noktasına ne kadar ehemmiyet verse o derece isâbet etmiş olur. Başka çâre-i selâmet yoktur. İnsanlar için mutlakā bir zâbıta-i ma'neviyye lâzımdır. Bu, za'fa uğradığı gün maddî hiçbir kuvvet onun yerine kāim olamaz. Demir kapılara kilit vursanız o, yine işte böyle çivi çakarak kale gibi duvarları aşar, yine yapacağını yapar.

Lâkin onlarda kabâhat yoktur. Bütün mes'ûliyet, genç dimâğları yeni bir takım nazariyelerle zehirleyenlerdedir. Gençleri her kayıddan âzâde bu kadar başıboş yetiştirmenin iyi netîceler vermeyeceği belli bir şeydi. Şimdi bu hâle geldikten sonra ıslâha çalışınız; bakalım, ne kadar muvaffak olabileceksiniz. Maamâfîh terbiye-i dîniyyeye sarılmazsak bu fesâdın, bu dalâletin önüne geçmenin hiç de imkânı yoktur. Onun için işe oradan başlamak lâzımdır. Hiç olmasın, nesl-i âtîyi kurtarabilelim.

SİNEMALARIN MURÂKABESİ

Hissiyât ve An'anât-ı İslâmiyyeyi
Rencîde Edilmekten Vikāye Husûsunda
Hükûmet-i Milliyyemizin Şâyân-ı Şükrân Bir Teblîği

Ahîren İcrâ Vekîlleri Hey'eti Riyâset-i Celîlesi'nin teblîği üzerine Dâhiliye Vekâleti bil-umûm vilâyetlerle livâlara ber-vech-i âtî bir ta'mîm göndermiştir:

"Enbiyâ-yı izâm hazerâtına âid menâkıb ve ahvâl-i târîhiyyenin bazı mahallerde sinemalarla teşhîr ve irâe edilmekte ve bunun beyne'l-İslâm teessürât ve galeyânı mûcib olmakta bulunduğu iş'ârât-ı vâkıadan anlaşılmaktadır. Hissiyât ve an'anât-ı İslâmiyyeyi rencîde edecek filimlerin gösterilmesi kat'iyyen kābil olmadığından ba'demâ gerek hâricden idhâl ve gerek dâhilde i'mâl edilecek sinema filimlerinin enzâr-ı umûmiyyeye vaz'ından evvel hükûmetin nazar-ı murâkabesinden geçirilmesinin te'mîni lüzûmu İcrâ Vekîlleri Hey'eti Riyâset-i Celîlesi'nden teblîğ buyurulmuştur. Cezâ Kānûnu'nun 99'uncu maddesi Üçüncü Zeyli mûcebince riâyet edilmesi lâzım gelen bazı kavâid hakkındaki 28 Şubat 338 târîhli karârnâmenin dördüncü maddesinde, Memâlik-i Osmâniyye'de tanınmış olan edyân ve mezâhibden birini tezyîf ve tahkīr eden ve âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyeye muhâlif ve âsâyiş-i memlekete muzır bulunan piyeslerin mevki'-i temâşâya vaz'ı ve beşinci maddesinde edyân-ı mevcûde âdâd ve îcâbına muhâlif ve galeyânı muharrik ahvâle alenen cür'etin memnû' olduğu musarrah bulunmuş ve filimler vaz'-ı sahne edilen temsîlâttan ma'dûd olmak i'tibârıyla piyesler hakkındaki usûl-i muâyeneye tâbi' tutulması lâzım geleceğine göre ba'demâ sinema filimlerinin kable'l-irâe muâyene edilmesi ve hilâf-ı karâr ve teblîğāt harekât vukū'unda ta'kībât-ı kānûniyye icrâ olunarak esbâb-ı men' hakkında da vekâlete ma'lûmât i'tâsı ta'mîmen teblîğ olunur."

[129] Hükûmet-i milliyyemizin bu teblîğinden dolayı bütün müslümanların pek ziyâde memnûn ve müteşekkir kalacaklarına şübhe yoktur. Zîrâ menfaatlerine veya zevk ve keyiflerine düşkün bir takım kimseler işi o dereceye getirmişlerdi ki, bu ahvâl karşısında müslüman kalblerinin en derin teessürlerle, en acıklı elemlerle sızlamaması mümkün değildi; artık en ehemmiyet verilmeyen şey "hissiyât ve an'anât-ı İslâmiyye" olmuştu. Sanki bu husûsda pâyânsız bir hürriyet verilmiş gibi herkes istediğini yapmakta kendisini hürriyet-i mutlaka sâhibi addediyordu. Yatak odalarında cereyân eden ahvâli sinemalarda göstermek, hem de genç kızlarla erkeklere birlikte olarak teşhîr etmek az gelmiş de en sonra peygamberleri de sinemalara geçirmeye başlamışlar. Artık nazarlarında "iffet ve nâmûs"un kıymeti paçavra derecesine geldikten sonra menfaat-i şahsiyyelerini te'mîn için mukaddesât ile istihfâfa kadar kalkışmışlar. Maâzallâh ya daha üç sene İstanbul hâkimiyet-i İslâmiyyeden cüdâ kalsaydı ne olurdu? Hiç şübhe yok, artık müslüman kalmak isteyenler için buralarda oturmak kābil olmazdı. Her gün gözü önünde nâmûsunun, mukaddesâtının, hissiyâtının, an'anâtının çiğnendiğini, pâ-mâl-i hakāret olduğunu, vesîle-i menfaat ittihâz edildiğini görüp de yaşamanın imkânı var mıydı? Mâdem ki artık müslümanların hissiyât ve an'anât-ı İslâmiyyelerini rencîde edilmekten vikāye edecek bir kuvvet kalmamıştı, hakīkī müslümanlar buralarda nasıl barınabilirlerdi?

Üç sene zarfında İstanbul'un bu hâle gelmesinden mes'ûl olan devr-i sâbık hükûmeti yalnız insanlar nazarında değil, indallâh dahi pek azîm vebâle giriftâr olmuştur. Her şeyi başıboş bırakmış. Tiyatrolar, sinemalar zerre kadar ahlâk kaydıyla mukayyed olmaya lüzûm görmemişler; istedikleri oyunu oynamışlar, istedikleri filimleri göstermişler. Birtakım genç beyler âilelerinin, yahud beğendikleri müslüman hanımının kolundan tutup tiyatrolara, sinemalara, birahânelere birlikte götürmüşler; İslâm umûmhâneleri tâ mahallelere kadar taşmış; vesîkalı İslâm kadınlarının adedi tüyleri ürpertecek mikdâra bâliğ olmuş. Ecnebî işgāli altında nâmûsdan, iffetten, müstahsen âdetlerden, mukaddes hislerden, elhâsıl fazîlet nâmına ne varsa hepsinden tecerrüd eden birtakım erbâb-ı sefâhet, müslümanların "hissiyât ve an'anât-ı İslâmiyyesini rencîde" etmek şöyle dursun, müslümanları kahr edecek ahvâle cür'etten bile geri durmamışlar; meselâ bir müslüman kadını bir ecnebî zâbitinin kolunda

müslümanlar arasından öyle gurûr ve istihfâflarla geçermiş ki, zavallı müslümanlar için yerin dibine geçmek üstünde yaşamaktan bin kat hayırlı telâkkī edilirmiş… El-hâsıl herkes başıboş kalmış, fıtratı bozuk olanlar ipten kazıktan kurtulmuş gibi ne âdâb-ı umûmiyye demişler, ne ahlâk tanımışlar, ne de mukaddesât bilmişler… Yapmadık rezâlet bırakmamışlar.

İşte hükûmet-i milliyyemiz İstanbul'a geldiği zaman böyle birtakım münâsebetsiz ahvâl karşısında kalmış ve bit-tabi' son derece müteessir olarak tedrîcî bir sûrette bu fenâlıkların önüne geçmeye azm etmiştir. İşte bâlâdaki teblîğ bu azmin âsâr-ı te'yîdiyyesidir.

Herkes şunu bilmelidir ki; "hissiyât ve an'anât-ı İslâmiyyeyi rencîde" edilmekten vikāye, "âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyeye muhâlif ahvâle" mümânaat öteden beri Büyük Millet Meclisi'nin umde-i esâsiyyesidir. Müskirâtı kaldırmış, kumarı men' etmiş, fuhşu da külliyyen kaldırmak üzere teşebbüsât-ı lâzimede bulunmuş,* daha birtakım fenâlıkların önüne geçecek tedâbîr-i lâzimeyi ittihâz etmiştir. Bazı gazeteler her nedense Büyük Millet Meclisi'nin bu hıdemât-ı mebrûresinden bahs etmek istemezler; meclis-i millîyi kendi keyiflerine, kendi prensiplerine göre halka tanıtmak yolunu tutuyorlar ve bu yüzden hılâf-ı vâki' birtakım zehâblar husûle geliyor.

İşte bu i'tibârla Büyük Millet Meclisi hükûmetinin bu teblîği bir kıymet ve ehemmiyet-i mahsûsayı hâizdir. Artık herkes bilsin ki, hissiyât ve an'anât-ı İslâmiyyeyi rencîde etmeye, edyân ve mezâhibden birini tezyîf ve tahkîre, âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyeye, edyân-ı mevcûde âdâb ve îcâbına muhâlif ahvâle cür'ete hiç kimsenin hakkı yoktur. İnşâallâh ba'de-mâ hükûmet-i milliyyemizin murâkabesine tâbi' olacak olan sinemalarda hissiyât ve an'anât-ı İslâmiyyeye, âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyeye muhâlif filimler görülmeyecek ve tiyatrolardaki münâsebetsizliklerin, erkeklerin kadınlarla birlikte devâmları gibi âdâb-ı İslâmiyyeye külliyyen muhâlif ahvâlin de önüne geçilecektir. Âdâb ve ahlâk-ı İslâmiyyemizi her türlü halelden vikāyeye çalışanların bu husûsda muvaffakıyetini temennî etmek her müslümanın borcudur.

[3] Türkiye'de gerek umûmî, gerek husûsî fuhşun memnûiyetine dâir müteaddid meb'ûslar tarafından hâzırlanan lâyiha-i kānûniyye âid olduğu encümenlerden geçerek hey'et-i umûmiyyede müzâkere olunabilecek bir râddeye gelmişti. Eğer meclis devâm etseydi, hiç şübhe yok bugün fuhuş da memnûât-ı kānûniyye sırasına girmiş olacaktı. İnşâallâh bu büyük emr-i hayrı da İkinci Meclis-i Millî yapmaya muvaffak olacaktır..

MAÂRİFİN HÂLİ

Meclis-i umûmî-i vilâyetin bu hafta in'ikād eden son celseleri İstanbul maârif bütçesi dolayısıyla şiddetli münâkaşa ve tenkīdlerle geçmiştir. Bütün yevmî matbûâtın mevzû'-i bahs ettiği bu münâkaşât ve tenkīdât arasında bazı mes'eleler bizim de nazar-ı dikkatimizi celb etti. Onları şimdilik hulâsaten kayd etmeyi münâsib gördük.

[130] **Tahsîl Gittikçe Fenâlaşıyor:**

Meclis-i umûmî a'zâsından Ali Bey diyorlar ki: "Bugün gerek kendi tedkīkātım netîcesinde, gerek birçok muallimlerin ve erbâb-ı ihtisâsın ve evliyâ-yı etfâlin netîce-i tedkīkātına mürâcaat ederek öğrendim ki, mekteblerimizde bugünkü tahsîl on sene evvelki tahsîlden daha fenâdır. Çocuklar bir şey öğrenmeden çıkıyorlar." Ali Beyefendi bu beyânâtıyla en mühim bir mes'eleyi ortaya atmış bulunuyorlar. Tahsîl-i ibtidâî maârifin temelidir. Eğer bu bozuk ise ve günden güne fenâlaşıyorsa her şeyden evvel bunu ıslâh edecek tedâbîre tevessül etmek iktizâ eder. Bu husûsda ne kadar fedâkârlık edilse azdır. İbtidâî tahsîlinin bozukluğundan hâsıl olacak zararlar, tâlî, sultânî tahsîlinin bozukluğundan mütevellid zararlara nisbetle daha büyük ve müessirdir.

Ali Beyefendi idâre, sıhhat, terbiye, ta'lîm ve tedrîs nokta-i nazarlarından olan bozuklukları îzâh ettikten sonra bunlara karşı yapılması lâzım gelen tedbîrleri de göstermiş ve vâlî beyefendi de mûmâ-ileyhin bu fikirlerine iştirâk etmiştir.

Fransızca Tedrîsâtın İlgāsı:

Bu mes'ele, meclisde şiddetli münâkaşâta sebebiyet vermiştir. A'zâdan Ali Haydar Bey ibtidâî nümûne mekteblerinden Fransızca tedrîsâtının ilgāsını teklîf etmiş ve vâlî beyefendi de buna müzâheret eylemiştir. Vâlî Haydar Beyefendi bir gencin fazla lisân bilmesi zekâsına hiçbir te'sîr icrâ edemeyeceğini, bizdeki gençlerin

hep me'mûriyet hayâtına atıldığını, mekâtib-i ibtidâiyyedeki Fransızca tedrîsâtın talebenin zihnini yormaktan başka bir şeye yaramadığını, maksad herkese lisân öğretmek olmadığını, çocuk eğer tahsîl-i âlî görecekse o zaman lisân öğreneceğini söylemiş ve Fransızca tedrîsâtın kaldırılması pek muvâfık olacağını ileri sürmüştür. Maârif Müdürü Safvet Bey ibtidâîlerden Fransızca'nın kalkması aleyhinde çok müdâfaâtta bulunmuşsa da meclis-i umûmî-i vilâyet Fransızca tedrîsâtın ilgâsı hakkındaki teklîfi ekseriyet-i azîme ile kabûl eylemiştir.

Hâlid Zıyâ Bey bu karârı müteâkıb uzun beyânâtta bulunarak mekâtib-i ibtidâiyyeden Fransızca'nın büsbütün ilgâsı mantıksız olduğunu îzâh eylemiş ve hiç olmazsa İstanbul'un muhtelif mahallerindeki nümûne mekteblerinden beşinde Fransızca tedrîsâta devâm edilmesini teklîf etmiş ve bu teklîf nasılsa reddedilmeyerek bu husûsda maârif müdîriyetine salâhiyet verilmiştir.

Mekâtib-i ibtidâiyyede lisân-ı ecnebî tahsîl olunmamasının mantıksızlığını doğrusu biz anlayamadık. Bizim bildiğimize göre dünyada devlet teşkîl eden hiçbir millet yoktur ki, ibtidâî mekteblerinde ecnebî lisânı tahsîl ettirmiş olsun. Yalnız müstemleke hâlinde bulunan milletlerin ibtidâî mekteblerinde o müstemleke sâhibi olan devletin lisânı mecbûrî olarak tahsîl ettirilmektedir. Eğer Türkiye de müstemlekât milletlerine kıyâs olunursa o başka! Fransa'ya karşı bu kadar meclûbiyetin ma'nâsı nedir, anlaşılamıyor. Bâ-husûs bizi en müdhiş bir esâret-i milliyye ve iktisâdiyye çemberi içine sokmak istediği şu zamanda!

Evet, ortada bir mantıksızlık var. Fakat herhâlde bu mantıksızlık mekâtib-i ibtidâiyyede ecnebî lisânının lüzûmu ileri sürülmesinde olsa gerektir.

Ku'ân ve Ulûm-ı Dîniyye Dersleri:

Hâşim Bey de Kur'ân-ı Kerîm ve ulûm-ı dîniyye derslerinin ihtisâs dersleri meyânında tefrîk edildiğini ve bu tefrîkin sebebini anlayamadığını, diğer muallimlerin bu dersleri niçin okutamadıklarını sormuş; a'zâdan İsmâil Hakkı Bey de mektebleri gezdiğini, hakîkaten maalesef bazı muallimlerin bu dersleri arzû edildiği şekilde okutamadıklarını söylemiştir. Maârif Müdürü Safvet Bey ise bu derslerin Dâru'l-Muallimîn'de muallim nâmzedlerine iyice tedrîsi için teşebbüs ettiğini ve programa bu dersler için fazla sâat ilâve edildiğini beyân etmiştir.

Mukaddemâ bu dersler Dâru'l-Muallimîn'de pek güzel gösteriliyordu ve eski Dâru'l-Muallimîn me'zûnları ulûm-ı dîniyyeyi en iyi bir sûrette tedrîs edebiliyorlardı. Fakat sonraları, bilhâssa Sâtı' Bey Dâru'l-Muallimîn başına geçtikten sonra o pek mühim olan müessesemiz de maatteessüf böyle tenkīd ve muâhaze olunacak bir hâle geldi. İnşâallâh maârif müdürü bu müessese-i irfânımızın da ıslâh ve terakkīsine muvaffak olur.

Mekteb-i Sanâyi' – Dâru'l-elhân:

Meclis-i umûmî-i vilâyetin şâyân-ı dikkat olan karârlarından biri de 90.000 lira vaz' edilen Mekteb-i Sanâyi' bütçesinin 60.000 liraya tenzîli ile Dâru'l-elhân bütçesinin 25.000 (bir rivâyete göre 38.000, diğer bir gazetenin rivâyetine göre de 48.000) liraya iblâğıdır.

Bizim ne kafada olduğumuzu göstermek için bu rakamların belâğati kâfîdir. Bugünkü terakkıyât-ı hâriku'l-âde sanâyi'in inkişâfı netîcesi olduğunu bildiğimiz hâlde işte sanâyi'e karşı aldığımız vaz'iyet bu merkezdedir! Mekteb-i Sanâyi', terakkī şöyle dursun, ancak hâl-i hâzırını idâme için doksan bin liraya lüzûm gösterdiği hâlde **[131]** meclis altmış bin lira ile iktifâ etmiş, o da vâlî beyefendinin himmetleriyle olmuştur. Mekteb-i Sanâyi''den tenzîl ederiz, Dâru'l-elhân'a gelince ona bol bol semâhatlerde bulunuruz. İşte terakkīyi ve Garblı olmayı bu sûretle telâkkī ediyoruz.

Dâru'l-elhân güzel güzel şarkılar, nağmelerle dem-sâz olurken ötede Mekteb-i Sanâyi' müdürü de makinelerine yağ tedâriki için düşünüp duracaktır.

Görülüyor ki her işin başı "zihniyet" mes'elesidir. O, değişmedikten sonra çâre-i salâh ve selâmet yoktur.

İÇKİ KALKIYOR

Yarınki Cuma günü İstanbul için en mühim bir gündür. Bugünü bütün müslümanların tes'îd etmeleri, bütün âilelerin bayram ittihâz etmeleri

iktizâ eder. Yarından i'tibâren artık meyhânelerin kapılarına kilitler asılıyor, içki fıçıları yerlere dökülüyor, rakı kadehleri kırılıyor, ayş u nûş âlemleri yıkılıyor. Yarından i'tibâren artık sokakları dolduran sarhoş nağaraları kesiliyor, doğdu doğalı babalarını hiçbir defa akşam yemeğinde göremeyen zavallı yavrucaklar babalarına kavuşuyor, her gece sarhoş kocalarını havf u haşyet içinde bekleyen soluk benizli kadınlar şen ve şâtır onları karşılıyor… Yarından i'tibâren artık meyhâne köşelerinden kalkmayanlar gündüz kazandıklarını akşam evlerine götürüyor, kuru ekmekle kalan birçok âileler sıcak yemek yiyor, çocuklar babalarının yanına sokuluyor, babalar evlâdlarını okşuyor, kadınlar âile saâdetini duyuyor… Yarından i'tibâren artık meyhâneciler müebbed küreğe mahkûmlar gibi cezâlarını çekmeye başlıyor, şimdiye kadar zehirledikleri zavallıların âhına tutulmaktan titriyor, kānûna karşı, câhil müslümanlara karşı yeni tuzaklar tertîbiyle meşgûl oluyor… Yarından i'tibâren artık hapishânelerin kapısı kapanıyor, sokaklarda cinâyetler kalkıyor, nâmûs düşmanlarını endîşe alıyor, umûmhânelerin kapıları çalınmaz oluyor, çalıp çarpmakla geçinmek isteyenler yaptıklarının âkıbetini düşünebiliyor, herkes aklını başına alarak Hak yoluna girmek lüzûmunu hissediyor… El-hâsıl artık yarından i'tibâren Dîn-i Mübînimiz'in ta'tîl edilen bir hükmü yeniden sâha-i tatbîke vaz' olunuyor, insanlar şekāvetten kurtularak saâdete kavuşuyor.

İşte yarının İstanbul'un İslâm hayâtında bu kadar büyük, bu kadar mühim bir kıymeti vardır. Böyle muazzam ve mübârek bir günü bayram yapmak, Dîn-i Mübînimiz'in bu hükm-i celîlini te'yîd edenlere, te'yîde sebeb olanlara cân u gönülden teşekkür etmek bütün müslümanların borcudur. İnşâallâh çok geçmeksizin diğer münkerâtın da kalktığını, kaldırıldığını görmek nasîb olur. Zâten bu murdâr içki, bütün fenâlıkların menba'ıdır, ümmü'l-habâisdir. Bunun kalkmasıyla birçok fenâlıklar tabîatiyle azalacaktır. Eğer hükûmet-i milliyyemiz biraz daha himmet ve gayret gösterirse rezâilin önüne geçmek o kadar müşkil bir iş olmaz.

*
* *

İçki memnûiyetinin İstanbul'da 15 Haziran'dan i'tibâren sûret-i kat'iyyede tatbîki hakkında vâli beyefendinin azimleriyle beraber Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'nin mesâî ve mücâhedâtını da alkışlamamak kābil değildir. Kānûn çıktı çıkalı Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti teşebbüsâttan geri durmadığı gibi geçen gün de sûreti âtîde muharrer bir istid'âyı makām-ı vilâyete takdîm etmişti:

"Büyük Millet Meclisi'nin en büyük icrââtından biri telâkkī ettiğimiz ve memâlik-i mütemeddinenin pek alâka ve takdîr ile ta'kīb ettiği Küûl Memnûiyeti Kānûnu'nun tam üç aydır İstanbul'da tatbîk olunmaması, tatbîkinde birçok mahzûrlar teemmül ederek te'hîre kalkışılması memleketimizin sınıf-ı mütefekkirînin ekseriyetinin müntesibi olduğu Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'nce pek ziyâde teessüfü mûcib olmuştur. Halkın menâfi'ine âid kavânînin başında olması îcâb eden böyle bir kānûnun ecnebî işgāli vesîlesiyle adem-i tatbîki her gün binlerce kişilerin zehirlenmesini, son kalan servet kırıntılarının meyhânelere gitmesini, bir mecnûn-ı mütehevvirden mâadâ bir şey olmayan sarhoşlar yüzünden cinâyetlerin hele şu üç ayda âdetâ kudurmuşçasına artmasını müstelzim oluyor.

"Mütâreke zamânında ve İstanbul hükûmetinin en âciz zamânında bile bu memnûiyetin İstanbul'da tatbîkı pek sehîl ve ecnebîlerce ciddî mümânaata ma'rûz kalmayacağı bizce muhakkak olduğu için hükûmet-i sâbıkayı bir ân vazîfeye da'vetten ve halka hizmetten fâriğ olmamıştık. Hâlbuki dört gözle beklediğimiz bu mes'ûd günlerde İstanbul'da ilk hayırlı icrâât diye küûl men'ine bütün halk muntazırdı. Bugün bütün dünyada küûl mücâdelesi yapılırken müslüman bir memlekette içkinin men'i için hükûmetin emirlerine hiçbir ecnebî hükûmeti ciddî bir müdâhalede bulunamaz. Bulunduğu memleketin örf ve âdetine hürmet etmeyen ve ahâlîsini zorla zehirlemeye kalkışacak hükûmetleri, küre-i arzda tarafdârları milyonlara bâliğ olan Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti, vicdân-ı umûmî-i âlemde protesto etmeye hâzırdır.

Ferdâda memnûiyet endîşesiyle bekrîliği son dereceye çıkaran İstanbul'un aşağı sınıfının içki yüzünden ma'rûz kaldığı şeâmeti bir mütehassıs gözüyle ta'kībe hâcet yok; gazetelerin zâbıta havâdisi pek belîğ sûrette gösteriyor.

Binâenaleyh Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti, vakit geçirmeksizin içki memnûiyetinin İstanbul'a tatbîkini kemâl-i ehemmiyyetle istirhâm ettiğini ve bu husûsda hükûmetimize her sûretle müzâhir olduğunu beyâna, hey'et-i merkeziyyenin son ictimâ'ının ittifâk-ı ârâ karârıyla me'mûr olduğumu arz eylerim efendim."

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti Reîsi

Doktor Mazhar Osman

Bundan başka Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti meb'ûs intihâbâtı münâsebetiyle halka hitâben ayrıca bir beyânnâme de neşr etmiştir. İstanbul'da hemen bütün câmi' ve mescid duvarlarına ve sâir mahallere yapıştırılan bu beyânnâmenin bir sûretini de âtîye derc ediyoruz. Ümîd eyleriz ki, Türkiye'nin her tarafındaki müslümanlar Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'nin bu nasîhatine riâyeti akdem-i vazîfe telâkkī eylerler.

[132] **Muhterem Müntehib-i Sânîler:**

Hâlimizden ve istikbâlimizden yegâne mes'ûl olacak Millet Meclisi'mize meb'ûslarımızı intihâb edecek sizlersiniz. Millet sizi daha reşîd ve memleketin ihtiyâcına daha vâkıf ve ehil addeyliyor, kendi hakk-ı intihâbını size tevdî' ediyor. Binâenaleyh mes'ûliyetiniz halka, târîhe, Allâh'a karşı pek büyüktür. Emânete hürmet insanların en ibtidâî meziyetidir. Size meb'ûslarının intihâbını emniyet eden halkın arzû ettiği gibi değerli ve hayırlı zât seçmezseniz emânete hıyânet etmiş olursunuz. Halkın hemen hepsi içki düşmanıdır, içki mücâdelesinin başında bulunan Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti binlerce a'zâsıyla memleketin ve insâniyetin ancak hayrını düşünen bir sınıf-ı mütefekkirdir.

Sizden halk nâmına, Hilâl-i Ahdar nâmına ricâ ediyoruz ki, intihâb edeceğiniz meb'ûs içki düşmanı olsun, bütün cihân-ı medeniyyetin takdîr ettiği ve gıbta ile karşıladığı İçki Memnûiyeti Kānûnu'nun pâyidâr olmasına ve tatbîk edilmesine bütün kalbiyle tarafdâr olsun, nâmzedliğini i'lân ederken bu noktaya sâdık kalacağını nâmûsuyla te'mîn ve i'lân etsin.

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti

Mısır'da MEN'-i MÜSKİRÂTA DOĞRU

İslâm memâlikinin men'-i müskirâta doğru gittiğini kemâl-i memnûniyyetle görüyoruz. Mısır'dan gelen son postadan men'-i müskirât için vukū' bulan millî fa'âliyetlerin nihâyet müsbet ve müsmir bir sâhaya girdiği ve Mısır hükûmetinin de bu mühim mes'ele ile meşgūl olmaya başladığı ve birtakım mühim karârlar verdiği anlaşılmaktadır. *El-Ehrâm* gazetesinde okuduğumuza göre Mısır Dâhiliye Nezâreti Men'-i Müskirât Cem'iyeti reîsini da'vet ederek kendisine Mısır hükûmetinin bu hayırlı hareketle alâkadâr olduğunu ve cem'iyetin teşebbüsât ve mesâîsini takdîr ettiğini beyân etmiş ve bütün Mısır vilâyâtı me'mûrîn-i mülkiyyesine teblîğātta bulunarak ba'de-mâ meyhâne küşâdı için hiçbir ruhsatnâme verilmemesini emr eylediğini beyân ettikten başka hükûmet-i hâzıranın memnûiyet-i tâmmeyi tatbîk etmesine bazı esbâb mâni' olduğundan pek yakın bir âtîde ictimâ' edecek olan Mısır Meclis-i Millîsi'nin bunu tatbîk etmesinin kaviyyen me'mûl olduğunu, milletin bu husûsda her hâlde meclise i'timâd edebileceğini söylemiştir.

Bundan başka Mısır kadınları da müskirâtın memnûiyet-i tâmmesini tatbîk için ayrıca bir teşkîlât vücûda getirmişler ve müskirât ile mücâdeleye başlamışlardır.

Mısır Men'-i Müskirât Cem'iyeti ahîren pek mühim müzâheretlere nâil olmuş, çünkü her türlü teşebbüsât-ı hayriyyenin alemdârı olan Prens Ömer Tosun Paşa hazretleri cem'iyete müzâheret buyurdukları gibi Prens Mehmed Ali Paşa hazretleri de Mısır Kadınları Men'-i Müskirât Cem'iyeti'nde bir nutuk îrâd ederek bu hareketi teşvîk etmişlerdir.

Bundan başka Amerika Hükûmât-ı Müttehidesi Mısır sefîri de Men'-i Müskirât Cem'iyeti'ne müzâherette bulunmuş ve cem'iyete inzimâm eylemiştir.

El-hâsıl İslâm Âlemi'nin en mühim merâkiz-i medeniyye ve dîniyyesinden olan Hıtta-i Mısriyye'de men'-i müskirât hareketi ziyâdesiyle kesb-i kuvvet etmiş ve müskirât âfetini ortadan kaldırmaya muvaffak olacak ve bu sûretle İslâmiyet ve insâniyet nâmına muazzam bir zafer ihrâz ede-

cek derecede ilerlediği anlaşılmıştır. Bu mühim hareketin en son muvaffakıyeti ihrâz etmesini ve Mısırlı dîndaşlarımızın "ümmü'l-habâis"den tamâmıyla kurtulmasını *Sebîlürreşâd* kemâl-i samîmiyyetle temennî eder.

İngiltere – Hicaz Muâhedesi'nin Hedefi

Mısır'da intişâr etmekte olan *el-Ehrâm* gazetesi "İngiltere-Hicaz" Muâhedesi'nin hedefi hakkında yazdığı bir makālede diyor ki:

"İstiklâl-i tâmmını hâiz yegâne Arab da'vâsıyla meşgūl olanların merci'i ve mevhûm Arab ittihâdının merkezi orasıydı. Hayli zamandan beri Arab da'vâsı uykuya dalmış ise de Anadolu tarafından ihrâz olunan muvaffakıyetler üzerine bu da'vâ daldığı uykudan uyandırılmış, biz de Arabların hayırlı bir netîceye dest-res olacaklarını ümîd etmiştik. Türkler "mîsâk-ı millî"lerinde Arab vilâyetlerine istiklâlden başka bir şey temennî etmediklerini beyân ettiklerinden Türkler tarafından hiçbir endîşeye mahal yoktu.

Vaz'iyet bu merkezde iken Doktor Nâcî el-Asîl Londra'da Müstemlekât Nezâreti'nde ihzâr olunan bir muâhedeyi alıp bir İngiliz zırhlısıyla Hicaz'a avdet etti, Reuters Ajansı Arab ümerâ ve hükümdârlarının ittihâdına İngiltere'nin mümânaat etmediğine dâir verdiği haberler üzerine biraz şek ve şübheye düşmüş, daha sonra Nâcî el-Asîl Bey'in beyânâtından, İngiliz müstemlekâtından tereşşuh eden havâdisden **[133]** yeni İngiliz muâhedesinin mâhiyetini anlamış ve binâenaleyh "Yegâne Müstakil Hicaz"ın da boynunu bükerek başını İngiliz mandasına soktuğunu görmüştük. Yeni muâhede Hicaz, Irak, Mâverâ-yı Şerîa'dan müteşekkil bir ittihâdın teşekkülünü ve "Hüseyin"in dâhilen müstekil olan bu Arab vilâyetlerinin "melik-i ekberi" olacağını beyân etmektedir. Bu Arab ittihâdının hedefi Irak ve Mâverâ-yı Şerîa'nın tamâmıyla kesb-i istiklâl ederek Hicaz ile birleşmesi değil, bilakis Hicaz'ı, Irak ve Mâverâ-yı Şerîa'ya ilhâk ederek ince bir üslûb-ı siyâsî ile Hicaz'ın istiklâlini zâyi' etmektedir. Çünkü Hicaz İngiliz mandası altında bulunan iki vilâyete iltihâk etmekte ve bu sâyede manda ve İngiliz muâvenet-i mâliyyesini kazanmakta, fakat istiklâl-i hakīkīyi zâyi' eylemektedir.

Doktor Nacî el-Asîl, *el-Mukattam* gazetesine beyânâtta bulunarak yeni Arab ittihâdının ecnebî bir devlete (yani İngiltere'ye) istinâd etmeksizin duramayacağını söylemiş, diğer muâhede de bu muâveneti îfâ edecek devletin tasrîh olunduğunu ilâve etmiştir.

Hicaz hükümdârının vekîli tarafından vukū' bulan bu beyânât yeni muâhedenin mâhiyetini îzâha kâfîdir. Şerîf Hüseyin'i İngiliz mandasının altında istiklâli(!) te'mîn eden bu yeni muâhedeyi akde muvaffak olduğundan dolayı tebkîk ederiz! 1921 senesinde İngilizler, Miralay Lawrence ve Haddâd Paşa vâsıtasıyla Şerîf Hüseyin'e bir muâhede akdini teklîf etmişler ve bu muâhedede Arab istiklâl-i tâmmını kabûl eylemişlerdi. Fakat Hüseyin bunu reddetmişti. Ne garîbdir ki, Şerîf Hüseyin bu sefer 1923 senesinde Arab ittihâdını İngiliz mandası altında bulunduran bir muâhedeyi kendisine "melik-i ekber" unvânını bahş ettiği için kabûl ediyor!..

Arabların yalnız istiklâlini istediğine dâir Şerîf Hüseyin'in *el-Kıble*'de vukū' bulan beyânâtının müeddâsı acaba bu mudur? Beş seneden beri Hüseyin'in istihsâline uğraştığı istiklâl, Türklere karşı i'lân-ı isyân etmesine bâdî olan istiklâl bu topal istiklâl midir?

Amerika'da CÂMİA-i İSLÂMİYYE TEŞKÎLÂTI

Amerika'da yaşayan müslümanların ahîren aralarındaki vahdet-i İslâmiyyeyi takviyeye çalışarak ortaya Câmia-i İslâmiyye nâmıyla bir teşkîlât vücûda getirdiklerini kemâl-i memnûniyyetle haber alıyoruz. Cenûbî Amerika'nın Arjantin memleketinde ve bu memleketin pâyitahtında intişâr etmekte olan *el-Fıtra* refîkimiz 23 Ramazan 1341 târîhli nüshasında intibâh-ı İslâm'ın pek mübârek ve pek hayırlı eseri olan bu teşkîlât hakkında mufassal ma'lûmât vermektedir. İşbu ma'lûmâta göre Arjantin pâyitahtı olan Buenos Aires şehrindeki müslümanların ser-âmedânı tarafından

müslümanlara hitâben bir beyânnâme neşriyle işe başlanılmıştır. Bu beyânnâmede besmeleden sonra deniliyor ki:

"(وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ)[7] (اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) Es-selâmü aleyküm ve rahmetullâhi ve berekâtüh. Arjantin Cumhûriyeti'nde yaşayan müslüman kardeşlerimize en samîmî temenniyâtımıza terdîfen cümlesini ittihâda da'vet eder ve bu ittihâdın ancak şeâir-i İslâmiyyeyi ikâme ve habl-i ilâhîye sarılmak sâyesinde müyesser olacağını beyân eyleriz.

Müslüman kardeşler! Hepiniz bilirsiniz ki, bizim âbâ ve ecdâdımız akrabâya, zuafâ ve ebnâ-yı sebîle yardım etmek için ilk te'sîsât-ı hayriyyeyi yapanlar oldukları gibi (اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ)[8] âyet-i kerîmesine tebean şân-ı celîl-i adâleti i'lâ için ilk ittihâd edenlerdir. Hiii cem'iyetlerin kavânînini akvâm-ı sâire bizden almışlar ve bugün bütün Garb milletleri felâket-zedelere, âcizlere, kimsesizlere yardım etmek husûsunda kavânîn-i İslâmiyyeyi tatbîk etmektedir. Fil-hakîka Garblılar gerek ictimâî, gerek ferdî hastalıklarını tedâvî etmek husûsunda men'-i müskirât, men'-i münkerât gibi esbâba tevessül ile esâsât-ı İslâmiyyeyi tatbîk ediyorlar. Binâenaleyh bizim de uyanıp kendi dertlerimize devâ bulmaklığımız lâzım geliyor. Bunun için el birliğiyle çalışmaklığımız ve yek diğirimize yardım etmekliğimiz îcâb ettiği âşikârdır. Bu maksadı te'mîn etmek için bütün müslümanları da'vet ediyoruz.

El-Fıtra gazetesinde neşr olunan bu da'vete birçok zevât icâbet etmişler ve geçen Nisan'ın evâhirinde mu'teber tüccârdan Seyyid Hüseyin Ali Yûsuf'un hânesinde bir ictimâ' akd olunarak esâsât takarrur eylemiştir.

Bu ictimâ'da *el-Fıtra* gazetesinin müdürü tarafından îrâd olunan nutukta denilmiştir ki:

"Muhterem hâzırûnu buraya da'vetten maksadımız esâsât-ı İslâmiyyeyi ihyâ ve aramızdaki revâbıt-ı ittihâdı takviyeye ma'tûfdur. Herhâlde hepiniz bunun lüzûmunu takdîr ediyorsunuz. Hepiniz bilirsiniz ki, bu memlekette bizim hayâtımızı tezâhür ettirecek, hüviyetimizi tanıttıracak yegâne çâre vahdet-i **[134]** dîniyyemizi takviye ile kābildir. Yoksa bunu ihmâl ettiğimiz takdîrde şimdiye kadar olduğu gibi birimiz dâr-ı bekāya irtihâl edince gasl edilmeden, namazı kılınmadan gayr-i müslimler tarafından defn olunur. Burada evlenen evlâdlarımız sünnet-i seniyyeyi icrâ etmeksizin evlenirler, eyyâm-ı mübârekemiz tes'îd olunmadan geçer. Dînî ictimâ'lar akd edemeyiz. El-hâsıl hiçbir ictimâî kıymetimiz olmaz. Bugün toplandık. "Câmia-i İslâmiyye"yi te'sîs ve bunun programını takarrur ettireceğiz."

Müteâkıben Seyfeddîn Rihâl tarafından da bir nutuk îrâd edilerek "ittihâd"ın lüzûm ve ehemmiyetinden bahs edilmiş, ba'dehû "Câmia-i İslâmiyye"nin esâsât ve makāsıdı hakkında müzâkere cereyân ederek esâsât-ı âtiyye takarrur etmiştir:

1– Asrımız cem'iyet asrı olup muhtelif milletlerin tevhîdiyle muhabbet ve uhuvvete, müsâvât ve tesânüde müstenid desâtîr-i insâniyyenin tervîcine çalışıldığından, Müslümanlık ise cemâat dîni olduğundan ve Risâlet-penâh Efendimiz; (يدالله على الجماعة)[9] buyurduğundan, bilhâssa Müslümanlık tevhîdde vahdeti temsîl eylediğinden "Câmia-i İslâmiyye"nin düstûr-ı esâsîsi müslümanların bir cemâat-i vâhide ve bir mevcûdiyet-i vâhide teşkîl etmelerine çalışmak, onların Peygamberimizin buyurduğu gibi "yekdiğeriyle kaynaşmış yekpâre bir binâ" olmalarını te'mîn etmektir.

2– Cem'iyet istikāmet, ihlâs ve fazîlet husûsunda her müslümanın (اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ)[10] kavline mâ-sadak olmasını tervîc eyler.

3– Cem'iyet, enfüs ü âfâkta Müslümanlığın nâmını ta'zîz etmek, Arjantin memleketinde ve sâir memleketlerde müslümanların kuvâ-yı maddiyye ve ma'neviyyesini inkişâf ettirmek, saâdet-i dâreyni te'mîn edecek a'mâl-i sâlihaya müslümanları alıştırmak, el-hâsıl (وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ)[11] (اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ)[12] (اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ)[13] âyât-i kerîmesini tahakkuk ettirmek.

4– Cem'iyet mesâîsinde Kitâb, sünnet-i sahîha, icmâ' ve kıyâsa istinâd eder, selef-i sâlihin sîretini nümûne ittihâz eyler ve (اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِى لِلَّتِى هِىَ اَقْوَمُ)[14]

---

[7] Mâide Sûresi 5/2.

[8] Nahl Sûresi 16/90.

[9] "Allahın rahmeti cemâatin üzerinedir."

[10] Fussılet Sûresi 41/30.

[11] Bakara Sûresi 2/143.

[12] Hucurât Sûresi 49/10.

[13] Hucurât Sûresi 49/13.

[14] İsrâ Sûresi 17/9.

(وَمَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)[15] âyât-ı kerîmesine tevfîkan teceddüd-i dînî ve dünyeviyyeye da'vet eyler.

5– Fukarâ', eytâm ve mesâkîn gibi muhtâclara yardım ile şefkat-i İslâmiyye tezâhür edeceğinden Cem'iyet mümkün olduğu kadar bunlara yardım ve kâffe-i a'mâl-i hayriyyeye tevessül eyler.

6– Cem'iyet müslümanlar arasında mûcib-i teferruk olan her şeyle mücâdele ederek (وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى)[16] mefhûm-ı celîlini tahakkuk ettirmeye çalışır.

7– Cem'iyet hurâfât ve fenâ âdât ile mücâdele eder. Hurâfât ve fenâ âdâttan maksad birtakım dalâletler, ıslâh-ı nefse, salâh-ı bedene yaramayan şeylerdir. Cem'iyet'in bu husûsda umdesi (وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ)[17] âyet-i kerîmesidir.

8– Müslümanlık ve müslümanlar aleyhinde tervîc olunan her iddiâ-yı bâtıl ile Cem'iyet mücâdele eder ve bu vâdîde her türlü vesâil-i meşrûaya tevessül eder. (اِدْفَعْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ)[18] âyet-i kerîmesi bu vâdîde Cem'iyet'in düstûrudur.

9– Cem'iyet kâffe-i akvâm-ı İslâmiyyeyi bir "ümmet-i vâhide" telâkkī eyler. Binâenaleyh hatt-ı hareketi umûmîdir. Bir müslüman milletle diğer bir müslüman millet arasında ednâ bir fark gözetmez. Bu husûsda Cem'iyet'in umdesi (وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ)[19].

10– Arabca, lisân-ı Kur'ân, lisân-ı vahiy, lisân-ı Resûl, lisân-ı ümmet olması dolayısıyla ehl-i İslâm'ın beyne'l-milel lisânı olduğundan Cem'iyet bu lisânı neşr u ihyâya çalışır. Çünkü Müslümanlık'ı anlamak ancak bununla mümkün olur. Cem'iyet lisân-ı Kur'ân'ı ders programlarına ilâve etmeleri için hükûmât-ı İslâmiyye nezdinde teşebbüsâtta bulunmaktan geri kalmaz.

11– Cem'iyet "Câmia-i İslâmiyye"ye alenen da'vet ve asabiyet-i kavmiyye cereyânlarıyla mücâdele ve vahdet-i İslâmiyyeyi kurtarmayı istihdâf eyler. Binâenaleyh herhangi müslümana karşı vukū' bulan bir tecâvüz müslümanların mecmû'una vukū' bulmuş addolunur. Ve diyâr-ı İslâmiyyeden birine karşı vukū' bulan herhangi tecâvüz "Câmia-i İslâmiyye"yi istihdâf etmiş sayılır.

12– Cem'iyet'in da'vet ve irşâdda düstûru (اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ)[20] âyet-i kerîmesidir. Bundan başka Cem'iyet Şark ve Garb arasında münâsebât-ı hasene teessüsüne çalışır.

13– Cem'iyet eyyâm-ı İslâmiyyeyi tes'îd eder. Bunlar; leyle-i kadir, îd-i fıtır, îd-i adhâ, Muharrem-i Harâm'ın birinci günü, âşûrâ günü, Mevlid-i Nebevî günleridir.

[135] 14– Cem'iyet beyne'l-müslimîn neşr-i maârif için çalışır.

15– Cem'iyet müslüman kadınının tenvîrine hizmet eder.

16– Cem'iyetin herhangi a'zâsı diğer herhangi hayrî, siyâsî, ilmî harekâta iştirâk edebilir.

17– Cem'iyetin dâimî ismi "el-Câmiatü'l-İslâmiyye"dir ve şiâr-ı dâimîsi "Müslümanlık"tır.

Bu desâtîrin takarrurunu müteâkıb hey'et-i merkeziyyenin intihâbına başlanılmış ve riyâsete es-Seyyid Muhammed Murâd el-Gazâvî intihâb olunmuştur. Cem'iyete bir merkez tedâriki için hâzırûn iki bin dolar teberru' etmişlerdir.

AHLÂK ve TERBİYE

İkdâm gazetesinden:

Geçen gün birisi anlatıyordu: "Sinemada idim." diyordu. "Gösterilen film son derece açık-saçık bir şeydi. Perde üstünde en hurde teferruâtına kadar bir fâhişe hayâtının bütün safâhatını seyr ediyorduk. Aramızda birçok genç hanımlar, hanım kızlar ve hattâ çocuklar vardı. Bunlar da bizimle beraber, tıbkı bizim gibi, mütebessim ve alâkadâr bu sefâhet ve rezâlet sahnelerine bakıyorlardı. Hiçbirinin yüzü kızarmıyordu; hiçbirin başı önüne eğilmiyordu. Hepsi de behîmî bir dikkat içinde idi. Bütün hareketleriyle, bütün vaz'iyetleriyle bu temâşâdan son derece lezzet aldıklarını gösteriyorlardı."

Bir başkası, başka bir şey hikâye etti: "Geçen akşam Madam (.....)'ın çay ziyâfetinde idim. Kadın-erkek, ecnebî-yerli, Mûsevî-levanten bir-

---

[15] Haşr Sûresi 29/7.
[16] Mâide Sûresi 5/2.
[17] Hûd Sûresi 11/117.
[18] Fussılet Sûresi 41/34.
[19] Âl-i İmrân Sûresi 3/85.
[20] Nahl Sûresi 16/125.

çok kişi vardık. Burada beni iki küçük hanıma takdîm ettiler. Yâ Rabbim, ne kadar garîb giyinmiş idiler! Acemice yapılmış yağlı boya iki resim bu iki genç kızdan daha siliktir. Gözleri, sürmeden iki siyah çukur hâlini almış ve dudakları turuncu kesilmişti. Tavır ve hareketleri o kadar ca'lî, hoppa ve âhenksiz, konuşuşları o kadar mübâlâtsız ve lâubâlî, erkeklerle muâmeleleri o kadar şûhâne idi ki, herkes tuhaf ve gülünç görünmemek için âdetâ yanlarından çekilmeye mecbûr oluyordu."

Biri ahlâk, diğeri terbiye mes'elesine taalluk eden bu iki müşâhedenin daha yüzlerce, daha binlerce emsâlini zikr edebiliriz. Bunların birçoğu kendi gözlerimizle gördüklerimiz, birçoğu da işitip dinlediklerimizdir. Memleketin sâir yerlerini pek iyi bilmiyoruz. Fakat İstanbul'da, İstanbul Türk âleminde ahlâk ve terbiyenin büyük bir buhrân geçirdiğine hükm etmemek mümkün değildir. Eski terbiye esâsları, eski ahlâk prensipleri yıkılmıştır ve bunlar yerine henüz yenileri ikâme edilememiştir…

Avrupa'yı yakından ve içinden tanıyanlar, Avrupa'yı levantenlerden öğrenmek felâketine ma'rûz kalmayanlar pek a'lâ bilirler ki, orada, ne herhangi bir orta hâlli âilenin çay zıyâfetinde, biraz yukarıda nakl ettiğimiz tarzda yüzü boyalı ve lâubâlî tavırlı genç kızlara tesâdüf edilebilir, ne de açık-saçık temâşâ yerlerine genç kızlarla çocukların duhûlüne müsâade olunur. Hattâ İsviçre'de ve zannederim şimâl memleketlerinin bazılarında umûmiyetle onbeş yaşından aşağıya çocukların sinemalara duhûlü memnû'dur. Çünkü "ekran"larda gösterilen filimlerin ekserîsi ya tâze muhayyileleri bozacak derecede garâib ve acâible dolu veyahud körpe sinirleri tezelzüle uğratacak kadar müheyyic, korkunç vak'aları musavvirdir. Bunları seyr eden bir çocuk iştihâsını kaybediyor, uykusunu şaşırıyor, hurd u hâş olan cümle-i asabiyyesinin elinde envâ'-ı ihtilâcâta uğruyor. Birçok pedagoji mütehassısları, bugün, müttefikan "sinema"nın maddî ve ma'nevî mazarratlarından müteşekkîdirler ve bunun için mensûb oldukları memleketlerin kānûnlarına, bu tehlikeli eğlenceye karşı birtakım memnûiyetler ilâve etmeye çalışıyorlar.

Bunun ne kadar musîb bir hareket olduğunu burada îzâha bilmem ki hâcet var mıdır? Bizce sinema şeridlerinin ekserîsi, hırsızlığı, kātilliği, zinâyı, mâcerâyı neşir ve telkīn etmekten başka bir şey yapmıyor. Vâkıâ bunlar umûmiyetle hep ahlâkī bir netîce ile nihâyet bulan vak'aları musavvirdir; fakat bu, o vak'aları dimâğıyla ve muhâkemesiyle seyr eden olgun adamlar için böyledir, çocuklar ve genç kızlar için ise, iş büsbütün aksinedir. Zîrâ perdedeki levhaların doğrudan doğruya aks ettiği yer bunların sinirleri ve muhayyileleridir. Sinirlerle muhayyileler ise hâricden aldığı te'sîrâtı tedkīk ve teftîş etmeksizin kabûl eder ve gayr-i şuûrî bir tarzda onun hüküm ve nüfûzu altına girer. Bunun için değil midir ki, memleketimizde sinema eğlencesi revâc bulduğu günden beri kadınlardan birçoklarının meşhûr sinema artistlerine mahsûs birtakım sahnevî etvâr ve harekâtı taklîd ettikleri, onlar gibi oturup onlar gibi kalktıkları ve tıbkı onlar gibi cilveler ve işveler yaptıkları görülüyor. Bu nevi' mukallid kadınlardan başka birçok çocuklar da tanırım ki, "Grey Boy"ları, "Charlo"ları, "Max Linder"leri büyük bir muvaffakıyetle meşk etmekte ve onlar gibi ellerine rast gelen şeyi kırıp dökmekte, merdivenlerden yuvarlanmakta, ötekine berikine azizlik etmekte âdetâ maymunları gölgede bırakan insiyâkī bir hüner ve mahâret gösteriyorlar.

Müstahsen
Bir Âdet-i Milliyyemizin İhyâsı

Bizde, öyle müstahsen âdetler vardı ki, maksad-ı te'sîs ve hikmet-i tatbîkleri mutlakā hayırlı ve mes'ûd bir gāyenin istihsâli içindi.

Şuûruna sâhib milletler makbûl ve müstahsen âdetlerini, an'anelerini hiçbir zaman unutmamışlar; milliyet mefhûmu kuvvet kesb ettikçe bu an'anelerine daha ziyâde sarılmışlardır. İnkılâblar, sarsıntılar bu an'aneleri sarsamamış, belki tarsîn etmiştir. Zîrâ, bu âdetler, bu an'aneler âile, yurt, vatan muhabbetini tenmiye etmek gibi bir haslet-i ictimâiyyeyi hâiz ve câmi'dir. Mektebe **[136]** başlanma merâsiminde, etfâli, evliyâ-yı etfâli ilim ve edebe teşvîk ve terğīb gibi bir gāye-i mübeccele de vardır.

Geçenlerde yazıldığı üzere teşebbüsât-ı makbûlesiyle memleketimizde terbiye-i milliyyenin

bil-vâsıta inkişâfına senelerden beri hasr-ı vücûd eden İhtifâl-i Millî Hey'eti Reîsi Mehmed Ziyâ Bey'in kerîmesi hanımın, tarz ve üslûb-ı kadîm üzere ve bir-iki sıbyân mektebi tâlibât ve talebesinin iştirâkleriyle bed'-i besmele ve âmîn merâsimi icrâ edilmiştir. Bu merâsimin tatbîk ve icrâsında tamâmıyla eski âdet ihyâ edilmiştir.

Hemen hepimizin unuttuğu sırmalı cüz' kesesiyle, müzehheb elif-bâ risâlesi ile, altın hilâliyle, başta girân-bahâ tâcıyla, kıymetdâr sedefli rahlesiyle, yastığıyla mektebe başlayan ma'sûmun etrâfına toplanan ve âmîn diyen çocukların vücûda getirdiği kitle hakîkaten muhteşem bir mevkib teşkîl ediyordu. Şu kāfile-i ma'sûmânenin hazîn ve rakîk savt ve edâlarla vatanî neşîdeler, tegannîler, hoca efendinin selâmet-i dîn ve millet ve devlet için okuduğu duâya âmîn-hân olmaları hakîkaten mûcib-i fahr u ibtihâc olacak elvâh-ı güzîdeden idi.

Bu muhteşem merâsimi itmâm etmek üzere, nice fuzalâ ve urafâya makarr u me'vâ olan Galata Mevlevîhânesi'nde de aynı maksadla icrâ edilen bu merâsim pek müheyyic oldu. Buhûrdânlardan intişâr eden lâtîf kokular arasında ba'de's-salevât makām-ı irşâdın önüne vaz' edilen rahle ve mindere oturmak üzere, iki dervîşin delâletiyle semâ'-hâneye getirilen ma'sûmun Besmele'ye bed', meşâyıh-ı mevleviyye içinde irfân ve fazîlet ve vakārıyla müteâref olan Şeyh Celâleddîn Efendi'nin pek belîğ irticâlî duâsı hakîkaten ulvî bir levha teşkîl ediyordu. Bu merâsim-i müteyemminede âdâb-ı mevleviyyenin bütün erkânı ve ne-zâheti nümâyân oluyordu. Bu vesîle-i hasene ile ma'sûmlar ve dedegân, muhibbân it'âm ve şerbetlerle i'zâz ve tatyîb edilmiştir. Cenâb-ı Hak ma'sûma zihin açıklığı ihsân buyursun.

İkdâm

KAT'-ı MÜNÂSEBÂT

İtalyanlarla Senûsîlerin İnkıtâ'-ı Münâsebâtı

Son posta ile gelen Mısır'ın *el-Ahbâr* refîkimizde okuduğumuza göre Trablus ve Berka Emîri es-Seyyid Muhammed İdrîs es-Senûsî, İtal-ya fevkalâde murahhasından aldığı bir mektûbda kendisinin "nakz-ı uhûdda devâm ettiğinden ve Trablusgarb âsîleriyle hafî i'tilâflar akd ve İtalya'nın Libya üzerindeki hakk-ı isti'mârını selb eylediğinden" İtalya hükûmetinin kendisiyle akd ettiği bütün i'tilâf-nâmeleri fesh eylediğini beyân eylemiştir.

Trablus ve Berka Emîri es-Seyyid İdrîs-i Senûsî İtalya hükûmetinin teblîğini ser-â-pâ bühtân ve iftirâdan ibâret addeylediğinden ve İtalyan notasında vârid olan nakz-ı ahd ithâmları tasrîh olunmadığından İtalya hükûmetinin iftirâlarını reddetmek ve asıl İtalya'nın der-meyân ettiği mevâîdin kâffesini unutarak yalnız kuvvete istinâden halkın arzûsuna karşı geldiğini ve Harb-i Umûmî esnâsında vukū' bulan bütün taahhüdâtını zir ü zeber eylediğini isbât etmek üzere mufassal bir nota ile cevâb vermiştir.

Esâsen İtalya, Trablusgarb ve Berka'da yaşayan kabâilin dîn, lisân, âdet, neseb i'tibârıyla müttehid olduğunu nazar-ı i'tibâra almayarak Berka'yı Trablus'dan ayırmak ve bu sûretle isti'mârî hedeflerini daha kolaylıkla tahakkuk ettirmek istemiştir. Ahâlî bu vaz'iyeti hiçbir vakit kabûl ile karşılamamış, çünkü İtalya me'mûrlarının mezâlimi derece-i kusvâya bâliğ olmuş ve şikâyetler tevâlî eylemiştir. Bundan başka Trablusgarb tarafında İtalyanlarla ahâlî arasında mücâdelât devâm etmekte olduğundan İtalyanlar bu mücâdelâta hitâm vermek istemişler ve Seyyid Senûsî'ye mürâcaat ederek muhârebeyi durdurmaya tavassut etmesini ricâ eylemişlerdir. Müşârun-ileyh bu tavassutu kabûl etmiş ve bin-netîce muhârebe durmuş ise de İtalyanlar bu fırsatı ganîmet bilerek bütün kuvvetleriyle Arabların üzerine yüklenmişlerdir. Hâlbuki İtalyanlar emîr-i müşârun-ileyhin fikirlerini nazar-ı i'tibâra almayı ve vaz'iyeti teskîn etmeyi va'd etmişlerdi.

Seyyid Muhammed İdrîs bütün bu hakāikı notasında bast ettikten başka İtalya'nın Arabları imhâ etmeyi istihdâf ettiğini ve bütün vesâit-ı cehennemiyyesini bu vâdîde kullandığını ve İtalyan nâmına târîhde en çirkin bir sahîfeyi kayd eylediğini, bu harekât İtalya'nın bir kimseyi idâreye muktedir olamadığını isbât ettiğini beyân etmiştir.

Seyyid Muhammed İdrîs'in bu notası İtalya'ya gönderilmiş, fakat henüz vaz'iyet anlaşılmamıştır.

Şehzâdebaşı : Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Bâb-ı Âlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

21 Haziran1923 | 06 Zilka'de 1341 | * Perşembe * | 21 Haziran 1339 | Cild: 21 - Aded: 538-539

GARB CEM'İYETLERİ*

Garb cem'iyetlerinin tâ bidâyet-i zuhûrlarından zamanımıza kadar geçirmiş oldukları tekâmülü ta'kīb edersek görürüz ki; evvelâ orada kilisenin nüfûz-ı rûhânîsi hâkim kesilmiş, müteâkıben bu hâkimiyet kırallığın kudret-i maddiyyesine mahkûm olmuştur. Yine görürüz ki; bu sonraki hâkimiyet de burjuva sınıfının refâhiyet ve sâmânıyla temeyyüz eden bir demokrasi hükûmeti meydâna getirmiştir. İşte hod-gâm ve ma'neviyât ile az mukayyed san'atkâr bir burjuva sınıfının bu debdebe ve sâmânı yüzündendir ki, akvâm-ı Garbiyyenin son devre-i tekâmülünde ahlâkī ve ictimâî mâhiyetteki mesâilin zararına olarak mesâil-i iktisâdiyye müstesnâ bir ehemmiyet kazandı. Hâlbuki beşerin saâdet-i hakīkıyyesi nokta-i nazarından evvelkiler, yani ahlâkī ve ictimâî mesâil daha mühim idi. Bu hâl onların bu safha-i tekâmülünü pek husûsî bir vasıf ile damgaladı. Netîce ise şu oldu: Ferdlerin zengin olarak en küstâh bir debdebe içinde yaşamak arzûlarını son dereceye kadar körükledi; hod-gâmlık hissini, ihtikâr ve başkalarını istismâr temâyüllerini tasavvur edilebilecek derecelerin fevkine çıkardı; nihâyet nâ-mahdûd bir arzû-yı serveti ve bu servetin te'mîn edeceği bütün maddî hevesâtı tatmîn için her şeyin kendilerine mubâh olduğu kanâatini verdi.

Sanâyi'in zamânımızda görülen bu hâriku'l-âde terakkīsi –ki, târîhde misli sebk etmemiştir– mevzû'-i bahs olan tekâmülün mahsûlü olup bugün hemen bütün Garb bünyân-ı ictimâîsinin istinâd ettiği temeli teşkîl eder.

Lâkin, şâyed, sanâyi'-i hâzırayı meydâna getiren sermâyedâr burjuva sınıfı ise onu kendi sa'yiyle besleyen, yaşatan da emekdâr amele sınıfıdır.

Bu i'tibârla şu ikinci sınıfa dâhil olan halk Garb hey'et-i ictimâiyyesi meyânında burjuva sınıfına muâdil denebilecek kadar ehemmiyet kesb etti. Hattâ görüyoruz ki, kendisini istismâr etmekte bulunan sermâyedâr burjuva sınıfına cebren idâresini kabûl ettirmekle iktifâ etmiyor da arzûsu vechile yenilerini vücûda getirmek için müessesâtını kâmilen devirmek istediği bütün bir cem'iyete hâkim olmak istiyor.

Dâimâ görülüyor ki, Garb hey'et-i ictimâiyyesi tâ bidâyet-i zuhûrundan beri kendi müessesâtını ve kendi usûl-i ictimâiyyesini mütemâdiyen değiştirmek ihtiyâcını hissetmekten aslâ geri kalmamıştır.

Binâenaleyh onun tekâmül-i ictimâîsi esâsen ilmî mâhiyette olmayan bir yığın tahmînlerin, taharrîlerin, tecrübelerin netîcesidir ki, dâimâ onu birtakım yanlış fikirlerin, ânî ihtiyâcların ve

---

* Bu makāle efâzıl-ı ümmetten merhûm Prens Saîd Halîm Paşa hazretlerinin Malta'da en son kaleme aldıkları *"İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye"* nâmındaki mühim eserlerinin bir faslıdır.

geçici hâllerin arkasından sürüklemiş durmuştur. Bunun da sebebi şudur ki: Garb hey'et-i ictimâiyyesi aslâ sâbit bir gāye-i ictimâîye sâhib olamamıştır. Onun gāyesi hissiyâtının, maddî ihtiyâcâtının, fennî ma'lûmâtının tekâmülüyle lâ-yenkatı' değişip durmuştur. O, tekâmülünü ilhâm etmemiştir, sevk ve idâre etmemiştir, lâkin ta'kīb etmiştir. **[138]** İmdi bir gāye-i ictimâî sâbit olmayıp da tekâmül-i ictimâîye tebean muttasıl değişir durursa, tekâmülü kendine münkād edeceği yerde kendisi ona tâbi' olursa bundan o gāyenin hakīkī olmadığı, yani tabîî olan hakāyık-ı ahlâkıyye ve ictimâiyye üzerine istinâd etmediği anlaşılmak îcâb eder. Bu hakāyık ise insanların arzûsuna tâbi' olmayıp bilakis hâkimiyetini diğer hakāyık-ı tabîiyye gibi insanlara cebren kabûl ettirecek ve onlara hareketlerinde rehber olacak bir mevki'dedir.

O hâlde hiç şübhe edilmemelidir ki, Garb hey'et-i ictimâiyyesi cem'iyet-i beşeriyyeye istikrâr-ı tâm te'mîn eden hakīkī ve lâ-yetegayyer ahlâkî ve ictimâî mebde'leri henüz bulamamıştır. Onsuz da saâdet-i ictimâiyye hiçbir zaman mükemmel ve pâyidâr olamaz.

Bir idâre-i ictimâiyyenin istikrârsızlığı o idârenin cem'iyetten ancak bir kısmını tatmîn ederek diğer kısmını aslâ edemediğine, birini diğerinin zararına olarak kayırmakta bulunduğuna zâhir bir delîldir.

Hâlbuki bir idâre ne derecede zulümkâr ise o derecede nâ-pâyidâr olur. Zîrâ gösterdiği şiddet nisbetinde hücûmlara ma'rûz kalır. Böyle bir idâre şiddetle, tazyîk ile bir müddet bekā bulabilirse de nihâyet varlığını hissettirmek için irtikâb ettiği sû'-i isti'mâller, adâletsizlikler yüzünden harâb olur gider.

İşte bundan dolayıdır ki, cem'iyet-i beşeriyye için vücûdu zarûrî olan hükûmet Garb hey'et-i ictimâiyyesi tarafından muttasıl hücûma ma'rûz kalıyor ve cemâat-i İslâmiyyede gördüğü hürmet ve i'timâdı o âlemde hiçbir zaman ilkā edemiyor.

Varsın, kırallık papalığın yerine kāim olsun, yahud dîn ile alâkası olmayan bir sınıf kalkıp ruhbânların makāmına geçsin; varsın, demokrasi kuvvetlenerek zâdegânı, sosyalizm de kapitalizmi mağlûb etsin. Hakīkatte bunların hiç birinin ehemmiyeti yoktur. Bunlar hastalığın başka safhalar altında tekerrüründen gayrı bir ma'nâyı müfîd değildir. Evet, bunlar hep o yeni sû'-i isti'mâller, o yeni haksızlıklardır ki, eskilerin yerine geçerek tıbkı onlar gibi ensâl-i âtiyye için diğer birtakım sû'-i isti'mâller, haksızlıklar, zulümler tevlîd ederler.

Binâenaleyh böyle bir cem'iyetin sâhib olabileceği maddî nüfûz ve umrân her ne olursa olsun hiçbir zaman ne kâfî derecede saâdet ve sükûn-ı ictimâî bulabilir, ne de muhtâc olduğu huzûr ve tesellî-i vicdânîden nasîbini alabilir.

Mütefekkirlerimizden büyük bir ekseriyetin Garb hakkında beslediği hayâllerden bil-hâssa biri vardır ki, her şeyden evvel onun mâhiyetini meydâna çıkarmak îcâb eder. Zîrâ onları hükümlerinden yanıltan esbâbın en mühimmidir.

Bu hatâ Garb hey'et-i ictimâiyyesinin ferdlere şimdiye kadar hiçbir cem'iyet-i beşeriyyenin vermediği derecede hürriyet ve müsâvât bahş eylediğini tahayyül etmektir. Hâlbuki hangi hey'et-i ictimâiyyede olursa olsun ferdin mütena'im olduğu hürriyet ve müsâvâtın derecesi kendi teâzud-ı ictimâîsiyle, kendi muvâzene-i ictimâiyyesinin istikrârıyla, ta'bîr-i âharla orada mevcûd olan adâlet-i ictimâiyyenin kıymetiyle ölçülmek îcâb eder.

Eğer Garb'da sunûf-ı ictimâiyye arasındaki rekābetler, husûmetler hâlâ bunları birbirine boğazlatacak derecede mevcûdiyetini muhâfaza ediyorsa; eğer teâzud denilen şey ancak bir sınıf-ı ictimâî efrâdı meyânında, o da bütün cem'iyetin zararına olmak şartıyla, görülebiliyorsa, el-hâsıl eğer muvâzene-i ictimâiyye o âlemde mütemâdiyen tehdîde ma'rûz bulunuyor ve mütemâdiyen haleldâr oluyorsa tabîîdir ki, bunların her biri hürriyet ve müsâvâtın Avrupa'da bizim mütefekkirlerimizin zannettikleri gibi şâyân-ı hayret bir mertebede bulunmadığına ayrı ayrı delîldir.

Bundan başka efrâd ve sunûfun imtiyâzât ve adem-i müsâvâtı mebdeeyne istinâd eden bir cem'iyette hakīkī ve sahîh ma'nâlarıyla hürriyet ve müsâvâtı te'sîs etmek çok müşkildir. Zîrâ hürriyet ve müsâvât mebde'lerine tamâmıyla zıd bir yığın zünûn ve evhâm ile meşbû' asırların vücûda getirdiği telâkkīyi değiştirmek için lâfzı mu-

râd hürriyet-perver kānûnlar neşri kâfî değildir. Böyle bir hâlde ancak tamâmen tatbîk ve neslen ba'de neslin kemâl-i sabır ve zekâ ile ta'kīb edilen bir terbiye-i ahlâkıyye sâyesindedir ki, insan bir an'ane şeklinde tevârüs ettiği sınıf ve fırka dalâletlerinden kurtulabilir. Yine o sâyededir ki, bî-taraflık ve müsâmahakârlık seciyelerini kazanarak artık ebnâ-yı nev'ini aynı hukūka, aynı vezâife mâlik görür ve aralarında bu vezâifi îfâ ve bu hukūku isti'mâl husûsundaki ferdî kābiliyetlerden başka tefâvüt tanımaz olur.

İşte yalnız bu şartın vücûduyladır ki, insan hürriyet ve müsâvât hakkında sahîh bir telâkkī edinebilir ve kendi ihtiyâcâtına göre bunların her ikisinden de hiçbir mâni'aya ma'rûz olmaksızın mütena'im olabilir. İşte o zaman anlayabilir ki, herhangi bir cem'iyette mevcûd hürriyet ve müsâvâtın kıymeti o cem'iyeti teşkîl eden efrâdın ahlâkî ve ictimâî kıymetine, efrâdın kıymet-i ahlâkıyye ve ictimâiyyeleri de mevzû'-i bahs olan cem'iyetin istinâd ettiği ahlâkî ve ictimâî mebde'lere merbûttur; yoksa o cem'iyette mevcûd yanlış birtakım akīdelerle ta'kīb ve taraf-gîrlik rûhundan doğan ictimâî adâletsizliğe çâre-sâz olmak için ilcâ-yı hâdisâta göre vaz' olunmuş az yahud çok keyfî kānûnlara merbût değildir. İşte yalnız bu sûretledir ki, Garb'daki sunûf-ı ictimâiyye rekābetleri ortadan kalkar ve bununla **[139]** beraber hürriyet ve müsâvâtı istirdâd için lâ-yenkatı' meydâna çıkan ve hiçbir zaman tatmîn edilemeyen talebler kesilir ve cem'iyet-i Garbiyye o kadar uzun müddetten beri bulamamak şartıyla arayıp durmakta olduğu hürriyet ve müsâvât-ı hakīkıyye ve tabîiyye ile adâlet-i ictimâiyyeyi tanıyabilir.

O hâlde Garb'ın ahlâkı ve ictimâî telâkkīlerinden, mebde'lerinden herhangi birini Müslümanlık'taki mebâdî ve telâkkıyâttan herhangi birine tercîh ile onu kabûl tavsiyesinde bulunmak için hiçbir veche yoktur.

Bizim dînimizin telâkkīleri, mebde'leri Garb'ınkilere kıyâs kabûl etmeyecek derecede fâiktir. Binâenaleyh bizler Âlem-i İslâm'ın hâl-i hâzırda inhitâtına nihâyet verebilmeyi ümîd etmek için Müslümanlığın telâkkīlerini daha iyi anlamaya, o dîn-i muazzamın ahlâkī olduğu kadar ictimâî bulunan mebde'lerini daha iyi tatbîk etmeye çalışmaktan başka çâremiz yoktur.

MÜSLÜMANLIK FİKİR ve HAYÂTA NELER BAHŞ ETTİ?

4

Muharriri: **Şeyh Abdülazîz Çâviş**

Müslümanlar ilk devirlerde Yunan, İran ve Romalıları mi'mârîde ve tezyînâtta taklîd etmişlerse de bilâhare onlara tefevvuk etmişler, çünkü birtakım mu'dıl eşkâli resm ile meşgūl oldukları gibi münhaniyât, tekāsîm ile çiçeklerin resmine sarf-ı fikr ederek 10'uncu, 11'inci ve 12'nci asırlarda Mağrib'de Mervânî, Muvahhidîn ve sâir hükümdârân mi'mârî ve tezyînâtı pek yüksek derecelere i'lâ etmişler ve taklîd şâibelerinden tecrîd ederek onlara sırf İslâmî bir mâhiyet vermeye muvaffak olduktan başka bilâhare Kurtuba, İşbiliyye, Gırnata gibi merâkiz-i İslâmiyyede tekemmül ederek san'at âleminde hârika olmuştur.

Müslümanlar fenn-i mi'mârîde ve tezyînâtta dünyanın üstâdları olduklarından İslâm mi'mârlarının girdikleri her yerde inşâ olunan ma'bedlerle saraylar şeklen yekdiğerine müşâbih olmuştur.

Dîn-i İslâm san'at ve ticârete hürmet ve bunlarla iştiğāl edenlere şeref bahş ettiğinden ehl-i san'at ve ticâret maâdinin istihrâcı ve bunlardan türlü türlü âlât, edevât ve esliha, türlü zînetler i'mâl etmişlerdir.

Müslümanlar bu vâdîde o kadar ilerlemişlerdir ki, sath-ı arzı ve şekl-i hayâtı değiştirmişlerdir.

San'atte müslümanlar taklîd ile iktifâ etmeyerek meselâ Çin'den aldıkları kâğıdı ipekten yapmakla iktifâ etmeyerek pamuktan, paçavralardan yapmışlar, barutun isti'mâlinde tefennün ederek birçok makāsıdı te'mîn husûsunda istihdâm etmişler ve barutu ağır şeyleri atmak husûsunda kullanmışlardır. 69 sene-i hicriyyesinde Haccâc Mekke'nin muhâsarasında mevâdd-ı sakīleyi ba-

rutla atmış, On üçüncü asr-ı mîlâdîde de aynı vesâit kullanılmıştır. Fransız müverrihi Ferraras Cebel-i Târık'ın muhâsarasında kurşunun barutla atıldığını ve o vakitten i'tibâren İspanya hıristiyanlarının barutu aynı sûretle kullanmaya başladıklarını beyân eder ve İslâm fabrikalarında yapılan kâğıd İspanya'dan Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya'ya On üçüncü asr-ı mîlâdîde gitmiştir.

Müslümanlar nebâtât ile iştiğāl etmişler ve kendilerinden evvel gelenleri bu husûsda geçmişlerdir, çünkü nebâtâtın tevhîdinde, şuûn-ı tıbbiyyede isti'mâlinde ileri gitmişlerdir. Bundan başka müslümanlar "tabakātü'l-arz"a dâir birçok müellefât yazmışlardır. Târîh Birinci Abdurrahmân'ın Kurtuba'da birçok nebâtât bahçeleri vücûda getirerek Şark memleketlerine birçok âlimleri tohum toplamak için gönderdiğini kayd etmektedir.

Müslümanlık bunların hepsini inkişâf ve hepsini teşvîk ettiği hâlde Romalıların vaz' eyledikleri kavânîn, fa'âliyete ve san'ate muhâlefet etmekte bulunmuş, hattâ Augustus asîl-zâdegândan olup bir fabrikanın idâresini der-uhde eden Ovinus'u kendi nefsine hakāret etmiş olduğu için i'dâma mahkûm etmişti. Yine o zaman birçok insanlar Eflâtun felsefesine tâbi' bulunuyorlardı. Bu felsefe sanâyi'le meşgūl olan kimseleri hukūk-ı medeniyyeye lâyık görmüyordu.

Memâlik-i İslâmiyye arasında ticâreti, muvâsalât ve mürâselâtı te'mîn için müslümanlar yollar küşâd etmiş ve bu yollarda kuyular kazmış, sarnıçlar inşâ etmiş, postaları tanzîm eylemişti. Bu sûretle Endülüs, Marakeş, Cezâir, Tunus, Mısır, Sudan, Arabistan, İran, İslâm Rusya, Hindistan, Çin, Kûfe, Basra, Suriye, Irak yekdiğerine bağlandığı gibi hepsi de Mekke ve Medîne ile merbût idi.

Müslümanlar memleketleri tanzîm, şuûn-ı dâhiliyyesini tedbîr, sanâyi'i tervîc ile meşgūl olmuşlar, polis te'sîs, erbâb-ı sanâyi' için nukabâ ta'yîn eylemişler, mektebler, hastahâneler ve sâire gibi en mühim müessesâtı inşâ eylemişlerdir. Bu teşkîlât bilhâssa Gırnata'da on üçüncü asrın mebâdîsinden on beşinci asrın evâsıtına kadar en yüksek şâhikaya **[140]** çıkmıştır. Emûru'l-mü'minîn Abdurrahmân en-Nâsır'ın devrinde Kurtuba saraylar, bahçeler, hayvânât ve kuş bahçeleri, fabrikalar ile dolmuştu. Zehra, Nagura, Ravza gibi sarayları Abdurrahmân inşâ etmişti. Bu saraylarda güzelliği gayr-i kābil-i tavsîf salonlar bulunuyordu. Bilhâssa "Kasr-ı Hilâfet" tesmiye olunan saray her türlü sitâyişin fevkinde idi. Bunlar hakkında fikir edinmek için Mukrî'nin *"Nefhu't-Tayyib"*ine mürâcaat kâfîdir. Abdurrahmân'ın devrinde Endülüs'de 80 büyük şehir, 300 kasaba, 12.000 çiftlik, Kurtuba, Zühre ve Zehrâ güzel binâlarla, ma'mûreler ile dolu idi. Saraydan intişâr eden zıyâlarla on mil mesâfe gidilirdi.

İslâm hâkimiyeti devrinde Tuleytule'de ikiyüzbin nüfûs bulunuyordu. Kurtuba'nın havâlîsi sekiz fersah imtidâd ediyordu. Endülüs'de 60.000 saray, 283.000 konak bulunuyordu. İşbiliyye'de yalnız ipek dokumaya mahsûs 6.000 destgâh vardı. Hâlbuki 1742 senesinde memleket İspanyollara geçince bütün destgâhların adedi 10.000'den ibâretti.

Umûmî ve husûsî mekteblere gelince; müslümanların bunlara derece-i ihtimâmı fevkalâde idi. Hakem b. Abdirrahmân'ın kütübhânesinde 400.000 cild kitâb bulunduğu gibi Halîfe Nâsır Abbâs b. el-Müstazî'nin kütübhânesi de bu kadar kitâbı muhtevî idi. Kardinal Aksiminis Gırnata meydânlarında bir günde 80.000 cild kitâb yakmıştı. Seyyâhlardan İbnu'l-Bendî 1140 sene-i mîlâdiyyesinde Kāhire'de yalnız ulûm-ı riyâzıyye ve felekiyyeye âid 60.000 eser ve birisi Abdurrahmân es-Sûfî'ye âid olmak üzere iki kürre görmüştü.

Müslümanların sâir akvâma fâikıyetleri ve onlara karşı rehberlikleri yukarıda îzâh ettiğimiz maârif ve sanâyi'e, teşkîlât-ı medeniyyeye inhisâr etmiyordu. Bundan başka müslümanlar mûsikī ve ğınâ ile meşgūl olmuşlar. İran, Hindistan ve Roma memleketlerinde bulduklarını almışlar ve bununla iktifâ etmeyerek sâir fünûnda yaptıklarını mûsikīde de yapmışlardır.

Memâlik-i İslâmiyyenin medeniyeti, siyâseti hakkında der-meyân ettiğimiz bu mutâlâât Dîn-i İslâm'ın ne sûretle ibtidâî bir takım akvâmı ansızın ibtidâîlikten kurtararak medeniyet-i fâzıla sâhasına nakl ettiğini irâe etmektedir. Rûh-ı İslâm'ın bunu iktizâ ettiğini ve müslümanların son asırlarda dûçâr oldukları teahhur ve za'fın ancak

bu necîb rûhdan, ilim ve nûr rûhundan, adâlet ve medeniyet-i sahîha rûhundan, uhuvvet ve halkçılık rûhundan uzaklaşmalarından ileri geldiğini îzâh eder. Dîn-i İslâm'a hücûm edenler, Müslümanlık'ın medeniyete düşman, müslümanların hayât meydânlarında başkalarıyla müsâbakadan âciz olduklarını iddiâ edenler Müslümanlığın hakîkatini bilseler, târîh-i İslâm'ı tetebbu' etseler bu verdikleri hükmün bâtıl olduğunu anlarlardı.

Hiç şübhe yoktur ki Müslümanlık tekrâr dirilecek ve müslümanlar felâh ve istikâmet yollarında giderek seleflerinin târîhini ihyâ ve devirlerini tekrâr edeceklerdir. O zaman Kur'ân'a ta'n edenler müslümanların Kur'ânlarına avdet sâyesinde saâdete nâil olduklarını göreceklerdir. [1](وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ)

İctmâiyâtımızda Garbcılık ve Bozgunculuk:

ZİHNİYET MES'ELESİ

Hâssa-i şuûra mâlik olan bir insanın ef'âl, ahvâl ve harekâtında "tasavvur ve tasmîm"e müstenid bir muvâzene-i fikriyye mevcûddur. Bu muvâzene veya mücâdelenin tarz-ı tekevvünü, fıtrî olmakla beraber –tahayyül, tahassüs gibi kâbiliyetlerin derece-i inkişâfına– muhîtin şerâit-ı umûmiyyesine tâbi'dir. Fart-ı hassâsiyyet, za'f-ı asabiyye, vüs'at-i muhayyilenin tezâhürât-ı hâriciyyesi güzel bir tedâvî, ve bazı tedâbîr-i husûsiyye ile kābil-i ta'dîldir. Ancak ahvâl-i ictimâiyyenin, muhîtle temâsının sârî ve şümûllü olan te'sîrât ve aksi te'sîrâtının izâlesi şahsî ihtimâmlarla mümkün olamaz, belki hey'et-i ictimâiyyenin, müşterek yaşayış, tahassüs, an'anât, kâbiliyet şekillerine göre müsbet ve ıstıfâya müntehî bir meslek ta'kîbi sûretiyle efrâdı ve bin-netîce cem'iyeti ıslâh imkânı elde edilmiş olur. İşte: Muhîtin, ef'âl ve harekât-ı insâniyyenin nâzımı olan dimâğ ve hâssa-i mümeyyize üzerindeki intıbââtı "zihniyet" denilen tarz-ı tefekkürü tevlîd eder.

İctimâî kānûnların tedkīkıyle safahât ve istihâlâtı tenevvür eden, herhangi fi'lin ilk muvâzenesini teşkîl eden bu intıbâât efrâdı gayr-i irâdî ve ihtiyârî olarak sürükler, tedrîcen gāyesinden uzaklaştırır. İnsan istemeye istemeye muhîtine, onun fezâil ve fezâyihına râm olur. Şahısları, kābiliyetleri bel' eden bu kuvvet rûhlardan başlayarak tahassüs, muâşeret, ahlâk, terbiye, mesâî üzerinde tâm bir te'sîr bırakır.

Bunun içindir ki: Milletlerin bünyesini gençleştirecek, müşterek hayâtın bütün intıbââtını hey'et-i ictimâiyyenin mutlak nef'ine hâdim bir yola tevcîh edecek bir inkılâb-ı ictimâî vücûda getirmek dâimâ en güç ve en mu'dıl mes'ele addolunmuştur.

Hâlbuki Dîn-i Mübînimiz vaz' eylediği esâsât ile bütün müşkilâtı halletmiş, cem'iyetin müşterek hayâtında yalnız menfaatine, yalnız terakkıyât **[141]** ve inkişâfâta müsâid bir mecrâ açmıştır. Zuhûr-ı İslâmiyet'te Arabların vaz'iyet-i ictimâiyyeleri, akīdeleri, muâşeretleri muzlim bir amâ-yı cehl içinde tefessühe uğramıştı. Şark, sanem-perestliğin keyfî pençesi; Garb, taassubun, zulüm ve istibdâdın kanlı çemberi içinde boğuluyordu. Vicdânlar susmuş, beşeriyet kan ve işkence ile hulâsa edilebilecek olan bir devrin bütün i'tisâfâtını yaşıyordu.

Muhîtin te'sîrâtı herkesde kanlı bir zihniyet tevlîd ediyordu. Hak mefhûmu yerine kılıcın zaferi, gālibin sözü nâfiz bulunuyordu.

İnsâniyetten, kuyûd-ı vicdâniyyeden kurtulmuş olan bu kitleleri nûr-ı İslâmiyyet tenvîre başlayınca beşeriyet yeni bir devri idrâke başladı. Arablar asırların doğurduğu seyyieleri, âdât-ı câhiliyyelerini mâzînin karanlıklarında terk ettiler. Yeni bir rûh, yeni bir tarz-ı tefehhüm, el-hâsıl yeni bir hayâta atıldılar. Vicdânları aydınlatan bu nûr yavaş yavaş muhîtini kapladı, müşterek bir düşünüş, müşterek bir hiss-i hürriyet, müşterek bir gāye ile husûl bulan İslâmiyet zihniyeti müdhiş bir nüfûz ve kuvvetle etrâfı istîlâya başladı. Bunun önüne geçmek mümkün değildi. Çünkü desâtîr-i İslâmiyye efrâdı cem'iyetle o kadar alâkadâr bulunduruyordu ki; ferdler cem'iyete hizmetten, cem'iyet de efrâda menfaatten başka bir şey te'mîn edemiyordu.

Kuvâ-yı kâinâtı bir hâlika merbût gören ve o vahdâniyetin etrâfında toplanan müslüman-

[1] Hûd Sûresi 11/117.

lar –mensûbiyet-i kavmiyye ve mevki'iyyeleri ne olursa olsun– nazar-ı Hakk'ta müsâvî olduklarını; vazîfelerinin zulüm değil, adâlet olduğunu; dağılmak değil, toplanmak, teâvün ve tenâsurla yükselmek mecbûriyetinde bulunduklarını idrâk etmişlerdi. Binâenaleyh; bütün bu müşterek umdeleri harîminde toplayan muhît; etrâfına nûr, irfân, hayât saçmaya, vicdânlarını tehzîbe kâfî kuvvete mâlikti. Cezîretü'l-Arab'ın bâdiyelerinden tulû' eden şems-i İslâmiyyet az zaman içinde Şark ve Garb'ı ziyâsıyla kapladı. Bütün dünyâya müsâvât ve hak mefhûmlarını i'lân eden İslâmiyet'in, nüfûz-ı hükümrânîlerini, fânî ihtirâslarını zîr ü zeber edeceğini yakînen bilen müstebid hükümdârlar, kiliseler bu hak ve şeref dînine karşı mücâdeleye başladılar. Ehl-i Salîb seferleri yekdiğerini vely etti. Bir tarafdan şövalyeler kör kılıçlarıyla satvet-i İslâm'ı kırmaya uğraşırken diğer tarafdan hîlesi, fesâdı, şeytanetiyle bütün câsûs ocakları, bezirgânları, râhibleri harîm-i İslâma sokulmaya başladılar. Vakit vakit İslâm milletlerine sû'-i idâre, ihtirâsât-ı şahsiyye ve ahkâm-ı şer'den mübâadet netîcesinde târî olan muvakkat buhrânlardan bütün kuvvetleriyle istifâdeye çalıştılar. Âlem-i İslâm'ın –mürşidlerinin lâ-kaydîsi yüzünden– giriftâr-ı cehl olmaya başladığı zamandan i'tibâren za'fiyet-i ahlâkıyye, nifâk ve tekâsül revâc buldu. Rüesânın –rûh-ı İslâm'a münâfî– tarz-ı idâresi yavaş yavaş efrâdın salâbet-i rûhiyyelerini ve bin-netîce muhîtin ıstıfâ kâbiliyetini gevşetmeye başladı.

Şerâit-i ictimâiyyede husûle gelen teşettüt sâikasıyla şahsiyetler te'sîrât-ı muhîtiyyeye mukâvemet edememeye başladılar. Bu netîce müşterek zihniyete de zarardan hâlî kalmadı. İlk önce hiss-i mücâhededen başlayan âsâr-ı za'f tedrîcen bünye-i ictimâiyyenin bütün uzuvlarına sirâyet etti. Tereddiyât ve terakkıyâtın ictimâiyâtımızda ne kadar nukāt-ı esâsiyye varsa kâffesine şâmil olması bir emr-i tabîî olduğundan bugüne kadar ale't-teselsül devâm eden sukūtumuzda istibdâd, adâletsizlik, terbiye-i ibtidâiyyeye adem-i ehliyyet, derecât-ı tahsîliyyede terbiye-i dînîyyeye adem-i i'tinâ, nifâk ve şikāk netîcesi kuvvetten mahrûmiyet, keslân ve iktisâdî mahrûmiyet, seciyenin ta'kībine kâfî bir metânet-i fikriyye istihsâl edilemediğinden Garb'a âid âdâtın kabûlü, körü körüne bir taklîdin her gün daha ziyâde intişârı gibi yekdiğerine merbût birtakım seyyiât-ı ictimâiyyenin kendilerine göre birer mevki'i vardır. Bilâ-istisnâ herkes –hattâ en mutaassıb Garbcılarımız bile– tasdîk ve i'tirâf ediyor ki; bugün vech-i mümeyyizemizi kaybetmiş, ahlâkımız sukūt etmiş, iktisâden fakīrleşmiş, ilmen, fennen pek gerilerde kalmış bir hâlde bulunuyoruz. Bu husûsda hepimiz müttefikiz. Ancak marazın keşif ve tahlîlinde ayrılıyoruz. Garb'la fazla bir temâsın, Garb muhîtinin bu temâsı netîcesinde zihniyet üzerinde icrâ eylediği te'sîrâtın mağlûbu olanlar, inhitât ve tereddiyâtımızı esâsâtımıza atf ederek yükselmek için Avrupalılaşmaktan başka çâre olmadığı terânesini ale'd-devâm tekrâr edip duruyorlar.

Hâlbuki târîh, ulûm-ı ictimâiyye vâzıhan kusûrun esâsda olmayıp belki o esâsâtın ihmâlinden mütevellid olduğunu irâe ediyor.

Bu dakīkaya kadar an'anâtımızdan inhirâf etmekle nasıl sukūtumuzu tehyie ve ihzâr eylemiş bulunursak emîn olalım ki, din, emzice, târîh, his ve rûh i'tibârıyla ictimâiyâtımızla, hayâtımızla hem-âhenk, hem-ayâr olmayan Garb medeniyetinin kabûlü sûretiyle felâketlerimizi taz'îfden başka bir şey kazanmayacağız. Hâl-i tereddîden kurtulmak, cihân-şümûl rûh-ı teâlîmizi elde edebilmek için hey'et-i ictimâiyyemizin tasfiye ve ıslâhı bir emr-i zarûrîdir. Bunun için de uzun uzadıya inkılâbât-ı ictimâiyye kavânînini tedkīka lüzûm yoktur. Çünkü bütün bu tabîî kānûnlar dîn-i fıtrî olan İslâmiyet esâsâtını te'yîdden başka bir cihet irâe edemezler.

Muhîtin yalnız menfaat ve seciye telkīn edebilmesi için evvel-i emirde **[142]** efrâdın yükselmesi, esâsât-ı İslâmiyyeye dört el ile sarılarak an'anâtını her şeyin fevkinde tutması îcâb eder.

Binâenaleyh; artık en münevver tabakalarımızdan i'tibâren bütün müslümanlar yaşamak için Garb'ı, medeniyet-i Garbiyyeyi değil, İslâmiyet'i, müslüman medeniyetini yegâne muktedâ-bih olarak kabûl etmelidirler. İşte yalnız bu zihniyettir ki; tahmîn edilemeyecek derecede az bir zamanda Âlem-i İslâm'a rûhen, ilmen, fi'len en büyük kuvveti, en muhayyeru'l-ukūl terakkıyâtı te'mîn edecektir.

Hasan Hikmet

MEDRESETÜ'L-İRŞÂD

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi fâzıl-ı muhterem Aksekili Ahmed Hamdi Efendi biraderimiz medreselerin zamânın îcâbâtıyla mütenâsib bir hâl-i mükemmeliyyete ifrâğı husûsunda bütün mevcûdiyetiyle çalıştığı, Anadolu'nun hemen her tarafında birçok medreseler küşâd ederek hayât-ı ilmiyyeyi canlandırmakta olduğu ma'lûmdur. Geçenlerde dâru'l-hilâfelerin ve medâris-i ilmiyyenin tekâmülü hakkında mühim bir rapor kaleme alan mûmâileyh bu def'a da Medresetü'l-İrşâd hakkında Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi'ne bir rapor takdîm ettiği haber alınmıştır. İşbu raporun elde ettiğimiz bir sûretini ber-vech-i zîr aynen derc ediyoruz:

Ma'lûm-ı vekâlet-penâhîleridir ki, edyânın hayâtı da'vetledir. Bunun içindir ki, hikmetle, mev'iza-i hasene ile, en güzel mücâdele ile emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münkerde bulunacak bir hey'etin vücûdu nass-ı celîl muktezâsındandır. Maamâfîh da'vetin müessir ve müntic-i muvaffakıyet olabilmesi için zamânî ve muhîtî bir takım şerâit vardır ki, onlara riâyet edilmedikçe da'vetten bir fâide hâsıl olmaz.

İnkıtâ'-ı vahiyden sonra vazîfe-i teblîğin vâris-i hakīkîleri vâizler olmuştur. Vâizler bu i'tibârla ümmetin pîş-vâsıdır. [2](اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ) nazm-ı celîli ile muhâtab olan Nebî-i Zîşân Efendimiz'e vâris olan bu sınıf-ı mümtâz [3](انمابعثت لاتمم مكارم الاخلاق) mazmûn-ı münîfinde mündemic gāye-i bi'seti telkīn ve takrîr ile me'mûrdur. Binâenaleyh vâiz mürebbî-i ümmettir, muallim-i fazîlettir, mülâkkın-ı hikmettir, vâris-i vazîfe-i nübüvvettir.

Böyle bir vazîfe-i nübüvvetle ser-firâz olanların halka, Hâlik'a, Peygamber'e ve ümmete karşı mes'ûliyeti ne kadar azîm olduğu ednâ bir mülâhaza ile anlaşılır. Bu kadar ulvî bir maksad-ı dîn ile teessüs eden vâizlik sınıfında bulunanlar her hâlde çok âlim ve hakîm olmalı; evâmir ve nevâhî-i ilâhiyyeyi ve bunlardaki hikem-i esrârı, tekâlîf-i şer'iyye ve mesâlih-ı ibâdı, sünen-i nebeviyyeyi bil-cümle dekāyıkıyla bilmelidir. Tefâsîr-i şerîfe ile fevkalâde tevaggul etmiş, ehâdîs-i nebeviyyeden birçoklarını ezberlemiş olmalı. Bu kadar da kâfî değildir. Aynı zamanda bir münkiri ilzâm ve iskât edebilecek kadar ulûm-ı akliyyeden behre-mend olmalıdır. Bununla beraber vâiz fasîh ve belîğ bir hatîb-i natûk olmalıdır ki, delâil-i hitâbiyyesi cemâati teshîr, âheng-i elfâz-ı dil-nişîni yüreklere te'sîr etsin.

Bir vâizin dimâğından câmi'in her tarafına dağılan mevcât-ı nasâyih tehzîz edeceği sâmialarda bir hiss-i inşirâh, teheyyüc edeceği dimâğlarda bir intibâh hâsıl edecek kadar ulvî olmak lâzımdır ki, onun va'zından bir fâide görülebilsin. Şu hâlde bu derece mühim olan va'z u irşâd mes'elesinin îcâbât-ı asra, iktizâ-yı zamâna ve mekâna, ihtiyâcât-ı nâsa göre muhtelif usûllerle îfâ edilmesi hikmet ve maslahata muvâfık olacağı şübhesizdir. Hadd-i zâtında bu kadar ehemmiyeti olan bu mes'eleyi ihmâl etmek dîn nâmına pek büyük bir zarardır.

Maatteessüf bugün vâizler erbâb-ı ukūlü ağlatacak bir derekeye inmiştir. Kendi vazîfe ve mes'ûliyetinin kudsiyet ve azametini idrâk edecek kadar âlim, cemâatin her sâatteki ihtiyâcât-ı hakīkıyyesini takdîr edecek nisbette hakîm vâizler yetiştirmek bu ümmetin üzerine borç olduğu hâlde kim bilir ne gibi bir düşünce ile son zamanlarda vâizler, resmen ders-i âmlardan dûn bir mertebede tutulmuş ve bu mühim vazîfe dâimâ ruûs imtihânlarını kazanamayanlara tahsîs edilmiştir. Bunun içindir ki, erbâb-ı iktidârdan olan eâzım-ı ulemâ va'za tenezzül etmez, bu yüzden gitgide va'z u nasîhat yollu iki satırlık sözü bir araya getiremez bir hâle gelmiştir. Hakīkī ulemânın bu vazîfe-i mukaddeseyi îfâdan istinkâf etmeleridir ki, kürsî-i mevâiz ne oldukları belirsiz birtakım cehele tarafından gasb edilerek bî-çâre halka ahkâm-ı dîniyye nâmına akıl ve şer'in harîm-i irfânına sığmayacak bî-esâs hurâfeler, İsrâilî hikâyeler telkīn edilmekte olduğu vakit vakit müşâhede olunmaktadır. Vâizler mes'elenin ehemmiyet ve azametini takdîr ve son zamanlarda sukūt eylediği derekeyi ve bunun netâyic-i elîmesini idrâk eden bazı ricâl-i mühimme bundan sekiz-dokuz sene evvel bu işi düşünmüş ve

---

[2] Nahl Sûresi 16/125.

[3] "Ben muhakkak ki ahlâkın güzelliğini ve üstünlüğünü tamamlamak için gönderildim. -Hadis-i Şerif-

her masrafı Hazîne-i Evkāf'a âid olmak üzere İstanbul'da Medresetü'l-Vâizîn nâmında efkâr-ı umûmiyye-i cihânı tenvîr edecek bir müessese-i irfân vücûda getirmiş idi. Bu müessese-i mühimmenin nizâmnâme ve programlarının tedkīkinden anlaşılacağına göre bu müessese esâs i'tibârıyla ne müderris, ne ders-i âmm yetiştirmek maksadıyla te'sîs edilmeyip ancak aktâr-ı İslâmiyyede ahkâm-ı âliyye-i Kur'âniyye ve sünnet-i seniyye-i nebeviyye dâiresinde mekârim-i ahlâkıyyeyi ve Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın terakkıyât-ı medeniyyeye hâdim hükm-i celîle ve mevâiz-ı hasene-i ictimâiyyesini neşr ü ta'mîm edecek erbâb-ı irşâd ve duât yetiştirmek için te'sîs edilmiş bir müessese-i dîniyyedir.

[143] Evvelce yalnız vâizîn nâmıyla te'sîs edilmiş olduğu hâlde ahîren Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutabâ ile de bit-tevhîd Medresetü'l-İrşâd nâmıyla tevsîm edilmiştir.

Medreseyi bu def'aki ziyâret ve teftîşimde pek elîm bir vaz'iyette buldum. Vukū' bulan tedkīkāttan anladığıma nazaran işbu müessese-i İslâmiyyenin vâizîn kısmına bidâyeten dâhil olan talebenin adedi yüzelliyi mütecâviz olduğu hâlde bunlardan kısm-ı küllîsi devre-i tahsîliyyelerini ikmâl etmeksizin Harb-i Umûmî bâdiresinde rütbe-i şehâdeti ihrâz etmiş ve bu sûretle müessese-ye bir durgunluk ârız olmuştur.

Hükûmet-i sâkıta zamânında şeyhulislâm ile Evkāf nâzırının neye müstenid olduğu gayr-i ma'lûm olan bir emr-i şifâhîleri ile medresenin bir sene mesdûd kalması da bu müesseseyi büsbütün geriletmiştir.

Esbâb-ı ânifeden dolayı şimdiye kadar ancak kırk efendi me'zûniyet ruûsu almış ve bunlardan yalnız yedi-sekiz kadarı mülgā Ders Vekâleti'nce kürsî şeyhliğiyle tavzîf olunarak mütebâkīsi pek acınacak sefâlet ve perîşânî içinde kalmışlar ve bu yüzden medreseye karşı da rağbet azalmıştır.

Eimme ve hutabâ şu'beleri ise bugün hemen hemen mesdûd bir hâldedir. Binâenaleyh bugün hâric ve dâhilde va'z u irşâd vazîfe-i mühimmesini bi-hakkın îfâ edebilecek mürşidlerle cevâmi' ve mesâcidde muktedir hatîbler, ahkâm-ı fıkhiyyeyi âlim imâmlar yetiştirmek için bu müessese-i dîniyyenin gerek idâre ve gerek program i'tibârıyla esâslı bir ıslâhât ile asrî bir hâle ifrâğı çârelerinin düşünülmesi iktizâ eder.

Bu bâbda ittihâzı îcâb eden esâslı tedbîrler nazargâh-ı sâmîlerine ber-vech-i âtî arz olunur:

1– Medresetü'l-İrşâd'ı Anadolu'nun en mühim merâkizinden birine nakl etmek. Bu cihet hem medresenin istikbâli, hem de İstanbul'da tekâsüf eden ve Anadolu'ya gelmek istemeyen ders-i âmm efendilerden Anadolu'nun istifâdesini te'mîn edeceği cihetle çok mühimdir.

2– Vâizlik mertebesinin ehemmiyet ve kudsiyeti nazar-ı dikkate alınarak derhâl programında ıslâhât yapılmalı ve bunu yaparken dâimâ gāyeyi göz önünde bulundurmalıdır.

3– Üç sınıfdan ibâret olan vâizîn şu'besine her sene sahn me'zûnlarından veyahud o nisbette tahsîl görmüşlerden bil-imtihân yirmişer talebe seçilmeli ve bunların iâşeleri cihet-i Evkāf'dan te'mîn olunmalıdır.

4– Medrese muktedir ve mütesânid bir hey'et-i tedrîsiyyeye tevdî' olunmalı ve müderrislerine –şimdiye kadar olduğu gibi beş-on kuruş ücret değil– diğer ihtisâs müderrisleri gibi dolgun maâş verilmeli ve bu cihet bir kānûn ile tesbît edilmelidir.

5– Medresetü'l-İrşâd'ın gāyesi ahkâm-ı âliyye-i Kur'âniyye ve sünen-i seniyye-i nebeviyye dâiresinde mekârim-i ahlâkıyyeyi ve Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın terakkıyât-ı medeniyyeye hâdim hükm-i celîle ve mevâiz-ı hasene-i ictimâiyyesini neşr u ta'mîm olduğuna nazaran buradan neş'et eden efendilerin İstanbul'da bulunan selâtîn cevâmi'-i şerîfesi Cuma vâizi olarak tavzîf edilmeleri müesseseden matlûb olan gāyeden büsbütün uzaklaşmak demek olacağından o vazîfeyi Süleymâniye me'zûnlarına terk ederek vâizînden neş'et edenlere gāyeye göre esâslı füyûzât ta'yîn etmelidir.

6– Medresetü'l-Vâizîn'den maksad ne olduğu düşünülünce buradan neş'et eden efendilerin şu sûretle tavzîf olunmaları îcâb eder:

1) Anadolu'da seyyâr vâizler, 2) Alay müftüleri, 3) Tabur imâmları, 4) Bil-umûm sefâretlere imâm.

7– Anadolu'daki seyyâr vâizler maâş i'tibârıyla beş sınıf üzerine tertîb olunmalı: 1000, 1500, 2000, 2500, 3000 kuruş olmalı.

8– Medresetü'l-İrşâd'dan neş'et eden bir efendiye evvelâ bin guruş maâş verilmeli, bunu hükûmet istediği mahalle göndermelidir. Orada beş sene irşâdâtta bulunduktan sonra terfîan bir yere gönderilmeli ve nihâyet bir vâiz 3000 kuruş maâşa nâil olmalıdır.

9– Vâizin vazîfesi yalnız kürsüye çıkarak nasîhat etmek olmamalı. Aynı zamanda her gittiği yerde İslâmî teşkîlât yapmak, köylerimizin ahkâm-ı âliyye-i dîniyye ve ahlâk-ı seniyye-i Muhammediyye dâiresinde inkişâfını ve idârî, iktisâdî, zirâî, her türlü refâhiyetini te'mîn edecek amelî vâsıtalarla çalışmakla da mükellef olmalı. Ve bu husûs mükemmel bir ta'lîmâtnâme ile tesbît olunmalıdır.

10– Eimme ve hutabâ şu'besinde her sene onar efendi alımalı ve bunlar daha ziyâde kendi memleketlerinin ihtiyâcını te'mîn etmelidir.

11– Vâiz, imâm, hatîb olmak üzere yüz talebe bulundurulacak olan bu müessesenin hey'et-i tedrîsiyye ve idâresi maâşâtına, talebe iâşesine, vâizlerin maâşâtına karşılık olmak üzere her sene Evkāf bütçesine 30.000 lira konulmalı ve bu mühim müessesenin hayâtı yalnız evkāf-ı İslâmiyyeden te'mîn edilmelidir.

12– Gerek leylîye kalb edilmesi zarûrî olan dâru'l-hilâfe medreselerinin ve gerek Medresetü'l-İrşâd'ın leylî olarak idâme-i hayâtına medâr olmak üzere medâris ve tedrîse âid evkāfın tesbîti ve medârise tahsîsı lâzımdır. Alâkadâr bazı zevâtın iddiâsına göre meşrût-ı lehi tedrîsiye olan evkāf bir buçuk milyon liraya bâliğ olmaktadır. Bunun için de **[144]** evvelâ her livâ ve kazâ merâkizinde mahallî müftüsünün riyâseti altında belediye ve meclis-i idâre a'zâlarından birer zâtın ve her köy veya mahallenin hey'et-i ihtiyâriyyelerinden ve Evkāf müdür me'mûrlarından mürekkeb bir medâris komisyonu teşkîl olunarak dâhil-i kasabada meşrût-ı lehleri münderis olup vâridâtı şunun bunun elinde kalmış olan ne kadar evkāf-ı münderise ve avârız akçeleri var ise birer defteri tanzîm ve tasdîk olunduktan sonra bunların vâridât-ı sâfiyyeleri medârise verilmelidir.

Sâniyen: Bir memlekette yirmi harâb medrese olmaktansa muntazam ve muazzam bir medrese bulunmak daha nâfi' ve hayırlı olacağı şübheden vârestedir.

Binâenaleyh müstağnî-i anhâ kalan bil-cümle medâris akār veya nükūda tahvîl edilerek hâsıl olacak mebâliğ yine elde kalan medârise sarf edilmeli.

İstanbul'da 180 medrese değil, ancak her kısmı ihtivâ ve binlerce talebeyi istîâb edecek muazzam bir külliye lâzımdır. Bu mütâlaa tamâmıyla Anadolu medreseleri hakkında da cârîdir.

13– Husûsât-ı mezkûrenin tedkīk ve müzâkeresiyle iştiğāl edecek bir encümen-i ilmî teşkîl olunmalı ve mezkûr encümen derhâl işe başlamalıdır.

14– Gerek bir seneden beri Anadolu medârisi hakkında vukū' bulan tedkīkātıma, gerek encümen-i ilmîlere yapılan ta'mîmlere gelen cevâblara ve gerek bu def'a bil-umûm İstanbul'da medârise âid teftîşâtıma istinâden diyebilirim ki: Medâris hakkında yapılacak en esâslı ve müsmir ıslâhât medârise âid evkāfın tevhîdiyle asrın îcâb ettirdiği şekilde müesseseler vücûda getirmek ve bu müesseselerin leylî olarak hayâtını te'mîn edecek çârelere tevessül etmek ve bilhâssa Evkāf tarafından bu cihete lâyık olan ehemmiyet verilmekle mümkün olacaktır.

MİLLET KÜTÜBHÂNESİ

Senelerden beri bir türlü vakfiyeti tescîl olunamayan fâzıl-ı muhterem Emîrî Efendi'nin kitâblarının muâmele-i tescîliyyesinin bu kere Mahkeme-i Evkāf kadısı huzûrunda icrâ ve ikmâl edildiğini cerâid-i yevmiyyeden bazılarının son nüshalarında gördüm. Bu kitâblar ve tescîl maddesi fâzıl-ı müşârun-ileyhin bütün hüsn-i niyyet ve mesâîsine rağmen İstanbul matbûâtının hemen kâffesinin sekiz-on senelik bir dedikodusu olmuştu. Kıymetdâr bir hazîneyi büyük bir hulûs-ı kalb ile milletin âğūş-ı feyz ü istifâdesine ebediyyen vaz' u ihdâ eden bu muhterem insan neler görmedi, neler işitmedi. Vakf etmeye niyeti yoktur mu denilmedi, kitâbları başka bir mahalle nakl ediyor, edecek diye mi söylenilmedi, hattâ satmış, satacakmış diye gazete sütûnlarına mı geçirilmedi, Amerikalılarla, Fransızlarla yüzelli, yüzaltmış bin liraya pazarlık yapıyor, kitâblar ecnebîlere geçecek diye şâyialar mı çıkarılmadı, Evkāfcıların

nâzırlarından tutunuz da dört-beş yüz kuruşluk kâtiblerine varıncaya kadar hakāretler mi edilmedi. Bunlar böyle olmakla beraber Emîrî Efendi bunlardan münfail olmaksızın azmini teşdîd ile istinsâh, mubâyaa, tahrîr, teclîd husûsunda her gün daha fazla muvaffakıyet göstermekten bir ân hâlî kalmamış, bir tarafdan da emr-i tescîli ihzâr eylemiştir.

Emîrî Efendi'nin kitâbları deyip de geçivermeyelim. Uzun bir ömrün, kitâb peşinde Türkiye'nin en uzak ve en küçük şehir ve köylerine kadar bizzât giderek istediğini bulmak ve bulduğunu almak için sarf edilen vakit ve nakdin mahsûlü olan bu hazîne-i nefîse içinde İstanbul kütübhânelerinde misline tesâdüf olunmayan birçok eserler mevcûd olduğu gibi müelliflerinin hatt-ı destleriyle muharrer olmak ve nüsha-i sâniyesi de bulunmamak i'tibârıyla dünyanın hiçbir yerinde mevcûd olmayan dînî ve edebî kitâblar da vardır. Bilhâssa içinde epey yuvarlandığım ve istifâde ettiğim Türkçe dîvânlar ve edebiyât kısımlarıyla yazma mecmûa-i eş'âr ve gazeliyât kısımları o kadar nevâdiri ihtivâ eder ki, bunlara kıymet takdîri hakîkaten imkânsızdır. Osmanlı pâdişâhlarının ondan fazla yazma ve nefîs dîvânları, şehzâdelerin cidden kıymetdâr ve bazılarının hatt-ı destleri ile muharrer dîvân ve kitâbları, Fâtih'in ve daha bazı pâdişâhların kendi nâmlarına yazdırdıkları emsâlsiz kitâblar, her pâdişâhın müteaddid tuğrâları, mühürleri, fermânları, halîfe-i nev-câh hazretlerine varıncaya kadar hemen her halîfe ve hükümdârın hatt-ı destleri, ricâl-i devletin hemen çoğunun el yazılarıyla mektûb ve müsveddeleri ve hepsinin fevkında binlerce nefîs cildler, minyatürler kütübhâneye cidden büyük bir kıymet veren nefâis-i âsârdandır.

Yedi-sekiz yüze varan murakkaât ve fermânlar kısmı cidden şâyân-ı kayd ve tezkârdır. Bütün meşâhîr-i hattâtînin muhtelif ve müteaddid yazılarından, her zamanın tezyînât ve tezhîbâtını göstermek sûretiyle vücûda getirilen bu koleksiyon mühim bir mevki' işgāl eder.

Yalnız İstanbul'da değil, vilâyâtta dahi tab' olunan cerâid-i yevmiyye ve resâil-i mevkūtenin hemen bütün koleksiyonlarını bu kütübhânede tedkīk ve tetebbu' edebiliriz. Yüzelli adedi teşkîl eden lûgat kısmı Evkāf'ın diğer kütübhânelerindeki lûgatlerden çok zengindir.

Altıyüz doksandörde bâliğ olan kütüb-i müteferrikanın kıymetine hadd ü pâyân **[145]** tasavvur olunamaz. Hey'et-i umûmiyyesi aşağıda aynen gösterilen cedvelde* görüleceği vechile onsekizbine bâliğ olan böyle bir kütübhâneyi vücûda getirmek, sonra da hiçbir menfaat-i maddiyye kasd etmeksizin hepsini milletinin menâfi'ine hasr u tahsîs sûretiyle kendi hukūk-ı tasarrufiyye ve mülkiyyesini nez' etmek her ferdin kârı değildir.

Bu böyle olmakla beraber bunun için sarf olunan para da pek mühimdir. Efendi hazretleri bütün servetini bu uğurda sarf ettiği gibi elli küsûr seneden beri dâimâ müstevfâ maâşlarla bulunduğu me'mûriyetlerden eline geçirdiği mebâliği ancak bu maksada tahsîs etmiş, fazla olarak yüzlerce kitâbı bizzât istinsâh eylemiştir. Çarşıkapı'daki hânesinin bugün kitâb parasından Emniyet Sandığı'na merhûn diğer kitâbcılara da borçlu bulunduğunu söylemek fedâkârlığının derecesini gösterebilir.

Borcuna bi-hakkın sâhib olduğunu emsâliyle isbât eden efendi, bütün kitâbcıların mazhar-ı i'timâdı olduğu için cebinde parası olmadığı zamanlarda bile her istediği kitâbı almaya muvaffak olabilmektedir. Bu azim ve himmet sâyesinde kütübhâne muhteviyâtının bir kat daha tezâyüd edeceği şübhesizdir.

Vukū' bulan müteaddid ve musırrâne teklîfler karşısında kütübhâneye "Emîrî Efendi Kütübhânesi" ismini vermeyi kabûl etmeyecek kadar mahviyet ibrâz eden ve bizzât bana karşı; "**Ben de milletin, kitâblar da milletin!**" diyecek dere-

* Mahkeme-i Evkāf'da vakf u tescîl edilen kitâblar

Nev'i	Aded	Nev'i	Aded
Kütüb-i Arabiyye	4213	Türkçe Romanlar	288
Kütüb-i Fârisiyye	1011	" Ulûm-ı Tabîiyye " Kavânîn ve nizâmât	525
Türkçe Ulûm-ı Şer'iyye	976		
Türkçe Târîh	1445	Türkçe yevmî gazete " Resâil-i Mevkūte	900
Türkçe Dîvânlar " Mecmûa-i Eş'âr " Bazı Âsâr-ı Edebiyye	1522	Murakkaât ve fermânlar vs	794
		Riyâzıyât ve Hikmet-i Tabîiyye ve sâire	1931
Türkçe Edebiyât " Lügat " Kavâid	1030	Kütüb-i müteferrika	694
		Elsinetü ecnebiyye	2205
Türkçe Tıb	381	**Yekûn**	**17.915**

cede büyüklük gösteren müşârun-ileyh bu muvaffakıyetten dolayı cidden şâyân-ı hürmet ve tebcîldir.

Nesl-i hâzır ve müstakbele büyük bir sâha-i tetebbu' ve irfân hâzırlamakla beraber mühim bir ders-i ibret ve intibâh veren hazretin, yakında bir "zeyl-i vakfiyye" hâzırlamak husûsundaki arzûlarında da mazhar-ı tevfîkāt-ı ilâhiyye olacakları şübhesizdir.

Müstahberât-ı mevsûkamıza nazaran Evkāf Müdîriyeti vakfiyenin kütübhânede resm-i kırâetini kararlaştırmış ve bu merâsime İstanbul'un birçok üdebâ ve muharrirîni ile kitâb mütehassıs ve meraklılarını da'vete hâzırlanmıştır. Fâtih Tramvayı mevki'inde kâin olan bu kütübhâne erbâb-ı tetebbu' ve mutâlâaya her gün –Cum'aları da dâhil– sâat dokuzdan beşe kadar açıktır. Bunu bütün erbâb-ı ilim ve fazîlete tavsiye etmeyi bir vecîbe biliriz.

Müftî-zâde

KUVÂ-yı MA'NEVİYYE

Müslüman Milletleri İçin Selâmet Çâreleri

Lozan'da bulunan *İkdâm* gazetesi sâhibi Ahmed Cevdet Bey Sulh Konferansı müzâkerâtının kendisinde hâsıl ettiği te'sîrler hakkında gazetesine bir mektûb yazıyor. Öteden beri Garblıların bize karşı beslemekte oldukları hiss-i husûmetin esbâbını tahlîl ediyor ve buna karşı müslümanların ne yapmaları lâzım geldiği hakkında irşâdâtta bulunuyor. Ahmed Cevdet Bey'den Allah razı olsun. Garb'ın iç yüzünü olduğu gibi millete teşrîh ediyor. Bit-tabi' bu makālelerin çok büyük kıymeti vardır. Zîrâ senelerden beri Garb âlemini yakından tedkīk eden, onun bütün fezâil ve mesâvîsine vâkıf olan bir zât tarafından yazılıyor. Ahmed Cevdet Bey'in söylediği mahz-ı hakīkattir. "Biz Garbcıyız, Garb'ın Şark'ta mümessiliyiz, Garb medeniyetini bilâ-kayd ü şart, noksânlarıyla beraber alacağız." diyen zevât Cevdet Bey'in bu makālesini lûtfen dikkatle okusunlar da ma'sûm gençleri yanlış yola sevk etmekten vazgeçsinler.

Cevdet Bey diyor ki:

Bizimle sulh müzâkerâtı icrâ eden Düvel-i Muazzama bizim ilerde başımızı kurtardığımızı, terakkī adımı attığımızı aslâ istemiyorlar. Türkiye'nin –bu âna kadar içinde yaşadığı– esâret hâlinin devâmı onlarca matlûbdur.

Türkiye'yi dâimâ vesâyet ve velâyet altında bulunan bir çocuk gibi elleri altında tutmak Şark Politikası'nın esâsını teşkîl ediyor.

Türkiye'nin ismi var, cismi yok bir hâlde kalması, maddeten ve ma'nen mevcûdiyet ve kuvvet gösterememesi, Şark'ta bir âmil olamaması, işte matlûb budur. Bunun neden ileri geldiğini îzâha hâcet yoktur. Bu asırlardan beri devâm etmiş **[146]** olan Şark Politikası'nın hutût-ı esâsiyyesidir. Hep bu hutût-ı esâsiyyenin çizdiği planla memleketlerimizi kaybettik, muhârebât-ı dâhiliyyeye, kıyâmlara ma'rûz kaldık. Ve zaîf düştük. Avrupa'dan hemen hemen alâkamız kesildi, Anadolu'yu da az kaldı, bize mezâr olarak kazıyorlardı.

Avrupa'da İslâmiyet'e karşı hemen fıtrî bir hiss-i hasmâne vardır. Avrupa ve Amerika'nın bütün teşkîlât-ı rûhâniyyesinde bu his hükümfermâdır. Medeniyet-i cedîde bu hissi za'fa getirmiş değildir. Yalnız teşkîlât-ı rûhâniyyede değil, nice erbâb-ı ilim ve ma'rifette dahi o hissin te'sîr ve nüfûzu görülür. İşte Salîb'in girdiği yere Hilâl tekrâr giremez kāide-i mutaassıbânesi bu hissin bir eseridir. Avrupa ve Amerika'da o his diyebilirim ki, politikadan ziyâde kuvvetlidir. Ve gayr-i kābil-i tebeddüldür.

Akvâm-ı İslâmiyyenin başında, her nokta-i nazardan Türkiye geliyor. İstiklâline sâhib, zihniyetinde en ziyâde tekâmül peydâ olan Türkiye'dir. Binâenaleyh İslâmiyet'te teceddüd peydâ olamamak için Türkiye'nin feyzine mâni' olmak en emîn bir yoldur.

*
* *

Bu hissiyâta, bu temâyüllere karşı ne yapılabilir? Biz bu an'ane ile nasıl başa çıkabiliriz?

Benim fikrimce maddeten başa çıkmak kābil olamaz. Onların isrini ta'kīb ile onlara yaklaşmak da kābil olamaz. Çünkü aradaki mesâfe çok uzundur. Onlar derecesinde terakkıyât-ı maddiyyeye vâsıl olmak imkân hâricindedir. Bütün müslim kavimler asırlarca geçirdikleri gaflet devrinin cezâsını çekeceğiz.

Fakat bu, böyle olmakla beraber Avrupa medeniyetinde bir noksân, bir za'f vardır. Bu noksân ve

bu za'f ma'nevîdir, ahlâkīdir. Biz yapsak yapsak, maddî nakīsalarımızı ancak kuvâ-yı ma'neviyye ile telâfî edebiliriz. Terakkıyât-ı maddiyyede, muhâsımlarımızın derecesine varamamakla beraber ma'nevî ve ahlâkī kuvvetle maddiyâttaki za'fımızı hafîfletebiliriz. Ama demek istemiyorum ki terakkıyât-ı maddiyyeyi istihsâle hiç kuvvet veremeyelim de tekke-nişîn olalım! Yapabildiğimiz, elimizin erişebildiği kadar maddiyâta çalışalım, fakat kuvâ-yı ma'neviyyeye de istinâd edelim. Şark akvâmı, yahud bil-cümle akvâm-ı İslâmiyye eğer kuvâ-yı ma'neviyyelerini kaybedecek olurlar ise artık Avrupa ve Amerika'nın hubb-ı nefs için kullandığı vesâit karşısında zebûn olur kalırlar. Bir misâl ile müddeâmızı te'yîd edelim: Şu bitirdiğimiz muhârebede Yunanlıların techîzâtı her halde bizden mükemmel idi. Çünkü bu techîzât onlar için ihzâr edilmiş idi. Her şeyi bir tarafa bırakalım, yalnız Uşak'ta yirmi vagon tayyâre levâzımı bulundu. Maddeten Yunanlılara galebe edilmezdi. Fakat bizim orduda olanlarda bulunmayan el ile tutulmaz bir kuvvet var idi ki, o da ma'nevî ve ahlâkī kuvvet idi. Bunu hiçbir kimse inkâr edemez.

Biz bu kuvveti yalnız harbde değil, sâir cidâllerde dahi bulabiliriz. Meselâ maîşette sâdelik, israftan kaçınmak iktisâdî cidâlde bize muâvin olabilir. Kezâlik ticârette ve istihsâlde onlar kadar mücehhez değiliz. Fakat muâmelemizde ve çıkardığımız eşyâda doğruluk ve hîlesizlik bizim imdâdımıza yetişebilir. Vaktiyle memleketimizin gayr-i müslim tüccârı nezdinde müslüman alıcıların büyük bir i'tibârı vardı. Müslümanlar o kadar sermâye sâhibi değil idiler. Fakat borçlarını tesviyede müs-lümanların dînî bir i'tikāda sâhib olmaları onların i'tibârını tezyîd ederdi. Müslümanlar ne iflâs ederlerdi, ne de hîlekârlık yaparlardı. Babasının senedsiz sepetsiz borcunu, onun vefâtından bir müddet sonra, tâcire getirip te'diye eden evlâda nâdiren değil, kāide-i külliyye olarak tesâdüf edilirdi. Bu nâmûskârlık, bir kuvve-i ma'neviyye idi. Eskiden yirmi beş yaşına gelmiş bir genç maîşeti dıyk olsa da evlenirdi. "Zevcemin kısmetini Allah yollar." derdi. O i'tikādla işe girişirdi. Fakat zevcesiyle çocuklarına olan muhabbeti onda çalışmayı tevlîd ederdir, maîşetini tevsî' ederdi. Zevce tatlîkı eski Türklerce muayyebâttan idi, mugāyir-i ahlâk idi. Kadın hırçın bile olsa erkek ona tahammül ederdi. Bu sâyede kadınlar hevesât uğruna fedâ edilmezdi. Ve ahlâk-ı milliyye muhtell olmazdı.

Bence büyük sadmelere uğramış olan Türklüğü bu âna kadar vikāye etmiş olan âmil hiç şübhe yok kuvâ-yı ma'neviyye ve ahlâkıyyedir. Bugünkü günde de Türklüğü yukarı kaldıracak yine o kuvvettir. Hayât-ı husûsiyye ve ictimâiyyesinde Türklük bu kuvveti elden bırakmadıkça müşkilâttan yine yakasını sıyırır. Herhangi milletin ferdi, vazîfe ve mes'ûliyet duygusu kendine geldiği gibi, metânet-i ma'neviyye ve ahlâkıyye sâhibi olur. İnsana hükm eden işte o duygudur. Ne hükûmettir, ne cezâ ve zarar korkusudur.

CEM'-i KUR'ÂN

5

Cem'-i Kur'ân'a Terettüb Eden Fevâid-i Siyâsiyye

Kur'ân-ı mu'ciz-beyânın hıfz-ı ensâb ve âsârda beyne'l-ümem mümtâz bir hasîsa-i fıtriyyeyi hâiz olan kavm-i Arab tarafından zabt u tahrîri ve müteâkıben cem' u tertîbi ve zamânımıza gelene kadar tevfîkāt-ı mahsûsa ile her asırda milyonlarla masâhif-i şerîfede mektûb ve milyonlarla ehl-i tevhîdin hâfıza-i ihtirâmında mahfûz bulunması berekâtıyladır ki, o Kitâb-ı Mübîn'in hîn-i nüzûl ve teblîğinden bin üçyüz bu kadar sene mürûr ettiği hâlde tâ kelimâtına ve mevâzı'-ı elfâzına kadar Hâtemü'l-enbiyâ sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz tarafından teblîğ buyurulan Kitâb-ı Kerîm-i ilâhî olduğunu kemâl-i vüsûk ve kat'iyyetle biliyor ve böylece yakīnen îmân ediyoruz. Tevâtür-i kat'î ile hıfz u nakl edilen bu Kitâb-ı Mübîn hakkında hiçbir akl-ı selîm için şübhe ve tereddüd imkânı yoktur. Kütüb-i sâirenin ibtidâ-i zuhûrunu kesîf bir zulmet-i mechûliyyete ufûlleri ta'kīb etmesi o kitâbların "Muhammed-i Emîn"in ashâbı gibi hâfız ve nâkılleri, câmi' ve kâtibleri bulunmaması eseridir. Bu kütüb-i semâviyyenin geçirdiği inkılâbât kendi müntesiblerinin bile anlayıp bildiği bir hakīkat-i târîhiyyedir. Kavm-i Yehûd ve nasârânın kitâblarına adem-i tekayyüdle o kitâbların uğradıkları âkıbet-i elîmeye Kur'ân-ı

Kerîm'in de ma'rûz olabilmesinden ashâb-ı kirâm (nevverallâhu kubûrahum ecmaîn)[4] hazarâtı bi-hakkın endîşe etmişlerdi. Başta ilk halîfe-i müslimîn bulunduğu hâlde Kitâbullâh'ın nazm-ı şerîfini keyfiyet-i edâsına kadar hıfz u tahrîr husûsunda yapılan i'tinâ ve ihtimâmlar târîh-i âlemde misli sebk etmeyen bir hâdise-i münferidedir. [5](وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) ve [6](لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ) âyet-i kerîmeleriyle taraf-ı sübhânîden hıfzı, ekîden deruhde buyurulmuştu ki, bu tekeffül-i ilâhînin infâz ve tecellîsi için ilk halîfe-i müslimîn ile onun **[147]** müşâvir-i emîni Fârûk-ı A'zam hazerâtına Furkān-ı Mübîn'in cem' ve tertîbi ilhâm buyurulmuştur. Üçüncü halîfe zamânında bazı kırâât-ı vâhiyye ve ihtilâfdan endîşe edilerek [7](ادرك هذه الامة قبل ان يختلفوا فِى الكتاب اختلاف اليهود والنصارى) diyerek vukū' bulan mürâcaat üzerine de nüsah-ı Kur'âniyye teksîr edilmiş idi. İkinci Asr-ı Hicrî'de zenâdıka dînî istihfâf, fırak-ı muhtelife müntesibîni hasîs müddeâlarını isbât maksadıyla birtakım kırâât-ı münkere ortaya koymak istediklerinde dâimâ karşılarına birer sedd-i âhenîn gibi masâhif-i Osmâniyye hâil olmuş ve makāsıd-ı leîme sönmüş gitmiştir.

Halîfe-i Râbi' seyyidünâ Aliyyü'l-Murtazâ Efendimiz Kitâbullâh'a masrûf olan bu mebrûr hizmetleri takdîren ibtidâ Hazret-i Ebîbekr hakkında; [8](اعظم الناس فى المصحف اجراً ابوبكر رحمةالله على ابى بكر هواول من جمع القرآن) diyerek rahmetle yâd ederdi. Sonra Hazret-i Zi'n-nûreyn hakkında da; [9](خيرالله عثمان عن الامةخيرالجزاء فقداحسن ويرفيماصنع) diye senâ-hân olu - lardı.

Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın muhâfız-ı emîni bulunan hulefâ-i erbaa tarafından müctemian hıfz-ı Kur'ân'a ma'rûf olan şu ihtimâm-ı mahsûs bilâistisnâ bütün ashâb-ı kirâm taraflarından da te'yîd edildiğinden onun tek bir kelimesinde bile teredd-üd ihtimâli kalmamıştır. Şimdiye kadar küre-i arz üzerinde şu'le-nisâr olan cenâb-ı Kur'ân ilâmâ-şâallâhu teâlâ nûr-efşân olacak ve onun feyz-ı mübîninden müstefîd olagelen Âlem-i İslâm bundan böyle de feyz-yâb olacaktır.

کرنه بيندبروزشب پره چشم – چشمه آفتاب راچه كناه
راست خواهي هزارچشم خپان – كوربهتركه آفتاب سياه [10]

Mehmed Kâmil

Garb Hayât-ı İctimâiyye ve Siyâsiyyesinden:

MİLLETLERDE YENİ TEMÂYÜLLER

Fransa'da ve İngiltere'de ve diğer memleketlerdeki grevlerden sonra Belçika şimendifer amelesinin grevi halk temâyüllerindeki tekâmüle yeni bir alâmettir. Bu grevlerden birçoğu amele ile patron arasında yevmiye münâkaşasından değil, amele sınıfının siyâsî iddiâlarından neş'et etmiştir. "Ma'den ma'dencilere!", "Şimendiferler şimendifer amelesine!", "Amelenin diktatörlüğü" ilh. gibi düstûrlar bu yeni iddiâları pek güzel ifâde ediyor.

Bugün artık muhakkaktır ki, hem milletler, hem hükûmetler yeni diktatörlük şekillerine doğru tekâmül ediyor. Bu diktatörlükler bazan zâhiren ma'şerî gibi görünüyorsa da hakîkat-i hâlde dâimâ bir ferdin diktatörlüğünden ibârettir. Meselâ Rus komünistleri gibi en müfrit sosyalistlerde bile, hükûmet sâdece birkaç müşevvikın diktatörlüğünden başka bir şey değildir. Bu istibdâdları kitleler kolaylıkla kabûl ediyorlar. Hakîkat-i hâlde ahâlî kitlesi istibdâddan başka bir şekl-i hükûmeti hiçbir zaman tanımamıştır. Sendika reîsleri, Asya'nın eski müstebid hükümdârları kadar kolaylıkla itâat edilen küçük küçük müstebidlerdir. Bu istibdâdlara mutî' olanlar, bizzât kendilerinin hüküm sürdüğünü tevehhüm ederler; bu vehim ve hayâl onlara kâfîdir.

*
* *

---

[4] "Allah onların kabirlerini nurlandırsın."

[5] Hıcr Sûresi 15/9.

[6] Fussılet Sûresi, 41/42.

[7] Yahudilerin ve hıristiyanların kitaplarındaki ihtilâfa şahit olmadan önce bu ümmet aklını başına toplasın.

[8] Mushafa hizmet konusunda Ebû Bekir en büyük hisseye sahiptir. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. Kur'ân'ı ilk toplayan da odur.

[9] "Yaptığı işi en mükemmel şekilde yapan Osman'ı Allah mükâfatların en hayırlısıyla mükâfatlandırdı.

[10] "Yarasa gözlü kimse, gündüz göremezse, güneşin ne günahı var? Doğrusunu ister misin? Güneşin kararmasındansa, bin tane öyle gözün kör olması daha iyidir.

Bugün amele yalnız yevmiyenin mütemâdiyen artmasını değil, sermâyedâr hükûmetin devrilmesini ve bu cem'iyet yerine kendi lehinde bir diktatörlük ikāmesini istiyor. Amele, bu sûretle, içinde yaşadığı cem'iyetlerin düşmanı olmuştur. Amele sınıfları, bütün memleketlerin amelesini birleştirerek cihân-şümûl bir sulh da te'sîs edebileceklerini zannediyorlar. Bu hulyâlar içinde unutuyorlar ki, târîhin öğrettiğine nazaran, avâm hükûmetleri kıral hükûmetlerinden daha ziyâde harb-cû olmuşlardır. Esâsen amele sınıflarının sathî beyne'l-milel temâyülâtı bütün memleketlerde milliyet-perverliğin yeni bir inkişâfına çarpıyor. Kînler ve menfaatler akvâmı birbirinden ayırıyor. Duvarlarımızın üzerinde menkūş olan cumhûriyet şiârlarından "uhuvvet" hâlâ bâkīdir. Fakat bu şiâr çoktan beri kalblerimizden silinmiştir.

*
* *

Halkın bu yeni temâyülâtının esbâbı muhtelifdir. Bu temâyülât hükûmetlerin evvelâ fecî' bir harbe mâni' olmak, sâniyen yeni harblere mâni' olacak bir sulh elde edebilmek husûsundaki aczinden kuvvet bulmuştur.

Bir hükûmet, her ne şekilde olursa olsun, ancak nüfûz ve i'tibârla devâm edebilir; bu i'tibâr zâil olunca, o hükûmet ortadan kalkar. İ'tibâr, muhtelif te'sîrler altında, ez-cümle askerî bir mağlûbiyetle zevâl bulur. Meselâ Sedan mağlûbiyetinden sonra Fransa'da imparatorluğun, Umûmî Harb'deki mağlûbiyetlerden sonra Rus Çarlığı'nın ve Alman monarşilerinin zevâli bu yüzden olmuştur. Bu hâdise gāyet tabîîdir. Bir milletin kurbân olduğu musîbetler, bu musîbetlere mâni' olamayan hükûmetlere karşı isyân husûle getirir. Gālib hükûmete gelince, nüfûz ve i'tibârının tezâyüdüne şâhid olur, elverir ki bu zafer hakīkī olsun.

*
* *

[148] Halk tabakasında görülen bu istibdâd temâyülü, milletleri idâre eden siyâsî sınıflarda da müşâhede ediliyor. Bu tekâmüle, eski siyâsî fırkaların tefessühü tekaddüm etmiştir. Dün halkı alâkadâr eden mes'eleler, bugünün hakīkatleri önünde ancak kayıdsızlıkla karşılanıyor. Her memlekette eski siyâsî fırkalar hep inhitât hâlindedir. Fakat fikir ve ilâhlar bir gün içinde zevâl bulmazlar. Mezâra inmeden evvel, uzun müddet mücâdele ederler.

Bunun içindir ki her memlekette eski fırkalar, kendi ictihâdlarına, yeni fikirleri, bilhâssa en müfrit nazariyeleri zammetmek sûretiyle eski i'tibârlarını muhâfazaya çalışıyorlar.

*
* *

Siyâsî fırkalar münâkaşa ile meşgūl iken, hükûmetler fa'âliyâtta bulunmaya mecbûrdurlar. Cemâatlerin iktidârsızlığı ve batâeti önünde, muhtelif memleketlerin bütün başvekîlleri yavaş yavaş hakīkī diktatör kesilmişlerdir. Eskiden başvekillere müsâvî olan diğer nâzırlar, şimdi mâfevk bir âmirin emirlerini icrâ eden mâ-dûnlar hâline gelmişlerdir. Harbde doğan bu mutlak iktidâr, kadîm mutlakıyet idârelerinden ancak bir noktada fark eder. Eski mutlakıyet idâreler ancak bir adem-i i'timâd re'yiyle yıkılıyor. Lloyd George, İngiltere'yi ve biraz da Avrupa'yı birkaç sene diktatör gibi idâre ettikten sonra Şark'taki fenâ siyâsetinin netîcesinde sâdece bir re'y ile yıkıldı. Şimdiye kadar başvekîller, kendilerini ıskāt eden parlamentoların re'yine itâat ediyorlardı. Fakat yeni bir tekâmül başlıyor. Bu tekâmül İtalya'da başlamıştır. "Faşizm"in zaferinden neş'et eden bu parlamentoyu istihfâf, gösteriyor ki, ilerde nâzırları ıskāt etmek şimdiki kadar kolay olmayacaktır.

*
* *

Milletlerin menfaatleri o kadar girifttir ki, dâhilde mümkün olan istibdâd, hâricde imkânsız oluyor. Menâfi'-i müşterekeye âid menfaatler için, müşterek hükûmet taslaklarına mürâcaat etmek lâzım geldi:

Kongreler, konferanslar, murahhaslar, Cem'iyet-i Akvâm, ilh… Bu gibi müessesât her gün çoğalıyor, fakat elde edilen netîceler müessir değildir. Sulhden beri toplanan on beş konferans fâideli hiçbir karâr ittihâz edememiştir.

Bu ma'şerî iktidârların en meşhûru Cem'iyet-i Akvâm'dır. Cem'iyet-i Akvâm'ın şimdiki nüfûzu hemen hemen sıfırdır; fakat anlaşılıyor ki, Cem'iyet-i Akvâm hakīkī bir velâyete yani mukarrerâtını icrâ ettirebilecek bir vâsıtaya sâhib olduğu gün, dünya, hâkim-i kül bir mâ-fevk hükûmetin idâresi altında bulunacaktır. Amerikalılar Avrupa diplomatlarının nazarından kaçan bir netîceyi sa-

râhaten gördüğü içindir ki, Cem'iyet-i Akvâm'a dâhil olmayı şiddetle reddetmiştir.

Amerikalılar, büyük bir milletin ecnebî bir kuvvete itâate mecbûr olmasını bir türlü kabûl edemediler. Reîs Wilson'ın tahayyül ettiği Cem'iyet-i Akvâm derhâl tahammül-fersâ bir istibdâd husûle getirecekti. Hiçbir büyük millet bunu kabûl edemez.

Dünyayı tehdîd eden bütün istibdâd şekilleri arasında en gayr-i kābil-i müsâmaha olanı hiç şübhesiz muzaffer bir sosyalizmin istibdâdıdır. Bu istibdâdın hâkim olacağı memleketler üzerine, ümîdsiz bir sefâlet çöker. Ahâlîsinin kısm-ı a'zamını çiftçiler teşkîl eden bir memleket bu âfetten masûndur. Zürrâ' sınıfı, harb esnâsında olduğu gibi, sulh devrinde de aç gözlü muhterislerin ve hulyâlara tâbi' meczûbların tahrîk ettikleri cem'iyetlerde son silâh olarak kalmıştır. Amele zürrâ'dan biraz nefret eder ve bilmez ki, çiftçinin kaba eşkâli altında ekseriyâ pek çok zekâ vardır. Ne zaman, işinin bütün teferruâtıyla uğraşan bir çiftçi görsem, bir İngiliz nâzırının pek doğru olan şu sözü hâtırıma gelir:

–Büyük bir çiftliği idâre edebilen bir adam Hind İmparatorluğu'nu idâreye muktedirdir.

Akşam

***Le Jannal* – Gustave Le Bon**

YENİ BİR KÂ'BE

Müslümanlık'ı Her Tarafdan Tehlike Sarıyor

Aşağıdaki mektûb Java'nın Buitenzorg şehrindeki bir müslüman tarafından *Vakit* gazetesine yazılıyor. Hiçbir kelimesini tayyetmeksizin nakl ediyoruz:

"Holland hükûmeti buranın kırk milyon müslüman dîndaşlarımızı türlü türlü vesîlelerle Hıristiyanlık'a teşvîk ediyor. Müslüman mekteblerinin türlü türlü bahânelerle inkişâf ve terakkīsine alenen mâni' oluyor. Bunun yegâne sebebi ise konsolossuzluktur. Konsolosumuz Re'fet Beyefendi 3 seneden beri İstanbul'a avdet etti; müşârunileyhin zaman-ı me'mûriyyetinde bu derece açık İslâm düşmanlığı yapılmıyordu. Şimdi ise son dereceye vardı. Zavallı dîndaşlarımız burada şikâyet edecek, dertlerini anlatacak merci' bulamıyorlar. Son günlerde Ka'be-i Muazzama'nın bir nümûnesini Batavya'da binâ ve te'sîs ile ahâlî-i müslimîni Mekke-i Mükerreme'den vazgeçirmek istiyorlar. **[149]** Her ne kadar henüz mevki'-i fi'le konulmadı ise de kulûb-ı müslimîni rencîde eden bu gibi niyyât-ı bâtılanın husûlü için sarf-ı mesâî ediyorlar. Velhâsıl Dîn-i Mübîn-i Muhammedî'yi ortadan kaldırmak istiyorlar. Bunun yegâne ilâcı ise kemâ fi's-sâbık muktedir ve mütedeyyin bir konsolos ile bir imâmın mevcûdiyetidir. Muttasıf olduğunuz milliyet-perver ve dîn-perverliğinize sığınıyoruz. Bu husûsu gazetenizle yazarak tenvîr buyurunuz. Dîn-i İslâm size minnetdâr kalacaktır. Diğer taraflardan evvel buraya konsolos ve imâm yollasınlar. Mazlûm müslümanları kurtarınız. Bu istimdâdım Javalı kırk milyon İslâm'ın istimdâdıdır. Her gün her sâat Türk konsolosunun vüsûlünden haber soruyorlar. Ricâ ederiz, Allah ve dîn hakkı için lâzım gelen mürâcaati dirîğ etmeyiniz. Hepimiz burada hizmetinize muntazırız. Bâ-husûs Hilâl-i Ahmer iânesine konsolosun çok yadımı olacaktır; zîrâ ahâlî-i İslâmiyye iâne yollamak için resmî bir merci' bulamıyorlar. Husûsî Hilâl-i Ahmer cem'iyetleri türlü türlü bahânelerle men' olunuyor. Hemân Cenâb-ı Hak mücâhidîn-i İslâm'ın muîni olsun."

Sebîlürreşâd

Müslüman akvâmı arasında tefrikalar çıkararak istiklâllerini aldıktan sonra hayât-ı ictimâiyyelerini yıkmak için de misyoner orduları fa'âliyete başlıyor. Bugün Âlem-i İslâm'ın her tarafı bu tazyîk-ı maddî ve ma'nevî altında kıvranmaktadır. Asya'nın ortalarından başlayınız, cenûbuna ininiz, Bahr-ı Muhît-i Hindî sâhillerini ta'kīb ediniz, Bahr-ı Ahmer, Bahr-ı Sefîd, Bahr-ı Muhît-ı Atlasî'ye kadar çıkınız; her tarafdan feryâdların yükseldiğini işitirsiniz. Bit-tabi' İslâm büyük bir buhrân geçiriyor. Şimdi bir tarafdan bolşeviklerle Avrupa, diğer tarafdan Amerika misyonerleri muhâcemâtını İslâm hey'et-i ictimâiyyesinin temellerine tevcîh etmişlerdir. Eskiden tazyîke ma'rûz kalan müslümanların şahısları, milletleri idi. Şimdi ise dînleri de tehlikeye düşmüştür.

Java'dan *Vakit* refîkimize gönderilen şu mektûbda Holland hükûmetinin Batavya'da yeni

bir Kâ'be te'sîsi hakkındaki tasavvurundan bahs olunuyor. Bu haber, müstevlî hükûmetlerin yeni hâlet-i rûhiyyelerini göstermek i'tibârıyla bir ehemmiyet-i mahsûsayı hâizdir. Ekser müslümanlar akıllarını başlarına almazlarsa daha çok şeyler göreceklerdir. Buradan gönderilecek bir konsolos, bir imâm ne yapabilir? Bu husûsda esâslı birtakım tedâbîr ittihâz etmek îcâb eder. Şer'iye Vekâleti bu mes'elelerle biraz iştiğāl etse çok iyi olur. Maamâfîh her şeyi hükûmete tahmîl edip bir kenâra çekilmek de doğru değildir. Müslümanlığın muhâfazası için gökten meleklerin inmesi mi bekleniyor? Bunu yapacak yine müslümanlardır. Misyoner tehlikesi günden güne büyüyor ve başka şekillere giriyor. Bugün yeryüzünde Müslümanlığı muhâfaza ve müdâfaa edenlerin en ilerisinde bulunan yine Türklerdir. Binâenaleyh bu husûsda diğer akvâm-ı İslâmiyyeye rehberlik etmek de Türklere düşer.

Misyonerlere karşı "tebşîr-i İslâm" yahud "medeniyet-i İslâmiyye" gibi bir unvânla bir İslâm teşkîlâtı yapmak zarûrîdir. Ve bu teşkîlât beyne'lmilel olmalırır. Bütün akvâm ve düvel-i İslâmiyye buna iştirâk etmelidir. Bu cem'iyetin büyük bir sermâyesi olmalı, dünyânın her tarafındaki müslümanlar bu cem'iyete muâvenet etmeyi en mühim farîza-i dîniyye telâkkī eylemelidir. Başka çâre yoktur. Yoksa Müslümanlık daha büyük felâketlere uğrayacaktır.

İstanbul Hanımlarının Fırkası

İstanbul'da bazı kadınların "Halk Fırkası" nâmıyla bir fırka teşkîl etmeleri münâsebetiyle *İkdâm* gazetesinde neşr olunan bir makāleden:

"Türk kadınları –burada İstanbul hanımları ta'bîrini kullanmak daha muvâfıktır, zîrâ Anadolu kadınlarının büsbütün başka bir hayâtı var–, evet, İstanbul hanımları terakkī ve teceddüd yolunda az-çok sokaktaki yürüyüşleriyle yürüyorlar; yani kâh sıçraya sıçraya, kâh büyük şâirimizin;

Hübûb eder gibi reftârınız ne hâlettir!
Aceb nesîm-i seherden mi âferîdesiniz?

beytiyle ta'rîf ettiği bir nevi' rûzgâr cereyânı hâlinde serî' u seyyâl hamlelerle… Bazı ufak-tefek ictimâî inkılâblarda, biz erkekler, –yine sokakta olduğu gibi– kadınlarımızın arkasında kalmakta ve arkasında yürümekteyiz, düşünelim bizim on sene evvelki yaşayışımız, giyinişimiz ve tarz-ı muâşeretimiz arasında pek büyük bir fark yoktur, fakat kadınlarımızın, fakat kadınlarımızın!.. Memleketin en ileri gelen fikirli sınıfı meyânında bile öyle kimseler var ki, kadınlarımızın –dâimâ İstanbul hanımlarından bahs ediyorum– bugünkü hâlini lüzûmundan fazla cür'etkârâne bulmakta aslâ tereddüd etmiyorlar. Avrupa'nın şimâl taraflarında birkaç memleket müstesnâ olmak şartıyla, henüz Garb kadınları bile politika sâhasında bizim kadınlarımızın taleb ettikleri hukūka mâlik bulunmuyorlar. Bunlar asırlardan beri erkeklerle yan yana yaşadıkları, erkeklere mahsûs bütün fa'âliyetlere iştirâk ve bütün mesleklere intisâb ettikleri hâlde henüz ne parlamentolarda, ne akademiyalarda, hattâ ne de dâru'l-fünûn kürsülerinde yerleri yoktur; vâkıâ birçok siyâsî fırkalara girdiklerini biliyoruz ama, intihâbât mücâdelâtına karıştıklarından haberdâr değiliz. Hele kadın meb'ûs, o istisnâ ettiğimiz şimâl memleketlerinde bile hâlâ "garâib-i ahvâlden" bir şey gibi gösteriliyor. Demek oluyor ki Türk hanımları Avrupa kadınlarıyla siyâsiyât sâhasında son derece nâbe-mevsim bir rakābete kalkışıyorlar; âdetâ bu rakābeti kendileri îcâd ediyorlar.

*
* *

***Akşam* gazetesinden:**

Böyle sırf kadınlardan mürekkeb bir fırkayı bazı memleketlerde olduğu gibi meselâ erkeklere düşman olan, izdivâc aleyhinde bulunan kadınlar teşkîl edebilir! Dünyanın hiçbir yerinde sâde kadınlardan mürekkeb bir "fırka" mevcûd değildir.

Arzû edilirdi ki, hanımlarımız en ziyâde âile ve izdivâc mes'elelerine ehemmiyet **[150]** versinler. İzdivâcda, talâkta, verâsette ne gibi ıslâhâta lüzûm olduğunu îzâh etsinler. "Âile, izdivâc kānûnlarının bir şekl-i mükemmele ifrâğı" gāyet resmî bir ta'bîrdir. Âile müesseselerimizde ne gibi ıslâhâta lüzûm vardır, kadının umûmî hayâta tarz-ı iştirâkini hanımlarımız ne sûretle anlıyorlar?.. İctimâî hayâtımızda kadınlığa âid müesseselerdeki buhrânları, gayr-i tabîîlikleri kadınlarımız daha ziyâde hissettikleri için böyle bir programdan bütün memleket istifâde ederdi.

Bünye-i İctimâînin Temelleri Sarsılmış!

***İkdâm* gazetesinden:**

Nerede o dünkü âteşîn birlik? Nerede rûhların bir gāyeye doğru o iştirâk hamlesi? Nerede kalbden kalbe koşan ve her kalbde aynı mukaddes çerâğı tutuşturan ilâhî şerâre? Nerede o söylemeden birbirimizi anlayış ve o anlaşmaya meydân kalmadan insiyâkī bir tarzda yan yana yürüyüş? İ'tirâf edelim ki; bunların hiçbirinden artık eser görmemeye başlıyoruz. Yine eski devirlerin bergüzârı olan o ferdiyetçi rûh, o enâniyet ve o nahvet başkaldırıyor. Yine "sen ve ben" da'vâsı veyahud bundan daha fecî', daha mühlik olan "adam sen de" havası… Birçok kimselere tesâdüf ediyoruz ki, artık sulh müzâkerâtına âid haberleri bile ta'kībe lüzûm görmüyor. Birçok gençlere rastgeliyoruz ki, gayr-i fa'âle ayrılmış veyahud tekāude sevk edilmiş ihtiyâr me'mûrlardan daha bezgindir. Kadınlarımız artık şehîdlerden bahs etmiyorlar, gāzîlerin menâkıbında tat bulmuyorlar. Bir zamanlar –bir zamanlar da söz mü?– daha bundan dört-beş ay evvel tâ varlığımızın a'mâkında çın çın öten kelimeler; İnönü, Sakarya, Kocatepe, Kızılcadere, Uşak, İzmir artık bize ale'l-âde birer yer ve şehir isimleri gibi geliyor. Herkes kendi başının kaygısına düşmüştür. Tüccâr için sulh müzâkeresi bir borsa işidir. Me'mûr için zafer bir maâş mes'elesidir. Münevver ve mütefekkir için inkılâbın ma'nâsı kendi fikirlerinin veyahud kendinin öne geçmesidir. O muazzam, o ulvî vatan mücâhedesi parçalana parçalana âdî bir maîşet mücâdelesi hâline girdi. En âteşîn, en hızlı milliyet fedâîleri şimdi ileriye doğru daha bir adım atmaya üşeniyor, her biri kendi evinin kapısı önüne oturmuş, gelen geçenden başına sarmak için defne dalları istiyor.

İçki Memnûiyetinin Te'hîri

Geçen haftaki *Sebîlürreşâd* içki memnûiyetinin tatbîkine dâir hükûmet tarafından neşr olunan beyânnâmeye ve ittihâz edilen tedâbîr-i sâireye bakarak artık İstanbul'un da içki beliyyesinden kurtulacağını muhakkak addetmişti. Bundan dolayı *Sebîlürreşâd* o günün hayât-ı milliyemizde ve bilhâssa ahlâk-ı umûmiyyenin salâha doğru gitmesinde hâiz olduğu ehemmiyet-i mahsûsayı kayd etmeye müsâraat ettiği gibi geçen Mart'ın mebâdîsinden i'tibâren türlü türlü vesîlelerle tatbîki teahhura uğrayan Men'-i Müskirât Kānûnu'nun nihâyet mevki'-i icrâya konulmasını bir muvaffakıyet-i milliyye olarak i'lân eylemişti. Hâlbuki bu def'a ümîd ve intizârın hilâfına içki memnûiyetinin tatbîkı bir buçuk ay daha te'hîr edildi. Ve İstanbul Vilâyeti tarafından bu te'hîri muhakkak göstermek için birtakım esbâb-ı mûcibe dermeyân olundu.

Evvelâ şu noktayı tasrîh etmek isteriz ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vaz' ve tatbîk ettiği kavânînin en mühimlerinden biri olan Men'-i Müskirât Kānûnu'nun makarr-ı Hilâfet olan şehrimizde mevki'-i tatbîke konulmasının böyle mütemâdî taahhurlara uğraması efkâr-ı umûmiyyede bu pek muhterem ve mübeccel kānûnun hükûmet tarafından lâyık olduğu ehemmiyetle der-pîş olunup olunmadığına dâir bir tereddüd uyandırmıştır. Memleketin hayât-ı ahlâkıyye ve ictimâiyyesini en müdhiş âfetlerden kurtarmak husûsunda bu kānûnun tatbîkıyla ihrâz olunacak istifâdeleri dâimâ teemmül eden efkâr-ı umûmiyye, bu kānûnun sür'at-i tatbîkine bütün kuvvetiyle tarafdâr olan halk İstanbul Vilâyeti'nin bu def'a beyânnâmesini neşr ettikten sonra kahkarî bir ric'atte bulunmasını hiç hoş görmemiş, İstanbul Vilâyeti'nin bu tarz-ı hareketini bir tarafdan haysiyet-i hükûmetle, diğer tarafdan Büyük Millet Meclisi'nde temerküz eden irâde-i milliyyenin tatbîkinde gösterilen lâ-kaydîyi hâkimiyet-i milliyye esâsıyla hiçbir sûretle te'lîf edememiş ve İstanbul Vilâyeti'ni îfâ-yı vazîfeden âciz bir hâlde görmekle müteessir ve dil-hûn olmuştur. Hiç olmazsa İstanbul Vilâyeti memnûiyet kānûnunun mevki'-i mer'iyyete konulacağını bu kadar ciddiyetle ihsâs etmemeli, hiç olmazsa te'cîl karârını vaktinde ittihâz ederek hükûmeti birtakım Rum bakkāllarının, birtakım ayyâşların hande-i istihfâfıyla karşılatmamalıydı. Bundan daha fecî'i Men'-i Müskirât Kānûnu'nun İstanbul'da tatbîk edileceğine dâir cihân-ı medeniyyetin her tarafına muhâbirîn-i ecnebiyye ve ajanslar tarafından ma'lûmât verildikten ve artık Türkiye'de irâde-i

milliyyenin müskirât beliyyesini kaldırdığını telgrafla i'lân ettikten sonra ertesi günü İstanbul Vilâyeti'nin kahkarî ric'atinin bildirilmesi üzerine efkâr-ı umûmiyye-i cihânın nazarında nasıl bir derekeye düşüleceğinin hiç de düşünülmemesidir. Bu şâyân-ı hayret bir gaflettir!

Müskirât Kānûnu'nun tatbîkını te'hîr için gerek İstanbul vâlîsi, gerek İstanbul polisi müdîr-i umûmîsi tarafından der-meyân olunan esbâb-ı mûcibe hiçbir vechile son dakīkada haysiyet-i hükûmeti halel-dâr etmek, irâde-i milliyyenin aczini teşhîr etmek bahâsına nazar-ı dikkate alınacak mâhiyette değildir.

[151][11]

Ancak bu takdîrdedir ki, İstanbul Vilâyeti üzerinden mes'ûliyeti atar. Yoksa İstanbul Vilâyeti bugün irâde-i milliyyeyi tatbîk etmemek, edememek gibi bir mes'ûliyet-i azîmeyi yüklenmiştir. Vilâyet kendisini bu mes'ûliyet-i azîmeden kurtarmak istiyorsa, içki memnûiyetinin tatbîkine mâni' olan esbâb-ı hakīkıyyeyi ortaya koymalıdır.

[11] Yazının metninde, 151. sayfanın baştarafından 23 satırlık bir parça çıkmış ve yeri boş bırakılmıştır.

Maamâfîh Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin herhâlde bu mes'ele-i mühimmeyi ele alarak Men'-i Müskirât Kānûnu'nu tatbîk edeceğini ümîd ediyoruz. Bu mes'ele sürüncemede kalamaz. Men'-i Müskirât Kānûnu'nun tatbîkı lâbüddür.

Meyhâneler İşleyecek

İçki memnûiyeti hakkında Büyük Millet Meclisi kānûnunun 16 Haziran'dan i'tibâren İstanbul'da mevki'-i tatbîke vaz' olunduğuna dâir makām-ı vilâyet tarafından bir beyânnâme neşr olundu. Lâkin maatteessüf üzerinden yirmidört sâat bile geçmeden bu emir geri alındı.

Beyânnâmenin neşri ne kadar hüsn-i te'sîr icrâ etmiş ise geri alınması da müslümanları o derece müteessir eyledi, müslümanlar büyük inkisâr-ı hayâle uğradılar. Bu hâl, hiç şübhe yok haysiyet-i hükûmete de icrâ-yı te'sîr etti.

Hükûmet "Türk müskirât tâcirlerinin menâfi'-i ticâriyyelerini vikāye için" bu emri geri aldığını söyledi. Keşke hiç esbâb-ı mûcibe beyân etmemiş olsaydı, daha iyi etmiş olurdu.

İçki yüzünden her gün binlerce kişilerin zehirlendiği, müslümanların son kalan servet kırıntılarının da meyhânelere gittiği, sarhoşlar yüzünden son zamanlarda cinâyetlerin âdetâ kudurmuşçasına artmış olduğu bir zamanda hükûmetin Türk tâcirlerinin menfaatini düşünmesi kadar acıklı bir hâl olamaz. Demek ki, menâfi'-i husûsiyye mukābilinde menâfi'-i umûmiyye fedâ olunabilir.

Şimdi beş-altı bin meyhâne Ağustos ibtidâsına kadar işlerini yoluna koymuş, ticâretlerini taht-ı te'mîne almış oldular. Ondan sonra da bakalım ne olacak! Hemen Allah bu işin sonunu hayr eyleye!

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti İstanbul hükûmetinin en âciz zamânında bile bu memnûiyetin İstanbul'da tatbîki pek sehîl ve ecnebîlerce ciddî mümânaata kalmayacağı muhakkak olduğunu resmen söylediği hâlde bu da hiç nazar-ı i'tibâra alınmadı. Bazı gazeteler ise hükûmetin bu karârını takdîr ve tasvîb bile ettiler.

Şimdi meyhâneler yine eskisi gibi cayır cayır işliyorlar. Bugün İstanbul'da bir tarafdan beş-

altı bin meyhâne, diğer tarafdan üç-dört bin umûmhâne icrâ-yı fa'âliyyet ediyor. Bu hâl, çok değil, bir sene devâm ederse bu memleketten artık hiçbir hayır kalmaz. Zâten İstanbul müdhiş bir sefâhet, fecî' bir sukūt-ı ahlâk içerisinde yüzüyor. Müslümanların elindeki servetten de çok bir şey kalmadı. Bu müddet zarfında onlar da biter. Ondan sonra atık; (ذٰلِكَ بِمَا) [12] (قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ) [13](قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ)

ŞUÛN

Yemen:

Yemenliler Meb'ûs Göndermek İstiyorlar

Yemen ahâlî-i İslâmiyyesi Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne mürâcaatle Yemen ahâlîsinin de Büyük Millet Meclisi'ne meb'ûs göndermek arzûsunda bulunduğu ve yeni intihâbât için müsâade i'tâsını Yemen Vâlîsi Nedîm Bey vâsıtasıyla hükûmetten taleb etmişler ve bilhâssa Yemen'in mukadderâtı mevzû'-i bahs olduğu şu esnâda "Yemen" meb'ûslarının Büyük Millet Meclisi'nde bulunmasının ehemmiyetini bildirmişlerdir.

[152] Yemen ile Asîr Arasında İ'tilâf– İmâm Yahyâ ile Seyyid İdrîs'in oğlu arasında bir i'tilâf te'sîs ile senelerden beri devâm eden mücâdelâta ni-hâyet verilmesi takarrur etmiş ve ecnebî tasallutu her iki İslâm mücâhidini Hak ve hakîkate ircâ'a da'vet etmiştir.

Yemen'de Islâhât ve Tanzîmât– İmâm Yahyâ'nın arzûsu sulhdan sonra dahi memleketini hiçbir ecnebî tecâvüzüne ma'rûz bırakmamak ve İslâm mütehassıslar celbi ile ordu ve hükûmeti teşkîl ve tensîk etmektir. İmâm'ın efrâdı dağınık bir hâlde, fakat hîn-i hâcette hepsi mücâhedeye iştirâke âmâde dört milyondan fazla insan tahmîn edilmektedir. Yemen ahâlî-i İslâmiyyesi bilhâssa İmâm Yahyâ hazretleri evvelce hükûmet ile kendisi arasında bir i'tilâfnâme te'sîs etmiş olan sâbık Hâriciye Nâzırı İzzet Paşa'yı Yemen'in ıslâh ve tanzîmi için da'vet eylemiştir. Fakat İzzet Paşa'nın bu vazîfeyi kabûl etmeyeceği cevâbı verilmiştir.

[12] Bakara Sûresi 2/156.
[13] Âl-i İmrân Sûresi 3/182.

Filistin:

Siyonistliğe Karşı Mücâdele – Kudüs'den Londra'ya çekilen resmî bir telgrafnâmede Meclis-i İstişârî'deki Arab a'zânın kānûn-ı esâsîyi protesto makāmında hep birden isti'fâ ettikleri bildirilmiştir. Bu isti'fâ ahîren Nablus'da in'ikād eden Arab Kongresi'nin verdiği karâr netîcesidir. Hâtırlarda olduğu üzere Arablar mevcûd kānûn-ı esâsînin Siyonist âmâline hizmet eylediğini görerek intihâbâta iştirâk etmemişlerdi. Bunun üzerine İngiltere hükûmeti intihâbâtı fesh ile Meclis-i Teşrîînin yerine bir İstişârî Meclis teşkîl etmiştir. Bu meclisin oniki a'zâsından sekizi Arab olduğundan bunların isti'fâsı Meclis-i Teşrîî'nin dahi vazîfesine devâm edememesini intâc edecektir.

Arab Kongresi'nin Celâdet-kârâne Karârı– Yafa'da akd edilen Filistin Arab Kongresi ittifâk-ı ârâ ile Filistin hakkında "İngiliz-Arab" Mukāvelesi'ni kabûl etmemeye karâr vermişlerdir.

Lehistan:

Lehli Müslümanların Muhabbet ve Râbıtaları– Leh Matbûât Dâiresi'nin teblîğine göre, Lehli müslümanları Lehistan Cumhûriyeti'ne âtîdeki beyânnâmeyi vermişlerdir:

"Türk ordularının ahîren düşmanlarına karşı ihrâz ettiği parlak muzafferiyetler kalblerimizi fevkalâde meserretlerle doldurmuş ve Türkiye'nin eski zafer ve şa'şaa devrine avdet etmekte olduğu kanâatini bahş eylemiştir. Bu meserretimiz Lehistan ile Türkiye arasında bir muâhede akdine tevessül edildiği haberi ile tezâuf etmiştir. Çünkü bu hâl biz Lehistan İslâmları hakkında fevkalâde bir ehemmiyeti hâiz bulunacak ve vatanımızla birinci devlet-i İslâmiyye olan Türkiye'yi kadîmen birbirine bağlayan pek samîmî münâsebâtın, uzun bir fâsıladan sonra, tekrâr teessüsünü te'mîn eyleyecektir.

Dîn-i Mübînimiz'e kaviyyen sâdık ve mütemessik olmakla beraber biz Lehistan'a da bütün kalbimizle merbûtuz. Muhtelif târîhlerde Lehistan kıralları tarafından bize bahş edilmiş olan umûm imtiyâzât ve hürriyetleri Lehistan "Diyet"i 1673 ve 1679'da ve Lehistan zâdegânına mahsûs her nevi' imtiyâzât ve fevâidi bize bahş etmişti. Eski ordusunda biz "Tatar süvârîsi" nâmı altında

dâimâ müstesnâ ve münferid bir kıt'a teşkîl ettik ve sancağımızda İslâm alâmâtını taşıdık. Bu fahrâver an'aneler yeni Lehistan Cumhûriyeti teşekkül eder etmez tekrâr ihyâ edilmiş ve 1920'de "Tatar süvârîsi" "altın hilâl"i tekrâr ref' ederek "altın salîb" ile birlikte istîlâcılara karşı harb etmiştir. Bütün bu iyiliklerin hâtırâtını tekrâr vesîlesiyle muhterem cumhûriyetimize karşı en samîmî hissiyât-ı ferzendânemizi tekrâr ifâde zımnında işbu beyânnâme takdîm edildi."

Trablusgarb:

Senûsîlik'e Karşı İtalyanların Tehdîdâtı – *El-Ehrâm'*ın Roma muhâbiri tarafından mezkûr gazeteye bildirildiğine nazaran Trablusgarb'da Berka Eyâleti Vâlîsi General Bongiovanni havâlî-i mezkûre ahâlîsine hitâben bir beyânnâme neşr etmiştir. *Journal d'Italie* gazetesi bu beyânnâmeyi Berka Vâlîsinin Senûsîler Aleyhindeki Beyânnâmesi ser-levhası altında derc etmiştir.

Bu beyânnâmede bilhâssa Seyyid Senûsî-i Kebîr'e hücûm olunmakda ve bütün Cemâat-i Senûsiyye de tahtie olunmaktadır. Berka hâkimi beyânnâmesini şu ibârelerle tamamlamaktadır:

"Senûsîlik Berka'da diğer turuk-ı İslâmiyye gibi bir tarîkat-i dîniyye şeklinde kalabilir. Mesâil-i dîniyye hudûdu hâricine çıkmadığı müddetçe ehl-i İslâm tarafından muâvenet görebilir. İtalya hükûmeti, memleketin hayrına ma'tûf harekâtta müdâhale ve cebir göstermekten tevakkī eder. Bu şekilde muâvenetler ahâlînin hakkıdır. Tarîkat-i Senûsiyye imâmının halka va'z u nasîhat ve irşâddan ibâret olan vazîfesini îfâ etmesi mümkündür. Fakat başka makāsıda hizmet ettiği görüldüğü takdîrde âkıbeti harâb olacaktır. Bu, yalnız İtalya hükûmetinin değil, bu beldenin sulh u salâh ve fevz ü felâh yolunda yürümek is-teyen bütün sükkânının arzûsudur!"

Yunanistan:

Müslümanlara Karşı Yapılan Mezâlim – Son alınan haberlere göre, Yunanistan'daki çiftçi müslümanların bu seneki mahsûlâtının ve emvâlinin nısfı, Yunanistan'daki Rum muhâcirleri nef' ve hesâbına olmak üzere Yunan hükûmeti tarafından "resmen" zabt olunmaktadır. Ve bu husûsda müslümanlara, o zabt olunan mahsûlât ve emvâl için hiçbir bedel te'diye edilmemektedir.

Yunan hükûmetinin müslümanlar hakkında tatbîk ettiği bu resmî soygunculuğu, zavallı müslümanları iktisâd ve maîşet nokta-i nazarından son derece müşkil bir vaz'iyete ilkā etmektedir. Buna karşı yapılacak en kestirme ve ma'kūl yol mukābele-i bi'l-misildir.

Şehzâdebaşı : Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne
Bâb-ı Âlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

28 Haziran1923 | 13 Zilka'de 1341 | * Perşembe * | 28 Haziran 1339 | Cild: 21 - Aded: 540-541

DEVR-i İNHİTÂT*

Müslüman Âlemi'nin her zaman kendi akīdelerine sâdık olmasına ve hâkimiyet-i şer'iyyeye dâimâ münkād bulunmakla beraber tıbkı edvâr-ı azamette olduğu gibi dînin yüksek teâlîm ve evâmirini bütün varlığıyla muhâfazaya çalışmasına rağmen iki asra yakın bir zamandan beridir ki medeniyet-i İslâmiyye inhitât-ı küllî içinde bulunuyor.

Eğer aynı esbâb artık aynı netâyici tevlîd etmiyorsa bu, kat'iyyen şundan ileri geliyor ki, akvâm-ı İslâmiyye kendi vezâif-i İslâmiyyelerini eskisi gibi hüsn-i idrâk ve îfâ edememek kābiliyetsizliğine düşmüşlerdir.

Ben, burada mevzû'-i bahsimiz olan inhitâta öteden beri umûmiyetle sebeb olmak üzere ileri sürülmekle beraber hakīkī olmaktan çok uzak bulunan bir sürü tahmînât ve hayâlâtı sıralamaktan sarf-ı nazar edeceğim.

Kezâlik İslâm'ın kadrini tezlîl için yorulmaksızın uğraşan garazkârlarla da meşgūl olmayacağım. Evet, İslâm'ın bu ebedî düşmanları aslâ muvaffak olmamak şartıyla her vâsıtaya mürâcaat ederek şunu isbât ve efkârı şuna iknâ' için çalışıyorlar ki: "Müslümanlık akvâm-ı İslâmiyyenin yalnız hâl-i hâzırdaki inhitâtına sebeb olmakla kalmıyor, belki Müslümanlık akīdelerinde sâbit oldukça bu din kendilerini ebediyen bu mahkûmiyet ve sefâlet içinde bırakacaktır."

Vâkıâ bunlara da'vâlarının aksini isbât etmek en kolay bir şeydir. Lâkin hatâlarından, taraf-gîrliklerinden her çi bâd-â-bâd fedâkârlık etmemeye niyet etmiş olan bu gibi adamlarla bahse girişmek doğru bir hareket değildir. Binâenaleyh ben o ma'nâsı anlaşılmayan tahmînât ile uğraşmaksızın yoluma devâm edeceğim. Ve Âlem-i İslâm'a isâbet ederek medeniyetini inhitâta düşüren kābiliyetsizliğin mâhiyetini ta'yîne çalışacağım ki, bu sa'y hem o inhitâtın tabîatini tanımaklığımıza müsâade edecek, hem de müdâvâtı yollarını bize gösterecektir.

Bu inhitât neden ibârettir? Müslüman akvâmın eskisi kadar hüsn-i îfâ edemedikleri vezâif-i İslâmiyye hangileridir?

İşte ortaya konacak ve cevâb verilmek îcâb edecek iki suâl! Müslümanlar arasında hiçbir sınıf ve zümre rakābeti görülmez, hiçbir kavmiyet mücâdelesi tezâhür etmez, uhuvvet-i İslâmiyye bilakis her zamankinden daha muhkem tecellîler gösterirken, el-hâsıl hâkimiyet-i şer'iyye kendi nüfûz ve mevki'ini muhâfaza eyler ve kalblere ilhâm etmek mecbûriyetinde bulunduğu hürmet, i'timâd hislerini –ki, onlar olmadıkça bu hâkimiyetin şiddet ve tazyîkten başka ma'nâsı kalmaz– her türlü şâibeden pâk bir sûrette muhâfaza eder durur-

* Bu makāle, efâzıl-ı ümmetten merhûm Prens Said Halim Paşa hazretlerinin Malta'da en son kaleme aldıkları *"İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye"* nâmındaki mühim eserlerinin bir faslıdır.

ken acaba İslâm'ın hürriyet, müsâvât ve teâzud esâsâtı cemâat-i İslâmiyye arasından kalkmıştır, tarzında iddiâda bulunmak muhakkak olabilir mi?

[154] Şübhe yoktur ki, bu husûsda akvâm-ı İslâmiyye, içinde bulundukları inhitâta rağmen akvâm-ı Garbiyyeden daha bahtiyârdırlar. Zîrâ Garb'da sınıf ve zümre kînleri, kavmiyet husûmetleri eskisinden şiddetli bulunuyor. Ve orada hükûmet rahne-dâr olmuş, i'tibârdan düşmüş olarak artık halka ne îcâbı kadar i'timâd, ne de hürmet hissi ilkā edebiliyor.

Maamâfîh şerâit-i iktisâdiyyeleri cihetiyle bu iki âlem aynı vaz'iyette değildirler. Bu husûsda yürütülecek mukāyese tamâmıyla akvâm-ı Garbiyyenin lehine çıkar. Denebilir ki, biz iktisâden ne kadar meflûc, maddiyât i'tibârıyla ne derecelerde sefâlette isek onlar bu cihetlerden o kadar kudretli, o kadar müreffehdirler.

Bu nokta-i nazardan şübhe yoktur ki, akvâm-ı İslâmiyye acınacak hâldedirler. Ve akvâm-ı Garbiyyeden öğrenecek pek çok şeyleri olduğu gibi bu husûsda onlara ne kadar gıbta etseler hakları vardır.

O hâlde hiç şübhesiz Âlem-i İslâm'ın inhitâtı şerâit-ı maddiyyesinin sukūtundan ileri gelmiştir ki, bu sukūt onu akvâm-ı Garbiyyenin taarruzlarına karşı istiklâlini müdâfaaya kādir olamayacak, onların hükmü altına düşmekten kendini kurtaramayacak kadar zaîf bir hâle getirmiştir. Lâkin, o, böylece esâretin bütün felâketlerini, bütün zilletlerini tanımış olmakla beraber bunlar kendisine dîni hakkındaki îmân-ı kavîsini kaybettirememiş ve iktisâden, siyâseten mevcûdiyetini harâb ettiği hâlde mevcûdiyet-i ictimâiyyesini bir türlü mahv edememiştir. Kudret ve saâdet-i maddiyyesinin tabîat tarafından insana tahsîs edilen nâ-mütenâhî ni'metlerinden istifâde yolunu bilenlere hâs olduğu ve bu ni'metlerden müstefîd olabilmek için tabîati idâre eden kavânîn ile o kavânînden çıkan fünûnu tanımak îcâb edeceği kabûl olununca müslümanların inhitâtı akvâm-ı İslâmiyyenin ancak bu kānûnlar ve bu fenlere karşı olan cehillerinden başka bir şeye atf olunamamak zarûrîdir.

Şurada ihtâr etmeliyiz ki, Peygamberimiz bize İslâm'a isâbet edebilecek felâketlerin en müdhişi cehâlet olduğunu haber vermişti. Vâkıâ bu inhitât Müslüman Âlemi için büyük bir musîbettir. Maamâfîh mühlik olmadığını söyleyebilmekle bir dereceye kadar mütesellî olabiliriz. Fil-hakīka bu inhitât ne ahlâkīdir, ne ictimâîdir, lâkin iktisâdîdir; binâenaleyh maddîdir ve kābil-i telâfîdir.

Kaldı ki, müslüman akvâmının târîhi, inhitât-ı İslâmî mevzû'una âid olmak üzere söylenen sözleri en sarîh bir sûrette te'yîd etmektedir. Fil-hakīka o bize bildiriyor ki, Cihân-ı İslâm'ın inhitâtı, dînin bütün ruhbânî, yahud rûhânî telâkkīlere sûret-i kat'iyyede muârız olmasına rağmen akvâm-ı İslâmiyye arasında hayâta hiç nef'i olmayan gayr-i müsbet birtakım ulûmun zuhûruyla başlıyor.

İşte bu ulûm maalesef şöyle bir akīdenin ta'mîmine sebeb oldu:

"Peygamber'in bizlere hiç durmaksızın ilim ve irfânı taharrî etmekliğimiz hakkındaki kat'î evâmiri yalnız şerîatin ihtivâ ettiği birtakım hakāyıkın tetebbu'una münhasırdır. Yoksa bundan başka hiçbir hedefi yoktur."

Şübhesiz Peygamberimiz'in vasâyâsını bu sûretle tefsîr etmek büyük bir hatâ idi. Zîrâ Peygamberimiz şerîat vâsıtasıyla ahlâkī, ictimâî bütün hakāyıkı bize öğretmiş olduktan sonra pek müstesnâ bir ısrâr ile de dâimâ daha fazla ilim tahsîlini, daha ziyâde irfân iktisâbını tavsiye ediyor, dînimizin kıymetini ancak ilim ve irfân vâsıtasıyla daha ziyâde anlayacağımızı ve şerîati yine o vâsıta ile daha güzel tatbîk edeceğimizi bize ihtâr edip duruyor. Binâenaleyh bundan şu ma'nâ anlaşılmak lâzımdır ki, sâbit, müstemir bir azm ü sa'y ile tabîatin serâirini keşfe muvaffak olarak, bu sûretle tabîatin insanlar için saklamakta olduğu nâ-mütenâhî hayır ve menfaatlerden müstefîd olmak ve böylece şerîatin te'mîn ettiği ahlâkī ve ictimâî saâdetle mütenâsib maddî bir saâdet te'mîn etmek îcâb eder.

Çok teessüf olunur ki, bu hatâ kendisini tevlîd eden ulemânın nüfûzu yüzünden umûmiyet ve kuvvet kesb ederek az zaman sonra bütün Cihân-ı İslâm'a hâkim oldu.

İşte aynı fasîledeki bütün ulûm gibi hâliyle muzır bulunan bu iskolastik sebebiyledir ki, Âlem-i İslâm gitgide tabîati tetebbu' ve tedkīk vazîfesine

karşı lâ-kayd kalmaya başladı, nihâyet ulûm-ı tabîiyye ve hikemiyye ile iştiğāli tamâmıyla ihmâl edecek bir hâle geldi.

İşte bu sûretle akvâm-ı İslâmiyye gerek refâh içinde yaşamak, gerek istiklâllerini müdâfaa edebilmek husûsunda muhtâc oldukları saâdet ve şevket-i maddiyyeyi te'mîn kābiliyetinden yavaş yavaş uzaklaştılar ve bin-netîce kendi elleriyle iktisâdî ve siyâsî mahrûmiyetlerini hâzırlamış oldular. Bunların bir tarafdan mâ-fâtı telâfî maksadıyla sarf ettikleri mücâhedâtın dâimâ hüsrân ile netîcelenmesi, diğer tarafdan cihân-ı Garb ile ihtilât ve temâslarının günden güne ilerlemesi nihâyet Âlem-i İslâm'da tekâlîf ve şerîatin kendi terakkıyât-ı maddiyyelerine tamâmıyla muârız olduğu kanâatini vücûda getirdi.

İşte yanlış olduğu meş'ûm olan bu kanâate kapıldıkları içindir ki, müslümanların bir kısmı kendi saâdet-i maddiyyelerini saâdet-i ahlâkıyye ve ictimâiyyeleri yolunda fedâ etmekle, ta'bîr-i dîgerle refâhiyet-i maddiyyelerinin ileri sürdüğü tekâlîfi şerîatin tekâlîfi uğrunda ihmâl edivermekle mükellef olduklarını **[155]** zannettikleri hâlde diğer kısmı da bilakis kendi i'tilâ-yı maddîleri yolunda şerîatin matâlibinden vazgeçmek sûretiyle daha ma'kūl bir harekette bulunduklarına kāil oldular.

Birinci kısma dâhil olanlar bu tuttukları tarzı ta'kīb ile muhteşem, lâkin henüz uzak olan bir mâzîyi ihyâ edeceklerini ümîd ediyorlardı. Hâlbuki ötekileri Âlem-i İslâm'ın teâlîsine karşı yegâne mâni' telâkkī ettikleri şerîati serîr-i hâkimiyyetinden indirmekdikçe mes'ûd, zî-kudret ve büsbütün yeni bir cem'iyet vücûda getirebileceklerini ümîd etmiyorlardı. İşte Âlem-i İslâm'da birinci def'a olarak Garblılaşmak arzûsu bu sûretle başladı.

Vâkıâ cemâat-i İslâmiyyenin Garblılaşmasına tarafdâr olanlar hiçbir zaman nâçîz bir ekalliyetin fevkine çıkmamışlardır; lâkin bu ekalliyet münevver ve mütefekkir tabakaların ekseriyetini temsîl etmeye ve Âlem-i İslâm'a hâkim olan Garblıların kendilerine zahîr olmaları ve bu husûsda himâyelerini bezl etmeleri sâyesinde cemâat-i İslâmiyyenin mukadderâtı üzerinde ciddî sûrette müessir olmaya başladı.

Evet, Âlem-i İslâm'daki münevver ve mütefekkir tabakaların ekseriyeti Garblılaşmaya tarafdâr oldular. Zîrâ bu tabakadaki insanlar ya kâmilen Garb merkezlerinde tahsîl görmüşler, yahud kendi memleketlerinde Garb propagandasının vücûda getirdiği birtakım müesseselerde okumuşlardır ki, bu müesseselerin Âlem-i İslâm'ı ebediyyen kendi siyâsî ve iktisâdî tahakkümünden koyuvermemek için Garb'ın ma'nevî ve rûhî hâkimiyetini te'sîsden başka bir gāye ta'kīb etmediği meydândadır.

Şimdi bu şerâit dâhilinde yetişmiş olan mütefekkirlerimiz gerek dînlerini, gerek o dînin kendilerine ta'lîm etmiş olduğu hakāyık-ı ahlâkıyye ve ictimâiyyeyi düşünürken çâresiz az-çok Garblılaşmış bir kafa ile düşünerek hükümlerini ona göre veriyorlar ve bu sûretle dînlerine olan i'timâdlarını, dînin ahlâkī ve ictimâî mebde'lerinin mükemmeliyeti hakkındaki îmânlarını kaybediyorlar. Onlara karşı nefretle dolu bir lâ-kaydî, hattâ bazan şiddetli bir husûmet gösteriyorlar.

Öyle ama bu Garblılaşmış kafalar çâresini bulmak istedikleri hastalığın ne tabîatini, ne mâhiyetini hiçbir zaman lüzûmu derecesinde anlayamadıkları, teâlîsini tahakkuk ettirmek için beyhûde yere uğraşıp durdukları cemâati de maatteessüf öğrenememişlerdir.

Bunun içindir ki, o kafalar Âlem-i İslâm'ın zâten pek karârsız olan vaz'iyetini büsbütün karıştırmaktan ve vicdân-ı umûmîyi kendi vicdânları gibi bulandırmaktan başka bir şeye muvaffak olamadılar.

Demin işâret ettiğim iskolastik ulûmun ıdlâl ve mahkûm ettiği şerîat tarafdârlarına gelince; bunlar da Âlem-i İslâm'ı düşmüş olduğu inhitâttan kurtarmak husûsunda ötekilerden fazla muvaffakıyet gösteremediler.

Maamâfîh bu sonrakiler sâyesindedir ki, Âlem-i İslâm şerîati tetebbu' etmekten, düşünmekten, tefsîr etmekten, el-hâsıl şerîatin hakāyıkıyla beslenip şerîatin bütün fikrini, bütün kalbini ve bütün rûhunu muhâfaza eylemekten fâriğ olmamıştır. O, bu sûretle kendisi için doğrudan doğruya şerîat üzerine müesses bir ilim te'sîs etmiştir ki, bir müslüman müşâhedâtını, mukāyesâtını ancak o ilimle yürütür, hükmünü yine o ilimle verir. Evet,

öyle ilim ki, gāyesi insana bütün mevcûdiyet-i ma'neviyyesinin tezâhürâtında şerîate tevfîk-ı hareketi öğretmekten ve onun bütün evâmirini tatbîk ettirmekten başka bir şey değildir. İslâm'a hâs olup "fıkıh" nâmıyla tanılan bu ilim hiç şübhe yoktur ki, ahlâkī ve ictimâî ulûm sâhasında fikr-i beşerin vücûda getirebildiği en mühim ve en mükemmel bir müessesedir. Ulûm-ı hikemiyye sâhasında usûl-i tecrübî ne ise ahlâkī ve ictimâî sâhada fıkıh odur. Onun sâyesindedir ki, Âlem-i İslâm aradan asırlar geçmiş, ecnebî hâkimiyeti altında kendisine binlerce inkılâb savlet etmişken hâlâ kendi İslâmî telâkkīlerini, İslâmî mebde'lerini, an'anelerini, kendi rûhlarını ve gāyelerini bütün nezâhet ve sâfiyetiyle muhâfaza ediyor; onun sâyesindedir ki, ta'mîr ve telâfîsi gayr-i kābil olan ahlâkī ve ictimâî inhitâta hiçbir zaman kendini kaptırmıyor.

Şimdi Âlem-i İslâm'ın musâb olduğu hastalık lâyıkıyla bilindikten, onu tevlîd eden esbâb anlaşıldıktan sonra müdâvâtı için mürâcaat olunacak vesâit artık kendiliğinden teayyün eder.

Fil-hakīka kemâl-i vuzûh ile görülüyor ki, onun derdine çâre kendisinde bulunmayan ve bulunmaması inhitâtının yegâne sebebini teşkîl eden ulûm ve fünûnu durmayıp iktisâb etmesinden ibârettir. Bu ulûm ve fünûn bugün Avrupa'dadır. O hâlde bizim için yapılacak iş zâhirdir: O ulûm ve fünûnu Avrupalılardan öğrenmek. Evet, gerek unutmuş olduğumuz usûl-i tecrübeyi, gerek câhili bulunduğumuz yeni fenleri tahsîl için îcâbında Çin'e kadar şedd-i rihal etmek mecbûriyetinde bulunduğumuzu bizlere teblîğ buyuran Peygamberimiz'in emrini yerine getirmiş oluruz.

Lâkin şunu da hakkıyla takdîr etmek lâzımdır ki; bizim Avrupalılardan alacağımız şey yalnız buna münhasırdır. Zîrâ inhitât-ı İslâmîye çâresâz olacak yegâne vâsıta bundan ibâret olduğu söz götürmez bir hakīkattir. Yoksa sözlerimizden, akvâm-ı Garbiyyenin iktisâdî mebde'lerini, sa'y ve sermâye teşkîlâtına âid usûllerini ve bunlar arasındaki münâsebâtı tıbkı orada **[156]** olduğu gibi kabûle tarafdâr olmak ma'nâsı anlaşılmamalıdır. Bilakis en ibtidâî bir basîret bile bize şu hakīkati bildirir ki; İslâm'ın esâs mebde'lerine çok yahud az muhâlif olmak i'tibârıyla bizim için Garb'ın bu saydığımız şeylerini kabûlden son derecede sakınmak zarûrîdir.

O hâlde bütün teşkîlâtımızı, bütün iktisâdî esâsâtımızı şerîatin mahz-ı hikmet olan rûhuyla mütenâsib bir sûrette ibdâ' için âlemde kendisine mürâcaat edeceğimiz bir merci' var ki, o da ancak fıkıhdır. Zîrâ ancak bu sâyededir ki, teşkîlât ve esâsâtımız Garb'daki akvâmın teşkîlât ve esâsâtında görülen ve usûl-i ictimâîlerinden neş'et eden nakāyıs ve hatîâttan müberrâ olur.

İhtimâl ki bu satırlar bizim Garblılaşmış mütefekkirlerimizin hoşuna gitmeyecektir. Lâkin onların bu husûsdaki hükümleri ne olursa olsun, şu hakīkati aslâ sarsamazlar: Kendilerinin Garb'ı alkışlamaları ne îcâbı kadar ta'mîk edilmiş bir tetebbu' netîcesidir, ne de ciddî bir mukāyeseye müsteniddir.

Binâenaleyh umûmiyetle doğru ve esâslı değildir. Bunlar tarafından akvâm-ı Garbiyyenin bilhâssa usûl-i ictimâiyyelerine karşı gösterilen takdîr sırf bu akvâmın elde etmesini bildikleri saâdet-i maddiyyeleri yüzündendir. Nasıl ki müslüman ictimâiyâtına ve bin-netîce İslâm'ın o kadar şâyân-ı takdîr olan bütün müessesât-ı ictimâiyyesine karşı bu derece açık bir sûrette gösterdikleri nefretin sâikı da akvâm-ı İslâmiyyenin yaşadığı şerâit-i maddiyyenin sefâletidir. Mâdem ki bir cem'iyetin maddî refâhiyeti dâimâ ferdî fa'âliyetinin netîcesidir, o hâlde bu refâhiyeti onun ma'lûmât-ı fenniyyesine istinâd eder. Binâenaleyh o cem'iyetin usûl-i ictimâiyyesine fâikıyeti hakkında da bir delîl-i kâfî teşkîl edemez. Demek, onları bu gibi hatâlara sevk eden âmil, Garblılaşmaları ve dolayısıyla ezvâk-ı maddiyyeye karşı mübtelâ oldukları fevka'l-had bir inhimâkten başka bir şey değildir.

Müslümanlık'ta KADININ HUKŪKU

Geçenlerde Mısır kadınlarından müteşekkil bir hey'et Roma'ya giderek Beyne'l-milel Kadınlar Kongresi'ne iştirâk ve orada Mısır kadınlarının matâlib-i teceddüd-kârânesine dâir bazı beyânâtta bulunmuştu. Şer'iyye Vekâleti Tedkīkāt ve

Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyye Reîs-i Âlîsi pek muhterem üstâdımız Şeyh Abdülazîz Çâviş Efendi hazretleri bu hey'etin beyânâtına muttali' olunca Kāhire'de münteşir *el-Ahbâr* refîkimize bir mektûb göndererek Müslümanlık'ta kadının hukūkuna ve müslüman kadınlarının ta'kīb etmeleri lâzım gelen hatt-ı harekete dâir mühim bir mektûb göndermiştir. *El-Ahbâr* refîkimizin sîne-i ihtirâmında intişâr eden bu mühim mektûbu tercüme ediyoruz. Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye reîs-i muhteremi bu mektûbunda Mısır'dan Roma'ya giden kadın hey'eti reîsesine hitâb ederek diyor ki:

"Muhterem hanımefendi!

Muhterem hey'etinizin Roma'ya hareketinden mukaddem kadın da'vâsı hakkındaki mutâlââtımı Mısır matbûâtında neşr ederek Fransız İhtilâl-i Kebîri'nden beri erkeklerle kadınlar arasında devâm eden mücâdeleden bahs etmek isterdim. Fakat isti'câl ile adâlet ve insâfa mugāyir bir şekilde yazı yazmaktan tehâşî ederek Garb kadınlarının kongresine iştirâk etmekteki maksadınıza muttali' oluncaya kadar beklemeyi muvâfık gördüm. El-hâletü hâzihî Beyne'l-milel Kadın Kongresi'ne iştirâk etmekteki maksadınıza dâir Roma gazetecilerine vukū' bulan beyânâtınıza muttali' olduğumdan bu mebhase dâir birkaç söz söylemekliğime müsâade buyurmanızı ricâ ederim.

Müslüman kadınının birçok memâlik-i İslâmiyyede insâf ve ma'delete muvâfık bir muâmele görmediğini inkâr etmem. Fakat Şerîat-i İslâmiyye'nin kadınlara bahş ettiği hukūku bildiğimden mes'ûliyetin bu hukūku iğtisâb eden erkeklerle bu hukūku cehâletlerinden dolayı hiçbir teessür hissetmeyecek derecede birtakım âdâta ser-fürû eden kadınlara âid olduğunu görüyorum.

Müslümanlık'ın kadınlara bahş ettiği hukūku Garb kadını Fransız İhtilâl-i Kebîri'nden i'tibâren akd ettiği kongrelere ve ittihâz ettiği mukarrerâta rağmen, henüz ihrâz etmemiştir. Garb kadını hukūk i'tibârıyla müslüman kadının seviyesine yetişmek için daha çok zaman çalışacak, mücâdele edecektir. Garb kadını henüz ihrâz etmediği, bir dîn-i semâvînin, yahud bir kānûn-ı beşerînin kendisine te'mîn eylemediği birçok hukūk-ı medeniyyeyi kazanmak için Garb erkeğiyle şedîd mücâdelelerde bulunacaktır.

Muhterem hanımefendi, İtalya Hükûmeti'nin Reîs-i Nuzzârı Mösyö Mussolini'nin Beyne'l-milel Kadınlar Kongresi'nde îrâd ettiği nutukta İtalyan kadınlarından bir kısmının belediye intihâbâtında hakk-ı re'yi olacağını söyledi. Beyne'l-milel Kadınlar Kongresi'nin ilticâ ettiği ve kendisinden hak ve adâlet umduğu memleketin reîs-i hükûmeti tarafından kadınlara karşı der-meyân olunan va'd bundan ibâretti.

Garb Âlemi'nde kadın, Kurûn-ı Vustâ'da birtakım kuyûd-ı esâret içinde doğup büyüyor, fakat denizde yaşayan balıklar suyun tazyîkini ve sıkletini hissetmediği gibi, o da bu esâret zincirlerinden müteessir olmuyordu.

[157] Fransız İhtilâl-i Kebîri üzerine Garb kadını derin uykusundan uyanarak kendisiyle erkek arasındaki mesâfeyi görmüş ve o zamandan i'tibâren bağırmaya, mücâdele etmeye başlamıştır.

Hâlbuki müslüman kadınının hukūku semâvîdir, mukaddesdir, bir kongre veya bir hey'et tarafından veya bir ihtilâl ve protesto netîcesi olarak takarrur etmiş değil, Dîn-i İslâm tarafından takrîr olunmuştur. Şâyed müslüman erkekler kadınların hukūkuna tecâvüz ediyor, onlara karşı muâmelelerinde hudûd-ı ilâhiyyeyi tanımıyorlarsa hukūk-ı mukaddeselerini istemek kadınların hakkıdır.

Bundan iki sene mukaddem Fikriye Hüsnî Hanım Mısır kadınlarının o zaman Brüksel'de akd-i ictimâ' edecek Beyne'l-milel Kadın Kongresi'ne iştirâk edip etmemeleri hakkında fikrimi sormuştu. Kendisine verdiğim cevâbda Mısır kadınlarının böyle bir kongreye iştirâkinin sû'-i te'vîle uğraması muhtemel olduğunu, bin-netîce müslüman kadının saâdetini te'mîn edecek hukūktan mahrûm olduğuna, hayât-ı zevciyye-i İslâmiyyenin Avrupa'da ma'rûf olan hürriyet hayâtından başka bir şey olmadığına Garblıların zâhib olacaklarını beyân etmiştim.

Müslüman kadını şikâyet edebilir. Fakat kimden? Ve kime? Müslüman kadının hukūk-ı şer'iyyesi vardır ki, Şerîat-i İslâmiyye'ye inanan herhangi bir müslüman bunları inkâr edemez. Kur'ân-ı Kerîm, kütüb-i sünnet, kütüb-i fıkhiyye müslüman kadınını Garb kadınlarının düşündükleri şeyleri düşünmekten müstağnî edecek her şeyi

muhtevîdir. O hâlde müslüman kadınları ancak Şerîat-i İslâmiyye'nin muhâfızları olan ulemâyı dîne ref'-i şikâyet edebilir. Müslüman kadını ulemâ-yı İslâm'a sesini duyursun, şekvâlarını serdetsin. Şerîat-i İslâmiyye'nin kadınlara bahş ettiği hukūk-ı mukaddeseyi ihâta etsin. Sonra o emr-i ilâhiyyeye isyân eden bir hükûmet veya bir cemâat varsa onları Kitâb-ı İlâhî'ye tebean muhâkemeye da'vet eylesin.

Binâenaleyh benim fikrimce Mısır kadınları sâir memâlik-i İslâmiyyedeki hemşîrelerini da'vet ederek bu program dâhilinde bir kongre akd edebilirler.

Bundan iki sene mukaddem Fikriye Hanım'a bunu yazmış ve ulemâ-yı dîn ile sâir erbâb-ı gayretin bu fikri kabûl etmelerini temennî eylemiştim. Fakat maalesef bu hatt-ı hareket kabûl olunmadı. Ve bundan sonra aynı şerâit dâhilinde ne yapılması lâzım geldiğini düşünmekten başka çâre kalmamıştır.

Emînim ki Roma kongresine giden Mısır kadın hey'eti seyâhatinden çok istifâde etmiş ve kalemlerin tavsîf edemeyeceği birçok hakāyıka muttali' olmuştur. Hey'et bir de Rusya'ya uğrayarak orada hürriyet ve istiklâlin(!) son mertebesine çıkan kadınları görseydi daha çok hakāika muttali' olurdu.

Mısır kadınları hey'eti Garb kadınları kongresinden teaddüd-i zevcâtı ilgā etmeyi, izdivâc usûlünün ta'dîlini, kadın ta'lîm ve terbiye programlarının ıslâhını, erkekler için talâk salâhiyetinin tahdîdini taleb ediyorlar. Hâlbuki Mısır kadınlarının kiyâsetlerinden, Dîn-i İslâm'ın şerefine fart-ı riâyetlerinden şunu beklerdik ki; Müslümanlığa karşı birtakım esâssız tecâvüzâtta bulunmalarına ve birtakım bâtıl töhmetler der-meyân etmelerine müsâid bir zemîn ihzâr etmesinler. Mısır kadınları hey'eti tâ Ehl-i Salîb muhârebelerinden beri Garb muharrirlerinden birtakım mütecâvizlerin Müslümanlık aleyhinde yazdıklarını görselerdi kadın hukūkundan bir zerresini zâyi' etmeyen Müslümanlığın muhâfaza-i haysiyyetine gayret ederler ve Müslümanlığa karşı der-meyân olunan bâtıl şübhelerle mücâdele etmek vazîfe-i mukaddesesini îfâya şitâb ederlerdi.

Garb muharrirlerinden birtakım insâfsızlar Müslümanlığa ve müslümanlara karşı o kadar ithâmlarda bulunmuşlardır ki, son zamanlarda müslümanlardan ve gayr-i müslimlerden mansûb bir cemâatin bu dalâlet-zedelerle mücâdeleye başlayarak müslüman kadınının hukūkuna dâir eserler yazmışlar, [1](وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِى عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ) kavl-i kerîmindeki bütün hikmetleri îzâh etmişlerdir.

Fakat biz Mısır kadın hey'etinin telâfî-i mâ-fât ederek İslâm kadınlarının hâiz olduğu hukūku ihrâz etmelerini, fakat kendi memleketlerinde çalışmalarını temennî eder ve İslâm'ın kendilerine bahş ettiği hukūka dâir eserler yazmalarını ve bu sûretle Garb kadınının henüz ihrâz etmediği hukūka nâil olduklarını isbât etmelerini ümîd ederiz.

İnşâallâh diğer bir makālemizde ahkâm ve nusûs der-meyân ederek kadınlarımızı doğru yola sevk etmeyi ümîd ediyoruz. "Başarıyı sağlayan Allah'tır."

Abdülazîz Çâviş

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

MEDENİYET-i İSLÂMİYYENİN TEFEVVUKU

–Fazîletkâr Gençliğe–

İşte geçen hafta cerâid-i yevmiyyede intişârattan mühim ve ma'nîdâr bir telgrafnâme:

Londra, 18 (Lichfield) – Başvekîl Mister Baldwin Oxford'da Cumartesi günü şerefine verilen bir ziyâfette îrâd ettiği nutukta ez-cümle demiştir ki: "Garbî Avrupa'nın eski medeniyeti zevâl bulmaktadır. Şimdi bütün **[158]** âlem, necât ve selâmeti İngiliz İmparatorluğu'ndan ve Müttehide-i Amerika'dan beklemektedir. Bu vazîfeyi der-uhde edenler bir Pitt'in cür'et ve cesâretine ve bir Lincoln îmân ve i'tikādına mâlik olmalıdır. İngilizce mütekellim akvâm arasında başlıca dört hâssa-i mümeyyize mevcûddur: Hiss-i fıtrî-i adâlet, bir adamı takdîr için hakīkī bir demokrasi fikri, hürriyet-i ma'neviyyeye aşk ve muhabbet."

Bu telgraf ihtivâ eylediği hakāyık i'tibârıyla nazar-ı tedkīki celbe sezâdır.

---

[1] Bakara Sûresi 2/228.

İlim ve fende en hârika-nümâ eserler vücûda getiren, muhîtini bir fabrika hâline istihâle ettiren, iktisâdî kābiliyetlerin, servet ve ticâretin en parlak inkişâfâtını idrâk eden Garb medeniyeti nasıl oluyor da zevâl buluyor? Resmî bir ağızdan çıkan bu sarîh beyânât karşısında acaba Garbcılarımız büyük bir sukūt-ı hayâle, hissen, rûhan, maddeten her türlü fezâil ve kabâyihla yegâne enmûzec-i irfân addeyledikleri bu medeniyetin inhitâtı muvâcehesinde derin bir hayrete uğramayacaklar mı? Uzviyette ef'âl ve harekâtın nâzımı ancak rûhdur. Temeyyüz, tehassüs, irâde hâssalarının nisbet ve kuvvetiyle hem-âhenk olan müktesebât-ı ahlâkıyye, terbiye-i dîniyye nasıl efrâdın cem'iyet hayâtındaki mevki'ini, kıymetini tesbît ediyorsa, hey'et-i ictimâiyyenin müşterek evsâf ve kābiliyetini irâe eden medeniyet de, tezâhürâtı i'tibârıyla milletlerin terakkıyât ve inhitâtını ta'yîn eder. Yani medeniyet, eşhâsın muhassala-i rûhiyyesine, seciyesine, zihniyetine merbût olarak kemâle gittiği kadar tedenniyât ve tereddiyâtına tebean tefessüh ve zevâli de müstaiddir. Rûh ve ahlâk ne kadar yükselirse milletlerin hayât kābiliyeti o kadar inkişâf eder. Aksi takdîrde –bütün zevâhire; kuvvete, servete rağmen– sukūt emr-i vâki' olur.

İctimâî kavânînin mukāvemet-sûz te'sîrâtı altında zevâle yüz tutan Garb medeniyeti, esâsâtından başlayarak efrâdın hayât-ı husûsiyyesine, teveccüh noktalarına, hayâtın tarz-ı telâkkīsine, servetin sûret-i istihsâline kadar tenevvü' eden muhtelif nevâkıs-ı ictimâiyye ve mesâvî-i ahlâkıyyenin seyyiesini çekmektedir.

Halkın cehlinden kuvvet bulan kilise tahakkümüne karşı gelen Garblılar, derebeylerin, piskoposların yerine kıralların istibdâd ve idâre-i keyfiyyesiyle ezilmeye başladıktan sonra kendileri için bir nokta-i istinâd bulmak mecbûriyetini hissetmişlerdir. Yaşamak için servetin ve bu esâs dâhilinde yeni müessesâtın lüzûmuna kāil olan halk, müstahsiller; sermâyeye tarafdâr veya düşman herhangi teşkîlâtın sâha-i nüfûzuna dâhil olmuştu. Demokrat, liberal, sosyalist, komünist nâmıyla ortaya atılan mesâlik-i ictimâiyyenin kâffesi için gāye servetten başka bir şey değildi. Müşâreket-i hissiye netîcesinde umûmî vecheler sanâyi'e, ticârete mün'atıf olunacak tedrîcî bir tekâmül ve mesâî mahsûlü bulunan servet de inkişâfa başlamıştı. Evvelce idâre edenlerle edilenlere taallûku bulunan mücâdele bu def'a serveti kazananlarla istihsâl edenlere sirâyet etti ve hükümdârın, kilisenin istibdâdı yerine sermâyenin tegallübü kâim oldu. Daha fazla kazanmak arzûsu rûhlarda şedîd bir arzû-yı infirâdı da'vet etti. Herkes menfaatini şahsına hasr etmek istediği için ictimâî teâvün hisleri azaldı. İhtirâs mesâîye hâkim oldu, daha fenâsı sunûf-ı ictimâiyye arasında vücûdu lâ-büd olan irtibât ve muvâzene tamâmıyla muhtel olarak müdhiş bir fakīr-zengin mücâdelesi başladı. Ale'd-devâm servet çoğalıyor, kuvvet çoğalıyor, fakat bir türlü saâdetin, refâhın istihsâli mümkün olamıyor, sermâyedârlar, ameleler, iş adamları hepsi hâlinden müştekî bulunuyor, muvâzenesi muhtel olan cem'iyetin râbıtası yavaş yavaş çözülüyordu. Avrupa sunûf-ı ictimâiyyesi arasında gittikçe daha bâriz bir şekil alan infirâd ve yekdiğerine karşı her ân kuvvetlenen husûmet arzûları, mütekābil adem-i emniyet cereyânları derebeyliğe doğru tehlikeli bir rucû' mebde'inden başka bir şey değildi. Bundan dolayı kemâlini idrâk eden Garb medeniyeti için inhitât mukadderdir, denilebilir. Çünkü yaşamak ve hey'et-i ictimâiyyeyi tanzîm etmek için yegâne düstûr olarak servet ve kuvvetten başka bir şey düşünülmemiştir. Hâlbuki maddiyetten ibâret olan bu vesâitin vazîfesini hüsn-i îfâ edebilmesi için ma'nevî kuvvetlere ihtiyâc vardı. Ahlâkī ve dînî zarûretleri ihmâl etmek sûretiyle iktisâb edilen kuvvet rûhsuz kaldı. Mücâdele-i hayâtiyyede yalnız şahsını; fırka, sınıf hayâtında ancak mensûb olduğu hey'eti; millet hayâtında yalnız kendi milletini düşünen bir zihniyet, insânî, ulvî temâyülâttan mahrûmdur.

Harb-i Umûmî, milletlerin bu rekābet ve ihtirâs netîcelerini en kanlı misâllerle gösterdi. Servetin çoğalması refâhı arttırmadı. Belki her gün yeni bir ihtiyâc, yeni bir maraz-ı ictimâî içinde şerâit-ı hayâtiyye çok güçleşti. Her fikre hâkim olan para kazanmak endîşesi bütün mücâdelâta, yıpratıcı mesâîye rağmen kolayca tatmîn edilemiyor. Bazı zümreler için en basît bir riyâzıyye mes'elesi olan servet ekseriyet-i halk için müşkilü'l-istihsâl bir arzû, yetişilmez bir gāye hâlinde tecellî ediyor. İşte müsâvât-ı ictimâiyyeyi ihlâl

eden bu tarz-ı istihsâl efrâdın seciyesini gün geçtikçe daha ziyâde sarsıyor, vicdânların mensî köşelerinde yerleşen en son i'tikādları da silip götürüyor.

Başta Garb ictimâiyyûnundan Edmond de Molen olduğu hâlde birçok âlimler, siyâsîler, muktesidler sermâyenin îmân ve vicdânda açtığı gayr-i kābil-i telâfî yaralar önünde feryâddan kendilerini alamıyorlar. Her şeyi maddiyâtla ölçen Avrupa yavaş yavaş –acı tecrübelerden sonra– **[159]** ma'neviyâtın hayât-ı ictimâiyyedeki mevki'ini idrâke başlamıştır. Çünkü; bugünkü gidişin müntehâsını rûhsuz, akīm bir servet, netîcesi seciyesiz, maâliyâtsız bir hayât ve birbirine düşman heyeât-ı ictimâiyyenin bitmek tükenmek bilmeyen ihtirâs mücâdeleleri arasında kaybolan hak ve hakīkat mukābilinde elde edilen tahakküm ve tecebbür teşkîl ettikçe âtîden ne beklenebilir?..

Avrupa'nın esâsât-ı ahlâkıyye ve ictimâiyyeye fart-ı sadâkat sâyesinde nisbeten âfetten mahfûz kalan mahalleriyle muhîtin te'sîrâtı, Garb medeniyetinin müşterek vechesi içinde yine aynı netîceye doğru gitmekten kurtulamıyor…

İşte bu hakīkatler meydânda iken hâlâ tedkīk ve tahlîle istinâd etmeyen Garb medeniyeti tarafdârlarının gafletine hayret etmemek mümkün değildir.

Avrupa'dan ilim ve hüner nâmına yegâne öğrenebildiğimiz mesâvînin, taklîdcilik, kuyûd-ı vicdâniyyeden teberrî, nifâk ve şikāk, hod-bînî gibi tereddiyâtın bizi de felâkete, inkırâza sürüklediğine kāni' olmak için binlerce delîlimiz olmasa bile sâde bu netîcenin mülâhazası kâfî değil mi?

Hey'et-i ictimâiyyemiz, yabancı, tufeylî te'sîrler altında ârızî bazı buhrânlar geçirmekte ise de rûhumuz, kuvvetimiz her zaman için zindedir. Zihnimize, esâsâtımıza, bünye-i milliyyemize muzır olan her bir taklîdin aks-i te'sîri cem'iyetimizde bir sarsıntı tevlîd ediyor fakat sathî bir tedkīk bile bu irticâ'ın uzvî olmayıp ufak bir i'tinâ ve teyakkuzla izâle edilebileceğini isbât eder. Yalnız marazın vücûdunu ve vech-i tevlîdini kabûl ve i'tirâf etmek, yanlış fikirlere saplanarak bugün önüne geçilebilecek bir hâlde olan buhrân-ı ictimâînin nâ-kābil-i tedâvî, müzmin bir şekil almasına meydân vermemek lâzımdır.

Sâf ve zinde rûhumuzla emîn olalım ki: Münevverlerimiz, mürşidlerimiz vazîfelerini idrâk ettikleri takdîrde esâsât-ı İslâmiyye bütün şümûl ve füyûzâtıyla az zaman içinde bütün Şark'ı tenvîr edecektir. İslâm hey'et-i ictimâiyyesinin hâldeki za'fı ne olursa olsun rûhen, ahlâken, ma'nen Garb medeniyetine nâ-kābil-i i'tirâz bir rüchân ve tefevvuku hâiz olduğuna şübhe yoktur. Bu müteârifenin târîhî, ictimâî yüzlerce misâlini zikr etmek mümkündür. Ez-cümle Garb'ın bütün vesâit-i maddiyye ve ma'neviyyesiyle üzerimize saldırılan düşmanlara karşı yalnız îmân ve ahlâk kuvvetiyle ve ancak seciyemizin âhenîn salâbetiyle kazandığımız son zafer nusret-i ilâhiyyenin en büyük bir tecellîsidir. Bundan başka son senelerde Afrika'yı baştan başa istîlâ eden nûr-ı İslâmiyet'in câhil ve hûn-hâr akvâm-ı vahşiyye arasında derhâl teessüs eylediğini; sulh ve adâlet ve medeniyetin rûhlarda en derin ıstıfâları vücûda getirmeye, beşeriyetin bu mühim kitlesini tarîk-ı irfân ve terakkīye sevk etmeye başladığını müteaddid misyoner hey'etleri raporlarında i'tirâf etmektedirler. Buna mukābil aynı rûhânîlerin mutâlâalarına bakılırsa Hıristiyaniyet'in intişâr eylediği sâhalarda içki, kumar, fuhus ve katl gibi cem'iyetin temelini yıkmaya kâfî olan fenâlıklar sür'atle terakkī ediyormuş.

Afrika hakkında tesbît edilen bu vakāyi' İslâmiyet'in şâyân-ı hayret bir sür'atle tevessü' etmeye başladığı Okyanusya Cezâiri'ne de şâmildir.

Kurûn-ı Vustâ târîhi cihânın zulmet ve cehâlet içinde ateşler, zulümler, kıtâller içinde boğulduğu bir zamanda tulû' eden şems-i İslâmiyet'in nüfûz ve tenvîr ettiği muhîtlerde nasıl bir inkılâb-ı mes'ûd vücûda getirdiğini, bu inkılâbın siyâsî, ictimâî ne gibi tahavvülâtı mûcib olduğunu arîz u amîk şerh u îzâh etmiştir. Tâlî derecedeki edilleden sarf-ı nazar yalnız İslâmiyet'in bütün beşeriyeti vahdâniyet-i ilâhiyye etrâfında toplayarak rütbe, nesil, ırk farklarını ortadan kaldırması, hukūk i'tibârıyla, hiçbir fark, adâlet cihetiyle en ufak bir istisnâ kabûl etmemesi, sunûf-ı ictimâiyyenin müstahsil ve müstehlik sınıfları arasında tevâzün husûle getirmesi ve İslâmiyet vechesinin i'tikādî, ahlâkī, ictimâî, iktisâdî mecrâlarının ancak ittifâk ve ittihâda müntehî olması, Garb'ın rûh-ı İslâm'ı

ifsâd ve ıdlâle ma'tûf bütün teşebbüsâtını akîm bırakmaya kâfî bir kuvve-i te'yîdiyye teşkîl eder.

İslâmiyet'in kendi rûh ve esâsâtına hâs olan medeniyeti, irfânı, târîhi, serveti bütün cihân-ı medeniyyet ictimâiyyûnunun nazar-ı dikkatinden kaçmayan bir tekemmüle, evâil-i İslâmiyyedeki sâfiyete doğru yürüyor. Âlem-i İslâm'ın her tarafından yükselen intibâh eserleri bu mes'ûd gâyenin ilk netîceleridir.

Garb rûhunu, Garb medeniyetinin ale'l-ekser mesâvîsini körü körüne taklîd ve imtisâs etmekle kaybettiğimiz fezâili esâsât ve an'anâtımızın sâf ve bâkir âğūşuna atılmak sûretiyle telâfîye çalışmalıyız. Yediyüz seneden beri livâ-i İslâm'ın müdâfi'i, medeniyet-i İslâmiyyenin pîş-vâsı, kalesi olan milletimiz için ifsâdâta kapılmamak, Cenâb-ı Hakk'ın ihsân eylediği bu en büyük şerefi muhâfaza etmek, harîm-i rûhumuzu yabancı harslardan, taklîdcilikten, Garbcılıktan kurtarmak, yegâne vazîfedir. Yoksa; [2](أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ) âyet-i celîlesinde işâret buyurulan hüsrân ve felâketten bizi kurtaracak kimse yoktur.

Hasan Hikmet

[160] DÂRU'L-EYTAMLAR

Geçende iki şu'besinin lâğvı, 17 yaşını ikmâl edenlerin kayıdlarının terkîni gibi ta'dîlât ve teemmülât *Akşam* ve *Tevhîd-i Efkâr* gazetelerinin oldukça muhık muâhezâtını bâdî olmuştu ve bu vesîle ile memleketin menfaati için yürütülen münâkaşât bir hüsn-i netîceye müncer olacağı kanâatiyle bu vâdîde erbâb-ı ihtisâs tarafından fâideli yazılar gazete sütûnlarında görülmesi ümîd edilmişti. Maalesef her şeyde olduğu gibi bu müessese için dahi arzû ve temennî edilen terakkī ve tekâmül nâmına erbâb-ı vukūfun düşündükleri bu iki gazetenin yazmış bulundukları birkaç cümle-i tenkīdin kudret-i teblîğine münhasır kalmış oldu.

Memleketi salâha ve bin-netîce ekmeliyete sevk u is'âd edecek yegâne kuvvet, kudret-i feyyâzânesini bizden gayri her yerde âsâr-ı bâhiresiyle gösteren nûr-ı maârif olduğuna göre en ufak bir vesîleden bil-istifâde mekteblerimizin, irfân müesseselerimizin kestirme yoldan ve serî' hatvelerle ekmele doğru yükselmesine ilmen, fikren, nakden yardım etmek bir vazîfe-i milliyye, bir mücâhede-i dîniyye ve vataniyye olmalıdır. Husûsiyle bizi elîm hicrânlara, derin hüsrânlara sürükleyen o meş'ûm Harb-i Umûmî'nin zâde-i ilhâmı olan bu şefkat yuvalarını yetîmlere birer iâşe ocağı mâhiyetinde telâkkī etmek, o şu'belerden dîn, vatan mefkûresiyle yetişecek genç zekâları öldürmek demek olacağına binâen bu müesseselerin ıslâhı için çalışmak dînî ve vatanî bir hizmet olacağı şübhesizdir.

Evet, bir istihlâs harbi mâhiyetini gösteren bu ma'reke-i hevl-nâkte babalarını kaybeden yavrucuklara birer ana kucağı gibi kapılarını açan bu yuvaları, milletin bî-pâyân şefkatini, tükenmeyen yardımını, yılmayan azmini temsîl edecek, bugün mâzî olan hüsrân günlerini hâtırlatacak birer âbide-i teyakkuz ve intibâh olacak sûrette yaşatmak ihtiyâcı artık duyulmalıdır.

Eâzımın tezkîr-i nâmı için dikilen heykellerin ensâl-i âtiyyeye telkīn-i hissiyâttaki muvaffakıyetlerinden daha ziyâde te'sîrleri görüleceği gayr-i münker bulunan bu müessesâtın, yaşamak azmini ahîren muazzam mücâhedesiyle de isbât eden milletimizin canlı heykel-i idrâki olduklarını pek derin ve samîmî hislerle kabûl ve bu noktadan esâslı bir sûrette ıslâhına, ihtiyâc-ı asra göre istikmâline atf-ı himmet ve ehemmiyet etmeliyiz. Hele insan ihtiyâcının pek müessir hissedildiği şu hengâmede babalarını vatanının selâmetine kurbân ettiğimiz bu yavruları cehlin veya sefâletin muhît-i muzlimine terk etmekle memlekete iki kat fenâlık yapmış olmamak için bu vatan kuzularının bir ihtimâm-ı tâm ile tahsîl ve terbiyelerine çalışmak, memlekete cidden mühim birer uzuv olarak yetiştirilmelerine gayret etmek bu körpe fidancıklarla iştiğāl edenlerin dûş-ı himmetine terettüb eden vezâifden birini teşkîl eder.

Kâzım Karabekir Paşa hazretlerinin yavruları burada verdikleri müsâmerelerle enzâr-ı umûmiyyeye şunu vaz' etmiş oldular ki, yetîmler yalnız okşanmakla, kendilerine tasadduk nev'inden bir şey ihdâ edilmekle baştan savulacak nâçîz nesneler değillermiş. Sorarım: İlim ve ma'rifetle mücehhez bu yavrular Paşa hazretlerinin ihtimâmından

[2] Bakara Sûresi 2/16.

mahrûm kalmış olsalardı, pek hakîr görmek istediğimiz küçük küfecilerden farkları kalır mı idi? Maa-hâzâ bugün küfecilikle hayâtını kazanmaya uğraşan bu kimsesizler arasında zamânının büyük bir dâhîsi olabilecek bir zekânın mevcûd olmadığı ne ma'lûm… Feyz-ı inkişâfa müsâid güneşli bir toprağa düşmekle gâye-i kemâlini bulan bir tohum güneşin terbiye ve ihtimâmından mahrûm bir toprakta mahkûm-ı fenâ cılız bir filizden başka ne olabilir?

Bugün babalı, babasız bütün etfâl-i memleket kat'iyyen ihmâli tecvîz edilemeyen öyle kuvvetlerdir ki, memleket hayât-ı müstakbelesini bunların gösterebilecekleri varlıktan alacaktır.

Şu hâlde binleri tecâvüz eden bu babasızları ihmâl etmekle ve 17 yaşını ikmâl edenleri ihrâc etmekle azîm vebâl işlenmiş olur.

Hele bu müesseselerin önünden lâ-kaydâne geçerken bir gün bizim de bir hizmet-i vataniyye ve dîniyye uğrunda terk-i hayât ederek çocuklarımızın bu müesseselere girmek, âtî-i hayâtı için buralardan ilim ve irfân, sa'y ü amel düstûrlarını öğrenmek ihtimâlini düşünerek bir ihtiyâc-ı âcilin doğurduğu bu müesseselerin daha mükemmel, daha gâyeli olmaları lüzûmu bir kat daha kendini ihsâs ettirmiş olur.

Mehmed Şükrü

İSTANBUL MEDRESELERİ

Umûr-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti'nin Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye medreseleriyle bil-umûm medâris-i ilmiyyenin esâslı teşkîlâtıyla iştiğâl etmekte olduğunu ve bu maksadla merkezde teşkîl olunan bir encümen-i ilmînin medreselerimizi îcâbât-ı hâzıraya göre tensîk ve lâzım gelen mukarrerâtı tesbît etmekte bulunduğunu mevsûken istihbâr ediyoruz.

Tedrîsât Müdîriyet-i Umûmiyyesi'nde medresede doğmuş, büyümüş, medresenin müntehâ-yı merâtib ve derecâtı olan mütehassısîn kısmında ikmâl-i **[161]** tahsîl etmekle beraber bilhâssa müderris sıfatıyla da bulunarak medreselerin ahvâl-i umûmiyye ve husûsiyyesini, nevâkıs ve ihtiyâcâtını bizzât görmüş ve nefsinde tecrübe etmiş ve epey zamandan beri de Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi –eski ta'bîrle Ders Vekîli– bulunmak hasebiyle medreselerin her türlü inceliklerine nüfûz etmesi tabîî bulunmuş olan fâzıl-ı muhterem Aksekili Hamdi Efendi'nin zamân-ı idâresinde intihâb edilen ve bu i'tibâr ile bit-tabi' medâris-i İslâmiyyenin mâzî ve hâline vâkıf ve ihtiyâcât-ı hâzıra ve müstakbelesini tamâmıyla müdrik zevâttan olacağı şübhesiz bulunan bu encümen-i ilmînin nâfi' ve meşkûr ve be-tahsîs kābil-i tatbîk karârlar ittihâz edeceğine ve senelerden beri kulaklarımızı dolduran ve hattâ *Sırât-ı Müstakīm*'den tutunuz da *Sebîlürreşâd*'ın son cildine kadar hemen birçok sahîfelerini teşkîl eden "Islâh-ı Medâris", "Medreselerin Islâhına Doğru", "Medreselerde Terakkī Esbâbı" gibi yazıların telkîn ettiği ihtiyâcât-ı dîniyye ve ilmiyyenin bu devirde olsun tatbîkātını görmek, kavliyâtın sâha-i fi'liyyâta intikālini müşâhede etmek sûretiyle karîru'l-ayn olacağımıza büyük i'timâdımız var.

Fil-hakīka medreselerimiz kelimenin bütün ma'nâsıyla cidden acınacak bir hâldedir. Taşra medreseleri hakkındaki tedkīkât ve tetebbuâtımızdan bahs etmeyi âtîye, hattâ bizden daha ziyâde bu husûsa vâkıf olanlara terk ederek medreselerin kadîm bir müntesib ve hâdimi olmak i'tibârıyla İstanbul medreselerinin hâl-i elîmi hakkında gördüklerimi –mutâlâalarımın ilâvesiyle– beyân etmeyi kendim için bir vazîfe addederim.

İstanbul medreseleri evvelâ binâları noktasından nazar-ı i'tibâra ve ıslâha alınmaya muhtâcdır. İstanbul'da –kayden– yüz seksen sekiz medrese vardır. İbtidâ'-i Meşrûtiyyet'te bu medreselerin hepsi ma'mûr ve o târîhde bu İstanbul medreselerinde sekizbinden fazla talebe mevcûd idi. Üç yüz yedi, üç yüz sekiz târîhlerinden beri metrûk ve muâf olan kur'a imtihânlarına Meşrûtiyet'in ilk senesinde ve 31 Mart Hâdisesi'ni müteâkıb başlanılması, Balkan Harbi bu mevcûdu hemen yarı yarıya indirmiş, Şeyhulislâm Hayri Efendi merhûmun vücûda getirdiği teşkîlât, İstanbul –Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye– Medresesi talebesinin adedini Tâlî Kısm-ı Evvel, Kısm-ı Sânî, Kısm-ı Âlî ve Mütehassısîn nâmları altında birer mikdâr-ı muayyen ile bir derece daha tenzîl ve tesbît eylemiş ve bilâhare zuhûr eden Harb-i Umûmî'de talebenin tahsîl görmüş en güzîde sınıfı ihtiyât zâbiti ve

birçokları da nefer-i merkūm sıfatıyla şehîd olmuş harb saflarında ve mütârekeden beri Anadolu-İstanbul yolu kapalı kalmış olmakla bugün koca İstanbul'da –sülüsânı İhzârî ve İbtidâ'-i Hâric Kısımları'nda olmak üzere– ancak ve ancak yedisekiz yüz talebe kalmıştır.

Bu efendiler yukarıda zikri geçen yüz seksen sekiz medresenin on yedisinde* sıkışmış bir hâlde bulunuyor.

İstanbul medreseleri –binâları– hey'et-i umûmiyyesi noktasından bugün için pek elîm bir manzara arz ve irâe eder.

Balkan Harbi, Harb-i Umûmî, müteaddid harîkler ve bilhâssa bakımsızlık son on sene zarfında bu binâlarda tasavvurun fevkinde tahrîbât îkā' etmiştir. On sene evvel tamâmen ma'mûr ve leb-â-leb talebe ile meşgūl olan bu binâların bugün maalesef ancak yirmi, nihâyet yirmi iki tanesi ma'mûr ve oldukça muntazam olup yetmiş üç tanesi muhterik ve arsa hâlinde, yirmi beş-yirmi altısı harâb ve münhedim, kırktan fazlası da muhâcir ve harîk-zedelerle meskûn ve meşgūl bulunuyor. Ma'mûr diye kayd ettiğim medreselerin on yedisini Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi, iki tanesini müteferrik sûrette Medresetü'l-Kuzât, Medresetü'l-İrşâd talebe efendileri işgāl etmekte, mütebâkīsi kimi îcârda, kimi bazı müessesât ve cem'iyât tarafından işgāl edilmekte ve talebenin meskûn bulundukları da dâhil olduğu hâlde hepsi az-çok ta'mîre muhtâc bir vaz'iyettedirler.

Muhâcir ve harîk-zedelerin gerek evvelce ve gerek bugün mukīm bulundukları medreselerden hayır kalmamıştır. Bunların hemen hiç birisi ta'mîr ile ıslâh kabûl etmeyecek bir hâldedir.

Esâsen ben o kanâatteyim ki, nihâyet beş sene sonra İstanbul'da ahşâb medrese olmak üzere –Hayri Efendi zamânında müceddeden inşâ olunan Fethiye ve Tetimme Medreseleri'yle diğer iki-üç küçük medreseden başka– bir binâ kalmayacak. İstanbul'da medrese nâmına Fâtih'in, Bâyezîd'in, Kānûnî'nin medreseleriyle ricâl-i devlet ve sâir ashâb-ı hayır ve hamiyyetin kubbeli ve kurşunlu kârgîr medreselerinden başka birini göremeyeceğiz.

İstanbul medreselerinin garîb tecellîsi var; muhâcirler gelir medreselere, yangın olur medreselere, asker gelir medreselere, cem'iyetler teşekkül eder medreselere… Gûyâ bu medreseleri vâkıfîn-i kirâmın tedrîs-i ulûm u fünûn için değil, âdetâ her şey için vakf ettiklerine herkes kāni'. Hoş! Bir yangını müteâkıb medreselere iskân edilenler kendilerine mesken tedârik ettikten sonra medreselerden çıksalar yine razı olacağız. Hâlbuki on sene evvel vukū' bulan bir harîkten çıkanların muhtâc olmayan binlerce nüfûsları elyevm medreselerde ve onların yanında harîk ile, muhâceretle alâkadâr olmayan ve birçoklarının hânesi, bağı, barkı olduğu hâlde **[162]** yine binlerce insanlar yine medreselerde. Sonra bu fuzûlî işgālciler medreseleri tahrîb etmeseler yine bir iş. Fakat oturduğu odaların raflarını, döşemelerini, hattâ yanındaki odanın kapılarını yakanlar yine hâlâ medreselerde ve bunlara bir şey söyleyen bile yok. Hep yaptıkları yanlarına kâr kalmakta. Daha açık söyleyeceğim: Bugün medreselerde bulunan âileler içinde birçok vesîkalı fâhişeler mevcûddur. Bu hâllerin önüne geçmek zamânı gelmiş, hattâ geçmiştir bile.

Tedrîsât Müdîriyet-i Umûmiyyesi'nce tasavvur olunan medrese teşkîlâtına müsmir ve feyyâz bir vaz'iyet iktisâb ettirmek için mes'eleyi evvelâ bu binâlar noktasından tedkīk etmek mecbûriyeti var. Mevcûd medreseler bu işe müsâid değildir. Bugün talebeden bir ferd bulunduğu medreseden, odadan memnûn değildir. İstanbul, bugünün hayât ve ihtiyâcıyla mütenâsib medreselerden cidden mahrûmdur.

Hiç unutmam; bundan beş-altı sene evvel Meşîhat'te me'mûr ve müderrislerle meşgūl bulunduğum sırada dâire tabîbi Doktor Ahmed Şevkī Bey diğer bir refîki ile hıfzu's-sıhha noktasından bütün medreseleri birer birer gezmiş, tedkīkāt-ı fenniyyede bulunmuş, mühim bir rapor vermişti. Bu raporda İstanbul'un yüzseksen küsûr medresesinden ancak beş-altı tanesinin kavâid-i sıhhıyyeye muvâfık bir sûrette kābil-i iskân olduğunu pek müteessir bir lisân ile söylemiş ve talebenin bu medreselerde nasıl idâme-i hayât edebilmekte olduğuna hayret etmişti. Bu

* Hamîdiye nâm-ı dîger Süleymâniye, Sultân Ahmed, Ayasofya, Rüstem Paşa, Bâyezîd, Süleymâniye'de Düğmeciler, Dâmâd İbrâhim Paşa, Bahr-ı Siyâh Çiftebaş, Çitfeayak, Bahr-ı Sefîd Başkurşunlu Çiftebaş, Çifteayak, Ayak Kurşunlu, Tetimme-i Sâmine, Vâlide ve Fethiye Medreseleri.

raporun hulâsaları el-yevm dâirede mevcûd olması lâzım gelen tahmînen üçyüz sahîfelik, siyâh kaplı, kırmızı meşîn dipli ve sahîfe ve çizgileri matbû' ve Mustafa Şevkī Efendi'nin ta'lîk yazısı ile yazılmış bir defterde mukayyeddir.

Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye teşkîlâtını hakkıyla tatbîk ve ta'kīb etmek, talebenin ahvâl-i umûmiyye ve husûsiyyesini dâimî bir murâkabe altında bulundurmak, bilhâssa talebeyi senelerden beri ta'mîr yüzü görmeyen bugünkü râtıb ve berbâd medreselerden kurtarmak, daha doğrusu talebeye ma'nevî hayâttan mukaddem maddî hayât verebilmek için her şeyden evvel bu noktadan işe başlamak iktizâ eder. Bu bâbda benim düşüncelerim bu merkezdedir:

El-yevm talebenin yatıp kalkmakta bulunduğu onyedi medrese âtiyyen adedi tezâyüd edecek talebenin bugünkü mevcûduna bile kifâyet etmez. Talebe balık istifi gibi dört, beş, altı kişi bir odada bulunuyorlar. Hiçbir medresenin mutâlâa odası yoktur. Derse çalışmak isteyen, uyumak arzû eden, râhatsız bulunan talebe hep bir odada gecelemeye mecbûr. Hiçbir medresenin kütübhânesi yok. Talebe gündüzleri bile tedkīk ve tetebbu' için kütübhâneleri dolaşmak ihtiyâcında. Hâlbuki herhangi bir gece bir kitâba ihtiyâcı olan talebe o ihtiyâcını tatmîn etmekten âciz.

Medreseler sözde leylî olduğu hâlde çamaşırlarını bizzât yıkayan talebe için çamaşırhâne mevcûd değil. Bazılarında bir çamaşır aralığı var ise de yıkanan parçalar uzun uzun iplerle medrese avlularında veya odalara seriliyor. Şöyle böyle bir medrese müstesnâ olmak üzere hiçbir hamâm yoktur. Medreselerin bir kısmında su bile yok. Odalar sobaya müsâid olmadığı için her talebe odasını mangal ile teshîn ediyor. Bunun ne kadar mahzûru olduğu ara sıra vukū'a gelen hâdiselerle müsbet.

Binâenaleyh bu cihetler halledilmeden, medreseler bu noktadan ıslâh olunmadan hiçbir şeyin kıymet ve ehemmiyeti ve kābiliyet-i tatbîkıyyesi olamaz. Bunun için en lüzûmlu ve en basît ve kolay çâre; İbtidâ'-i Hâric, İbtidâ'-i Dâhil ve Sahn Kısımları için her bir kısmın talebesini istiâb edecek üç büyük medrese vücûda getirmek esbâbını te'mîn etmektir.

Baş tarafda verdiğimiz îzâhâttan müstebân olmuştur ki; İstanbul'da bugün harâb, muhterik ve arsa hâlinde yüzkırktan fazla medrese vardır. Bunlardan hâlen ve âtiyyen medrese olarak istifâde kābil değildir. Çünkü harâb olanların ta'mîrine, arsa hâlindekilerin de tecdîdine imkân bugün için de, yarın için de yoktur. Bunlar müstağnîanhâdır. Bu hâlde bunları ol bâbdaki kānûna tevfîkan nakd ile istibdâl etmek ve bu paranın on parasına dokunmaksızın İstanbul'un münâsib mahallerinde hıfzu's-sıhha, idâre, tedrîs noktasından müştemilât-ı lâzimeyi hâvî ve ihtiyâcâta kâfî binâlar yapılabilir.

Medrese arsaları deyip de kolay geçmeyelim. Bunların içinde o kadar kıymetlileri vardır ki, bunların bir-iki dânesi büyük bir medrese vücûda getirir. Beşiktaş'ta, Bahçekapı'da, Çarşı'nın en mühim mahallerinde, İstanbul'un en geniş ve ma'mûr caddelerinde medrese arsaları bilhâssa zikre şâyândır. Yalnız Fâtih'den Çarşamba'ya doğru yeni açılacak olan cadde ile tarafeyninde otuzu mütecâviz büyük bir medrese arsası olduğunu söylemek bunların ehemmiyet ve kıymeti hakkında bir fikir verebilir. Bu binâlar vücûda getirilinceye kadar kısmen ıslâh sûretiyle mevcûd-ı hâzırla idâre-i maslahat etmek ve binâlar yapıldıktan sonra Fâtih, Süleymâniye, Bâyezîd ve emsâli gibi âsâr-ı atîkadan ma'dûd olan binâları hüsn-i muhâfaza ile bunları yine medrese ve talebeye müteallik husûsâta tahsîs etmek, meselâ İhzârî talebelerini burada iskân etmek, ahşâb kütübhâneleri buralara nakl etmek, Medresetü'l-Kuzât –ve şimdilik– Medresetü'l-İrşâd talebesini, Dâru'l-Huffâz'ı, Medresetü'l-Hattâtîn'i münferid mahallerden kurtarıp buralara yerleştirmek, medrese me'zûnlarından ve sâir ders-i âmlardan mücerred olanların ikāmetlerine bir-ikisini **[163]** ayırmak, talebe ve müderrisîn ve me'zûnîn cem'iyetlerini buralarda çalıştırmak sûretiyle hayât-ı ilmiyyeye bu noktadan da bir küşâyiş vermek bittabi' çok fâideli ve kıymetli olur.

İkinci makālede medreselerin idârî vaz'iyeti hakkındaki mütâlaamızı bast u beyân, sonra da usûl-i tedrîs ile füyûzâta dâir düşündüklerimizi der-meyân edeceğiz. [3](وَمَا عَلَيْنَا اِلَّا الْبَلَاغُ)

Müftî-zâde

[3] Yâsîn Sûresi 36/17.

DUÂ İLE İSTİHFÂF

Balıkesir'de kuraklık temâdî etmiş. Ekinler kavrulmaya başlamış. Yağmursuzluğun müdhiş bir kıtlığı intâc edeceğini gören halk, bu hâli kendi nâ-meşrû' amellerinin cezâ-yı tabîîsi olmak üzere telâkkī ederek işledikleri günahlardan tövbe ve istiğfâr etmeye, namazgâha giderek Cenâb-ı Hakk'a tazarru' ve niyâzda bulunmaya karar vermişler. Hükûmet de halkın bu pek meşrû' olan arzûlarını is'âf etmiş. Bütün memleket halkı yağmur duâsına çıkarak günahlarının afv u mağfiretini, rahmet-i ilâhiyyenin ihsân buyurulmasını tazarru' etmişler…

Hâdise bundan ibâret. Bunu işiten bazı gazeteler küplere bindiler; bir tarafdan halkın akāidi ile istihfâfa, diğer tarafdan halkın arzûsuna mutâvaat eden hükûmetin icrâātını muâhazeye kalkıştılar.

Şimdi, hakku'l-insâf söylemek lâzım gelirse bu hâdise münâsebetiyle halka karşı, hükûmete karşı istihzâ ve hücûmda bulunmak revâ mıdır? Bunda istihfâf edecek ne vardır? Halkın maâsîden tövbe ve istiğfâr ile rahmet talebinde bulunması neden bazı muharrir beyleri bu kadar sinirlendiriyor? Artık bundan sonra müslümanlar duâ da mı edemeyecekler? Dünyânın hiçbir yerinde halkın hissiyât-ı dîniyyesiyle böyle istihfâf olunmaz. Halkın dîni ile alâkadâr olmayanlar her yerde bulunabilir. Fakat bunların bu alâkasızlıkları nefislerine münhasırdır. Kalkıp da halkın akāidiyle oynamak en büyük muâyebâttan sayılır. İnanmayan inanmaz. Fakat inananlara tecâvüz etmez.

Bir felâket, bir âfet-i semâviyye karşısında kalan insanları gayr-i ihtiyârî olarak bir havf u haşyet kaplar. Daldıkları fısk ve dalâlet yüzünden bu âfete ma'rûz kaldıklarını i'tirâf ederler, tövbede bulunurlar, ıslâh-ı hâle çalışırlar. Bunun hiçbir zararı yoktur. Bilakis pek çok fevâid-i ictimâiyyesi vardır. Kâinâtı bir Semî' ve Mücîb'den hâlî görenler nazarında halkın bu tazarru'ları vâhî telâkkī olunsa da bunun hiçbir kıymet-i ictimâiyyesi olmadığını iddiâ edenler görülmemiştir.

Bugün Etna'daki fâcia sebebiyle halkın "bu âfetten halâs için Cenâb-ı Hakk'a tazarru' ve niyâzda" bulunduklarını telgraflar haber veriyor. Biz hiç zannetmiyoruz ki, İtalya'da halkın bu "tazarru' ve niyâz"ıyla istihfâf edecek bir gazete, bir muharrir bulunsun. Bunlar öyle hâdiselerdir ki, esbâb ve sevâik-ı tabîiyyeleri oldukça keşf olunmakla beraber böyle felâketler karşısında insanların tedehhüş etmemesi, istinâd edecek bir nokta aramaması kābil değildir. Yerler sarsılırken, insanların başına ateşler yağarken, yahud ümîd-i halâs munkatı' olan dalgalar arasında çırpınırken hangi adam vardır ki Allâh'ı anmaz, Allâh'a tazarru'da bulunmaz. Tevessül edilebilecek esbâb varken onu ihmâl edip de Allâh'ı kendi hizmetlerinde istihdâm etmek isteyenler elbette muâhaze olur. Fakat acaba semâlara lâvlar fışkıran bir yanardağ, yahud yerleri yaran bir zelzele karşısında insanın elinde hangi kudret vardır ki mukāvemet edebilsin? Beşerin, karşısında acze düştüğü âfât-ı tabîiyye hakkındaki nazarı dâimâ tazarru' ve teslîmiyetten başka bir şey değildir.

İnsanın en mühlik dakīkalarında feryâdını işittirecek bir Semî' ve Mücîb'den mahrûm kalması kadar gücüne giden bir şey yoktur. Kâinâtı bu kadar hâlî telâkkī eden bedbahtlar nazarında bu âlem zindândan başka bir şey değildir.

İşte Avrupa'da bile bugün halk ma'rûz kaldıkları âfetten halâs için tazarru' ve niyâzda bulunurken ve orada halkın bu hissi ile eğlenmek hiç kimsenin hâtırından geçmezken maatteessüf bizim memleketimizde halkın bir âfet karşısında Allâh'a tazarru' ve niyâzda bulunmaya da hakkı yoktur ve bazı muharrirler nazarında halkın bu his ve tazarru'u bir eğlence zemîni oluyor. Yâ Rab! Müslümanlar kendi yurtlarında da mı garîb oldular? Sen'den istimdâd için tazarru'da bulunmaya da mı hakları yok?..

Fuhuş, kumar ve sâir münkerâtın hükûmet tarafından men' olunmasına gelince; bu esâsen hükûmet-i İslâmiyyemizin vazîfe-i esâsiyyesidir. Bunu îfâ için halkın arzûsunu izhâra da hâcet yoktur. Hükûmet doğrudan doğruya bu münkerâtı men' ile mükellefdir. Eğer irtikâb-ı münkerâtta pek ileri gidildiğini gören halk bunun men'ini taleb etmişse ve hükûmet de halkın bu talebini tervîc etmişse bundan dolayı hükûmeti muâhaze etmek kadar insâfsızlık tasavvur olunamaz. Halkın irâde ve arzûsuna mutâvaatinden dolayı

hükûmeti muâhazeye kalkışan bu muharrirler "hâkimiyet-i milliyye"nin, "irâde-i milliyye"nin mâhiyetini maattessüf hiç de anlamamışlardır. **[164]** Eğer halkın arzû ve irâdesini tatbîk ve icrâ etmek hükûmet için mûcib-i muâhaze ise artık bu muharrirlerin "irâde-i milliyye"den bahs etmeye hiç hakları yoktur. Demek ki, onlar halkın arzû ve hissiyâtına, efkâr ve irâdesine mutâvaat eden bir hükûmet değil, halkı kendi âmâl ve irâde-i şahsiyyesi arkasından sürükleyen bir hükûmet istiyorlar. Lâkin şunu i'tirâf etmeleri îcâb eder ki, böyle bir hükûmet bir "halk hükûmeti" değil, ancak bir "istibdâd hükûmeti" olabilir.

*
* *

Bu bedbahtlar bütün mebâdî-i ictimâiyyeyi ve kıymet mefhûmlarını kıyem-i asliyye değil, nâkābil-i tatbîk narhlar vaz'ı şeklinde tasavvur etmek istiyorlar. Gûyâ kıymet yaratmak arzû ediyorlar. Hâlbuki o kıymetler senden benden değil, mebde'-i fıtrattan intişâr eden avâmil-i ma'neviyyedir.

Şunu bilmeliyiz ki, duâ bütün diyânetlerin rûhudur. Dîn; Alîm, Semî' ve Basîr, Mücîbü'd-deavât, Kādi'l-hâcât olan bir Allâh'a irtibât ve inkıyâddır. Filhakîka bütün mevcûdâtı iki silsile-i hâdisât teşkîl eder: Birisi hâdisât-ı tabîiyye ve cismâniyye, diğeri de hâdisât-ı ma'neviyye ve rûhiyyedir. İşte bu iki silsile-i hâdisâtın merci'-i mutlakı Cenâb-ı Allâh'dır. Esbâb-ı tabîiyyenin irtibâtı Vücûd-ı Bârî'ye müntehî olduğu gibi esbâb-ı ma'neviyyenin teâkubâtı da O'na müntehîdir. İnsanlar bir tarafdan sıfat-ı hâlikıyyetle tarîk-ı tabîî ve cismânîden, bir tarafdan da sıfat-ı ulûhiyyet ve ma'bûdiyyetle tarîk-ı ma'nevî ve kalbîden Allâh'a istinâd ile ahz-ı feyz ederler. Hakîkat-i vücûd, cismâniyet ve rûhâniyetin nokta-i ittihâdında tecellî ettiği için esbâb-ı ma'neviyyeden kat'-ı nazarla yalnız esbâb-ı tabîiyye içinde yuvarlanan nefisler merci'-i ekvân ile münâsebât-ı rûhiyyeden mahrûmiyetlerine kāni'dirler. Onlar duymayı, anlamayı, imdâd ve iâneyi mahlûk olan insanlarda tasavvur ederler de mebde'-i küll olan Cenâb-ı Hâlik'ı o gibi kemâlâttan mahrûm addederler. Bunun içindir ki onlar erbâb-ı dînin mâlik olduğu kuvvet-i kalbe mâlik olamazlar. Yağmur yağmakla kulûb-ı beşerin temâyülâtı arasında bir irtibât-ı tabîî göremediklerinden, daha doğrusu tecârib-i ma'neviyyeden mahrûm bulunduklarından dolayı o irtibâtı büsbütün nefy ü inkârdan çekinmezler.

Yağmurların toprakları ıslatması netîce-i hayâtiyye ile alâkadâr değil midir? Bu netîce-i hayâtiyyede insanların hissesine düşen bir alâka-i kaviyye yok mudur? Varsa hayât-ı insâniyyenin en büyük netâyic-i inkişâfiyyesi olan temâyülâtın âmâl-i kalbiyye ve cismâniyyenin o gāye ile âhenk ve tevâfukunu gāfiller düşünmemişse mü'minler de düşünmemek mi lâzım gelir? Hâdisât-ı tabîiyye ile hâdisât-ı ma'neviyye arasında hiçbir irtibât göremeyen o gāfiller bunları düşünemezler. Lâkin; "Bu irtibâtın bulunmadığını ne ile biliyorsunuz?" diye suâl etsen cevâb bulamazlar. Çünkü yalnız bir kudret-i 'amâya inanmışlardır. Sözleri ilimlerinden değil, bu i'tikād-ı âmiyânelerinden münbaisdir. Erbâb-ı diyânet ise kemâlât-ı vücûdiyyeye bu iki tarîk ile zü'l-cenâheyn olarak uçarlar. Tabîatin kuvvet ve fetreti hengâmında ma'neviyâta, ma'neviyâtın inkıbâz ve inkıtâ'ı hengâmlarında inkişâfât-ı tabîiyyeye mürâcaat ederler.

Duâ kalblerin Cenâb-ı Allâh'a bizzât vâki' olan bir ilticâsıdır. Dergâh-ı ulûhiyyetten beklenen en büyük gāyedir, o ilticânın bahş ettiği ümîd-i selâmet ve necâttır. Bunun içindir ki, her Allâh'ı bilen duâ eder ve şerâitine mukārin olan duâların (ادعونی استجب لکم = Dua edin ki ben kabul edeyim) va'd-i kudsîsi mûcebince mazhar-ı hüsn-i kabûl olacağına îmân eder.

Şerâit-i duâdan birisi de münkerâttan tövbedir. İhlâs bununla teeyyüd eder. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz bizzât yağmur duâsı yapmışlar ve bu sebeble "duâ-yı istiskā" ed'iye-i me'sûreden bulunmuştur. Şimdiye kadar vâki' olan tecrübeler de nice nice duâlar akabinde yağmurlar yağdığını göstere gelmiştir. Lâkin bunu gözü olanlar görür, kalbi olanlar bilir. Diğerleri [5](صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ).

ÜMMÜ'L-HABÂİS

Müskirât Memnûiyetinin Te'hîri Etrâfında

Müskirât memnûiyetinin te'hîrinden tevellüd eden bazı mahâzîri geçen hafta îzâh etmiştik.

---

[5] Bakara Sûresi 2/171.

Ez-cümle Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ardı arası kesilmeyen mühletlerle tatbîkini te'hîr etmek yüzünden efkâr-ı umûmiyyede bu kānûnun tatbîk edilip edilmeyeceği hakkında bir tereddüd, Büyük Millet Meclisi tarafından vaz' olunan kavânîn arasında milletin ahlâkı, ictimâî salâhı nâmına pek büyük bir ehemmiyeti hâiz ve irâde-i milliyye ile müeyyed olan bu mübeccel kānûnun lâyık olduğu ihtimâm ve i'tinâ ile der-pîş edilmediğine dâir haklı i'tirâzlar uyandırdığını beyân etmiştik.

Bundan başka kānûnun tatbîkini te'hîr ettirmek üzere makāmât-ı âidesi tarafından der-meyân olunan esbâbın hiçbir kıymeti ve maalesef son dakīkada, hattâ son dakīkadan sonra nazar-ı i'tibâra alınarak kahkarî ric'atlere sebebiyet verecek mâhiyeti hiçbir vechile hâiz olmadığını, hükûmetin memnûiyet karârını verdikten ve memnûiyet beyânnâmesini neşr ettikten sonra artık avn-ı ilâhîye sarılarak bunu kemâl-i sıdk **[165]** u ihlâs ile, milletin müzâheretine i'timâd ederek, milletin dînî ve ahlâkī kudretine dayanarak tatbîkten başka bir iş bulunmadığını, şâyed buna karşı gelen bir kuvvet varsa, onu hiç düşünmeksizin efkâr-ı umûmiyyemize ve efkâr-ı umûmiyye-i cihâna karşı teşhîr etmekte tereddüd edilmemesi lâzım geldiğini, hak bizim tarafımızda olduğundan hakkı ihkāka çalıştığımız takdîrde her mâniayı devirerek ihrâz-ı muvaffakıyet edileceğini geçen haftaki mülâhazâtımız sırasında yâd etmeyi unutmamış, memnûiyet karârını verdikten ve bil-fi'l memnûiyeti i'lân ettikten sonra vukū' bulan kahkarî ric'atin hâricde, efkâr-ı umûmiyye-i âlem nezdinde icrâ edeceği te'sîrâtın nasıl olup da nazar-ı i'tibâra alınmadığından bahs etmiş ve bu gafletin dünya nazarında bizi mahcûb edecek bir vak'a olduğunu kayd eylemiştik.

Bu hafta Avrupa matbûâtı tarafından memnûiyet karârını ta'kīb eden ric'at dolayısıyla yazılan yazıları okumuş ve okuduğumuz satırların kalbimizde açtığı yaralarla dil-hûn olmuş bulunuyoruz. Dil-hûn olmamak nasıl kābil olur ki, bazı İngiliz gazeteleri, ez-cümle *Daily Mail* gazetesi memnûiyet karârının te'hîrini, Men'-i Müskirât Kānûnu'nun karîben akd-i ictimâ' edecek Büyük Millet Meclisi tarafından ilgāsı ihtimâline atf etmektedir. Böyle bir ihtimâl hiçbir Türkün, hiçbir müslümanın hâtırına hutûr etmiyordu! Ancak İstanbul Vilâyeti'nin mütemâdî mühletleri, mütemâdî karârsızlıklarıdır ki, nihâyet böyle bir ihtimâl-i fecî'in meydâna çıkmasına sebebiyet veriyor! Kavânîn-i memlekete karşı böyle bir zann u zehâbın hâsıl olması ne kadar elîmdir. Halkın irâdesini, halkın hâkimiyetini temsîl eden bir meclis-i millî tarafından milletin irâde-i sırfesine tercümân olarak vaz' olunan bir kānûn aleyhinde böyle bir zehâbın husûlü doğrudan doğruya irâde-i milliyyeye, doğrudan doğruya hâkimiyet-i milliyye esâslarına bir tecâvüzdür. Çünkü bu milletin bütün efrâdına, bir sû'-i i'tiyâd eseri olarak içki âfetine kendilerini kurbân veren zavallılara varıncaya kadar bu milletin bütün efrâdına ayrı ayrı sorunuz. Bil-ittifâk içkinin memnûiyeti lehinde i'tâ-yı re'y edeceklerinde hiç şekk ü şübhe yoktur. İçki, bizde hiçbir vakit müstehcen, mekrûh bir ibtilâ olmaktan kurtulamamış, içki içenlere de efkâr-ı umûmiyyemiz dâimâ istihkār ve istikrâh ile bakmış, Müslümanlığın içkiye dâir teâlîm ve evâmiri dâimâ hissiyâtımıza hâkim olmuş ve bu hissiyât hürmet göregelmiştir. Büyük Millet Meclisi bu hissiyâtı nazar-ı i'tibâra alarak memlekette irâde-i milliyyeye rağmen alenî bir sâha-i tahrîb bulmaya başlayan, müstevlî bir salgın hâlini alan bu âfeti ortadan kaldırmış ve bu sûretle teâlîm-i İslâmiyye ile meşbû' olan irâde-i milliyyeyi bi-hakkın tatbîk etmiştir! Binâenaleyh Büyük Millet Meclisi tarafından verilen bu dînî, millî, ahlâkī, ictimâî karârın ilgāsına imkân ve ihtimâl tasavvur olunamaz.

Büyük Millet Meclisi tarafından vaz' olunan bir kānûnu, bilhâssa böyle teâlîm-i dîniyyeye muvâfık, irâde-i milliyyeye muvâfık, salâh-ı ahlâkī ve ictimâîye muvâfık bir kānûnu diğer bir millet millet meclisi nasıl ilgā edebilir ki, bu ilgā ile hem dîne, hem ahlâka, hem ictimâiyâta, hem temsîl ettiği milletin arzûsuna muhâlefet etmiş ve vaz'-ı aslîsinin aleyhinde hareket ederek ta'bîr-i ma'rûfuyla bindiği dalı kesmiş olur!

Büyük Millet Meclisi tarafından bu esâsât üzere vaz' olunan bir kānûnun ahvâl-i umûmiyyede hâsıl ettiği salâh âşikâr iken; milleti, hayât-ı âileyi yıkmak, hayât-ı ictimâiyyeyi türlü türlü cinâyât, türlü türlü levsiyât ile âlûde etmek, hayât-ı umûmiyye-i sıhhıyyeyi rahnedâr etmek gibi ta'dâd ve tafsîli uzun sürecek ve *Sebîlürreşâd*'ın sahâifinde pek

muhterem üstâdımız Şeyh Abdülazîz Çâviş Efendi hazretlerinin salâhiyetdâr kalemiyle bütün fecâyi'i teşrîh olunmuş olan beliyyenin istîsâliyle kazanılan muvaffakıyât meydânda iken bunları hiçe saymak ve bu beliyyeye yine bir meydân-ı tahrîb, yine salgın istîlâ kapılarını küşâd etmek akıl ve mantıkla, menfaat-i umûmiyye ile ve her şeyden ziyâde desâtîr-i ahlâkıyye ile kābil-i te'lîf değildir. Binâenaleyh herhangi nokta-i nazardan muhâkeme olunursa olunsun akd-i ictimâ' edecek Büyük Millet Meclisi'nin Men'-i Müskirât Kānûnu'nu ilgāya kıyâm etmesine imkân ve ihtimâl yoktur. Bilakis bütün millet, bu kānûnun tatbîkinde gösterilen müsâmahaları, karârsızlıkları, ihmâlleri hoş görmediğinden bilâ-kayd ü şart memnûiyet-i tâmmeyi tatbîk etmek için Büyük Millet Meclisi'nin müttefikan tedâbîr-i lâzimeyi ittihâz edeceği sûret-i kat'iyyede muntazardır.

Memleketin istikbâlini teşyîd edecek kavî, gürbüz, içki gibi hâdim-i ahlâk, hâdim-i sıhhat âfetlerin tahrîbinden sâlim bir neslin yetişmesini te'mîn edecek, menfaati amîm olan bir kānûnu tarsîn etmek hayâtî bir vecîbedir.

Geçen haftaki makālemizde hükûmetin, İstanbul'da Men'-i Müskirât Kānûnu'nun tatbîkine karşı gelen esbâb-ı hakīkıyyeyi ortaya koymasını taleb etmekle biz bu gibi bed-hâhâne şâyiaların meydâna çıkmamasını istihdâf etmiştik. Ne kadar haklı olduğumuz tebeyyün etti. Bu def'a da yine hükûmetin ittihâzı iktizâ eden bütün tedâbîri bir ân evvel ikmâl ederek bu gibi şâyiaların vâsi' bir meydân-ı revâc bulmamasına gayret etmesini ve Men'-i Müskirât Kānûnu'nu tatbîke ihtimâm etmesini taleb ederiz.

[166] ARÂZÎ-i MUKADDESE-i İSLÂMİYYE
İngiliz Himâyesine mi Giriyor?

Ahîren İngiltere hükûmet-i kıraliyyesi ile Hicaz hükümdârı Şerîf Hüseyin arasında akd olunacak olan bir muâhede projesinin resmî bir hulâsası Mısır gazetelerinde intişâr etti. Bu hulâsaya nazaran muâhedenin birinci maddesi tarafeyn-i âkıdeyn arasında sulh ve müsâlemetin câri olduğu ve tarafeynden birinin arâzîsini diğeri aleyhinde birtakım harekâta merkez olarak kullanmayacağı, ikinci maddesi İngiltere'nin Irak'ta, Mâverâ-yı Şerîa'da, Arabistan Şibh-cezîresi'ndeki Arabların istiklâlini tanıdığı, ve bu istiklâli te'yîd eylediği ve bundan yalnız Aden'in müstesnâ olduğu, Filistin'de Arabların hukūk-ı medeniyye ve dünyeviyyesine tecâvüz olunmayacağı, bu hükûmetler ittihâda mukaddime olmak üzere beynlerinde gümrük mukāvelâtı akd etmek istedikleri takdîrde İngiltere'nin bu arzûyu tahakkuk ettirmek arzûsuyla çalışacağı, bil-mukābele Hicaz kıralının Irak, Mâverâ-yı Şerîa ve Filistin'de İngiltere'nin hâiz olduğu vaz'iyet-i mahsûsayı kabûl ve İngiltere'ye muâveneti taahhüd edeceği, üçüncü madde Hicaz kıralının kab-le'l-Harb Asîr ve Necid emîrleri ile cây-gîr olan münâsebât-ı haseneyi idâme edeceği, dördüncü maddede Hicaz kıralının kendisiyle Asîr ve Necid arasınaki hudûd ve emlâk münâzaâtını sulhen tesviye edeceği ve lede't-taleb İngiltere hükûmetinin bu münâzaâtı tesviyeye yardım için ibzâl-i gayret edeceği, **beşinci maddede İngiltere'nin ta'yîn olunacak hudûd dâhilindeki Hicaz Kırallığı'na karşı vukū' bulacak herhangi hareket-i husûmet-kârâneye her türlü vesâitle mukāvemet edeceği,** altıncı madde Hicaz kıralının Londra'ya bir mümessil, bil-mukābele İngiltere kıralının Cidde'ye veyahud diğer bir limana kendi tarafından bir mümessil göndereceği, Hicaz kıralının İngiltere Hindistan'a konsoloslar ta'yîn edebileceği beyân olunmaktadır. Yedinci madde Hac'dan ve İngiltere'nin Hac dolayısıyla ittihâz olunacak adem-i müdâhalesinden, dokuzuncu madde her hacının te'diye edeceği rüsûmun ta'yîni lâzım geldiğinden bâhisdir. Mevâdd-ı sâire hükûmet-i Haşîmiyye tebeasıyla İngiliz hükûmet-i kıraliyyesi tebeasının mütekābil vaz'iyetinden bahs etmektedir.

Kāhire'de intişâr etmekte olan *el-Ahbâr* refîkimizin Başmuharriri Emîn er-Râfiî Bey bu muâhedeyi mevzû'-i bahs eden başmakālesinde diyor ki:

"İngiliz siyâseti epeyce zamandan beri Arabistan Şibh-cezîresi'nde nüfûzunu hâkim kılmak için çalışmaktadır. Bunun sâikı Arabistan'ın büyük bir servete mâlik olması, yahud azîm bir kitle-i ahâlî ile meskûn bulunması, yahud askerî

bir ehemmiyeti hâiz olması gibi sebebler değil, mahzâ orada emâkin-i mukaddese-i İslâmiyyenin, Ka'be-i Mükerreme'nin, Ravza-i Mutahhara-i Nebeviyye'nin bulunmasıdır.[6]

Fakat İngiltere, Harb-i Umûmî'nin mebâdîsinde eline Şerîf Hüseyin'in düştüğünü görür görmez aradığını, güveneceği adamı bulduğuna, yeryüzündeki bütün müslümanları hâkimiyetine münkâd edeceğine, Ka'be-i Mükerreme'nin ve Ravza-i Mutahhara'nın makarrı olan arâzî-i İslâmiyyeye hükümrân olmak ve Şerîf Hüseyin ile menâfi'-i şahsiyyelerinin îcâbâtına inkıyâden Hicaz'ın İslâm kabzasına düşmesi bahâsına da olsa İngiliz siyâsetinin âğūşuna atılanları elde tuttukça bu maksadına nâil olacağına kanâat hâsıl etti.

Târîh-i harbi ve Şerîf Hüseyin'in harekâtını teşrîh etmek şimdi uzun sürerse de mûmâ-ileyhin atmak istediği son hatvenin karşısında durarak Müslümanlığı ve müslümanları tehdîd eden müdhiş tehlike dolayısıyla efkârı îkāz etmeyi, "Arab-İngiliz" muâhedesi tesmiye olunan muâhedenin imzâsıyla bu tehlikenin tahakkuk edeceğini beyân etmeyi bir vazîfe biliriz.

Çünkü bu muâhede yalnız bir netîce tevlîd edebilir ki, o da Hicaz'ı İngiliz himâyesine alenen koymak, yani Ka'be-i Mükerreme'yi ve Ravza-i Mutahhara'yı hıristiyan bir devletin himâyesine tevdî' etmektir!!

Bu yalnız bizim hâtırımıza hutûr eden bir şey değil, bilakis hulâsa-i resmiyyesini neşr ettiğimiz muâhedenin îcâbıdır. Bu muâhedenin beşinci mâddesinde deniliyor ki: "İngiltere kıralı ta'yîn olunan hudûd dâhilinde Hicaz kırallığına karşı vukū' bulacak herhangi harekât-ı husûmet-kârâneye bütün harbî veya müsâlemet-kârâne vesâil ile mukāvemet etmeyi taahhüd eder."

İşte bu İngiliz himâyesinin rükn-i esâsîsi yahud himâyenin tâ kendisidir.

Bütün hukūk-ı beyne'l-milel ulemâsı himâyeyi ber-vech-i âtî ta'rîf etmekte müttefiktirler: "Şekl-i hâzırıyla himâye yeni bir sistemdir ki, biri diğerinden daha kuvvetli olan iki devlet arasında bir münâsebet vücûda getirir ve daha kuvvetli devlet zaîf olan devleti müdâfaayı taahhüd eder. Bu taahhüdün, zaîf devletin bahş edeceği bir takım müsâedât mukābilinde olması âdettir."

İngiltere ile Şerîf Hüseyin arasında akdi arzû olunan muâhede kuvvetli İngiltere ile zaîf Hicaz arasında bir münâsebet vücûda getiriyor ve bu münâsebet dolayısıyla İngiltere Hicaz'ı birtakım müsâedât mukābilinde müdâfaayı taahhüd ediyor.

[167] Bu müsâadât hakkında muâhededе birçok beyânât vardır. Bunların en mühimmi:

1– Hicaz kıralı İngiltere tebeasına imtiyâzât-ı adliyye bahş ediyor ve bunlardan biri müddeî veya müddeâ-aleyh olduğu takdîrde Hicaz mehâkimine da'vânın rü'yeti esnâsında bir İngiliz konsolosunun hâzır bulunmasını ve İngiliz konsolosu birtakım i'tirâzât der-meyân etmek istediği takdîrde muhâkemenin ta'lîkını kabûl etmektedir. Bundan başka Hicaz hükûmetinin derdest edeceği İngiliz tebeasının İngiliz konsoloshânesine teslîmi kabûl edilmektedir.

2– Hicaz'ın İngiltere'ye bahş ettiği müsâedât umûr-ı dâhiliyyeye inhisâr etmeyerek umûr-ı hâriciyyeye de şâmil bulunmaktadır. Muâhede Hicaz kıralının Irak, Mâverâ-yı Şerîa, Filistin'de İngiltere'nin vaz'iyetini kabûl ettiğini ve bundan başka İngiltere'ye muâvenet için her türlü gayrette bulunmayı taahhüd eylediğini kayd etmektedir.

Bu muâhede ancak fenâ netîceler tevlîd ediyor:

1- Hicaz'ı İngiliz himâyesine tevdî' etmek.

2- İngiliz tebeasına adlî imtiyâzât bahş eylemek.

3- Irak, Mâverâ-yı Şerîa ve Filistin'de İngiliz mandasını tanımak.[7]

[6] Buradan 5 satır çıkarılmıştır.

[7] Buradan 3 satır çıkarılmıştır.

Şerîf Hüseyin yalnız Hicaz'ın istiklâlini mahv etmekle iktifâ etmeyerek sâir Arab memâlikinin istiklâlini de mahv etmeyi istihdâf ve bu istiklâlin imhâsına yardım etmeyi de taahhüd ediyor. Fakat buna rağmen kendisi de, tarafdârânı da hiç utanmadan Arabların rehâkârı, hâmîsi, reîsi olduğunu iddiâ etmekten geri durmuyorlar.

Şübhe yoktur ki, Ka'be-i Mükerreme'nin ve Ravza-i Mutahhara'nın makarrı olan memleketleri İngilizlere teslîm eden ve Arab milletlerinin üzerinde hâkimiyet-i ecnebiyyeyi idâmeyi taahhüd eden bir adam hiçbir vakit kendisine rehâkâr lâkabı veremez. Bilakis böyle adam, her müslümanın, her Arabın istihkār edeceği bu harekât ile mütenâsib bir isim kendisine takmalıdır.

Şerîf Hüseyin Beytullâh ile Ravza-i Mutahhara'yı ihtivâ eden arâzî-i mukaddese-i İslâmiyye üzerinde hakk-ı tasarrufu hâiz değildir. Bu arâzî bütün müslümanların mâl-ı müşterekidir. Yeryüzünde bir tek müslüman bulunmaz ki, bu arâzînin bir himâye altında yaşamasına râzı olsun. Şerîf Hüseyin böyle meş'ûm bir muâhedenin netâyicini takdîr ederek bunu akd etmekten vazgeçmelidir. Nitekim yeryüzündeki bütün müslümanların bunu protesto etmeleri lâzım gelir. Bu onların hem hakkı, hem vazîfesidir.

Mümkün olsa da Şerîf Mehmed Şeref Adnan Paşa'nın geçen sene neşr ettiğimiz teklîfi tatbîk edilebilse. Müşârun-ileyh herhangi bir İslâm şehrinde bir İslâm kongresinin akdiyle Hicaz'ın mukadderâtını mevzû'-i bahs etmeyi ve onu ecnebî devletlerin ihtirâsâtından kurtarmayı teklîf etmişti.

Cenâb-ı Hakk'ın Beyt-i Mükerremi'ni ve Resûl-i Muazzamı'nın Ravzası'nı muhâfaza buyurmasını tazarru' ederiz."

*
* *

Emîn er-Râfiî Bey birâderimizin bu sözlerine ilâve edecek bir söz kalmıyor. Mûmâ-ileyh hissiyât-ı İslâmiyyeye bi-hakkın tercümân olmuştur. Yalnız şunu ilâve edelim: Beyt-i Ma'mûru'nu ashâb-ı fîlden tayr-ı Ebâbîl göndermekle sıyânet eden Cenâb-ı Kādir-i zü'l-Celâl, böyle bile bile harîm-i mukaddes-i İslâm'ı çiğnemek isteyen hâinleri de her hâlde cezâ-yı sezâlarına çarpacaktır. Her hâlde müslümanlar vazîfelerini îfâya şitâb etmelilerdir.

İSTANBUL ve KADINLARI

Bir Japon Profesörünün Mütâleâtı

İstanbul ve Ankara'yı ziyâret ettikten sonra İzmir'e gitmiş olan Tokyo'da kâin Waseda Dâru'l-fünûnu Asr-ı Hâzır Târîhi Profesörü Sabitaro Kemeyama ile İzmir'de münteşir *Anadolu* refîkimizin bir muharriri âtîdeki mülâkātı yapmıştır:

– Memleketimizin nerelerini dolaştınız?

– Evvelâ İstanbul'da üç ay kadar kaldım. Bursa'yı, Ankara'yı, Afyonkarahisar'ı, Eskişehir'i ziyâret ettikten sonra dün de İzmir'inize, bu güzel şehrinize geldim. Ankara'da üç hafta kadar kaldım ve Ankara'yı kendi nokta-i nazarıma göre pek şâyân-ı dikkat ve câlib-i merâk buldum. Zîrâ Ankara'da Türklerin geçirdikleri sâde hayâtı Japonların Japonya'daki hayatlarına pek müşâbih buldum. Bilirsiniz ki, Japonlar pek sâde bir hayât geçirirler. İki sene evvel Japonya'ya gelmiş olan en büyük Amerikalı bankalarından New Yor National City Bank Müdîri Frank Vanderlip Japonya hakkında demiştir ki: "Japonların sokaklarında kaldırım yok. Fakat Japonlar buna rağmen Avrupa memleketlerine para ikrâz ediyorlar." Ankara dahi âlâyişe ehemmiyet vermiyor. Bu sûretle Japon şehirleriyle büyük bir müşâbehet hâsıl oluyor.

– Memleketimiz şehirlerinden hangisini beğendiniz?

– İstanbul pek güzel bir şehir; yalnız ziyâde Avrupalılaşmış, fazla Garblılaşmış. İstanbul'da hakīkī Türk hayâtını görüp anlamak kābil değildir, zannederim. Bu i'tibârla Ankara'yı daha Türk ve daha Türklüğe yakın buldum. Ankara müceddeden inşâ edilecekmiş. Bu yeni inşââtta tabîî Türk tarz-ı mi'mârîsi nazar-ı dikkate alınarak yapılacak olursa Ankara bütün ma'nâsıyla Türkün şehri olur.

– Türk kadınlığı hakkındaki fikrinizi sorabilir miyim?

[168] – Türk kadınlığını tesettüre riâyetkâr buldum. Demek ki, iffet ihmâl edilmiyor. Hâlide Edîb ve Fatma Aliye Hanımefendiler'le görüş-

tüm. Türk kadınlığının yüksek sîmâlara mâlik olduklarını görerek sevindim. Yalnız İstanbul'da gördüğüm bazı hanımların tuvalete pek düşkün olduklarını gördüm. Japon kadınlığı moda husûsunda pek muktesiddirler.

El-yevm Tokyo'da iki inâs dâru'l-fünûnu vardır. Her Japon kadını az-çok okur yazar, fakat millî an'anelerine sâdık kalır ve Japon kadını parasını sokaklara atarcasına tuvalet düşkünü değildir ki, bu hâl mahallî iktisâdiyât üzerinde pek büyük te'sîrler yapar.

ŞUÛN

İstanbul:

Şürefâ ve Sâdât Gidiyor – İstanbul'da uzun müddetten beri ihtiyâr-ı ikāmet eden şürefâ ve sâdât şehrimizi peyderpey terk etmektedirler. İstanbul'da mevcûd şürefânın vaz'iyet-i mâliyyeleri şu son zamanlarda müşkilleşmiştir. Mısır ağniyâsından mürekkeb bir komite bu husûs için çalışmakta ve lâzım gelen parayı İstanbul'a göndermektedirler. Haber alındığına göre her bir seyyid ve seyyide için onbeş İngiliz lirası masârıf-ı râhiyye tahsîs edilmiştir. Geçen hafta on kişiden mürekkeb bir kāfile Mısır ve Yemen'e müteveccihen hareket etmiştir. Muktezî meblâğın vürûduyla beraber yeni bir kāfilenin daha hareketi mukarrerdir.

Türk Ocağı Kongresi – İstanbul'da yeniden te'sîs edilen Türk Ocağı geçen Cuma günü umûmî bir kongre akdine teşebbüs etmişse de a'zâdan ancak kırk kişi kadar geldiğinden, halbuki nizâmnâmesi mûcebince lâ-ekall ikiyüz a'zâ bulunmak zarûrî olduğundan o gün küşâd olunamamış, başka bir zamana te'hîr olunmuştur. *Vatan* gazetesinin istihbârâtına göre ocakta toplanmış olan gençler yekdiğeriyle pek harâretli müzâkere ve münâkaşalarda bulunmuşlardır. Eski hey'et-i idârenin ibrâz ettiği fa"âliyet ile kadınların yeni hey'et-i idâreye iştirâk edip etmeyecekleri de mevzû'-i bahs olmuş ve bazı Ocaklılar Ocağın tezyîn ve tefrîşi için ihtiyâr edilmiş olan masârıfın mahalline masrûf olmadığını ve Anadolu köylüsü pek sefîl ve perîşân bir hâlde bulunduğundan her şeyden evvel bunlara muâvenet lüzûmunu beyân etmişlerdir.

Türkçülük Hudûdunun Tevsî'i – Türk Ocakları Reîsi Hamdullâh Subhî Bey Dârü'l-fünûn kütübhânesinde gençlerle görüştüğü sırada Türk Ocakları'nın maksad-ı teessüsü ve gāyeleriyle hars ve ırk, dîn ve milliyet hakkında felsefe me'zûnlarından Osman Bey tarafından vukū' bulan suâle mufassal cevâblar i'tâ eylemiş, ırk ve milliyet mes'eleleriyle Türkçülük ve İslâmcılık da'vâlarına nakl-i kelâm eyleyerek Türklüğün kan ve ırk münâsebetlerinde değil, hars, mefkûre, lisân, tehassüs i'tibârıyla birbirinin aynı olan insanlarda bulunması lâzım geldiğini îzâh eylemiştir.

Bir Amerika Mektebinin Ma'rifeti – 1338 senesinde Göztepe'de, merhûm Hasan Râmî Paşa'nın köşkünde küşâd edilen Amerika Mektebi müslüman talebâtından aldığımız bir varakada, mezkûr mektebden şikâyet edilmektedir. Bu varakaya nazaran Türk talebelerde sabahları kiliseye gitmedikleri takdîrde ahlâk numaraları kırılmaktadır. Bundan mâadâ müslüman tâlibât Pazar günleri sâat onbirden ikiye kadar mektebin kilisesinde isbât-ı vücûd etmeye icbâr edilmektedir. Müslüman tâlibât, bu hâlden mektebin müdürüne şikâyet etmişler ise de müdür efendi; "Size Garb'ı öğretmek istiyoruz." gibi gāyet garîb bir cevâb vermiştir. Mezkûr mektebdeki Türk talebeler, aynı zamanda her gün kendilerine İncîl dersleri verilmesinden de şikâyet etmektedirler.

Görülüyor ki, bu Amerika Mektebi, çocuklarımızı Protestan yapmaya çalışmaktadır. Zâten ecnebî mektebleri, müslüman talebeyi tanassur ettirmeye uğraşmaktan hiçbir zaman hâlî kalmamaktadırlar. Bu bâbdaki şikâyetleri mükerreren yazdık. Fakat hiçbir semeresi görülmedi. Hükûmet ecnebî mektebleri nezdinde teşebbüsât-ı kat'iyyede bulunmalı, müslüman çocuklarını tanassur ettirmeye çalışmaktan başka bir şey olmayan bu küstâhlıkları men' etmelidir. Çünkü rehâ ve i'tilâmız için, çocuklarımızın sağlam bir akîde-i İslâmiyye ve milliyyeye mâlik olmaları lâzımdır. *(Tevhîd-i Efkâr)*

Filistin:

Mescid-i Aksâ'nın Kubbesi Çöküyor – İslâmiyet'i kabûl ettiği günden beri bütün mâ-melekini, hayâtını İslâmiyet uğrunda fedâdan çekinmeyen, koca bir Salîb âlemine karşı Müslümanlığı

müdâfaadan hiçbir zaman geri durmayan Türklerin, İslâm'ın alemdârı olan bu fedâkâr milletin çekildiği yerlerden yükselen feryâdlar, tahassürler, iştiyâklar gün geçtikçe tezâyüd ediyor. Ecnebîlerin iğfâlâtına kapılarak Türkleri başka türlü görmek isteyenler ayrıldıktan sonra Türklerin kıymetlerini, fedâkârlıklarını, dîn yolundaki hizmetlerini, makāmât-ı mübârekeyi himâye husûsundaki himmetlerini anlıyorlar. İşte Kudüs'den çekileli henüz birkaç sene olduğu hâlde oraları ne hâle geldi! Yahûdîler müslümanlara hükm etmeye başladı. İslâm'ın en mübârek ma'bedi olan "Mescid-i Aksâ", "Harem-i Şerîf harâbeye yüz tuttu. Kudüs'teki "Meclis-i Şer'î-i İslâmî" bir beyânnâme neşr ediyor. Bütün müslümanları Kudüs-i Şerîf'in ta'mîri husûsundaki yardıma da'vet ediyor. Diyor ki:

"Dünya üzerinde bulunan bütün müslüman kardeşlerimizi da'vet ediyoruz ki; nazarlarını, Cenâb-ı Hakk'ın etrâfını mübârek kıldığı birinci kıble, üçüncü harameyn olan Mescid-i Aksâ'ya çevirsinler. Birçok bedâyi'-i fenniyye ve mi'mâriyyeyi hâiz olan Harem-i Şerîf ve Mescid-i Aksâ, yakında harâb olmaya ve Allah göstermesin, yeryüzünde o muazzam eserden bir şey kalmamaya mahkûmdur.

Mescid-i Aksâ'nın kubbesi yağmur, kar, rüzgâr, fırtına ve sâir hâdisât-ı tabîiyye netîcesi olarak yavaş yavaş sukūt etmek isti'dâdını göstermekte ve uzun zamandan beri kurşun safhaları ve ahşâb aksâmı esâsen harâb olunmuş bulunmaktadır. Bir daha tanzîr edilmeyecek sûrette altın nakışlarla bedîî bir sûrette tezyîn edilmiş olan bu ma'bed ile "Hacer-i Mukaddes" Mescidi'nin bakılmadığı takdîrde harâb olması muhakkaktır."

Bu da'vetnâme bundan sonra bu ta'mîrin keşfinden ve emr-i mühimmi Mi'mâr Kemâl Beyefendi'nin der-uhde ettiğinden fakat mahallî evkāfın bu işe tamâmıyla kifâyet etmediğinden bahisle diyor ki:

"Binâenaleyh Meclis-i İslâmî bütün akvâm-ı İslâmiyyeye, bu muazzam ma'bedin ta'mîri husûsunda dest-i muâvenetini uzatması için bir da'vet yapmaya karâr vermiştir. Hakkında üçyüzelli milyon insanın mütesâviyen hürmet ve takdîs hisleri beslediği bir ma'bedin harâb olmasının önüne geçilmelidir. Her müslüman kardeş bu husûsda elinden geleni esirgememelidir. Bu bir hayırdır ve Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'da; "Allah'a ve yevm-i âhirete inananlar mesâcid-i ilâhiyyeyi ta'mîr ederler" buyuruyor. Cenâb-ı Hak sizi ve bizi bu işte muvaffak bi'l-hayr buyursun!"

Hey gidi müslümanlar, ne hâllere düştüler!.. Ne idiler, ne oldular!.. Kelimeleri târumâr oldu, vahdetleri yıkıldı, şevketleri söndü, ma'bedleri harâbeye yüz tuttu, gönülleri fütûra düştü. Şimdi feryâd ediyorlar. Fakat heyhât, bu seslere cinlerden başka cevâb verecek yok! Basîretleri zâil olanların kulakları da işitmez olur. [8](فریاد إ زین نوع وجودعدم آلود)

[8] Bu çeşit "yok!" olan bir "varlık"tan, feryadlar olsun!

Şehzâdebaşı : Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Bâb-ı Âlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

05 Temmuz 1923 | 20 Zilka'de 1341 | * Perşembe * | 05 Temmuz 1339 | Cild: 21 - Aded: 542-543

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Beş sene mukaddem Hayderî-zâde İbrâhim Efendi hazretlerinin zamân-ı meşîhatinde Anglikan Kilisesi Makām-ı Meşîhat'den bazı suâller sormuştu. Müşârun-ileyh lâzım gelen cevâblar verilmek üzere mes'eleyi Dâru'l-Hikme'ye havâle buyurmuştu.

Dâru'l-Hikme mes'eleyi lâzım gelen ehemmiyetle telâkkī etti. A'zâsından müteaddid zevât ayrı ayrı cevâblar yazmaya başladı. Lâkin araya bir rakābet girdi. Bir aralık mebâhisi kendi aralarında taksîm ile tahrîr etmek cihetini tecrübe ettiler. O da olmadı. El-hâsıl dört-beş sene zarfında şu mes'eleyi bir netîceye iktirân ettirmeye muvaffak olamadılar.

Nihâyet son zamanlarda üstâd-ı muhterem İzmirli İsmâil Hakkı Beyefendi'nin cevâbı tercîh olunarak bunun etrâfında müzâkere ve münâkaşalar başladı. Komisyonlar teşekkül etti. Tekrâr tekrâr tedkīk olundu, bazı mebâhisi sansür edildi. Uzun müzâkere ve münâkaşalardan sonra bu cevâbın gönderilmesine karâr verildi. Fakat Dâru'l-Hikme ona da muvaffak olamadı. O sırarada müşârun-ileyh Hakkı Beyefendi Ankara'da bir İslâm Akademisi mâhiyetinde olan Şer'iye Vekâleti'nde yeni müteşekkil Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye hey'et-i ilmiyyesine a'zâ ta'yîn olunarak Ankara'yı teşrîf ettiler. Biraz sonra Dâru'l-Hikme ilgā olundu. Bunun üzerine bu mühim vazîfenin îfâsı Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi'ne intikāl etti.

Mes'ele vekâlet-i müşârun-ileyhâya gelince Şer'iye Vekîli Abdullah Azmi Efendi hazretleri; "Bu işin şimdiye kadar taahhurunda bir hikmet olduğu anlaşılıyor. Demek bu cevâbı vermek Ankara'ya nasîb olacakmış. Büyük Millet Meclis-i İslâmîsi için azîm bir şeref teşkîl edecek olan bu cevâbın derhâl netîcelendirilmesi îcâb eder." diye işe kemâl-i ciddiyyet ile başladılar. Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye ile İftâ Hey'etleri birleşerek Hakkı Beyefendi'nin eserini tedkīke başladılar ve bazı ta'dîlât ile neşrine karâr verdiler.

Eserin tedkīkātı hitâm bulduğu sırada Abdullah Azmi Efendi hazretleri Şer'iye Vekâleti'nden çekilmiş, Konya Meb'ûsu Vehbi Efendi hazretleri onu istihlâf etmişlerdi.

Müşârun-ileyh Vehbi Efendi hazretleri, tedkīkātı hitâm bulan bu eserin neşrini tasvîb etti. Şu kadar ki, bu eser pek mufassal olduğu cihetle daha vecîz, daha sâde ve diğer lisânlara tercümesi daha kolay diğer bir eserin te'lîfini Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Reîs-i Âlîsi Şeyh Abdülazîz Çâviş Efendi hazretlerine havâle buyurdular. Bunun üzerine üstâd-ı müşârun-ileyh başka bir tarz-ı nevînde mükemmel bir eser vücûda getirdiler. Tahrîr ve te'lîfi hitâm bulan bu eserin şimdi

Ankara'da tab' edilmekte olduğu, Arabca yazılan bu eserin yine müellifi tarafından İngilizce'ye tercüme edilerek Türkçe nüshasıyla beraber Anglikan Kilisesi'ne Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından resmen gönderileceği, ayrıca tab' edilmekte bulunan ve pek mühim mebâhisi **[170]** ihtivâ eden üstâd-ı muhterem Hakkı Beyefendi'nin eserinin de her tarafa dağıtılacağı memnuniyetle haber alınmıştır.

Demek ki, bu mes'ele artık hüsn-i sûretle netîceleniyor. Ve bütün Müslümanlık ve Hıristiyanlık Âlemi'ni alâkadâr edecek olan bu muazzam vazîfenin îfâsı Büyük Millet Meclisi hükûmetine nasîb oluyor. Büyük Millet Meclisi için bu bir fâl-i hayrdır. Bu cevâb, Büyük Millet Meclisi'nin izzet ve şerefini bütün Cihân-ı İslâm'da tezyîde hâdim olacağı şübhesizdir. Yirminci Asır'da Müslümanlık kendi esâsât ve desâtîr-i âliyyesini Hıristiyanlık Âlemi'ne karşı bast u temhîd ediyor. Ulûmun bugünkü hâriku'l-âde terakkıyâtı huzûrunda İslâm, kendi mâhiyetini, hayât-ı fikriyye ve maddiyyedeki te'sîrâtını, inkılâbâta karşı nokta-i nazarını, cihânı taht-ı tazyîkinde ezen mezâhim-i hâzıraya çâre-sâz olacak düstûrlarını teşrîh ediyor. Bittabi' bu cevâb, Şark ve Garb âleminde büyük bir ehemmiyetle nazar-ı tedkîke alınacaktır. Ve netîcede hiç şübhe yok İslâm'ın ulviyeti, nasıl bir dîn-i fıtrî ve umûmî olduğu, beşerin saâdeti için bundan başka bir yol olmadığı tezâhür edecektir.

Bu muazzam eseri büyük bir i'tinâ ile Türkçe'ye tercüme eden Âkif Beyefendi üstâdımızdır. Fevka'l-âde ehemmiyeti hâiz olan bu mühim eserin bazı parçalarının *Sebîlürreşâd* ile şimdiden neşri münâsib görüldüğü cihetle ber-vech-i âtî mukaddimesinin neşrine ibtidâr olunmuştur. Hemen Cenâb-ı Hak böyle muazzam bir hizmet-i İslâmiyye îfâsına muvaffak olan Büyük Millet Meclisi'ni, hükûmetini, Şer'iye Vekâleti'ni, Ted-kīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye hey'etini ile'l-ebed pâyidâr eylesin ve daha böyle nice nice hidemât-ı muazzama-i İslâmiyye îfâsına muvaffak bil-hayr buyursun, âmîn!

Sebîlürreşâd

*
* *

Bismillâhirrahmânirrahîm

Beş sene kadar oluyor, Anglikan Kilisesi İstanbul'daki Meşîhat Makāmı'na Londra'dan bir mektûb göndermişti. Dîn-i İslâm'ın rûhu, mâhiyeti nedir? Bidâyet-i zuhûrundan beri bu dîn hayât-ı medeniyye ve fikr-i beşer üzerinde ne gibi te'sîrler husûle getirmiştir? Bunların aşağıda icmâl edilecek diğer birtakım suâllerle birlikte îzâhını istiyordu.

Meşîhat mes'eleyi kemâl-i ciddiyyetle telâkkī ederek Dîn-i İslâm'ın usûlüne, fürû'una vâkıf zevâttan müteşekkil Dâru'l-Hikme hey'etine gönderdi. Üstâd-ı muhterem İzmirli İsmâil Hakkı-Beyefendi tarafından bu mevzû'a dâir o zaman (*el-Cevâbü's-sedîd fî beyân Dînü't-tevhîd*) unvânlı bir eser kaleme alınmıştı. Hey'etin maz-har-ı takdîri olan bu mühim eser maksadı te'mîne her cihetle kâfî di. Ancak üstâd-ı fâzıl Şer'iye Vekîli Hoca Vehbî Efendi hazretleri bu risâlenin neşrinden, yahud Anglikan Kilisesi'ne irsâlinden evvel bir kere de riyâsetiyle mübâhî bulunduğum Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Encümeni'nce tedkīkīni arzû buyurdular.

Bunun üzerine encümen eserin ihtivâ ettiği mebâhis-i âliyyeyi nazar-ı teemmülden geçirdi ve lâzım gelen ta'dîlâtı icrâ ederek neşrine karâr verdi. Filhakīka İslâm'ın akāidini, ahkâmını, âdâbını tamâmıyla muhît olan bu te'lîf-i güzîn Dîn-i Tevhîd'in ma'sûm çehresine uzun asırların yığdığı zünûn ve evhâm perdelerini yırtmış atmış, nâsiye-i dîni birçok nesillerin eliyle sürülen siyâh lekelerden temizlemiştir.

Bununla beraber Şer'iye Vekîli efendi hazretleri daha vecîz, daha sâde ve diğer lisânlara tercümesi daha kolay bir ikinci eserin daha kaleme alınmasını âcizlerine teklîf buyurdular. Bunun üzerine mütevekkilen alâllâh işe başladım. Eserimde serd olunan suâllerin hudûdu hâricine çıkacak değilim. Yalnız ilerdeki mebâhisin anlaşılmasını kolaylaştıracağı için ayrıca bir mukaddimeye lüzûm gördüm.

Suâller şunlardır:

1) Dîn-i İslâm nedir?

2) Gerek hayât-ı fikriyye, gerek hayât-ı maddiyye sâhasında Müslümanlığın husûle getirdiği te'sîrler neden ibârettir?

3) İnsâniyetin saâdetiyle yahud felâketiyle netîcelenen inkılâbâtın esbâb ve avâmili hakkında İslâm ne düşünüyor?

4) Hayât-ı hâzıranın mezâhimine karşı ne gibi çâreler gösteriyor?

Ankara

Abdülazîz Çâviş

MUKADDİME

Dîn-i İslâm'ın mâhiyetiyle hayât-ı fikriyye ve hayât-ı hâriciyye sâhalarındaki âsârını tedkîk etmezden evvel kâinât-ı beşerin risâlet-i Muhammediyye devrindeki ahvâl ve şuûnu üzerinden icmâlî bir nazar geçirmek pek münâsib olacak. Maamâfîh biz bu kâinât-ı beşerden yalnız Cezîretü'l-Arab'da oturan ümmetlerle bunların şarkında, şimâlinde, garbında sâkin bulunarak kendileriyle siyâsî, gayr-i siyâsî münâsebâtı olan mücâvir akvâmı kasd etmekteyiz.

Edyân ve Ahvâl-i Rûhiyye: Ma'lûmdur ki, in-san harekâtında doğru yolu bulmak ve hayır ile şerri ayıran hudûdu seçerek başkalarının hukū-kunu çiğnememek ve umûmun menâfi'ini şahsî menfaatine kurbân etmemek için ni'met-i akıl ile meftûr olmuştur. Ancak insanın sırf maddî ve hayvânî olan kısmı –ki, iki unsurdan birini teşkîl etmektedir– çok def'alar kendisinin rûhânî olan unsuruna galebe ediyor ve o zaman irâde-i beşer önünde birçok yollar ayrılıyor; ta'bîr-i dîgerle hukūkun sâhasını, hudûdunu gösteren nişâneler yıkılıyor; fazîletin yolları, izleri siliniyor; artık adâleti, insâfı te'mîn husûsunda akıl bir mevcûdiyet gösteremez oluyor. İnsanlar kudret, servet i'tibârıyla mütefâvit oldukça bunları birbirine tecâvüzden men' edecek bir kuvve-i zâcire kalmıyor. O zaman kavî za'îfin üzerine çullanıyor; zengin fakīre tahakküm ediyor. Beşer maddeye ve hevesâtına tapındıkça rûh-ı insânînin gāyesi olan fazîletten gaflet etmiş, kuvvetliler kānûnun ta'kībinden emîn oldukça âcizlerin bütün hukūkunu kendileri için helâl tanımış ve o bî-çârelerin zararına olarak maddî, şahsî bütün emellerini tatmîn husûsunda merhamet, **[171]** adâlet nâmına hiçbir hissin münkādı olmamıştır. İşte insanın zuhûrundan beri yeryüzünü dolduran mezâlimin ve ebnâ-yı beşerden bir kısmının diğerine saldırmasının sırrı budur ki, tafsîline mukaddimemizin müsâadesi yoktur. Bu husûsda fazla îzâhât için ma'rifetü'n-nefs ve ahlâk kitâblarına mürâcaat ister.

Efrâd-ı beşerin birbirine savleti yüzünden âcizlerin felâketi artıyor; zulüm yangınları efrâd arasındaki hukūk-ı mütekābilenin hudûdunu gösteren nişâneleri yakıp yıkıyor; netîcede ise mallar, canlar, ırzlar mubâh oluyor. İşte bu elîm âkıbetin tahakkuku üzerinedir ki, beşer bütün hüsrânının, bütün sefâletinin menşe'i kesilen şu maddeden başka bir ma'bûda ihtiyâc duymaya başlıyor. Kendilerini muhât oldukları hırmândan kurtaracak bir müncî, sâha-i saâdete doğru çıkaracak bir mürşid görebilmek için boyunlar uzanıyor, gözler âfâk-ı imkânı süzmeye başlıyor.

Fâtır-ı Hakîm'in kānûn-ı ezelîsi o sûretle cereyân etmektedir ki, herhangi ümmetin başı sıkılır, efrâd arasında fitneler, fesâdlar çoğalırsa içlerine bir resûl yahud bir nebî yahud âkıbetin vehâmetini anlatacak bir müceddid gönderilir. İnsanın yeryüzünde zuhûrundan beri hâl böyle devâm etmiştir; dünyânın sonuna kadar da aynı seyri ta'kīb edecektir.

Bu nebîlerle bu müceddidlerin zuhûrundan maksad, fesâda varan şuûnun salâhını te'mîn etmek, çığırından çıkan ahlâkı yola getirmek, sukūt içinde çırpınan rûhları yükseltmektir; başka hiçbir şey değildir. Ancak bunlardan bir kısmı mahdûd ve muayyen ümmetlerin mahdûd ve muayyen dertlerine karşı yine mahdûd çârelerle gönderilmiştir; Sâlih ve Hûd aleyhimesselâm ile enbiyâ-yı Benî-İsrâîl'in birçokları gibi.

Bir kısmı da insanları behîmî heveslerden alıkoymak ve bütün hatîâtın en başındaki ihtirâsdan kurtarmak için gelmiştir ki, Îsâ aleyhisselâm bunlardandır. Evet, Hazret-i Mesîh medenî kānûnlara, meşrûtî nizâmlara sâhib bir kavim içinden zuhûr etmişti. Yalnız bu kavim şehevâtının esîri kesilmişti, behîmî hırslardan başka hiçbir zevk ile oyalanamıyordu. Hazret-i Îsâ Yahûdîlerin içinden öyle bir zamanda zuhûr etmişti ki, murâbahacılık beşeriyetin kanını kurutmuş, halk Allâh'ı bırakıp hahamlarına tapınıyordu. Evet, Cenâb-ı Mesîh Yahûdîlerle mücâvirleri bulunan ümmetlerin arasından öyle bir zamanda zuhûr etti ki, bütün karâbet-i râbıtaları târumâr olmuş, ahlâk tefessüh etmiş, behâyim gibi yiyip içmekten başka hayâtın hiçbir zevki kalmamıştı. Yürekler dîn duygusu, vicdân kaygısı gibi kuvâ-yı zâcireden büsbütün hâlî idi. Bunun için muharremât alabildiğine revâc bulmuş; merhamet, şefkat meyilleri ise tamâmıyla silinmişti.

İşte insanları dünyadan ve dünya metâ'ından kemâl-i şiddetle tenfîr için Îsâ ibnu Meryem'in gûn-â-gûn usûllere mürâcaat ettiği, nefislerde-

ki azgınlığı giderecek, kimsesizlere, çocuklara, hâsılı bütün bî-çârelere karşı rıfk u mülâyemet telkīn edecek bir takım emsâl ve hikâyât nakl ettiği zaman ümmeti bu hâlde idi. Binâenaleyh Nasrâniyet bütün Yahûdîlerle Romalıların kalblerine hâkim kesilen maddiyâta karşı i'lân-ı harb için gelmişti. Bunun içindir ki Cenâb-ı Mesîh'in risâleti cihâdın yalnız nefs-i emmâreye âid kısmına inhisâr etti; daha ötesine geçmedi.

Kavânîn ve nizâmât-ı idâriyyeye gelince; bunları "kayser"e bıraktı. Hakkullâh nâmına ise Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'un vicdânlar üzerindeki hukūkunu taleb ile iktifâ etti. Bir de îmân ve ibâdetle tevhîd-i ilâhîye da'vette bulundu. Sonra, Ehl-i Kitâb olan Yahûdîlere ricâl-i dîni ma'bûd ittihâz ettiklerinden ve İbrâhim ve İsmâil nâmına heykeller diktiklerinden dolayı, tıbkı Dîn-i İslâm gibi, inzârâtta bulundu.

Nitekim Bi'r-i Ya'kūb'da sâmirî kadınına şu sözleri söylemişti: "Artık sâdık kulların Allâh'a ihlâs ve sıdk ile ibâdet edecekleri zaman gelmiştir ki, o da bu zamândır."

Filhakīka bugünkü mezâhib-i Nasrâniyyeden bir kısmı Saint Paul'ün dînidir. Yoksa Îsâ'nın dîni değildir. Ve bunun içindir ki, yarı yarıya putperestliktir. Çünkü Saint Paul Yahûdî olmakla beraber aldığı terbiyede İskenderiye felsefesiyle şâibedâr Yunan putperestliği vardı. İşte bu rûhdur ki, Saint Paul'ün Romalıların içine sokulabilmesi için yol açmıştır. Çünkü berikiler o zamanki putperestlikleriyle ekānîm-i selâse akīdesi arasında eski dînlerine muârız bir şey göremiyorlardı.

Cenâb-ı Mesîh muhabbet esâsı üzerine müstenid bir tehzîb-i ahlâk ile iktifâ etti. Bununla beraber hayır ile şerrin hudûdunu gösterir, ihtiyârî yahud ictinâbî zarûrî harekâtı bildirir bir düstûr-ı ahlâkı teblîğ etmedi. Kezâlik Cenâb-ı Hakk'a tazarru' ve amelî ibâdet için muayyen bir şekil göstermedi. Akāid-i ilâhiyye bahsinde ise hiçbir şey söylemedi. Şu kadar ki; yeryüzünde biraz daha kalaydı da devre-i risâleti böyle üç seneye inhisâr etmeyeydi, elbette ümmetini ruesâ-yı dînin keyfine bırakmazdı. O ruesâ-yı dînin ki emr-i dîni nefislerine hasr ederek akāidi, vicdâniyâtı, eşkâl-i ibâdâtı tesbît imtiyâzâtını başkasına vermediler. Sonra *Ahd-i Atîk, Ahd-i Cedîd* Kitâbları'nın tefsîrini ve ister nâfi', ister muzır olsun kilisenin herhangi bir emrine karşı münâkaşayı sûret-i kat'iyyede tahrîm ettiler.

Hâsılı Cenâb-ı Mesîh arkada kalanlar için geniş bir boşluk bırakarak gitti ve kendinden sonra gelen ruesâ-yı dîn o boşluğu öyle bir tarzda doldurdu ki, dehşeti yalnız akvâm-ı nasrâniyyeyi inletmekle kalmadı, asırlarca bütün cihân-ı beşeriyyetin hüsrânına sebeb oldu. Şâyed bilhâssa Onsekizinci, Ondokuzuncu Asırlar'da birbirini ta'kīb eden ihtilâller, inkılâblar olmasaydı ne Avrupalı, ne de başkası için bu ruesânın mezâliminden kurtularak saâdetin yüzünü görmek ebediyyen nasîb olmayacaktı.

[172] Ma'lûmdur ki; edyânın kıymetini takdîr için bir mîzân varsa o da cemâatlerle halk üzerindeki te'sîrinin derecesidir; zîrâ her yerde ve her zamanda akvâmın istinâd ettiği erkânı, cemââtin vücûd bulduğu anâsırı halk tabakası teşkîl eder. Ümmetlerin saâdeti yahud felâketi bunların saâdeti yahud felâketiyle tahmîn olunur. Kezâlik hayât-ı ictimâiyyenin fesâdı yahud salâhı bu tabakadaki fesâdın yahud salâhın mikdârıyla bilinir. Binâenaleyh bir dînin salâhiyetini yahud adem-i salâhiyyetini tedkīk için mürâcaat olunacak mi'yâr kendisine ittibâ' eden cemâat üzerinde vücûda getirdiği âsârın mâhiyetinden ibârettir. O hâlde herhangi bir dînin hüviyetini bilmek isteyen kimse şu cihetleri tedkīk etmelidir: Acaba o dîn kendisiyle mütedeyyin olan cemâatleri ve ferdleri yükseltebiliyor mu? Acaba halkın şuûnuna salâh, muâmelâtına intizâm veriyor mu? Acaba efrâdı birbirine taarruzdan men' ediyor mu? Acaba hissiyâta necâbet, rûhlara nezâhet vererek insanların harîm-i ilâhîye kurbunu artırıyor mu? Acaba fikri yükseltmeye, cehli kovmaya, hâsılı vesâil-i maîşeti, ticâret, san'at, zirâat gibi erkân-ı hayâtı daha mükemmel bir hâle getirmeye yardımı dokunuyor mu?

Mâdem ki edyânın gāyesi –bizim anlayışımıza göre– ümmetlerin salâhını, saâdetini te'mînden ibâret oluyor, arada kıymetçe bir fark olmak ve her dînin mertebesini bu sâhada vücûda getirdiği âsâr ile ölçülmek tabîîdir.

Şunu da söylemek îcâb eder ki; "Dünyaya âid şuûnu dîne karıştırmamalı; edyânın vazîfesi sırf vicdânî ve rûhî birtakım âdâb ve ta'lîmâta inhisâr etmeli!" iddiâsı hatâ-yı mahzdır. Vâkıâ Hazret-i

Mesîh'den üçyüz sene kadar evvel gelen ahbâr-ı Yehûd arasında asr-ı hâzır gayr-i müslimlerinin tervîc ettikleri bu mezhebe tarafdâr olanlar vardı. Bunlar; "Şuûn-ı ictimâiyye ve medeniyyenin îcâb ettiği kavânîn ve ahkâm ile uğraşmak edyânın işi değildir." diyorlardı. Lâkin şâyed bu ümmetlerin dînleri Müslümanlık gibi hayâtın her şu'besine âid ahkâmı ihtivâ edeydi, o zaman böyle bir söz söylemezler ve büsbütün başka bir mutâlâa yürütürlerdi. İnşâaallâh ilerde bu mevzû'a dâir lüzûmu kadar îzâhât vereceğiz.

MÜSLÜMANLIĞIN RÛH-ı İLMÎ ve EDEBÎSİ

1

Muharriri: **Seyyid Emîr Ali**

(تعلموا العلم فان تعلمه لله حسنة ، ودراسة تسبيح ،
والبحث عنه جهاد ، وطلبه عبادة ، وتعليمه صدقة ، وبذله لاهله قربه)

Hâdîs-i şerîf

Risâlet-penâh Efendimiz'i sâir peygamberân-ı ızâmdan temyîz eden bir sıfat da ilim ve irfâna muhabbetidir ki, bu sıfat-ı garrâ, Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'le asrımızın cihân tefekkürü arasında en sıkı irtibâtı muhâfaza etmektedir. Asr-ı Saâdet'te ümmet-i İslâmiyyenin makarrı olan Medîne-i Münevvere Mekke'nin sukūtundan sonra yalnız ruesâ-yı Arab için değil, hâricden gelen müdekkikler için de bir merkez-i câzibiyet teşkîl ediyordu. Acemler, Yunanîler, Suriyeliler, Iraklılar, Afrika'nın şimâl ve garbından müteaddid milliyetlere mensûb rengârenk insanlar Medîne-i Münevvere'ye koşuyor ve ekserîsi tahsîl-i irfân için, Peygamber-i İslâm'ı dinlemek şevkıyle geliyorlardı.

Peygamberimiz ilmin kıymetini öğretmiştir. Buyururlar ki: "İlmi öğreniniz. Çünkü Allah uğrunda ilmi öğrenmek bir hasenedir. İlimden bahs etmek nâm-ı Hudâ'yı tesbîhdir. İlmi aramak ci-hâddır. İlmi tahsîl etmek ibâdettir. İlmi ta'lîm etmek sadakadır. İlmi ehline bezl etmek Hak Teâlâ'ya takarrubdür. İlim nehy olunan şeyleri, nehy olunmayanlardan tefrîke hizmet eder. İlim, Allah yolunu tenvîr eder. Çöllerde enîsimiz ilimdir. Yalnızlıkta dost, ilimdir. Arkadaşlardan mehcûr kaldığımız zaman en vefâkâr refîk, ilimdir. İlim bizi saâdete îsâl eder. Sefâletten vikāye eder. İlim zînetimizdir. Düşmanlarımıza karşı silâhımızdır. İlimle, Allâh'ın kulu hayır ve salâhın şevâhikına i'tilâ eder, saâdet-i uhreviyyesini de te'mîn eyler."*

Yine Peygamberimiz buyurur ki: "Ulemânın mürekkebi, şühedânın kanından mübecceldir." Ve arkadaşlarına tavsiye eder ki: "İlmi Çin'de bile olsa taleb ediniz."** "İlim uğrunda vatanını terk eden Allah yolunda adım atar." "İlim uğrunda seyâhat edene Cenâb-ı Hak cennet yolunu gösterir."***

Kur'ân-ı Kerîmimiz'de ilim ve irfânın yüksek kıymetinden bahs eder. Sûretü'l-Alak'ı tefsîr ederken Zemahşerî âyât-ı Kur'âniyyeyi şu sûretle tefsîr eder:

"Hak Teâlâ insanlara bilmediklerini öğretmiştir. Bu da rahmet-i ilâhiyyenin azametine delâlet eder. Hak Teâlâ insanları cehâlet karanlıklarından irfân aydınlığına çıkardı ve kendilerini yazı yazmak ni'met-i kübrâsının kıymetinden âgâh eyledi. Yazı olmasa ulûm vücûd bulamaz, tedvîn edilemez, kudemânın târîhi kayd olunamaz, sözleri bize intikāl edemez, kütüb-i münzele tastîr edilemez, umûr-ı dîn ve dünya tanzîm olunamazdı."

İslâm'ın intişârına kadar Arablık, Arabistan Şibh-cezîresi'ne münhasır bulunuyor, şimâl-i garbîye ve şimâl-i şarkîye doğru giden bazı izler hiç inkişâf-ı fikrîye delâlet edemiyordu. Şi'ir, hitâbet ve tencîm kable'l-İslâm Arabların en sevgili meşgaleleriydi. İlim ve edebiyât müesseseleri yoktu. Fakat Peygamberimiz'in sözleri Arabların uyanan zindegîsine yeni bir darabân bahş etti. Peygamberimiz'in hayâtında terbiyevî bir müessesenin temelleri atılmıştı ki, bilâhare bu temellerin üzerine Bağdad'da, Kāhire'de, Kurtuba'da dâru'l-fünûnlar kāim oldu. Medîne'de Peygamberimiz ilim ve irfâna **[173]** da'vet ediyordu: "Halik'ın âsârını bir sâat teemmül etmek yetmiş sene ibâdetten hayırlıdır.", "Bir sâat ilim ve irfân meclisinde bulunmak bin şehîdin cenâzesini teşyî'

---

* *Bihâru'l-Envâr*'dan.
** *Misbâhu'ş-Şerî'a*'dan.
*** *Câmi'u'l-Ahbâr*'dan.

etmekten, bin gece namaz kılmaktan daha kıymetlidir.", "İlim ve irfân taharrîsine giden tâlib-i ilme Cenâb-ı Hak Firdevs-i A'lâ'da bir makām-ı muallâ ihsân eder ve tâlib-i ilmin ilim yolunda attığı her adım mübecceldir ve telâkkī ettiği her ders için mükâfâta nâil olur.", "İlme ve ulemâya hürmet edenlere Cenâb-ı Hak da riâyet eder.", "İlme ve ulemâya hürmet eden bana hürmet etmiş olur." meâlinde sözler söylüyorlardı. Hazret-i Ali kerremallâhu vechehû Efendimiz de ilme dâir birçok beyânâtta bulunmuşlardır: "İlimde terakkī etmek, terakkīnin en yükseğidir. İlme hayât veren hiçbir vakit ölmez. İnsanın en büyük zîneti ilimde tebahhurdur."

Risâlet-penâh Efendimiz'le ashâb-ı güzînin bu türlü telkīnâtı ahrârâne bir siyâsetin ta'kībine, kâffe-i sunûfun ilimden hisse-yâb olmak hasebiyle mütehassis olmasına bâdî olmuştur. Hatt-ı kûfînin ashâbdan biri tarafından öğrenilmesi müslümanların ilk inkişâfına çok yardım etmiştir. O devir, i'tikād ve samîmiyet devri idi. Gāyesiz, hayâtsız felsefenin tahakkümüne karşı rûhun devr-i kıyâmı idi. Ferâiz-ı dîniyyenin îfâsı, fedâkârlık hissinin takviyesi, mübâreze-i hayâtta bir fâide-i ameliyyeyi hâiz olan irfâna kıymet verilmesi müslümanların en ziyâde nazar-ı dikkatini celb eden hedeflerdi.

Tefekkür devri az bir zaman sonra başladı. Bunun esâsâtı Peygamberimiz'in müsbet telkīnâtında mündemicdi.

İrtihâl-i nebevîyi müteâkıb vukū' bulan bazı hâdisât-ı ihtilâl-cûyâneye rağmen edebiyât ve sınâât İslâm Âlemi'nde hiçbir vakit ihmâl olunmamıştır. Hazret-i Ali ve Hazret-i İbnu Abbâs, şi'ir, nahiv, târîh, riyâzıyâta dâir umûmî dersler verdikleri gibi başkaları da inşâd, hüsn-i hat dersleri verirlerdi.

Emevîlerin devr-i hâkimiyyetinde müslümanlar ilme vakf edecek çok zaman bulamamışlar, harb ve siyâsetle iştiğāl etmişlerdir. Takrîben bir asır zarfında Emevîlerden Ebû-Hâşim Hâlid b. Yezîd ilme vakf-ı hayât ederek "Âl-i Mervân'ın Filozofu" nâmını ahz eyledi.* Maamâfîh Bizans'da Justinien'in haleflerinden taassub-kârâne tazyîkāta dûçâr olan ulemâ o sıralarda Âl-i Resûl'e ilticâ ederlerdi.

Nastûrîlerin Edisa ve Nusaybin'de vücûda getirdikleri felsefe ve tıb medreseleri yıkılmış, müderrisleri ve talebesi İran ve Arabistan'a ilticâ etmişlerdi. Bunların birçokları Risâlet-penâh Efendimiz'le hulefâsı Hazret-i Ebûbekir'in devrinde olduğu gibi Medîne'ye gitmişler ve Hazret-i Ca'feru's-Sâdık'ın etrâfında toplanan ketîbe-i irfâna iltihâk etmişlerdi. Müteaddid ve muhtelif dimâğların Medîne-i Münevvere'de ictimâ'ı müslümanlar arasında ulûm ve fünûnun terakkīsini teşvîk etti. Medîne-i Resûl'den Şam'a doğru azîm bir fa'âliyet-i fikriyye insıbâb ediyordu.

Müslümanların Rumlarla mücâdelâtı bunların lisânını ve felsefelerini öğrenmeye sâik oldu. O sırada iki şâyân-ı dikkat hıristiyan muharriri taassubdan firâr ederek Şam'a ilticâ etmişlerdi. Bunlar Hanna Damasinius ile Theodore Hipocrate'dır. Bu iki muharririn müslümanlar aleyhinde yazdıkları mütenevvi' yazılar, kendi vatandaşlarıyla vukū' bulan mücâdelât-ı akliyye ve felsefiyyeleri Muhammed el-Bâkī ile Ca'feru's-Sâdık rehberliği altında kesb-i ehemmiyyet eden Medîne-i Münevvere Medresesi'nin te'sîrâtına karışmış ve müslümanlar arasında felsefî temâyülâtın neşv ü nemâ bulmasına sebebiyet vermiştir. Asırlardan beri Yunan felsefesi Îrânîlerle Arabların ma'lûmu idi. Nastûrîler, Justinien'in devrinden i'tibâren İran'da ikāmet etmişler; fakat muhtelif anâsırın Müslümanlık sâyesinde uzvî bir küll teşkîl etmesine kadar Yunan ilim ve irfânı Garbî Asya'nın inkişâf-ı fikrîsinde hakīkī bir te'sîr icrâ etmemiştir. Emeviye devrinin hitâmına doğrudur ki, birçok İslâm mütefekkirleri kesb-i iştihâr etmiş, bunların efkâr-ı âmmeyi işgāl eden mesâil hakkında îrâd ettikleri konferanslar azîm dikkati celb etmiş, bunların fikirleri ve telâkkīleri ensâl-i müteâkıbenin fikirlerini isâğa etmiştir.

İkinci asr-ı hicrîdedir ki müslümanların edebî ve ilmî fa"âliyeti bi-hakkın başladı. Bunun en mühim sâiklarından biri Arabların şehirlerde tavattun etmeleridir. O zamana kadar Arablar anâsır-ı ma'neviyyeden[?] ayrı karârgâhlarda yaşıyorlardı. Hazret-i Osman, Arabların memâlik-i ma'neviyyede[?] arâzî almalarını, anâsır-ı ma'neviyye ile ravâbıt-ı sıhriyyet te'sîs etmelerini men'

* Mevlevî Seyyid Kerâmet Ali'nin *Me'hazü'l-Ulûm*'dan.

etmişti. Bu siyâsetin hedefi âşikârdır. Eski, yeni milletlerin târîhinde bu hâdisenin nazîrini görebiliriz. İngiltere'nin taht-ı idâresinde olan Hindistan'da, Fransa'nın idâresi altında bulunan Cezâir'de aynı memnûiyet el-ân tatbîk olunmaktadır. Emevîlerin devr-i hâkimiyyetinde Arablar unsûr-ı hâkimi, tebea meyânında aristokrat bir sınıf-ı askerî teşkîl ediyorlardı. Arabların ekseriyeti askerî işlerle meşgūl idiler. İlim ve irfâna ancak Benî-Hâşim ile ensârın çocukları, Hazret-i Ali, Hazret-i Ebûbekir, Hazret-i Ömer'in evlâdı hasr-ı hayât ediyorlardı.

Nâkılı : **Ömer Rızâ**

[174] ***Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesine**

–Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî Hazretlerine–

Yeni İlm-i Kelâm hakkındaki tenkīdleri okudum, zât-ı âlîleri gibi erbâb-ı tefekkür ve tedkīkın eser-i âcizîyi ta'kīb etmeleri cidden şâyân-ı şükrândır; yalnız eser-i kemterî henüz sâha-i intişâra vaz' olunmadan evvel der-meyân olunan fikri doğrusu acele buldum, kelâm tesmiyesi hakkında bilâ-lüzûm münâkaşât-ı lâfzıyye kapısını açmayı da beyân-ı âlîniz ile mütenâsib bulmadım.

Mukaddimeyi teşkîl eden ilk kitâb bu kere neşr olundu; büsbütün yeni bir tarzda kaleme alınan ilk kitâbımıza, husûsen dîbâçe ile fasl-ı sânînin ikinci, üçüncü, sekizinci bendlerine bir kere imrâr-ı nazar olunsun. Görülür ki; cedeliyât-ı kelâmiyye, münâkaşât-ı lâfzıyye atılmış, bâtınî ilhâddan ibâret olan "Bâtıniyye" tâifesinden mâadâ fırkalar hakkında aslâ ta'n vukū' bulmamıştır. Öyle ümîd ederim ki; kitâbımızı mutâlâa ettikten sonra fikr-i âlîleri hayliden hayliye ta'dîl olunacaktır. Asıl mesâil-i kelâmdan bahs eden ikinci ve üçüncü kitâblarda da yabancılar aslâ harîm-i İslâm'a alınmamıştır.

Kelâm tesmiyesi hakkında îrâd olunan vecihlerin hiçbiri, kitâbımızda işâret olunduğu üzere, kat'î değildir; henüz Abbâsîlerin zuhûr etmediği bir zamanda kelâmın zuhûru nazar-ı dikkatten dûr tutulmamalıdır. Cedel-i hasen Kur'ân-ı Mübîn'in irşâd ettiği da'vet tarîklarından biridir. (وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ) [Sûre-i Nahl 135]

Bâkī ihtirâmât-ı fâikamın kabûlü.

Ankara, 20 Haziran 339

İzmirli **İsmâil Hakkı**

İSTANBUL MEDRESELERİ

– 2 –

Geçen nüshada İstanbul medreselerini –binâları noktasından– tedkīk ederek bu bâbdaki düşüncelerimi der-meyân etmiştim. Şimdi bu medreselerin idâre cihetlerini –son zamanlara âid bir târîhçesini çizdikten sonra– yine mutâlâalarımın ilâvesiyle zikr ü beyân ediyorum.

İstanbul medreseleri; devr-i Hamîd'de idâre noktasından bugünkü gibi veya buna benzer bir teşkîlâta tâbi' ve mâlik değil idi. Her medresenin ekserîsi hasbî, bir kısmı pek cüz'î vazîfe-i muayyeneli olmak üzere birer müderrisi, birer, bazan ikişer bevvâbı vardı.

Müderrisler, ders okutmakla mükellef olmadıkları gibi birçokları bevvâblıktan medrese müderrisliğine geçmiş, içlerinde okumak-yazmak bilenler az, senelerce medresenin semtine uğramayanlar, hattâ medreselerini bilmeyenler çok. Bir zâtın uhdesinde birkaç medrese müderrisliği câizü'l-cem'.

Medreselerin dâhilî işleri, zabt u rabtı, geceleri kapıların muayyen sâatlerde kapanması, medreseye giren çıkanların sözde murâkabesi, gecegündüz medrese avlusunda ve odalarında yüksek sesle konuşulmamasının te'mîni, medreselerin tanzîfât ve tathîrâtı bevvâblara mevdû'. Talebenin herhangi bir işine âid ilmühaberler, kayd, mürûr tezkiresi, hastalık gibi husûsâtı hâvî varakalar, ihsân-ı şâhâne pusulaları bevvâblar tarafından müderrisin evine getirilir, yahud müderris tarafından bevvâba emânet edilen mühr-i resmî ile mühürlenir.

Talebe kayd ve kabûlü, ders vekâletince icrâ edilir. Ders vekâleti meclisi, bir ders vekîli* ile

* Ders vekîli, târîhî bir ta'bîrdir. Sultân Bâyezîd, binâ ettiği meşhûr medrese-i ilmiyyesinin müderrisliğini, şeyhülislâm olanlara şart ve tahsîs etmişti. Uzun müddet şeyhülislâmlar, bu medresede neşr-i ulûm ettiler. Sonraları şeyhülislâmların kesret-i meşgūliyyeti, bazılarının ehliyet-i ilmiyyeyi hâiz olmamaları hasebiyle vekîl ile tedrîs tensîb olunmuş, ve o zâta ders vekîli denilmişti. Bilâhare medâris-i ilmiyyenin nezâreti de şeyhülislâm tarafından bu ders vekîline tevdî' edilerek bu sûretle ihdâs olunan bu me'mûriyet bugüne kadar devâm etmiştir.

ders-i âmlardan olmak şartıyla müteaddid a'zâ-yı fahriyyeden mürekkeb. Hey'et-i tahrîriyyesi; evveller bir talebe kâtibi, bilâhare bir de mukayyidden ibâret. Reîs ile a'zâlar, hep bir arada oturur, talebe kâtibi de beraber.

Her sene kayd olunacak talebenin adedi nâmahdûd. Medreselerin, civârlarındaki hanların, bekâr odalarının kābiliyet-i istîâbiyyesi kadar. Şu kadar var ki, herhangi bir medreseye kayd olunmak için bir medrese müderrisinin, "Geceli gündüzlü medrese-nişîndir." demesi meşrût. Bu da, arz ettiğim gibi medresesini ve talebesini bilmeyen herhangi bir müderris efendinin bevvâbın mühürlettiği ihticâca sâlih ve ders vekâletince ma'mûlün-bih bir ilmühaberiyle mümkün.

Kayıd ilmühaberleri, nüfûs tezkireleriyle birlikte bevvâb tarafından talebe kâtibine teslîm edilir, kayıdları icrâ olunur. Bir müddet sonra, kayd için ilmühaber gönderen bütün talebe kapıya da'vet olunur. Talebe kâtibi bir iskemle üzerine çıkar, bülend âvâz ile ve sıra ile okur. Her efendi nüfûs kâğıdını alır. Artık kayıd muâmelesi hitâm bulmuştur. Müderris efendiye ma'lûmât vermeye bile lüzûm yok.

Ders vekâleti meclisi, talebe işleriyle meşgūl olduğu zaman, "meclis-i masâlih-ı talebe" nâmını alır. Ruûs imtihânları zamanında ismi "meclis-i **[175]** imtihân"dır. Kur'a imtihânları başlar başlamaz "meclis-i masâlih-ı talebe ve imtihân-ı kur'a" mührünü basar.

Bâb-ı Fetvâ ittihâz olunan* Ağa Kapısı'nın alt katında, Halic'in râkid sularına nâzır büyük bir odanın üç tarafını dâiren mâ-dâr kuşatan uzun minderlerin köşesindeki erkân şiltesi üzerinde zânû be-zemîn-i mehâbet olan ders vekîli efendinin yüksek sadâlı "Gel…" nidâsına muntazır olan kavuklu, arkasında emre âmâde. Bu "Gel" nidâsının mevki'ini "el çırpmak" usûlüne terk ettiği kesîru'l-vukū' bununla da ismâ' mümkün olmadığı dakīkalarda, ayağını yere vurmak ile kapıcı da'vet olunmak mu'tâd.

Ders vekîlinin emirlerini, meclislerin karârlarını, müderrislere, ders-i âmlara, bevvâblara, talebeye "kavuklu"lar teblîğ eder. "Dânişmend" nâmıyla yâd olunan kavuklunun vazîfesi müteaddiddir: Perdedârlık; ders vekîlinin huzûruna çıkacaklara delâlet – gelenlere usûl-i teşrîfâtı irâe – ders-i âmdan veya mücîz ulemâdan huzûru lâzım gelenleri da'vet – ders-i âmdan olmayan medrese müderrisleriyle talebeden lüzûm görülenleri celb ü ihzâr – imtihânlarda ders kaçırılmamasına dikkat – ruûs imtihânını kazananları teblîğ ve i'lân – câmi' dersine devâmında müsâmahası görülen hoca efendilere ihtâr – kahvelerde oturan veya evâmir-i mübelliğaya ve an'anâta muhâlif harekâtta bulunan talebeyi tekdîr – îcâbında zâbıta ma'rifetiyle men' – talebe arasındaki nizâ'ı hall ü fasl – huzûr-ı hümâyûn derslerini tevzî' – mukarrir ve muhâtabların derslerinde bulunmalarını te'mîn – Ramazân-ı Şerîf'de va'z u nasîhatleri ta'kīb – medreselerde veya hâricde hoca efendilerin veya talebenin ictimâ'larını tecessüs ve ihbâr. Bütün bu vezâif, bir, iki, üç dâne okumak-yazmak bilmeyen kavuklu ile îfâ olunur. Kavuklular, ders vekâletince şâyân-ı i'timâd, nüfûzlu, cerbezeli. Talebeyi, hattâ müderrisleri korkutmuş. Kavuklu dedin mi, bir dediği iki olmaz. Husûsiyle devir, devr-i istibdâd. Talebe dâimâ nazarda.

Yedi-sekiz bine bâliğ olan talebe ve bil-umûm masâlih-ı ilmiyyenin meclis ve merkez-i idâresi demek olan ders vekâleti, muâmelât-ı kırtâsiyyeden tamâmıyla müctenib. "Lâf torbaya girmez" düstûru hükümrân. Talebenin esâmîsini hâvî bir defterle bir ruûs defterinden başka hiçbir kayd u kuyûda tâbi' değil. Mühim işlerin, mühim mazbataların ba'de't-tebyîz müsveddeleri yırtılıp atılmak mu'tâd. Mazbatanın beyazı mühürlendi mi, artık her iş bitmiştir. Onun için eski işlere âid bugün bir kayıd bulmak imkânı yok. Birçok işler şifâhen görülür. Şifâhî emir ve nehiyler, kelimenin bütün

---

* Makām-ı Meşîhat; evvelce Ağa Kapısı idi. 1197 Cibâli Harîkı'nda yanan bu dâire; Yeniçeri Ocağı'nın ilgāsı üzerine 1241 târîhinde Sultân Mahmûd'un ısdâr ettiği bir hatt-ı hümâyûn ile Dâire-i Fetvâ ittihâz olunmuştur. Kapı üzerinde şu târîh mahkûktur:

Ağa Kapısı'nı verdi bize Sultân Mahmûd
1241
Bâb-ı tezvîr idi Hak kıldı Makâm-ı İftâ
1241

Bu târîhe kadar şeyhülislâmlar, kendi konaklarında ikāmet ile îfâ-yı vazîfe ederlerdi. 1253'de İstanbul kadısı da buraya geçti. Bâyezîd'deki Harîk Kulesi vaktiyle Ağa Kapısı dâhilinde idi. Muhterik oldu. "Kasr-ı Harîk" derlerdi. El-yevm müsta'mel olan "Köşklü" ta'bîri o vakitten kalmadır. Mevcûd Mahzen-i Evrâk Abdülhamîd-i Sânî'nin yâdigârıdır.

ma'nâsıyla mutâ'. Hattâ maâş ve vazîfe zamâimi de öyle.

Bir ders-i âmdan, bir müderrisden inhılâl eden bir para, meselâ yüz kuruş beş kişiye onar, üç-dört kişiye beşer, birkaçına da üçer, bir-ikisine ikişer buçuk kuruş zam edilir, bir pusulaya zamm-ı maâşa müstahak görülen efendinin ismi, altına da mikdâr-ı zammı gösterilir. Mühür ve imzâya hâcet yok. Kavuklu tarafından o pusula sâhibine verilir ve bahşîş alınır. Maaş kâtibine de haber gönderilir. Daha doğrusu bu sûretle yüz para, beş guruş zam gören bir kâtib, bir hoca efendi zammı almadan bizzât ders vekâletine gelir, el öper, duâ alır, sırasıyla müsteşâra varıncaya kadar erkân-ı meşîhatin ellerini öper.

Hiç unutmam! El-yevm Şer'iye Vekâleti Tedrîsât Müdîriyeti Kalemi'nde müstahdem bulunan ve belki otuz sene kadar talebe kâtibliği yapan Bursalı Re'fet Efendi, bu sûretle bir zamm-ı maâşa uğradığı vakit bunun için "dâmen-pûs" olmayı izzet-i nefsine girân gördüğünü işiten bir kavuklunun; "Hakkında iyi olmaz; sonra zamdan mahrûm olursun, karışmam ha!" dediğini yana yakıla hikâye etmişti.

Bu tarzda idâre-i umûr-ı ulemâ, hemen üçyüz-yirmibeş sene kadar devâm etmiş, Meşrûtiyet i'lân edilmekle matbûât bir dereceye kadar serbestîye mâlik olarak ders-i âmların ve talebenin birçokları, hattâ medreselerle alâkadârlık gösteren birtakım zevât tarafından; medreselerin ıslâhından, tarz-ı idâresinin her hâlde tebdîli lüzûmundan bahisler başlamış, bazı cem'iyetler teşekkül etmiş, medreseleri iyi bir hâle ifrâğ etmek ihtiyâcı lâyıkıyla hiss ü idrâk olunarak bazı teşebbüsler görülmüş, bu sırada ders vekâleti tarafından tanzîm olunup Makām-ı Meşîhat'ten Bâb-ı Âlî'ye gönderilen Medâris-i İlmiyye Nizâmnâmesi'nin tasdîk ve tatbîkine intizâr edilmekte bulunmuştu.

16 Saferu'l-hayr 328 ve 13 Şubat 325 târîhinde mevki'-i mer'iyyete vaz' olunan ve kırksekiz maddeden ibâret olan bu nizâmnâme; idârî teşkîlâta dâir esâslı bir maddeyi muhtevî olmakla beraber, talebe kayıd ve kabûlünü birtakım esâsâta rabt etmiş, medrese müderrislerinin nezdinde **[176]** defâtir-i esâsiyyeyi mecbûrî tutmuş, medrese müderrislerinin, ders-i âmların, bevvâbların vazîfe ve muâmelelerini tesbît, talebenin âdâb ve vezâifini tebyîn eylemiş, küçük bir duhûl imtihânını şart koymuş, ve en mühim olmak üzere –tedrîsâta dâir yazacağımız diğer makālede îzâh edeceğimiz vechile– yalnız sabâh ve ikindide okunan Arabca derslere fünûnun ilâvesiyle birtakım şurûh ve havâşî-i zâideyi terk ile yerlerine ahsar ve enfa' olan âsârın vaz'ını kabûl ve bu târîhde medreselere Türkçe, edebiyât, riyâzıyât, Fârisî, coğrafya, târîh, hikmet, cebir, hendese, kimya, mevâlîd, kozmoğrafya dersleri idhâl edilmiş, Arabca'nın kemâ fi's-sâbık câmi'lerde, fünûn-ı cedîdenin dershânelerde okunmasını tensîb eylemiş, ilk def'a olmak üzere sene-i tedrîsiyye hitâmında medrese imtihânları yapılmış, fakat bu ilmî tehavvül ve inkılâbı hüsn-i idâre için idârî teşkîlâta hiç ehemmiyet verilmeyerek yine ders vekâletinin şekl-i sâbıkı ile idâre-i umûr edilegelmiştir.

Hayri Efendi merhûm, mesned-ârâ-yı Meşîhat olunca bütün mesâîsini mehâkim-i şer'iyye ile medâris-i İslâmiyyeye hasr etmiş, hattâ meşîhatini kayd eden hatt-ı hümâyûnda bu cihetler tasrîh olunmuştu. Esâsen Şeyhülislâm Es'ad Efendi bu sebeble isti'fâ ettirilmişti.*

Fil-hakīka Hayri Efendi'nin ferve-i beyzâ-yı Meşîhati** lâbis olduğundan biraz sonra, İstanbul medreselerinin ıslâhı için bir encümen-i ilmî teşkîl ve bu bâbda lâzım gelen kavânîn ve

---

*Vezîr-i Maâlî-semîrim Mehmed Saîd Paşa

Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin vukū'-ı isti'fâsına ve Makām-ı Meşîhat bil-cümle mehâkim-i şer'iyye ve medâris-i ilmiyyenin merci'i olup müessesât-ı mezkûrenin ahkâm-ı şer'iyye ve ihtiyâcât-ı hâzıraya göre tanzîm ve ıslâh-ı umûru lâ-büd,… bulunmasına mebnî Mesned-i Meşîhat-i İslâmiyye uhde-i istîhâline tevcîh buyurulan … Hayri Efendi….

Fî 18 Rebîulâhir 332 ve fî 3 Mart 330

** Şeyhülislâmlık'ı ihrâz eden zevâtın, Meşîhat'in tevcîh olunduğu gün Bâb-ı Âlî'ye giderken ve Bâb-ı Fetvâ'ya gelirken lâbis olduğu resmî bir biniştir. Yalnız beyaz ipek ve beyaz sırma ile sûret-i mahsûsada nesc olunan bu libâsı, başka hiç kimse giyemezdi. Evvelleri bu kumâş kürke kaplandığı için buna "ferve-i beyzâ" denirdi. El-yevm Dâire-i Fetvâ'da iki beyaz biniş vardır. Birisi uzun, diğeri kısa boylu şeyhülislâmlara mahsûsdur. Uzun boylusu; Mustafa Sabrî (Efendi')nin zamân-ı meşîhatinde yağmurlu bir havada saraydan gelirken otomobilden içeri akan siyah ve boyalı sularla lekelenmiş, mülevves bir hâle gelmiştir.

Bunlar, tahrîbkâr güvelerden kurtarılarak Evkāf-ı İslâmiyye Müzesi'ne nakil ve teşhîr edilirse orada târîhî ve mühim bir mevki' işgāl eder.

nizâmâtı ihzâr ile meşgūl olduğu şâyi' oldu. Dedikoduya mahal kalmamak üzere Hayri Efendi merhûm, encümenin mesâî ve mukarrerâtını Bâb-ı Âlî'den geçip kesb-i kat'iyyet edinceye kadar hâricden kimseye sezdirmemiş, emr-i vâki' ihdâs eylemişti.

Encümen, medreselerin ilmî cihetlerine ehemmiyet vermekle beraber bilhâssa idârî husûsâtı ciddiyetle nazara almış, o noktadan pek nâfi' esâslar hâzırlamıştır.

O zaman, Sadr-ı A'zam bulunan merhûm Mehmed Saîd Halîm Paşa'nın medâris-i ilmiyyenin tanzîm ve ıslâhına cidden ehemmiyet verdiğini, bu husûsda dâimâ Hayri Efendi ile müdâvele-i efkâr ettiğini, Enver Paşa merhûm ile Ad-liye Nâzırı İbrâhim Bey'in de çok müzâheret eylediklerini bizzât Hayri Efendi merhûmdan işitmiştim.

10 Zilka'de 1332 ve 18 Eylül 330 târîhinde intişâr ve "Islâh-ı Medâris" nâmıyla tevsîm olunan, bu muhtasar ve müfîd nizâmnâme; medreselerde, idâre noktasından büyük bir tebeddül ve inkişâf husûle getirmiş, İstanbul medreselerini, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi nâmı altında tevhîd ederek; kısm-ı evvel, kısm-ı sânî, kısm-ı âlî olmak üzere üç kısma ayırmış, (mâdde 1-2) ve her kısma birer müdîr-i umûmî, sınıf ve şu'belere birer müdür ta'yîn ve müdîr-i umûmîleri ders vekâletine rabt eylemiş, (mâdde 5) ders vekâletine merbût teşkîlâtı külliyyen ilgā ederek (mâdde 15) talebe-i ulûmun umûr ve masâlih-i umûmiyyesini yine ders vekîlinin riyâseti altında ve fakat müdîr-i umûmîlerle müessesât-ı ilmiyye müdüründen mürekkeb bir meclis tarafından tedvîr esâsını kabûl etmiş, (mâdde 14) fazla olarak medresenin tarz-ı idâresini tedkīk ve teftîş etmek üzere müceddeden bir hey'et-i teftîşiyye teşkîl eylemiş, tedrîsâtı câmi'lerden medrese dershânelerine nakl ile medreselere yeni bir istikāmet, medrese hayâtında mühim bir inkılâb vücûda getirmiş, Şeyhülislâmlık'ı devâm ettiği müddetçe sık sık, medreseleri devir ve teftîş müdürleri dâimâ istimâ', müfettiş raporlarını bizzât tedkīk ile lüzûm gördüğü ta'dîlâtı, nizâmnâmenin ta'yîn ettiği şurût dâiresinde îfâ sûretiyle medreselerin tarîk-ı tekâmülde ilerlemesine cidden meşkûr emekler sarf eylemekten bir ân hâlî kalmamıştır.

Bilâhare Şeyhülislâm olan merhûm Mûsâ Kâzım Efendi; Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nin; Hayri Efendi'nin çizdiği esâsât dâiresinde mazhar-ı terakkıyât olmasına çok çalışmış, idârî cihetlerine ilişmeyerek, hattâ ehemmiyet vermeyerek, tedrîsât kısmında bazı ta'dîlât vücûda getirmiş, Hayri Efendi'nin tertîb ettiği nizâmnâmeyi, bazı tashîhât icrâsıyla 1 Cumâdiyelâhir 335 ve 2 Nisan 333 târîhli bir kānûn ile bir kat daha tevsîk eylemiş, ve bu kānûn mûcebince "kısm-ı evvel – kısm-ı sânî – kısm-ı âlî – medresetü'l-mütehassısîn" nâmlarını "ibtidâ'-i hâric – ibtidâ'-i dâhil – sahn – süleymâniye– nâmlarına tahvîl ve derecât-ı selâse medreselerinin müddet-i tedrîsiyyelerini üçer seneye tenzîl etmiş, henüz dediğim gibi idârî **[177]** cihetlere aslâ taarruz etmemiş ve bu kānûnun suver-i tatbîkıyyesini gösterir 16 Zilhicce 335 ve 4 Teşrînievvel 333 tarîhli bir nizâmnâme de neşr ettirerek bunda, müdîr-i umûmîleri ders vekâleti meclisinde bulundurmayıp müfettiş-i umûmîleri meclisin a'zâ-yı tabîiyyesi ve her kısmın meclis-i müderrisîninden müntehab birer müderrisi a'zâyı müntehabesi olmak üzere kabûl etmiş, ders vekâleti muâvinliğini lâğv eylemiştir.

Bu tarz-ı idâre o zamandan i'tibâren İstanbul'un Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti idâresine geçtiği güne kadar devâm etmiştir.

Umûr-ı Şer'iyye ve Evkāf Vekâleti Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi teşkîlât-ı hâzırasını elyevm tebdîl etmemiştir. Yalnız kadro mûcebince müfettiş-i umûmîler lâğv ve merkezde bir hey'et-i teftîşiyye teşkîl olunarak İstanbul'da şimdilik yalnız bir müfettiş bırakılmış, Tedrîsât Müdîriyet-i Umûmiyyesi nâmını alan ders vekâleti ve meclis, Ankara'da bulunduğu için medâris müdürleri doğrudan doğruya Ankara'daki Tedrîsât Müdîriyet-i Umûmiyyesi'ne merbût olarak idâre-i umûr edilmekte bulunmuştur.

Medreselerin teşkîlâtı ile meşgūl olan ve birinci makālemizin baş tarafında zikri geçen encümen-i ilmî, işte bugün bu medreselerin idârî husûsâtını da tesbît edecektir. Tafsîlât-ı mebsûtanın, İstanbul medreselerinin şimdiye kadar tarz ve sûret-i idâresi hakkında iyi bir fikir husûlüne bâdî olduğuna kāni'im. Bugünkü teşkîlâtın esâslı ta'dîlâta mühim ihtiyâcı var. Bilhâssa merkezin Ankara'da bulunması hasebiyle.

Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin bugünkü medreselerde ve bu tarzda idâresine kat'iyyen tarafdâr olmadığım cihetle bu medresenin tarz-ı idâresi hakkındaki düşüncelerimi bu noktadan yürütemeyeceğim. Birinci makālede îzâh ettiğim sûretle müstağnî-i anhâ olan medreselerden üç-dört büyük medrese vücûda getirilmek sûretiyle idârî teşkîlâtı tanzîm mecbûriyeti var. Ben buna kāni'im. El-yevm Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde; Süleymâniye Medresesi'yle iâşe kısımları dâhil-i hesâb edilmemek şartıyla üç müdîr-i umûmî, dokuz sınıf müdürü, üç dâhiliyye müdürü, bilmem ne kadar şu'be müdürü ve bir bölük muîd, bevvâb, hademe var. Müdîr-i umûmîler birbirine merbût olmadıkları gibi İstanbul'da bir merci'-i idârîleri yok. Hepsi doğrudan doğruya Ankara'ya merbût. Bu şekil ve tarz-ı idârenin gayr-i tabîî olduğu muhtâc-ı isbât değildir.

Arz ettiğim gibi binâlar yoluna girer, talebe bir araya toplanır ise, o vakit, her kısım için birer müdür ile birer muâvin kifâyet eder ve sahn, ibtidâ-i dâhil kısımlarında dâhiliye ve inzıbât me'mûrlarına da lüzûm kalmaz.

Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye Medreseleri –sultânîlere benzemediği için– ihzârî, ibtidâ'-i hâric, ibtidâ'-i dâhil müdürlerini müstekıl bir müdîr-i umûmîye rabt u ilhâk sûretiyle bir vahdet-i idâre te'sîs etmek elzemdir. Bu müdîriyeti İstanbul'un medreselerinin idârî merci'i tanımak ve merkez ile muhâbere-i umûmiyyeyi münhasıran bu müdür ile te'mîn etmek, kendisine salâhiyet-i mümkine ve vâsia vermek, bu müdürün muâmelât-ı umûmiyyeyi tedvîr ve tanzîm edebilmesi için maiyyetine iki, nihâyet üç kâtib ile maâşât me-sâiliyle iştiğāl etmek üzere bir muhâsib ve bir mu'temed ta'yîn eylemek, İstanbul'da sırf idârî işlerle meşgūl olarak emr-i idâreye iyi bir istikāmet verebilmek için istişârî mâhiyette olmak üzere medre-se müdürleriyle dâhiliye müdüründen mürekkeb bir encümen-i idâre teşkîl eylemek, iâşe muâmelâtında da bu encümenden istifâde edebilmek ve böyle üç-beş yüz guruş maâşlı takım takım müdür istihdâm etmekten ise adedlerini tenzîl, işlerini tanzîm etmek ve fakat kendilerinin maîşetini te'mîn edecek kadar para vermek, husûl-i maksûdu, tedrîsâtta matlûb olan intizâm ve tekâmüle medâr olacak bir hüsn-i idâre vücûda gelmesini te'mîne kâfî ve vâfîdir.

Gelecek nüshamızda medreselerin iâşe maddesini tedkīk ettikten sonra tedrîsât ve füyûzâta geçeceğiz.

Müftî-zâde

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

ISTIFÂ-yı İCTİMÂİYYE

Tarîk-ı temeddün ve terakkīye müntehî bir esâs addolunan Garb taklîdciliğinin millî bünyede açtığı gayr-i kābil-i iltiyâm yaralar henüz kanarken, gün geçmiyor ki yeni bir cerîha ile ictimâiyâtımız, an'anâtımız rencîde edilmiş olmasın.

En bedîhî bir hakīkattir ki: Milletler gāyesiz, istinâdgâhsız yaşayamazlar. Bütün heyeât-ı ictimâiyye için secâyâ ve kābiliyet-i mahsûsalarına göre muayyen nukāt-ı teveccüh mevcûddur. Mâddiyâtı: Bilâ-kuyûd serbestîyi, sermâyeyi, taksîm-i serveti, tahakkümü, tesâvîyi istihdâf etmek sûretiyle yekdiğeriyle çarpışan bu mütezâd vecheleri –istikāmet ve âkıbetleri ne olursa olsun– temsîl eyledikleri milel-i muhtelife hakkında yine birer gāye olarak telâkkī mümkündür. Fakat hedefleri mutlak bir Garbcılık olan teceddüd-i ictimâî tarafdârlarının müstakar ve muayyen gāyelerini henüz bilmiyoruz. Garblılaşmakla hulâsa edilen bu cereyânın evsâf-ı mümeyyizesini tesbît etmek îcâb eder. Acaba Avrupa âdâd, ahlâk ve maddiyâtını ihtivâ eden Garb medeniyetinin ale'l-amyâ ahz ve kabûlü gibi fikirlerle tam ve vâzıh bir ma'nâ ifâdesi mümkün olabilir mi?..

Garb âile-i medeniyyesi birçok efrâddan müteşekkildir. Lâkin kâffesi Dîn-i Îsevî'ye mensûb oldukları hâlde teşkîlât-ı ictimâiyyeleri, nukât-ı **[178]** istinâdları i'tibârıyla ayrı ayrı husûsiyete mâliktirler. Muhâfazakâr İngiltere ile liberal Fransa, mutaassıb İspanya ile bolşevik Rusya ahlâken, rûhen, hissen dâimâ mütebâyin bir manzara irâe ederler. Yegâne nokta-i iştirâki teşkîl eden Îseviyet de, sermâye ve amele mücâdelesini ihzâr ve idâme ettiren şerâit-ı mahsûsanın muhîte neşr eylediği telâkkıyât-ı cedîde muvâcehesinde, nüfûzunu kaybetmiştir. Binâenaleyh âhenk ve tevâzü-

nü haleldâr olan Garb medeniye-tinin dûçâr-ı zevâl olmaya başladığı bir zamanda taklîd etmek istediğimiz esâsât bütün bu müteârız, karışık vechelerden hangisine istinâd edecektir?

Eğer Garbcılık tezâhürâtını ilim ve fen vâdîsinde, istihsâl-i servet yolunda mütebellir ve mütemerkiz görseydik hepimiz bu cereyânın müsbet netîcelerinden istifâde etmekte tereddüd göstermezdik. Garb'ın terakkıyât-ı maddiyyesini iktibâs, iktisâdiyât, ticâret, zirâat usûllerini taallüm husûsunda –beşeriyetin mâl-ı müştereki olan ulûm ve fünûnun mülkiyeti olmadığından– muârız değiliz. Garb'ın bütün tereddiyât ve mesâvî-i ahlâkıyyesini neşr ü ta'mîm yolunda sarf edilen emeklerin müsbet ve fâideli istikāmetlere teveccühünü arzû ediyoruz.

Öteden beri îzâha çalıştığımız vechile bizde Garbcılığın ma'nâsı henüz anlaşılamamış, herkes temâyülâtına, seciyesine, mizâcına göre bu kelimeyi muhtelif maksadlarla isti'mâl etmekte bulunmuştur. Hissiyât-ı dîniyyeden mahrûm olanlar nazarında mâzî ile kat'-ı alâka, teceddüdperverân için terakkī, sefâhet erbâbı için zevk u safâ, ahlâksızlar için serbestî mukābili olarak kabûl olunan bu düstûrun pek muhterem bir esâsı olan hürriyet mefhûmu kadar sû'-i telâkkīye uğraması ne kadar şâyân-ı teessüfdür. Medeniyet-i Garbiyye nâmı altında cem' edilen ve bütün fezâyıh ve fezâili ihtivâ eden kitlenin mütelevvin ve mütenâkız rûhuyla perverişyâb olması istenilen hey'et-i ictimâiyyemizin aynı kabâyıh ve nevâkısla ma'lûliyetine sebebiyet verenler her şeyden evvel –maksadları ictimâiyât-ı milliyyeyi büsbütün yıkmak değilse– istihsâl edilen netîceleri gözden geçirmelidirler.

Garbcılık terânelerini en yüksek sesle tekrâr ettiğimiz günden beri vatanımızda kaç fabrika, kaç i'mâlâthâne açıldı, hangi teşkîlât-ı iktisâdiyye vücûda getirildi, hangi eserler tercüme edildi, Avrupa'da tahsîle gönderilen münevverlerimizden kaç kişi çıktı da yüz dirhem şeker istihsâl, elli dirhem petrol tasfiye edebildi?

Hangi ustalarımız bir toplu iğne i'mâline muvaffak oldu? El-hâsıl gözlerimizi kamaştıran Garb medeniyetinin irfânından, iktisâdiyâtından, maddiyâtından acaba istifâde edebildik mi?

Halbuki daha bir asır evveline kadar iğneden ipliğe kadar bütün ihtiyâcât-ı maddiyyemizi; levâzimât-ı harbiyyemizi, gemilerimizi, tezgâhlarımızı, mensûcâtımızı, masnûâtımızı hep kendi vesâitimizle, kendi sa'yimizle kimseye muhtâc olmadan vücûda getiriyorduk. Mikdârı yüzlere bâliğ olan san'at sınıflarımızın hiç biri münderis olmamıştı. El-yevm bunların isimlerini ancak târîh sahîfelerinde mütâlea ediyoruz. Servet-i milliyye şimdiki gibi ecnebîlere akıp gitmiyordu. Belki ihrâcât dolayısıyla servet-i milliyye çoğalıyordu.

Avrupa malına, Garb masnûâtına gösterdiğimiz rağbet yüzünden millî sanâyi' mahv oldu, bunların yerine hiç olmazsa birkaç fabrika yapılsaydı belki ma'zûr görülebilirdik. Medeniyet-i Garbiyyenin kuvvet ve refâhını medyûn olduğu hayât-ı sınâiyye ve terakkıyât-ı maddiyyeyi imtisâs edemedik; esâsâtımızı, rûhumuzu, ahlâkımızı, ictimâiyâtımızı, âile teşkîlâtımızı yıkmak için ne kadar mesâvî ve tereddiyât var ise kâffesini kemâl-i sühûlet ve arzû ile kabûl etmek liyâkatini(!) gösterdik. Garbcılarımızın medeniyet ve âsâr-ı terakkī diye gözümüze sokmak istedikleri bu sukūtu takdîr ve tebcîl etmemekte zannederim haklıyız.

Mâddiyât sâhasında bir adım terakkī gösteremedikten sonra ictimâiyât vâdîsindeki zaferlerimizi(!) hulâsa edelim: Hürriyet mutlak ve kuyûddan âzâde bir düstûr olarak kabûl olundu. Şahsî i'tikādsızlıklar umûmun vicdânına tahakküm gibi bir şekle sokuldu. İslâmiyet esâsâtının köhne hurâfâta âid olduğunun her fırsattan bilistifâde tekrârı moda oldu. Ahlâk nisbî ve i'tibârî addolundu. Beşeriyetin en büyük düşmanı olan müskirâtın teammümü levâzim-i medeniyyetten, Beyoğlu'nun âlûfteleri kâfî gelmiyormuş gibi ıyş u nûş âlemlerine, dans salonlarına müslüman kadınlarının iştirâki ve bu iştirâkin birahânelere, barlara, balolara kadar teşmîli füyûzât-ı Garbiyyeden addolundu. İffet ve ismetle milletin en mühim rüknü olan kadın, tiyatrolarda, sahnelerde, rakı meclislerinde erkeklerin âlet-i ihtirâsı olarak kullanılmak istenildi.

Fakat ne garîbdir, bütün bunların takbîhi medeniyetsizlik ve vahşet ithâmlarını da'vet ediyor! Hicâbı sıyırıp atan kadınlık artık âile kadınlığından çıkıyor. Mahkemeler talâk da'vâlarından adam

almıyor. Gençler teehhüle cesâret edemiyor. Çünkü üç ay geçinebileceklerinden emîn değildirler. Memleketin serveti mantoya, pudraya, sinemalara, müskirâta akıp gidiyor.

İşte ma'neviyât sâhasında tekemmülât addedilen ve husûlüyle iftihâr olunan netîceler bunlardır. İkide birde gazetelerde gördüğümüz; "Kadınlık yükseliyor; Moda en ince tekemmülâtını ihrâz ediyor; Hayât-ı ictimâiyyede **[179]** kadınlar ayrı gayrı bulunmamalıdır" nev'inden yaldızlı kelimelerin ifâde eylediği fecî' hakîkat mâhiyetini teşrîh etmek istediğimiz tereddiyâttan ibârettir.

Demek ki, medeniyet-i Garbiyyenin kemâlât ve terakkıyât-ı maddiyyesi yerine ancak Garb ictimâiyyûnunun takbîhinde müttefik oldukları bütün rezâil ve fezâyıhını iktibâs ediyoruz. Onun içindir ki; Garbcılık pek haklı olarak rûh-ı millîde hakîkī bir nefret uyandırıyor, tereddiyâttan başka bir ma'nâ ifâde etmiyor. Bir millet topsuz tüfenksiz ve hattâ fabrikasız yaşar. Fakat ahlâksız, aslâ!.. Azim ve îmân ve sâfiyet-i vicdân ile istihsâl edilen zafer-i millî bu müteârifenin en celî bir nümûnesidir. Garb harsına tefevvukunu âsârıyla, asırların târîhiyle mükerreren isbât eden medeniyet-i İslâmiyyenin, İslâmiyet ictimâiyâtının, desâtîr-i ahlâkıyye-i milliyyenin en basît bir kāidesi bile –erbâb-ı iz'ân ve insâf nazarında– binlerce rezâil ve fezâyıha fedâ edilemez.

Yukarıda arz etmiştik ki; Garbcılık telâkkıyâtı herkesin seciye, ahlâk ve kābiliyetine göre tenevvü' ediyor. Dîn ile, ahlâk ile bir alâkası olmayanlar için medeniyet-i Garbiyye süs, kadın, zevk ve servetten başka bir şey değildir. Çünkü bunlar nazarında an'anât, hey'et-i ictimâiyye, teâzud-ı ictimâî mefhûmları; köhne, sakīm bir mantığın hortlaklarından mürekkebdir. İşte bizim için en büyük tehlike, en korkunç felâket, henüz bünye-i milliyyenin âfetten masûn kalan a'zâ-yı esâsiyyesine bu tereddiyâtın sirâyetidir.

Hayât-ı tahsîliyyeden başlayarak muâşeret sâhalarına, âile harîmine kadar sereyân eden tereddiyâta karşı ictimâiyâtımızı tasfiye ve müdâfaa etmek bütün efrâd-ı millete teveccüh eden bir vazîfedir. Binâenaleyh bir millet hâlinde şeref ve istiklâl ile yaşayabilmek için zarûrî olan bu mücâdelenin esâslarını –münevverlerimizin, ilim ve irfân sâhibi muhterem zevâtın, ulemâmızın, hakīkī teceddüd-perverlerimizin teşrîh-ı mes'eleye himmet buyurmaları ricâsıyla– vüs'atimiz nisbetinde tevfîk-ı Bârî'ye istinâden tesbîte çalışacağız.

1– Garb'a âid ulûm ve fünûn-ı müsbeteyi, iktisâdiyâtı, sanâyi'i, ticâret usûllerini, makineciliğin en son terakkıyâtını, usûl-i ticâreti her hâlde iktibâs ve teallüm etmelidir.

2– Maddiyât ve ulûm-ı müsbete sâhası hâricinde kalan, ictimâî, ahlâkī, enfüsî temâyülât ve esâsâtta Garb taklîdciliği izâle olunmalıdır.

3– An'anât-ı dîniyye ve milliyyeyi ihyâya çalışılmalı, neşriyât, konferanslar, mev'izalar, ictimâî cem'iyetlerle halk mütemâdiyen bunun lüzûmuna iknâ' edilmelidir.

4– Derecât-ı tahsîliyyede terbiye-i dîniyye ve milliyye üssü'l-esâs olarak kabûl olunmalı. Usûl-i terbiyyede, kitâbların intihâbında, tarz-ı telkīnâtta dâimâ bu esâs ta'kīb olunmalıdır.

5– Şeâir-i İslâmiyyeye karşı mübâlâtsızlık, hissiyât-ı dîniyye ve milliyyeye tecâvüz, kumar, işret ve bilhâssa fuhuş kat'î kānûnlar tanzîmiyle men' ve bu keyfiyet sadâkatle tatbîk edilmelidir.

6– Hizmet-i devlette bulunup da kumar oynadığı, müskirât isti'mâl eylediği, kendisinin terbiye-i dîniyye ve milliyyeye muhâlefeti anlaşılanların millet üzerindeki velâyeti ref' olunmalıdır.

7– Asırlardan beri ihmâl olunan mahalle cemâat-i İslâmiyye teşkîlâtı en metîn ve tekâfül-i ictimâîyi te'mîn edecek ve murâkabe-i ahlâkıyyeyi te'mîne medâr olacak bir şekilde te'sîs olunmalıdır.

İşte ıstıfâ-yı ictimâîmizin hutût-ı ibtidâiyyesi kanâat-i âcizânemize göre bunlardan ibârettir. İnşâallâh ashâb-ı fazlın, erbâb-ı hall ü akdin himmetiyle an-karîb tevsî' ve tatbîki de müyesser olur.

Hasan Hikmet

İCTİMÂÎ İRTİCÂ'

İstanbul'un Bazı Muhîtâtında İslâmiyet'ten Evvelki Hayât-ı İctimâiyyeye Rucû' Hareketleri

İleri gazetesi "Kadınlar Halk Fırkası" münâsebetiyle yazdığı bir makālede İstanbul kadınlık

âlemindeki tereddiyâtı ber-vech-i âtî tasvîr ediyor:

"Maatteessüf bazı muhîtâtta hulk ve seciye i'tibârıyla büyük bir sukūt ve tereddî müşâhede olunuyor… İzdivâclar azalıyor, talâk çoğalıyor, imtizâc gereği gibi değil. Fuhuş, hafîflik ziyâde. Avrupa medeniyet-i nisâiyyesinin en fenâ cihetleri büyük bir müsâraatle harıl harıl kopye edilmekte. Yeni kadın ve kızlarımızın bir çoğu maa't-teşekkür milliyet ve hamiyet vâdîsinde erkeklerin gıbtasını mûcib olacak âsâr-ı intibâh gösteriyorlarsa da, maatteessüf bir haylisi de kozmopolitliğe yüz tutmuş. An'aneye tamâmıyla münâfî bir hâdise-i kerîheye şâhid oluyoruz: İşgālden bil-istifâde müslüman kızların ihtidâ bile etmeyen gayr-i müslimlerle izdivâcı. Müslüman "Taronoz"lar çoğalmış. Hulâsa âhir zaman enmûzecleri, tâcire-i fâcir timsâlleri biraz fazla…"

Sebîlürreşâd

İleri gazetesinin bu teşrîhâtı hakīkaten doğrudur. Geçen gün ahibbâ-yı kirâmdan bir zât da bize şu hâdiseyi nakl etti:

– Bir gün evimde mütâlea ediyordum. Refîkam geldi; "Sizi bir hanım görmek istiyor." dedi.

– Kim imiş o hanım?

– Bilmiyorum, köye yeni nakl etmişler. Beyi Paris'de kalmış. Yanında bir de kızı var.

– Siz görüşünüz! Benimle ne görüşecek?

– Bir müşkili varmış da danışmak üzere gelmişler.

Kimsesiz olmaları hasebiyle bir sıkıntıya ma'rûz kalmalarına ihtimâl verdim. "Mâdem ki ısrar ediyorlar, gelsinler." dedim.

[180] Baktım, kıyafetleri son moda yaşlıca bir hanım ile bir de kızı geldiler. Hanım:

– Peder beyefendi, dedi, bizim bey Paris'de kaldı. Biz de orada idik, yeni geldi. Birkaç ay sonra bey de gelecektir. Şimdi size ta'cizden maksadımız, bir mesele hakkında fikr-i âlinizi almakdır.

– Buyurunuzi

– Efendim, bizim kerimeyi ecnebi bir zâbit istedi de, verip vermemek hususunda müteredd id bulunuyorum. Zât-ı âlîniz komşu olmak i'tibârıyla danışmaya geldik.

Hayretler içinde kaldım. Bizim refîka da pek mütehayyir oldu.

– Peki hanımefendi dedim, siz Türk değil misiniz?

– Evet Türküz.

– Nasıl olur da kızınızı bir ecnebiye vermeyi düşünüyorsunuz?

– Efendim, çok ısrar ediyor da onun için. Çocuğun kısmetine mâni olmak istemiyorum. Yalnız İstanbul'a yeni geldik, eski taassubun derecesi ne haldedir, bilmiyorum. Acaba nasıl telakki olunur? diye fikr-i âlînizi almak isterdik.

Evime misâfireten gelmiş, samimi söylüyor ve benim ne fikirde, meşrebde olduğumu bilmiyor.

Kadın benimle alay mı ediyor diye içimden epey hiddetlendim. Fakat baktım ki kadın gāyet tabii, samimi söylüyor ve benim ne fikirde, meşrebde olduğumu bilmiyor. Evime misâfireten gelmiş. Kendimi zabt ederek kadına nasihat etmeye başladım. Bir de kızının fikrini anlamak istedim:

– Kerimeniz hanım da o ecnebi ile izdivâcı arzû ediyorlar mı? diye sordum. Vâlidesiyle ceretan eden muhâveremizi kemâl-i dikkatle dinleyen kerime hanım hemen atladı:

– Efendim, çok (senserite) gösteriyor da…

– İyi ama kızım, dedim. Onun arkasından (rejerite) geliyor.

Anladım ki bunlar kararlarını vermişler, yalnız konu komşunun efkârını yokluyorlar. Benim nasihatlerim hoşlarına gitmedi. Kalkıp gittiler. Zannederim bu günlerde teehhül ediyorlarmış.

Onlar gittikten sonra teessürümün derecesini duymaya başladım. Tasavvur bile edemediğim bu hâdise beni çok düşündürdü. Demek ki bir irticâ-ı ictimâî başlıyor, dedim. Bir müslüman Türk kızı gayri müslim bir ecnebiye varıyor! Hem de İslâmiyet merkezi olan İstanbul'da! İşte hürriyet-i nisvân, terakkī-i nisvân diye işi bu dereceye kadar getirdiler. Şimdi bakalım bunun önüne kim geçecek ve nasıl geçebilecek?

Her gün bu kabil nice hikâyeler dinliyoruz. Hakīkaten İstanbul kadınlık âlemi büyük bir buhran geçiriyor. Bir takım ailelerin Müslümanlık'la alakaları yalnız isimlerine münhasır kaldı. Bunlar milletin kitle-i umûmiyyesinden ayrılarak frenkleşiyorlar, âile ve muâşeret hayatında tamamiyle

frenk hayât-ı ictimâiyyesini tatbîk ediyorlar. Onların arasında artık hicâb külliyyen kalkdı. Kollar, göğüsler üryân. Dizlere kadar fistan. Oradan aşağısı âdetâ çıplak denecek derecede bertol çorap ile güyâ mestûr. Vücûdun bütün aksâmı enzâr-ı iştihâya ma'rûz. Tiyatroya, birahâneye, istediği yere istediği erkeklerle berâber gidiyorlar. Hattâ (*İleri*)nin yazdığı vechile gayr-i müslimlerle teehhül edenler de artıyor. El-hâsıl kadınlık âleminde kable'l-İslâm ahvâle doğru müdhiş bir irticâ' hareketi günden güne ilerliyor. İstanbul'un sefâhet-perver kadını İslâm'dan uzaklaşıyor. ve İslâmiyet'i büyük hasım olmak üzere telakkī ediyor.

Bu hâlin devam ve tevsî'i mutlaka bir inhilâl-i ictimâ'îyi intâc edecektir. Ötede Anadolu kadını canıyla başıyla uğraşırken, bir taraftan evlâdını, kocasını harbe göndermek, diğer taraftan ordunun cephânesini taşımak, çift sürmek gibi en mukaddes hizmetleri îfâ ederken burada İstanbul'un sefâhet-perver kadını tüller, ipekler, elmaslar içinde tiyatrolara, birahânelere müslim, gayr-i müslim erkeklerle berâber gitsin, dans etsin, içki içsin, zevk u safâ sürsün... Hiss-i dînîyi bir tarafa bırakalım, bu ahvâl ne hamiyet ile, ne milliyet ile, ne de insaniyet ile aslâ kābil-i tevfîk değildir. Bu, âdetâ İslâm ve Türk hayât-ı ictimâiyyesine karşı isyandır, irticâ'dır. Bu öyle bulaşık bir hastalıkdır ki, bunun etrâfına saçtığı mikroplardan hey'et-i ictimâiyyeyi muhâfaza etmek evliyâ-yı umûrun en müttehattim vazîfesidir. Eğer bunun önüne geçilemezse, bunun âkıbeti çok vahîm olacakdır. Maâzallah Müslümanlık ve Türklük buralardan çekilecektir. Ve bu tereddî ve tefessüh eden muhîtin te'sîrinden Anadolu'yu kurtarmak da çok müşkül olacaktır. Bunların her tarafa yayılmak tehlikesi vardır. Ancak Büyük Millet Meclisi'nin ve hükûmetin tecellüd-i dînî ve milliyyesidir ki bunun önüne geçebilir.

Bu yalnız din mes'elesi değildir. Artık millet mes'elesi, vatan mes'elesi de olmuştur. Cibilliyet-i milliyye ayaklar altında çiğneniyor.Hüviyet-i milliyye kayboluyor. Vatana karşı fedâkârlık hisleri mahvoluyor. Tereddîı ve sukût-i ictimâiyyenin bu derecesi izmihlâlden başka bir netîce vermez. Bir milletin sahne-i siyâsetindeki mevkı-i ictimâî bünyesinin rasânet ve zaafıyla mütenâsibdir. Mümeyyizât ve secâyâ-yı milliyesini kaybeden efrâd ve âilelerden terekküb eden bir devlet câmiasız bir insan yığınından ibârettir ki, en küçük bir sadme karşısında dağılmak tehlikesi her zaman mevcuddur. Ve müstevlî oduğu gün artık hiçbir kuvvetin onu yaşatmak ihtimali yokdur. Milletler de böyledir. Onun için her şeyden evvel milletlerin cüzûr u asliyyesi olan âilelerin tefessühüne meydan vermemek lâzımdır.

Bunlar ale'l-âde mes'eleler değildir. Fezâhatin bu derecesine göz yummak olamaz. Hâdisât kendi kendine icrâ-yı hükme başlamadan evvel evliyâ-yı umûr hâdisâta hâkim olmalıdır. Bu işlerle uğraşmak hangi dâirenin vazîfesi ise, olduğu gibi bu fecâyi'i büyük Millet Meclisi hükûmetine bildirmelidir. Memleketi bir mevt-i muhakkaktan kurtaran o Büyük Millet Meclisi elbette bu fevzâyı ictimâîye de bir çâre bulur.

[181] Şer'iyye Vekâleti'nin bu mes'elelerle lâyıkı vechile alâkadâr olması îcâb eder. Buraya bir mümessil mi gönderecektir, yoksa İstanbul müftüsünü bu işlerle alâkadâr olmaya mı da'vet edecektir, ne yapacaksa yaparak ahkâm ve âdâb-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi muhâfaza esbâbına tevessül etmesi iktizâ eder.

Üç seneden beri hâkimiyet-i İslâmiyyeden dûr kalan bu güzel medîne-i İslâm birtakım hamiyetsiz erbâb-ı fezâhat yüzünden yar u ağyâr nazarında en hacîl derekeye düşmüş bulunuyor. Zevk ve keyfine, hevesât-ı behîmiyyesine meclûb olan birtakım erbâb-ı sefâhetin başıboş hareketleri hey'et-i ictimâiyyenin hukūk-ı umûmiyyesine tecâvüzden başka bir şey değildir. El-hâsıl âkıbeti pek mühlik görünen bu fevzâ-yı ictimâî ve ahlâkīye karşı lâzım gelen kat'î tedbîrleri ittihâz etmek zamanı gelmiş, hattâ geçmiştir bile. (Vesselâmü alâ meni't-tebea'l-hüdâ...)

BÜYÜK BİR TECÂVÜZ

Kur'ân'dan Menfaat Te'mînine Kalkışan Cür'etkâr Bir Hıristiyan

Ahîren ağızdan ağıza dolaşan bir haber bize de erişti: Suriyeli bir hıristiyan Kur'ân-ı Azîmü'şşânı tercüme ve bir İslâm kütübhânesi de bunun tab'ını der-uhde etmiş!

Bu haberi duyunca mes'eleyi tahkīka hasr-ı gayret ettik. Bin-netîce ağızlarda dolaşan bu haberin harfi harfine vâki' olduğuna kemâl-i teessürle muttali' olduk.

Teessürümüzün yegâne sebebi aramızda bunca ulemâ-yı İslâm, bunca müdekkık ve mütefekkirîn-i İslâmiyye dururken kitâbımızı bir hıristiyanın tercümeye tasaddî etmesi değildir. Çünkü bir hıristiyanın da Kur'ân'ı tercüme edecek kadar ehliyet ve salâhiyet sâhibi olması gayr-i müstebʿaddir. Nice hıristiyanlar var ki, Kur'ân'ı muhtelif Garb lisânlarına tercüme etmişler ve ortaya kusûrlu, birtakım makāsıd-ı taassub-kârâneye hâdim tahrîfâtı hâvî olmakla beraber yine bir eser koymaya muvaffak olmuşlardır. Fakat Kur'ân'ı Garb lisânlarına tercüme edenlerden hiç biri gösterilemez ki, bu işte ihtisâsı olmasın ve bu teşebbüs-i azîmi başa çıkarabilmek için istinâd edecek ilmî bidâası, güvenebilecek edebî kudreti müsellem bulunmasın. Garb lisânlarındaki tercümeler yer yer metn-i semâvîsinden inhırâf ve teblîğ-i maânîdeki kifâyetsizlik gibi nakāyısla mâl-â-mâl olmakla beraber hiç olmazsa mütercimin kudret-i edebiyyesi hakkında kāri'leri aslâ şübheye düşürmeyecek derecede edîbânedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bütün Garb lisânlarındaki tercümesi, dediğimiz gibi, kusûrlu, hatâlı, muharref olmakla beraber bu şerâit-ı ibtidâiyyeyi hâizdir.

Hâlbuki, maalesef kitâbımızı Türkçe'ye tercümeye kalkışan bu hıristiyan, der-meyân ettiğimiz bu şerâitın hiç birini hâiz değildir. Bu adamı Arablık âleminde lisâna vâkıf olanlar meyânında zikr etmek değil, hâtırlamak bile kimsenin aklından geçmez. Bu adamın bildiği ve anladığı Arabca lisân-ı avâm yahud lisân-ı avâmdan pek az farklı olan Corci Zeydan lisânıdır. Corci Zeydan ki, Arab muharrirleri arasında Arabca'yı hırpalamakla, yazdığı bir sahîfede hiç olmazsa yirmi kere lisân hatâsına düşmekle, eserlerinde hıristiyan misyonerliğine hizmet etmekle ma'rûfdur. Kur'ân'ı tercümeye kalkışan bu adam olsa olsa bu seviyedeki eserleri tercüme edebilir. Türkçe'ye vukūfuna gelince; bu mütercim efendi hiçbir vakit Türk lisânının hâkimleri arasında değil, hizmetkârları arasında bile ahz-ı mevki' edememiştir. Hele ulûm-ı İslâmiyyede hiç behresi yoktur. Bu seviyede bir adamın Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân gibi mu'ciz bir kelâm-ı ilâhîyi tercümeye kalkışması ne büyük bir cür'ettir! Böyle bir cür'etin sâikı hırs-ı menfaatten başka ne olabilir? Bugün gençlerimizin duydukları pek samîmî bir ihtiyâcdan bil-istifâde bir fikr-i ticâretle ortaya Kur'ân'ın bir ma'kes-i sâdıkı yerine, memsûh bir tercümesini koymak isteyen bu adam üç-beş kuruş kazanmak için cebîn-i ma'sûm-ı Kur'ânı lekelemek istiyor. Bu ne ayıb şeydir! Dünyanın her tarafında en âdî işlerde bile ehliyet ve salâhıyet aranır da bizim memleketimizde en âciz kimseler en muazzam, en yüksek işlere el uzatmaya kalkışırlar.

Biz bu hükümlerimizi hüviyetini kāri'lerimize takdîm ettiğimiz adamın tercümesini görmeden vermiyoruz. Hayır, Kur'ân'ın tercümesi nâmı verilen o eseri gördük ve okuduk. Aman Yâ Rabbî! Bu ne rekîk, ne çetrefil, ne bozuk bir lisân. Ve ne kadar yabancı, ne hatâlı bir tercüme. Aslıyla hiç münâsebeti olmayan bu tercümeyi acaba hangi cesâretle bu adam ortaya çıkaracak? Kur'ân'a îmân etmeyen, Kur'ân'ın âyâtından vecde gelmeyen, el-hâsıl Kur'ân-ı Kerîm'i rûhunda duymayan bir adam nasıl olur da o lisân-ı lâhûtîyi başkalarına duyurabilir? İnsan kendi inanmadığı âyât-ı îmânı hangi bir kuvvetle telkīn edebilir? Binüçyüz şu kadar seneden beri İslâm Âlemi'nin kalbi Kur'ân-ı Kerîm'in feyziyle sîr-âb olmuştur. Binüçyüz şu kadar seneden beri İslâm Âlemi'nin dimâğı Kur'ân-ı Kerîm'i teemmüle vakf-ı fikr etmiştir. Nasıl olur da bu ondört asrın bir dakīkasını yaşamayan, bu ondört asrın bir mîrâs-ı ilmî ve fikrîsinden bir zerresini dimâğında taşımayan bir adam bize, biz Türklere Kur'ân'ın tercümesini takdîme kendinde salâhiyet görebilir?

Fakat yine tahkīkātımızdan anladık ki bu adam, mahzâ bu eserine revâc **[182]** vermek, hasîs kazancını te'mîn etmek için eserinin tab'ına başlandığı zaman Dîn-i İslâm'ı kabûl edecek ve bunu da i'lân eyleyecekmiş!

Bu adamın Dîn-i İslâm'a meyl ü muhabbeti olsaydı bunu eserinin meydâna çıkmasına kadar ta'lîka ne lüzûm vardı? Bu adamın Müslümanlığa i'tikādı olsaydı evvel be-evvel [1](وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ) âyet-i kerîmesine tevfîk-ı hareket etmeyi öğrenmesi lâzım gelirdi. Fakat müslümanlığını

[1] İsrâ Sûresi 17/36.

eserinin tab'ına başlandığı zamana te'cîl eden bu adamın maksadı o kadar âşikâr ki…

Biz bu tahkîkātımızı yalnız kitâbımıza karşı kurulan bir pusudan efkâr-ı umûmiyyemizi ve Büyük Millet Meclisi'mizi haberdâr etmek için yazmıyoruz. Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân bu milletin a'zam-ı mukaddesâtıdır. Büyük Millet Meclisi'mizin en mühim vezâifinden biri bu Kitâb-ı Celîl'i her tecâvüzden sıyânettir. Kitâb-ı Mübînimiz'in tercümesine karâr vermek, tercüme ve tefsîr ettirmek, bunları tedkîk etmek ancak evliyâ-yı umûrun dakîk nezâreti altında yapılacak bir iştir. Yoksa her rast gelen adam bu milletin kitâbına dest-i taaddîsini uzatamaz. Binâenaleyh Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi'nin mes'eleyi kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı dikkate alması îcâb eder. Vezâifi erbâbına tevdî' etmek dahi Kur'ân ile sâbit bir farîzadır. Binâenaleyh bu kadar muazzam bir vazîfenin erbâbı kimler ise vekâlet-i müşârunileyhâca onlar bir araya toplanarak ne yolda bir tercüme yahud tefsîr vücûda getirilmek münâsib ise ona göre îcâbı icrâ olunmalıdır.

Yoksa böyle Kitâbullâh ile hasîs menfaatini te'mîn kaygısına düşen bir hıristiyanın sellemehü's-selâm tercümeye kalkışması, efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi aldatmak için de eserinin tab'ına başlanıldığı zaman müslüman olacağını söylemek gibi gülünç şeylerle ortaya çıkması ve bu işte kendisine müzâheret edecek bir İslâm kütübhânesi bulması Müslümanlık için fecî' bir musîbettir. Bari tercüme bir kıymeti hâiz olsaydı bir dereceye kadar ma'zûr görülebilirdi. Hâlbuki kat'iyyen öyle değil. Her satırı hatâ ile dolu olan bu tercüme bir tarafdan maddî bir kazancı istihdâf ettiği gibi, bütün şebâbımız için gayr-i mekşûf bir hazîne-i hüdâ, bir menba'-ı feyz ve inâyet olan kitâbımız hakkında fenâ bir fikir vermek ve gençlerimizi Kur'ân-ı Kerîm'den soğutmak, uzaklaştırmak gibi herkesin farkına varamayacağı bir maksad-ı Salîbîyi ihtivâ etmesi de câ-yı dikkattir.

Binâenaleyh bir tarafdan evliyâ-yı umûrun nazar-ı dikkatini bu sû'-i kasda celb ediyorken diğer tarafdan Şer'iye Vekâleti'nin bu ihtiyâcı nazar-ı dikkate alarak fa'âliyete başlaması lâzım geldiğini de hâtırlatmayı en mütehattim vazîfe telâkkî ederiz. Çünkü bugün türlü türlü dalâletlere sapmaktan mütevellid bir ıztırâb-ı fikrî bütün dimâğları sıkmakta, bir meş'ale-i hidâyetin rehberliğine samîmî ve mübrem bir ihtiyâc hissolunmaktadır. Evliyâ-yı umûr ve erbâb-ı salâhiyyet bu ıztırâb-ı fikrîyi, bu ihtiyâc-ı mübremi nazar-ı dikkate almazlarsa böyle birtakım ehliyetsizler, yalnız makāsıd-ı Salîbiyyelerini tervîc etmek isteyen birtakım kimseler muztarib fikirleri büsbütün me'yûs edecek hareketlerde bulunurlar ki, bunun netâici pek vahîmdir.

Şebâbımıza Kur'ân-ı Kerîm'i tefhîm için lisân-ı Kur'ân'ı öğrenmelerini tavsiye etmek kâfî değildir. Kur'ân-ı Kerîm'i anlayacak derecede Arabca'yı öğrenmek uzun senelere müftekırdır. Herkesin tahsîlini buna hasr etmesine imkân yoktur. Binâenaleyh Kur'ân'ı anlamayı teshîl, Kur'ân'dan istifâde ve istifâzayı ta'mîm ve bu sûretle Kur'ân'a karşı hissolunan râbıtayı takviye zamânı gelmiştir.

Bu muazzam işi ancak bir hey'et-i âliyye-i ilmiyye yapabileceğinden en salâhıyetdâr makām olan Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi'nin bu muazzam işe nazar-ı dikkatini celb eder ve lâyık olduğu ihtimâm ile bu mes'eleyi karşılamasını temennî eyleriz.

HAREMEYN-i ŞERÎFEYN

Geçen haftaki nüshamızda Şerîf Hüseyin'in İngiltere ile akd etmek üzere bulunduğu muâhede hakkında ma'lûmât vermiş ve bu muâhedenin ne sûretle telâkkī olunduğunu göstermek için Mısır matbûât-ı İslâmiyyesinin mütâlaâtını ilâve eylemiştik. Arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyeyi İngiliz himâyesine vaz' etmek, Irak, Filistin ve Mâverâ-yı Şerîa'da İngiliz mandasını tasdîk etmek gibi şerâiti ihtivâ eden bu meş'ûm muâhedenin İslâm Âlemi'nde galeyân-âmîz tezâhürâta sebebiyet verdiğini görüyoruz. Müslümanlar bütün İslâm Âlemi'nin mâl-ı müştereki olan Hicaz kıt'a-i mübârekesini sıyânet için Şerîf Hüseyin'in va'd etmek istediği muâhedenin aleyhinde protestolarda bulunmaktadır. Mısır ekâbir-i ulemâsından üstâd-ı muhterem Şeyh Muhammed Mâzî Ebu'l-Azâim Efendi hazretleri *el-Ahbâr* refîkimizde farîza-i hac ile Haremeyn-i Şerîfeyn'in ehemmiyeti hakkında şâyân-ı dikkat bir makāle yazmıştır. Müşârunileyh fevkalâde nüfûzu hâiz ve ahâlî nezdinde

ziyâdesiyle muhterem ekâbir-i ulemâdandır. Bu mühim makāleyi Mısırlı refîkimizden nakl ediyoruz:

"Farîza-i hac, Cenâb-ı Hakk'ın onunla Müslümanlık'ı ikmâl ettiği farîzadır. Cenâb-ı Hak hacc-ı ekber gününde Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e şu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurmuştu: [2](اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا) Farîza-i haccı îfâya muktedir olduğu hâlde onu îfâ etmeyenin kâfir olmasından korkulur. Farîza-i haccı îfâya muktedir olduğu hâlde bu farîzayı îfâ etmeden irtihâl edenin cenâze namazını kılmayı bazı ulemâ mekrûh görmektedirler. Çünkü Cenâb-ı Hak istitâat sâhibi olanların haccı îfâ etmelerini farz kılmıştır.

Hac, rûhânî, cismânî, mâlî bir ibâdettir. Haccdan başka hiçbir farîza bütün bu hakāikı câmi' değildir. Haccın şu meziyeti yetişir ki, insan bu farîzayı îfâ için âilesini, vatanını, servetini, işini terk **[183]** eder. Bir kimse para hırsıyla, hayât endîşesiyle, istirâhat kaygısıyla, farîza-i haccı îfâ etmezse kendini gazab-ı ilâhîye ma'rûz edeceği gibi şefâat-i nebeviyyeden de mahrûm olur. Farîza-i haccın erkân ve âdâbı ve hükmü hakkında mufassal ma'lûmât almak isteyenler *Hidâyetü's-Sâlik fi'l-Menâsik* nâmındaki risâlemize mürâcaat edebilirler.

Haremeyn-i Şerîfeyn, Mekke ve Medîne'dir. Cenâb-ı Hak Mekke-i Mükerreme'nin şerefini, orada ikāmet edenlerin tahallî edecekleri ahlâkı Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurmuş, orasını "emîn bir harem" yapmış, orada ilhâd ile zulümde bulunmak isteyenleri ehl-i cehennemden addetmiştir.

Mekke-i Mükerreme, namaz kılanların kıblesi olduğu gibi Safâ ve Merve'yi, Meş'ar-ı Harâm'ı, Arafa'yı ve Zemzem'i ihtivâ etmektedir. Risâletpenâh Efendimiz Cezîrü'l-Arab'ı senâ ederek orada iki dînin bulunmamasını Haremeyn-i Şerîfeyn'e ta'zîmen emir buyurmuştur. Cenâb-ı Hak Haremeyn-i Şerîfeyn'de mukīm olanların rızkını hiç beklemedikleri yerlerden göndereceğini ve onları belâdan sıyânet edeceğini tebşîr etmiştir. Binâenaleyh Harem-i Şerîf'de mukīm olanlar Cenâb-ı Hakk'a karşı i'timâdsızlık gösterir, Cenâb-ı Hakk'ın va'dlerine inanmazlarsa Harem-i Şerîf'in dâhilinde ikāmet etseler de orada mukīm addolunmazlar. Tâhir bir yer, mülevves olanları temizlemez. Nitekim mülevves bir yer tâhir olanları telvîs etmez. Harem-i Şerîf'de mukīm olanlar Şerîat'e muhâlefet ederlerse orada mukīm olmaları onları levsden kurtaramaz.

Biz, şerîf-i Mekke'nin müslümanlara karşı kıyâm ettiğini, müslümanlarla harb eden gayr-i müslimlerle ittihâd eylediğini işitmiş; fakat, nesebine, yaşına karşı hüsn-i zan beslediğimizden Kur'ân-ı Kerîm'in ta'lîmine ittibâan; [3](اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ) âyetini nazar-ı dikkate al - rak mûmâ-ileyhin yaptığını te'vîl etmiştik. Şerîf Hüseyin'e etbâ'ından birinin vedâatiyle bir vasıyetnâme göndererek Cenâb-ı Hakk'ın beyt-i ilâhîsinin ma'mûriyetini ve âl-i Beyti inâyetle müstağrak edeceğini va'd buyurduğunu kendisine hâtırlattık, eimme-i hüdâya ittibâ' ile, Haremeyn-i Şerîfeyn'in gayr-i müslim bir nüfûz altına girmemesini te'mîn ile rûh-ı Nebî'yi şâd etmesini ricâ ettik. Her lâhza Cenâb-ı Hakk'ın Haremeyn-i Şerîfeyn'i vikāye etmesi için tazarru' eyledik.

Maamâfîh biz Şerîf Hüseyin'e karşı hüsn-i zannımızı İngilizler tarafından kıral olarak tetevvüc edilinceye kadar muhâfaza ettik. Şerîf Hüseyin kendi nefsini hoşnûd etmek için Cenâb-ı Hakk'ı iğdâb etti. Keşke Hüseyin melik olmakla iktifâ etseydi de müslümanları toplayarak ecnebîlerin himâyesi ve bayrağı altında Halîfe-i Müslimîn ile harb etmeseydi; bir müslümanı bir müslümana karşı zulmen sell-i seyf ettirmeseydi; evet, keşke Şerîf Hüseyin kendi kılıcıyla ve oğullarının kılıcıyla müslümanların üçüncü haremi olan Beyt-i Makdis'in başına o felâketleri getirmeseydi; Suriye, Filistin, Irak ve Hicaz'ı ecnebî devletlerin müstemlekâtı sırasına sokmasaydı!.. Fakat Şerîf Hüseyin İslâm uğrunda, sünen-i nebeviyyenin ihyâsı uğrunda, Hilâfet-i İslâmiyye'nin te'yîdi uğrunda dökülmesi lâzım gelen kanları heder etmekle iktifâ etmeyerek bütün yeryüzündeki müslümanların başına öyle bir belâ getirmek istedi ki, ancak bütün yeryüzündeki müslümanlar birleşirse ondan kurtulmaya muvaffak olurlar. Şerîf Hüse-

[2] Mâide Sûresi 5/3.

[3] Enfâl Sûresi 8/16.

yin Ka'be-i Mükerreme'yi, Ravza-i Mutahhara'yı, Kudüs-i Şerîf'i yed-i a'dâya düşürmek istiyor. Bu müdhiş felâkete karşı her müslümanın kıyâm etmesi bir farz-ı kifâyedir.

Şerîf Hüseyin İngilizlerin himâyesini te'mîn etmek için onlarla muâhede akd ediyor. Unutuyor ki, arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyenin emn ü emânını te'mîn etmeyi Cenâb-ı Hak tekeffül etmiştir.

El-Ahbâr gazetesinde Şerîf Hüseyin'in yaptıklarını îzâh eden ve bilhâssa mûmâ-ileyhin ahîren akd etmek istediği muâhedenin hedefi hakkında verdiği ma'lûmâtı okuduk. Hüseyin'in Makām-ı Hilâfet-i İslâmiyye'ye tama' ettiğine ve bunun için ecnebîlere müslüman diyârını peşkeş çektiğine kemâl-i teessürle muttali' olduk. Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ-billâhi'l-azîm.

Ey Hicaz kıralı! Yaşın yetmişi geçti, herkese hânedân-ı nübüvvete mensûb olduğunu söylüyorsun. Arabların hâmîsi, Haremeyn-i Şerîfeyn'in hâdimi olduğunu iddiâ ediyorsun. O hâlde ecnebî himâyesini kabûl etmek ne demektir? Babasından kalan mîrâsda kardeşin hakkını isteyince hiddet ediyorsun. Ecnebîlere arâzî-i mukaddeseyi, cesed-i nebevîyi ve beyt-i ilâhîyi peşkeş çekmekle Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in gazabına uğrayacağını hâtırlamıyor musun? A'dâ-yı İslâm'a tarafdârlık eden, Haremeyn-i Şerîfeyn'in hürmetini hetk eden, hidâyet güneşlerinin tulû' ettiği âfâkı, her müslümanın canıyla kanıyla müdâfaa edeceği arâzî-i mukaddeseyi İslâm düşmanlarına verenlerden Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in teberrî edeceğini düşünmüyor musun? Allâh'ın intikāmına uğramadan telâfî-i mâfâta çalış.

Ve siz ey müslümanlar! Beyt-i Hudâ'nın, Ravza-i Mutahhara'nın ve hattâ Kudüs'ün ecnebî eline düşmesine râzı olur musunuz? Tabiî olmazsınız. O hâlde Cenâb-ı Hakk'ın cümlemizi mazhar-ı hidâyet etmesini tazarru' ederiz. Çünkü helâl da meydânda, harâm da meydândadır. Şerîf Hüseyin tarafından yapılan işin harâm olduğu tamâmıyla vâzıhdır. Cenâb-ı Hakk'ın bu husûsda hükmü ise herkesin ma'lûmudur.

Cenâb-ı Hak cümlemizi inâyetine mazhar ve cümlemizi tevbeye muvaffak eylesin.

Tevbe edenin mazhar-ı ğufrân olması me'mûldür. Hayât-ı dünyeviyyeyi her şeye tercîh edip onunla kanâat edenin nezd-i ilâhîde hiçbir kıymeti yoktur…"

[184] AFGANİSTAN

Kāhire'de münteşir *el-Ahbâr* refîkimizin Kâbil muhâbir-i mahsûsu Afganistan ahâlîsi ve ahvâli hakkında yazdığı bir makālede ma'lûmât-ı âtiyyeyi veriyor:

"Afganistan, mizâc ve temâyülât, lisân ve âdât i'tibârıyla birbirinden farklı olan ahâlîyi câmi'dir. Afganistan'ın mesâhası Fransa'nın mesâhasına karîb olduğu hâlde sekenesinin mecmû'u on milyondan fazla olmasa gerek. Maamâfîh şimdiye kadar resmî veya nîm-resmî bir istatistik yapılmadığından Afganistan'ın nüfûsunu ta'yîn etmek doğru değildir. Bu husûsda söylenen her söz tahmîn ve ictihâda müsteniddir.

Afganistan ahâlîsini ırk ve dîn i'tibârıyla üç kısma ayırmak mümkündür: Müslümanlar, hindûlar, mûsevîler.

Lisân i'tibârıyla müslümanlar üç zümreye ayrılırlar:

1– Afgan lisânıyla yahud "Peştu" ile konuşanlar.

2– Fârisî ile konuşanlar.

3– Çağatayca konuşanlar.

Afgan lisânıyla konuşanlar neseb i'tibârıyla iki kısma ayrılırlar: 1- Derânîler, 2- Galcâîler.

Birinci kısım birçok kabâili ihtivâ eder: Barek Zâî, Foful Zâî, Ahker Zâî, Eliku Zâî, Ali Zâî, Nûr Zâî kabâili gibi. Afganistan hânedân-ı hükümdârîsi Barek Zâî kabîlesine mensûbdur.

İkinci kısım kabâil-i âtiyyeyi muhtevîdir: Süleyman Khel, Ali Khel, Türkî, Sevhî, Hotukî, Uzî, Nâsırî, Harutî.

Bundan başka Hind-Afgan hudûdunda yaşayan kabâil de vardır: Bunlar Vezîrî, Afridî, Mes'ûdî, Mehmend, Cidranî Kabâili'dir.

Bu kabâilin başlıca sıfat-ı kâşifesi muayyen yerlerde gazveler yapmak, yağmalarda bulunmaktır. Birçok def'alar pek ehemmiyetsiz sebeblerden

dolayı bu kabâil arasında muhâsemât tehaddüs eder ve binâenaleyh yekdiğeriyle muhârebe ederler. Biz bu gibi muhâsemât ve münâzaâtı takbîh ve bunların vahîm netîcelerini takdîr ettiğimiz hâlde Afganlılar bundan memnûn olurlar. Hattâ bunları teşvîk ederler. Bu memnûniyet ve teşvîkin sebebi bu gibi mücâdelâtın Afgan kabâilinin şecâat-i mevrûsesini muhâfaza etmesidir.

Kabâil zirâat, ticâret, yağma ve gāret ile te'mîn-i maîşet eyler.

Şehirliler, bilhâssa me'mûrîn-i hükûmet kavâid-i iktisâda zerre kadar riâyet etmezler. Afgan me'mûrlarıyla Mısırlı me'mûrîn isrâf husûsunda müttehiddirler. Buna rağmen pek az olmakla beraber pek büyük servetleri olan bazı zevât vardır.

Fârisî ile konuşanlar mezheb nokta-i nazarından iki kısma ayrılırlar: Sünnîler, şîîler.

Şîîler Afganistan'da dört zümreye münkasemdirler: Herâza, Cendûl, Murad Hanî, Afşar. Herâza zümresi şîîlerin en büyük kitlesini teşkîl ve dağlarda ikāmet eder. Emîr Abdurrahmân bunları hükûmete münkād etmek için pek büyük zahmetlere dûçâr olmuştur. Afşar zümresi Nâdir Han'ın Afganistan'ı feth ettiği zaman onunla birlikte gelmiştir. Herâza kitlesinden başka şîîlerin makarrı Kâbil'dir.

Şîîler umûmiyet i'tibârıyla sünnîler derecesinde sâhib-i servet değillerse de sünnîlere nazaran muktesiddirler. Maamâfîh bunlar da Hindular derecesinde sanâyi'le iştiğāl etmezler. Şîîlerin sünnîler aleyhinde birkaç ihtilâl yaptıklarını Afganistan târîhi kayd etmektedir. Fakat Emîr Emânullâh Han hazretlerinin himemâtı sâyesinde sünnîlerle şîîler arasında cây-gîr olan bütün münâferetler zâil olmuştur.

Şîîlerin garâib-i âdâtından biri İmâm Hüseyin'in şehîd olduğu gün mâtemler yapıp yüzlerini vurmaları, elbiselerini parçalamaları, feryâd ü figân etmeleridir.

Çağatayca ile konuşanlar sünnî Türklerdir. Bunların sâkin oldukları vilâyete "Türkistân-ı Afganî" nâmı ıtlâk olunur. Türkistân-ı Afganî'nin arâzîsi fevkalâde münbit olmakla oranın ahâlîsi zirâatle iştiğāl ederler. Bu Türkistanlıların da pek fenâ birtakım âdetleri vardır ki, zevk-ı selîm ile kābil-i te'lîf değildir.

Hindulara gelince: Bunlar gerek adedleri ve gerek fa'âliyetleri i'tibârıyla mühim bir unsurdur. Kendilerine mahsûs ma'bedlerde âyînlerini icrâ, askerliğe sülûk ve birçok vezâif-i mülkiyyeyi işgâl ederler. Hemen hemen bütün mâlî işler bunların elindedir. Hukūk ve vezâif i'tibârıyla müslümanlar arasında hiçbir fark gözetilmemektedir. Emânullâh Han hazretlerinin devrinde Hindular hakkında mülâyim bir siyâset ta'kīb olunduğundan bunlar çok terakkī etmişlerdir. Emânullâh Han Hinduların mekteblerine ve maâbidine teberruâtta bulunmuş, bayramlarına iştirâk etmiş, hattâ geçen sene ineklerin kesilmemesini emr ederek Hinduların hissiyât-ı dîniyyesine hürmet eylemişti. Hindular ticâretle iştiğāl ettiklerinden sâhib-i servettirler. Kâbil'de kendilerine mahsûs bir kısımda ikāmet ederler ve kendilerinden başkasını orada ikāmet ettirmezler. Bunlar sarı veya kırmızı sarıkla gezerler ve kollarına bir bilezik takarlar.

Bir da'vet vukū' bulmadığı hâlde Dîn-i İslâm Hindular arasında intişâr etmektedir. Esâsen da'vet-i dîniyyeyi emîr-i hâzır men' ettiğinden ve da'vet-i dîniyyede bulunacak olanlara şiddetli bir cezâ verildiğinden dîni bir da'vette bulunmaya imkân yoktur. Kezâlik bir zümrenin i'tikādât ve âdâtına ta'n u kadhde bulunmak da memnû'dur. Tabîî bunun sebebi dâhilî mücâdelât ve münâzaâta hâtime çekmektir.

Emîr Habîbullâh Han'ın devrinde Hindulardan Dîn-i İslâm'ı kabûl edenlere ihsânlar verilir, kendisiyle çocuklarına maâşlar bağlanırdı. Emîr-i hâzır, iktisâda riâyet için, bu âdeti kaldırmıştır.

Mûsevîlere gelince: Bunlar bir ekalliyet-i kalîle teşkîl ederler. Adedleri ikibini geçmez. Makarr-ı ikāmetleri Herat şehridir. Zirâat ve ticâretle iştiğāl ederler. Memlekette hiçbir vechile hâiz-i ehemmiyyet değillerdir."

Kâbil 25 Nisan

Şehzâdebaşı : Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Bâb-ı Âlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

12 Temmuz 1923 | 27 Zilka'de 1341 | * Perşembe * | 12 Temmuz 1339 | Cild: 21 - Aded: 544-545

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Tedkīkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Reîs-i Âlîsi Şeyh Abdülazîz Çâviş Efendi hazretleri tarafından te'lîf buyurulup Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne resmen gönderilmek üzere Ankara'da tab' olunmakta olan cevâbın mukaddimesidir:*

2

Arablara gelince; eskiden beri münkād oldukları dâhilî, hâricî birtakım avâmil ve müessirât bunların dîn ve ahlâk i'tibârıyla muhtelif kabîlelere ayrılmalarını ve efkâr, âdât, siyâset cihetlerinden de mütehâlif olmalarını îcâb etmişti.

Arablar İranlılara, Romalılara, Yahûdîlere, Âsûrîlere, Babilîlere, Sâibîlere ve o zaman mevcûd olan nasrânî fırkalara mücâvir bulunuyorlardı. Sonra, senenin aylarında umûmî panayırlar kurulmaya başladı ki, Cezîre'nin her tarafından, yakın-uzak bu panayırların hepsine akın akın halk gelirdi. İşte Bahreyn'deki Hacer, Muşakkar, Şihr ve Yemen'deki Ummân, San'â, sonra Hadramevt, Zilhicâz ile Mekke kurbundaki Mücenne, kezâlik Nahle ile Tâif arasındaki Ukâz bunlardandır.

Arablar komşuları bulunan akvâm ile ihtilâtta oldukları gibi her tarafdan panayırlarına gelen muhtelif ümmetlerle dâimâ münâsebette idiler. Binâenaleyh bütün bu akvâmın akāidi, edyânı, ahlâkı, âdâtı, hurâfeleri, kehânetleri, mevsimleri, bayramları, hâsılı nakīsaları, hünerleri kendilerine geçmişti.

Yahûdîler zaman zaman ma'rûz oldukları işkencelerle mezâlim yüzünden Cezîretü'l-Arab'a hicret etmişlerdi. Onun için Hamîr, Kinâne, Benu'l-Hars b. Ka'b, Kinde ve sâir kabâilde Yahûdîlik görülür. Sonraları zuhûr eden Nasrâniyet bilâd-ı Araba sokularak Rebîa, Gassân ile Kuzâa ve Necrân'ın bazı kısımlarına girdi. Mecûsîlik Îrânîlerle komşu bulunan Temîm Kabîlesi'ne yayıldı. Daha sonra putperestliğin her türlüsü Arabların içinde şâyi' oldu.

Hâsılı İslâm'ın zuhûrundan evvel Cezîretü'l-Arab'da sâibîler, putperestler, sâneviyeler, mecûsîler, Yahûdîler, nasrânîlerle güneşe, aya, meleklere, rûhlara, hayvânâta, nebâtâta, cemâdâta tapanlar bulunuyordu.

---

* Üstâd-ı muhterem İzmirli Hakkı Beyefendi'nin eser-i fâzılâneleri de bununla beraber gönderilecektir

Tevhîde gelince; bu akîde Kus b. Sâide ile Zü-heyr b. Sülemî gibi pek mahdûd birkaç kişiye inhsâr ediyordu. Bu hızb-i kalîlin mâadâsında görülen akîde-i tevhîd, putperestlik ile sâibîlik şâibelerinden âzâde kalamıyordu: Bunlar sanemlere, heykellere, putlara, meleklere tapıyor ve bu ibâdetin Allâh'a vesîle-i takarrub olacağına inanıyorlardı.

Diğer tarafdan, diyâr-ı Arab hürriyet-i fikir diyârı idi. Onun **[186]** için başka memleketlerde tazyîk görenlerin yegâne ilticâgâhı kesilmişti. Bu mültecîlerin bir kısmı siyâsî esbâbdan dolayı geliyordu: Yahûdîler bu zümredendir. Diğer kısmı da dînî avâmilin te'sîriyle hicret ediyordu: Marsiyonî Mezhebi'ne sâlik olarak Rum ve Roma Kiliseleri'ne muhâlefette bulunan bazı nasrânî tâifeler gibi. Marsiyonîler Luka İncîl'i ile Saint Paul'ün ashâbından bir kısmı istisnâ edildiği hâlde İncîllerin Hazret-i Îsâ'ya isnâdı doğru olmadığına kāildirler. Kezâlik o târîhî gecede Cenâb-ı Mesîh'in salb olunduğunu inkâr ve yerine başkasının asıldığını kabûl husûsunda Marsiyonîlere ittibâ' eden Levantenîler de bu mültecîlerdendi.

Arablarda heykellerle sanemler gittikçe çoğaldı. Bunlar için hâdimler, kâhinler ta'yîn edildi, birçok da ma'bedler vücûda getirildi. Maamâfîh bütün diyâr-ı Arab içinde Mekke'den başkası umûmun birden mazhar-ı ihtirâmı olamamıştı. Çünkü Arablar dînlerinin, âdetlerinin ihtilâfı ve fikirlerinin, akîdelerinin tenevvü'ü ile beraber her sene Cezîre'nin dört tarafından Hac için Mekke'ye gelirler, oradaki muhtelif ilâhlara kurbânlar keserler ve mu'tâd olan menâsik ve ibâdâtı edâ ederlerdi. İşte İbrâhim aleyhi's-selâm Ka'be'yi kurarak oğlu İsmâil aleyhi's-selâmın orada yerleştiği günden beri Mekke bu hâlde idi. Bundan başka Yahûdîlerle sâbiîler de Ka'be'ye ta'zîm ederek kurbânlar keserlerdi.

Sonra, içinde, yahud çevresinde ka'beler, hacer-i esvedler ve Uzzâ, Menât, Lât* gibi bütün Arabın ta'zîm ettiği heykeller, sanemler bulunmak i'tibârıyla Mekke bilâd-ı Arabın en mukaddesi olduğu gibi civârında büyük büyük panayırlar kurulduğu için de iktisâdî kıymeti pek azametli idi. Her tarafdan mal almak, yahud ticâret kasdıyla insanlar buraya koşar gelirdi. Panayırlar dağılınca bu gelen halk menâsik ve ibâdât ile, sonra, bu panayırları ta'kīb eden eyyâm-ı hacda ne gibi işler mu'tâd ise onunla meşgūl olurlardı.

Bu panayırlar yüzünden Mekke'ye nasıl bir tarafdan akın akın seyirciler, fevc fevc alıcılar, satıcılar; küme küme âbidler, zâhidler; bölük bölük şâirler, hatîbler; yığın yığın da'vâcılar, hakemler gelirse; diğer tarafdan da –zamânımızın ticâret ve sanâyi' sergilerinde olduğu gibi– sayısız zânîler, hesâbsız fâhişeler, hadsiz ayyâşlar, pâyânsız kumarbâzlar toplanır; hâsılı bilâd-ı Rûm'un, Suriye'nin, cezîrenin çengi, rakkās, muğanniye nâmı altında ne kadar şıllığı varsa hepsi birikirdi.

Hulâsa İslâm'ın zuhûrundan evvel Cezîretü'l-Arab bütün edyânın, an'anâtın, mezâhibin, ahlâkın, âdâtın, hurâfâtın, münkerâtın sergisi idi.

İşte, bir, bu rengârenk ihtilâfât, bir de Arabın mahsûsâtından olan asabiyet-i kavmiyye yüzünden dâhilî muhârebelerin ardı arası kesilmiyordu. Felâketin büyüğü; bunların birtakımı Kisrâ'ya, bir takımı da Kayser'e tâbi' idi.

Gassânîler zamân-ı risâlette İstanbul Kayseri'ni, Cezîre ise İran Hükümdârı Hüsrev'i tanıyordu. Gālib tarafı iltizâm eden Iraklılar ise kâh Kisrâ'nın, kâh Kayser'in adamı idi. Bâdiye-i Hicâz ile Cezîretü'l-Arab'ın göbeğine gelince bunlar resmen Hîre mülûküne merbût oldukları ve zâhiren İran hâkimiyetini tanıdıkları hâlde yurtlarında tamâmıyla müstekıl yaşıyorlardı, üzerlerinde kimsenin hükmü yoktu.

İşte Şark ile Garb'ın iki devleti arasındaki dâimî münâkaşalar, o, bir zaman eksilmeyen siyâsî gayzlar, kînler her birinin doğrudan doğruya hâkimiyeti, yahud nüfûzu altında bulunan Arabları râhat bırakmıyordu; harbde de, sulhde de o zavallıları arkalarından sürükleyip götürüyordu. Bu hâl Cezîretü'l-Arab'ı yıllarca kasıp kavuran o müdhiş felâketin en başlı menşe'lerinden idi.

Zaten doğrudan doğruya kendi aralarındaki dînî ihtilâfât ile asabiyet-i kadîmeleri öteden beri memleketlerini yabancıların ardı arası kesilmeyen akınlarına ma'rûz bulunduruyordu. Âsûrîler, Bâbilîler, Romalılar, Yunânîler, Habeşîler, Îrânîler fırsat buldukça hücûm ederek yurdun bir

* Uzzâ Mekkelilerin, Menât Medînelilerin, Lât Tâiflilerin ma'bûdu idi

parçasını koparıp götürüyor, ahâlîye ise târîhin şâhidi olduğu vecihle işkencenin, zulmün her türlüsü revâ görülüyordu.

Arablar eskiden beri aralarındaki kapkara günleriyle, kıpkızıl baskınlarıyla şöhret almışlardı. Hayâtları müdhiş bir harb-i dâhilî içinde geçerdi. Kafalar biçilir, rûhlar sökülür, yeryüzü ma'sûm kanıyla boyanır dururdu. Hem bu fecâyi'e çok zamanlar öyle vâhî şeyler sebeb olurdu ki, arada cehâletle noksân-ı terbiye olmasa Cenâb-ı Hak tarafından tekrîm ve mahlûkātın birçoğuna tafdîl edilen beşerin bir katre kanının dökülmesini îcâb edecek kadar bile ehemmiyeti hâiz değildi.

Küleyb b. Vâil kendi sürüleri arasında yabancı bir dişi deve görür –ki, Besûs isminde bir kadının malı imiş,– hayvanın üzerine ok atarak memesini yaralar. Bunun üzerine Benî-Bekir ile Benî-Tağleb arasında yıllarca süren müdhiş bir mukāteledir başlar. İki tarafdan **[187]** o kadar çok adam ölür ki, bu kabîlelerin de evvelce nesilleri kesilmiş akvâm-ı bâide sırasına geçmesine ramak kalır.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz son harb-i ficârda hâzır bulunmuşlardı. O zaman henüz on dört yaşlarında idiler ve düşman tarafından atılan okları toplayıp amcalarına verirlerdi. Târîh uzun yıllar süren bu harbin ne fecî' safhalarını kayd ediyor! Ekinleri kasmış kavurmuş, mevâşîyi kökünden kesmiş, insanların yarısını toprağa sermiş, yarısını da köle etmişti. Kureyş, Kinâne, Havâzin kabîleleri tamâmıyla bu harbe karıştılar. Sebebi ise şu idi:

Urvetü'r-Ricâl Hîre Meliki Nu'mân b. Münzir'in huzûrunda Berrâz b. Kays'ı tahkīr eder. Dışarı çıkınca Berrâz Urve'nin arkasından giderek yolda ansızın kendisini öldürür. İşte bu vak'a kātil ile maktûlün kabîleleri ve bu kabîlelerin müttefikleri arasında hadsiz hesâbsız mukātelelerin mebde'i oldu. Bu mukāteleler şâyed iki tarafdan birinin zafer-i kat'îsi ile nihâyetlenmezse muhâsımlar silâhlarını, adamlarını çoğaltarak tekrâr meydân-ı imtihâna atılırdı. Galebenin tahakkuku hâlinde ise mağlûbların ne malı, ne canı, ne hürriyeti, hiçbir şeyi kalmazdı.

Cezîretü'l-Arab'a Yahûdîlik, Nasrânîlik, Mecûsîlik girdi, hem asırlarca kaldı. Lâkin ne ahâlîsinin ahlâkına zerre kadar salâh te'mîn etti, ne de bu azgın nefisleri yatıştırmaya, bu katı yürekleri yumuşatmaya muvaffak olabildi. Sebebi de bu edyân ile ihtivâ ettikleri mezâhibden ancak kışır tabakalarıyla zâhirî birtakım âyînleri hâricinde hiçbir ciheti Araba geçmemişti. Çünkü Hicret'le gelen mücâvir milletler cezîrenin en münbit, en feyzli cihetlerini istîlâdan mâadâ bir şey düşünmüyordu. Nerde nehirler, pınarlar, bereketli vâhalar varsa oraya konuyorlardı. Evet, Yahûdîlik'in, Nasrânîlik'in, Mecûsîlik'in gelip de Cezîretü'l-Arab'ın nerelerine konduğunu tedkīk edenler bu hakīkati bilirler.

Sonra, mevzû'-i bahs olan edyân ile şuabâtı Arablara putperestlikle şâibedâr olarak gelmişti: Yahûdîlik İbrâhim'in, İsmâil'in heyâkiliyle zebîhanın heykelini, ahbâr ve ruhbânın resimlerini, heykellerini ve Allâh'a şerîk ittihâz ettikleri enbiyâ-yı Benî-İsrâîl'in heyâkilini beraber getirmişti. Nasrânîlik ise hulûlü ile, teslîsi ile, rûhlar üzerindeki istibdâd-ı mutlakı ile gelmişti. Îrânîler de Zoroaster Mecûsîliği nâmına özü olmayan bir yığın kabuktan, rûhsuz bir alay merâsimden başka bir şey getirmemişti.

MÜSLÜMANLIK

Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir

Amerika'da ikmâl-i tahsîl etmek üzere bulunan Türk talebesi imtihânlarının hitâmında Müslümanlığın mâni'-i terakkī olup olmadığı hakkında bir konferans vermeyi karârlaştırırlar ve yüksek tahsîl gören Amerika gençlerine verilecek bu konferansın fâzıl bir İslâm âlimi tarafından tahrîr olunması lâzım geldiğini nazar-ı dikkate alarak bu maksadla mütefekkirîn-i ulemâ-i İslâmiyyeden Elmalılı Hamdi Efendi hazretlerine mürâcaat ederler. Müşârun-ileyh, Amerika'daki genç müslüman talebemizin pek ziyâde şâyân-ı takdîr olan bu arzûlarını yerine getirmek üzere bu mebhase dâir mühim bir konferans hâzırlayıp Amerika'ya göndermişlerdir. Elde ettiğimiz bu mühim konferansın bir sûretini ber-vech-i âtî kāri'lerimizin enzâr-ı istifâdesine vaz' ediyoruz:

1

Dîn-i İslâm'ın terakkıyât-ı insâniyyeye mâni' olup olmaması hakkında esâsât-ı İslâmiyyeye müteallik bazı îzâhât taleb olunuyor.

Bu îzâhâta başlarken evvelâ mevzû'-i suâli teşkîl eden terakkī mefhûmu üzerinde biraz tevakkuf etmek lüzûmunu hissediyorum: Terakkī öyle bir mefhûm-ı âmdır ki, müteallikına ve gāyesine göre birçok medlûller ile alâkadârdır. İnsâniyetin bir gāye-i mutlakası olmalı ki, ona doğru vâki' olan hareket-i mütezâyideye ale'l-ıtlâk bir terakkī-i beşer nâmı verilebilsin. Hâlbuki insanların ferdiyeti kadar ve belki daha ziyâde gāyeler tahmîn olunabilir ve herkes terakkī denilince kendi nokta-i nazarına göre bir gāyeye vüsûl ma'nâsını kasd eder. Bu sûretle ale'l-umûm insanlar için terakkī, izâfî bir ma'nâyı hâiz demek olacağından bu haysiyetle yalnız edyânın değil, âlemde hiçbir şeyin ale'l-ıtlâk âmil-i terakkī olması hakkında bir hükm-i kat'î verilemez.

Birçok esbâb ve avâmil vardır ki, insanların ihtirâsât ve teşehhiyâtını tehyîc eder ve seyyiâtta terakkīsine bâdî olur. Bu ise hakīkatte terakkī değil, tedennîdir. Âlemde diğer birçok esbâb ve avâmil daha vardır ki, bunlar da insanların fezâil ve hasenâtta terakkīsini te'mîn eder. İşte bizim nazarımızda terakkī-i hakīkī budur. Dînleri mâni'-i terakkī görmek isteyenler gāye-i terakkīyi lezâiz-i şehevâniyyeye vüsûlde arayan nüfûs-ı tâğıyye meyânında görülüyor. Bunlar saâdet-i hayâtı pek husûsî ve ferdî bir nokta-i nazardan mutâlâa edenlerdir. Hâlbuki beşerin şehevâtı bile daha âlî birtakım insânî ve lâhûtî gāyelerin birer sâik-ı neşve-bahşâsı olmak üzere halk buyurulmuştur. Pek husûsî ve ferdî saâdetlerin, lezzetlerin hemen hemen hiç kıymeti yoktur. Çünkü saâdet-i ictimâiyye mefkūd olan muhîtlerde vesâit-ı refâha mâlik görünen ferdler bile bed-baht ve muztaribdirler. Ferde en büyük saâdet, **[188]** hevâ-yı nesîmî gibi muhîtinden teneffüs ettiği rûh-ı ictimâîden gelir. Saâdet-i ictimâiyye fezâil ile kāimdir. Fazîlet ise nef'-i âmm uğrunda fedâkârlık demektir. Fazîletin yegâne zâmini de vazîfe, yani mes'ûliyet ve mükâfât hissidir. Bu hissi te'mîn eden âmil ise ancak dîn olabilmiştir. Binâenaleyh dîn insanların fezâilde terakkīleri için yegâne âmildir. Bu i'tibâr ile Dîn-i İslâm dahi mâni'-i terakkī değil, insâniyetin en büyük zâmin-i saâdet ve terakkīsidir.

Asırların tecâribiyle sâbit olduğuna göre hayât-ı ferdiyye hayât-ı ictimâiyye ile kāim olagelmiştir. Hayât-ı cem'iyyeti, bir şirket mekanizması gibi sırf menfaat-i fâniyye esâsı üzerine ibtinâ ettirmek mümkün bile olsa bu kabîl cem'iyetler pek hod-kâm olmak i'tibârıyla kābiliyet-i ittisâiyyeden mahrûmdurlar, hattâ ittisâ'ları zararlarına bâdî olur. Bundan başka beşeriyetin yalnız mahdûd bir nokta-i inkişâfına nasb-ı nazar ederler. Mütekâmil bir cem'iyet ise hem beşeriyeti daha vâsi' bir haysiyetle ve bütün secâyâ-yı fıtriyyesiyle ihâta etmek ve hem ittisâ'dan mutazarrır değil, müteneffi' olmak lâzım gelir. Bu ise hadd-i zâtında nâ-mütenâhî ve kudsî bir gāye-i kemâl etrâfında toplanmakla mümkün olur. Fil-hakīka âmâl ve hissiyât-ı insâniyye nâ-mütenâhîdir. İnsanlığın bu nâ-mütenâhî âmâlini fânî bir ömr-i mütenâhî içinde tahakkuk ettirerek istihsâle çalışmak bir tenâkuz teşkîl eder. Bundan dolayıdır ki, hayât-ı fâniyyenin mâ-verâsını münkir bulunan dînsizler bütün emellerinin mahdûd bir ömür içinde istihsâli sevdâsıyla meşbû'-ı ihtirâs olurlar ve bu ihtirâs ile dâimâ huzûr ve ma'delet-i ictimâiyyeyi rahne-dâr ederek zulm ü teaddîye mütehâlik bulunurlar. Bu da buhrân-ı ictimâîyi intâc edeceğinden hayât-ı umûmiyyeyi ıztırâba düşürür ve hattâ ifnâ eder. Binâenaleyh bekā-yı ebedîye müteveccih olmayan rûh-ı beşerde saâdet-i hakīkıyye mefkûddur. İnsanın beş-on günlük ömründe nâil olabileceği saâdet-i basîta bile bekā-yı nâ-mütenâhîye ma'tûf mesâînin semerâtındandır.

Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'ın bu mevzû'a müteallik olan irşâdâtından Sûre-i Meryem (Kâf - Hâ - Yâ - Ayn - Sâd)'deki şu âyâtı pek câlib-i dikkattir: Esteîzü billâh: [1](وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَىُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَاَحْسَنُ نَدِيًّا) "Âyât ve edillemiz vâzıh ve müsbet olarak kendilerine okunduğu zaman ehl-i küfür, ehl-i îmâna karşı; 'Acaba biri dînsiz ve diğeri dînli olan şu iki fırkadan hangisi mevki' ve vaz'iyetçe daha hayırlı, mecâlis ve mahâfilce daha güzeldir?' dediler." meâlinde olan bu âyet-i kerîmede ehl-i küfrün dünyada kendilerini mü'minlerden ziyâde mes'ûd ve müreffeh,

[1] Meryem Sûresi 19/73

mevki' ve mahfilce daha güzel, daha âlî addederek dîn ve îmânın mânî'-i terakkī ve saâdet olduğu zemîninde idâre-i kelâm ettiklerini beyândan sonra bunlara cevâben; [2](وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَرِءْيًا) âyet-i kerîmesiyle; "Biz bunlardan evvel nice batınlar mahv ettik ki, onlar servet ü sâmân ve manzara-i hâriciyye i'tibârıyla bunlardan daha güzel idiler." buyuruluyor. Ve bir-iki âyet sonra; [3](وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا) irşâdıyla insanların mîzân-ı hayriyyetini teblîğ eyliyor. Hulâsa-i meâli: "İnsanların hayrı ve hüsnü elbiselerinin, hânelerinin mefrûşâtlarının, hâsılı menâzır-ı hâriciyyelerinin güzelliği ile değildir. Esrâr-ı hayr u hüsn, zâmin-i bekā olan fezâil-i a'mâlde aranmalıdır. Çünkü mâzîde nice milletler var idi ki, bunlar güzel güzel yerler içerler, insanlar üzerinde icrâ-yı ahkâm ederler, kâşânelerde ömür sürerler, muhteşem muhteşem mecâlis ve mehâfilleri ile insanlara karşı ibrâz-ı kibir ve gurûr eylerler idi. Bu milletler munkarız oldular, bekālarını te'mîn edemediler. Yalnız bu evsâf, mehâsinden ma'dûd olsa idi evvel-emirde sâhiblerinin bekā-yı ictimâî ve millîlerini te'mîn edebilmek iktizâ ederdi. Hâlbuki edemedi. Binâenaleyh insanların nezd-i ilâhîde emel ittihâz edecekleri gāye bunlar değildir. A'mâl-i bâkıyye-i sâliha, yani te'mîn-i bekā eden fezâil-i ameliyye indallâh daha hayırlıdır. Çünkü bekā her emeli tahakkuk ettirir.

Bakā denilince bekā-yı nev'î ve bekā-yı ferdî hâtıra gelir, bir dînin kıymet-i asliyyesi de bu iki nevi' bekā hakkında vereceği îmânın kıymet-i ilmiyye ve ameliyyesiyle mütenâsibdir. Dîn-i İslâm ahkâm-ı şer'iyye ve ahlâkıyyesiyle bekā-yı nev'îyi, ahkâm-ı i'tikādiyyesiyle de bekā-yı ferdîyi tekeffül eder.

Bakā-yı nev'î, ta'bîr-i âharla bekā-yı ictimâî, her zaman için ilmen kābil-i tasavvurdur. Bunun suûbet-i fenniyyesi tasavvurunda değil, tahakkukundadır. Bekā-yı ictimâînin tahakkuku, neşve-i rûhiyye, hubb-ı vazîfe, ma'delet-i ictimâiyye ile mümkün olabilir. Lâkin bir nevi' mevhibe-i fıtrat demek olan bu neşve-i rûhiyyeyi en ziyâde te'mîn edebilecek olan esâs, azim ve irâdeye şetâret veren bekā-yı ferdî akīdesidir. Fakat bekā-yı ferdî ilmen kābil-i mülâhaza olsa bile kābil-i isbât olamıyor. Çünkü tecârib-i hayât, ferdin bekāsını değil, dâimâ fenâsını isbât ve irâe etmektedir. Bazı dînler bekā-yı ferdîyi bekā-yı rûh nazariyyesiyle te'mîn etmek istemiştir; "Nasrâniyet" de bu cümledendir. Dîn-i İslâm ise bekā-yı rûh nazariyyesine bî-tarafdır. Ulemâ ve hukemâ-yı İslâmiyyeden bazıları bekā-yı rûhu kabûl etmiş, bazıları da etmemiştir. Zîrâ bekā-yı rûha kāil olmak **[189]** için cevher, bir rûh-ı mücerred nazariyesini isbât etmek lâzım geliyor ki, felsefe-i İslâmiyye bu bâbda henüz kat'iyyete kāil değildir. Çünkü mütekellimîn-i İslâm rûh-ı mücerred nazariyesinin aleyhindedir. Şu hâlde bekā-yı ferdî akīdesini İslâm nasıl tasavvur ve te'mîn edebiliyor?

Dîn-i İslâm bekā-yı ferdîyi âhiret yani neş'et-i sâniyye, ta'bîr-i âharla "ba'sü ba'de'l-mevt" nazariyesiyle te'mîn etmektedir. Bekā-yı ferdî bu hayâtta fi'len vâki' değildir. Fakat âlem-i âhirette bir neş'et-i sâniyye ile mümkündür ve vâki' olacaktır. İşbu hayât-ı âhiret şimdiki hayât-ı dünyâdan nâkıs değil, daha kâmildir. Binâenaleyh hayât-ı âhiret mücerred bir hayât-ı rûhâniyyeden ibâret olmamak lâzım gelir. Zîrâ insanlığın künhü hayât-ı maddiyye ve rûhâniyyeyi câmi'dir. Sâde bir hayât-ı rûhâniyye ise hayât-ı insâniyyeye nisbetle basît ve kāsırdır. Binâ-ber-în daha mütekâmil olarak tasavvur edilen hayât-ı bâkıyye-i insâniyyenin sırf rûhânî bir hayât telâkkī edilmesi tenâkuz demektir. Hayât-ı dünyeviyye fânîdir, resîde-i zevâl olur. Hayât-ı âhiret ise bu hayât-ı dünyeviyyenin kısmen devâmı demek olmayıp müddet ü kıyâmetten sonra ayrıca başlayacak olan bir hayât-ı kâmile-i insâniyyedir ki, ferd işte bu hayâtta ile'l-ebed bâkī olacaktır. Bu iki hayât arasında güzerân edecek olan âlem felsefe-i İslâmiyye lisânında "âlem-i berzah" tesmiye edilir.

Şimdi; "Böyle bir âhiret tasavvuru nasıl mümkün olabilir?" suâli vârid-i hâtır olur. Evvelâ şunu ihtâr edelim ki; bunun tâm ma'nâsıyla bir imtinâ'-ı felsefîsi yoktur. Yani insanlar için hakīkī bir hayat-ı sâniyye, bir neş'et-i sâniyye farz etmek tenâkuza müncer olmaz. Çünkü her hâdisede ibtidâ, tekerrür ve tekâmülden daha zordur. Öyle olunca bir kere vâki' olan hilkat-i beşeriyyenin

[2] Meryem Sûresi 19/74.
[3] Meryem Sûresi 19/76.

ikincisi ve daha mütekâmili niye olamasın? Kavâid-i İslâmiyyeye nazaran; "Bakā ibtidâdan esheldir (Mecelle)". Mekke müşrikleri bu bâbdaki teblîğāt-ı Muhammediyyeyi işittikleri zaman, mezârlardan birtakım çürümüş kemikler topladılar ve huzûr-ı risâlete gelip; "Bunları kim diriltecek?" diye berâ-yı ta'cîz îrâd-ı suâl eylediler; buna karşı Sûre-i Yâsîn'deki; [4](قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ . اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ) âyât-ı kerîmesi nâzil oldu ki; "Yâ Muhammed! Sen de ki: Bunları ibtidâ kim îcâd etti ise, o diriltir; onları ibtidâ yaratan yaratmanın her türlüsünü bilir. O öyle bir Allâh'dır ki, yemyeşil ağaçlardan sizin için ateş çıkarttı da siz o ateşten ocaklarınızı yakıyor, işlerinizi görüyorsunuz."demektir.

Fil-hakīka bunda bir imkânsızlık yoktur. Bazı şerâit-ı maddiyye mülâhazasıyla bu bâbda bir imtinâ'-ı fennî iddiâsına kalkışmak fennin hudûdunu tecâvüz etmek demektir. Fen dâire-i tasarrufuna alabildiği husûsâtın hepsinde bir kere îcâd edebildiğini dâimâ etmiş ve fazla olarak tekâmül de ettirmiş değil midir? Bugün ilm-i hayâtın bütün kānûnları keşf edilebilse idi, fen birtakım zî-hayât makineler yapabilir ve yaptıklarını inzimâm-ı tecrübe ile terakkī de ettirebilir idi. Bunun bugün yapılamaması imkânsızlıktan değil, cehâletten neş'et ediyor. Nitekim bundan birkaç asır evvel bugünkü ma'mûlât-ı fenniyyeden bahs edilmiş olsa idi kimse inanmazdı. Amerika ile İstanbul arasında birkaç dakīka içinde muhâbere yapılabileceğini kim tasdîk ederdi? Hâlbuki bunlar bugün Edison gibi zekâların semere-i muvaffakıyyeti olarak vukū'a geldi ve ale'l-âde şeyler kabîlinden oldu. Cüz'î bir mülâhaza bize gösterir ki, bu zevât elektrikleri yaratmadılar, keşif ve istihsâl ettiler. O hâlde hem elektriklerin ve hem Edisonların kuvâ-yı tabîiyye ve rûhiyyelerini halk eden Cenab-ı Allâh'ın hazîne-i kudretindeki vüs'at-i imkân düşünülürse bir neş'et-i sâniyye tasavvuru pek ziyâde kesb-i sühûlet eyler. Şu îzâhâttan anlaşılıyor ki, nazar-ı İslâm'da fikr-i âhiretin zımânı bekā-yı rûh nazariyesi değil, mevcûdiyet ve sıfât-ı ilâhiyye nazariyesidir. Binâenaleyh mebnâ-yı dîn ma'rifetullâhdır.

[4] Yâsîn Sûresi 36/79-80.

İstanbul Medreseleri:

İÂŞE

1

Geçen nüshada İstanbul medreselerinin idârî husûsâtını tedkīk ile mütâlaalarımı yazmıştım. Talebenin tarz-ı it'âm ve iâşesiyle bu bâbdaki teşkîlât-ı sâbıka ve hâzıraya geçiyorum.

Bu husûsda esâslı bir fikir, hakīkī bir hüküm verebilmek için biraz mâzîye ircâ'-ı nazar îcâb eder.

Merkez-i ulemâ ve Makarr-ı Hilâfet-i Uzmâ'da; mâzî, hâl, istikbâl için cidden medâr-ı iftihâr olacak cevâmi', medâris ve müberrât-ı sâire vücûda getiren selâtîn-i sâlife ile eâzım-ı memleket (انارالله مراقدهم) İslâmiyet'in teâlîsi, ulûm-ı şer'iyyenin neşr u ta'mîmi, hayât-ı dîniyye ve ilmiyyenin ân-be-ân mazhar-ı inkişâf olmasının te'mîni maksadıyla vücûda getirdikleri medreselerin hemen her birinin kurb u civârında birer de imâret vücûda getirmek, medreselerde ahz-ı feyz eden teşnegân-ı ilm ü fazîleti endîşe-i maîşetten vâreste kılmak için pek büyük fedâkârlık ibrâz eylemişlerdir.

Medâris talebesinin bu imâretlerde eski zamanlardaki tarz-ı iâşelerine **[190]** dâir mufassal ma'lûmât elde edebilecek vesâik ve kuyûdâttan maalesef mahrûmuz. Bir dereceye kadar resmî defâtir-i vakfiyyeden, Mahkeme-i Teftîş-i Evkāf-ı Hümâyûn'un bu işe dâir manzûrumuz olan biriki küçük vesîkasından, imâretlerin yarım asır evvelki zamanını idrâk edenlerden istifâde sûretiyle imâretlerin hey'et-i umûmiyyesi ve son zamanlardaki vaz'iyetleri ile hâl-i hâzırı tedkīk ve muhâkeme etmeye çalışacağız.

Devr-i sâbıkda İstanbul'da yirmi imâret var idi. Bunların mevki'leriyle bugün ne hâlde bulunduklarını âtîdeki cedvel irâe eder:

1– Sultân Fâtih İmâreti: Ma'mûr ve talebeye mahsûsdur.

2– Sultân Selîm İmareti: Yıkılmış, yerine bi-nâ yapılmıştır.

3– Sultân Süleyman İmareti: Evkâf Müzesi.

4– Sultân Ahmed İmareti: Harâb.

5– Sultân Mustafa (Lâleli) İmâreti: Ma'mûrdur, fukarâya mahsûsdur.

6– Sultân Hamîd-i Evvel İmâreti: Vakıf han.

7– Sultân Bâyezîd İmâreti: Harâb.

8– Sultân Osman İmâreti: Ma'mûr.

9– Ayasofya İmâreti: Evkâf İnşâât Ambarı.

10– Mihrişâh (Eyüb'de) İmâreti: Kirâda.

11– Fâtih (Eyüb'de) İmâreti: Kirâda.

12– Şehzâde İmâreti: Ma'mûr, talebeye mahsûsdur.

13– Beşîr Ağa İmâreti: Harâb.

14– Atîk Ali Paşa İmâreti: Münhedim.

15– Şehzâde Tâbhânesi: Evkāf Matbaası.

16– Haseki İmâreti: Harâb ve meşgūl.

17– Mihrimâh (Üsküdar) İmâreti: Harâb.

18– Atîk Vâlide (Üsküdar) İmâreti: Muattal.

19– Ahmediye (Üsküdar) İmâreti: Fukarâya mahsûs.

20– Koca Mustafa Paşa İmâreti: Harâb.

Bu yirmi imâret; İ'lân-ı Meşrûtiyet'e, hattâ 19 Rebîulevvel sene 329 ve 6 Nisan sene 328 târîhli kānûnun neşrine kadar ma'mûr ve muntazam, talebe-i ulûma da küşâde idi.*

İmâretlerden esâs i'tibârıyla dört sınıf halk istifâde ederdi:

1– Talebe-i ulûm,

2– Cevâmi'-i şerîfe ve hayrât-ı sâire hademesi,

3– Memleket fukarâsı,

4– Misâfirîn (âyende ve revende).

Bu kānûn ile; işbu yirmi imâretten onsekizi lâğv olunarak yalnız fukarâya mahsûs olmak üzere biri Lâleli'de, diğeri Üsküdar'da iki dânesi ibkā, talebe muayyenât ve muhassasâtı da nakde tahvîl ve bilâhare 10 Zilka'de sene 332 ve fî 18 Eylül sene 330 târîhli nizâmnâme ile (madde 12) yine talebeye mahsûs olarak Fâtih, Şehzâde, Nûr-ı Osmânî ve Vâlide-i Atîk İmâretleri iâde ve ihyâ edilmiş, duâ-gû fodla (fodula)ları –bedelâtı te'diye olunmak sûretiyle– kayıdları terkīn, hademe-i hayrât fodla ve muayyenâtı –bedeli ashâbının vazîfe ve maâşlarına zam sûretiyle– kezâlik kayıdları terkīn kılınmış, âyende ve revende fukarâ a'dâdına idhâl olunmuştur.

İmâretlerin hepsinde talebe-i ulûm iâşe edilirdi. Talebe tevzîâtı hitâm bulduktan sonra fukarâya ve misâfirîne tevzîât başlardı. Fukarânın en ziyâde toplandıkları imâretler; Lâleli, Şehzâde ile Üsküdar'da Vâlide-i Atîk ve Mihrimâh, Eyüb'de Mihrişâh İmâretleri idi.

Talebe efendilere; fodla, çorba, pilâv, aşûre, zerde, bazan da zırva* tevzî' olunurdu, bir fodla doksan dirhem-i atîk mikdârında ekmektir. Birtakım imâretlerde kırkbeş dirhemlik fodlalar da yapılırdı. Askerlerin tam ve nısıf ta'yîn ekmekleri gibi.

Herhangi bir medreseye müceddeden dâhil olan bir talebeye "çömez" mülâzim istihkākı olan bir tam fodla verilir, bilâhare sâhib-i hücre olunca bir misli zam alır. Herhangi bir vakıfdan ayrıca meşrûtası var ise üç-dört fodlaya kadar sâhib ve müstehak olur. Sabahları imâretler; sabah namazı vakti açılır. Sabah derslerinden evvel fodlalar i'tâ ve talebeye buğday ve arpa unundan veya kırmasından ma'mûl çorba tevzî' olunur. Bu çorba imâret dâhilindeki "me'kel"de her talebeye büyük ve muayyen bir kepçe olmak üzere verilir ve orada taslarla içilir.** Dersden çıktıktan sonra yağlı pirinç çorbası alınır, buna bazan nohud da konur. Bu çorbayı arzû edenler imârette içebildiği gibi birçok medreselerin çorbasını talebeden müntehab ve "kemer" nâmıyla yâd olun birer adam ve refîkleri vâsıtasıyla –bir sırık ucuna iki iple merbût teneke veya güğümlerle– medreseye getirilir, fodlalarla birlikte orada talebeye tevzî' edilir. Perşembe günleri her imârette zerde, pilâv ve Hamîdiye ile Lâleli imâretlerinde Pazartesi, Perşembe günleri zerde ve etli pilâv yapılır ve mebzûlen verilir, bir-iki imârette, bilhâssa Beşîr Ağa'da ayrıca zırva pişirilir.

[191 Fodlalar; imâretler dâhilindeki husûsî fırınlarda tabh edilir. Me'mûriyet ve hizmetler ekseriyet i'tibârıyla cihet hâlinde tevcîh olunur. Bunlar ayrıca bir imtihâna tâbî' tutulur. Her önüne gelen habbâz ve tabbâh olamazdı. Aşçılar ve ekmekçilerin ilel ve emrâzdan sâlim, tâmmu's-

* Bu kānûn; Hayri Efendi merhûmun zamân-ı nezâretinde mevki'-i mer'iyyete vaz' olunmuştur. Hayri Efedi; bu kānûn ile eski hayrâtı yıkmış, yenisiyle eski menfaati te'mîn edememiştir. Bu bâbdaki mütâlaâtımızı, bu mevzû'un sonunda yazacağız.

* "Zerde"; pirinç, şeker ve zağferândan, "zırva" incir, üzüm, hurma ile pirinç ve şekerden yapılır.

** Sabahları imâretlerde verilen buğday çorbasına gāyet az mikdârda tuz konur, talebe medresesinde bu çorba içine biraz şeker kor ve ateşe gösterirse aşûre olur…

sıhha olmalarına, ve bil-umûm müstahdemînin ikāmetgâhlarının imârethânelere yakın olmasına dikkat edilirdi.

Ekmekçileri imtihân için Mahkeme-i Teftîş-i Evkāf-ı Hümâyûn'da ser-habbâzlardan mürekkeb bir "habbâzân hey'eti" var idi. Bu hey'et imâretlere tâlib olanları; maya tutmak usûlünden, yoğurmaktan, tuzun mikdârından, hakk-ı nârdan, fırın yakmak ve harâret vermekten imtihân ederlerdi. İmtihânı verenler kayd-ı hayât şartıyla istihdâm olunurlardı.

İmâretlerdeki ashâb-ı vezâifin nevi' ve mikdârları vakıfnâmelerin çoğunda tesbît olunmuştur. Ez-cümle Hazret-i Fâtih'in imâret kadrosu şudur:

1- Nâzır-ı imâret (taâmhâne müdürü), 2- Kâtib, 3- Emîn-i hazîne, 4- Emîn-i masraf, 5- Kilârî (ambar me'mûru), 6- Müstakbil-i misâfir ("buyrun efendim"ci), 7- Nakīb (4) (müvezzi'), 8- Nakkād-ı gendüm (2) (kalburcu), 9- Nakkâd-ı erz (2) (pirincin taşlarını ayıklayan), 10- Sirâcî (2) (kandilci), 11- Ferrâş, 12- Hâdim-i me'kel-i sûhtegân, 13- Hâdim-i me'kel-i misâfirîn ve fukarâ, 14- Bevvâb (2), 15- Çârûbî (süpürgeci), 16- Kâse-şû (bulaşık temizleyen), 17- Hâfız-ı tas (2), 18- Seyis (misâfirlerin ve imâretin hayvanlarını bakan), 19- Hammâl-ı hatab, 20- Hammâl-ı lahm, 21- Hammâl-ı zehâir, 22- Sertabbâh (aşçıbaşı), 23- Tabbâh (4), 24- Ser-habbâz (ekmekçibaşı), 25- Habbâz (5), 26- Mâhiyyü'n-nukūş,* 27- Vezzân-ı imâret (kantarcı). Bu kadroda bazı ta'dîlât yapılmak sûretiyle Hayri Efendi'nin zamân-ı nezâretine kadar bu tarz-ı idâre devâm etti. Diğer imâretlerin kadroları da vaz'iyetlerine göre buna az-çok yakın idi. Yukarıda söylediğim gibi Hayri Efendi bunların hepsini lâğv etmiş, fukarâya yalnız iki dâne bırakmış, bilâhare talebe için dört dâne açmıştır. Gelecek makālede imâretlerin Hayri Efendi'nin zamanından bugüne kadar olan vaz'iyetini tedkīk edeceğiz.

Müftî-zâde

* Mâhiyyü'n-nukūş: İmâretin dâhilî ve hâricî duvarlarında tebeşir, kömür boya gibi şeylerle çoluk çocuk tarafından yazılan, çizilen şeyleri silmek ve mahv etmek için istihdâm olunan adamın unvânıdır. Bu, Fâtih'in, Sultân Süleymân'ın câmi'leri hademesi meyânında da vardır. O vakit düşünülen bu vazîfe bugün için ne kadar mühim. Câmi', medrese duvarlarında, sebîl, çeşme önlerinde mugāyir-i ahlâk yazıları görmekten bugün ne kadar müteneffiriz.

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

"VECH-i MÜMEYYİZ"İMİZİ NASIL KAYBEDİYORUZ?

Milletlerde medâr-ı tefrîk ve tasnîf olacak derecede mütebâriz bir şahsiyet-i mahsûsa mevcûddur. Hayât-ı umûmiyye ve husûsiyyede te'sîrâtını gösteren bu husûsiyet-i mümtâzenin dînî, ahlâkī, ictimâî ve hattâ iktisâdî ve fennî cihetlerde bile tarz-ı inkişâfı i'tibârıyla hâiz olduğu kıymetler hayât-ı cem'iyyetçe şâyân-ı dikkat netâyic arz eder. Asırların kayd ettiği münderis ve mevcûd bütün milletlerin kendilerine münhasır bir "vech-i mümeyyiz"i mevcûddur. Fars medeniyetinin askerî inkişâfâtı, Arab saltanatının tarz-ı bedî'i, Romalıların telâkkıyât-ı hukūkıyyeleri, İngilizlerin gayr-i mektûb kavânîn-i örfiyyeleri… ilh. mensûb oldukları milletlere âid tezâhürât-ı mahsûsayı câmi'dir.

Bir milletin hayât-ı istiklâli –fevka'l-âde te'sîrât hâric olarak– âdât ve teâmülât-ı muhîtıyyesine gösterdiği merbûtiyet derecesiyle a'zamî derecede münâsebetdâr olduğundan kuvvet ve tesânüd-i millî muhâfaza-i an'anâta olan meyl ile ölçülebilir.

Aralarındaki bu âhenk-i şuûrîyi, alâka-i mahsûsayı kaybeden milletlerin pek az zamanda başka şahsiyetlere istihâle ve temessül ederek mahv u münkarız oldukları târîh-i insâniyyetin mükerreren kayd ettiği menâkıbdan ma'dûddur.

Bu hakāyıktan istidlâl sûretiyle hey'et-ictimâiyyemizi gevşeten avâmil-i maraziyyeyi keşfe, esbâb-ı tedennîyi tedkīke muvaffak olabiliriz. Bir vakitler hars-ı millînin yüz milyonu mütecâviz bir kitle-i beşeriyyeyi zîr-i nüfûzunda bulundurduğu ve bunların hissen ve irfânen tekâmülüne sâik olduğu nazar-ı dikkate alınırsa bugünkü inhitâtın müessirâtı meyânında milletin şahsiyet-i mahsûsasını muhâfaza edemeyerek bünyân-ı ictimâîmizin gevşemesi birinci sırayı teşkîl ettiğinde şübhe kalmaz. Milletimizi evc-i bâlâ-yı şevkete îsâl eden, târîhin en yüksek sahîfelerine kayd ettiren "vech-i mümeyyiz"imiz el-yevm bizi mahûf boşluklar içinde yalnız bırakarak uzaklaşmaktadır. Milletimizin kendine mahsûs pek kıymetdâr hasletleri vardı.

Milletimiz her şeyden evvel dîndâr idi. Bir gün huzûr-ı vahdâniyyette hesâb vermeye mecbûr olduğunu düşünerek hayât-ı umûmiyye ve husûsiyyesinde istikāmetten, tesânüdden, teâvünden ayrılmazdı. Safvet-i kalbe mâlikti. Hıyel ü hud'a nedir, bilmezdi. Adâletle iş görmeye, kuvvetli olmaya alışmıştı. Nâmûs ve iffetle hayâttaki kıymeti müdrikti. Sunûf-ı ictimâiyyemizde bir âhenk, bir vifâk var idi. Sinnen ve mevki'en büyüklere hürmet ve küçüklere şefkat şiârımız iktizâsındandı.

[192] Ticâretin kıymeti takdîr edilmişti. Millet kendisine lüzûmu olan şeyleri kendisi tedârik edebilirdi. Şimdiki gibi Avrupa'dan idhâlâta lüzûm görmüyordu. İğneden ipliğe kadar ma'mûlât-ı dâhiliyye tercîh edilirdi. Milletin ilâ-yevmi'l-kıyâm muhâfaza-i mevcûdiyyetine i'timâd-ı tâm mevcûddu. El-hâsıl dîniyle, safvet-i ahlâkıyla ve samîmiyet-i vicdâniyyesiyle, tesânüdüyle, mesâîsiyle, tarz-ı mi'mârîsiyle, hiss-i bedîîsiyle, irfânıyla yaşayan büyük bir milletimiz mevcûddu.

İnkılâbât-ı zamânenin hidemâtından bünye-i milliyyenin muhâfazasına i'tinâ edilmemesi son asırlar zarfında bu hasâilin gevşemesine sebeb oldu. Bir kısm-ı mühimmi ahvâl-i rûhiyyeye âid olan marazın tedâvîsine hiç ehemmiyet verilmedi. Kuvvetimizin tükenmeyeceği ve cism-i devletin her sadmeye mukāvemet edebileceği zannolundu. Ahvâl-i rûhiyyeye âid olan bu za'fiyet tekâmülât-ı asriyyeyi tatbîk ve ta'kīb edemediğimize atf olunarak Tanzîmât-ı Hayriyye'den i'tibâren bizde de bir terakkī-perverân zümresi teşekkül etti. Garb'la temâs bu münâsebetle günden güne çoğaldı. Kābil-i inkâr olamazdı ki; bir inhitâta doğru yürüyorduk. Rasânet-i ahlâkıyye gevşemişti. İşte tedennî bu tereddîden ileri geliyordu.

Sa'y ü amel yerine sefâheti ve bin-netîce sınâat, maârif ve ticârette Avrupa'ya arz-ı iftikārı dâî olan sebeb bu idi. Fakat maatteessüf tahlîl olunamadı. Zannolundu ki; Avrupa'nın terakkıyāt-ı maddiyyesi teşkîlât-ı ictimâiyyesinden mütevelliddir. Bu tarz-ı tefehhüm bizi Garb'ın beyne'l-milel olan irfân ve terakkıyât-ı maddiyyesinden büsbütün başka bir mâhiyeti hâiz olan âdât ve ahlâkına mürââta sevk etti. Za'fiyet-i ahlâkıyyemiz bu âdet ve teâmülâttan en perde-bîrûnâne, en sefîhâne ve en vicdân-girîzâne cihetlerini hubb-ı nefse binâen tervîc ettirdi. "Bilhâssa son asırda tekâmülât-ı milliyye ve Garb harsının inkişâfı" nâmıyla yâd olunabilen son asır zarfında derece-i terakkıyât ve tedenniyâtımızı "Dâru'l-Hilâfemiz" olan İstanbul dâhilinde ta'kīb ve tedkīk etmekle müsbet bir netîce elde edilmiş olacaktır. Orta yaşlı bir İstanbulluya kırk sene mukaddemki hayât ile bugünkü şerâiti mukāyese edelim. Elde edeceğimiz netîce bundan ibâret kalacaktır.

Otuz-kırk sene evvel şehirde bir tesânüd, bir hayât-ı ictimâiyye mevcûddu. Mahalleler bir mekteb-i tezeyyündü. Ahvâl-i nâ-marzıyye murâkabe olunurdu. Bir mahallede sâkin ashâb-ı fakr u zarûret himâye olunurdu. Büyüklerinin herkes sözlerini dinler, muâvenetlerine mazhar olurdu. Bir mahalle samîmî bir âile demekti. Orada herkes yekdiğerinin saâdet ve felâketleriyle alâkadâr idi. Geceleri sinn i'tibârıyla sınıf sınıf meclisler kurulur, sohbetler edilir, yekdiğerini sevmek ve erbâbının temâyüzüne vesîle teşkîl eden ictimâ'lara müdâvemet bir fikr-i insânî telkīn ederdi. Herkes diğerinin fezâilini görerek nâil-i mekârim olmaya çalışırdı. Evâmir-i dîniyyeye riâyet lâzimesinde büyükler –sinnen ve mevki'en yüksek olanlar– gençlere nümûne-i imtisâl olurlardı.

Servet-i umûmiyye müslümanlara âiddi. Muhteşem konaklar servet ve refâhın mücessem bir timsâli hâlinde servet-i milliyyeyi i'lân ederdi. Mahsûlât-ı milliyye son derece münkeşifdi. Her sınıf esnâf vardı. Her neye ihtiyâc var ise bunlar te'mîn ediyorlardı. Vâkıâ muntazam fabrikalar yoktu. Fakat el tezgâhları da ihtiyâcâtı te'mîn ediyordu. Avrupa malına rağbet yoktu. Kendi servetimiz, kendi paramız kendi memleketimizde kalıyordu.

Hayât-ı ictimâiyyemizde şâyân-ı hürmet bir âile hayâtı mevcûddu. Âile sadâkati her şeye tekaddüm ederdi. Kadınlarımız, ev idâresinde, el işlerinde, çocuk yetiştirmekte en yüksek tekemmüle nâil olmuşlardı.

Halk arasında nifâk u şikāk yoktu. Hâlbuki bugün; mahallemizde kimse kimseyi tanımaz. Hayât-ı umûmiyyeleriyle alâkadâr olmayı aklına bile getirmez. Ahvâl-i nâ-münâsibe hakkında lâ-kayd davranacak kadar hazm-perver olma-

yan zevât köhne-perestlikle ithâm olunur. Değil komşular arasında, akrabâ ve taallukāt beyninde bile samîmiyet ve muhabbet yoktur. İctimâ' lâzım gelirse, bu, ancak müskirât meclislerine, sefâhet âlemlerine münhasır kalır. Bir mahalle dâhilinde sefâletin en son derecesine gelen birkaç şehîd âilesi bulunsa bunlara bir lokma ekmek bile verilmez. Herkes kendi zevk ve hevesinin, kendi hod-bînîsinin esîridir. Büyüklere –değil mahalle dâhilinde, hattâ âile dâhilinde bile– hürmet ve itâat münsebil olmuştur. Büyükler efkâr-ı hurâfâtla ma'tûh bunaklardan addolunur. Büyüklerimiz de efkâr-ı tecellüd-kârâneden, azimden, irâdeden mahrûm zavallılardan ibârettir. Me'yûsdurlar. Gençlerden şikâyet ederler. Fakat sâha-i fa'âliyâtta gençleri irşâda muktedir değildirler. Hissiyât-ı dîndârâne maatteessüf son derece zaîflemiştir. Ahlâkī telâkkīler nisbî addolunur.

Servet-i umûmiyye elimizden çıkmıştır. Ticâret gayr-i müslimlere geçmiş, Avrupa ihrâcâtına gösterdiğimiz rağbet netîcesinde sanâyi'-i dâhiliyye de mahv olmuştur. Her sınıfa mensûb erbâb-ı sanâyi'den bugün yegâne nümûne olarak, Eyübsultân'da bir oyuncakçı dükkânıyla şehrin muhtelif yerlerinde beş-altı dükkân çulha, beş on düğmeci ve bıçakçı, birkaç kehribârcı ve daha bu nisbette birkaç san'atevi kalmıştır. İğneden ipliğe kadar Avrupa'nın lûtf-ı ihrâcât-perverîsine müftekırız. Fakr u zarûret en son haddine vâsıl olmuştur. Eski konaklarımız yanmış yıkılmış, yerine kulübeler ikâme edilmiştir. Tarz-ı mi'mârîmiz unutulmuş, eski eserlerimiz hoş görülmemeye başlamıştır.

[193] Kadınlığın vazîfesi, parklarda, tiyatrolarda gezmeden, ifrât derecede süse ibtilâdan ibâret zannolunmuş, fakat buna mukābil asıl tabîî bir tevcîh olan ev kadınlığı, âile sadâkati sukūt eylemiştir.

Görülüyor ki; otuz sene evvelki mevcûdiyetimizde hissolunan şahsiyet-i mahsûsamız bugün hiçbir tezâhürâtımızda anlaşılamaz bir hâle gelmiştir. Efkâr ve harekâtımızın sâikı olan hissiyât tamâmıyla bize yabancı olan göreneklerin mahsûlü bulunmaktadır. Garb ve Şark'ın garâib-i enmûzecinden müteşekkil ve fezâiline âid bir ciheti bulunmamak şartıyla mesâviyât-ı cihân nümûnesi denilecek derecede müterediddî bir halîta-i ictimâiyye şehri doldurmaktadır. Otuz sene evvelki nesille bugünkü neslin mukāyesesinden çıkan netâyic-i ameliyye bundan ibârettir.

Demek ki, son otuz seneden beri hey'et-i ictimâiyyemizde gittikçe sukūt eden bir tereddînin mevcûdiyeti bir emr-i vâki'dir. Biz bugün her vakitkinden incelmiş, her zamankinden daha terakkī eylemiş bulunduğumuz zu'mundayız! Garb irfânından müstefîd olan gençlerin evzâ' u etvâr-ı zâhiriyyelerine bakarak aynı azim ve rûhun şekl-i hâricî gibi metîn olduğuna kāni' oluyoruz. Kadınlarımızın sokakları, câddeleri, tiyatro ve sefâhet yerlerini dolduran kalabalığını görerek bu hayât-ı ictimâiyyeye imreniyoruz.

Fakat bugünkü münevver gençlik acaba eski beğenmediğimiz nesil kadar secâyâya mâlik midir? Bugünkü kadınlık o kadınlığın evsâf ve şerâitinden hiç olmazsa bir kısmını müdrik midir? Bu suâllere samîmiyetle ve kendimizi aldatmak istemeyerek bir cevâb vermek iktizâ ederse; "Hayır!" demek zarûrî olur.

Garb'ın terakkıyât-ı maddiyyesi şübhesiz bizim için eşedd-i lüzûmu olan bir menba'-ı terakkīdir. Garb'ın ilim ve irfânından istifâdemize de hiçbir şey mâni' değildir. Esâsen ilim ve irfân ve san'at beşeriyetin mâl-ı müşterekidir. Efrâd-ı cem'iyyet onu nerede olursa bulur ve kendilerine mâl edebilir. Fakat an'anât ve ahlâk ciheti bununla kābil-i kıyâs değildir. Görülüyor ki; hey'et-i ictimâiyyemiz Avrupa'nın terakkıyât-ı maddiyyesini değil, âdât ve ahlâkının Garblılarca bile takbîh edilen envâ' ve eşkâlini imtisâs eylemiş bulunuyor.

Yaşamak isteyen milletler kendi an'anât ve mukaddesâtını muhâfaza etmesini bilirler. Hey'et-i ictimâiyyesini hakīr gören, beğenmeyen bir millet için hakk-ı hayâtı kānûn-ı hilkat nez' etmiştir. Böyle bir millet için mukadder olan bugünkü hâlimiz gibi perîşânî, maddeten ve ma'nen inhizâmdan başka bir şey değildir.

Bizi yükseltecek vâsıta her şeyden evvel vicdânlarımızda bir ıstıfâ vücûda getirebilmek, kendi mukaddesât ve harsımız dâhilinde inkişâfımızı arzû etmekle tebellür eder. Yoksa bugünkü şerâit altında yaşayabileceğimizi düşünmek mahz-ı cinnet ve felâket olur.

Hasan Hikmet

SEBÎLÜRREŞÂD

Lozan'da bulanan *İkdâm* Gazetesi Sâhibi Ahmed Cevdet Bey'in bu ser-levha ile yazdığı bir makāleyi geçen gün *İkdâm* neşr etti. Ahlâk-ı dîniyye hakkında mühim ma'lûmât ve mülâhazâtı ihtivâ eden bu makāleyi aynen nakl ediyoruz:

Ahlâk-ı İslâmiyyenin mürevvic-i ibret-perveri olan bu kıymetli mecmûanın son beş-on nüshasını bana gönderdiler. Vakit buldukça bunların mündericâtına göz gezdirerek müstefîd oluyorum. Gönderenlere teşekkür ederim.

Mecmûanın baştan aşağı bütün mündericâtı hey'et-i ictimâiyyemiz için pek mühim mes'ele ve makāleleri, pek musîb mütâleaları hâvîdir. Bana demişler idi ki: "*Sebîlürreşâd* pek mutaassıbâne bir yol tuttu." Ben okuduğum makāleler içinde taassubdan, kaba sofuluktan bir eser göremedim. Bu mecmûanın mebâhisini bir ecnebî lisânına tercüme ederseniz, o lisânla mütekellim erbâb-ı irfândan takdîrden başka bir mukābele göremezsiniz. Mecmûa bir tarafdan terbiye-i İslâmiyye ve insâniyyeyi pek müfîd emsile ile îzâh ediyor, didiğer tarafdan ahlâk-ı ictimâiyyemizi ihlâl edecek vakāyi'i gāyet musîb ve doğru bir zihniyetle muhâkeme ediyor. Meselâ 536 ve 537 numaralarında şu bahisleri gördüm: Müslümanlık Esâsları; İslâm'ın Rûh-ı Siyâsîsi; Cem'-i Kur'ân; Mekteb - Medrese Farkı; Mekteblerde Buhrân-ı Ahlâkī; Sinemaların Murâkabesi; Maârifin Hâli; Amerika'da İslâm Teşkîlâtı; Terbiye ve Ahlâk; İçki Kalkıyor; Mısır'da Men'-i Müskirât… Şu mevzû'lar içinde bizi alâkadâr etmeyen bir madde var mıdır? Ben dünyânın en serbest bir memleketi olan İsviçre'deyim. Bu memleketi epeyce tanıyanlardanım. Burada Neuchâtel denilen müterakkī bir şehir vardır ki, müessesât-ı ilmiyyesiyle be-nâmdır. Mekâtib-i âliyyesi, dâru'l-fünûnu, ticâret mektebi, zirâat mektebi ve sâire gibi mebânî-i ilmiyyeyi ihtivâ eder. İşte bu şehir misyonerlik merkezlerinden biridir. Bunların neşr ettikleri kitâbları okumalı da taassub ne imiş anlamalıdır. Doğrudan doğruya İslâmiyet'i muâhaze eder eserler dahi basılmıştır. Fakat diğer cihette de bilhâssa terbiye-i âmmeye ve mekteblerin tedrîsâtına müteallik âsâr-ı mühimme de tab' olunur.

Sebîlürreşâd işte bu ikinci nevi' âsâr-ı makbûledendir. *Sebîlürreşâd*'da bir fıkra gördüm. Meclis-i vilâyetin sanâyi' mektebi tahsîsâtıyla Dâru'l-elhân tahsîsâtına âid müzâkerâtından bâhisdir, ben *Sebîlürreşâd*'ın mutâlâasını okuduğum zaman ona hak verdim. Bizim için mekâtib-i âliyyeden daha mühim olan sanâyi' mektebinin tahsîsâtı tenkīs olunuyor da öbür tarafda Dâru'l-elhân'ın tahsîsâtına zammolunuyor. Eğer bu böyle ise, bize şaşırmış bir millet demekten başka bir sıfat bulunamaz. Ne garîb insanlarız ki, karnımızı doyuracak ekmek bulamaz iken soframıza çilek tedârikini düşünüyoruz. Dâru'l-elhân'ın hizmeti de olur. Fakat mûsikīden evvel bir kere iktisâdî istiklâlimizi elde edelim. Zarûretten kurtulalım. Artan paramızla Dâru'l-elhân'ı düşünürüz. Demek ki biz Ağustos böceği gibi çıt, çıt, çıt ötmeyi açlıktan terk-i hayât etmeye tercîh ediyoruz! Bu kadar meşakkat-i azîme içinde yuvarlanıyoruz. Borçlarımızın fâizleri için, alacaklılardan âtıfet dileniyoruz. Sonra maîşetçe vüs'at bahş edecek bir müessese-i sınâiyyenin tahsîsâtını kesip öbür tarafda mûsikīyi düşünüyoruz!

Mektebler hakkında *Sebîlürreşâd*'ın yazdığı mütâleadan kim müteessir olmaz? Mekteb-i Sultânî'nin düştüğü tereddîyi okuduğum zaman bana ağlamak geldi. Ben, bizim gibi Muhârebe-i Umûmiyye'nin mağlûbu olan memleketlerde ahîran oturdum: Macaristan, Avusturya, Almanya. Bir kere gidip de Macarların şimdi terbiye-i umûmiyyeye verdikleri **[194]** ehemmiyeti görmeli. Yeniden ne mektebler vücûda getirmişler. Hâlbuki Romanyalılar, Macaristan'a girdikleri zaman oradan otuz yedi milyarlık mâl ü menâl götürmüşler, memlekette bir şey bırakmamışlardır! Viyana'da ne kadar aç âile var. Fakat ahâlîye mesâil-i ilmiyye ve fenniyyeyi elektrik projektörleriyle göstermeye mahsûs olan koca bir müessese kâfî gelmemiş, şimdi diğer bir mahallede öyle büyük bir müessese daha vücûda getiriyorlar. Bavyera'nın Münih Dâru'l-Fünûnu'nda ise ondört bin talebe (ta'tîllerde ameliyât-ı türâbiyyede işleyip rızkını elde edenler de dâhil) tahsîl-i ilm ile vakit geçiriyorlar. Sonra bizim ne beceriksiz adamlar olduğumuzu anlamalıyız ki, mekâtib-i ibtidâiyyemizi bile on sene evvelkinden daha aşağı düşürmüşüz ve bir Mekteb-i Sultânî'nin hüsn-i idâresini te'mîn edememişiz.

Sebîlürreşâd'ın acı ve fakat tâ derûn-ı kalbden gelen mütâlealarını dâimâ okuyalım ve evlerimizde de evlâdlarımıza ve kadınlarımıza okutalım. Bize o acı sözleri dinlemek lâzımdır. *Sebîlürreşâd* mekteblerde, âilelerde okunacak bir kırâet kitâbıdır.

Ahlâk-ı dîniyyeye sâir memleketlerde ne yolda riâyet edildiğini ahîren İngiltere'de verilmiş olan bir karâr pek güzel anlatır. İngiltere, hürriyet-i şahsiyyeyi, hürriyet-i kelâmiyyeyi en ziyâde müdâfaa eden bir memlekettir. Fakat ahîren bir mes'ele zuhûr etti: Herhangi bir kimse istediği i'tikāda sâlik olabilir. Lâkin ulûhiyyetin inkârı, dehrîlik, dinsizlik, râfizîlik işâa ve neşr olunamaz. Buna her kim tasaddî eder ise kānûnen dûçâr-ı mücâzât olur. Biri kalktı, bu mücâzâtı kaldırmak istedi. Fakat derhâl Canterbury piskoposu (orada ulemâ-yı dîn parlamentoya re'sen girerler) müdâhale etti. Müdâfaasını dinleyenler ona baştan aşağı hak verdiler ve mücâzâtı ibkā ettiler.

On gün kadar oluyor, Avusturya'da Portschach'da büyük bir hıristiyan kongresi oldu. Bundan maksad gençleri ahlâk-ı dîniyye dâiresinde terbiye çârelerini düşünmek ve müzâkere etmektir. Hemen her milletten buraya değerli müderrisler geldiler. Hepsi de meşhûr adamlar idi. Dâru'l-fünûnlar talebesinden dahi haylisi buna iştirâk ettiler. Kongre salonunda şu ibâre asılı idi: "Saâdet ve selâmet Hazret-i Îsâ'nın emirleri dâiresinde harekettedir." Bu kongrede çok mühim mes'eleler müzâkere edildi. Eğer konferans işi olmasa idi, ben de oraya gidip müzâkereleri dinleyecek idim. Mevzû'lar mühim idi. Bizim memleketimizde bazı gençler zannediyor ki, artık bütün dünya her bir kayıddan âzâde olarak harekete me'zûndur. Bazı câhillerimiz de tedennîmizin sebeblerini dînde arıyorlar ve söylüyorlar.

Bir kere bî-tarafâne düşünelim. Sâlifü'z-zikr kongreye gelenler hep meşhûr adamlardır. Eğer bu adamlar Îsevî dîninde terbiyeyi terakkîye muhâlif görmüyorlar ise bir âkıl adam Dîn-i İslâm'da tedennî sebebini bulabilir mi? Bizden pek çok ziyâde hissiyât-ı dîniyye sâhibi olan eski müslümanlar için dîn neden mâni'-i terakkī olmamış? O eskilerin âlimleri yalnız ulûm-ı dîniyye ile mi meşgūl idiler? Kimyâda, hey'ette, riyâzıyâtta, tabâbette, hikmette, Ayasofya Kütübânesi'nde gördüğüm Arabî bir kitâbda gördüğüm resimlerden bil-istidlâl, makinede, ilm-i hayvânât ve nebâtâtta, zirâatte, sanâyi'de, ilmü'l-arzda, coğrafyada yetişen ulemâ-yı İslâmın hadd ü hesâbı var mıdır? Ahîren Sicilya Adası'nda icrâ-yı seyâhat etmiş olan Yûsuf Sâmih-i Asmaî'nin eserinden bahs ettiğimiz zaman, İtalya müverrihîninden bir zâtın müslümanlar hakkındaki takdîrâtından bir-iki sahîfeyi iktibâs etmiş idik. Bu seyâhatnâmeyi okumalı da ufacık bir Benî-Ağleb hükûmetinin mâlik olduğu ulemânın adedini görmeli, Endülüs'de, Mısır'da, Afrika-yı Şimâlî'de, Bağdad'da, Şam'da, Buhârâ ve Mâverâünnehir'de yetişen bî-nihâye o ulemâ-yı İslâm acaba nasıl olmuş da zamanlarında rehber-i ulûm ve maârif ve müessis-i medeniyyet olmuşlar? Sicilya'nın i'mârı tedâbîriyle şimdiki Avrupa tedâbîr-i i'mâriyyesi tamâmıyla birbirinin aynıdır. Avrupa üç asır, şekeri, Sicilya fabrikalarından almış. Asmaî bir tıb kitâbından bahs ediyor. Sanki bugünkü te'lîfâttandır. Mündericâtı o kadar zengindir. El-yevm İstanbul'da kemâl-i hayretle temâşâ ettiğimiz muazzam mebânînin mi'mârları müslüman değil mi idiler? Sultân Ahmed Câmi'i'nin mi'mârı Mehmed Ağa bir gün câmi' binâsına abdestsiz girmediğini, onun tercüme-i hâlini yazan kâtibi Ca'fer Çelebî beyân ediyor. Meşhûr İngiliz riyâzîsiyle hemen bir zamanda logaritma cedvelini Gelenbevî İsmâil Efendi tanzîm etmemiş mi idi?

Temennî edelim ki, bir gün gelsin de ehl-i İslâm talebesini merkez-i Hilâfet'te te'sîs olunacak bir külliyeye toplayıp onlara asr-ı hâzırın ulûm ve fünûnunu tedrîs sâyesinde müslüman muhîtlerini nâil-i inkişâf eyleyelim, İslâmiyet'in şerefini bey-ne'l-akvâm arttıralım.

Sebîlürreşâd

Ahmed Cevdet Beyefendi'nin *Sebîlürreşâd* hakkındaki teveccüh ve iltifâtlarına teşekkürler ederiz. *Sebîlürreşâd* hakāyık ve fezâil-i İslâmiyyeyi neşr ettiği için kalblerinde muhabbet-i İslâmiyye olmayanlar nazarında taassubla ithâm olunması tabîîdir. Fakat biz şimdiye kadar böyle garazkârâne ithâmlara ehemmiyet vermediğimiz gibi bundan sonra da verecek değiliz. Biz tuttuğumuz yolun Hak yolu olduğuna îmân ettiğimiz

için ilâ-mâ-şâallâh bu mesleğimizde sâbit-kadem olacağız. Dalâlet ne kadar tevessü' ederse etsin *Sebîlürreşâd* avn-i Hak'la hak ve hakîkati söylemekten aslâ fâriğ olmayacaktır. Hak her şeyden üstündür; O'na hiçbir şey galebe edemez. Hak da meydândadır, bâtıl da meydândadır. Erbâb-ı akıl ve basîret her ikisini de temyîz eder. *Sebîlürreşâd*'ı taassubla yahud diğer bir sûretle ithâm edenlere karşı *Sebîlürreşâd* hakāyık ve fezâil-i İslâmiyyeyi neşr ile mukābele edecek ve o bedbahtlar için Cenâb-ı Hak'tan hidâyet temennî eyleyecektir. [4](وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَاۚ وَإِنَّ اللهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ)

TANZÎMÂT'IN AÇTIĞI RAHNELER

Yevmî gazeteler yeni İstanbul meb'ûslarıyla müteaddid mülâkātlar yaptılar. Bu meyânda *Tanîn* gazetesi de Re'fet Paşa ile bir mülâkāt yapmıştır. Re'fet Paşa mütenevvi' mesâilden bahs etmiş, ez-cümle Tanzîmâtçıların memleketin temellerinde açmış oldukları rahneleri şu sûretle îzâh etmişlerdir:

– Tanzîmât yâdigârı olarak milyonlarla altın borç ve bunun mukābilinde bugün muhâfazasına bile muktedir olamadığımız cesîm saraylar ve tamâm karşısında İstanbul'dan ancak İzmit'e kadar gidebilen bir demiryolu, hakīkī ve maddî olan bu kısmın mukābilinde Garblılaşmış olmak için Molteke'nin bir mektûbunda dediği gibi: "Yunan fesi, Avusturya kılıcı, Macar çeketi, Fransız pantolonu giyer bir ordu, İstanbulin taşıyan müdîrân-ı umûr ve bütün bunların tedâriki için Avrupa tezgâhlarına kapılarını arkalarına **[195]** kadar açmış bir memleket, büyük bir zevksizlik, kozmopolit bir rûh." Hulâsa zâten millî şuûrunu idrâk edemediği için ölmekte olan zavallı Türk Milleti'ni hâlâ bugün içinde çırpındıran şuûrsuzluk.

Hâlâ bugün içinde çırpındığımız diyorum; çünkü bir millete hakīkī muhabbet onun her hareketini beğenmek değildir. Hatâlarını bilerek ve görerek sevmek ve bunların izâlesi için elden geleni yapmak yegâne hakīkī muhabbettir.

Bugün millî şuûr, doğduğu, hepimizi sardığı, yaktığı, kavurduğu bir sırada ben pek korkuyorum ki, Garblılaşmayı yanlış anlıyoruz.

Bizim kendi medeniyetimiz var. Bizim medeniyetimiz yeryüzündeki medeniyetlerin en yükseği, en eskisidir. Fazîlet i'tibârıyla hiçbir milletin bizimle boy bile ölçüşebileceğini kabûl edemem. Ve tekmîl kuvvetimiz buradadır. Günden güne sukūt eden Garb'a karşı silâhımız ve hem de tek bir silâhımız ancak medeniyetimiz, ancak millî fazîletlerimizdir. Bizi kurtaran ve kurtaracak olan yalnız odur. Garb'ın rûhiyât ve ictimâiyât âlimlerine kulak verin. Garb'ın geçirdiği tehlikeyi onlar bizden iyi bilir. Hâlbuki biz; Garblılaşmak lüzûmunu anladığımız zaman tam elli seneden beri Garb'ın ancak çürük ve çok zararlı şeylerini almak, basît bir mukallid olmaktan başka herhangi bir şeyi yapmak istemedik.

Eski dîvânlarımız yerine ikāme ettiğimiz eğri büğrü iskemleleri bugün tekrâr odalarımızdan atmaya çalışıyoruz. Şalvar ve poturun yerine pantolonun ikāmesi hiçbir fazîlet te'mîn etmedi. Yalnız şehrimizde bir göz gezdirirsek İskoçyalıların an'anevî kisvelerini hâlâ taşımakta olmalarıyla bin sene evvelki zihniyette olmadıklarını görürüz. Bu hareketle zâten makine devri karşısında açlık ve hüsrânla çarpışan yerli sanâyi'imizi de mahv u ibtâl ettik. Hâlbuki bizim ihtiyâcımız o yerli san'atlerin yaşamasında, yaşatılmasında, artırılmasında idi.

Bizim Avrupa'dan bilhâssa alacağımız şey'i sınâât kelimesiyle ifâde etmek istediğim teknik idi. Bu nokta-i nazardan Tanzîmât'ın ilk günlerinde Avrupa ile boy ölçüşemezdik. Fakat hiç olmazsa elimizde bir şey vardı. Şimdi bugün hiçbir şey yok. Bazan boykot yapmaya kalkıştık. Bu boykotun hakīkaten tatbîk edilmesi lâzım olduğu zaman Hazret-i Âdem'in cennetten çıktığı şekilde dolaşmaktan başka bir şeyimiz, bir çâremiz olmadığını acı acı hâtırladık. Hâricden gelebilecek emtianın idhâli bir tecrübe ve idrâk ve ma'lûmâta tevakkuf ettiği için o yabancı memleketleri tanımak, onların lisânını, ahvâl ve rûhiyâtını bilmek zarûrî bulunduğu cihetle bu işler de gayr-i müslim unsurların eline geçtiği için zavallı Türke nâmûslu insanları açlıktan öldüren devlet kapıları ve kuru bir çiftçilik kaldı.

[4] Ankebût Sûresi 29/69.

Çiftçilik doyurmadı, doyurmuyor ve bu gidişle daha hayli müddet de doyurmayacak. Yanlış görüşler dâimâ acı netîceler veriyor.

İşte bunların hepsi sırf Tanzîmât'ın verdiği mukallidlik fikir ve rûhu, Garb'a müsâid olan fikirlerin Şark'ta tarz-ı tatbîkini düşünmeye bile yeltenmemek hissi ve devletçilik fikrinin netîcesidir.

Hayât-ı ferdiyyemizi iktisâdiyâta istinâd ettirmedikçe hayât-ı ferdiyyemizi de yetişmeyi ve ulaşmayı şahsî teşebbüslerimize, mesâîmize istinâd ettirmeyerek yalnız siyâsetten meded umdukça, yine başka bir tarzda tecellî eden devlet kapısına koşmaktan başka bir şey yapmadıkça hayât-ı milliyye-i umûmiyyemizi kat'iyyen kurtaramayacağız.

İktisâdiyât ve ictimâiyâtta ise yegâne âmil tekâmüldür. O cebir ve tazyîk ile olmaz. Bolşevizm tazyîk ile muvaffak olamıyor. Bizdeki kadınlık mes'elesi cebrî bir tarzda ve tekâmülsüz inkişâf ettirilmek istenildiği için istenilen yollardan çok ayrılıyor. O hâlde tekâmül kānûnlarına ittibâ' zarûreti karşısındayız.

AFGAN SEFÎRİ

Sultân Ahmed Han Hazretleriyle Mülâkât

Afgan Sefîri Sultân Ahmed Han hazretleri biriki ay kadar Avrupa'da dolaştıktan sonra bu hafta avdet ve Ankara'ya azîmet eylediler. Tokatlıyan'da kendisini ziyâret ederek seyâhat intıbââtını dinledik. Sefîr hazretlerini Ankara'yı teşrîf ettikleri zamandan beri tanıyoruz. Afganistan'dan Rusya'ya, oradan Ankara'ya gelen Ahmed Han Avrupa'yı görmeyi pek arzû ediyorlardı. Avrupa'daki Afgan süferâsının Paris'de bir ictimâ' akd etmeleri müşârun-ileyhin bu seyâhat arzûsunu icrâya bir vesîle oldu. Âlem-i İslâm'ın inhitâtı ve Garb'ın terakkıyâtı mes'eleleriyle iştiğāl eden ve bu husûsda bizimle uzun uzadıya muhâverelerde bulunmuş olan Ahmed Han hazretlerinin bizzât görmüş olduğu Garb cem'iyetleri hakkında hâsıl ettiği fikirleri dinlemek bizim için ayrıca bir ehemmiyeti hâizdi. Seyâhatinin siyâsî cihetleri hakkında hiç görüşmedik. Esâsen o, bizim mevzû'umuzdan hâricdir. Yevmî gazeteler müşârun-ileyhin beyânât-ı siyâsiyyesini derc eylediler. Biz mülâkātımızı ictimâiyâta hasr ettik. Sefîr hazretleri Avrupa hayât-ı ictimâiyyesi hakkında uzun uzadıya bize îzâhâtta **[196]** bulundular. Lûtf ettikleri îzâhatın bazı kısımlarını hulâsaten muhterem kāri'lerimize de bildirmekte fâide gördük. Sefîr hazretleri buyuruyorlar ki:

– Avrupa'da umûmî bir ıztırâb vardır. Hiçbir millet kendi hâlinden memnûn değildir. Harb-i Umûmî, gālibi de, mağlûbu da perîşân bir hâle getirmiş. Milletler arasındaki kîn ve nefret günden güne ziyâdeleşmekte. Fransızlar Almanlara karşı elinden geleni yapmaktan geri durmuyor. Almanlar da fabrikalarını, mühendislerini Rusya'ya nakl etmişler, müdhiş bir sûrette orada çalışıyorlar. Fransa'dan intikām almak için fırsat bekliyorlar. Âtiyen Almanya'nın Rusya ile birleşerek Lehistan'ı ortadan kaldırması ve Fransa'dan intikām almaya kalkışması melhûzdur.

Sonra efrâd da memnûn değil. Sunûf-ı ictimâiyye arasındaki mücâdelât günden güne artıyor. Vâkıâ zâhiren umrân ve refâhdan başka bir şey görülmez. Fakat biraz rûhuna nüfûz edilirse halkın ıztırâbı duyulur. Servetin nisbetsiz tevezzü'u hayât-ı ma'îşette müdhiş bir tefâvüt husûle getirmiş. Bir kısım mütemâdiyen çalışıyor, bunun mukābilinde ancak boğazını te'mîn edebiliyor. Bir kısım da hiç çalışmadan nâz ü naîm içinde yaşıyor, zevk u safâ içinde yüzüyor. Bunun için halk hayâtından hiç de memnûn değildir. Mütemâdiyen şikâyet ediyor. Sermâyedâr sınıfın mutantan hayâtını gören halk kendini mes'ûd addetmiyor. Bu adem-i memnûniyyet onu dâimâ muztarib ediyor ve müessesât-ı hâzıraya karşı isyâna sevk ediyor.

Pek a'lâ görülüyor ki, o kadar hâriku'l-âde umrân ve terakkıyâta rağmen hey'et-i umûmiyyesi i'tibârıyla Garb cem'iyetleri ıztırâb çekiyor. Ve saâdet arıyor. Hâlbuki Şark'ta, umrân ve terakkī olmamakla beraber, halk hâlinden oradaki gibi müştekî değildir; servet arasında orada olduğu vechile büyük bir nisbetsizlik yoktur. Az-çok fark olsa da hey'et-i umûmiyyesi i'tibârıyla büyük bir tefâvüt arz etmez. Binâenaleyh Şark'ta halk kısmetine râzı olarak kendini mes'ûd addediyor. Bu sebebledir ki, İslâm cem'iyetleri arasında halk tabakası Avrupa'da olduğu vechile müessesât-ı ictimâiyyesine karşı husûmet beslemez. Orada

halk ne kadar ihtilâlci ise Şark'ta bilakis sükûnetperverdir. Zîrâ Garb'ı isyâna sevk eden ahvâl, Şark'ta yoktur.

Ben esâsen şu fikirde idim ; bizim İslâm cem'iyetleri maddiyât i'tibârıyla Garb'a nisbetle son derecede geri olmakla beraber ma'neviyât ve ictimâiyât i'tibârıyla onlardan üstündür. Avrupa'yı görünce bu fikrim teeyyüd etti. Hakîkaten ahlâk ve fazîlet-i insâniyye nokta-i nazarından İslâm cem'iyetleri Garb cem'iyetlerine mütefevvıktır. Bizde de ahlâk-ı İslâmiyye eski salâbetini muhâfaza edememişse de onlara nisbetle biz kendimizi melek addedebiliriz. Bizim ahlâk cihetindeki noksânımız da yine Garb'ın te'sîriyledir. Bizim hayât-ı ictimâiyyemizi sarsmak için Garb muhtelif vesâit isti'mâl etmiş ve el-ân etmektedir. Misyonerler, ecnebî mektebleri, ecnebî matbûâtı, efkâr-ı ihtilâliyye, istîlâ, ihtilât İslâm gençleri üzerinde büyük te'sîrler husûle getiriyor. Bunun netîcesi olarak bazı muhîtlerde ahâk za'fa uğruyor, hayât-ı ictimâiyyenin temelleri sarsılıyor, şu kadar ki, bu za'f ve inhitât husûsî ve mevzîîdir. Umûmiyeti i'tibârıyla herhangi bir cem'iyet-i İslâmiyye salâbet-i ahlâkıyyesini muhâfaza edebilmektedir. Avrupa'ya gelince oradaki hayât-ı ictimâiyye büsbütün başka bir âlem. Ahlâksızlık mübâhât sırasına geçmiş. Fuhuş, ale'l-âde bir alış-verişten ibâret. Nasıl herhangi bir mağazaya gider, bir şey alırsanız bu da tıbkı onun gibi tabîî görülüyor. Tiyatrolarda yüzlerce kadın çırıl çıplak şanoya çıkıyor. Yalnız avret mahallerinde üç-dört parmak genişliğinde bir kurdela var. Sahnelerde sun'î ağaçlar yapıyorlar, çıplak genç kızları armut, elma şekline koyarak dallardan sarkıtıyorlar. Onbinlerce insan bunu seyr ediyor ve zevk alıyor. Daha neler…

El-hâsıl insan onları gördükten sonra İslâm cem'iyetlerindeki ahlâk ve fazîletin kıymetini anlıyor; onlar gibi mutantan şehirleri, muazzam binâları, müdhiş fabrikaları olmamakla beraber yine hâline şükr ediyor. Ve fazîlet-i ahlâkıyye ve ictimâiyyeyi o umrân ile aslâ değişmiyor.

Görülüyor ki, maddiyât i'tibârıyla İslâm cem'iyetlerinin büyük bir noksânı vardır. Garb bu husûsda devre-i kemâldedir. Şu hâlde Garb'ın maddiyâtını, ulûm ve fünûnunu, sanâyi'ini almak İslâm cem'iyetleri için bir farîzadır. Lâkin ma'neviyât ve ictimâiyât i'tibârıyla İslâm cem'iyetlerinin Garb'a ihtiyâcı yoktur. Bilakis bu husûsda Garb, İslâm cem'iyetlerinin fazîlet-i ahlâkıyyesine muhtâcdır. Eğer Avrupa ma'neviyât, ahlâk ve ictimâiyât cihetlerini ıslâh edemezse inhilâlden âzâde kalamayacağı tabîîdir. Maamâfîh Garb'ın noksânı ma'nevî olduğu cihetle telâfîsi çok müşkildir, âdetâ imkânsızdır. Bizim ise noksânımız maddî olduğu cihetle kābil-i telâfîdir.

Yalnız bu noksânımızı telâfî ederken, ya'nî Garb'ın ulûm ve fünûn ve sanâyi'ini alırken mesâvîden, rezâilinden tahaffuz noktasına çok dikkat etmek lâzımdır. Zîrâ bunlar hevesât-ı nefsâniyye olduğu için karşı durabilmek çok müşkildir. Onun için hayât-ı ictimâiyyesine dört el sarılmayan müslüman milletlerin kendilerini o hayâta kaptırmalarından çok korkarım. İşte mes'elenin en mühim noktası budur. Herhangi İslâm milleti kendi hayât-ı ictimâiyyesini, hüvviyet-i milliyyesini muhâfaza ederek Garb'ın ulûm ve fünûnunu, sanâyi'ini alabilirse hiç şübhesiz o millet kazanmış olacaktır. Yoksa Garb'ın maddiyâtıyla **[197]** beraber rezâili de girecek olursa o zaman bugün Avrupa'yı ezen ve günden güne sukūta doğru sürükleyen ıztırâbât-ı ictimâiyye o cem'iyette baş gösterecektir. Yani aynı hastalık onlara sirâyet edecektir.

Biz Afganlıların bugün yegâne endîşemiz budur: Garb'ın ulûm ve fünûnunu, sanâyi'ini almak husûsunda hükûmetimiz karâr vermiştir. Ve bunun için birçok talebemiz Avrupa'da tahsîlde bulunuyor. Fakat emîr hazretleri bu talebenin müslüman kalması için fevkalâde i'tinâ buyurmaktadırlar. Akīdeleri en sağlam çocuklar gönderildiği gibi Avrupa'ya gittikten sonra da orada terbiye-i İslâmiyyeleri, hayât-ı ictimâiyyeleri husûsuna son derece ihtimâm olunuyor. İnşâallâh Afganistan hayât-ı ictimâiyye-i İslâmiyyesini muhâfaza ederek Garb'ın ulûm ve fünûnunu, sanâyi'ini iktibâs edecek ve bu sûretle bir medeniyet-i fâzıla te'sîsine muvaffak olacaktır. Diğer bütün müslüman milletler için de temennîmiz budur.

Bu mes'eleyi bütün müslüman mütefekkirlerinin şimdiden nazar-ı dikkate alarak ona göre efkâr-ı İslâmiyye'yi tenvîr etmeleri îcâb eder.

İNGİLİZ – ARAB MUÂHEDESİ

Bundan evvelki nüshamızda Şerîf Hüseyin'in İngiltere ile akd etmek üzere bulunduğu muâhedenin Filistin'de neşr olunup Mısır gazeteleri tarafından aynen iktibâs olunan resmî hulâsasını ve bu resmî hulâsanın Mısır'da ne sûretle telâkkī olunduğunu kayd etmiştik. Kāri'lerimizin hâtırlarında kaldığı üzere bu muâhede projesinin beşinci maddesi mûcebince Hicaz'ın hudûd-ı muayyenesi dâhilinde emr-i müdâfaasını ve her tecâvüzden sıyânetini İngiltere der-uhde etmektedir. Kuvvetli bir devletin zaîf bir devleti birtakım müsâadât mukābilinde himâye etmeyi der-uhde etmesi hukūkan "himâye"den başka bir şey olmadığından bu projeye göre İngiltere hükûmeti fi'llen Haremeyn-i Şerîfeyn'in muhâfızı oluyordu! Bundan başka Filistin, Irak ve Mâverâ-yı Şerîa'da İngiltere hükûmetinin vaz'iyet-i mahsûsası, yani mandası tanınmakta ve bilhâssa Filistin'de İngiliz mandasının esâsı olan Yahûdî yurdunun te'sîsi de Şerîf Hüseyin tarafından bu projeye nazaran kabûl edilmekte olmasından İslâm Âlemi arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyeyi ve birçok memâlik-i İslâmiyyeyi istiklâl ve hürriyetten mahrûm eden, bunları hıristiyan vasâyetine, hıristiyan ve Yahûdî hâkimiyet ve tegallübüne bırakan bir muâhede projesine karşı kıyâm ederek "basît ta'dîlât" ile bu projeyi kabûl edeceğini ızhâr eden Şerîf Hüseyin'e karşı en şedîd protestolarda bulundu.

Son posta ile gelen Mısır gazeteleri Mısır'ın her tarafından Şerîf Hüseyin'in kalb-i İslâm'ı cerîhadâr eden bu çirkin teşebbüsâtına karşı yağan protestolarla doludur.

Buna mukābil Mısır'da Şerîf Hüseyin'in mümessil-i siyâsîsi bir teblîğ-ı resmî neşr etmektedir. Bu teblîğ-ı resmîde deniliyor ki:

"İngiliz-Arab muâhedesi hakkında bir şey neşr edilmesine dâir ısrârda bulunan birçok zevâtın arzûsunu is'âf etmek üzere beyânât-ı âtiyyede bulunuyoruz: İngiliz-Arab muâhedesi metn-i sahîhi henüz neşr olunmamıştır. Efkâr-ı umûmiyyeye şunu te'mîn ederiz ki, bu muâhedenin tafsîlâtından bahs etmek nâ-behengâmdır. Çünkü proje hakkında der-meyân olunan bazı kuyûd-ı ihtiyâtıyye henüz mevzû'-i müzâkere olmaktadır. Maamâhfîh Hicaz'ın herhangi himâye veya vesâyet-i ecnebiyye altına girmediğini ve girmesine imkân bulunmadığını beyân eder, Haremeyn-i Şerîfeyn'in herhangi nüfûz-ı ecnebîye veya herhangi bir Garb devletinin tahakkümüne tâbi' olması için hiçbir şeye müsâade olunmadığını i'lân eyleriz. Nitekim Filistin de istiklâl-i tâmmını, bütün Garb ülkeleri için arzû olunan istiklâl-i tâmmı ihrâz edecektir. Bu gibi mühim işleri der-uhde edenlerin nâzik vaz'iyetini takdîr ederek kiyâsetkârâne hareket etmek iktizâ ettiği âşikârdır."

Şerîf Hüseyin'in Mısır'daki mümessil-i siyâsîsi tarafından neşr olunan bu resmî teblîğ maalesef efkâr-ı İslâmiyyeyi uyuşturmak gibi bir gāyeyi ta'kīb etmektedir. Çünkü muâhede projesi olarak neşr olunan resmî hulâsanın Filistin mahâfil-i resmiyyesi tarafından "Yahûdî yurdu"nun fedâ olunmadığını, bilakis muâhedenin bu yurdu te'mîn eylediğini siyonistlere göstermek ve bu sûretle siyonistleri halecândan kurtarmak gāyesini istihdâf eylediğini Londra'nın en büyük gazeteleri tarafından haber verilmiştir. Şerîf Hüseyin'in murahhası Nâcî el-Asîl ise muâhede projesinin Yahûdî yurdunu tanımadığını beyân ettiği hâlde Avâm Kamarası'nda Müstemlekât Nezâreti Müs-teşârı Mister Ormsby Gore tarafından vukū' bulan beyânât İngiltere'nin Filistin mandasından ve mandanın esâsı olan Yahûdî yurdunun te'sîsinden ferâğat etmediği beyân olunmuştur.

Bundan başka *Morning Post* gazetesi de Filistin'in mukadderâtını mevzû'-i bahs ederken İngiliz mandasının orada devâm ve bekāsı iktizâ ettiğinden bahs etmiş, sebeb olarak her cihetten Süveyş Kanalı'nın masûniyetini ileri sürmüş ve Filistin mandasını İngiltere terk ederse Fransa ve İtalya'nın bu mandayı elde etmek için birbirleriyle müsâbaka edeceklerini beyân etmiştir. Bundan başka Şerîf Hüseyin'in Kāhire mümessil-i siyâsîsi tarafından neşr olunan teblîğ-ı resmî ancak Hicaz'ın veyahud Haremeyn'in hiçbir nüfûz-ı ecnebîye, hiçbir vesâyet-i ecnebiyyeye girmeyeceği beyân olunmaktadır. Esâsen muâhede projesinde de Hicaz'ın böyle bir vaz'iyete girdiğine dâir sarîh bir söz yoktur. Fakat projenin beşinci maddesi Hicaz'ın müdâfaasını İngiltere'ye terk etmiştir ki, asıl tekzîbi lâzım gelen nokta budur. Bu nokta tekzîb olunamıyor.

[198] Bu gibi beyânâtın efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi tatmîn etmeyeceği âşikârdır. Bundan dolayıdır ki, müslümanlar bilâ-tevakkuf Şerîf Hüseyin'in hareketini takbîh ederek İslâm'ın istiklâl ve haysiyet-i ma'neviyyesine vurulması istenilen müdhiş darbeye mâni' olmak için ibrâz-ı fa'âliyyette devâm etmektedir. Her hâlde efkâr-ı İslâmiyye'nin muvaffak olacağı âşikârdır. Mısır ulemâsının bu husûsda gayretini lisân-ı şükrân ile yâd etmeden geçemeyeceğiz. Maalesef üç haftadan beri bu mes'eleyi mevzû'-i bahs ettiğimiz hâlde muhîtimizden ve bilhâssa ulemâ-yı dînimizden bir ses çıkmadı. Bundan müteessir olmamak mümkün değildir.

BEYÂNNÂME

Arnavudluk Başmüftüsünün
İslâm Matbûâtına Beyânnâmesi

Bundan bir müddet mukaddem Avrupa'nın merâkiz-i müteaddidesinden gelen birtakım telgraflar Arnavudluk'ta, Tiran şehrinde akd-i ictimâ' eden dînî bir kongrenin Hilâfet-i İslâmiyye'den fekk-i irtibâta, abdest almayı ilgāya, namazda rukû' ve secdeyi kaldırmaya, taaddüd-i zevcâtı men'e, tesettürü ref'a karâr verdiğini bildiriyordu.

İslâm Âlemi'nin her tarafında en müdhiş sû'-i te'sîr icrâ eden bu mukarrerât Mısır matbûâtında da intişâr etmiş ve Mısır müslümanlarını pek tabîî olarak dil-hûn eylemişti. Maamâfîh Mısır'da mutavattın Arnavud dîndaşlarımızdan biri Arnavudluk'a vukū' bulan seyâhatinden bil-istifâde Mısır gazetelerinde bu fecî' mukarrerâta dâir intişâr eden yazıları Arnavudluk Başmüftüsü ve Meclis-i Âlî-i Şer'î Reîsi Mehmed Vehbî Efendi hazretlerine takdîm ile efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeye hakîkati bildirmesini ricâ etmiş, müşârun-ileyh de bu talebi is'âf ederek âtîdeki beyânnâmeyi Mısır matbûâtına göndermiştir. Kāhire'de intişâr etmekte olan *el-Ahbâr* refîkimizden bu beyânnâmeyi tercüme ediyoruz:

"11 Nisan târîhli *el-Ehrâm* ve 17 Nisan târîhli *el-Mukattam* gazetelerinde Arnavudluk İslâm Kongresi'nin mukarrerâtı hakkında yazılan satırları okudum. Bu asıl ve esâsdan ârî havâdisden, daha doğrusu hurâfâttan el-hak müteessir ve mütedehhiş oldum. Müslümanlık ile zerre kadar irtibâtı olan bir insandan böyle bir şey sudûru hiçbir vakit tasavvur olunamaz. Bu mukarrerât, müslümanlar arasında adâvet tohumlarını ekmek, müslümanların vahdet-i dîniyyesini târumâr eylemek isteyen, makāsıd-ı fesâd-kârânesi hiçbir müslümana mechûl olmayan düşmanların tasnî' ettikleri iftirâlardan başka bir şey değildir. Bilhâssa bütün dünyada salâbet-i dîniyyeleri ile ma'rûf olan Arnavudlardan böyle bir şey sudûruna hiçbir vechile ihtimâl verilemez.

Arnavudluk hükûmetinin pâyitahtı olan Tiran'da in'ikād eden Büyük İslâm Kongresi'nde cereyân eden müzâkerât netîcesinde ittihâz olunan mukarrerât memleketimizde Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın teâlîsine, envâr-ı İslâmiyyenin parlamasına ma'tûf idi. Esâsât-ı şer'iyyeye tamâmıyla mutâbık olan bu mukarrerât bütün Arnavudluk'ta cemâat-i İslâmiyye teşkîlini, evkāf-ı umûmiyyenin nehc-i şer'î üzere tanzîm ve ıslâh ve ta'mîriyle maâbid-i kudsiyyemizin i'lâsını, hademe-i hayrâtın ikdârını ve vezâif-i şer'iyyelerini hüsn-i sûretle îfâ etmelerini, resâil-i mevkūte ve sâire neşriyle Dîn-i İslâm'ın dâhil ve hâricde i'lâsını ve bu gibi esâsât-ı İslâmiyyeye mutâbık ve müslümanların âmâl-i âliyyesine muvâfık gāyelerin tahakkukunu istihdâf eylemektedir. *El-Ehrâm* ve *el-Mukattam* gazetelerinde okuduğum mukarrerâttan istiâze ve teberrî eder ve bu gibi neşriyâtın ancak nifâk ve fesâdı, müslümanları yekdiğerinden tenfîr etmeyi, Arnavudluk müslümanlarını Âlem-i İslâm nazarında düşürmeyi istihdâf ettiğini beyân eylerim. Bu gibi desîselere aldanmayan ve bizi bu müdhiş iftirâlara karşı müdâfaa eden Mısırlı kardeşlerimize arz-ı şükrân eder ve bütün bu iftirâları sûret-i kat'iyyede redd ü tekzîb eyleriz.

22 Şevvâl 1341

Arnavudluk Başmüftüsü ve Meclis-i Âlî-i Şer'îsi Reîsi el-fakīr
Mehmed Vehbî

ŞUÛN

İstanbul:

İcâzet Merâsimi– Medresetü'l-Mütehassısîn'i ikmâl eden efendilerin icâzet merâsimi Sultân Selîm Câmi'-i Şerîfi'nde merâsim-i mahsûsa ile icrâ olunmuştur. İcâzet alan 28 efendinin 17'si

Fıkıh Şu'besi'nden, 10'u Tefsîr'den, biri de Kelâm ve Felsefe'dendir. Fıkıhdan icâzet alanlar: Abdullâh (Uzunköprü), Ali Rızâ (Üsküdar), Kemâl (Hamîdiye), Hasan Tahsîn (Şumnu), Kıvâmüddîn (Katrin), Kâmil (Batum), Hasan (Pirlepe), Mehmed (Aydın), Sâlim (Keşan), Mustafa (Aydos), Şemseddîn (Dağıstân), Receb (Tekfurdağı), Osman (Kayseri), Hüsâmeddîn (Dağıstân), Ahmed Fevzî (Dersaâdet), Ahmed (Dağıstân) efendiler.

Tefsîr'den: Ârif, Ali Necmeddîn (Elbistan), Hâfız Mehmed (İstanbul), Mehmed Hilmi (Şumnu), Cemâl, Mehmed Es'ad, Mes'ûd Necâtî (Hemşin), Huccetülislâm (Of), Abdülvâhid (Erzurum), Mehmed Sâlim (Hezargrad) efendiler.

Kelâm ve Felsefe'den: Yûsuf Efendi (Selanik).

Medreselerin Tahliyesi– Umûr-ı Şer'iyye ve Evkāf Vekâleti'nden vukū' bulan teblîğāt üzerine medâris ve cevâmi'-i şerîfenin tahliyesi husûsâtıyla iştiğāl eden komisyon fa'âliyetini tezyîd etmiştir. Tahliye husûsunda teallül gösterenler zâbıta tarafından ihrâc edilmektedir.

Dâru'ş-Şafakatü'l-İslâmiyye'ye Muâvenet– Hey'et-i Vekîle Reîsi ve Dâru'ş-şafaka'nın Reîs-i Fahrîsi Raûf Beyefendi'nin himmet ve teşebbüsü üzerine dâru'l-eytâmlar bütçesinden on bin liranın Dâru'ş-şafaka'ya i'tâsı hey'et-i vekîlece takarrur etmiştir.

[199] İçkinin Hayât-ı Memlekette Açtığı Rahneler– Yeni İstanbul meb'ûslarından Doktor Refîk Bey içki hakkında *Tanîn* gazetesine ber-vech-i âtî beyânâtta bulunmuştur:

"Men'-i Müskirât Kānûnu hakkında ne gibi bir fikir perverde edeceğimi soruyorsunuz. Doktor olduğum için bil-vâsıta memleketin sıhhatine taalluk eden bu mes'ele hakkında tedkīkāt-ı mahsûsada bulundum. Bugün memleketimizde yüzde seksen, seksenbeş nisbetinde verem, yüzde elli nisbetinde bazı mıntıkalarda sıtma hastalıkları ve yüzde beş nisbetinde de frengi hastalığı vardır. Sıhhat-i umûmiyyeyi bu hastalıklardan korumak için müskirât ile mücâdele etmek lâzımdır. Bu sebeble Men'-i Müskirât Kānûnu kalacaktır ve kalmalıdır. Kānûnun sıhhat nokta-i nazarından fâideleri çoktur. Bugün Anadolu'da köylü ile şehirli gençler müskirât isti'mâl edemiyorlar."

Mısır:

Lord Headley'yi İstikbâl– Şeref-i İslâm ile müşerref olan İngiliz ricâlinden Lord Headley'nin, Woking Câmi'-i Şerîfi İmâmı fuzalâ-yı İslâmiyyeden Hindistanlı Hoca Kemâleddîn Efendi hazretleriyle birlikte hacca gitmek üzere yola çıktığını haber alan Mısır müslümanları müşârun-ileyhimâyı istikbâl etmek üzere büyük bir ihtifâl tertîbine karâr vermişler ve Mısır nakībü'l-eşrâfının riyâseti altında vukū' bulan bir ictimâ'da muntazam bir istikbâl merâsim programı da hâzırlamışlardır.

Mescid-i Aksâ'ya Muâvenet Hey'eti– *El-Ehrâm* gazetesinin verdiği ma'lûmâta göre Hayfâ Müftüsü Şeyh Murâd, Gazze Müftüsü Şeyh Muhammed Saîd el-Hüseynî ve Şeyhu'l-Haremi'l-Kudüs Şeyh İbrâhim el-Ensârî Efendiler'den müteşekkil olan bir Filistin hey'eti geçen hafta Mısır'a muvâsalet etmiştir. Bu hey'et Hicaz'a azîmet edecek ve orada Kudüs'deki harem-i şerîfin günden güne harâb olmaya yüz tuttuğu cihetle yıkılmasının önüne geçerek ta'mîri için Beytullâh'ı tavâf ve ziyâret etmeye gelen huccâc-ı müslimînin yardımını taleb edeceklerdir.

Afganistan:

Kâbil'de intişâr etmekte olan gazetelerin günden güne adedleri artmaktadır. *İttihâd-ı Meşrikī*, *Tulû'-ı Afgān*, *İttifâk-ı İslâm*, *Emân-ı Afgān* gibi gazetelerden başka *İblâğ* unvânıyla bir de resmî ajans neşr olunmaktadır. Âtîdeki haberler son posta ile gelen bu gazetelerden ve ajanslardan iktibâs olunmuştur.

Afganistan Emîrinin Ehemmiyet Verdiği Mesâil– Afganistan matbûâtının mütâlea ve tedkīkinden anlıyoruz ki, Emîr Gāzî Emânullâh Han hazretleri Afganistan'ın mukadderâtıyla fevkalâde bir sûrette alâkadâr olmaktadır. Afganistan'ın teâlî ve terakkīsi için bütün mevcûdiyetiyle çalışmaktadır. Müşârun-ileyhin hâl-i hâzırda en ziyâde ehemmiyet verdiği mesâil şunlardır:

1) İhyâ-yı Şerîat-i İslâmiyye, 2) Maârif, 3) Maâdin, 4) İktisâd, 5) Mütehassıs yetiştirmek.

Afganistan Maârif İşleri– Emîr hazretleri, emâreti ihrâz ettikleri günden beri maârife büyük ehemmiyet vermişlerdir. Memleket her tarafında

açılmakta olan mekteblerin adedi günden güne ziyâdeleşmektedir. Ahîren Avrupa'ya talebe gönderilmeye başlanmıştır, talebeler daha ziyâde san'at tahsîli için Almanya'ya gönderiliyor.

Mekteblerde her şeyden evvel nazar-ı dikkate alınan, terbiye-i İslâmiyye mes'elesidir. Bu husûsa çok ehemmiyet verilmektedir. Afgan çocuklarının müslüman kalarak terakkıyât-ı hâzırayı iktisâb etmeleri umde-i esâsiyye ittihâz olunmuştur. Akîdesi sağlam ve İslâmî terbiyesi esâslı olan bu gibi talebe Avrupa'ya gittikten sonra da dînen ve ahlâkan sarsılmaz. Maamâfîh emîr hazretleri; Avrupa'ya gönderilen Afgan çocuklarını orada da şiddetli murâkabe altında bulundurmaktadır.

Avrupa'daki Afgan talebesi her nerede bulunursa bulunsun şeâir-i İslâmiyyeye riâyet eylemeye ve akāid-i İslâmiyye dersleri almaya mecbûrdur.

Müslümanlık'ı kavî olmayanların ihtirâs ve menâfi'-i şahsiyye karşısında mukāvemete kudretyâb olamadıkları bit-tecrübe sâbit olduğundan emîr hazretleri akîdesi sağlam mütefennin ricâl yetiştirmek husûsuna ehemmiyet-i azîme vermektedirler.

Maârif husûsunda hiçbir fedâkârlıktan geri kaldığı yoktur. Emîr hazretleri de bizzât imtihânda bulurur, talebeye suâller sorar. Bu teveccühlerinden hem hey'et-i ta'lîmiyye, hem de müteallimîn şevk u gayrete gelerek daha ziyâde bezl-i mesâî ediyorlar.

Afgan matbûâtının neşriyâtına nazaran Afganistan'da yalnız zükûr mektebleri değil, inâs mekâtibi de günden güne çoğalmaktadır. İnâs mekteblerinde fahrî bir sûrette muallimeliği kabûl eden pek asîl ve necîb âileler vardır. Emîr hazretlerinin kerîmeleriyle akrabâları, inâs mektebine devâm etmektedir.

Afganistan Ma'denleri– Afganistan'ın her tarafında kesretle mevcûd olan ma'denleri keşf etmek ve mevki'-i istifâdeye vaz' etmek için de büyük mesâî sarf olunmaktadır. Evvelce İngilizlerden mürekkeb olan bir hey'et, Afganistan'da ehemmiyetli bir ma'den bulunmadığından mevcûd olan bir-iki ma'denin de vâridâtı masrafına tekābül etmediğine dair hükûmete bir rapor vermişlerdi. Kâbil matbûâtının beyânâtına nazaran İngilizler o ma'denlerin damarlarını tahrîb etmişlerdir. Ahîren İtalya'daki Afgan sefîrinin teşebbüsüyle, Mösyö Ferrari, Doktor Sierka ve Kont Sansorino'dan mürekkeb bir hey'et Afganistan'a celb edilmiştir. İlmî bir tedkīk ve taharrî netîcesinde, Afganistan'ın müteaddid mevâki'inde tuz, kurşun, kükürt, gümüş, bakır, demir, altın ve taşkömür ma'denlerinin mevcûd bulunduğu anlaşılarak bu hey'et tarafından pek mühim raporlar tanzîm ve Afgan hükûmetine tevdî' olunmuştur. Mezkûr ma'denlerin işletilmesi için Afgan hükûmetince pek mühim ve müfîd mukarrerât ittihâz edilmek üzere bulunduğunu Afgan gazeteleri yazıyor.

Dâhilî Mensûcât– Emîr hazretleri ahîren umûm Afganistan ahâlîsine hitâben âtîdeki mühim beyânnâmeyi neşr eylemişlerdir: "Hâl-i hâzırda Afganistan'da nesc ü i'mâl edilmeye başlanan yerli mensûcâtımız ez-her-cihet Avrupa'dan gelen kumaşlara müraccahdır. Mensûcât-ı dâhiliyye gerek madde, gerek san'at i'tibârıyla hâricden gelen emtiaya nazaran **[200]** daha metîn, sağlam olduktan mâadâ fiyâtça da pek ucuzdur. Yerli kumaşların en a'lâsının yardası bir liradan fazla olmadığı hâlde Avrupa'da i'mâl olunanlar yedi-sekiz liradır. Yerli mensûcâta rağbet gösterildiği takdîrde ahâlîmiz hem ucuz elbise tedârik eder, hem de memleketin umûr-ı iktisâdiyyesine azîm hizmetler ibrâz etmiş olurlar. Bu sûretle paramız hârice çıkmaz, memleketimizde kalır. San'atkârlarımızın, tüccârımızın refâh ve serveti bu sûretle te'mîn edilmiş olur. Gömleğimizden kefenimize varıncaya kadar her şeyi Avrupa'dan celb ve tedârik etmeye kalkışırsak mahv u tebâh oluruz. Yazık değil midir ki, muhterem ulemâmız sarıklarını, hattâ ölülerimizin kefenlerini Avrupa'dan getirtelim, bütün servetimizi dîn düşmanlarımızın cebine sokalım? Yerli kumaşlarımızı, temiz ve tâhir müslüman vatandaşlarımız dokuduğu hâlde, nâ-pâk ellerle dokunan parçalarla ölümüzü sarmak günâh değil midir? Diyânet-i mübeccele-i İslâmiyye bizi bu emr-i hayra açıktan da'vet ediyor. Bugün benim tepeden tırnağa kadar giydiğim ve kuşandığım elbise ve eşya hep yerli malıdır, milletim bana iktidâ etmelidir. Kendi malımız Avrupa'nınkine nisbetle biraz kaba olsa da, bunu tercîh etmeliyiz.

Bu rağbet ve revâc sâyesinde tezgâhlarımızla o tezgâhlarda çalışan işçi ve san'atkârlarımız tedrîcî sûrette bizi Avrupa'dan büsbütün müstağnî kılacaklarına emînim. Milletimin her türlü iyiliğini derinden düşündüğüm için bu nasîhatlerimi esirgemiyorum. Onları doğru yola sevk etmeyi kendime vazîfe biliyorum. Ahâlî benim bu hayırhâhâne ve pederâne irşâdâtımı cân u gönülden kabûl edeceklerine emînim."

Altın ve Gümüş Evânî ve Müzeyyenâtın Memnûiyeti– Emîr hazretleri Afganistan'ın umûr-ı iktisâdiyyesine son derece ehemmiyet verdiği cihetle memleket dâhilinde altın ve gümüşten ma'mûl evânî ve müzeyyenâtın adem-i isti'mâli hakkıda âtîdeki resmî beyânnâmeyi neşr etmişlerdir:

"Benim vefâdâr, sadâkât-şiâr milletim!

Âşikârdır ki, bil-cümle milel-i mütemeddinin refâh ve serveti, terakkī ve teâlîsi, hep iktisâda riâyetle hâsıl olmuştur. Gerek ticâret ve zirâat işlerinde, gerekse hayât ve maîşet mesâilinde iktisâda ehemmiyet vermekle refâh ve temeddün husûl-pezîr olmuştur.

Diyânet-i mukaddese-i İslâmiyye, nev'-i beşerin mûcib-i salâh-ı hâl ve maâşı olan umûr-ı ictimâiyye ve iktisâdiyyesini hiçbir vakit ihmâl etmemiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Azîmü'şşânı'nda bu emr-i mu'tenâ-bahâ hakkında kullarını [3](ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ) âyet-i kerîmesiyle tenvîr buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmenin ma'nâsı şudur ki; iktisâd ve i'tidâle riâyet etmeyenler kendi nefislerine zulm etmiş olurlar.

Sevgili milletimin dînî saâdetiyle dünyevî te'mîn-i maâşının müyesser ve müheyyâ olmasını dâimâ arzû ettiğim için, kendilerinin hüsrânlarını mûcib olan, hem de Şer'-i Şerîf'e mugāyir bulunan altın ve gümüş âlât ve edevâtının şuyû'-ı isti'mâli hakkında nazar-ı dikkatlerini celbe karâr verdim.

Bu gibi müzeyyenât isti'mâlinin hiçbir meziyet ve fâidesi bulunmadığına her akl-ı selîm kāni'dir. Esâsen Şerîat-i Mutahharamız da bu gibi müzeyyenâtın isti'mâlini tecvîz etmemiştir. Bu gibi evânî ve müzeyyenât, et'ıme ve meşrûbâtın lezzetini aslâ artırmaz. Erkek için bu gibi süs ve zînet mûcib-i âr u şeyndir. Mezkûr şeyler bir insanın kıymetini yükseltmez, bilakis kendisini mutazarrır eder.

Bugün kuyumculara, Avrupalılara verdiğimiz i'mâliye fiyâtını dikkatle hesâb edecek olursak, göreceğiz ki, beyhûde yerde sandıklarımızdan, ceblerimizden paralarımız, servetimiz akıp oralara gidiyor. Bu gibi müzeyyenâtın emr-i muhâfazası da kolay değildir; insanın râhatını teşvîş eder.

Hâlbuki süs ve zînet için sarf ettiğimiz mebâliği umûr-ı ticâriyye ve iktisâdiyyeye hasr etsek, yahud emlâk ve akār satın alsak, şübhesiz bize daha hayırlı ve kârlı bir sermâye ve ticâret te'mîn etmiş olur. Yevmen fe-yevmen servetimiz, malımız çoğalır. Nakid akçemizi bu yollarda tüketmek, tebzîr ve israfdan başka bir şeye yaramaz. (Muhakkak ki Allah müsrifleri sevmez) nass-ı ilâhîsi mûcebince, muhabbet-i ilâhiyyenin ref'ine sebebiyet vermiş oluruz.

Binâenaleyh kadınlar müstesnâ olmak şartıyla altı aya kadar milletime bir mühlet veriyorum. O zamana kadar bu gibi şeyleri ortadan kaldırsınlar. Aksi takdîrde muhâlefet gösterenlerin eşyâsı zabt ve müsâdere olunacaktır."

Bu âna kadar Afganistan me'mûrlarına verilen gümüş ve altından ma'mûl nişânları kendilerinde kalacak. Lâkin bundan sonra o gibi nişân ve imtiyâzların başka ma'denlerden i'mâl ettirilmesine de Afgan hükûmetince karâr verilmiştir.

Meşhed:

Horasan'da Tezâhürât-ı İslâmiyye– Türkiye'nin Meşhed Başşehbenderi Sâmî ve Ferîdûn Beyler'in mahall-i me'mûriyyetlerine muvâsaleti hasebiyle yapılan pek samîmî ve parlak merâsim-i istikbâliyye hakkında *Horasan* gazetesi tafsîlât vermektedir. Afgan ve Rus konsolosları da merâsimde hâzır bulunmuşlardır. Başşehbenderimizin nutkunu müteâkıb hissiyât-ı İslâmiyyesi galeyâna gelen *Horasan* gazetesi müdürü de îrâd ettikleri heyecânlı bir nutukta demişlerdir ki:

"İşte bütün bu manzara-i sürûr, bütün bu güler yüzler Müslümanlık duygusudur ki, bu azîz misâfirlerin, fedâkâr bir İslâm devleti mümessille-

[3] Fâtır Sûresi 35/32.

rinin muvâsaletlerini vecd ü neşât ile tebrîke beni sevk etti. Bugün Horasan'ın millî vecd ü şerefini artıran en târîhî günlerden biridir. İslâm düşmanlarının hûn-hâr pençeleri vücûd-ı İslâm'ı ezip mahv edecekleri bir sırada Kādir-i Zü'l-Celâl'e binlerce hamd ü senâ olsun ki, kahraman Türk Milleti'nin fedâkâr mücâhidîn-i İslâmiyyesinin şehâmet ve besâletleriyle o kanlı pençeler felce uğratıldı ve vücûd-ı İslâm esâret zincirinden kurtarıldı. Artık müslüman milletleri yekdiğerinden uzaklaştıran nifâk ve şikāk sebebleri kalmadı. Şimdi İslâm devlet ve milletleri arasına kardeşlik, dostluk ve birlik rûhu girmiştir. Biz öyle bir dînin sâlikleriyiz ki, [4](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا) [5](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) bizim şiârımızdır. İslâm devlet ve milletlerinin gönüllerini, istikāmetlerini birleştirmek bütün müslüman milletler ricâli için bir umde-i esâsiyye olmalıdır. İslâm'ın felâh ve saâdeti ancak buradadır."

Muhterem Kāri'lerimize

Gelecek hafta 21'inci cild tamâm oluyor. Abone müddeti hitâm bulup da devâmını arzû edenler yeni abone bedellerini şimdiden göndermeleri ricâ olunur. 21'inci cildden eksik nüshası olanların bu hafta zarfında bildirmeleri iktizâ eder; bilâhare tedâriki imkânsızdır.

[4] Âl-i İmrân Sûresi 2/103. (Hepiniz Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, tefrikaya düşmeyin)

[5] Hucurât Sûresi 49/10. (Mü'minler kardeştir)

Şehzâdebaşı : Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Bâb-ı Âlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

19 Temmuz 1923 | 4 Zilhicce 1341 | * Perşembe * | 19 Temmuz 1339 | Cild: 21 - Aded: 546

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Tedkīkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Reîs-i Âlîsi Şeyh Abdülazîz Çâviş Efendi hazretleri tarafından te'lîf buyurulup Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne resmen gönderilmek üzere Ankara'da tab' olunmakta olan cevâbın mukaddimesidir:

– 3 –

Bu mültecîlerden Roma, İran, Bâbil kānûnlarına vukūfu olanlar da Cezîretü'l-Arab halkını muntazam bir hayâta alıştırmak, yahud kendi milletlerinin refâhına hizmet etmiş kavânîn ve nizâmât-ı ictimâiyyeyi bunlara beğendirip kabûl ettirmek cihetini hiç düşünmezlerdi. Bilakis yerlilerin içine dağıldıktan biraz sonra câhiliyet tûfânına gömülür ve fevzâ-yı mahallîye tutulurlardı. Onun için Aleyhis's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in zamân-ı risâletlerinde bunların hâli, ictimâî, adlî, medenî şuûnları i'tibârıyla komşuları bulunan putperestlerden pek az farklı idi. Zâten çoklarının Cezîretü'l-Arab içlerine sığınması ya zaman zaman yurtlarını yağmaya veren akvâmın zulmünden kurtulmak, yahud ocaklarının bir köşesinde huzûr-ı kalb ve itmi'nân-ı vicdân ile oturabilmek saâdetini kendilerine harâm eden dînî tazyîklerden kaçmak içindi.

Sonra bu mültecîlerin arasında o aralık İran'ın idâreye, Roma'nın kiliseye âid ma'hûd nizâmâtı yüzünden iştirâkî, yahud fevzavî efkâra tarafdâr olanlar da bulunuyordu. İşte böyleleri de mallarını, canlarını Cezîretü'l-Arab'a atıyordu. Çünkü Cezîretü'l-Arab yegâne hürriyet vatanı, daha doğrusu bir fevzâ-yı ictimâî diyârı idi.

Cezîretü'l-Arab'da medenî ve ictimâî kavânîn olmaması yüzünden efrâd arasında mütekābil zulümler çoğalarak birbirini ızrâr eden gûn-â-gûn muâmeleler meydân aldığı gibi bu didişmelerin devâmı sebebiyle de merhamet azalmış, teâvün ortadan kalkmış, yürekler asnâma kurbân yerine insan boğazlayacak derecelerde katılaşmıştı.

Evet, kızları diri diri gömmek, zarûret korkusuyla evlâd öldürmek husûsundaki mezhebler muhtelif olmakla beraber bu âdet bilhâssa Temîm, Kinde ve diğer kabâil arasında tâ İslâmiyet'in zuhûruna kadar devâm etmişti.

Kadının mertebesi ine ine behâim derekesini, alınıp satılan cansız metâ' seviyesini bulmuştu.

Bunlar büyû'-ı hasât, büyû'-ı mülâmese vardı ki, her ikisi de oklarla oynanılan kumardan başka bir şey değildi.*

[202] Bunlarda kadın irs ile intikāl eder bir metâ' idi. Hattâ insan ölen babasının karısına,

* Dûmetü'l-Cendel ve Şuhr Panayırları'nda.

yani üvey anasına vâris olurdu. Bunlarda nikâh-ı istibzâ', nikâh-ı hızlân, nikâh-ı cem', nikâh-ı bedel vardı.

Bunlarda alenî fuhuş vardı.

Bunlarda kumar vardı; öyle kat kat ribâ vardı ki, evlerde bereket bırakmaz, âileleri harâb eder bırakırdı.

Bunlarda yetîmlerin malını soymak, zengin kadınları cebren almak vardı.

Bunlarda gulyabânî, ankā, umacı, hâmme,* safer** gibi şeylerle edebî ve târîhî âsârın bildirdiği diğer bir sürü fâsid, hurâfî akīdeler vardı.

Hâsılı Cezîretü'l-Arab'da zulümler, şenâatler, hurâfeler, siyâsî, dînî fevzâlar o dereceyi bulmuştu ki, herkes bu hâle mutlakā bir hâtime verilmek lâzım geleceğini hissediyordu. Lâkin mâdem ki içlerine Yahûdîlik'le Nasrânîlik gibi semâvî dînlerin girmesi bile aradaki tefrikaları, fevzâları artırmaktan başka bir netîce vermemişti; artık kim kalkacak da fikrî, edebî, dînî, ictimâî, siyâsî bütün bu şuûnu ıslâha son derecede arz-ı ihtiyâc eden bu akvâmın elinden tutabilecekti?

Evet, zaman zaman muhtelif kabîleler içinden zuhûr eden şâirlerle hatîblerden bazıları fikr-i ıslâh ile ortaya çıkarak Nasrâniyet'in kendilerine telkīn ettiği umûmî nasîhatleri, icmâlî mev'izaları halka söylüyorlardı. Lâkin dalâl içindeki nefisleri yola getirmek, rezîl âdetleri ortadan kaldırmak husûsunda bunların pek az te'sîri oluyordu.

Zâten demin saydığımız sebeblerden başka târîhin bildirdiği gibi artık hayâtının sonuna yaklaşan Kisrâ ve Kayser imparatorluklarının temelinden sarsılması ve gerek bu hükûmetleri, gerek tâbiiyetleri altındaki ümmetleri tutan rükünlerin, râbıtaların rahnedâr olması yüzündendir ki, Aleyhis's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in bi'setlerinden evvelki asır bütün ahlâkī ve ictimâî hastalıkların, tekmîl siyâsî fevzâların son şiddetiyle hüküm sürdüğü müstesnâ bir devir idi. Bunun için Cezîretü'l-Arab'da Kuss b. Sâide, Amr b. Külsûm, Abîd b. el-Ebras, Adî b. Zeyd, Lebîd b. Rebîa, Züheyr b. Sülmâ gibi fikr-i ıslâh ile meydâna çıkan şâirler ve hatîbler çoğalmıştı. Ne fâide ki, muhîti kemiren illetler şâirlerin kāfiyesiyle, hatîblerin sec'iyle savuşup gidecek takımdan değildi! Çok esâslı bir müdâvâta ihtiyâc vardı. Cezîretü'l-Arab'ın yalnız yerlileri değil, komşuları olup da cehâlette, zulümde, fevzâda onlara iltihâk eden bütün diğer ümmetler kendilerinin dalâl içinde bunalmış beyinlerini yola getirecek bir mürşide, fesâda varmış rûhlarını tasfiye edecek rehâkâr bir müceddide, hâsılı erkeklerin kanını, kızların hayâtını bağışlar, umûmun muâmelâtına salâh verir ve efrâdın birbirine saldırmasına mâni' olur sûrette ahkâm ve hudûd ikāme edecek bir şâri'e ne kadar muhtâc iseler basîretlerini açacak ilme, seviyelerini yükseltecek irfân ve edebe, sonra kadınlığı o asr-ı câhiliyyetin îcâbı olarak düştüğü dereke-i mezelletten çıkaracak bir şerîate o kadar ihtiyâcları vardı.

Bununla beraber deminden beri söylediğim sözlerden; "Kable'l-İslâm Cezîretü'l-Arab'da fazîlet nâmına bir şey yoktu." ma'nâsı anlaşılmamalı. Arablar eskiden beri birçok mekârim-i ahlâk ile, birçok yüksek evsâf ile anılmıştı. Evet, kerem, vefâ, sebât, hukūku sıyânet, ahde hürmet, şehâmet, şecâat gibi seciyeler bu kavmin mahsûsâtındandı. Ancak her biri başlı başına birer fazîlet teşkîl eden bu vasıflar da tabîî hudûdu geçilen her şey gibi zıddına inkılâb ederdi. Bunun da sebebi hayırla şerrin, hikmetle abesin hadd-i fâsılını gösterir ahlâkī desâtîr ve teâlîmin yokluğundan başka bir şey değildi.

İran ile Bilâd-ı Rûm'un Risâlet-i Muhammediyye devrindeki hâline gelince: Bütün hüküm ve nüfûz evvelâ kisrâ ile kayserin, sonra bunları kuşatan saray halkı ile bendegânın, daha sonra köy ağalarıyla eşrâfın; bir de büyük çiftliklerin ashâbı ile ricâl-i dînin elinde idi. Halkın bilhâssa rençber ve çiftçi kısmı ise ekip biçtiği toprak ile o toprağın üstündeki demirbaş hayvânâttan farklı değil idi.

Avrupa'nın o zamanki vaz'iyetini göz önüne getirecek olursak şu iki memleketten daha müsâid olmadığını görürüz. Çünkü Gotlar gibi Vandallar gibi, Hunlar (Cermenler) gibi barbar akvâmın mütevâlî akınları yüzünden meydânda meâsîr-i umrân nâmına bir şey kalmamıştı. Roma medeniyetinin bütün âbidelerini söküp sö-

---

* İntikāmı alınamayan maktûlün rûhu baykuşa temessül ederek; "Bana su verin, bana su verin" diye nidâ edermiş.

** İnsanın karnına girer mevhûm bir yılan.

küp atmışlardı. Bunun için husûsiyle Roma'nın sukūtundan sonralarına, Beşinci karn-ı mîlâdînin ortalarına doğru halk son derecede perîşân idi. Hele papalardan birtakımının pek de az sürmeyen bir zaman zarfında rûhânî, cismânî, her iki saltanatı nefislerinde cem' etmesi meydândaki felâketi tahümmüllerin fevkına çıkarmıştı.

Avrupa'daki insanlar bu yüzden son derecede bedbaht idi. Halk **[203]** zâdegânın, şövalyelerin, kilise ricâlinin elinde, barbarların kıralları arasında cansız metâ' gibi, dilsiz hayvan gibi tedâvül ederdi. Bunlar ya alınır-satılır köle olurlardı, yahud köleden farkı satılmamaktan ibâret hizmetkârlar sırasına girerdi. Bununla beraber efendilerine, büyüklerine bağlı olmak husûsunda bütün halk birbirinin aynı idi. İtâat hâricine çıkmak, hiçbir emre karşı isyânda bulunmak hâtıra gelmediği gibi kimseye efendisini intihâb hakkı verilmiş değildi. Şu kadar ki; bazı barbar memleketlerinde ilk efendilerine muayyen bir fidye-i necât vermek şartıyla diğer kapılara kapılanabilmek hakkı bu hizmetkâr tabakasına bahş edilmişti.

Sonra başındaki âmirlere ağır ağır vergiler ödemedikçe hiçbir ferd için toprak gibi, akār gibi şeylere sâhib olmak, yahud tevârüs etmek imkânı yoktu. Bundan başka kiliseye öşrünü, hâkime yarı öşrünü, diğerlerine âid olan hisseleri vermeden kimse yetiştirdiği mahsûlden intifâ' edemezdi. Kimse izin almaksızın efendisinin evinden ayrılamazdı. Hizmetkâr tabakasıyla çiftçiler düğünlerde, yortularda efendilerine îcâb eden hediyeleri vermeye mecbûr idiler. Kızını evlendirenler zifâfdan evvel mutlakā bulunduğu mahallin büyüğüne takdîm edecekti. Çok def'alar mahallin büyüğü Katolik Dîni'nin erkânından biri zuhûr ederdi. Lâkin kilisenin ruhbâniyet husûsundaki evâmiri bu rezîl barbar âdetinin bahş ettiği behîmî bir hakkı istîfâdan onu hiç de alıkoymazdı.

İşte şu saydıklarımız o asırda köle olmayan tabakaya karşı gösterilen müsâadelerdi. Kölelere gelince bî-çârelerin hâli bin kat daha bedter, hayâtı bin kat daha sefîl idi.*

İşte Kurûn-ı Vustâ denilen bu karanlık devirlerde mezâlimin, fecâyi'in o kadar korkunç eşkâline mürâcaat olundu; sonra engizisyon mahkemeleriyle ümerânın, zâdegânın o müdhiş istibdâdı yüzünden öyle havsalaya sığmaz felâketler meydan aldı ki, o birkaç asır zarfında bütün Avrupa kıt'ası insâniyetin cehennemi; fikrin, nâtıkanın, hareketin esâretgâhı kesildi. Şâyed Avrupalılar sonraları birbirini ta'kīb eden o kanlı inkılâblarla beşerin hukūkunu tesbît etmiş olmasaydı, biz bugün Avrupa'yı bulunduğu hâlde görebilecek değil idik.

Artık Cezîretü'l-Arab'ın, İran'ın, Bilâd-ı Rûm'un, hattâ bütün Avrupa'nın ne türlü fecâatler içinde bunaldığını, ne gibi şedâid arasında kaldığını, sonra dînde, ahlâkta, hayât-ı ictimâiyyenin bütün aksâmında nasıl bir fevzâya tutulduğunu târîhî olarak sıraladığımız hakīkatlerin delâletiyle kāri'lerimiz kolayca anlayabilecektir. Ve görülecektir ki, edyân-ı şirki kökünden koparacak ve beşeriyeti asırlarca ta'zîb eden zulümlere, fevzâlara hâtime çekecek bir sâhib-i zuhûra; dünyaya âid muâmelelerinde efrâdın birbirine saldırmamasını kâfil hudûd ve ahkâm vaz' edecek bir şâri'e; bütün bu ictimâî dertlere, bu ahlâkī hastalıklara çâresâz olacak bir hakîme; hâsılı mekârim-i ahlâkı yükseltmekle beraber insanı hayât-ı fâniyye ve sâniyyesinde mes'ud eden rızâ-yı Rahmân'ı mûcib hasenât-ı a'mâle irşâd edecek bir nebîye o devrin gösterdiği ihtiyâcı beşeriyet diğer edvârının hiç birinde bu kadar şiddetle göstermemişti.

İşte böyle sâhib-i zuhûr bir muslihin kudûmunu görebilmek ümîdiyle idi ki, cebheler dört tarafa dönüyor, boyunlar muttasıl uzanıyor, gözler durmayıp âfâk-ı imkânı araştırıyordu. Nihâyet Hallâk-ı Rahîm'in bu âvâre beşer hakkındaki merhamet-i ezeliyyesi cûşa geldi: En sevgili kulu Muhammed b. Abdilmuttalib'i Dîn-i Mübîn'le te'yîd ederek rahmeten li'l-âlemîn gönderdi.

O Resûl-i muazzam ki, bütün mücâhedâtında Rûhu'l-Kuds'le müeyyeddi; vazîfe-i risâletin hakkıyla edâsında hiç yılgınlık göstermedi. Sa'yi, fütûr yüzü görmedi. Îmânı, ye's nedir bilmedi. Kavminin türlü ezâları, türlü cefâları o resûl-i mücâhidin azmini bir ân için olsun sarsmadı. Bilakis dalâlete sapmış fikirleri salâha getirir, azgınlık edenleri yola yatırır, çığırından çıkmış ahlâkı doğrultur, kötü âdetleri söker atar, ictimâî muâmelât için en metîn ahkâmı teblîğ ederdi.

---

* *Târîh-i Umûmî*'nin Kurûn-ı Vustâ'daki mezâlimini hikâye eden faslına mürâcaat.

Hâsılı beşerin salâhını, saâdetini te'mîn uğrunda yirmiüç yıl geceli gündüzlü uğraştı. Bu devrin hitâmında idi ki, artık vazîfesini edâ etmiş bulunuyordu, Mekke'den nâsa vedâ' hutbesini okuyarak Dîn-i Mübîn'in kemâline erdiğini, ümmeti hakkında ni'met-i ilâhiyyenin tamâmıyla râyegân olduğunu bütün kâinâta karşı i'lân etti.

MÜSLÜMANLIK

Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir

Amerika gençlerine verilmek üzere
oradaki müslüman talebemizin ricâları üzerine
mütefekkirîn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Elmalılı
Hamdi Efendi hazretleri tarafından tahrîr olunup
Amerika'ya gönderilen konferansın mâ-ba'didir:

Bu bahsi tabîî burada uzatamayız, ancak şu-ûnât-ı tabîiyyenin tarz-ı cereyânına ve kudret-i ilâhiyyenin vüs'at-i bî-pâyânına nazaran bir neş-'et-i sâniyye tasavvuru sehlü'l-imkân olduğunu söylemekle iktifâ edeceğiz. Lâkin bizim için bu imkân tasavvuru kâfî değildir. Bir insan kalbinde neşve-i bekāyı duyabilmek **[204]** için bu neş'et-i sâniyyenin tahakkuk-ı vukū'unu da tasdîk etmeye muhtâcdır: "Neş'et-i sâniyye mümkündür ve vukū' bulacaktır." diyebilmeli ki, ondan hissesini düşünerek neşve-yâb-ı bekā olabilsin. Bu tasdîk ise fikir ve felsefe ile kābil-i red olmadığı gibi kābil-i isbât da değildir. Burada ilim ve fen, fikir ve felsefe tevakkuf eder, akl-ı beşer dûçâr-ı hayret olur. Hissiyât-ı kalbiyye gerçi biraz daha ileri giderek temenniyâta düşer, ne çâre ki, bu temenniyâtın müeyyidâtı yoktur.

Ebvâb-ı hakīkat henüz mesdûd, turuk-ı istikbâl ise nâ-ma'dûddur. Bu zulmeti izâle edebilecek ancak bir nûr vardır ki, o da nûr-ı nübüvvettir. Akıl ve fikirin tevakkuf ettiği bu vâdî-i lâhûtîde geşt ü güzâr ancak tarîk-ı vahy ile mümkün olur. Burada ilhâm ve kehânet ile vahiy ve nübüvveti bi-hakkın temyîz etmek lâzım gelir. İlhâm, zaîf bir telkīn-i ilâhîdir ki, ale'l-ekser şuarâda vâki' olduğu gibi hayâl ile mahlût olur. Sırf enfüsî bir hâdisedir. Bundan dolayı felsefe-i İslâmiyyede ilhâm esbâb-ı ilimden (De science critèrims) ma'dûd olmuyor. Vahy ise burhân-ı tâmma müstenid ve ale'd-devâm sâdık ve musîb bir telkīn-i ilâhîdir. Sâhibinde yakīn-i aynî (La certitude objective) ve bir da'vâ-yı mübrem uyandırır ve isbât ettirir. Bütün mu'cizeler onun burhânıdır. Tabîat-i beşeriyyede bir kānûn-ı umûmî olmayıp bir hâdise-i nâdire olduğundan dolayı ilmü'n-nefs sâhasında tamâmıyla tedkīk edilememiş olan bu hâdise-i vahy enbiyâ-yı izâmın hasâis-ı mümtâzesindendir ki, biz bunu yalnız tedkīkāt-ı târihiyye ile öğrenebiliriz. Bunun için âhiretin tahakkuk-ı vukū'unu idrâk ve tasdîk etmek bir peygamberi tasdîke menûttur. Enbiyâ-yı izâm içinde ahvâl-i târihiyyesi ve nübüvvetinin sûret-i cereyânı en mağbût ve ma'lûm olan zât da Hâtemü'l-enbiyâ Muhammed Mustafâ sallâ'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'dir. İşte bütün kütüb-i semâviyyenin esâsını ve kâffe-i enbiyâ-yı izâmı bu îzâh dâiresinde tasdîk eden Dîn-i İslâm'ın üssü'l-esâsı ba'sü ba'de'l-mevt hakīkatini zâmin olan vahdâniyet-i ilâhiyye ile risâlet-i Muhammediyyeyi tasdîk etmektir.

Şu hâlde İslâm'ın akāid-i esâsiyyesi "Allâh, peygamber, âhiret" akīdeleridir. Ehl-i İslâm bu akīdeler ile âhirette bekā-yı ferdîye, mücâzât ve mükâfâta cidden îmân eder. Ve bu îmân ile münşerih olarak ıztırâbât-ı hayâta göğüs gerer. Îfâ-yı vazîfe ile fazîletten büyük bir zevk-i saâdet duyar. Çünkü o fazîletin neş'et-i sâniyyede kendisini saâdet-i ebediyyeye mazhar kılacağına kāni'dir. Îmânın verdiği bu zevk ve neş'eyi âlemde hiçbir vâsıta-i servet ve şehvet ile iktisâb mümkün değildir. Ha-kīkaten âlemde zevk-i îmân kadar tatlı bir şey yoktur. Îmânı olmayan bir kalb mel'abe-i şübehât olur. Her lâhza şekk ü şübhe içinde yaşamak ise ne müz'ic şeydir!

Îmânsızlar ya intihâr etmeye veya hissiyât-ı hayâliyye ve şâirâne, yahud sümûm-ı küûliyye içinde bir sekr-i dâimî ile tesellî aramak mecbûriyetine mahkûmdurlar. Lâkin bu yoldaki bî-sebât ve pür-humâr bir tesellînin, bir tesellî-i âtînin ne kıymeti olur? Bir hakīkat-i külliyyeye müstenid olmayıp birtakım hissiyât-ı zâile ve müşteheyât-ı fâniyyenin mevlûdât-ı nefsâniyyesinden ibâret olan bir tesellîye merbût hayâtın bir hîçî-i mutlaka peyveste olacağında şübhe mi vardır?

Cenâb-ı Allâh'ı ikrâr ve i'tirâf eden ve sıfât-ı zâtiyye ve ma'neviyyesiyle ârif olan bir kimse nübüvvetin gerek imkânında ve gerek vukū'unda

tereddüd etmez. Nübüvveti tasdîk eden kimse de âhireti elbette tasdîk edecektir. Cenâb-ı Allah Evvel ve Âhir'dir, Zâhir ve Bâtın'dır, Nûru's-semâvât-ı ve'l-arz'dır. (اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ) (Sûre-i Nûr [24/35]) (هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ) [Sûre-i Hadîd [57/3] Cenâb-ı Allah (لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَىْءٌ)' dir (Sûre-i Şûrâ [42/11]). Yani O'na benzer hiçbir şey yoktur. Binâenaleyh akāid-i İslâmiyyeye göre Allah ne cisim ve cismânî, ne de rûh ve rûhânîdir. Ne maddedir, ne kuvvettir. Çünkü cisim ve rûh, madde ve kuvvet, tahlîl-i tabîatin son hadleridir. Cenâb-ı Allah ise hudûd-ı tabîatin fevkındedir Cisim halk-ı ilâhî, rûh ise emr-i ilâhîdir. Bunlar teayyünât-ı kevniyyedendirler, Cenâb-ı Allah ise Hakk-ı Mutlak ve Vâcibü'l-vücûd'dur. Vücûd-ı ilâhî olmasa idi ne cisim olur idi, ne rûh; ne mekân bulunurdu, ne zamân. Bundan dolayıdır ki, bekā-yı insânî yalnız bekā-yı rûh nazariyyesiyle te'mîn olunamaz. İnsanın rûhu Allâh'dan gelmiştir. Vefât edince yine Allâh'a rucû' eder. Cenâb-ı Allah dilediği zaman yine cismi halk ve rûhu iâde eyler. Rûhun Allâh'a rucû'u, bekā-yı zâtîsi demek olmaz. Çünkü Allâh'a râci' olan rûhun teayyün-i kevnîsi yoktur. Teayyün-i kevnîsi olmayan şeye mevcûd ıtlâk edilemez. Mahlûkāt-ı hâdisede bekā, zâtî olarak değil, emsâl sûretiyle vâki' olageldiğine nazaran, bekā-yı ebedî de böyle olmak lâzım geliyor gibidir.

Dîn-i İslâm nazarında ulûhiyet ile nübüvvetin aslâ iltibâsı yoktur. Buna binâen enbiyânın ibâdullâh olduğunu tasrîh etmek îmânımızın esâsını teşkîl eder. (Kelime-i Şehâdet)

Cenâb-ı Allah (لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَىْءٌ) olduğundan dolayı hiçbir şeye hulûl ve ittihâdı kābilî değildir. Peygamberde hisse-i ulûhiyyet tasavvur etmek, bizim nazarımızda küfürdür, Allâh'ı bilmemektir. Dîn-i İslâm insâniyetin hem hissiyâtını ve hem aklını tatmîn eder. Maamâfîh hitâbâtı hissiyâttan ziyâde akıl ve mantığa müteveccihdir. İslâm kör ve mutaassıb bir akîdeye tarafdâr değildir. Ashâbında müsbet bir akîde ve münevver bir fikir bulunmasını tervîc eder. Çünkü İslâm'ın ilk tavsiye ettiği ahlâk, hubb-ı hak, insâf, i'tidâldir. Cenâb-ı Allah peygamberini dîn-i hak ve nûr-ı hidâyet ile irsâl **[205]** buyurdu (هُوَ الَّذِى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ) (Sûre-i Fetih [48/28]). İslâm yalnız hak dîn değildir; Hak dînidir de. Yani hakk-ı hakîkate ibtinâ eden bir dîndir. Müslüman kalbi her şeyden evvel hak ve hakîkati sever ve hakka perestiş eder. Taassub ve nefsâniyetten, tarafdârlık ve hod-gâmlıktan âzâde olarak hakkı sever. Zîrâ Allâhu Teâlâ, Hak Teâlâ'dır.

Ale'l-ekser beşeriyet mağlûb-ı nefsâniyyet olur. Hevâsına, arzûsuna tevâfuk etmeyen hakîkatleri inkâr eder ve bundan dolayı âharın hukūkuna tecâvüz eyler, muhâkemâtında bî-taraflık gösteremez. İslâm'da ise hubb-i hak bütün hissiyâta hâkim bir haslet olmak matlûbdur. Çünkü Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân ve bütün nusûs-ı İslâmiyye evvel-emirde insanlara hubb-i hakîkati ve tefekkürde bî-taraflığı, vicdânında hak-şinâslığı telkîn ve tavsiye eder. Bir müslim-i kâmil bir mahkeme huzûrunda aleyhinde bildiği bir hakîkati bile ikrâr ve i'tirâfdan çekinmez. İslâm'da taassub mezmûmdur. Taassub ise bizim tefsîrimizce hakîkati bilip dururken zıddı olan bâtılı iltizâm ve onda inâd etmek demektir.

Bunun içindir ki, Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân edyân-ı sâlife erbâbından olan bazı ehl-i kitâbı ifrât-ı taassubla muâhaze ederek; (لٰيٓاَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ) (Sûre-i Mâide [50/77]) diye nasîhat eder. "Ey ehl-i kitâb! Dîninizde haktan mâadâ hiçbir şeyde gulüvv etmeyiniz. Yani taassub göstermemeyiniz." der. Filhakîka bazı ehl-i kitâb öyle yapıyorlar idi. Kütüb-i mukaddesenin birçok ahkâmını ehemmiyetten ıskāt ettikleri hâlde kitâblarının ısrârına lüzûm göstermediği, tasrîh etmediği bazı şeylerde de ifrât ile taassub ibrâz ediyorlardı. Meselâ terk-i izdivâcı bir kudsiyet-i dîniyye mertebesine çıkarıyorlardı. Hâlbuki bu da'vâlarına tamâmen sâdık da kalamıyorlar, sû'-i isti'mâlde bulunuyorlardı.

Kezâlik Dîn-i İslâm edyân-ı sâlife erbâbından bazılarını (اِتَّخَذُٓوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ) (Sûretü't-Tevbe [9/31]) diye muâhaze eyler. "Allâh'ı bıraktılar da âlimlerini, ruesâ-yı rûhâniyyelerini rab ittihâz edecek dereceye vardılar." diyor. Bu âyât nâzil olduğu zaman Hicaz'daki ehl-i kitâb meyânında Dîn-i İslâm'ı kabûl etmiş olanlardan bazı zevât huzûr-ı peygamberîye geldiler; "Yâ Resûlallâh; biz dîn-i sâbıkımızda ahbâr ve ruhbânımızı rab ittihâz etmezdik." dediler. Bunun üzerine Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz; "Büyüklerinizin, ruhbânlarınızın vaz' ettikleri kānûnlara ittibâ'

etmez miydiniz?" diye sordular. Onlar; "Evet, ederdik." dediler. Peygamberimiz de; "İşte bu ittibâ', ulemâyı, ruhbânı rab telâkkī etmektir. Çünkü itâat ancak Allâh'ın kānûnlarına olur." diye cevâb verdiler. Fil-vâki' beşeriyetin bütün ıztırâbâtı kavânîn-i hakīkıyye-i ilâhiyyeyi nazar-ı dikkate almayarak erbâb-ı nüfûzun keyiflerine, temâyülât-ı irâdiyyelerine göre vaz' ve kabûl ettikleri kavânînden neş'et edegelmiştir. Bütün mezâlimin menba'ı budur, ihtilâlât ve inkılâbât-ı beşeriyye hep bu kabîl kavânînin netâyic-i seyyiesidir. Sosyalizm, bolşevizm hep bunlardan türemiştir. Bütün istibdâdların esâsı, erbâb-ı kuvvetin fevkinde olan kudret-i ilâhiyyeyi tanımamasındandır. Beşeriyetin en büyük tuğyânı kendi arzûlarını Allâh'ın emri diye tanıtmaya çalışmasıdır. Bundan dolayıdır ki, Dîn-i İslâm'da ulemânın, ümerânın, erbâb-ı nüfûzun sıfat-ı teşrîiyyesi yoktur. Teşrî' Allâh'ındır. Ulemâ, ahkâm-i ilâhiyyeyi keşf için ictihâda me'mûrdur. Bunlar kānûn vaz' edemezler, kānûn-ı ilâhîyi keşif ve fehme çalışırlar.

Dîn-i İslâm'ın bu hak-perestlik esâsından doğan netâic-i ictimâiyyesinden birisi vahdet ve uhuvvet esâsıdır. Gerçi vahdet-i ictimâiyyenin esâsı tecânüsdür. Fakat tevhîd-i Bârî ve ta'zîm-i Hak seciyesinden doğacak olan tecânüs bütün tecânüslerin fevkındadır. Çünkü hak-perestlik bulunan ve Hakk'ın birliğine kāil olan rûhların mi'yâr-ı hassâsiyyet ve tefekkürleri hep bir olacağı için bu tecânüsden hâsıl olan vahdet her türlü vahdetlerden daha kavî ve daha cem'iyetli olur. İşte İslâm'daki vahdet-i ictimâiyyenin kuvveti bundan münbaisdir. Tevhîd-i Hak her vahdetin ve her kuvvetin esâsıdır.

Müslümanlığın RÛH-ı İLMÎ ve EDEBÎSİ

2

Muharriri: **Seyyid Emîr Ali**

Devlet-i Abbâsiyye'nin teessüsüyle yeni bir devir başladı. Âl-i Abbâs, Îrânîlerin yardımıyla mevki'-i iktidârı ihrâz etmişler ve hâkimiyetlerini yalnız Arabların kuvvetine değil, umûm tebeanın kuvvetine istinâd ettirmişlerdi. Ebu'l-Abbâs es-Seffâh zimâm-ı umûru elinde yalnız iki sene tutabildi. Kardeşi ve halefi el-Mansûr, Âl-i Resûl'e karşı ibrâz-ı şiddetle beraber birinci derecede bir racül-i devletti. Devleti teşkîl etmiş, dâimî bir ordu tanzîm eylemiş, zâbıta teşkîlâtını vücûda getirmiş, tarz-ı idâreye miknet ve istikrâr vermişti. O zamana kadar Arablar hemen hemen askerliğe hasr-ı hayât ediyorlardı. El-Mansûr'un tarz-ı hükûmeti dehâlarına yeni bir cevelân bahş etti. Arablar şehirlerde tavattun, emvâl-i gayr-i menkūle istihsâl etmişler ve askerlik için vakf ettikleri hayâtlarını bu kere aynı harâret ve fedâkârlıkla ilim ve irfâna vakf eylemişlerdi.

Garbî Asya'nın iki büyük nehriyle irvâ olunan feyyâz ve bereketli Fırat vâdîsi en eski zamanlardan i'tibâren merkez-i medeniyyet ve makarr-ı hükûmetti. **[206]** Buradadır ki Bâbil, Tesifon, Silusya yekdiğerini müteâkib zuhûr etmişlerdi. Mevzû'-i bahs ettiğimiz devirde bu vâdîde, isyânkârâne temâyülât ve hıffet-i mizâc ile ma'rûf halkıyla Basra ve Kûfe şehirleri bulunuyordu. Feth-i İslâmîden i'tibâren Basra ve Kûfe pek mühim merâkiz-i ticâriyye sırasına girmişlerdi. Hattâ Kûfe şehri bir müddet için makarr-ı hükûmet olmuştu. Emevîlerin pâyitahtına giremeyen Şark urefâsı Basra ve Kûfe'ye şedd-i rihâl ederlerdi. Abbâsîler için Şam yalnız câzibeden mahrûm bir yer değil, daha fazla bir menba'-ı tehlike idi. Basra ile Kûfe halkının hıffet ve tahavvül-i mizâcı bu şehirlerin merkez-i hükûmet olarak intihâbına mâni' oluyordu. El-Mansûr devletine bir pâyitaht intihâbı için etrâfa atf-ı nigâh ettiği zaman, Basra'dan nehir tarîkıyla altı gün mesâfede olan Bağdad'ı intihâba karâr verdi.

Bağdad'ın Kisrâ Nûşîrevân devrinde bir sayfiye olduğu ve kisrânın şöhretinden "Adâlet Bağı" nâmını aldığı rivâyet olunuyor. İran saltanatının zevâliyle "Bağ-ı Dâd" da ortadan kalkmış ise de hâtıralarda nâmı mahfûz kalmıştı. Bu güzel, sıhhî ve merkezî mahal el-Mansûr'un nazar-ı dikkatini cezb etmiş ve belde-i hulefâ burada zamanın en büyük mi'mârları tarafından teşyîd olunmuştu.

El-Mansûr'un Bağdad'ı Hicret'in 145'inci senesinde Dicle'nin garb sâhili üzerinde te'sîs olundu. Maamâfîh çok geçmeden nehrin şark sâhilinde velîahd-i hilâfetin himâyesi altında yeni bir Bağdad zuhûr etti. Yeni şehir, mebânîsinin hüsn

ü ihtişâmıyla "Mansûriye" ile rekâbet ediyordu. İslâm medeniyetinin her eserini imhâ ve tahrîb eden Moğol istîlâsından mukaddem Bağdad'ın hüsn ü ihtişâmı İran'ın yetiştirdiği en büyük şâirlerden Enverî'nin bir kasîdesiyle tahlîd olunmuştur:

خوشانواحیٔ بغداد جای فضل و هنر که کس نشان ندهد در جهان چنان کشور
سواد او بمثل چون سپهر مینا رنك هوای او بصفت چون نسیم جان پرور
بخاصیت همه سنکش عقیق لؤلؤ بار بمنفعت همه خاکش عبیر غالیه بر
صبا سرشته بخاکش طراوت طوبی هوا نهفته در آبش حلاوت کوثر
کنار دجله زترکان سیمتن خلخ میان رحبه زخوبان ماهرخ کشمر
هزار زورق خورشید شکل برسر آب ندان صفت که پراکنده برسپهر شرر

Bağdad'ın "Dâru's-selâm" tesmiyesi hulefâdan hiç birinin şehrin sûrları dâhilinde irtihâl etmeyeceğine dâir Müneccim-i Saltanat Nev-baht istihrâcâtından ileri gelmiştir. Bağdad'ın dâhil ve hâricinde defn olunup bütün ümmet-i İslâmiyyenin hürmet ve muhabbetini kazanan ekâbir-i evliyânın çokluğu Bağdad'ın makām-ı evliyâ tesmiye olunmasına sebebiyet vermiştir. Eimme-i izâm ile ekâbir-i meşâyıh burada medfûndur. İmâm Mûsâ el-Kâzım, İmâm-ı A'zam Ebû-Hanîfe, Şeyh Cüneyd, Şeyh Şiblî, Şeyh Abdülkādir Geylânî ve nice nice eimme ve meşâyih hep buradadırlar.

Bunların mekābiri arasında hulefâ ile ezvâcının mekābiri görülür. Şehri dolduran müteaddid akademiler, külliyeler, medreseler arasında bil-hâssa ikisi servetlerinin mebzûliyeti, talebesinin kesreti ile diğerlerine tefevvuk etmişlerdi. Bunlar Nizâmiye ve Mustansıriye'dir. Nizâmiye hicretin beşinci asrında Selçukluların pâdişâhı Melikşah'ın vezîri Nizâmülmülk tarafından, Mustansıriye iki asır sonra el-Mustansır-Billâh tarafından te'sîs olunmuştu.

Hulefâ Devrinde İrfân müverrihi Cramer diyor ki: "Şâyân-ı dikkat bir hakīkattir ki, hâiz oldukları mezâyât-ı ma'neviyye ve fikriyye ile sâir cihetlerini bize unutturan hulefâ İslâm Âlemi'nde başlayan muazzam hareket-i fikriyyenin rehberi olmuşlardır." İlk evvel Mansur'un emriyledir ki, elsine-i ecnebiyyeden edebî ve ilmî âsâr tercüme edilmişti. Bizzât kendisi mütetebbi' ve riyâzî olan el-Mansûr'un Siddhanta tesmiye olunan Hindce hey'et kitâbından, Klaudyos Batlamyus'un el-Mecistî'sinden, Aristo'nun, Eukleides'in âsârından ve sâir eski Yunan, İran, Bizans ve Suriye mahsûlât-ı fikriyyesinden müteşekkil ve Arabca'ya mütercem mükemmel bir mecmûası vardı. Mes'ûdî bu âsârın Arabca'ya tercüme edilir edilmez Arablar tarafından kemâl-i hâhişle tetebbu' olunduğunu kayd eder. Mansûr'un halefleri her tarafdan İslâm diyârına şitâb eden ulemânın harâretli hâmîleri olmakla kalmayarak bizzât kendileri de her şu'be-i ma'rifette sâhib-i ihtisâs idiler. Bunların ahd-i hükûmetinde İslâm devletini teşkîl eden kâffe-i anâsırın inkişâf-ı fikrîsi şâyân-ı hayret bir sür'atle ilerliyordu.

Her büyük milletin bir altın devri vardır. Atina'nın Perikles devri, Roma'nın Augustus devri olduğu gibi İslâm Âlemi'nin de böyle bir devr-i şânı vardır. Mansûr'un cülûsundan, Mütevekkil-Alellâh devrini istisnâ şartıyla Mu'tazıd-Billâh'ın irtihâline kadar devâm eden devrin bu devirlere muâdil, hattâ bunlardan daha muazzam olduğunu beyân edebiliriz. İlk altı Abbâsî halîfe ve bilhâssa Me'mûn'un devrinde müslümanlar medeniyetin hâmîsi idiler. Arablar hâiz oldukları elastikī dehâ ve merkezî vaz'iyeti hasebiyle bir tarafdan târîhe geçen Yunanistan ve Roma'nın, diğer tarafdan İran'ın hazâin-i irfânını da elde ederek âlem-i beşeriyyetin mürşidliğini îfâya kesb-i liyâkat etmişlerdi. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in i'câzkâr te'sîri ile ve hükümdârlarının yardımıyla Arablar Şark ve Garb'ın hikmetini alarak bunları teâlîm-i nebeviyye ile mezc etmişlerdi. Humboldt der ki: "Arablar mutavassıtlık vazîfesini îfâ ve Fırat Nehri'yle Vâdi'l-Kebîr ve Vasatî Afrika arasında yaşayan akvâm **[207]** üzerinde icrâ-yı te'sîr etmek için lâzım olan vaz'iyeti hâiz idiler. Bunların bî-nazîr fa'âliyet-i fikriyyesi târîhin mümtâz bir devrini teşkîl eder."

Emevîlerin zamanında müslümanların bir imtihân devri geçirerek îfâ edecekleri muazzam vazîfeye hazırlandıklarını, Abbâsîlerin zamanında dünyanın menâbi'-i irfânında bulunduklarını görürüz. Hulefâ-yı İslâm tarafından gönderilen me'mûrlar, pâ-yı ihmâl ile çiğnenen âsârı toplamak için dünyanın her köşesine gidiyorlardı. Bu âsâr-ı kadîme pâyitaht-ı İslâm'a getiriliyor ve takdîrkâr efkâr-ı âmmenin önüne konuluyordu. Medreseler ve akademiler her tarafda te'sîs edilmekte idi. Umûmî kütübhaneler her şehirde küşâd ediliyor ve her mütetebbi'a meccânen âmâde bulunduruluyordu.

Callinus, Dioscorides, Themistius, Aristo, Eflatun, Eukleides, Batlamyus ve Apollonius kâmilen tetebbu' olunmuştu. Bizzât hulefâ edebî ictimâ'lara ve felsefî tetebbu'lara yardım ederlerdi. Târîhde ilk def'a olarak dînî bir hükûmetin felsefe ile ittifâk ettiği, onun muvaffakıyetini ihzâr ve bu muvaffakıyetlere iştirâk ettiği görülüyordu.

İslâm devletinin her şehri ulûm ve fünûnda sâir şehirleri geçmek için ibrâz-ı fa"âliyet ederdi. Vâlîler ve sâir vilâyet me'mûrları hulefâyı nümûne-i imtisâl add ve ona göre hareket ederlerdi.

İlim uğrunda seyâhat, ta'lîm-i peygamberîye göre, bir sevâb idi. Cihânın her tarafından tullâb-ı irfân Kurtuba, Bağdad ve Kâhire'ye akın ediyorlar, hukemâ-yı İslâm'ı dinlemeye koşuyorlardı. Hattâ Avrupa'nın en ücrâ köşesinden gelen hıristiyanlar İslâm medreselerine devâm ederlerdi. Bilâhare hıristiyan kilisesinin riyâsetine irtikā eden adamlar, İslâm medreselerinden tahsîl-i irfân etmişlerdi.* El-Muiz-Lidînillâh'ın devrinde Kâhire'nin irtikāsı Abbâsîlerle Fâtımîler arasında himâye-i irfân husûsunda bir rekābet tevlîd etmişti. El-Muiz, Garb'ın Me'mûnu idi. El-Muiz ile haleflerinden üçünün devrinde ulûm ve fünûn hulefânın himâyesi altında azîm terakkīlere mazhar olmuştu. El-Muiz-Lidînillâh tarafından te'sîs olunan Kâhire Dâru'l-Hikme'si Bacon'ın mefkûresini tahakkuk ettirecek bir vaz'iyette idi. Fas'da İdrisîler ve Endülüs'de müslüman pâdişâhlar ulûm ve fünûnun neşr ü ta'mîminde yekdiğerleriyle müsâbaka ediyorlardı. Bahr-ı Muhît-i Atlasî'nin sevâhilinden Bahr-ı Muhît-i Hindî'ye kadar, hattâ Bahr-ı Muhît-i Kebîr'e kadar İslâm maârifi her tarafa hâkimdi. Vaktâ ki Abbâsîler Şark devleti üzerinde olan hâkimiyetlerini elden kaçırmaya başladılar, zimâm-ı umûru ele alanlar ilim ve irfâna karşı aynı himâyeyi göstermişlerdi. Ve bu hâl Bağdad'ın sukūtuna kadar devâm etmişti. Makām-ı Hilâfet'i silip süpüren ve medeniyet-i İslâmiyyeyi imhâ eden vahşîler de Müslümanlığı kabûl eder etmez ilim ve irfânın en harâretli hâmîsi oldular.

Acaba bu zamanda Hıristiyanlık âleminde ilim ve irfân ne merkezde idi?

Kostantin ile mutaassıb halefleri, putperest imparatorların küşâd ettikleri kütübhâneleri seddetmişler, ilim ve irfânı sihir telâkkī eylemişler, ulemâyı devlete karşı sû'-i kasd tertîb edenlerin cezâsına uğratmışlar, ilim ve felsefeyi imhâ eylemişlerdi. Beşerin terakkī-i irfânına karşı kilisenin adâveti bu cümle ile rûhunu ifâde etmişti: "Cehâlet, sadâkatin anasıdır." Papa Büyük Gregory Roma'dan bütün ulemâ ve urefâyı tard etmekle Augustus Kayser'in te'sîs ettiği kütübhâneleri yakmakla bu düstûru tatbîk etmişti. Mûmâ-ileyh eski Yunan ve Roma muharrirlerinin âsârını tetebbu' etmeyi men' etmiş, esâtîrî Hıristiyanlığı kabûl etmiş ve bu esâtîrî Hıristiyanlık Avrupa'nın asırlarca akīde-i hâkimesi olmuştur. İlim ve edebiyât mutaassıb Hıristiyanlık'ın boyunduruğunu takınmış ve ancak serbest fikirlerin, fikr-i beşerînin terakkīsine karşı vaz' olunan mevâni'i yıkmaya muvaffak olduğu zaman hıristiyanlar boyunduruktan kurtulabilmiştir.

Nâkıli : **Ömer Rızâ**

(*Sebîlürreşâd)* Cerîde-i İslâmiyyesine

Muazzez ve Muhterem Üstâd!

İsmâil Hakkı Beyefendi'nin, dâînize cevâben *Sebîlürreşâd*'ın 542-543 numaralı nüshasında yazdıkları sözleri okudum. Böyle haftalarca süren bir intizârdan sonra, üstâdın bu kadar mühim bir mes'elede, bizi tenvîr edecek beyânât-ı mufassalada bulunmaları lâzım gelirdi. Daha doğrusu, Müslümanlığı ve akāid-i dîniyyeyi şiddetle alâkadâr eden böyle bir bahse ulemâ-i dînin de iştirâk etmeleri bi-hakkın muntazar idi. Muazzez üstâdımız eserlerinin intişârından evvel beyân-ı mütâlaâda bulunmaklığımı bir eser-i isti'câl addediyorlar. Hâlbuki, *Sebîlürreşâd* bu eserin, yani *"Yeni İlm-i Kelâm"*ın mündericâtı ve usûlü hakkında sütûnlar dolusu îzâhât vermişti. Üstâdın *"Muhassılu'l-Kelâm ve'l-Hikmet"* unvânlı eserleri de dâimâ nazar-ı istifâdemiz önünde idi. Maamâfîh medeniyetin bu yirminci asrında "ilm-i kelâm"ın eski veya yeni bir şekilde ted-vînine lüzûm olmadığına kāni'im. Bu kanâatimin ne gibi sebeblere istinâd ettiğini *Sebîlürreşâd*'da yazdım. Derdest-i tab' olan *"Yirminci Asır'da Müslümanlık"* unvânlı risâlemde de bu mes'eleye temâs ettim. Bunu ta'kīb edecek olan eserimde

* İkinci Papa Sylvester Kurtuba'da tahsîl etmiştir.

de yine kelâm ve kelâmiyât aleyhinde yazacağım. Üstâd, cildler dolusu yazı yazdıkları **[208]** bir ilmin adem-i lüzûmuna bit-tabi' tarafdâr olamazlar. Kelâmiyât nâmı altında asırlardan beri devâm eden ve beyne'l-İslâm ulûm-ı dîniyyeden sayılan bir ilmin lüzûmsuz ve fâidesiz olduğu iddiâsı birçok kimseler tarafından belki sû'-i telâkkī edilebilir. Fakat, bizim vazîfemiz, kendi re'y ü ictihâdımıza ve doğrudan doğruya ahkâm-ı Kur'âniyye ve hikmet-i dîniyyeden îrâd ettiğimiz delâile istinâden, kelâm ve kelâmiyâtın, İslâmiyet'in şekl-i hâzırında külliyyen abes olduğunu meydâna çıkarmaktır. Bunun için de en evvel ilm-i kelâmın ne zaman, nerede ve ne için ve kimler tarafından ihdâs edildiğini söyledik ve hattâ "kelâm" ta'bîrinin menşe' ve mevridi şimdiye kadar vâzıhan anlaşılamamış iken, bunun da bizzât delâlet ettiği ilmin(?) mevzû'u gibi, Lisân-ı Yunânî'den alındığını ve tamâmıyla "logos" lâfzı mukābili olduğunu da gösterdik. Bu asıldan kelimeler Yunânî'de "istidlâl ve istinbât" ma'nâsını ifâde eder ki, usûl-i kelâmiyye de bundan başka bir şey değildir. Her ne olursa olsun, akîde ve îmân ihtilâflarından doğmuş ve rûh-ı İslâm'a, beyân-ı Kur'ân'a ve hikmet-i dîniyyeye külliyen muhâlif olan bu gibi münâkaşât-ı lâfzıyye ve münâkaşât-ı kelâmiyyeye revâc verilmek maksadıyla, Yunan felsefesine âid nazariyât-ı akliyyeyi, Aristo mantığının bütün cedeliyâtını kendisine mâl etmiş bulunan bir ilmin, yani kelâmiyâtın, Müslümanlığın şerâit-i hâzıra-i ictimâiyyesinde ve bilhâssa bütün akvâm-ı İslâmiyyeyi dînlerinin emr ettiği vahdet, tevhîd ve ittihâd etrâfında toplamak mecbûriyeti karşısında, hiçbir sûretle hakk-ı hayât ve bekâsı kalmamak lâzım gelir. Beyân-ı Kur'âna göre; (وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِى الْاَرْضِ) [Sûre-i Ra'd, 17'nci âyet]

Ancak nâsa nâfi' olan ve bir fâide-i ictimâiyyeye vücûd veren bir şeyin hakk-ı hayâtı vardır. Mahzâ Dîn-i İslâm'dan ahz-ı sâr eylemek veya dînde ihtilâflar ihdâsıyla onun zevâl ve tereddîsine çalışmak maksadıyla ortaya çıkarılan bir ilm-i kelâmın bizim için lüzûmu ve fâidesi yoktur. Akıl ile sıfâtullâhı isbâta kıyâm etmek netîcesiz cedeliyâta vücûd vermek olacağı gibi haber ve sem'a müstenid ahkâmın münâkaşası da vebâldir ve akla muârız görülen naklin te'vîli de dîne tecâvüzdür. İlm-i kelâm nâmı altında tedvîn edilen nazariyâtın mevzû'u da bunlardan başka bir şey değildir. Bu usûl-i kelâmiyyeye Aristo mantığını, Yunan felsefesini karıştırmak, araya bir de hılâfiyât sokuşturmak ne netîce vermiş ise bugün felsefe-i kadîmeye mukābil felsefe-i Garbiyye nazariyâtıyla yeniden münâkaşa ve mücâdeleye girişmek de ondan fazla bir menfaat te'mîn edemeyecektir. Edille-i nakliyyeyi, yani en açık bir ta'bîr ile Hakk'ın Kitâb-ı Kerîmi'ndeki beyânlarını yakîn ifâde etmeyen delâil-i zanniyyeden sayan ve buna mukābil aklı mu'temedün-aleyh add ile buna muhâlif olan nakli te'vîle ve ma'nâ-i zâhirîden udûle temâyül eden kelâmiyâtın Dîn-i İslâm ile ne alâkası olabilir? Husûsan aklın bugüne kadar mesâil-i mâba'di't-tabîiyyâttan hangilerini halledebilmiş ve hangi mesâilde yakîn ve kat'iyet ifâde eden bir hükümde bulunabilmiş olduğunu anlamak lâzım gelmez mi? Mesâlik-i felsefiyye arasındaki ihtilâflar ve teâruzlardan bir hak ve hakîkate vâsıl olmak ümîd edilebilir mi? Kur'ân-ı Mübîn akl-ı beşer için vüsûl ve idrâki mümkün olamayacak birtakım hakāyık-ı mâ-ba'di't-tabîiyyeye îmân ile insanları mükellef tutuyor. Bunlara inanmak veya inanmamak herkesin bileceği bir şeydir. Bu esâsâtın ahkâm-ı dîniyyeyi akıl ile ve felsefe-i akl-ı beşerle muhâkeme etmek bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da fâidesiz ve netîcesizdir. Çünkü dînin beyânları Hakk'ın resûllerine vahy ettiği hakîkatlerdir. Felsefe-i akl-ı beşer ise ukūl-i mütefâviteden sâdır olan ahkâm-ı zanniyyeden, dâimâ teceddüd ve inkılâba doğru giden kazâyâdan ibârettir. Nazar ve istidlâle râci' olan ilimleri zünûn ve şükûkten tecrîd etmeye imkân yoktur. Diğer tarafdan da dînin bildirdiği mesâil-i mâ-ba'di't-tabîîyyede nazar ve burhân ile ma'lûm olmuş bir mes'ele var mıdır? Nazara ve istidlâl-i aklîye muhâlif addedilen sem' u naklin te'vîli dînin esâsını değiştirmek ve onun i'tikādâta müteallik mes'elelerini aklın hükmüne tâbi' bulundurmak değil midir? Sûfiyyenin keşif ve ilhâm ile nakli te'vîle, zevahir-i nusûsdan başka ma'nâlar çıkarmaya tesaddî etmelerini de hikmet-i dîniyyeye muvâfık addedebilecek miyiz?

Müslümanlık'ın hayâtı, dînin müteaddid âyâtta emr ettiği tevhîd ve vahdet ve ittihâdın devâmına bağlıdır. Dînde esâs olan bu vahdet ve ittihâd,

mezheb ihtilâfları ve kelâm münâkaşaları yüzünden mübeddel-i nifâk u şikāk olmuş ve müslümanlar asırlardan beri saâdet-i hayâttan, huzûr-ı kalbden hâib ü hâsir kalmışlardır. Bu hüsrân-ı elîme en büyük sâik, dînin i'tikādâta ve mesâil-i mâ-ba'di't-tabîiyyeye âid hükümlerini mantığa ve felsefe-i akl-ı beşere tâbi' bulunduran, nazar ve istidlâli beyânât-ı Kur'âniyyeye tercîh eden, nakli te'vîle kalkışan "kelâmiyât"tır. Bunun taht-ı te'sîrinde üftân ü hîzân yürüyen Müslümanlığın bu nihâyetsiz münâkaşât-ı lâfzıyye ve cedeliyât-ı kelâmiyyeden ne kazanabilmiş olduğunu tamâmıyla anlayabilmek için etrâfımıza şöylece bir göz gezdirmek kifâyet eder. İmâm-ı A'zam, İmâm Şâfiî, İmâm Yûsuf, İmâm Ahmed b. Hanbel gibi dîn imâmlarının –rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn– kelâm ve kelâmiyât hakkındaki reddiyeleri ve bilhâssa İmâm-ı A'zam hazretlerinin en evvel kelâmdan bahs eden şahsı la'netle yâd etmesi elbette câlib-i i'tibâr olmak lâzım gelir. Felsefe ile kelâmiyâtı birbirine karıştıran **[209]** ve bu yüzden müslümanları mesâil-i i'tikādiyyede muhâlefetlere düşüren Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf ve İbrâhim en-Nazzâm gibi adamların bir hüsn-i kasd ve taviyyetle böyle bir şeye teşebbüs ettiklerine inanabilmek için insanın Âlem-i İslâm'da müslüman kardeşleri arasında asırlardan beri hüküm süren hâdisât-ı elîme ve hissiyât-ı mütezâdeden gāfil olması lâzım gelir. İbnu Teymiyye ve tilmîzi İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye gibi Müslümanlığa şeref-bahş olan büyük âlimlerin ilm-i kelâmı tervîc etmemeleri câlib-i i'tibârdır. Îmân-ı İslâm'a müteallik akāid-i esâsiyyenin delâil ve kazâyâ-yı zanniyye ile nasıl te'yîd edilebileceği suâli vârid-i hâtır olmamak kābil değildir.

Diğer tarafdan ehl-i bid'ate mahsûs olan nazariyât-ı kelâmiyye ber-taraf edildiği hâlde de, ehl-i sünnet ve cemâatin istinâd ettiği mebâhis-i kelâmiyyede Eş'ariye ve Mâtürîdiye'nin ittifâk etmedikleri muhakkaktır: Kelâmın Hak'tan sûret-i sudûru, yani kelâm-ı nefsî mes'elesinde, îmânın tasdîktan ibâret olup olmadığı bahsinde, esmâ' ve sıfât ve ef'âl-i ilâhiyyeye âid istidlâlât-ı kelâmiyyede, ef'âl-i ibâdın ihtiyârî veya ıztırârî olup olmadığı da'vâsında, hüsün ve kubuh, sıfât-ı ilâhiyyenin Zât-ı Bârî'nin aynı addedilip edilemeyeceği mes'elesinde… ehl-i sünnet ve cemâatin sâlik oldukları Eş'arî ve Mâtürîdî Mezhebleri arasındaki ihtilâfât-ı nazariyye ile kütüb-i kelâmiyye doludur. Bu gibi bahislerin yeniden meydana çıkarılmasında ve şerîat-i nazariyye-i İslâmiyyede Havâric'den, İbâdiye'den, Yezîdiye'den, Mufaddala'dan, Mü'le'den, Keysâniye'den, Gāliye'den… daha bilmem kimlerden ve ne gibi akāid-i sahîfe ve dâlleden kitâblar dolusu yazılar yazılmasında Müslümanlık için ne gibi fâide tasavvur edilebilir? Husûsiyle, bu tarzdaki îmân ve mezheb ihtilâflarının vahdet-i İslâmiyyeyi ve ittihâd-ı İslâm'ı parçalamak ve en açık ta'bîrle dînden ahz-ı sâr etmek maksadıyla ortaya atıldığı delâil-i târîhiyyesiyle anlaşıldıktan sonra yine zalâm-ı târîhe karışan bu zulmetlerde pûyân olmak muvâfık olabilir mi? Yirminci asr-ı medeniyyette vahdet-i İslâmiyyenin menâfi'i, bütün şiddet ve vuzûhuyla takdîr olunmaya başladı.* Müslümanlık'tan uzaklaşan gençliği İslâmiyet'e ircâ' etmek sıyânet-i dîne ve selâmet-i vatana müteallik bir vazîfedir. Bundan daha ziyâde gaflet olunacak olursa hayâtta İslâm'ın uğrayacağı mehâlike hadd ü pâyân tasavvur olunamaz. Bunun için dînin ictimâî, ahlâkī, ma'şerî ve ilâhî bütün hakīkatlerini gençliğe bildirmek ve insanların aradıkları saâdetin, fevz ü necâtın, huzûr-ı kalb ve sükûn-ı fikrin ancak Dîn-i İslâm'ın îmânlarıyla ve Kur'ân-ı Mübîn'in beyânlarıyla kazanılabileceğini, bizzât Kitâb-ı Hak'tan getirilecek delîller ve ahkâm-ı Kur'âniyyeden edilecek istidlâller ile göstermek lâzım gelir. Dîn ve îmân ve şerîat-i nazariyye nâmıyla ortaya dökülecek nazariyât-ı kelâmiyye zihinleri teşvîş ve ıdlâlden başka bir şeye yaramaz ve kelâma âid cedeliyât arasında hak ve hakīkati bulmak mümkün olmaz. Bir müslümanın Allâh'a, kendi nefsine ve insâniyete karşı mükellef ve mecbûr olduğu vezâif ve ferâiz Kitâb-ı Hak'ta bildirilmiş-

---

* Geçenlerde mülâkāt ettiğim İranlı bir âlim ile vahdet-i İslâmiyye hakkında görüşürken o zât-ı muhterem diyordu ki: "Artık bu mes'elede tereddüde mahal kalmadı. Mezheb ihtilâfları yüzünden milel-i İslâmiyye arasında devâm eden nifâk u şikāka nihâyet vermek zamanı pek çoktan gelip geçti. Şîîlik-Sünnîlik ihtilâfının şiddetle hükümrân olduğu yerlerde artık böyle bir da'vâ işitilmez oldu. Herkes kendisinin müslüman ve Muhammedî olduğuna kanâat getirdi. İran'da ve Irak'taki müctehidlerimiz, münâsebet düştükçe ittihâd ve vahdet-i İslâm'ın bir zarûret-i kat'iyye olduğunu söylediler. Fakat şimdiye kadar bu tarzda bir kanâatin bir Sünnî âlimi tarafından izhâr edildiğini henüz göremedik!.."

tir. Bu hakīkatleri olduğu gibi bildirmek kâfîdir ve Hakk'ın;

– (كَمَا اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ) (Sûre-i Bakara, 151'inci âyet) beyânı câlib-i i'tibârdır. Buna mukābil, müslümanları îmânda ve akāide âid mes'elelerde mütehâlifü'l-efkâr bildirmek ve bu ihtilâfâtı dîn ile hiçbir alâkası olmayan nazariyât-ı felsefiyye ile te'yîd ve tahkîm etmek gençliği dîne yaklaştıracak bir tarz değildir. Bu şekil herkesi dîn ve ahkâm-ı dîn hakkında şübhelere düşürür ve doğrudan doğruya îmân ile mükellef olduğumuz mesâil-i i'tikādiyyeye âid münâkaşât ve te'vîlât –fırak-ı İslâmiyyenin birbirine isnâd-ı dalâl ü küfr etmelerine sâik olan da'vâlardan sarf-ı nazar– zihinleri bütün bütün karıştırır. Dîn-i İslâm'ın vaz'ından maksad, insanların dünyâda ve âhirette aradıkları saâdet-i hayâtı ve fevz ü felâhı te'mîn eden ahkâmı onlara bildirmekten, hayır ve şerrin her iki âlemde mükâfâtsız ve cezâsız kalamayacağını anlatıp onları Allâh'ın doğru yoluna irşâd etmekten ibârettir. Bu basît hakīkatleri ve dînin vahdet ve ittihâd ve kardeşlik hakkındaki hükümlerini hiçe sayıp ortaya muhâlefetler, adâvetler ihdâs etmek dîne, Allâh'a ve Resûl-i muhteremine karşı bir tecâvüz ve küstâhlıktık. İş bu dereceyi bulduktan sonra da Hakk'ın;

– (اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ) (Sûre-i Âl-i İmrân, 22'nci âyet) hükmü yerini bulmak ve bugünün bî-pâyân haybet ve hüsrânları arasında insanlara mukadder olan her hak ve saâdetten mahrûm kalmak zarûrî ve tabîîdir.

– (فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ) (Sûre-i Saf, 5'inci âyet) **[210]** beyân-ı Hakk'ı, haktan ve hakīkatten yüz döndüren bir kavmin uğrayacağı mesâibi vâzıhan bildirmeye kâfîdir.

Ümîd ederim ki, bu sözlerle maksadımı daha iyi anlatmış olacağım. Dînin kitâbı Kur'ân-ı Mübîn'dir ve bunun şâmil olduğu hakīkatler bizim için kâfîdir. Müslümanların bütün ictimâî, ahlâkī, i'tikādî, insânî, ma'şerî ve medenî vazîfeleri Kitâb-ı Hakk'ta bildirilmiştir.

Hayâtta gāye olan saâdet bu vezâifi îfâ ile kazanılabilir. Bugünün işi, îmân-ı İslâm'ı şübhelere ve tereddüdlere düşüren ve bilhâssa bu şübhelere vücûd vermek için ortaya atılmış olan nazariyât-ı kelâmiyyeyi yeniden ihyâ etmek olmayacaktır.

Bilakis hakāik-ı dîniyyeyi delâil-i Kur'âniyyesiyle bildirmek ve dîni şekl-i aslî ve ibtidâîsine ircâ' ile saâdet-i İslâm'ı te'mîn etmek bu hakīkatlere vâkıf olan ulemâ-yı dîne terettüb eden bir vazîfedir. Muhterem üstâdımız İsmâil Hakkı Beyefendi'nin ihtâr buyurdukları:

– (اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ) (Sûre-i Nahl, 125'nci âyet) beyân-ı Hakk'ın bahs ettiği hikmet ve mev'iza-i hasene ve hüsn-i mücâdele, yine Hakk'ın Kitâb-ı Kerîmi'nde bildirdiği delâil-i vâzıha ve mevâiz-i mukniaya râci' olabilir ve âyet-i Hakk'ın;

– (اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ) [Sûre-i Nahl, 125'nci âyet] sözleriyle nihâyet bulmasına ve (مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ) (Sûre-i Mâide, 99'uncu âyet) hükmüne nazaran, bundan ötesini takdîr etmek bu hakīkatlerden i'râz edenlere âiddir. Ve husûl-i hidâyet ve dalâl Hakk'ın takdîr ve irâdesine tâbi'dir.

– (فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰى . سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى . وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى) (Sûre-i A'lâ, 9, 10 ve11'inci âyetler) beyânına ittibâ' ile iktifâ etmekliğimiz lâzım gelir.

وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى[1]

Beylerbeyi 14 Temmuz 339

Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî

İstanbul Medreseleri:

İÂŞE

– 2 –

Bundan evvelki nüshada Hayri Efendi merhûmun zamân-ı nezâretinde lâğv edildiğini kayd ettiğim yirmi imâretin bütçede muharrer mikdâr-ı mesârifi 2,552,555 kuruş, yani yirmibeşbin beşyüzyirmibeş lira idi. (19 Rebîulâhir sene 329 ve 6 Nisan sene 327 târîhli kānûn, madde: 1) Bu târîhde; evrâk-ı nakdiyye henüz mevki'-i tedâvüle çıkarılmadığı için bu para bit-tabi' altın akçe olup bugünkü fark ile yüzelli, yüzaltmış bin lira demektir.

İmâretleri lâğv eden kānûn; fukarâya mahsûs iki imâreti ibkā ederek yirmibeşbin küsûr liranın

[1] "Selamet doğru yolu izleyenlerin olacaktır." (Sûre-i Tâhâ, 47'nci âyet)

dörtbin lirasını bu iki imârete tefrîk ile mütebâkī mebâliğın 328 senesinden i'tibâren talebe-i ulûma tahsîsini kayd eylemiş, bu paranın talebeye nakden tevzî'inin veya it'âm ve iâşesinin –Makām-ı Meşîhat ile Nezâret-i Evkāf beyninde müştereken tanzîm olunacak– bir kānûn ile ta'yîn edilmesini de şart kılmıştı. (madde: 5)

Hayri Efendi, bu iki şıktan ikincisini, talebenin iâşesini iltizâm ediyordu. Fakat medâris teşkîlâtı o günkü hâlini muhâfaza ettikçe bu cihetin kābil-i tatbîk olmadığına kāil ve esâsen programlarda, usûl-i tedrîsde, hulâsa bütün medrese hayâtında mühim bir inkılâb yapmak lüzûmuna kāni' olduğu için iâşe teşkîlâtını medâris teşkîlâtının icrâsına ta'lîkan yine Meşîhat'le bil-müzâkere talebenin taâm bedelâtını nakden te'diye ve Dâire-i Meşîhat'te bir Tevzî'-i Muhassasât Hey'eti teşkîl ederek beher talebeye şehrî yetmiş, seksen guruş tesviye eylemişti ki, 10 Zilka'de sene 332 ve 18 Eylül sene 330 târîhli nizâmnâmenin târîh-i neşrine kadar bu vaz'iyet devâm etmiştir.

Meşîhat ile nezâreti uhdesine cem' eden ve her iki makāmın kuvvetinden ahz-ı feyz ederek mevki'-i mer'iyyete koyduğu işbu nizâmnâme ile Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi teşkîlâtını vücûda getiren müşârun-ileyh; talebenin tahsîsât-ı nakdiyyesini kat' ile Fâtih, Şehzâde, Nûr-ı Osmânî ve Üsküdar'da küşâd ettiği dört imârette bütün talebeyi cem' ile oldukça muntazam ve kâfî bir derecede it'âm ve iâşeye başladı. Fakat bu intizâm maatteessüf çok sürmedi.

Âsâr ve icrâātının çoğunu lisân-ı takdîr ile yâd ettiğim Hayri Efendi'nin imâretlerin lâğvı hakkındaki mukarrerât ve tatbîkātına tarafdâr değilim. Mu'terizim. Merhûm bu işte isâbet edememiş, yahud bu hareketin âtiyen fenâ netîceler verebilecek ihtimâlâtını düşünememiştir.

İmâretlerin lâğvı için esbâb-ı mûcibe olarak gösterilen (pek ulvî maksadlarla vücûda getirilmiş olan imâretler; ale't-tedrîc bozularak sû'-i isti'mâl menba'ı olmuştu. Erbâb-ı vezâife, talebe-i ulûma, muhtâcîne verilen fodlalar, yemekler gayr-i kābil-i ekl bir hâle gelmişti. Hademe, ekle sâlih olmayan şeyleri almaktan ise bedellerini almayı tercîh ediyorlardı!!! Bu hâl ise imâretlerde menfaat-i şahsiyyelerini te'mîne çalışanların işlerine geliyordu. Çünkü hademenin it'âmı için Hazîne-i Evkāf'ın imârete sarf ettiği paranın nısfı, belki de sülüsü bedel olarak hademenin eline geçerek üst tarafı menfaat-perestânın keselerine giriyordu. Talebe-i ulûma verilen şeyler de aynı hâlde idi. Binâenaleyh…) gibi **[211]** mütâlaalar pek garîb ve şâyân-ı dikkattir. Ashâb-ı hayrât ve hasenâtın küşâd ettikleri ve karşılık bıraktıkları imâretlerin kapanması, hademe-i hayrâta, müstahıkkīn-i sâireye beş-on para i'tâsı, yahud maâşlarına beş-on guruş zamâim icrâsı şart-ı vâkıf ile kābil-i te'lîf değildir. Almak, yapmak, vermemekte şart-ı vâkıfı, nass-ı şâri' telâkkī eden alâkadârlar; bu düstûru; vermek ve yapmak husûslarında da tatbîk etseler talebe mes'ûd yaşar, hademe-i hayrât da, fukarâ-yı müslimîn de evkāfdaki nasîbini alarak mazhar-ı refâh olur. İmâretlerin lâğvına esbâb-ı mûcibe olarak gösterilen şeyler lâğvı değil; ıslâhı müstelzimdir. Bu; kat'iyyen böyle olmakla beraber sû'-i isti'mâlâttan dolayı lâğv edilen imâretlere bedel talebe ve fukarâ için te'sîs olunanlarda yeni açıldıkları zaman pek az bir müddet görülen intizâmdan sonra hüsn-i isti'mâl müşâhede edilemedi. Hattâ bu hâl Hayri Efendi zamanının son demlerinde daha baş göstermeye başladı. Onun infisâlini müteâkıb taâmhâneler birden bire düştü. Bilhâssa Harb-i Umûmî'nin sonlarına doğru o kadar berbadlaştı ki, yemekler sokaklara dökülerek zavallı talebenin yalnız bir kuru ekmek ile geçindiği günler oldu. Evkāf ambarlarının küflü bulgurlarının, kokmuş ve acı zeytinyağlarının mahall-i sarf u istihlâki taâmhânelerle talebenin mi'desi olmuştu. Zaman zaman gelip geçen biçimli biçimsiz nâzırlar talebeye verdiklerini, istihkāk değil, isti'tâf addediyorlardı.

Meşîhat ile Evkāf Nezâreti'nin şahs-ı vâhidde cem' olduğu zamanlarda bu münâsebetsizlikler bir dereceye kadar azalır gibi ise de ayrı ayrı zâtlar olduğu vakitlerde iki makām arasında birçok ihtilâfâta, bî-sûd muhâberâta meydân açılır, uzadıkça uzar, ortada yine talebe eziliyordu. Taâmhânenin kırık bir camının taktırılması, yemek salonunun badanası, veyahud birkaç teneke acı zeytinyağının tebdîli veya bir çuval fasulyenin değiştirilmesi için büyük büyük muhâbere dosyaları vücûda gelirdi. Bu ikiliğe bir nihâyet vermek, muhâberâttan, yekdiğere atf-ı kusûr etmekten kurtulmak, taâmhâneleri tanzîm, talebe

hukûkunu muhâfaza eylemek için, "Evkâf'dan muhassas mebâliğ; sarfiyât-ı hakîkıyye sûretinde müşâhereten ve maktûan cihet-i ilmiyyeye verilmek ve sarfiyâtı ale'l-usûl îfâ ve her sene gâyesinde Meşîhat ile Evkâf'dan müntehab bir hey'et-i hesâbiyye ma'rifetiyle senelik zât ve zamân hesâbâtını tedkîk etmek sûretiyle Evkâf'ın taâmhânelerin idâre ve mes'ûliyetinden alâkası kat' edilmek" takarrur etti. (18 Şubat sene 335 târîhli mazbata)

Bu Evkâf'ın işine geliyordu. Çünkü dedikodudan kurtulacaktı. Cihet-i ilmiyyenin bunu kabûlü; te'mîn-i idâre ve intizâmdan ziyade iâşeye hâkim olmak, birtakım me'mûr ve sâire kayırmak maksadına müstenid idi. Nitekim öyle oldu. Meşîhat'te ayrıca teşkîlât yapıldı. Müdîrler, me'mûrlar, kâtibler, daha bilmem nelerden mürekkeb bir iâşe idâresi yapıldı. Bunların maâş ve ücretleri de talebenin ekmek parasından, sonraları ilmiye bütçesinden çıkarıldı. Cihet-i ilmiyye, bilhâssa Ders Vekâleti i'tirâf etmeli ki, bu işi hiç başaramadı. İâşenin başına gelen müteaddid hoca efendiler bu gibi işlerden hiçbir şey anlamıyorlardı. Yahud öylelerinden intihâb ediliyordu. Hey'et-i kalemiyye ve hesâbiyyede bir-iki muktedir efendi olmamış olsa idi bir hafta bile yürümek imkânı yok idi. Bilâhare Evkâf da taahhüdüne sâdık kalmamaya başladı. Müşâhereten vermeyi kabûl ve der-uhde ettiği mebâliği muntazaman vermemeye başladı. Veresiyecilik baş gösterdir. Erzâk bit-tabi' pahalıya mâl olmaya yüz tuttu. İâşede bir tarafdan idâresizlik, diğer tarafdan parasızlık hüküm sürdü. Bu hâl İstanbul'un Anadolu ile birleştiği güne kadar bu elîm tarzda devâm etti.

Burada en ziyâde nazar-ı dikkate alınacak iki mühim madde vardır. Birisi iâşe parasının mikdâr ve mi'yârı, diğeri taâmhânelerin ilmiye yahud Evkâf tarafından idâresi. Rûh-ı mes'ele bu iki noktadır.

Talebeye tahsîs olunan para imâretlerin lâğvında yirmibeşbin küsûr lira idi. Bilâhare 335 Evkâf Bütçesi'ne yalnız talebe-i ulûm iâşe bedeli olmak üzere 37.000 lira mevzû' idi. (18 Şubat sene 335 târîhli mazbata) Bu târîhde talebe ve müstahdemîn yekûnu Medresetü'l-İrşâd da dâhil olduğu hâlde 1.100 olmasına nazaran adam başına yevmî dokuz guruş kırkbir santim(!) isâbet ediyordu. Taâmhâneler hakkında tedkîkātta bulunmak, talebenin hakkıyla tegaddiyesiyçün îcâb eden husûsâtı tezekkür ve tesbît etmek için Meşîhat ve Evkâf arasında bil-muhâbere, ders vekîlinin riyâseti altında, Evkâf Evâmir Kalemi Müdürü Murtazâ, Levâzım Müdürü Şemseddîn (el-yevm Evkāf Müdîr-i Umûmîsi) Beyler'le Sahn Müdîr-i Umûmîsi Ali Rızâ, Müfettiş Receb Efendiler'den mürekkeb bir encümen teşkîl edilmiş, bu encümen netîce-i tedkīkāt ve mütâlaâtını tanzîm ettiği bir mazbata ile Meşîhat ve Evkâf'a bildirmişti.

Bu mazbatada (Şemseddîn Bey tarafından yemeklerin kemmiyet ve keyfiyeti hakkında i'tâ olunan îzâhâta, müessesât-ı leyliyye-i sâirenin celb ve tedkīk olunan listelerine nazaran talebe-i ulûma i'tâ edilen et'ımenin tegaddiyeye gayr-i kâfî olduğu ve bu kere tertîb olunan ve müfredâtı mazbatada münderic bulunan liste mûcebince yemek verilirse talebenin lâzım olan gıdâyı alabileceğinde ittihâd edilerek Sıhhiye Müfettiş-i Umûmîsi Doktor Münîf Paşa dahi tertîb-i vâki'i muvâfık gördüğü, bu sûretle tabenin yevmî istihkākı dokuz kuruşdan on sekiz kuruşa iblâğ edildiği ve bu zamâime **[212]** göre muhassasât-ı seneviyye yekûnu it'âm için senevî 59.400, me'mûrîn ve müstahdemîn maâşât ve ücûrâtı için 4.800 ki, cem'an 64.200 lira olarak tesbît olunduğu ve fakat Meclis-i Meb'ûsân hâl-i ictimâ'da olmayıp 334 Bütçesi'nin temdîdi muktezî olmasından bütçede muharrer mikdârın tezyîdine imkân olmamakla yalnız aynı fasıldan 3.000 liranın 37.000 liraya zammıyla 40.000 liraya iblâğı ve Evkâf Ambarı'ndan yirmibin liralık erzâk i'tâsı ve başkaca senevî 2.500 kilo şeker ve 30.000 kilo kömür ve 2.500 çeki odun verileceği yine Şemseddîn Bey tarafından bildirilmiş olduğu taht-ı karâra alınmış ise de bu müfredât dahi yine maalesef hakkıyla câ-yı kabûl bulamamıştır.

İstanbul Medreseleri İdaresi'ne Umûr-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti'nin Tedrîsât Müdîriyet-i Umûmiyyesi'nin vaz'-ı yed ettiği zamana kadar taâmhâneler hâl-i perîşânîsini muhâfaza etti. Vekâlet'in medârisin terakkıyâtı, talebenin te'mîn-i iâşesiyle huzûr ve refâhı hakkındaki kat'î emirleri karşısında taâmhânelerde bir dereceye kadar eser-i salâh görülmeye başlamış, Müdîr-i Umûmî Hamdi

Efendi'nin İstanbul medreselerini hîn-i teftîşinde taâmhânelere et kokusu, talebenin mi'desine et lokması girmeye başlamıştır. Vekâlet'in evvel ve âhir verdiği emirler buraca hakkıyla tatbîk olunursa taâmhânelerin bugünkü ahvâline hâtime çekilerek intizâm ve mükemmeliyet kesb edeceği şübhesizdir.

Taâmhânelerin idâresi husûsuna gelince; şekl-i hâzıra kat'iyyen tarafdâr değiliz. Bunda burada îzâhında mahzûr görülen birçok mahzûrlar vardır. Taâmhânelerin parası Hazîne-i Evkāf'dan çıkıyor, dîvâna karşı Evkāf Muhâsebesi mes'ûl, iâşe me'mûrîn ve müstahdemîninin maâş ve ücretlerini Evkāf ödüyor, taâmhânelerin müteferrik ve mütenevvi' işlerini Evkāf görüyor, mahrûkātını, tenvîrâtını Evkāf veriyor, Evkāf'ın diğer imâretlerle meşgūl ve muntazam bir de Levâzım İdâresi var, husûsiyle bugünkü teşkîlât-ı hükûmet mûcebince Şer'iye ve Evkāf'ın vekîl ve nâzım-ı umûru bir zât. O hâlde cihet-i ilmiyye yalnız tedrîsât ile meşgūl olsun. Bugünkü iâşe me'mûrları Levâzım Müdîriyeti'nin emrine geçerek taâmhâneler oradan idâre olunsun. Her hâlde mantık ve maslahat bunu âmirdir. Bu; câ-yı şübhe ve tereddüd değildir.

Müftî-zâde

İctimâiyâtımızda Garbcılık ve Bozgunculuk:

TAKLÎD SEYYİESİ

Secâyâ-yı milliyyemizin tereddiyât-ı hâzıraya sûret-i istihâlesinde birinci derecede "taklîd"in âmil olduğu muhakkaktır. Milletlerin kendilerine hâs bir şahsiyet-i mahsûsası mevcûddur. Bu "vech-i mümeyyiz"in hârici hiçbir te'sîr ile istikāmetini tebdîl etmemesi lâzım gelir.

Yeni görülen bir şeyin tekrârına olan meyelân, şübhesiz istîlâî bir maraz-ı rûhîdir. Bu i'tibâr ile taklîd tabîat-i beşeriyyede meknûz bulunmakta ise de tezâhürâtı mutlak değil, birçok şerâit-i maddiyye ve ma'neviyye ile mukayyeddir.

Milletlerin "tarz-ı mi'mârî, edebiyâtı, ictimâiyâtı... ilh." gibi şahsiyetlerinden mühim bir safhayı ihtivâ eden alâikın aynı olmak üzere taklîdde de bir husûsiyet mevcûddur.

Bu husûsiyet mevcûd kaldıkça, tezâhürâtı i'tibârıyla millî şeklini muhâfaza ettikçe zararı mümkün mertebe mahdûd kalmış olur. Fakat muhît-ı millî ve ictimâî hâricinde inkişâf eden bir taklîdin mâhiyeti zehir kadar müessir ve şâyân-ı endîşedir.

Efrâd-ı ictimâiyyemizin hayât-ı husûsiyyelerinde bile hisleri, rûh ve arzûları dâhilinde –başkalarının tarz-ı hareketinden müteessir olmayarak– tanzîm-i umûr edebilmesi, istiklâl-i vicdânî ile ne yaptığını ve niçin yaptığını idrâke muktedir bulunması pek ziyâde şâyân-ı temennîdir. Gayr-i şuûrî bir tebeiyetle başkalarının harekâtını ta'kīb edebilmek için hayât hakkında hiçbir fikre mâlik olmamak, insâniyetin meziyâtından ma'dûd olan irâdeye hâkim olmamak iktizâ eder.

Hayât-ı husûsiyyede bile menfûr ve ashâbı hakkında "bî-şuûr" vasfını dâî olan bu hâlet-i marazıyyenin menfaat-i umûmiyye, hayât-ı milliyye mevzû'-i bahs olduğu zamanlardaki vehâmeti düşünülsün. İrâdesiz bir kitlenin –nereye gittiğini bilmeksizin– körü körüne muzlim bir istikāmete hareketi elbette hey'et-i ictimâiyyeyi felâkete müntehî bir tarîka sevk eder.

Bilmeksizin düştüğümüz bu uçurumdan kurtulmaya uğraşacağımız yerde el-ân daha derinliklere dalmak istiyoruz. Buna –kendimizi aldatmamak lâzım gelirse– belâhetten başka bir ta'bîr bulunamaz. Şimdiye kadar çok def'alar münâkaşa edilen bu mevzû'u mecrâ-yı tabîîsine ircâ' için evvelemirde basît bir suâl ile müslümanlara hitâb ediyoruz: "Biz kimiz? Şahsiyet-i mahsûsamız nelerdir?"

Buna verilecek cevâb; "Biz müslümanız, kendimize mahsûs şerâite, evsâf-ı mümeyyizeye mâlikiz."den ibâret olacaktır.

O hâlde hep birlikte, fakat biraz iz'ân ve im'ân ile düşünelim. Biz hakīkaten söylediğimiz gibi kelimenin lûgat ve ıstılâh ma'nâsıyla evsâf-ı matlûbeyi hâiz miyiz? Bu milleti asırlarca cihanın ser-firâzı kılan satvet ve şevketimizi te'mîn eden dînimizle derece-i alâkamız sâde yüzümüzü kızartmaya **[213]** kâfî değil midir? An'anâtımızda "edeb ve hayâ" denilen geçmiş bir meziyetimiz vardı. Bunun lüzûm ve zarûret-i ictimâiyyesi takdîr edilerek Avrupa'da bile sokaklarda câlib-i iştihâ bir sûrette perde-bîrûnâne gezmek, sinemalarda,

tiyatrolarda fuhşa tahrîk edecek oyunlar vermek ve hattâ –Amerika'da sokakta zevcesini öpmek bile men' edildiği hâlde– burada İslâm nâmını taşıyan bazı zavallıların ağyârı güldüren etvâr-ı sefîhe ve mecnûnâneleri, sinema ve tiyatrolarda en açık rezâletler teşhîr olunurken gece yarılarına kadar bu salonları dolduran delikanlı ve kadınların hâl-i tereddîsini, husûsî hânelerden başlayarak en kalabalık yerlere kadar bî-pervâ bir sûrette devâm eden rezâletler neden ileri geliyor?

Yabancıların bile teslîm ettiği birçok meziyâtımız vardı. Müslüman kadar dîndâr, müslüman kadar misâfir-perver, Şarklı yani müslüman kadar doğru… ilh. darb-ı meselleri Avrupalıların ağzında dolaşırdı. Kendimize mahsûs bir mi'mârîmiz, bir edebiyâtımız, tarz-ı san'atimiz, âdâb-ı muâşeretimiz, el-hâsıl bir şahsiyetimiz mevcûddu.

Bugün hiçbir hıristiyan millet görülemez ki, kendi harsından ufak bir fedâkârlığa bile râzı olsun. Bunların mâzîlerine, an'anelerine karşı gösterdikleri bu mutaassıbâne sadâkatin kavânîn-i tabîiyye kadar cibillî addolunduğu ve her millet ancak kendi tarz-ı mahsûsuyla isbât-ı rüşd eylediği hâlde biz, kendi şahsiyetimizden nefret ediyoruz.

Tarz-ı mi'mârîmizi büyük takdîrler ile Garb âlem-i san'ati tedkîk ve tebcîl ederken biz o güzel tarzımızı hakîr görerek zevkimize, rûhumuza hiç de tevâfuk etmeyen Garb mi'mârîsini tatbîk etmek istiyoruz. Fakat yine Avrupalıların i'tirâfâtıyla sâbittir ki, Şark üslûbunu terk ettiğimiz günden beri yenileşen şehirlerimiz daha az güzel ve daha az câzib bulunuyor.

Avrupa edebiyâtını ve üdebâsını taklîden kaleme aldığımız parçalarda –velev ki ona şi'ir nâmını verelim– rûhumuzu gösteren, şahsiyetimizden bir cüz' olan hiçbir âhenk ve samîmiyet var mıdır?.. Şi'ir rûhun zevki ise acaba rûh-ı millî bu Garb mukallidliği edebiyâtından mütehassis midir?..

Hayât-ı âilemizde bir taklîd meyelânı hâsıl oldu. Hey'et-i ictimâiyyemizde gayr-i ihtiyârî bir "alaturka-alafranga" tasnîfi zuhûra geldi. Evlerimizi frenkçe süsledik, medenî gözükmek için hânemize ecnebîleri da'vet ederken hasta ve bîkes komşumuza bir kaşık çorbayı çok gördük.

Ana dilimizi dürüst konuşamazken iki-üç kelimede bir ecnebî lûgati ilâvesiyle şarlatanlık yapamayanları câhil kimseler addetmekten bir hazz-ı medenî duyduk.

Gûyâ metîn bir seciye verebilmek emeliyle birtakım mürebbiyelere, onların yed-i tebriyet-kârîsine tevdî' eylediğimiz bu milletin his ve rûhuna yabancı olarak yetişen evlâdımıza –bizi de beğenmedikleri hâlde– takdîrleri dirîğ etmedik. Peygamber-i Zîşânımız'ın târîh-i hayâtını sathî olarak bilmezken Jean Jacques Rousseau'nun tercüme-i hâline dâir ma'lûmâtını, "Code Civil" mündericâtı hakkındaki derece-i vukūflarını alkışladık.

Teferruâtı yüzlerce sahîfeyi işgāl edebilecek olan bu ma'rifetleri medeniyet-i Garbiyyenin gayr-i şuûrî bir taklîdi olmak üzere yaptık. Fakat bakıyoruz ki, a'cûbe-i zaman olmuşuz! "Vech-i mümeyyiz"imiz milletler halîtasından bir Bâbil Kulesi'ne, seciyemiz hiçbir husûsiyeti kalmayan vatansızlığa münkalib olmuş!..

Lâkin kaç genç Garb'ın sanâyiâtından, terakkıyât-ı maddiyyesinden, ulûm-ı müsbetesinden istifâde etmiş; kaç fabrika, kaç mekteb açılmış, kaç şirket-i ticâriyye, kaç cem'iyet-i hayriyye çıkmış da bu milletin muhâfaza-i şahsiyyeti, tesânüd-i ictimâîsi için zerre mikdârı hizmette bulunmuştur?..

Japonyalılar da Garb'ı taklîd ettiler. Otuz-kırk senede medeniyetin kâffe-i maddiyâtını, vesâitini iktitâfa, iktibâsa muvaffak oldular. Fakat bir Japonyalı en ufak seciyesinden, en basît bir an'anâtından vaz geçmedi. Yine târîhine, ictimâiyâtına, iktisâdiyâtına, âdâbına mâlik bir Japon olarak kaldı. Biz ise Garb'ı taklîd ettik. Fakat terakkī nâmına en ufak bir delîl, müsbet bir netîce gösteremediğimiz hâlde şahsiyetimizi, milliyetimizi, an'anâtımızı kaybettik.

Kendi esâsât ve rûhiyâtı dâhilinde terakkıyât ve inkişâfâtını ihmâl ederek vâdî-i terakkīde geri kalan milletimizin asr-ı hâzırın füyûzât-ı müsbetesinden istifâde eylemesi pek tabîîdir. İlim ve fen ve sanâyi'in mülkiyeti olmayıp beşeriyetin mâl-ı müştereki olması hasebiyle bu cihetlerin taklîdinden bir mahzûr tevellüd edemez. Garb'dan, Garb'ın

iktisâdiyâtından, sınâiyâtından istifâde edelim. Ticâret, zirâat yollarını tedkîk edelim. El-hâsıl terakkıyât-ı maddiyyemizi ister Avrupa'dan, ister Amerika'dan, ister Japonya'dan alalım. Fakat bunu yapmakla bütün milletler fevkinde en yüksek bir ictimâiyâtımız, büyük bir dînimiz, şâyân-ı hürmet bir mâzîmiz olduğunu, an'anâtımıza sadâkat lüzûmunu unutmuş olmayalım. Biz ancak müslüman his ve rûhuyla müslüman olarak yaşayabiliriz. Müterakkī, müteâlî, lâkin yine müslüman his ve rûhunu, evsâf-ı mümeyyizesini hâiz bir hey'et-i ictimâiyyeye mâlik olmadıkça felâh yoktur.

Hasan Hikmet

[214][1]

SEYYÂH-ı ŞEHÎR

Abdürreşîd İbrâhim Efendi Hazretlerinin Mektûbu

Bu hafta müşârun-ileyhin Vladivostok'tan 20 Ramazan 1341 târîhli bir mektûbunu aldık. Her şeyden evvel, hayâtta olduklarından pek memnûn olduk. Ankara'da iken bazı müessif haberler işitmiştik. Elhamdülillâh doğru değilmiş. Bolşeviklerle münâsebâtı hakkında hiçbir kelime yazmıyor. Esbâb-ı seyâhatini de îzâh etmiyor. Ya bolşeviklerle arası açılarak seyâhate çıkmıştır, yahud canı sıkılarak; "Şöyle bir gezinti yapayım." demiştir. Kat' ettiği mesâfeyi işâret ediyor, diyor ki:

"Bu son on ay zarfında Çin dâhilinde gâyet mühim bir seyâhat icrâ ettim. Yalnız esb-süvâr olarak 4.700 kilometre mesâfe kat' ettim. 900 kilometre araba ile, 2.000 kilometreden ziyâde şimendüferle, 3.000 de nehir vapurlarıyla seyâhat ettim. Rusya dâhilinde cevelân ettiğim yerler de bu hesâba dâhil değildir.

Şimdi Vladivostok'a geldim. Oğlum Münîr burada hizmette bulunuyor. Ben de ihtimâl iki-üç ay burada kalırım. Japonlar beni Japonya'ya da'vet ediyorlar. Ömer Yamaoka İslâmiyet'te sâbittir."

Japonya ile Âlem-i İslâm hakkında *Sebîlürreşâd* kāri'lerine hayli ma'lûmât veren Abdürreşîd Efendi pederimizin selâmet ve âfiyette olduklarından bizim gibi kāri'lerimiz ve onun seyâhatnâmesini okuyan bütün müslümanlar da pek ziyâde memnûn olacaklardır. İnşâallâh kemâl-i sıhhatle yine İstanbul'a gelerek gezdiği yerler hakkında konferanslar verir, neşriyâtta bulunurlar. Hazret, müşâhedâtını peyderpey yazacaklarını va'd ediyorlar. "Çin'de İslâm" unvânlı ilk mektûbları gelecek nüshaya derc olunacaktır.

Müslüman Esnâfının Sermâyesi Doğruluktur

Lozan'da bulunan *İkdâm* gazetesi Sâhibi Ahmed Cevdet Bey "ticâret odaları" hakkında yazdığı bir makāleyi şu cümlelerle bitiriyor:

"Müslüman tüccârı yol ve erkâna vâkıf olmakla beraber ced ve babalarındaki doğru öz ve sözlülüğü vikāye ettikleri hâlde îsevî ve mûsevîlerden ziyâde iş görmeye muvaffak olurlar. Garb, ehl-i İslâm'ın nezâfet-i vicdâniyyesini mukırr u mu'terifdir. Müslüman tüccârını Garb'da himâye edecek kuvvet terbiye-i sahîha-i İslâmiyyenin meâsirinden olan doğruluktur.

[1] Bu sayfanın başından yirmi satır çıkarılmış ve yeri boş kalmıştır.

Buna hiç leke kondurmamalıdır. Geçenlerde *Daily Telegraph* gazetesi, bizdeki müskirât memnûiyetinden bahs ettiği zaman; "Müslümanlar için müskirât hakkında kānûnî memnûiyete lüzûm var mıdır, dînleri onları zâten men' etmiyor mu?" demiş idi. Çok yazık ki, müskirâtın bizim aramıza girişi bizi gāyet kıymetdâr bir ma'nevî sermâyeden mahrûm etmiştir. Teessüf olunur ki, biz bunun farkında değiliz. Ne âilelerimiz, ne mekteblerimiz bizdeki terbiye-i ma'neviyyeye zâmin olamıyorlar. Buna ne kadar acınsak yeri vardır. Müskirât kullanan bir kadınla yine müskirât kullanan mekteb muallimi kadar dünyada berbâd mahlûklar olamaz."

MÜHİM BİR HÂDİSE

Mısır Hükûmeti ile Şerîf Hüseyin Arasında

Ma'lûm olduğu üzere her sene Mısır'dan farîza-i haccı îfâ etmek üzere Hicaz'a giden müslümanlarla beraber Mısır hükûmeti tarafından fevka'l-âde i'tinâ ile hâzırlanan, üstü sırmalarla işlenilen ve âyât-ı Furkāniyye ile tevşîh edilen pûşîdeleri, Urbâna verilecek sadakātı, Şerîf Hüseyin'e takdîm olunacak 8.000 Mısır lirasını hâmil ve bir emîr-i haccın riyâseti altında hareket eden muazzam bir alay Mısır müslümanlarının dîndârâne tezâhürâtı arasında Mekke-i Mükerreme'ye müteveccihen hareket eder. Bu alaya bir kıt'a-i askeriyye, bir hey'et-i sıhhıyyenin refâkat etmesi mu'tâddır. Aynı minvâl üzere bu sene de "mahmil-i Mısrî" yani surre alayı Hicaz'a gider ise de Şerîf Hüseyin'in hükûmeti türlü türlü müşkilât îkā' ederek Mısır hükûmetini, surre alayının farîza-i haccı îfâ etmeden mukaddem avdet etmesini kararlaştırmasına sebebiyet verir.

Şerîf Hüseyin hükûmeti evvelâ Mısır surre alayına bir hey'et-i sıhhıyyenin refâkat etmesini kabûl etmemiş, bir cihetten farîza-i haccı îfâ etmek diğer tarafdan huccâc-ı müslimînin sıhhatini muhâfaza etmek gibi hayrî, insânî bir vazîfeyi îfâ edecek etibbâ-yı İslâmiyyenin Hicaz'a girmesine mümânaat etmiştir. Hicaz hükûmetinin bu tarz-ı hareketi Mısır hükûmetini iğdâb etmiş olduğu Mısır gazetelerinde neşr olunan resmî bir beyânnâmeden anlaşılmaktadır. Şerîf Hüseyin'in teşkîlât-ı sıhhıyyesi mükemmel olduğu ve Hicaz'da ahvâl-i sıhhıyyenin hiç şübheyi dâî olmayacak bir hâlde bulunduğu kabûl edilse bile farîza-i haccı îfâ etmek ve lede'l-îcâb her muâvenette bulunmak üzere **[215]** Mekke-i Mükerreme'ye giden bir hey'eti arâzî-i mukaddeseye girmekten men' etmek hiçbir vechile kābil-i tecvîz olmadığı âşikârdır. Maamâfîh Şerîf Hüseyin bununla da iktifâ etmeyerek son haberlerden anlaşıldığı vechile Mısır surre alayına refâkat eden kıt'a-i askeriyyenin de Hicaz'a girmesine mümânaat etmiştir.

Şerîf Hüseyin'in hıyânet ve isyânıyla Hicaz'ın devletimizden ayrılmasından mukaddem, geçen senelerde de dâimâ surre alayıyla beraber Mısır'dan bir kıt'a-i askeriyye gönderilmekte idi. Bu kıt'a-i askeriyyenin hedefi Mısır'dan gönderilen emânetleri muhâfaza, hüsn-i sûretle teslîm ve lede'l-îcâb huccâc-ı müslimîni kabâil-i bedeviyyenin taarruzlarından vikāyedir.

Bundan başka her sene Mısır ordusundan bir kıt'a-i askeriyyenin farîza-i haccı îfâ etmesine imkân hâsıl olmaktadır. Şerîf Hüseyin'in i'lân-ı istiklâl etmesini müteâkıb bu kıt'a-i askeriyyeyi kabûl etmesine rağmen bu sene kabûl etmenin münâfî-i istiklâl olduğuna akıl erdirmesi şâyân-ı hayrettir.

Şerîf Hüseyin'in bu gibi harekâtı nihâyet Mısır hükûmetini surre alayını geri çağırmayı kararlaştırmasına sebebiyet vermiş ve ajansların verdiği ma'lûmâta göre Mısır hükûmetinin bu karârını ulemâ-yı İslâm da tasvîb etmiştir. Surre alayıyla beraber Mısırlıların ekserîsi de avdet edeceği şübhesizdir. Esâsen bu sene Hicaz'a giden 10.000 hacının yarısından ziyâdesi Mısırlıdır. Demek ki, Şerîf Hüseyin bu sefer yalnız Mısır müslümanlarını iğdâb etmekle kalmayarak tebeasının menâfi'ini de ihlâl etmiş bulunuyor. Çünkü Mekke ve Medîne ahâlîsinin kısm-ı a'zamı mevsim-i haccı bekler ve bu mevsimde menâfi'-i azîme te'mîn eder. Şerîf Hüseyin şaşkınca bir hareketle tebeasının istifâdesine mâni' olmuştur.

Acaba Şerîf Hüseyin'i bu derece ahmakça harekete sevk eden nedir?

Bize kalırsa bir zamandan beri Mısır matbûâtının "İngiltere-Hicaz" Muâhedesi dolayısıyla Şerîf Hüseyin'e karşı şedîd hücûmlarda bulunması

ve mûmâ-ileyhin arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyeyi İngiliz himâyesine tevdî' gibi bir cürmü irtikâb etmek üzere bulunmasını teşhîr etmesi, bunun üzerine Mısır'dan protesto telgraflarının yağması ve bütün İslâm Âlemi'nin hakîkat-i hâlden haberdâr olması Şerîf Hüseyin'in aklını bozmuştur. O derece ki, menfaat perestişkârı olan Şerîf Hüseyin bu bozgunluk içinde menfaatini de unutmuştur.

Maamâfîh asıl şâyân-ı dikkat olan cihet Şerîf Hüseyin'in bu tarz-ı hareket ile idâresini iflâs ettirmesidir. Hicaz'dan maksad farîza-i haccı îfâ etmek olduğundan Şerîf Hüseyin'in bunu dahi başaramayarak müslümanları arz-ı Hicâz'dan geri döndürmesi, ehl-i Hicaz'ı da bekledikleri menâfi'den dûr bırakması her hâlde onun gâyelerine kat'î bir darbe indirmiştir. Bunun te'sîrini pek yakında göreceğiz. Şerîf Hüseyin kendini ve idâresini mahkûm-ı indirâs etmiştir.

HİCÂZ HİMÂYESİ

İngiliz-Hicaz İttifâkını Şiddetle Protesto Eden Bir Hey'et-i İslâmiyye

Son posta ile gelen Mısır gazetelerinde okunduğuna göre huccâc-ı Beytullâh'dan ve huccâc ile alâkadâr olan müslümanlardan mürekkeb bir hey'et, Kāhire'de Abbâsiye'de Seyyid Saîd eş-Şemmâhî el-Âmirî'nin ikāmetgâhında akd-i ictimâ' ve bu ictimâ'da Haremeyn-i Şerîfeyn'in vaz'iyeti ile Şerîf Hüseyin'in sû'-i ahvâlini mevzû'-i bahs etmişlerdir. Netîcede bu mes'ele ile uğraşmak üzere bir hey'et teşkîli karâr-gîr olmuştur.

Bu ictimâ'da konuşulan mevâddın en kuvvetlisi kelâm-ı ilâhî ile bütün ehl-i tevhîde kıblegâh olan bir makām-ı mukaddesin her türlü şahsî ve siyâsî entrikaların nüfûzundan âzâde bulundurulması konuşulmuştur. Müzâkerât netîcesinde şu esâslar karâr-gîr olmuştur:

1– Müslümanlarca İngiliz-Hüseyin ittifâkının dînî ve siyâsî esbâb ile akīde-i İslâmiyyeye muhâlif olduğu cihetle protestosu.

2– Milyonlarca ehl-i İslâm'ı temsîl etmeyen ve Haremeyn-i Şerîfeyn üzerinde bütün müslümanların müşterek hukūku olduğu için kendisinin de ancak onlar kadar hakkı olan Melik Hüseyin'in bu hareketini protesto ve mes'ûliyetin üzerine tahmîli.

3– Kıble-i İslâm üzerinde oynanmak istenen oyunların ve ihtirâsâtın tevkīfi için Âlem-i İslâm'dan istimdâd edilmesi.

4– İngiliz siyâsîlerin nazar-ı dikkatlerinin işlenilen hatâ-yı siyâsîye celbi ve erkân-ı dînden birisine bu sûretle tecâvüz etmenin hikmetten ârî bir iş olup Âlem-i İslâm'da fenâ te'sîrler icrâ edeceğinin kendilerine tefehhümü.

5– Melik Hüseyin'in işlediği hîleye karşı yapılması lâzım gelen vazîfeye ulemâ-yı dînin nazarlarının celbi.

6– Bu beyânâtın Mısır ve İngiliz gazetelerinde neşri ve birer sûretinin Avrupa hâriciye nezâretlerine irsâli.

Şiî Müslümanlar ve İngilizler

Ekâbir-i müctehidîn-i Şîadan Şeyh Mehdî el-Hâlisî hazretleriyle oğullarının Irak'tan teb'îd olunması Şîîlik âleminde azîm te'sîrât husûle getirmiştir.

Mûmâ-ileyhin Irak'tan sebeb-i ihrâcı Faysal hükûmetini ve hâmîlerini felce uğratacak teşebbüsât-ı vatan-perverânede bulunması, Irak'ın istiklâline bilâ-kayd ü şart tarafdâr olması ve efkâr-ı umûmiyyeyi bu vâdîde tahrîk etmesidir. Son posta ile gelen *Morning Post* gazetesi İran gazetelerinin Şeyh Mehdî el-Hâlisî'nin Irak'tan ihrâcı dolayısıyla İngiltere hükûmetine karşı pek şedîd hücûmlarda bulunduğunu Şeyh Mehdî'nin tehcîr ve teb'îdinden müteessir olarak Irak'ı terk eden Şîî ulemânın Kirmanşah'a muvâsalet ederek câmi'lerde toplanıp protestolarda bulundukları-nı ve İngiltere aleyhinde nutuklar îrâd ettiklerini, Şîî ulemânın İran'da fevkalâde hüsn-i kabûl gördüklerini, İngiliz tayyâreleri tarafından Irak'tan İran'a vukū' bulacak dostâne bir ziyâretin Îran hükûmetinin talebi üzerine te'hîr olunduğunu beyân etmektedir. Eğer Şeyh Mehdî'nin avdetine müsâade edilmezse İngiliz emtiasına ve ticâretine karşı boykot yapılacağı da makām-ı tehdîdde söyleniyor.

*
* *

Daily Telegraph gazetesi bu hâdise hakkında Bağdad'dan âtîdeki ma'lûmâtı almıştır:

1922 senesi hitâmlarında Irak hükûmeti vaz'iyetini tanzîm ve bir de demokrat hükûmet teşkîli için intihâbât-ı umûmiyye icrâsına karâr verdiği zamandan i'tibâren İran ulemâsı intihâbâta muhâlefete çalışmışlardır. Zannolunduğuna göre hakīkī maksadları Arab hükûmetini Arab kavminin re'y ü irâdetiyle hareket etmekten men' ve bu memlekette İran nüfûzunu idâme için anarşi ve tezebzüb vâsıtasıyla yol ihzâr etmekten ibârettir. Ahîren ulemâ daha ziyâde taşkınlık göstermişler ve intihâbâtta re'y verecek olanları tel'în etmek üzere beyânnâmeler neşir ve duvarlara ilsâk ederek hükûmetin siyâset-i meşrûtası aleyhinde Fırat aşîretlerini kıyâma getirmeye sarf-ı mesâî eylemişlerdir.

Kâzımiye câmi'lerinden birinin kapısında İran ulemâsından Şeyh Mehdî el-Hâlisî'nin bir mümessili tarafından bu gibi beyânnâmeler yapıştırılmasıyla bir iğtişâş başlamıştır. Me'mûrîn-i zâbıta beyânnâmeyi yırtmışlar, sonra Mehdî el-Hâlisî tarafdârları tarafından dûçâr-ı taarruz olarak halkın elinden güç hâl ile kurtarılmışlardır. Bunun üzerine Irak hükûmeti Mehdî el-Hâlisî'nin mahdûmlarının muhâceret kānûnu mûcebince memleketten çıkmalarına karâr vermiştir. İran hükûmetinin izzet-i nefsini kırmamak üzere el-Hâlisî'nin şu mevsim-i hacda azîmetine müsâade edilmiştir. Diğer ulemâ da Irak hükûmetine karşı bir nümâyiş olarak memleketi terk etmek niyetinde olduklarını söylemişlerdir. Bunlara bu bâbda pek ziyâde sühûlet gösterilmiş, hudûda kadar rükûblarına bir tren-i mahsûs tahsîs edilmiştir.

21'inci Cildin Sonu

SEÇME İNDEKS

A

A[ayın]. R. 90, 128

Abdülaziz Çâviş, Şeyh, Tedkîkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti Reisi 12, 24, 34, 45, 66, 97, 115, 135, 154, 175, 196, 213, 233, 254.

Abdürreşid İbrahim 269.

Afganistan 134, 231, 246, 250.

el-Ahbâr 197, 208, 231.

el-Ahbâr - Şeyh Muhammed Mâzî Ebu'l-Azâim 229.

Ahmed Cevdet, *İkdâm* Sahibi 84, 110, 132, 243, 244, 269.

Ahmed Hamdi, Aksekili, Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi 16, 27, 179.

Ahmed Nazmi 114.

Ahmed Emin, *Vatan* Sahibi 149.

Akşam 188.

Ali Rıza Seyfi 29.

Amerikan Mektebi, Göztepe 211.

Arnavutluk 249.

Avram Galanti 94, 107.

B

Balıkesir 205.

Bizans 112.

Bombay 133.

Bombay - Cronikle 94, 133.

C

el-Câmia 87, 99, 127, 143.

D

Daily Telegraph 134.

Dârü'l-elhân 147, 165.

E

el-Ehrâm 167, 168, 192, 249, 250.

Elmalılı Hamdi Efendi 235, 257.

Emin er-Râfiî 208.

F

Faysal, Irak Meliki 134.

Felix Valyi 125, 147.

el-Fıtra 168.

Filistin 211, 248.

G

Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti 111.

H

Habeşistan 101.

Hamdi, Elmalılı 257.

Hasan Hikmet 81, 104, 123, 140, 159, 177, 198, 223, 240, 267.

Hâtemü'l-Enbiyâ Hakkında 27.

Headley, Müslüman Lord 250.

Hicaz 131, 271.

Hilâl 99, 127.

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti 167.

Hind Hilâfet Cem'iyeti 94, 130.

Hindistan 87, 127, 133, 143.

Horasan 252.

I

Ispartalı Kemal 63.

İ

İçki Yasağı 165, 167, 206.

*İkdâm*170, 171, 189.

İleri , 225.

İngiltere 128, 131, 208, 229, 248, 271.

İslâm Dîni Fıtrîdir 27.

İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye 193.

İsmail Hakkı, İzmirli, Tedkîkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti A'zâsı 78, 118, 219, 261.

K

Kāhire 131, 197, 208, 231.

Kalküta 87, 93.

Kâzım Karabekir Paşa 64.

Kemal, Ispartalı 63.

L

Lothrop, Stoddard, Prof. 38, 50.
Lozan 84, 91, 92, 132.

M

M. Kâmil 79, 120, 137, 158.
Mazhar Osman, Dr. 167.
Mehmed Âsım, *Vakit* Sahibi 87.
Mehmed Kâmil 184.
Mehmed Şükrü 201.
Mehmed Vehbi, Arnavutluk Başmüftüsü 249.
Mekteb-i Sanâyi' 165.
el-Menâr 95.
Meşhed 252.
Mısır 128, 145, 167, 196, 250, 270.
el-Mukattam 249.
Mustafa Takī, Sivas Meb'ûsu 72.
Musul 134.
Müftî-zâde 181, 202, 219, 238, 264.

N

Nusret Cezmi, Tıp Fakültesi 141.

Ö

Öğüd 29.
Ömer Rıza 76, 98, 117, 217, 259.

R

Re'fet Paşa 245.

S

Sabatay Levi 150.
Sabitero Kemeyama, Prof. 210,
Said Halim Paşa 173, 193,
Sebîlürreşâd 3, 27, 59, 64, 73, 78, 84, 94, 106, 108, 111, 112, 114, 147, 179, 205, 206, 227, 246, 248, 270, 271.
Senûsîlik 192.
Seyyah, *Vakit* Yazarı 87.
Seyyid Emir Ali 76, 98, 117, 217, 259.
Sinema 163.
es-Siyâse 131, 146.
Sultan Ahmed Hân, Afgan Sefiri, 246.

Ş

Şerif Hüseyin 131, 145, 229, 248, 270, 271.
Şeyh Muhsin Fânî *ez*-Zâhirî 118, 219, 261, 264.
Şiî 271.

T

Tanîn 161, 245.
Tevfîk, Şeyh, Seyyâh-ı Şehir 101.
Tevhîd-i Efkâr 74, 92.
Türk Ocağı 147, 211.
Türk Yurdu 108, 147.

V

Vakit 187.
Vatan 149.
Velid, Ebuzziya, *Tevhîd-i Efkâr* Yazarı

W

Waseda Dârü'l-fünûnu 210

Y

Yemen 92.
Yeni Âlem-i İslâm 29.
Yeni İlm-i Kelâm 78, 118.

Kendini **“Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık mecmua-i İslâmiyye”**
olarak tanıtan ***Sırâtımüstakīm - Sebîlürreşâd***
yakın tarihimizin (1908-1925) en önemli ve ciddî bir yayın organıdır.

Sekizinci cildin ilk sayısı olan 183. nüshasından itibaren ***Sebîlürreşâd*** adıyla yine Eşref Edib ve Mehmed Âkif beylerin idaresinde yayın hayatını sürdüren dergi devrin en kıymetli ilim ve fikir adamlarından oluşan yazarlar heyetiyle, din düşüncesi ile edebiyat ve fikir hareketleri tarihimizin gerçek bir aynası olmuş; Osmanlı ülkesinin ve İslâm dünyasının uğradığı saldırıları, içine düştüğü zayıflıkları, yaşadığı ızdırapları ve bunların sebeplerini günü gününe tesbit eden sayfalarıyla, yakın tarihimizin acı gerçeklerini öğrenmek isteyen ve dertlerimize çare arayan samimî aydınlarımız için, vazgeçilmez ve ihmal edilemez bir kaynak olma özelliğini kazanmıştır.

BAĞCILAR BELEDİYESİ